๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

ขุทฺทกนิกาเย

ชาตก-อฏฺฐกถา

(สตฺตโม ภาโค)

๒๒. มหานิปาโต

[๕๔๓] ๖. ภูริทตฺตชาตกวณฺณนา

นครกณฺฑํ

ยํ กิญฺจิ รตนํ อตฺถีติ อิทํ สตฺถา สาวตฺถึ อุปนิสฺสาย เชตวเน วิหรนฺโต อุโปสถิเก อุปาสเก อารพฺภ กเถสิ๚ เต กิร อุโปสถทิวเส ปาโตว อุโปสถํ อธิฏฺฐาย ทานํ ทตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ คนฺธมาลาทิหตฺถา เชตวนํ คนฺตฺวา ธมฺมสฺสวนเวลาย เอกมนฺตํ นิสีทึสุ๚ สตฺถา ธมฺมสภํ อาคนฺตฺวา อลงฺกตพุทฺธาสเน นิสีทิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ โอโลเกตฺวา ภิกฺขุอาทีสุ ปน เย อารพฺภ ธมฺมกถา สมุฏฺฐาติ, เตหิ สทฺธึ ตถาคตา สลฺลปนฺติ, ตสฺมา อชฺช อุปาสเก อารพฺภ ปุพฺพจริยปฺปฏิสํยุตฺตา ธมฺมกถา สมุฏฺฐหิสฺสตีติ ญตฺวา อุปาสเกหิ สทฺธึ สลฺลปนฺโต ''อุโปสถิกตฺถ, อุปาสกา''ติ อุปาสเก ปุจฺฉิตฺวา ''อาม, ภนฺเต''ติ วุตฺเต ''สาธุ, อุปาสกา, กลฺยาณํ โว กตํ, อปิจ อนจฺฉริยํ โข ปเนตํ, ยํ ตุเมฺห มาทิสํ พุทฺธํ โอวาททายกํ อาจริยํ ลภนฺตา อุโปสถํ กเรยฺยาถ๚ โปราณปณฺฑิตา ปน อนาจริยกาปิ มหนฺตํ ยสํ ปหาย อุโปสถํ กรึสุเยวา''ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ๚

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต นาม ราชา รชฺชํ กาเรนฺโต ปุตฺตสฺส อุปรชฺชํ ทตฺวา ตสฺส มหนฺตํ ยสํ ทิสฺวา ''รชฺชมฺปิ เม คเณฺหยฺยา''ติ อุปฺปนฺนาสโงฺก ''ตาต, ตฺวํ อิโต นิกฺขมิตฺวา ยตฺถ เต รุจฺจติ, ตตฺถ วสิตฺวา มม อจฺจเยน กุลสนฺตกํ รชฺชํ คณฺหาหี''ติ อาห๚ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน ยมุนํ คนฺตฺวา ยมุนาย จ สมุทฺทสฺส จ ปพฺพตสฺส จ อนฺตเร ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วนมูลผลาหาโร ปฏิวสติ๚ ตทา สมุทฺทสฺส เหฏฺฐิเม นาคภวเน เอกา มตปติกา นาคมาณวิกา อญฺญาสํ สปติกานํ ยสํ โอโลเกตฺวา กิเลสํ นิสฺสาย นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา สมุทฺทตีเร วิจรนฺตี ราชปุตฺตสฺส ปทวลญฺชํ ทิสฺวา ปทานุสาเรน คนฺตฺวา ตํ ปณฺณสาลํ อทฺทส๚ ตทา ราชปุโตฺต ผลาผลตฺถาย คโต โหติ๚ สา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กฏฺฐตฺถรณเญฺจว เสสปริกฺขาเร จ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ''อิทํ เอกสฺส ปพฺพชิตสฺส วสนฏฺฐานํ, วีมํสิสฺสามิ นํ 'สทฺธาย ปพฺพชิโต นุ โข โน'ติ, สเจ หิ สทฺธาย ปพฺพชิโต ภวิสฺสติ เนกฺขมฺมาธิมุโตฺต, น เม อลงฺกตสยนํ สาทิยิสฺสติ๚ สเจ กามาภิรโต ภวิสฺสติ, น สทฺธาปพฺพชิโต, มม สยนสฺมิํเยว นิปชฺชิสฺสติ๚ อถ นํ คเหตฺวา อตฺตโน สามิกํ กตฺวา อิเธว วสิสฺสามี''ติ๚ สา นาคภวนํ คนฺตฺวา ทิพฺพปุปฺผานิ เจว ทิพฺพคเนฺธ จ อาหริตฺวา ทิพฺพปุปฺผสยนํ สเชฺชตฺวา ปณฺณสาลายํ ปุปฺผูปหารํ กตฺวา คนฺธจุณฺณํ วิกิริตฺวา ปณฺณสาลํ อลงฺกริตฺวา นาคภวนเมว คตา๚

ราชปุโตฺต สายนฺหสมยํ อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิโฐฺฐ ตํ ปวตฺตึ ทิสฺวา ''เกน นุ โข อิมํ สยนํ สชฺชิต''นฺติ ผลาผลํ ปริภุญฺชิตฺวา ''อโห สุคนฺธานิ ปุปฺผานิ, มนาปํ วต กตฺวา สยนํ

ปญฺญตฺต''นฺติ น สทฺธาปพฺพชิตภาเวน โสมนสฺสชาโต ปุปฺผสยเน ปริวตฺติตฺวา นิปนฺโน นิทฺทํ โอกฺกมิตฺวา ปุนทิวเส สูริยุคฺคมเน อุฏฺฐาย ปณฺณสาลํ อสมฺมชฺชิตฺวา ผลาผลตฺถาย อคมาสิฯ นาคมาณวิกา ตสฺมึ ขเณ อาคนฺตฺวา มิลาตานิ ปุปฺผานิ ทิสฺวา ''กามาธิมุตฺโต เอส, น สทฺธาปพฺพชิโต, สกฺกา นํ คณฺหิตุ''นฺติ ญตฺวา ปุราณปุปฺผานิ นีหริตฺวา อญฺญานิ ปุปฺผานิ อาหริตฺวา ตเถว นวปุปฺผสยนํ สเชฺชตฺวา ปณฺณสาลํ อลงฺกริตฺวา จงฺกเม ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา นาคภวนเมว คตาฯ โส ตํ ทิวสมฺปิ ปุปฺผสยเน สยิตฺวา ปุนทิวเส จินฺเตสิ ''โก นุ โข อิมํ ปณฺณสาลํ อลงฺกโรตี''ติ? โส ผลาผลตฺถาย อคนฺตฺวา ปณฺณสาลโต อวิทูเร ปฏิจฺฉนฺโน อฏฺฐาสิฯ อิตราปิ พหู คนฺเธ เจว ปุปฺผานิ จ อาทาย อสฺสมปทํ อคมาสิฯ ราชปุตฺโต อุตฺตมรูปธรํ นาคมาณวิกํ ทิสฺวาว ปฏิพทฺธจิตฺโต อตฺตานํ อทเสฺสตฺวา ตสฺสา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา สยนํ สชฺชนกาเล ปวิสิตฺวา ''กาสิ ตฺว''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''อหํ นาคมาณวิกา, สามี''ติฯ ''สสามิกา อสฺสามิกาสี''ติฯ ''สามิ, อหํ ปุพฺเพ สสามิกา, อิทานิ ปน อสฺสามิกา วิธวา''ฯ ''ตฺวํ ปน กตฺถ วาสิโกสี''ติ? ''อหํ พาราณสิรโญฺญ ปุตฺโต พฺรหฺมทตฺตกุมาโร นาม''ฯ ''ตฺวํ นาคภวนํ ปหาย กสฺมา อิธ วิจรสี''ติ? ''สามิ, อหํ ตตฺถ สสามิกานํ นาคมาณวิกานํ ยสํ โอโลเกตฺวา กิเลสํ นิสฺสาย อุกฺกณฺฐิตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา สามิกํ ปริเยสนฺตี วิจรามี''ติฯ ''เตน หิ ภเทฺท, สาธุ, อหมฺปิ น สทฺธายปพฺพชิโต, ปิตรา ปน เม นีหริตตฺตา อิธ วสามิ, ตฺวํ มา จินฺตยิ, อหํ เต สามิโก ภวิสฺสามิ, อุโภปิ อิธ สมคฺควาสํ วสิสฺสามา''ติฯ สา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ตโต ปฏฺฐาย เต อุโภปิ ตเตฺถว สมคฺควาสํ วสึสุฯ สา อตฺตโน อานุภาเวน มหารหํ เคหํ มาเปตฺวา มหารหํ ปลฺลงฺกํ อาหริตฺวา สยนํ ปญฺญเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย มูลผลาผลํ น ขาทิ, ทิพฺพอนฺนปานเมว ภุญฺชิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสิฯ

อปรภาเค นาคมาณวิกา คพฺภํ ปฏิลภิตฺวา ปุตฺตํ วิชายิ, สาครตีเร ชาตตฺตา ตสฺส ''สาครพฺรหฺมทตฺโต''ติ นามํ กรึสุฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล นาคมาณวิกา ธีตรํ วิชายิ, ตสฺสา สมุทฺทตีเร ชาตตฺตา ''สมุทฺทชา''ติ นามํ กรึสุฯ อเถโก พาราณสิวาสิโก วนจรโก ตํ ฐานํ ปตฺวา กตปฏิสนฺถาโร ราชปุตฺตํ สญฺชานิตฺวา กติปาหํ ตตฺถ วสิตฺวา ''เทว, อหํ ตุมฺหากํ อิธ วสนภาวํ ราชกุลสฺส อาโรเจสฺสามี''ติ ตํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา นครํ อคมาสิฯ ตทา ราชา กาลมกาสิฯ อมจฺจา ตสฺส สรีรกิจฺจํ กตฺวา สตฺตเม ทิวเส สนฺนิปติตฺวา ''อราชกํ รชฺชํ นาม น สณฺฐาติ, ราชปุตฺตสฺส วสนฏฺฐานํ วา อตฺถิภาวํ วา น ชานาม, ผุสฺสรถํ วิสฺสเชฺชตฺวา ราชานํ คณฺหิสฺสามา''ติ มนฺตยึสุฯ ตสฺมึ ขเณ วนจรโก นครํ ปตฺวา ตํ กถํ สุตฺวา อมจฺจานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''อหํ ราชปุตฺตสฺส สนฺติเก ตโย จตฺตาโร ทิวเส วสิตฺวา อาคโตมฺหี''ติ ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิฯ อมจฺจา ตสฺส สกฺการํ กตฺวา เตน มคฺคนายเกน สทฺธึ ตตฺถ คนฺตฺวา กตปฏิสนฺถารา รโญฺญ กาลกตภาวํ อาโรเจตฺวา ''เทว, รชฺชํ ปฏิปชฺชาหี''ติ อาหํสุฯ

โส ''นาคมาณวิกาย จิตฺตํ ชานิสฺสามี''ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''ภเทฺท, ปิตา เม กาลกโต, อมจฺจา มยฺหํ ฉตฺตํ อุสฺสาเปตุํ อาคตา, คจฺฉาม, ภเทฺท, อุโภปิ ทฺวาทสโยชนิกาย พาราณสิยา รชฺชํ กาเรสฺสาม, ตฺวํ โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เชฏฺฐิกา ภวิสฺสสี''ติ อาหฯ ''สามิ, น สกฺกา มยา คนฺตุ''นฺติฯ ''กึการณา''ติ? ''มยํ โฆรวิสา ขิปฺปโกปา อปฺปมตฺตเกนปิ กุชฺฌาม, สปตฺติโรโส จ นาม ภาริโยฯ สจาหํ กิญฺจิ ทิสฺวา วา สุตฺวา วา กุทฺธา โอโลเกสฺสามิ, ภสฺมามุฏฺฐิ วิย วิปฺปกิริสฺสติฯ อิมินา การเณน น สกฺกา มยา คนฺตุ''นฺติฯ ราชปุตฺโต ปุนทิวเสปิ ยาจเตวฯ อถ นํ สา เอวมาห – ''อหํ ตาว เกนจิ ปริยาเยน น คมิสฺสามิ, อิเม ปน เม ปุตฺตา นาคกุมาราตว สมฺภเวน ชาตตฺตา มนุสฺสชาติกาฯ สเจ เต มยิ สิเนโห อตฺถิ, อิเมสุ อปฺปมตฺโต ภวฯ อิเม โข ปน อุทกพีชกา สุขุมาลา มคฺคํ คจฺฉนฺตา วาตาตเปน กิลมิตฺวา มเรยฺยุํ, ตสฺมา เอกํ นาวํ

ขณาเปตฺวา อุทกสฺส ปูราเปตฺวา ตาย เทว ปุตฺตเก อุทกกีฬํ กีฬาเปตฺวา นครเรปิ อโนฺตวตฺถุสฺมิํเยว โปกฺขรณิํกาเรยฺยาสิ, เอวํ เต น กิลมิสฺสนฺตี''ติฯ

สา เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชปุตฺตํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปุตฺตเก อาลิงฺคิตฺวา ถนนฺตเร นิปชฺชาเปตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา ราชปุตฺตสฺส นิยฺยาเทตฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ตเตฺถว อนฺตรธายิตฺวา นาคภวนํ อคมาสิฯ ราชปุโตฺตปิ โทมนสฺสปฺปโตฺต อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ นิเวสนา นิกฺขมิตฺวา อกฺขีนิ ปุญฺฉิตฺวา อมเจฺจ อุปสงฺกมิฯ เต ตํ ตเตฺถว อภิสิญฺจิตฺวา ''เทว, อมฺหากํ นครํ คจฺฉามา''ติ วทิํสุฯ เตน หิ สีฆํ นาวํ ขณิตฺวา สกฏํ อาโรเปตฺวา อุทกสฺส ปูเรตฺวา อุทกปิเฏฺฐ วณฺณคนฺธสมฺปนฺนานิ นานาปุปฺผานิ วิกิรถ, มม ปุตฺตา อุทกพีชกา, เต ตตฺถ กีฬนฺตา สุขํ คมิสฺสนฺตี''ติฯ อมจฺจา ตถา กริํสุฯ ราชา พาราณสิํ ปตฺวา อลงฺกตนครํ ปวิสิตฺวา โสฬสสหสฺสาหิ นาฏกิตฺถีหิ อมจฺจาทีหิ จ ปริวุโต มหาตเล นิสีทิตฺวา สตฺตาหํ มหาปานํ ปิวิตฺวา ปุตฺตานํ อตฺถาย โปกฺขรณิํ กาเรสิฯ เต นิพทฺธํ ตตฺถ กีฬิํสุฯ

อเถกทิวสํ โปกฺขรณิยํ อุทเก ปเวสิยมาเน เอโก กจฺฉโป ปวิสิตฺวา นิกฺขมนฏฺฐานํ อปสฺสโนฺต โปกฺขรณิตเล นิปชฺชิตฺวา ทารกานํ กีฬนกาเล อุทกโต อุฏฺฐาย สีสํ นีหริตฺวา เต โอโลเกตฺวา ปุน อุทเก นิมุชฺชิฯ เต ตํ ทิสฺวา ภีตา ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''ตาต, โปกฺขรณิยํ เอโก ยโกฺข อเมฺห ตาเสตี''ติ อาหํสุฯ ราชา ''คจฺฉถ นํ คณฺหถา''ติ ปุริเส อาณาเปสิฯ เต ชาลํ ขิปิตฺวา กจฺฉปํ อาทาย รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ กุมารา ตํ ทิสฺวา ''เอส, ตาต, ปิสาโจ''ติ วิรวิํสุฯ ราชา ปุตฺตสิเนเหน กจฺฉปสฺส กุชฺฌิตฺวา ''คจฺฉถสฺส กมฺมการณํ กโรถา''ติ อาณาเปสิฯ ตตฺร เอกเจฺจ ''อยํ ราชเวริโก, เอตํ อุทุกฺขเล มุสเลหิ จุณฺณวิจุณฺณํ กาตุํ วฏฺฏตี''ติ อาหํสุ, เอกเจฺจ ''ตีหิ ปาเกหิ ปจิตฺวา ขาทิตุํ'', เอกเจฺจ ''องฺคาเรสุ อุตฺตาเปตุํ,'' เอกเจฺจ ''อโนฺตกฏาเหเยว นํ ปจิตุํ วฏฺฏตี''ติ อาหํสุฯ เอโก ปน อุทกภีรุโก อมโจฺจ ''อิมํ ยมุนาย อาวเฏฺฏ ขิปิตุํ วฏฺฏติ, โส ตตฺถ มหาวินาสํ ปาปุณิสฺสติฯ เอวรูปา หิสฺส กมฺมการณา นตฺถี''ติ อาหฯ กจฺฉโป ตสฺส กถํ สุตฺวา สีสํ นีหริตฺวา เอวมาห – ''อโมฺภ, กิํ เต มยา อปราโธ กโต, เกน มํ เอวรูปํ กมฺมการณํ วิจาเรสิฯ มยา หิ สกฺกา อิตรา กมฺมการณา สหิตุํ, อยํ ปน อติกกฺขโฬ, มา เอวํ อวจา''ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ''อิมํ เอตเทว กาเรตุํ วฏฺฏตี''ติ ยมุนาย อาวเฏฺฏ ขิปาเปสิฯ ปุริโส ตถา อกาสิฯ โส เอกํ นาคภวนคามิํ อุทกวาหํ ปตฺวา นาคภวนํ อคมาสิฯ

อถ นํ ตสฺมิํ อุทกวาเห กีฬนฺตา ธตรฏฺฐนาครโญฺญ ปุตฺตา นาคมาณวกา ทิสฺวา ''คณฺหถ นํ ทาส''นฺติ อาหํสุฯ โส จิเนฺตสิ ''อหํ พาราณสิรโญฺญ หตฺถา มุจฺจิตฺวา เอวรูปานํ ผรุสานํ นาคานํ หตฺถํ ปโตฺต, เกน นุ โข อุปาเยน มุเจฺจยฺย''นฺติฯ โส ''อเตฺถโส อุปาโย''ติ มุสาวาทํ กตฺวา ''ตุเมฺห ธตรฏฺฐสฺส นาครโญฺญ สนฺตกา หุตฺวา กสฺมา เอวํ วเทถ, อหํ จิตฺตจูโฬ นาม กจฺฉโป พาราณสิรโญฺญ ทูโต, ธตรฏฺฐสฺส สนฺติกํ อาคโต, อมฺหากํ ราชา ธตรฏฺฐสฺส ธีตรํ ทาตุกาโม มํ ปหิณิ, ตสฺส มํ ทเสฺสถา''ติ อาหฯ เต โสมนสฺสชาตา ตํ อาทาย รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ราชา ''อาเนถ น''นฺติ ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ทิสฺวาว อนตฺตมโน หุตฺวา ''เอวํ ลามกสรีโร ทูตกมฺมํ กาตุํ น สโกฺกตี''ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา กจฺฉโป ''กิํ ปน, มหาราช, ทูเตหิ นาม ตาลปฺปมาเณหิ ภวิตพฺพํ, สรีรญฺหิ ขุทฺทกํ วา มหนฺตํ วา อปฺปมาณํ, คตคตฏฺฐาเน กมฺมนิปฺผาทนเมว ปมาณํฯ มหาราช, อมฺหากํ รโญฺญ พหู ทูตาฯ ถเล กมฺมํ มนุสฺสา กโรนฺติ, อากาเส ปกฺขิโน, อุทเก อหเมวฯ อหญฺหิ จิตฺตจูโฬ นาม กจฺฉโป ฐานนฺตรปฺปโตฺต ราชวลฺลโภ, มา มํ ปริภาสถา''ติ อตฺตโน คุณํ วเณฺณสิฯ อถ นํ ธตรโฏฺฐ ปุจฺฉิ ''เกน ปนเตฺถน รญฺญา เปสิโตสี''ติฯ มหาราช, ราชา มํ เอวมาห ''มยา สกลชมฺพุทีเป ราชูหิ สทฺธิํ มิตฺตธโมฺม กโต, อิทานิ ธตรเฏฺฐน นาครญฺญา สทฺธิํ มิตฺตธมฺมํ กาตุํ มม ธีตรํ สมุทฺทชํ ทมฺมี''ติ วตฺวา มํ ปหิณิฯ

‘‘ตุเมฺห ปปญฺจํ อกตฺวา มยา สทฺธึเยว ปุริสํ เปเสตฺวา ทิวสํ ววตฺถเปตฺวา ทาริกํ คณฺหถา’’ติฯ โส ตุสฺสิตฺวา ตสฺส สกฺการํ กตฺวา เตน สทฺธิํ จตฺตาโร นาคมาณวเก เปเสสิ ‘‘คจฺฉถ, รโญฺญ วจนํ สุตฺวา ทิวสํ ววตฺถเปตฺวา เอถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา กจฺฉปํ คเหตฺวา นาคภวนา นิกฺขมิํสุฯ

กจฺฉโป ยมุนาย พาราณสิยา จ อนฺตเร เอกํ ปทุมสรํ ทิสฺวา เอเกนุปาเยน ปลายิตุกาโม เอวมาห – ‘‘โภ นาคมาณวกา, อมฺหากํ ราชา ปุตฺตทารา จสฺส มํ อุทเก โคจรตฺตา ราชนิเวสนํ อาคตํ ทิสฺวาว ปทุมานิ โน เทหิ, ภิสมูลานิ เทหีติ ยาจนฺติฯ อหํ เตสํ อตฺถาย ตานิ คณฺหิสฺสามิ, เอตฺถ มํ วิสฺสเชฺชตฺวา มํ อปสฺสนฺตาปิ ปุเรตรํ รโญฺญ สนฺติกํ คจฺฉถ, อหํ โว ตเตฺถว ปสฺสิสฺสามี’’ติฯ เต ตสฺส สทฺทหิตฺวา ตํ วิสฺสเชฺชสุํฯ โส ตเตฺถ เอกมเนฺต นิลียิฯ อิตเรปิ นํ อทิสฺวา ‘‘รโญฺญ สนฺติกํ คโต ภวิสฺสตี’’ติ มาณวกวเณฺณน ราชานํ อุปสงฺกมิํสุฯ ราชา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กุโต อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ธตรฎฺฐสฺส สนฺติกา, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กิํการณา อิธาคตา’’ติ? ‘‘มหาราช, มยํ ตสฺส ทูตา, ธตรโฎฺฐ โว อาโรคฺยํ ปุจฺฉติฯ สเจ ยํ โว อิจฺฉถ, ตํ โน วเทถฯ ตุมฺหากํ กิร ธีตรํ สมุทฺทชํ อมฺหากํ รโญฺญ ปาทปริจาริกํ กตฺวา เทถา’’ติ อิมมตฺถํ ปกาเสนฺตา ปฐมํ คาถมาหํสุ –

๗๘๔.ยํ กิญฺจิ รตนํ อตฺถิ, ธตรฎฺฐนิเวสเน;
สพฺพานิ เต อุปยนฺตุ, ธีตรํ เทหิ ราชิโน’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพานิ เต อุปยนฺตู**ติ ตสฺส นิเวสเน สพฺพานิ รตนานิ ตว นิเวสนํ อุปคจฺฉนฺตุฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ทุติยํ คาถมาห –

๗๘๕.น โน วิวาโห นาเคหิ, กตปุโพฺพ กุทาจนํ;
ตํ วิวาหํ อสํยุตฺตํ, กถํ อเมฺห กโรมเส’’ติฯ

ตตฺถ **อสํยุตฺต**นฺติ อยุตฺตํ ติรจฺฉาเนหิ สทฺธิํ สํสคฺคํ อนนุจฺฉวิกํฯ **อเมฺห**ติ อเมฺห มนุสฺสชาติกา สมานา กถํ ติรจฺฉานคตสมฺพนฺธํ กโรมาติฯ

ตํ สุตฺวา นาคมาณวกา ‘‘สเจ เต ธตรเฎฺฐน สทฺธิํ สมฺพโนฺธ อนนุจฺฉวิโก, อถ กสฺมา อตฺตโน อุปฎฺฐากํ จิตฺตจูฬํ นาม กจฺฉปํ ‘สมุทฺทชํ นาม เต ธีตรํ ทมฺมี’ติ อมฺหากํ รโญฺญ เปเสสิ? เอวํ เปเสตฺวา อิทานิ เต อมฺหากํ ราชานํ ปริภวํ กโรนฺตสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกํ มยํ ชานิสฺสามฯ มยญฺหิ นาคมาณวกา’’ติ วตฺวา ราชานํ ตเชฺชนฺตา เทฺว คาถา อภาสิํสุ –

๗๘๖.‘‘ชีวิตํ นูน เต จตฺตํ, รฎฺฐํ วา มนุชาธิป;
น หิ นาเค กุปิตมฺหิ, จิรํ ชีวนฺติ ตาทิสาฯ

๗๘๗.โย ตฺวํ เทว มนุโสฺสสิ, อิทฺธิมนฺตํ อนิทฺธิมา;
วรุณสฺส นิยํ ปุตฺตํ, ยามุนํ อติมญฺญสี’’ติฯ

ตตฺถ **รฎฺฐํ วา**ติ เอกํเสน ตยา ชีวิตํ วา รฎฺฐํ วา จตฺตํฯ **ตาทิสา**ติ ตุมฺหาทิสา เอวํ มหานุภาเว นาเค กุปิเต จิรํ ชีวิตุํ น สโกฺกนฺติ, อนฺตราว อนฺตรธายนฺติฯ **โย ตฺวํ, เทว, มนุโสฺสสี**ติ เทว, โย ตฺวํ มนุโสฺส สมาโนฯ **วรุณสฺสา**ติ วรุณนาคราชสฺสฯ **นิยํ ปุตฺต**นฺติ อชฺฌตฺติกปุตฺตํฯ **ยามุน**นฺติ ยมุนาย เหฎฺฐา ชาตํฯ

ตโต ราชา เทฺว คาถา อภาสิ –

๗๘๘. นาติมญฺญามิ ราชานํ, ธตรฏฺฐํ ยสสฺสินํ;
ธตรฏฺโฐ หิ นาคานํ, พหูนมปิ อิสฺสโรฯ

๗๘๙. ‘‘อหิ มหานุภาโวปิ, น เม ธีตรมารโห;
ขตฺติโย จ วิเทหานํ, อภิชาตา สมุทฺทชา’’ติฯ

ตตฺถ **พหูนมปี**ติ ปญฺจโยชนสติกสฺส นาคภวนสฺส อิสฺสรภาวํ สนฺธาเยวมาหฯ **น เม ธีตรมารโห**ติ เอวํ มหานุภาโวปิ ปน โส อหิชาติกตฺตา มม ธีตรํ อรโห น โหติฯ **‘‘ขตฺติโย จ วิเทหาน’’**นฺติ อิทํ มาติปเกฺข ญาตเก ทเสฺสโนฺต อาหฯ **สมุทฺทชา**ติ โส จ วิเทหราชปุโตฺต มม ธีตา สมุทฺทชา จาติ อุโภปิ อภิชาตาฯ เต อญฺญมญฺญํ สํวาสํ อรหนฺติฯ น เหสา มณฺฑูกภกฺขสฺส สปฺปสฺส อนุจฺฉวิกาติ อาหฯ

นาคมาณวกา ตํ ตเตฺถว นาสาวาเตน มาเรตุกามา หุตฺวาปิ ‘‘อมฺหากํ ทิวสํ ววตฺถาปนตฺถาย เปสิตา, อิมํ มาเรตฺวา คนฺตุํ น ยุตฺตํ, คนฺตฺวา รโญฺญ อาจิกฺขิตฺวา ชานิสฺสามา’’ติ ตเตฺถว อนฺตรหิตา ‘‘กึ, ตาตา, ลทฺธา โว ราชธีตา’’ติ รญฺญา ปุจฺฉิตา กุชฺฌิตฺวา ‘‘กึ, เทว, อเมฺห อการณา ยตฺถ วา ตตฺถ วา เปเสสิฯ สเจปิ มาเรตุกาโม, อิเธว โน มาเรหิฯ โส ตุเมฺห อโกฺกสติ ปริภาสติ, อตฺตโน ธีตรํ ชาติมาเนน อุกฺขิปตี’’ติ เตน วุตฺตญฺจ อวุตฺตญฺจ วตฺวา รโญฺญ โกธํ อุปฺปาทยึสุฯ โส อตฺตโน ปริสํ สนฺนิปาเตตุํ อาณาเปโนฺต อาห –

๗๙๐. ‘‘กมฺพลสฺสตรา อุเฎฺฐนฺตุ, สเพฺพ นาเค นิเวทย;
พาราณสึ ปวชฺชนฺตุ, มา จ กญฺจิ วิเหฐยุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **กมฺพลสฺสตรา อุเฎฺฐนฺตู**ติ กมฺพลสฺสตรา นาม ตสฺส มาตุปกฺขิกา สิเนรุปาเท วสนนาคา, เต จ อุฎฺฐหนฺตุฯ อเญฺญ จ จตูสุ ทิสาสุ อนุทิสาสุ ยตฺตกา วา มยฺหํ วจนกรา, เต สเพฺพ นาเค นิเวทย, คนฺตฺวา ชานาเปถ, ขิปฺปํ กิร สนฺนิปาเตถาติ อาณาเปโนฺต เอวมาหฯ ตโต สเพฺพเหว สีฆํ สนฺนิปติเตหิ ‘‘กึ กโรม, เทวา’’ติ วุเตฺต ‘‘สเพฺพปิ เต นาคา พาราณสึ ปวชฺชนฺตู’’ติ อาหฯ ‘‘ตตฺถ คนฺตฺวา กึ กาตพฺพํ, เทว, ตํ นาสาวาตปฺปหาเรน ภสฺมํ กโรมา’’ติ จ วุเตฺต ราชธีตริ ปฏิพทฺธจิตฺตตาย ตสฺสา วินาสํ อนิจฺฉโนฺต **‘‘มา จ กญฺจิ วิเหฐยุ’’**นฺติ อาห, ตุเมฺหสุ โกจิ กญฺจิ มา วิเหฐยาติ อโตฺถฯ อยเมว วา ปาโฐฯ

อถ นํ นาคา ‘‘สเจ โกจิ มนุสฺโส น วิเหเฐตโพฺพ, ตตฺถ คนฺตฺวา กึ กริสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ อถ เน ‘‘อิทญฺจิทญฺจ กโรถ, อหมฺปิ อิทํ นาม กริสฺสามี’’ติ อาจิกฺขโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๗๙๑. ‘‘นิเวสเนสุ โสเพฺภสุ, รถิยา จจฺจเรสุ จ;
รุกฺขเคฺคสุ จ ลมฺพนฺตุ, วิตตา โตรเณสุ จฯ

๗๙๒. ‘‘อหมฺปิ สพฺพเสเตน, มหตา สุมหํ ปุรํ;
ปริกฺขิปิสฺสํ โภเคหิ, กาสีนํ ชนยํ ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **โสเพฺภสู**ติ โปกฺขรณีสุฯ **รถิยา**ติ รถิกายฯ **วิตตา**ติ วิตตสรีรา มหาสรีรา หุตฺวา เอเตสุ เจว นิเวสนาทีสุ ทฺวารโตรเณสุ จ โอลมฺพนฺตุ, เอตฺตกํ นาคา กโรนฺตุ, กโรนฺตา จ นิเวสเน ตาว มญฺจปีฐานํ เหฎฺฐา จ อุปริ จ อโนฺตคพฺภพหิคพฺภาทีสุ จ โปกฺขรณิยํ อุทกปิเฎฺฐ

รถิกาทีนํ ปเสฺสสุ เจว ถเลสุ จ มหนฺตานิ สรีรานิ มาเปตฺวา มหเนฺต ผเณ กตฺวา กมฺมารคคฺครี วิย ธมมานา ‘‘สุสู’’ติ สทฺทํ กโรนฺตา โอลมฺพึ จ นิปชฺชึ จฯ อตฺตานํ ปน ตรุณทารกานํ ชรา ชิณฺณานํ คพฺภินิตฺถีนํ สมุทฺทชาย จาติ อิเมสํ จตุนฺนํ มา ทสฺสยิตฺถฯ อหมฺปิ สพฺพเสเตน มหเนฺตน สรีเรน คนฺตฺวา สุมหนฺตํ กาสิปุรํ สตฺตกฺขตฺตุํ โภเคหิ ปริกฺขิปิสฺสํ, มหเนฺตน ผเณน นํ ฉาเทตฺวา เอกนฺธการํ กตฺวา กาสีนํ ภยํ ชนยโนฺต ‘‘สุสู’’ติ สทฺทํ มุญฺจิสฺสามีติฯ

อถ สเพฺพ นาคา ตถา อกํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๗๙๓. ‘‘ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, อุรคาเนกวณฺณิโน;
พาราณสึ ปวชฺชึสุ, น จ กญฺจิ วิเหฐยุํฯ

๗๙๔. ‘‘นิเวสเนสุ โสเพฺภสุ, รถิยา จจฺจเรสุ จ;
รุกฺขเคฺคสุ จ ลมฺพึสุ, วิตตา โตรเณสุ จฯ

๗๙๕. ‘‘เตสุ ทิสฺวาน ลมฺพเนฺต, ปุถู กนฺทึสุ นาริโย;
นาเค โสณฺฑิกเต ทิสฺวา, ปสฺสสเนฺต มุหุํ มุหุํฯ

๗๙๖. ‘‘พาราณสี ปพฺยถิตา, อาตุรา สมปชฺชถ;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ธีตรํ เทหิ ราชิโน’’ติฯ

ตตฺถ **อเนกวณฺณิโน**ติ นีลาทิวเสน อเนกวณฺณาฯ เอวรูปานิ หิ เต รูปานิ มาปยึสุฯ **ปวชฺชึสู**ติ อฑฺฒรตฺตสมเย ปวิสึสุฯ **ลมฺพึสู**ติ ธตรเฎฺฐน วุตฺตนิยาเมเนว เต สเพฺพสุ ฐาเนสุ มนุสฺสานํ สญฺจารํ ปจฺฉินฺทิตฺวา โอลมฺพึสุฯ ทูตา หุตฺวา อาคตา ปน จตฺตาโร นาคมาณวกา รโญฺญ สยนสฺส จตฺตาโร ปาเท ปริกฺขิปิตฺวา อุปริสีเส มหเนฺต ผเณ กตฺวา ตุเณฺฑหิ สีสํ ปหรนฺตา วิย ทาฐา วิวริตฺวา ปสฺสสนฺตา อฎฺฐํสุฯ ธตรโฎฺฐปิ อตฺตนา วุตฺตนิยาเมน นครํ ปฎิจฺฉาเทสิฯ ปพุชฺฌมานา ปุริสา ยโต ยโต หตฺถํ วา ปาทํ วา ปสาเรนฺติ, ตตฺถ ตตฺถ สเปฺป ฉุปิตฺวา ‘‘สโปฺป, สโปฺป’’ติ วิรวนฺติฯ **ปุถู กนฺทึสู**ติ เยสุ เคเหสุ ทีปา ชลนฺติ, เตสุ อิตฺถิโย ปพุทฺธา ทฺวาร โตรณโคปานสิโย โอโลเกตฺวา โอลมฺพเนฺต นาเค ทิสฺวา พหู เอกปฺปหาเรเนว กนฺทึสุฯ เอวํ สกลนครํ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ **โสณฺฑิกเต**ติ กตผเณฯ

ปกฺกนฺทุนฺติ วิภาตาย รตฺติยา นาคานํ อสฺสาสวาเตน สกลนคเร ราชนิเวสเน จ อุปฺปาติยมาเน วิย ภีตา มนุสฺสา ‘‘นาคราชาโน กิสฺส โน วิเหฐถา’’ติ วตฺวา ตุมฺหากํ ราชา ‘‘ธีตรํ ทสฺสามี’’ติ ธตรฎฺฐสฺส ทูตํ เปเสตฺวา ปุน ตสฺส ทูเตหิ อาคนฺตฺวา ‘‘เทหี’’ติ วุโตฺต อมฺหากํ ราชานํ อโกฺกสติ ปริภาสติฯ ‘‘สเจ อมฺหากํ รโญฺญ ธีตรํ น ทสฺสติ, สกลนครสฺส ชีวิตํ นตฺถี’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ โน , สามิ, โอกาสํ เทถ, มยํ คนฺตฺวา ราชานํ ยาจิสฺสามา’’ติ ยาจนฺตา โอกาสํ ลภิตฺวา ราชทฺวารํ คนฺตฺวา มหเนฺตน รเวน ปกฺกนฺทึสุฯ ภริยาโยปิสฺส อตฺตโน อตฺตโน คเพฺภสุ นิปนฺนกาว ‘‘เทว, ธีตรํ ธตรฎฺฐรโญฺญ เทหี’’ติ เอกปฺปหาเรน กนฺทึสุฯ เตปิ จตฺตาโร นาคมาณวกา ‘‘เทหี’’ติ ตุเณฺฑหิ สีสํ ปหรนฺตา วิย ทาฐา วิวริตฺวา ปสฺสสนฺตา อฎฺฐํสุฯ

โส นิปนฺนโกว นครวาสีนญฺจ อตฺตโน จ ภริยานํ ปริเทวิตสทฺทํ สุตฺวา จตูหิ จ นาคมาณวเกหิ ตชฺชิตตฺตา มรณภยภีโต ‘‘มม ธีตรํ สมุทฺทชํ ธตรฎฺฐสฺส ทมฺมี’’ติ ติกฺขตฺตุํ อวจฯ ตํ สุตฺวา สเพฺพปิ นาคราชาโน ติคาวุตมตฺตํ ปฎิกฺกมิตฺวา เทวนครํ วิย เอกํ นครํ มาเปตฺวา ตตฺถ ฐิตา ‘‘ธีตรํ กิร โน เปเสตู’’ติ ปณฺณาการํ ปหิณึสุฯ ราชา เตหิ อาภตํ ปณฺณาการํ คเหตฺวา ‘‘ตุเมฺห คจฺฉถ, อหํ ธีตรํ อมจฺจานํ หเตฺถ ปหิณิสฺสามี’’ติ เต อุโยฺยเชตฺวา ธีตรํ ปโกฺกสา

เปตฺวา อุปริปาสาทํ อาโรเปตฺวา สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา ‘‘อมฺม, ปเสฺสตํ อลงฺกตนครํ, ตฺวํ เอตฺถ เอตสฺส รโญฺญ อคฺคมเหสี ภวิสฺสสิ, น ทูเร อิโต ตํ นครํ, อุกฺกณฺฐิตกาเลเยว อิธ อาคนฺตุํ สกฺกา, เอตฺถ คนฺตพฺพ’’นฺติ สญฺญาเปตฺวา สีสํ นฺหาเปตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา ปฏิจฺฉนฺนโยเคค นิสีทาเปตฺวา อมจฺจานํ หเตฺถ ทตฺวา ปาเหสิฯ นาคราชาโน ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา มหาสกฺการํ กริํสุฯ อมจฺจา นครํ ปวิสิตฺวา ตํ ตสฺส ทตฺวา พหุํ ธนํ อาทาย นิวตฺติํสุฯ เต ราชธีตรํ ปาสาทํ อาโรเปตฺวา อลงฺกตทิพฺพสยเน นิปชฺชาเปสุํฯ ตงฺขณเญฺญว นํ นาคมาณวิกา ขุชฺชาทิเวสํ คเหตฺวา มนุสฺสปริจาริกา วิย ปริวารยิํสุฯ สา ทิพฺพสยเน นิปนฺนมตฺตาว ทิพฺพผสฺสํ ผุสิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ

ธตรโฎฺฐ ตํ คเหตฺวา สทฺธิํ นาคปริสาย ตตฺถ อนฺตรหิโต นาคภวเนเยว ปาตุรโหสิฯ ราชธีตา ปพุชฺฌิตฺวา อลงฺกตทิพฺพสยนํ อเญฺญ จ สุวณฺณปาสาทมณิปาสาทาทโย อุยฺยานโปกฺขรณิโย อลงฺกตเทวนครํ วิย นาคภวนํ ทิสฺวา ขุชฺชาทิปริจาริกาโย ปุจฺฉิ ‘‘อิทํ นครํ อติวิย อลงฺกตํ, น อมฺหากํ นครํ วิย, กเสฺสต’’นฺติฯ ‘‘สามิกสฺส เต สนฺตกํ, เทวิ, น อปฺปปุญฺญา เอวรูปํ สมฺปตฺติํ ลภนฺติ, มหาปุญฺญตาย เต อยํ ลทฺธา’’ติฯ ธตรโฎฺฐปิ ปญฺจโยชนสติเก นาคภวเน เภริํ จราเปสิ ‘‘โย สมุทฺทชาย สปฺปวณฺณํ ทเสฺสติ, ตสฺส ราชทโณฺฑ ภวิสฺสตี’’ติฯ ตสฺมา เอโกปิ ตสฺสา สปฺปวณฺณํ ทเสฺสตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ สา มนุสฺสโลกสญฺญาย เอว ตตฺถ เตน สทฺธิํ สโมฺมทมานา ปิยสํวาสํ วสิฯ

นครกณฺฑํ นิฎฺฐิตํฯ

อุโปสถกณฺฑํ

สา อปรภาเค ธตรฏฺฐํ ปฏิจฺจ คพฺภํ ปฏิลภิตฺวา ปุตฺตํ วิชายิ, ตสฺส ปิยทสฺสนตฺตา ‘‘สุทสฺสโน’’ติ นามํ กริํสุฯ ปุนาปรํ ปุตฺตํ วิชายิ, ตสฺส ‘‘ทโตฺต’’ติ นามํ อกํสุฯ โส ปน โพธิสโตฺตฯ ปุเนกํ ปุตฺตํ วิชายิ, ตสฺส ‘‘สุโภโค’’ติ นามํ กริํสุฯ อปรมฺปิ ปุตฺตํ วิชายิ, ตสฺส ‘‘อริโฎฺฐ’’ติ นามํ กริํสุฯ อิติ สา จตฺตาโร ปุเตฺต วิชายิตฺวาปิ นาคภวนภาวํ น ชานาติฯ อเถกทิวสํ ตรุณนาคา อริฎฺฐสฺส อาจิกฺขิํสุ ‘‘ตว มาตา มนุสฺสิตฺถี, น นาคินี’’ติฯ อริโฎฺฐ ‘‘วีมํสิสฺสามิ น’’นฺติ เอกทิวสํ ถนํ ปิวโนฺตว สปฺปสรีรํ มาเปตฺวา นงฺคุฎฺฐขเณฺฑน มาตุ ปิฎฺฐิปาเท ฆเฎฺฎสิฯ สา ตสฺส สปฺปสรีรํ ทิสฺวา ภีตตสิตา มหารวํ รวิตฺวา ตํ ภูมิยํ ขิปนฺตี นเขน ตสฺส อกฺขิํ ภินฺทิฯ ตโต โลหิตํ ปคฺฆริฯ ราชา ตสฺสา สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กิเสฺสสา วิรวตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา อริเฎฺฐน กตกิริยํ สุตฺวา ‘‘คณฺหถ, นํ ทาสํ คเหตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปถา’’ติ ตชฺชโนฺต อาคจฺฉิฯ ราชธีตา ตสฺส กุทฺธภาวํ ญตฺวา ปุตฺตสิเนเหน ‘‘เทว, ปุตฺตสฺส เม อกฺขิ ภินฺนํ, ขมเถตสฺสาปราธ’’นฺติ อาหฯ ราชา เอตาย เอวํ วทนฺติยา ‘‘กิํ สกฺกา กาตุ’’นฺติ ขมิฯ ตํ ทิวสํ สา ‘‘อิทํ นาคภวน’’นฺติ อญฺญาสิฯ ตโต จ ปฎฺฐาย อริโฎฺฐ กาณาริโฎฺฐ นาม ชาโตฯ จตฺตาโรปิ ปุตฺตา วิญฺญุตํ ปาปุณิํสุฯ

อถ เนสํ ปิตา โยชนสติกํ โยชนสติกํ กตฺวา รชฺชมทาสิ, มหโนฺต ยโส อโหสิฯ โสฬส โสฬส นาคกญฺญาสหสฺสานิ ปริวารยิํสุฯ ปิตุ เอกโยชนสติกเมว รชฺชํ อโหสิฯ ตโย ปุตฺตา มาเส มาเส มาตาปิตโร ปสฺสิตุํ อาคจฺฉนฺติ, โพธิสโตฺต ปน อนฺวฑฺฒมาสํ อาคจฺฉติฯ นาคภวเน สมุฎฺฐิตํ ปญฺหํ โพธิสโตฺตว กเถติฯ ปิตรา สทฺธิํ วิรูปกฺขมหาราชสฺสปิ อุปฎฺฐานํ คจฺฉติ, ตสฺส สนฺติเก สมุฎฺฐิตํ ปญฺหมฺปิ โสว กเถติฯ อเถกทิวสํ วิรูปเกฺข นาคปริสาย สทฺธิํ ติทสปุรํ คนฺตฺวา สกฺกํ ปริวาเรตฺวา นิสิเนฺน เทวานํ อนฺตเร ปโญฺห สมุฎฺฐาสิฯ ตํ โกจิ กเถตุํ นาสกฺขิ, ปลฺลงฺกวรคโต ปน หุตฺวา มหาสโตฺตว กเถสิฯ อถ นํ เทวราชา ทิพฺพคนฺธปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา ‘‘ทตฺต, ตฺวํ ปถวิสมาย วิปุลาย ปญฺญาย สมนฺนาคโต, อิโต ปฎฺฐาย ภูริทโตฺต นาม โหหี’’ติ

‘‘ภูริทโตฺต’’ ติสฺส นามํ อกาสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย สกฺกสฺส อุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต อลงฺกตเวช ยนฺตปาสาทํ เทวจฺฉราหิ อากิณฺณํ อติมโนหรํ สกฺกสฺส สมฺปตฺตึ ทิสฺวา เทวโลเก ปิยํ กตฺวา ‘‘กึ เม อิมินา มณฺฑูกภกฺเขน อตฺตภาเวน, นาคภวนํ คนฺตฺวา อุโปสถวาสํ วสิตฺวา อิมสฺมึ เทว โลเก อุปฺปตฺติการณํ กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา นาคภวนํ คนฺตฺวา มาตาปิตโร อาปุจฺฉิ ‘‘อมฺมตา ตา, อหํ อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ตาต, กโรหิ, กโรนฺโต ปน พหิ อคนฺตฺวา อิมสฺ มิเญฺญว นาคภวเน เอกสฺมึ สุญฺญวิมาเน กโรหิ, พหิคตานํ ปน นาคานํ มหนฺตํ ภย’’นฺติฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ตเตฺถว สุญฺญวิมาเน ราชุยฺยาเน อุโปสถวาสํ วสติฯ อถ นํ นานาตูริยหตฺถา นาคกญฺญา ปริวาเรนฺติฯ โส ‘‘น มยฺหํ อิธ วสนฺตสฺส อุโปสถกมฺมํ มตฺถกํ ปา ปุณิสฺสติ, มนุสฺสปถํ คนฺตฺวา กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา นิวารณภเยน มาตาปิตูนํ อนาโรเจตฺวา อตฺตโน ภริยาโย อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, อหํ มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา ยมุนาตีเร นิโคฺรธรุกฺข อตฺถิ, ตสฺสาวิทูเร วมฺมิกมตฺถเก โภเค อาภุชิตฺวา จตุรงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถํ อธิฏฺฐาย นิปชฺ ชิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามิฯ มยา สพฺพรตฺตึ นิปชฺชิตฺวา อุโปสถกเมฺม กเต อรุณุคฺคมนเวลา ยเมว ตุเมฺห ทส ทส อิตฺถิโย อาทาย วาเรน วาเรน ตูริยหตฺถา มม สนฺติกํ อาคนฺตฺวา มํ คเนฺธหิ จ ปุเปฺผหิ จ ปูเชตฺวา คายิตฺวา นจฺจิตฺวา มํ อาทาย นาคภวนเมว อาคจฺฉถา’’ติ วตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา วมฺมิกมตฺถเก โภเค อาภุชิตฺวา ‘‘โย มม จมฺมํ วา นฺหารุํ วา อฏฺฐึ วา รุหิรํ วา อิจฺฉติ, โส อาหรตู’’ติ จตุรงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถํ อธิฏฺฐาย นงฺคลสีสปฺปมาณํ สรีรํ มาเปตฺวา นิปโนฺน อุโปสถกมฺมมกาสิฯ อรุเณ อุฏฺฐหเนฺตเยว ตํ นาคมาณวิกา อาคนฺตฺวา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชิตฺวา นาคภวนํ อาเนนฺติฯ ตสฺส อิมินา นิยาเมน อุโปสถํ กโรนฺตสฺส ทีโฆ อทฺธา วีติว โตฺตฯ

อุโปสถขณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

ครุฬขณฺฑํ

ตทา เอโก พาราณสิทฺวารคามวาสี พฺราหฺมโณ โสมทเตฺตน นาม ปุเตฺตน สทฺธึ อรญฺญํ คนฺตฺวา สูลยนฺตปาสวาคุราทีหิ โอเฑฺฑตฺวา มิเค วธิตฺวา มํสํ กาเชนาหริตฺวา วิกฺกิณโนฺต ชี วิกํ กเปฺปสิฯ โส เอกทิวสํ อนฺตมโส โคธามตฺตมฺปิ อลภิตฺวา ‘‘ตาต โสมทตฺต, สเจ ตุจฺฉหตฺ ถา คมิสฺสาม, มาตา เต กุชฺฌิสฺสติ, ยํ กิญฺจิ คเหตฺวา คมิสฺสามา’’ติ วตฺวา โพธิสตฺตสฺส นิปนฺ นวมฺมิกฏฺฐานาภิมุโข คนฺตฺวา ปานียํ ปาตุํ ยมุนํ โอตรนฺตานํ มิคานํ ปทวลญฺชํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, มิคมโคฺค ปญฺญายติ, ตฺวํ ปฏิกฺกมิตฺวา ติฏฺฐาหิ, อหํ ปานียตฺถาย อาคตํ มิคํ วิชฺฌิสฺสามี’’ติ ธนุํ อาทาย มิคํ โอโลเกโนฺต เอกสฺมึ รุกฺขมูเล อฏฺฐาสิฯ อเถโก มิโค สายนฺหสมเย ปานียํ ปา ตุํ อาคโตฯ โส ตํ วิชฺฌิฯ มิโค ตตฺถ อปติตฺวา สรเวเคน ตชฺชิโต โลหิเตน ปคฺฆรเนฺตน ปลายิฯ ปิตาปุตฺตา นํ อนุพนฺธิตฺวา ปติตฏฺฐาเน มํสํ คเหตฺวา อรญฺญา นิกฺขมิตฺวา สูริยตฺถงฺ คมนเวลาย ตํ นิโคฺรธํ ปตฺวา ‘‘อิทานิ อกาโล, น สกฺกา คนฺตุํ, อิเธว วสิสฺสามา’’ติ มํสํ เอกม เนฺต ฐเปตฺวา รุกฺขํ อารุยฺห วิฏปนฺตเร นิปชฺชึสุฯ พฺราหฺมโณ ปจฺจูสสมเย ปพุชฺฌิตฺวา มิคสทฺท สวนาย โสตํ โอทหิฯ

ตสฺมึ ขเณ นาคมาณวิกาโย อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปสุํฯ โส อหิสรีรํ อนฺตรธาเปตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ ทิพฺพสรีรํ มาเปตฺวา สกฺกลีลาย ปุปฺผาสเน นิสีทิฯ นาคมาณวิกาปิ นํ คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา ทิพฺพตูริยานิ วาเทตฺวา นจฺจคีตํ ปฏฺฐเปสุํฯ พฺ ราหฺมโณ ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘โก นุ โข เอส, ชานิสฺสามิ น’’นฺติ จินฺเตตฺวา ‘‘ปุตฺต, ปุตฺตา’’ติ วตฺ วาปิ ปุตฺตํ ปโพเธตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘สยตุ เอส, กิลโนฺต ภวิสฺสติ, อหเมว คมิสฺสามี’’ติ รุกฺขา โอ

รุยฺห ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ นาคมาณวิกา ตํ ทิสฺวา สทฺธึ ตูริเยหิ ภูมิยํ นิมุชฺชิตฺวา อตฺตโน นาคภวนเมว คตาฯ โพธิสตฺโต เอกโกว อโหสิฯ พฺราหฺมโณ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉนฺโต คาถาทฺวยมาห –

๗๙๗. ‘‘ปุปฺผาภิหารสฺส วนสฺส มชฺเฌ, โก โลหิตกฺข วิตตนฺตรํโส;
กา กมฺพุกายูรธรา สุวตฺถา, ติฏฺฐนฺติ นาริโย ทส วนฺทมานาฯ

๗๙๘. ‘‘โก ตฺวํ พฺรหาพาหุ วนสฺส มชฺเฌ, วิโรจสิ ฆตสิตฺโตว อคฺคิ;
มเหสกฺข อญฺญตโรสิ ยกฺข, อุทาหุ นาโคสิ มหานุภาโว’’ติฯ

ตตฺถ **ปุปฺผาภิหารสฺสาติ** โพธิสตฺตสฺส ปูชนตฺถาย อาภเตน ทิพฺพปุปฺผาภิหาเรน สมนฺนาคตสฺสฯ **โกติ** โก นาม ตฺวํฯ **โลหิตกฺขติ** รตฺตกฺขฯ **วิตตนฺตรํโสติ** ปุถุลอนฺตรํโสฯ **กมฺพุกายูรธราติ** สุวณฺณาลงฺการธราฯ **พฺรหาพาหูติ** มหาพาหุฯ

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ‘‘สเจปิ ‘สกฺกาทีสุ อญฺญตโรหมสฺมี’ติ วกฺขามิ, สทฺทหิสฺสเตวายํ พฺราหฺมโณ, อชฺช ปน มยา สจฺจเมว กเถตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา อตฺตโน นาคราชภาวํ กเถนฺโต อาห –

๗๙๙. ‘‘นาโคหมสฺมิ อิทฺธิมา, เตชสฺสี ทุรติกฺกโม;
ฑํเสยฺยํ เตชสา กุทฺโธ, ผีตํ ชนปทํ อปิฯ

๘๐๐. ‘‘สมุทฺทชา หิ เม มาตา, ธตรฏฺโฐ จ เม ปิตา;
สุทสฺสนกนิฏฺโฐสฺมิ, ภูริทตฺตติ มํ วิทู’’ติฯ

ตตฺถ **เตชสฺสีติ** วิสเตเชน เตชวาฯ **ทุรติกฺกโมติ** อเญฺญน อติกฺกมิตุํ อสกฺกุเณยฺโยฯ **ฑํเสยฺยนฺติ** สจาหํ กุทฺโธ ผีตํ ชนปทํ อปิ ฑํเสยฺยํ, ปถวิยํ มม ทาฐาย ปติตมตฺตาย สทฺธึ ปถวิยา มม เตเชน โส สโพฺพ ชนปโท ภสฺมา ภเวยฺยาติ วทติฯ **สุทสฺสนกนิฏฺโฐสฺมีติ** อหํ มม ภาตุ สุทสฺสนสฺส กนิฏฺโฐ อสฺมิฯ **วิทูติ** เอวํ มมํ ปญฺจโยชนสติเก นาคภวเน ชานนฺตีติฯ

อิทญฺจ ปน วตฺวา มหาสตฺโต จินฺเตสิ ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ จโณฺฑ ผรุโส, อหิตุณฺฑิกสฺส อาโรเจตฺวา อุโปสถกมฺมสฺส เม อนฺตรายมฺปิ กเรยฺย, ยํ นูนาหํ อิมํ นาคภวนํ เนตฺวา มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา อุโปสถกมฺมํ อทฺธนิยํ กเรยฺย’’นฺติฯ อถ นํ อาห ‘‘พฺราหฺมณ, มหนฺตํ เต ยสํ ทสฺสามิ, รมณียํ นาคภวนํ, เอหิ ตตฺถ คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘สามิ, ปุตฺโต เม อตฺถิ, ตสฺมิํ คจฺฉนฺเต อาคมิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ มหาสตฺโต ‘‘คจฺฉ, พฺราหฺมณ, อาเนหิ น’’นฺติ วตฺวา อตฺตโน อาวาสํ อาจิกฺขนฺโต อาห –

๘๐๑. ‘‘ยํ คมฺภีรํ สทาวฏฺฏํ, รหทํ เภสฺมํ เปกฺขสิ;
เอส ทิโพฺย มมาวาโส, อเนกสตโปริโสฯ

๘๐๒. ‘‘มยูรโกญฺจาภิรุทํ, นีโลทํ วนมชฺฌโต;
ยมุนํ ปวิส มา ภีโต, เขมํ วตฺตวตํ สิว’’นฺติฯ

ตตฺถ **สทาวฏฺฏนฺติ** สทา ปวตฺตํ อาวฏฺฏํฯ **เภสฺมนฺติ** ภยานกํฯ **เปกฺขสีติ** ยํ เอวรูปํ รหทํ ปสฺสสิฯ **มยูรโกญฺจาภิรุทนฺติ** อุโภสุ ตีเรสุ วนฆฏาย วสนฺเตหิ มยูเรหิ จ โกเญฺจหิ จ อภิรุทํ อุปกูชิตํฯ **นีโลทนฺติ** นีลสลิลํฯ **วนมชฺฌโตติ** วนมเชฺฌน สนฺทมานํฯ **ปวิส มา ภีโตติ** เอวรูปํ

ยมุนํ อภีโต หุตฺวา ปวิสฯ **วตฺตวต**นฺติ วตฺตสมฺปนฺนานํ อาจารวนฺตานํ วสนภูมึ ปวิส, คจฺฉ, พฺราหฺมณ, ปุตฺตํ อาเนหีติฯ

พฺราหฺมโณ คนฺตฺวา ปุตฺตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ปุตฺตํ อาเนสิฯ มหาสตฺโต เต อุโภปิ อาทาย ยมุนาตีรํ คนฺตฺวา ตีเร ฐิโต อาห –

๘๐๓.‘‘ตตฺถ ปโตฺต สานุจโร, สห ปุเตฺตน พฺราหฺมณ;
ปูชิโต มยฺหํ กาเมหิ, สุขํ พฺราหฺมณ วจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **ตตฺถ ปโตฺต**ติ ตฺวํ อมฺหากํ นาคภวนํ ปโตฺต หุตฺวาฯ **มยฺหนฺ**ติ มม สนฺตเกหิ กาเมหิ ปูชิโตฯ **วจฺฉสี**ติ ตตฺถ นาคภวเน สุขํ วสิสฺสติฯ

เอวํ วตฺวา มหาสโตฺต อุโภปิ เต ปิตาปุเตฺต อตฺตโน อานุภาเวน นาคภวนํ อาเนสิฯ เตสํ ตตฺถ ทิโพฺพ อตฺตภาโว ปาตุรโหสิฯ อถ เนสํ มหาสโตฺต ทิพฺพสมฺปตฺตึ ทตฺวา จตฺตาริ จตฺตาริ นาคกญฺญาสตานิ อทาสิฯ เต มหาสมฺปตฺตึ อนุภวึสุฯ โพธิสโตฺตปิ อปฺปมโตฺต อุโปสถกมฺมํ อกาสิฯ อนฺวฑฺฒมาสํ มาตาปิตูนํ อุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ธมฺมกถํ กเถตฺวา ตโต จ พฺราหฺมณสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อาโรคฺยํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เยน เต อโตฺถ, ตํ วเทยฺยาสิ, อนุกฺกณฺฐมาโน อภิรมา’’ติ วตฺวา โสมทเตฺตนปิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา อตฺตโน นิเวสนํ อคจฺฉิฯ พฺราหฺมโณ เอกสํวจฺฉรํ นาคภวเน วสิตฺวา มนฺทปุญฺญตาย อุกฺกณฺฐิโต มนุสฺสโลกํ คนฺตุกาโม อโหสิฯ นาคภวนมสฺส โลกนฺตรนิรโย วิย อลงฺกตปาสาโท พนฺธนาคารํ วิย อลงฺกตนาคกญฺญา ยกฺขินิโย วิย อุปฏฺฐหึสุฯ โส ‘‘อหํ ตาว อุกฺกณฺฐิโต , โสมทตฺตสฺสปิ จิตฺตํ ชานิสฺสามี’’ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อาห ‘‘กึ, ตาต, อุกฺกณฺฐสี’’ติ? ‘‘กสฺมา อุกฺกณฺฐิสฺสามิ น อุกฺกณฺฐามิ, ตฺวํ ปน อุกฺกณฺฐสิ, ตาตา’’ติ? ‘‘อาม ตาตา’’ติฯ ‘‘กึการณา’’ติฯ ‘‘ตว มาตุ เจว ภาตุภคินีนญฺจ อทสฺสเนน อุกฺกณฺฐามิ, เอหิ, ตาต โสมทตฺต, คจฺฉามา’’ติฯ โส ‘‘น คจฺฉามี’’ติ วตฺวาปิ ปุนปฺปุนํ ปิตรา ยาจิยมาโน ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

พฺราหฺมโณ ‘‘ปุตฺตสฺส ตาว เม มโน ลโทฺธ, สเจ ปนาหํ ภูริทตฺตสฺส ‘อุกฺกณฺฐิโตมฺหี’ติ วกฺขามิ, อติเรกตรํ เม ยสํ ทสฺสติ, เอวํ เม คมนํ น ภวิสฺสติฯ เอเกน ปน อุปาเยน ตสฺส สมฺปตฺตึ วเณฺณตฺวา ‘ตฺวํ เอวรูปํ สมฺปตฺตึ ปหาย กึการณา มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา อุโปสถกมฺมํ กโรสี’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘สคฺคตฺถายา’ติ วุเตฺต ‘ตฺวํ ตาว เอวรูปํ สมฺปตฺตึ ปหาย สคฺคตฺถาย อุโปสถกมฺมํ กโรสิ, กิมงฺคํ ปน มยํเยว ปรธเนน ชีวิกํ กเปฺปม, อหมฺปิ มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา ญาตเก ทิสฺวา ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ กริสฺสามี’ติ นํ สญฺญาเปสฺสามิฯ อถ เม โส คมนํ อนุชานิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอกทิวสํ เตนาคนฺตฺวา ‘‘กึ, พฺราหฺมณ, อุกฺกณฺฐสี’’ติ ปุจฺฉิโต ‘‘ตุมฺหากํ สนฺติกา อมฺหากํ น กิญฺจิ ปริหายตี’’ติ กิญฺจิ คมนปฏิพทฺธํ อวตฺวาว อาทิโต ตาว ตสฺส สมฺปตฺตึ วเณฺณโนฺต อาห –

๘๐๔.‘‘สมา สมนฺตปริโต, ปหูตตครา มหี;
อินฺทโคปกสญฺฉนฺนา, โสภติ หริตุตฺตมาฯ

๘๐๕.‘‘รมฺมานิ วนเจตฺยานิ, รมฺมา หํสูปกูชิตา;
โอปุปฺผปทฺธา ติฏฺฐนฺติ, โปกฺขรโญฺญ สุนิมฺมิตาฯ

๘๐๖.‘‘อฏฺฐํสา สุกตา ถมฺภา, สเพฺพ เวฬุริยามยา;
สหสฺสถมฺภา ปาสาทา, ปูรา กญฺญาหิ โชตเรฯ

๘๐๗. ‘‘วิมานํ อุปปโนฺนสิ, ทิพฺยํ ปุเญฺญหิ อตฺตโน;
อสมฺพาธํ สิวํ รมฺมํ, อจฺจนฺตสุขสํหิตํฯ

๘๐๘. ‘‘มเญฺญ สหสฺสเนตฺตสฺส, วิมานํ นาภิกงฺขสิ;
อิทฺธี หิ ตฺยายํ วิปุลา, สกฺกเสฺสว ชุตีมโต’’ติฯ

ตตฺถ **สมา สมนฺตปริโต**ติ ปริสมนฺตโต สพฺพทิสาภาเคสุ อยํ ตว นาคภวเน มหี สุวณฺณรชตมณิ มุตฺตาวาลุกาปริกิณฺณา สมตลาฯ **ปหูตตคฺครา มหี**ติ พหุเกหิ ตครคเจฺฉหิ สมนฺนาคตาฯ **อินฺทโคปกสญฺฉนฺนา**ติ สุวณฺณอินฺทโคปเกหิ สญฺฉนฺนาฯ **โสภติ หริตุตฺตมา**ติ หริตวณฺณทพฺพติณสญฺฉนฺนา โสภตีติ อโตฺถฯ **วนเจตฺยานี**ติ วนฆฏาฯ **โอปุปฺผปทฺธา**ติ ปุปฺผิตฺวา ปติเตหิ ปทุมปเตฺตหิ สญฺฉนฺนา อุทกปิฏฺฐาฯ **สุนิมฺมิตา**ติ ตว ปุญฺญสมฺปตฺติยา สุฎฺฐุ นิมฺมิตาฯ **อฎฺฐํสา**ติ ตว วสนปาสาเทสุ อฎฺฐํสา สุกตา เวฬุริยมยา ถมฺภาฯ เตหิ ถเมฺภหิ สหสฺสถมฺภา ตว ปาสาทา นาคกญฺญาหิ ปูรา วิโรฺชตนฺติฯ **อุปปโนฺนสี**ติ เอวรูเป วิมาเน นิพฺพโตฺตสีติ อโตฺถฯ **สหสฺสเนตฺตสฺส วิมานนฺ**ติ สกฺกสฺส เวชยนฺตปาสาทํฯ **อิทฺธี หิ ตฺยายํ วิปุลา**ติ ยสฺมา ตวายํ วิปุลา อิทฺธิ, ตสฺมา ตฺวํ เตน อุโปสถกเมฺมน สกฺกสฺส วิมานมฺปิ น ปเตฺถสิ, อญฺญํ ตโต อุตฺตริ มหนฺตํ ฐานํ ปเตฺถสีติ มญฺญามิฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘มา เหวํ, พฺราหฺมณ, อวจ, สกฺกสฺส ยสํ ปฎิจฺจ อมฺหากํ ยโส สิเนรุสนฺติเก สาสโป วิย, มยํ ตสฺส ปริจารเกปิ น อคฺฆามา’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๘๐๙. ‘‘มนสาปิ น ปตฺตโพฺพ, อานุภาโว ชุตีมโต;
ปริจารยมานานํ, สอินฺทานํ วสวตฺติน’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – พฺราหฺมณ, สกฺกสฺส ยโส นาม เอกํ เทฺว ตโย จตฺตาโร วา ทิวเส ‘‘เอตฺตโกสิยา’’ติ มนสา จินฺตเนฺตนปิ น อภิปตฺตโพฺพฯ เยปิ นํ จตฺตาโร มหาราชาโน ปริจาเรนฺติ, เตสํ เทวราชานํ ปริจารยมานานํ อินฺทํ นายกํ กตฺวา จรนฺตานํ สอินฺทานํ วสวตฺตีนํ จตุนฺนํ โลกปาลานํ ยสสฺสปิ อมฺหากํ ติรจฺฉานคตานํ ยโส โสฬสึ กลํ นคฺฆตีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อิทํ เต มเญฺญ สหสฺสเนตฺตสฺส วิมาน’’นฺติ วจนํ สุตฺวา อหํ ตํ อนุสฺสรึฯ ‘‘อหญฺหิ เวชยนฺตํ ปเตฺถโนฺต อุโปสถกมฺมํ กโรมี’’ติ ตสฺส อตฺตโน ปตฺถนํ อาจิกฺขโนฺต อาห –

๘๑๐. ‘‘ตํ วิมานํ อภิชฺฌาย, อมรานํ สุเขสินํ;
อุโปสถํ อุปวสโนฺต, เสมิ วมฺมิกมุทฺธนี’’ติฯ

ตตฺถ **อภิชฺฌายา**ติ ปเตฺถตฺวาฯ **อมรานนฺ**ติ ทีฆายุกานํ เทวานํฯ **สุเขสินนฺ**ติ เอสิตสุขานํ สุเข ปติฎฺฐิตานํฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ‘‘อิทานิ เม โอกาโส ลโทฺธ’’ติ โสมนสฺสปฺปโตฺต คนฺตุํ อาปุจฺฉโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๘๑๑. ‘‘อหญฺจ มิคเมสาโน, สปุโตฺต ปาวิสึ วนํ;
ตํ มํ มตํ วา ชีวํ วา, นาภิเวเทนฺติ ญาตกาฯ

๘๑๒. ‘‘อามนฺตเย ภูริทตฺตํ, กาสิปุตฺตํ ยสสฺสินํ;

ตยา โน สมนุญฺญาตา, อปิ ปเสฺสมุ ญาตเก’’ติฯ

ตตฺถ **นาภิเวเทนฺตี**ติ น ชานนฺติ, กเถนฺโตปิ เนสํ นตฺถิฯ **อามนฺตเย**ติ อามนฺตยามิฯ **กาสิปุตฺต**นฺติ กาสิราชธีตาย ปุตฺตํฯ

ตโต โพธิสตฺโต อาห –

๘๑๓. ‘‘เอโส หิ วต เม ฉนฺโท, ยํ วเสสิ มมนฺติเก;
น หิ เอตาทิสา กามา, สุลภา โหนฺติ มานุเสฯ

๘๑๔. ‘‘สเจ ตุวํ นิจฺฉเส วตฺถุํ, มม กาเมหิ ปูชิโต;
มยา ตุวํ สมนุญฺญาโต, โสตฺถึ ปสฺสาหิ ญาตเก’’ติฯ

มหาสตฺโต คาถาทฺวยํ วตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อยํ มณึ นิสฺสาย สุขํ ชีวนฺโต กสฺสจิ นาจิกฺขิสฺสติ, เอตสฺส สพฺพกามททํ มณึ ทสฺสามี’’ติฯ อถสฺส ตํ ททนฺโต อาห –

๘๑๕. ‘‘ธารยิมํ มณึ ทิพฺยํ, ปสุํ ปุตฺเต จ วินฺทติ;
อโรโค สุขิโต โหติ, คจฺฉวาทาย พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **ปสุํ ปุตฺเต จ วินฺทตี**ติ อิมํ มณึ ธารยมาโน อิมสฺสานุภาเวน ปสุญฺจ ปุตฺเต จ อญฺญญฺจ ยํ อิจฺฉติ, ตํ สพฺพํ ลภติฯ

ตโต พฺราหฺมโณ คาถมาห –

๘๑๖. ‘‘กุสลํ ปฏินนฺทามิ, ภูริทตฺต วโจ ตว;
ปพฺพชิสฺสามิ ชิโณฺณสฺมิ, น กาเม อภิปตฺถเย’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – ภูริทตฺต, ตว วจนํ กุสลํ อนวชฺชํ, ตํ ปฏินนฺทามิ น ปฏิกฺขิปามิฯ อหํ ปน ชิโณฺณ อสฺมิ, ตสฺมา ปพฺพชิสฺสามิ, น กาเม อภิปตฺถยามิ, กึ เม มณินาติฯ

โพธิสตฺโต อาห –

๘๑๗. ‘‘พฺรหฺมจริยสฺส เจ ภงฺโค, โหติ โภเคหิ การิยํ;
อวิกมฺปมาโน เอยฺยาสิ, พหุํ ทสฺสามิ เต ธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **เจ ภงฺโค**ติ พฺรหฺมจริยวาโส นาม ทุกฺกโร, อนภิรตสฺส พฺรหฺมจริยสฺส เจ ภงฺโค โหติ, ตทา คิหิภูตสฺส โภเคหิ การิยํ โหติ, เอวรูเป กาเล ตุวํ นิราสงฺโก หุตฺวา มม สนฺติกํ อาคจฺเฉยฺยาสิ, พหุํ เต ธนํ ทสฺสามีติฯ

พฺราหฺมโณ อาห –

๘๑๘. ‘‘กุสลํ ปฏินนฺทามิ, ภูริทตฺต วโจ ตว;
ปุนปิ อาคมิสฺสามิ, สเจ อโตฺถ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุนปี**ติ ปุน อปิ, อยเมว วา ปาโฐฯ

อถสฺส ตตฺถ อวสิตุกามตํ ญตฺวา มหาสโตฺต นาคมาณวเก อาณาเปตฺวา พฺราหฺมณํ มนุสฺสโลกํ ปาเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๘๑๙.
‘‘อิทํ วตฺวา ภูริทโตฺต, เปเสสิ จตุโร ชเน;
เอถ คจฺฉถ อุฏฺฐถ, ขิปฺปํ ปาเปถ พฺราหฺมณํฯ

๘๒๐.
‘‘ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, อุฏฺฐาย จตุโร ชนา;
เปสิตา ภูริทเตฺตน, ขิปฺปํ ปาเปสุ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปาเปสู**ติ ยมุนาโต อุตฺตาเรตฺวา พาราณสิมคฺคํ ปาปยึสุ, ปาปยิตฺวา จ ปน ‘‘ตุเมฺห คจฺฉถา’’ติ วตฺวา นาคภวนเมว ปจฺจาคมึสุฯ

พฺราหฺมโณปิ ‘‘ตาต โสมทตฺต, อิมสฺมึ ฐาเน มิคํ วิชฺฌิมฺหา, อิมสฺมึ สูกร’’นฺติ ปุตฺตสฺส อาจิกฺขโนฺต อนฺตรามเคฺค โปกฺขรณึ ทิสฺวา ‘‘ตาต โสมทตฺต, นฺหายามา’’ติ วตฺวา ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ วุเตฺต อุโภปิ ทิพฺพาภรณานิ เจว ทิพฺพวตฺถานิ จ โอมุญฺจิตฺวา ภณฺฑิกํ กตฺวา โปกฺขรณีตีเร ฐเปตฺวา โอตริตฺวา นฺหายึสุฯ ตสฺมึ ขเณ ตานิ อนฺตรธายิตฺวา นาคภวนเมว อคมํสุฯ ปฐมํ นิวตฺถกาสาวปิโลติกาว เนสํ สรีเร ปฏิมุญฺจึสุ, ธนุสรสตฺติโยปิ ปากติกาว อเหสุํฯ โสมทโตฺต ‘‘นาสิตามฺหา ตยา, ตาตา’’ติ ปริเทวิฯ อถ นํ ปิตา ‘‘มา จินฺตยิ, มิเคสุ สเนฺตสุ อรเญฺญ มิเค วธิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสฺสามา’’ติ อสฺสาเสสิฯ โสมทตฺตสฺส มาตา เตสํ อาคมนํ สุตฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ฆรํ เนตฺวา อนฺนปาเนน สนฺตเปฺปสิฯ พฺราหฺมโณ ภุญฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ อิตรา ปุตฺตํ ปุจฺฉิ ‘‘ตาต , เอตฺตกํ กาลํ กุหึ คตตฺถา’’ติ? ‘‘อมฺม, ภูริทตฺตนาคราเชน อเมฺห นาคภวนํ นีตา, ตโต อุกฺกณฺฐิตฺวา อิทานิ อาคตา’’ติฯ ‘‘กิญฺจิ ปน โว รตนํ อาภต’’นฺติฯ ‘‘นาภตํ อมฺมา’’ติฯ ‘‘กึ ตุมฺหากํ เตน กิญฺจิ น ทินฺน’’นฺติฯ ‘‘อมฺม, ภูริทเตฺตน เม ปิตุ สพฺพกามทโท มณิ ทิโนฺน อโหสิ, อิมินา ปน น คหิโต’’ติฯ ‘‘กึการณา’’ติฯ ‘‘ปพฺพชิสฺสติ กิรา’’ติฯ สา ‘‘เอตฺตกํ กาลํ ทารเก มม ภารํ กโรโนฺต นาคภวเน วสิตฺวา อิทานิ กิร ปพฺพชิสฺสตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา วีหิภญฺชนทพฺพิยา ปิฏฺฐึ โปเถนฺตี ‘‘อเร, ทุฏฺฐพฺราหฺมณ, ปพฺพชิสฺสามีติ กิร มณิรตนํ น คณฺหสิ, อถ กสฺมา อปพฺพชิตฺวา อิธาคโตสิ, นิกฺขม มม ฆรา สีฆ’’นฺติ สนฺตเชฺชสิฯ อถ นํ ‘‘ภเทฺท, มา กุชฺฌิ, อรเญฺญ มิเคสุ สเนฺตสุ อหํ ตํ โปเสสฺสามี’’ติ วตฺวา ปุเตฺตน สทฺธึ อรญฺญํ คนฺตฺวา ปุริมนิยาเมเนว ชีวิกํ กเปฺปสิฯ

ตทา ทกฺขิณมหาสมุทฺทสฺส ทิสาภาเค สิมฺพลิวาสี เอโก ครุโฬ ปกฺขวาเตหิ สมุเทฺท อุทกํ วิยูหิตฺวา เอกํ นาคราชานํ สีเส คณฺหิฯ ตทาหิ สุปณฺณา นาคํ คเหตุํ อชานนกาเยว , ปจฺฉา ปณฺฑรชาตเก ชานึสุฯ โส ปน ตํ สีเส คเหตฺวาปิ อุทเก อโนตฺถรเนฺตเยว อุกฺขิปิตฺวา โอลมฺพนฺตํ อาทาย หิมวนฺตมตฺถเกน ปายาสิฯ ตทา เจโก กาสิรฏฺฐวาสี พฺราหฺมโณ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา ปฏิวสติฯ ตสฺส จงฺกมนโกฏิยํ มหานิโคฺรธรุโกฺข อตฺถิฯ โส ตสฺส มูเล ทิวาวิหารํ กโรติฯ สุปโณฺณ นิโคฺรธมตฺถเกน นาคํ หรติฯ นาโค โอลมฺพโนฺต โมกฺขตฺถาย นงฺคุเฏฺฐน นิโคฺรธวิฏปํ เวเฐสิฯ สุปโณฺณ ตํ อชานโนฺตว มหพฺพลตาย อากาเส ปกฺขนฺทิเยวฯ นิโคฺรธรุโกฺข สมูโล อุปฺปาฏิโตฯ สุปโณฺณ นาคํ สิมฺพลิวนํ เนตฺวา ตุเณฺฑน ปหริตฺวา กุจฺฉึ ผาเลตฺวา นาคเมทํ ขาทิตฺวา สรีรํ สมุทฺทกุจฺฉิมฺหิ ฉเฑฺฑสิฯ นิโคฺรธรุโกฺข ปตโนฺต มหาสทฺทมกาสิฯ สุปโณฺณ ‘‘กิสฺส เอโส สโทฺท’’ติ อโธ โอโลเกโนฺต นิโคฺรธรุกฺขํ ทิสฺวา ‘‘กุโต เอส มยา อุปฺปาฏิโต’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ตาปสสฺส จงฺกมนโกฏิยา นิโคฺรโธ เอโส’’ติ ตถโต ญตฺวา ‘‘อยํ ตสฺส พหูปกาโร, ‘อกุสลํ นุ โข เม ปสุตํ, อุทาหุ โน’ติ ตเมว ปุจฺฉิตฺวา ชานิสฺสามี’’ติ มาณวกเวเสน ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ

ตสฺมึ ขเณ ตาปโส ตํ ฐานํ สมํ กโรติฯ สุปณฺณราชา ตาปสํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน อชานโนฺต วิย ‘‘กิสฺส ฐานํ, ภเนฺต, อิท’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อุปาสก, เอโก สุปโณฺณ โภชนตฺถาย นาคํ หรโนฺต นาเคน โมกฺขตฺถาย นิโคฺรธวิฏปํ นงฺคุเฏฺฐน เวเฐฺฐตายปิ อตฺตโน มหพฺพลตาย ปกฺขนฺติตฺวา คโต, อถ นิโคฺรธรุโกฺข อุปฺปาฏิโต, อิทํ ตสฺส อุปฺปาฏิตฏฺฐาน’’นฺติฯ ‘‘กิํ ปน, ภเนฺต, ตสฺส สุปณฺณสฺส อกุสลํ โหติ, อุทาหุ โน’’ติ? ‘‘สเจ น ชานาติ, อเจตนกมฺมํ นาม อกุสลํ น โหตี’’ติฯ ‘‘กิํ นาคสฺส ปน , ภเนฺต’’ติ? ‘‘โส อิมํ นาเสตุํ น คณฺหิ, โมกฺขตฺถาย คณฺหิ, ตสฺมา ตสฺสปิ น โหติเยวา’’ติฯ สุปโณฺณ ตาปสสฺส ตุสฺสิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อหํ โส สุปณฺณราชา, ตุมฺหากณฺหิ ปญฺหเวยฺยากรเณน ตุโฎฺฐฯ ตุเมฺห อรเญฺญ วสถ, อหเญฺจกํ อลมฺปายนมนฺตํ ชานามิ, อนโคฺฆ มโนฺตฯ ตมหํ ตุมฺหากํ อาจริยภาคํ กตฺวา ทมฺมิ, ปฏิคฺคณฺหถ น’’นฺติ อาหฯ ‘‘อลํ มยฺหํ มเนฺตน, คจฺฉถ ตุเมฺห’’ติฯ โส ตํ ปุนปฺปุนํ ยาจิตฺวา สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา มนฺตํ ทตฺวา โอสธานิ อาจิกฺขิตฺวา ปกฺกามิฯ

ครุฬกณฺฑํ นิฎฺฐิตํฯ

กีฬนกณฺฑํ

ตสฺมิํ กาเล พาราณสิยํ เอโก ทลิทฺทพฺราหฺมโณ พหุํ อิณํ คเหตฺวา อิณสามิเกหิ โจทิยมาโน ‘‘กิํ เม อิธ วาเสน, อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มตํ เสโยฺย’’ติ นิกฺขมิตฺวา วนํ ปวิสิตฺวา อนุปุเพฺพน ตํ อสฺสมปทํ ปตฺวา ตาปสํ วตฺตสมฺปทาย อาราเธสิฯ ตาปโส ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ มยฺหํ อติวิย อุปการโก, สุปณฺณราเชน ทินฺนํ ทิพฺพมนฺตมสฺส ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, อหํ อลมฺปายนมนฺตํ ชานามิ, ตํ เต ทมฺมิ, คณฺหาหิ น’’นฺติ วตฺวา ‘‘อลํ, ภเนฺต, น มยฺหํ มเนฺตน โตฺถ’’ติ วุเตฺตปิ ปุนปฺปุนํ วตฺวา นิปฺปีเฬตฺวา สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา อทาสิเยวฯ ตสฺส จ มนฺตสฺส อนุจฺฉวิกานิ โอสธานิ เจว มนฺตุปจารญฺจ สพฺพํ กเถสิฯ พฺราหฺมโณ ‘‘ลโทฺธ เม ชีวิตุปาโย’’ติ กติปาหํ วสิตฺวา ‘‘วาตาพาโธ เม, ภเนฺต, พาธตี’’ติ อปเทสํ กตฺวา ตาปเสน วิสฺสชฺชิโต ตํ วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา อรญฺญา นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน ยมุนาย ตีรํ ปตฺวา ตํ มนฺตํ สชฺฌายโนฺต มหามคฺคํ คจฺฉติฯ

ตสฺมิํ กาเล สหสฺสมตฺตา ภูริทตฺตสฺส ปริจาริกา นาคมาณวิกา ตํ สพฺพกามททํ มณิรตนํ อาทาย นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา ยมุนาตีเร วาลุกราสิมฺหิ ฐเปตฺวา ตสฺส โอภาเสน สพฺพรตฺติํ อุทกกีฬํ กีฬิตฺวา อรุณุคฺคมเน สพฺพาลงฺกาเรน อลงฺกริตฺวา มณิรตนํ ปริวาเรตฺวา สิริํ ปเวสยมานา นิสีทิํสุฯ พฺราหฺมโณปิ มนฺตํ สชฺฌายโนฺต ตํ ฐานํ ปาปุณิฯ ตา มนฺตสทฺทํ สุตฺวาว ‘‘อิมินา สุปเณฺณน ภวิตพฺพ’’นฺติ มรณภยตชฺชิตา มณิรตนํ อคฺคเหตฺวา ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา นาคภวนํ อคมิํสุฯ พฺราหฺมโณปิ มณิรตนํ ทิสฺวา ‘‘อิทาเนว เม มโนฺต สมิโทฺธ’’ติ ตุฎฺฐมานโส มณิรตนํ อาทาย ปายาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ เนสาทพฺราหฺมโณ โสมทเตฺตน สทฺธิํ มิควธาย อรญฺญํ ปวิสโนฺต ตสฺส หเตฺถ ตํ มณิรตนํ ทิสฺวา ปุตฺตํ อาห ‘‘ตาต, นนุ เอโส อมฺหากํ ภูริทเตฺตน ทิโนฺน มณี’’ติ? ‘‘อาม, ตาต, เอโส มณี’’ติฯ ‘‘เตน หิสฺส อคุณํ กเถตฺวา อิมํ พฺราหฺมณํ วเญฺจตฺวา คณฺหาเมตํ มณิรตน’’นฺติฯ ‘‘ตาต, ปุเพฺพ ภูริทเตฺตน ทียมานํ น คณฺหิ, อิทานิ ปเนส พฺราหฺมโณ ตเญฺญว วเญฺจสฺสติ, ตุณฺหี โหหี’’ติฯ พฺราหฺมโณ ‘‘โหตุ, ตาต, ปสฺสสิ เอตสฺส วา มม วา วญฺจนภาว’’นฺติ อลมฺปายเนน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต อาห –

๘๒๑. ‘‘มณิํ ปคฺคยฺห มงฺคลฺยํ, สาธุวิตฺตํ มโนรมํ;
เสลํ พฺยญฺชนสมฺปนฺนํ, โก อิมํ มณิมชฺฌคา’’ติฯ

ตตฺถ **มงฺคลฺย**นฺติ มงฺคลสมฺมตํ สพฺพกามททํฯ **โก อิม**นฺติ กุหึ อิมํ มณึ อธิคโตสิฯ

ตโต อลมฺปายโน คาถมาห –

๘๒๒. ‘‘โลหิตกฺขสหสฺสาหิ, สมนฺตา ปริวาริตํ;
อชฺช กาลํ ปถํ คจฺฉํ, อชฺฌคาหํ มณึ อิม’’นฺติฯ

ตสฺสตฺโถ – อหํ อชฺช กาลํ ปาโตว ปถํ มคฺคํ คจฺฉนฺโต รตฺตกฺขิกาหิ สหสฺสมตฺตาหิ นาคมาณวิกาหิ สมนฺตา ปริวาริตํ อิมํ มณึ อชฺฌคาฯ มํ ทิสฺวา หิ สพฺพาว เอตา ภยตชฺชิตา อิมํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลาตาติฯ

เนสาทพฺราหฺมโณ ตํ วเญฺจตุกาโม มณิรตนสฺส อคุณํ ปกาเสนฺโต อตฺตนา คณฺหิตุกาโม ติสฺส คาถา อภาสิ –

๘๒๓. ‘‘สูปจิโณฺณ อยํ เสโล, อจฺจิโต มานิโต สทา;
สุธาริโต สุนิกฺขิโตฺต, สพฺพตฺถมภิสาธเยฯ

๘๒๔. ‘‘อุปจารวิปนฺนสฺส, นิเกฺขเป ธารณาย วา;
อยํ เสโล วินาสาย, ปริจิโณฺณ อโยนิโสฯ

๘๒๕. ‘‘น อิมํ อกุสโล ทิพฺยํ, มณึ ธาเรตุมารโห;
ปฏิปชฺช สตํ นิกฺขํ, เทหิมํ รตนํ มม’’นฺติฯ

ตตฺถ **สพฺพตฺถ**นฺติ โย อิมํ เสลํ สุฏฺฐุ อุปจริตุํ อจฺจิตุํ อตฺตโน ชีวิตํ วิย มมายิตุํ สุฏฺฐุ ธาเรตุํ สุฏฺฐุ นิกฺขิปิตุํ ชานาติ, ตเสฺสว สูปจิโณฺณ อจฺจิโต มานิโต สุธาริโต สุนิกฺขิโตฺต อยํ เสโล สพฺพํ อตฺถํ สาเธตีติ อโตฺถฯ **อุปจารวิปนฺนสฺสา**ติ โย ปน อุปจารวิปโนฺน โหติ, ตเสฺสโส อนุปาเยน ปริจิโณฺณ วินาสเมว วหตีติ วทติฯ **ธาเรตุมารโห**ติ ธาเรตุํ อรโหฯ **ปฏิปชฺช สตํ นิกฺข**นฺติ อมฺหากํ เคเห พหู มณี, มยเมตํ คเหตุํ ชานามฯ อหํ เต นิกฺขสตํ ทสฺสามิ, ตํ ปฏิปชฺช, เทหิ อิมํ มณิรตนํ มมนฺติฯ ตสฺส หิ เคเห เอโกปิ สุวณฺณนิโกฺข นตฺถิฯ โส ปน ตสฺส มณิโน สพฺพกามททภาวํ ชานาติ ฯ เตนสฺส เอตทโหสิ ‘‘อหํ สสีสํ นฺหตฺวา มณึ อุทเกน ปริโปฺผสิตฺวา ‘นิกฺขสตํ เม เทหี’ติ วกฺขามิ, อเถส เม ทสฺสติ, ตมหํ เอตสฺส ทสฺสามี’’ติฯ ตสฺมา สูโร หุตฺวา เอวมาหฯ

ตโต อลมฺปายโน คาถมาห –

๘๒๖. ‘‘น จ มฺยายํ มณี เกโยฺย, โคหิ วา รตเนหิ วา;
เสโล พฺยญฺชนสมฺปโนฺน, เนว เกโยฺย มณิ มมา’’ติฯ

ตตฺถ **น จ มฺยาย**นฺติ อยํ มณิ มม สนฺตโก เกนจิ วิกฺกิณิตโพฺพ นาม น โหติฯ **เนว เกโยฺย**ติ อยญฺจ มม มณิ ลกฺขณสมฺปโนฺน, ตสฺมา เนว เกโยฺย เกนจิ วตฺถุนาปิ วิกฺกิณิตโพฺพ นาม น โหตีติฯ

เนสาทพฺราหฺมโณ อาห –

๘๒๗. ‘‘โน เจ ตยา มณี เกโยฺย, โคหิ วา รตเนหิ วา;

อถ เกน มณี เกโยฺย, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

อลมฺปายโน อาห –

๘๒๘. ‘‘โย เม สํเส มหานาคํ, เตชสฺสึ ทุรติกฺกมํ;
ตสฺส ทชฺชํ อิมํ เสลํ, ชลนฺตมิว เตชสา’’ติฯ

ตตฺถ **ชลนฺตมิว เตชสา**ติ ปภาย ชลนฺตํ วิยฯ

เนสาทพฺราหฺมโณ อาห –

๘๒๙. ‘‘โก นุ พฺราหฺมณวณฺเณน, สุปฺโณฺณ ปตตํ วโร;
นาคํ ชิคีสมเนฺวสิ, อเนฺวสํ ภกฺขมตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **โก นุ**ติ อิทํ เนสาทพฺราหฺมโณ ‘‘อตฺตโน ภกฺขํ อเนฺวสเนฺตน ครุเฬน ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา เอวมาหฯ

อลมฺปายโน เอวมาห –

๘๓๐. ‘‘นาหํ ทิชาธิโป โหมิ, อทิโฎฺฐ ครุโฬ มยา;
อาสีวิเสน วิโตฺตติ, เวโชฺช พฺราหฺมณ มํ วิทู’’ติฯ

ตตฺถ **มํ วิทู**ติ มํ ‘‘เอส อาสีวิเสน วิตฺตโก อลมฺปายโน นาม เวโชฺช’’ติ ชานนฺติฯ

เนสาทพฺราหฺมโณ อาห –

๘๓๑. ‘‘กึ นุ ตุยฺหํ ผลํ อตฺถิ, กึ สิปฺปํ วิชฺชเต ตว;
กิสฺมึ วา ตฺวํ ปรตฺถโทฺธ, อุรคํ นาปจายสี’’ติฯ

ตตฺถ **กิสฺมึ วา ตฺวํ ปรตฺถโทฺธ**ติ ตฺวํ กิสฺมึ วา อุปตฺถโทฺธ หุตฺวา, กึ นิสฺสยํ กตฺวา อุรคํ อาสีวิสํ น อปจายสิ เชฎฺฐกํ อกตฺวา อวชานาสีติ ปุจฺฉติฯ

โส อตฺตโน พลํ ทีเปโนฺต อาห –

๘๓๒. ‘‘อารญฺญิกสฺส อิสิโน, จิรรตฺตํ ตปสฺสิโน;
สุปโณฺณ โกสิยสฺสกฺขา, วิสวิชฺชํ อนุตฺตรํฯ

๘๓๓. ‘‘ตํ ภาวิตตฺตญฺญตรํ, สมฺมนฺตํ ปพฺพตนฺตเร;
สกฺกจฺจํ ตํ อุปฎฺฐาสึ, รตฺตินฺทิวมตนฺทิโตฯ

๘๓๔. ‘‘โส ตทา ปริจิโณฺณ เม, วตฺตวา พฺรหฺมจริยวา;
ทิพฺพํ ปาตุกรี มนฺตํ, กามสา ภควา มมฯ

๘๓๕. ‘‘ตฺยาหํ มเนฺต ปรตฺถโทฺธ, นาหํ ภายามิ โภคินํ;
อาจริโย วิสฆาตานํ, อลมฺปาโนติ มํ วิทู’’ติฯ

ตตฺถ **โกสิยสฺสกฺขา**ติ โกสิยโคตฺตสฺส อิสิโน สุปโณฺณ อาจิกฺขิฯ เตน อกฺขาตการณํ ปน สพฺพํ วิตฺถาเรตฺวา กเถตพฺพํฯ **ภาวิตตฺตญฺญตร**นฺติ ภาวิตตฺตานํ อิสีนํ อญฺญตรํฯ **สมฺมนฺต**นฺติ วสนฺตํฯ **กามสา**ติ อตฺตโน อิจฺฉายฯ **มมา**ติ ตํ มนฺตํ มยฺหํ ปกาเสสิฯ **ตฺยาหํ มเนฺต, ปรตฺถโทฺธ**ติ อหํ เต มเนฺต อุปตฺถโทฺธ นิสฺสิโตฯ **โภคิน**นฺติ นาคานํฯ **วิสฆาตาน**นฺติ วิสฆาตกเวชฺชานํฯ

ตํ สุตฺวา เนสาทพฺราหฺมโณ จิเนฺตสิ ‘‘อยํ อลมฺปายโน ยุวาสฺส นาคํ ทเสฺสติ, ตสฺส มณิรตนํ ทสฺสติ, ภูริทตฺตมสฺส ทเสฺสตฺวา มณึ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ ตโต ปุเตฺตน สทฺธึ มเนฺตโนฺต คาถมาห –

๘๓๖.‘‘คณฺหามเส มณึ ตาต, โสมทตฺต วิชานหิ;
มา ทเณฺฑน สิรึ ปตฺตํ, กามสา ปชหิมฺหเส’’ติฯ

ตตฺถ **คณฺหามเส**ติ คณฺหามฯ **กามสา**ติ อตฺตโน รุจิยา ทเณฺฑน ปหริตฺวา มา ชหามฯ

โสมทโตฺต อาห –

๘๓๗.‘‘สกํ นิเวสนํ ปตฺตํ, โย ตํ พฺราหฺมณ ปูชยิ;
เอวํ กลฺยาณการิสฺส, กึ โมหา ทุพฺภิมิจฺฉสิฯ

๘๓๘.‘‘สเจ ตฺวํ ธนกาโมสิ, ภูริทโตฺต ปทสฺสติ;
ตเมว คนฺตฺวา ยาจสฺสุ, พหุํ ทสฺสติ เต ธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปูชยี**ติ ทิพฺพกาเมหิ ปูชยิตฺถฯ **ทุพฺภิมิจฺฉสี**ติ กึ ตถารูปสฺส มิตฺตสฺส ทุพฺภิกมฺมํ กาตุํ อิจฺฉสิ ตาตาติฯ

พฺราหฺมโณ อาห –

๘๓๙.‘‘หตฺถคตํ ปตฺตคตํ, นิกิณฺณํ ขาทิตุํ วรํ;
มา โน สนฺทิฎฺฐิโก อโตฺถ, โสมทตฺต อุปจฺจคา’’ติฯ

ตตฺถ **หตฺถคต**นฺติ ตาต โสมทตฺต, ตฺวํ ตรุณโก โลกปวตฺตึ น ชานาสิฯ ยญฺหิ หตฺถคตํ วา โหติ ปตฺตคตํ วา ปุรโต วา นิกิณฺณํ ฐปิตํ, ตเทว เม ขาทิตุํ วรํ, น ทูเร ฐิตํฯ

โสมทโตฺต อาห –

๘๔๐.‘‘ปจฺจติ นิรเย โฆเร, มหิสฺสมปิ วิวรติ;
มิตฺตทุพฺภี หิตจฺจาคี, ชีวเรวาปิ สุสฺสติฯ

๘๔๑.‘‘สเจ ตฺวํ ธนกาโมสิ, ภูริทโตฺต ปทสฺสติ;
มเญฺญ อตฺตกตํ เวรํ, น จิรํ เวทยิสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **มหิสฺสมปิ วิวรตี**ติ ตาต, มิตฺตทุพฺภิโน ชีวนฺตเสฺสว ปถวี ภิชฺชิตฺวา วิวรํ เทติฯ **หิตจฺจาคี**ติ อตฺตโน หิตปริจฺจาคีฯ **ชีวเรวาปิ สุสฺสตี**ติ ชีวมาโนว สุสฺสติ, มนุสฺสเปโต โหติฯ **อตฺตกตํ เวร**นฺติ อตฺตนา กตํ ปาปํฯ **น จิร**นฺติ น จิรเสฺสว เวทยิสฺสสีติ มญฺญามิฯ

พฺราหฺมโณ อาห –

๘๔๒. ‘‘มหายญฺญํ ยชิตฺวาน, เอวํ สุชฺฌนฺติ พฺราหฺมณา;
มหายญฺญํ ยชิสฺสาม, เอวํ โมกฺขาม ปาปกา’’ติฯ

ตตฺถ **สุชฺฌนฺตี**ติ ตาต โสมทตฺต, ตฺวํ ทหโร น กิญฺจิ ชานาสิ, พฺราหฺมณา นาม ยํ กิญฺจิ ปาปํ กตฺวา ยเญฺญน สุชฺฌนฺตีติ ทเสฺสนฺโต เอวมาหฯ

โสมทตฺโต อาห –

๘๔๓. ‘‘หนฺท ทานิ อปายามิ, นาหํ อชฺช ตยา สห;
ปทเมฺปกํ น คเจฺฉยฺยํ, เอวํ กิพฺพิสการินา’’ติฯ

ตตฺถ **อปายามี**ติ อปคจฺฉามิ, ปลายามีติ อโตฺถฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปณฺฑิโต มาณโว ปิตรํ อตฺตโน วจนํ คาหาเปตุํ อสโกฺกโนฺต มหเนฺตน สเทฺทน เทวตา อุชฺฌาเปตฺวา ‘‘เอวรูเปน ปาปการินา สทฺธึ น คมิสฺสามี’’ติ ปิตุ ปสฺสเนฺตเสฺสว ปลายิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๘๔๔. ‘‘อิทํ วตฺวาน ปิตรํ, โสมทโตฺต พหุสฺสุโต;
อุชฺฌาเปตฺวาน ภูตานิ, ตมฺหา ฐานา อปกฺกมี’’ติฯ

เนสาทพฺราหฺมโณ ‘‘โสมทโตฺต ฐเปตฺวา อตฺตโน เคหํ กุหึ คมิสฺสตี’’ติ จิเนฺตโนฺต อลมฺปายนํ โถกํ อนตฺตมนํ ทิสฺวา ‘‘อลมฺปายน , มา จินฺตยิ, ทเสฺสสฺสามิ เต ภูริทตฺต’’นฺติ ตํ อาทาย นาคราชสฺส อุโปสถกรณฎฺฐานํ คนฺตฺวา วมฺมิกมตฺถเก โภเค อาภุชิตฺวา นิปนฺนํ นาคราชานํ ทิสฺวา อวิทูเร ฐิโต หตฺถํ ปสาเรตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๘๔๕. ‘‘คณฺหาเหตํ มหานาคํ, อาหเรตํ มณึ มม;
อินฺทโคปกวณฺณาโภ, ยสฺส โลหิตโก สิโรฯ

๘๔๖. ‘‘กปฺปาสปิจุราสีว, เอโส กาโย ปทิสฺสติ;
วมฺมิกคฺคคโต เสติ, ตํ ตฺวํ คณฺหาหิ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **อินฺทโคปกวณฺณาโภ**ติ อินฺทโคปกวโณฺณ วิย อาภาสติฯ **กปฺปาสปิจุราสีวา**ติ สุวิหิตสฺส กปฺปาสปิจุโน ราสิ วิยฯ

อถ มหาสโตฺต อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา เนสาทพฺราหฺมณํ ทิสฺวา ‘‘อยํ อุโปสถสฺส เม อนฺตรายํ กเรยฺยาติ อิมํ นาคภวนํ เนตฺวา มหาสมฺปตฺติยา ปติฎฺฐาเปสึฯ มยา ทียมานํ มณึ คณฺหิตุํ น อิจฺฉิฯ อิทานิ ปน อหิตุณฺฑิกํ คเหตฺวา อาคจฺฉติฯ สจาหํ อิมสฺส มิตฺตทุพฺภิโน กุเชฺฌยฺยํ, สีลํ เม ขณฺฑํ ภวิสฺสติฯ มยา โข ปน ปฐมเมฺญว จตุรงฺคสมนฺนาคโต อุโปสโถ อธิฎฺฐิโต, โส ยถาธิฎฺฐิโตว โหตุ, อลมฺปายโน มํ ฉินฺทตุ วา ปจตุ วา, สูเลน วา วิชฺฌตุ, เนวสฺส กุชฺฌิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สเจ โข ปนาหํ อิเม โอโลเกสฺสามิ, ภสฺมา ภเวยฺยุํฯ มํ โปเถเนฺตปิ น กุชฺฌิสฺสามิ น โอโลเกสฺสามี’’ติ อกฺขีนิ นิมีเลตฺวา อธิฎฺฐานปารมึ ปุเรจาริกํ กตฺวา โภคนฺตเร สีสํ ปกฺขิปิตฺวา นิจฺจโลว หุตฺวา นิปชฺชิฯ เนสาทพฺราหฺมโณปิ ‘‘โภ อลมฺปายน, อิมํ นาคํ คณฺหาหิ, เทหิ

เม มณิ''นฺติ อาหฯ อลมฺปายโน นาคํ ทิสฺวา ตุฏฺโฐ มณึ กิสฺมิญฺจิ อคเณตฺวา ''คณฺห, พฺราหฺมณา''ติ ตสฺส หเตฺถ ขิปิฯ โส ตสฺส หตฺถโต คฬิตฺวา ปถวิยํ ปติฯ ปติตมตฺโตว ปถวึ ปวิสิตฺวา นาคภวนเมว คโตฯ

พฺราหฺมโณ มณิรตนโต ภูริทเตฺตน สทฺธึ มิตฺตภาวโต ปุตฺตโตติ ตีหิ ปริหายิฯ โส ''นิปฺปจฺจโย ชาโตมฺหิ, ปุตฺตสฺส เม วจนํ น กต''นฺติ ปริเทวโนฺต เคหํ อคมาสิฯ อลมฺปายโนปิ ทิโพฺพสเธหิ อตฺตโน สรีรํ มเกฺขตฺวา โถกํ ขาทิตฺวา อตฺตโน กายํ ปริโปฺผเสตฺวา ทิพฺพมนฺตํ ชปฺปโนฺต โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา สีสํ ทฬฺหํ คณฺหโนฺต มุขมสฺส วิวริตฺวา โอสธํ ขาทิตฺวา มุเข เขฬํ โอปิฯ สุจิชาติโก นาคราชา สีลเภทภเยน อกุชฺฌิตฺวา อกฺขีนิปิ น อุมฺมีเลสิฯ อถ นํ โอสธมนฺตํ กตฺวา นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา เหฏฺฐาสีสํ กตฺวา สญฺจาเลตฺวา คหิตโภชนํ ฉฑฺฑาเปตฺวา ภูมิยํ ทีฆโต นิปชฺชาเปตฺวา มสูรกํ มทฺทโนฺต วิย ปาเทหิ มทฺทิตฺวา อฏฺฐีนิ จุณฺณิยมานานิ วิย อเหสุํฯ ปุน นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา ทุสฺสํ โปเถโนฺต วิย โปเถสิฯ มหาสโตฺต เอวรูปํ ทุกฺขํ อนุภวโนฺตปิ เนว กุชฺฌิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๘๔๗. ''โอโถสเธหิ ทิเพฺพหิ, ชปฺปํ มนฺตปทานิ จ;
เอวํ ตํ อสกฺขิ สตฺถุํ, กตฺวา ปริตฺตมตฺตโน''ติฯ

ตตฺถ **อสกฺขี**ติ สกฺขิฯ **สตฺถุ**นฺติ คณฺหิตุํฯ

อิติ โส มหาสตฺตํ ทุพฺพลํ กตฺวา วลฺลีหิ เปฬํ สเชฺชตฺวา มหาสตฺตํ ตตฺถ ปกฺขิปิ, สรีรสฺส มหนฺตตาย ตตฺถ น ปวิสติฯ อถ นํ ปณฺหิยา โกเฏฺฏโนฺต ปเวเสตฺวา เปฬํ อาทาย เอกํ คามํ คนฺตฺวา คามมเชฺฌ โอตาเรตฺวา ''นาคสฺส นจฺจํ ทฏฺฐุกามา อาคจฺฉนฺตู''ติ สทฺทมกาสิฯ สกลคามวาสิโน สนฺนิปตึสุฯ ตสฺมึ ขเณ อลมฺปายโน ''นิกฺขม มหานาคา''ติ อาหฯ มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ''อชฺช มยา ปริสํ โตเสเนฺตน กีฬิตุํ วฏฺฏติฯ เอวํ อลมฺปายโน พหุํ ธนํ ลภิตฺวา ตุโฏฺฐ มํ วิสฺสเชฺชสฺสติฯ ยํ ยํ เอส มํ กาเรติ, ตํ ตํ กริสฺสามี''ติฯ อถ นํ โส เปฬโต นีหริตฺวา ''มหา โหหี''ติ อาหฯ โส มหา อโหสิ, ''ขุทฺทโก, วฏฺโฏ, วมฺมิโต, เอกปฺผโณ, ทฺวิผโณ, ติปฺผโณ, จตุปฺผโณ, ปญฺจ, ฉ, สตฺต, อฏฺฐ, นว, ทส วีสติ, ตึสติ, จตฺตาลีส, ปณฺณาสปฺผโณ, สตปฺผโณ, อุโจฺจ, นีโจ, ทิสฺสมานกาโย, อทิสฺสมานกาโย, ทิสฺสมานอุปฑฺฒกาโย , นีโล, ปีโต, โลหิโต, โอทาโต, มญฺชฏฺฐิโก โหหิ, อคฺคิชาลํ วิสฺสเชฺชหิ, อุทกํ, ธูมํ วิสฺสเชฺชหี''ติฯ มหาสโตฺต อิเมสุปิ อากาเรสุ วุตฺตวุเตฺต อตฺตภาเว นิมฺมินิตฺวา นจฺจํ ทเสฺสสิฯ ตํ ทิสฺวา โกจิ อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิฯ

มนุสฺสา พหูนิ หิรญฺญสุวณฺณวตฺถาลงฺการาทีนิ อทํสุฯ อิติ ตสฺมึ คาเม สหสฺสมตฺตํ ลภิฯ โส กิญฺจาปิ มหาสตฺตํ คณฺหโนฺต ''สหสฺสํ ลภิตฺวา ตํ วิสฺสเชฺชสฺสามี''ติ อาห, ตํ ปน ธนํ ลภิตฺวา ''คามเกปิ ตาว มยา เอตฺตกํ ธนํ ลทฺธํ, นคเร กิร พหุํ ลภิสฺสามี''ติ ธนโลเภน ตํ น มุญฺจิฯ โส ตสฺมึ คาเม กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา รตนมยํ เปฬํ กาเรตฺวา ตตฺถ มหาสตฺตํ ปกฺขิปิตฺวา สุขยานกํ อารุยฺห มหเนฺตน ปริวาเรน นิกฺขมิตฺวา ตํ คามนิคมาทีสุ กีฬาเปโนฺต อนุปุเพฺพน พาราณสึ ปาปุณิฯ นาคราชสฺส ปน มธุลาเช เทติ, มณฺฑูเก มาเรตฺวา เทติ, โส โคจรํ น คณฺหาติ อวิสฺสชฺชนภเยนฯ โคจรํ อคฺคณฺหนฺตมฺปิ ปุน นํ จตฺตาโร ทฺวารคาเม อาทึ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ มาสมตฺตํ กีฬาเปสิฯ ปนฺนรสอุโปสถทิวเส ปน ''อชฺช ตุมฺหากํ สนฺติเก กีฬาเปสฺสามี''ติ รโญฺญ อาโรจาเปสิฯ ราชา นคเร เภรึ จราเปตฺวา มหาชนํ สนฺนิปาตาเปสิฯ ราชงฺคเณ มญฺจาติมญฺจํ พนฺธึสุฯ

นครปเวสนกณฺฑํ

อลมฺปายเนน ปน โพธิสตฺตสฺส คหิตทิวเสเยว มหาสตฺตสฺส มาตา สุปินเนฺต อทฺทส กาเฬน รตฺตกฺขินา ปุริเสน อสินา ทกฺขิณพาหุํ ฉินฺทิตฺวา โลหิเตน ปคฺฆรเนฺตน นียมานํฯ สา ภีตตสิตา อุฏฺฐาย ทกฺขิณพาหุํ ปรามสิตฺวา สุปินภาวํ ชานิฯ อถสฺสา เอตทโหสิ ''มยา กกฺขโฬ ปาปสุปิโน ทิโฏฺฐ, จตุนฺนํ วา เม ปุตฺตานํ ธตรฏฺฐสฺส รโญฺญ วา มม วา ปริปเนฺถน ภวิตพฺพ''นฺติฯ อปิจ โข ปน มหาสตฺตเมว อารพฺภ อติเรกตรํ จินฺตสิฯ กึการณา ? เสสา อตฺตโน นาคภวเน วสนฺติ, อิตโร ปน สีลชฺฌาสยตฺตา มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา อุโปสถกมฺมํ กโรติฯ ตสฺมา ''กจฺจิ นุ โข เม ปุตฺตํ อหิตุณฺฑิโก วา สุปโณฺณ วา คเณฺหยฺยา''ติ ตเสฺสว อติเรกตรํ จินฺตสิ ฯ ตโต อฑฺฒมาเส อติกฺกเนฺต ''มม ปุโตฺต อฑฺฒมาสาติกฺกเมน มํ วินา วตฺติตุํ น สโกฺกติ, อทฺธาสฺส กิญฺจิ ภยํ อุปฺปนฺนํ ภวิสฺสตี''ติ โทมนสฺสปฺปตฺตา อโหสิฯ มาสาติกฺกเมน ปนสฺสา โสเกน อสฺสูนํ อปคฺฆรณกาโล นาม นาโหสิ, หทยํ สุสฺสิ, อกฺขีนิ อุปจฺจิํสุฯ สา ''อิทานิ อาคมิสฺสติ, อิทานิ อาคมิสฺสตี''ติ ตสฺสาคมนมคฺคเมว โอโลเกนฺตี นิสีทิฯ อถสฺสา เชฏฺฐปุโตฺต สุทสฺสโน มาสจฺจเยน มหติยา ปริสาย สทฺธิํ มาตาปิตูนํ ทสฺสนตฺถาย อาคโต, ปริสํ พหิ ฐเปตฺวา ปาสาทํ อารุยฺห มาตรํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ สา ภูริทตฺตํ อนุโสจนฺตี เตน สทฺธิํ น กิญฺจิ สลฺลปิฯ โส จินฺตสิ ''มยฺหํ มาตา มยิ ปุเพฺพ อาคเต ตุสฺสติ, ปฏิสนฺถารํ กโรติ, อชฺช ปน โทมนสฺสปฺปตฺตา, กึ นุ โข การณ''นฺติ? อถ นํ ปุจฺฉเนฺต อาห –

๘๔๘.''มมํ ทิสฺวาน อายนฺตํ, สพฺพกามสมิทฺธินํ;
อินฺทฺริยานิ อหฏฺฐานิ, สาวํ ชาตํ มุขํ ตวฯ

๘๔๙.ปทฺธํ ยถา หตฺถคตํ, ปาณินา ปริมทฺทิตํ;
สาวํ ชาตํ มุขํ ตุยฺหํ, มมํ ทิสฺวาน เอทิส''นฺติฯ

ตตฺถ **อหฏฺฐานี**ติ น วิปฺปสนฺนานิฯ **สาว**นฺติ กญฺจนาทาสวณฺณํ เต มุขํ ปีตกาฬกํ ชาตํฯ **หตฺถคต**นฺติ หเตฺถน ฉินฺทิตํฯ **เอทิส**นฺติ เอวรูปํ มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน ตุมฺหากํ ทสฺสนตฺถาย อาคตํ มํ ทิสฺวาฯ

สา เอวํ วุเตฺตปิ เนว กเถสิฯ สุทสฺสโน จินฺตสิ ''กึ นุ โข เกนจิ กุทฺธา วา ปริพทฺธา วา ภเวยฺยา''ติฯ อถ นํ ปุจฺฉเนฺต อิตรํ คาถมาห –

๘๕๐.''กจฺจิ นุ เต นาภิสสิ, กจฺจิ เต อตฺถิ เวทนา;
เยน สาวํ มุขํ ตุยฺหํ, มมํ ทิสฺวาน อาคต''นฺติฯ

ตตฺถ **กจฺจิ นุ เต นาภิสสี**ติ กจฺจิ นุ ตํ โกจิ น อภิสสิ อโกฺกเสน วา ปริภาสาย วา วิหิํสีติ ปุจฺฉติฯ **ตุยฺห**นฺติ ตว ปุเพฺพ มมํ ทิสฺวา อาคตํ เอทิสํ มุขํ น โหติฯ เยน ปน การเณน อชฺช ตว มุขํ สาวํ ชาตํ, ตํ เม อาจิกฺขาติ ปุจฺฉติฯ

อถสฺส สา อาจิกฺขนฺตี อาห –

๘๕๑.''สุปินํ ตาต อทฺทกฺขิํ, อิโต มาสํ อโธคตํ;
'ทกฺขิณํ วิย เม พาหุํ, เฉตฺวา รุหิรมกฺขิตํ;

ปุริโส อาทาย ปกฺกามิ, มม โรทนฺติยา สติ’ฯ

๘๕๒.‘‘ยโตหํ สุปินมทฺทกฺขึ, สุทสฺสน วิชานหิ;
ตโต ทิวา วา รตฺตึ วา, สุขํ เม โนปลพฺภตี’’ติฯ

ตตฺถ **อิโต มาสํ อโธคต**นฺติ อิโต เหฏฺฐา มาสาติกฺกนฺตํฯ อชฺช เม ทิฏฺฐสุปินสฺส มาโส โหตีติ ทเสฺสติฯ **ปุริโส**ติ เอโก กาโฬ รตฺตกฺขิ ปุริโสฯ **โรทนฺติยา สตี**ติ โรทมานาย สติยาฯ **สุขํ เม โนปลพฺภตี**ติ มม สุขํ นาม น วิชฺชติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘ตาต, ปิยปุตฺตโก เม ตว กนิโฏฺฐ น ทิสฺสติ, ภเยนสฺส อุปฺปเนฺนน ภวิตพฺพ’’นฺติ ปริเทวนฺตี อาห –

๘๕๓.‘‘ยํ ปุเพฺพ ปริวาริํสุ, กญฺญา รุจิรวิคฺคหา;
เหมชาลปฺปฏิจฺฉนฺนา, ภูริทโตฺต น ทิสฺสติฯ

๘๕๔.‘‘ยํ ปุเพฺพ ปริวาริํสุ, เนตฺตึสวรธาริโน;
กณิการาว สมฺผุลฺลา, ภูริทโตฺต น ทิสฺสติฯ

๘๕๕.‘‘หนฺท ทานิ คมิสฺสาม, ภูริทตฺตนิเวสนํ;
ธมฺมฏฺฐํ สีลสมฺปนฺนํ, ปสฺสาม ตว ภาตร’’นฺติฯ

ตตฺถ **สมฺผุลฺลา**ติ สุวณฺณวตฺถาลงฺการธาริตาย สมฺผุลฺลา กณิการา วิยฯ **หนฺทา**ติ ววสฺสคฺคเตฺถ นิปาโต, เอหิ, ตาต, ภูริทตฺตสฺส นิเวสนํ คจฺฉามาติ วทติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ตสฺส เจว อตฺตโน จ ปริสาย สทฺธิํ ตตฺถ อคมาสิฯ ภูริทตฺตสฺส ภริยาโย ปน ตํ วมฺมิกมตฺถเก อทิสฺวา ‘‘มาตุ นิเวสเน วสิสฺสตี’’ติ อพฺยาวฏา อเหสุํฯ ตา ‘‘สสฺสุ กิร โน ปุตฺตํ อปสฺสนฺตี อาคจฺฉตี’’ติ สุตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ‘‘อเยฺย, ปุตฺตสฺส เต อทิสฺสมานสฺส อชฺช มาโส อตีโต’’ติ มหาปริเทวํ ปริเทวมานา ตสฺสา ปาทมูเล ปติํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๘๕๖.‘‘ตญฺจ ทิสฺวาน อายนฺติํ, ภูริทตฺตสฺส มาตรํ;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ภูริทตฺตสฺส นาริโยฯ

๘๕๗.‘‘ปุตฺตํ เตเยฺย น ชานาม, อิโต มาสํ อโธคตํ;
มตํ วา ยทิ วา ชีวํ, ภูริทตฺตํ ยสสฺสิน’’นฺติฯ

ตตฺถ **‘‘ปุตฺตํ เตเยฺย’’**ติ อยํ ตาสํ ปริเทวนกถาฯ

ภูริทตฺตสฺส มาตา สุณฺหาหิ สทฺธิํ อนฺตรวีถิยํ ปริเทวิตฺวา ตา อาทาย ตสฺส ปาสาทํ อารุยฺห ปุตฺตสฺส สยนญฺจ อาสนญฺจ โอโลเกตฺวา ปริเทวมานา อาห –

๘๕๘.‘‘สกุณี หตปุตฺตาว, สุญฺญํ ทิสฺวา กุลาวกํ;
จิรํ ทุเกฺขน ฌายิสฺสํ, ภูริทตฺตํ อปสฺสตีฯ

๘๕๙.‘‘กุรรี หตฉาปาว, สุญฺญํ ทิสฺวา กุลาวกํ;
จิรํ ทุเกฺขน ฌายิสฺสํ, ภูริทตฺตํ อปสฺสตีฯ

๘๖๐. ‘‘สา นูน จกฺกวากีว, ปลฺลลสฺมึ อโนทเก;
จิรํ ทุเกฺขน ฌายิสฺสํ, ภูริทตฺตํ อปสฺสตีฯ

๘๖๑. ‘‘กมฺมารานํ ยถา อุกฺกา, อโนฺต ฌายติ โน พหิ;
เอวํ ฌายามิ โสเกน, ภูริทตฺตํ อปสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **อปสฺสตี**ติ อปสฺสนฺตีฯ **หตฉาปาวา**ติ หตโปตกาวฯ

เอวํ ภูริทตฺตมาตริ วิลปมานาย ภูริทตฺตนิเวสนํ อณฺณวกุจฺฉิ วิย เอกสทฺทํ อโหสิฯ เอโกปิ สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาสกฺขิฯ สกลนิเวสนํ ยุคนฺธรวาตปฺปหฏํ วิย สาลวนํ อโหสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๘๖๒. ‘‘สาลาว สมฺปมถิตา, มาลุเตน ปมทฺทิตา;
เสนฺติ ปุตฺตา จ ทารา จ, ภูริทตฺตนิเวสเน’’ติฯ

อริโฎฺฐ จ สุโภโค จ อุโภปิ ภาตโร มาตาปิตูนํ อุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺตา ตํ สทฺทํ สุตฺวา ภูริทตฺตนิเวสนํ ปวิสิตฺวา มาตรํ อสฺสาสยึสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๘๖๓. ‘‘อิทํ สุตฺวาน นิโคฺฆสํ, ภูริทตฺตนิเวสเน;
อริโฎฺฐ จ สุโภโค จ, ปธาวิํสุ อนนฺตราฯ

๘๖๔. ‘‘อมฺม อสฺสาส มา โสจิ, เอวํธมฺมา หิ ปาณิโน;
จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, เอสาสฺส ปริณามิตา’’ติฯ

ตตฺถ **เอสาสฺส ปริณามิตา**ติ เอสา จุตูปปตฺติ อสฺส โลกสฺส ปริณามิตา, เอวญฺหิ โส โลโก ปริณาเมติฯ เอเตหิ ทฺวีหิ อเงฺคหิ มุโตฺต นาม นตฺถีติ วทนฺติฯ

สมุทฺทชา อาห –

๘๖๕. ‘‘อหมฺปิ ตาต ชานามิ, เอวํธมฺมา หิ ปาณิโน;
โสเกน จ ปเรตสฺมิ, ภูริทตฺตํ อปสฺสตีฯ

๘๖๖. ‘‘อชฺช เจ เม อิมํ รตฺติํ, สุทสฺสน วิชานหิ;
ภูริทตฺตํ อปสฺสนฺตี, มเญฺญ หิสฺสามิ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อชฺช เจ เม**ติ ตาต สุทสฺสน, สเจ อชฺช อิมํ รตฺติํ ภูริทโตฺต มม ทสฺสนํ นาคมิสฺสติ, อถาหํ ตํ อปสฺสนฺตี ชีวิตํ ชหิสฺสามีติ มญฺญามิฯ

ปุตฺตา อาหํสุ –

๘๖๗. ‘‘อมฺม อสฺสาส มา โสจิ, อานยิสฺสาม ภาตรํ;
ทิโสทิสํ คมิสฺสาม, ภาตุปริเยสนํ จรํฯ

๘๖๘. ‘‘ปพฺพเต คิริทุเคฺคสุ, คาเมสุ นิคเมสุ จ;
โอเรน สตฺตรตฺตสฺส, ภาตรํ ปสฺส อาคต’’นฺติฯ

ตตฺถ **จร**นฺติ อมฺม, มยํ ตโยปิ ชนา ภาตุปริเยสนํ จรนฺตา ทิโสทิสํ คมิสฺสามาติ นํ อสฺสาเสสุํฯ

ตโต สุทสฺสโน จินฺเตสิ ‘‘สเจ ตโยปิ เอกํ ทิสํ คมิสฺสาม, ปปโญฺจ ภวิสฺสติ, ตีหิ ตีณิ ฐานานิ คนฺตุํ วฎฺฎติ – เอเกน เทวโลกํ, เอเกน หิมวนฺตํ, เอเกน มนุสฺสโลกํฯ สเจ โข ปน กาณาริโฎฺฐ มนุสฺสโลกํ คมิสฺสติ, ยเตฺถว ภูริทตฺตํ ปสฺสติฯ ตํ คามํ วา นิคมํ วา ฌาเปตฺวา เอสฺสติ, เอส กกฺขโฬ ผรุโส, น สกฺกา เอตํ ตตฺถ เปเสตุ’’นฺติฯ จิเนฺตตฺวา จ ปน ‘‘ตาต อริฎฺฐ, ตฺวํ เทวโลกํ คจฺฉ, สเจ เทวตาหิ ธมฺมํ โสตุกามาหิ ภูริทโตฺต เทวโลกํ นีโต, ตโต นํ อาเนหี’’ติ อริฎฺฐํ เทวโลกํ ปหิณิฯ สุโภคํ ปน ‘‘ตาต, ตฺวํ หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ปญฺจสุ มหานทีสุ ภูริทตฺตํ อุปธาเรตฺวา เอหี’’ติ หิมวนฺตํ ปหิณิฯ สยํ ปน มนุสฺสโลกํ คนฺตุกาโม จินฺเตสิ – ‘‘สจาหํ มาณวกวเณฺณน คมิสฺสามิ, มนุสฺสา เนว เม ปิยายิสฺสนฺติ, มยา ตาปสเวเสน คนฺตุํ วฎฺฎติ, มนุสฺสานญฺหิ ปพฺพชิตา ปิยา มนาปา’’ติฯ โส ตาปสเวสํ คเหตฺวา มาตรํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิฯ

โพธิสตฺตสฺส ปน อชมุขี นาม เวมาติกภคินี อตฺถิฯ ตสฺสา โพธิสเตฺต อธิมโตฺต สิเนโหฯ สา สุทสฺสนํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อาห – ‘‘ภาติก , อติวิย กิลมามิ, อหมฺปิ ตยา สทฺธิํ คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อมฺม, น สกฺกา ตยา คนฺตุํ, อหํ ปพฺพชิตวเสน คจฺฉามี’’ติฯ ‘‘อหํ ปน ขุทฺทกมณฺฑูกี หุตฺวา ตว ชฎนฺตเร นิปชฺชิตฺวา คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอหี’’ติฯ สา มณฺฑูกโปติกา หุตฺวา ตสฺส ชฎนฺตเร นิปชฺชิฯ สุทสฺสโน ‘‘มูลโต ปฎฺฐาย วิจินโนฺต คมิสฺสามี’’ติ โพธิสตฺตสฺส ภริยาโย ตสฺส อุโปสถกรณฎฺฐานํ ปุจฺฉิตฺวา ปฐมํ ตตฺถ คนฺตฺวา อลมฺปายเนน มหาสตฺตสฺส คหิตฎฺฐาเน โลหิตญฺจ วลฺลีหิ กตเปฬฎฺฐานญฺจ ทิสฺวา ‘‘ภูริทโตฺต อหิตุณฺฑิเกน คหิโต’’ติ ญตฺวา สมุปฺปนฺนโสโก อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ อลมฺปายนสฺส คตมเคฺคเนว ปฐมํ กีฬาปิตคามํ คนฺตฺวา มนเสฺส ปุจฺฉิ ‘‘เอวรูโป นาม นาโค เกนจีธ อหิตุณฺฑิเกน กีฬาปิโต’’ติ? ‘‘อาม, อลมฺปายเนน อิโต มาสมตฺถเก กีฬาปิโต’’ติฯ ‘‘กิญฺจิ ธนํ เตน ลทฺธ’’นฺติ? ‘‘อาม, อิเธว เตน สหสฺสมตฺตํ ลทฺธ’’นฺติฯ ‘‘อิทานิ โส กุหิํ คโต’’ติ? ‘‘อสุกคามํ นามา’’ติฯ โส ตโต ปฎฺฐาย ปุจฺฉโนฺต อนุปุเพฺพน ราชทฺวารํ อคมาสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ อลมฺปายโน สุนฺหาโต สุวิลิโตฺต มฎฺฐสาฎกํ นิวาเสตฺวา รตนเปฬํ คาหาเปตฺวา ราชทฺวารเมว คโตฯ มหาชโน สนฺนิปติ, รโญฺญ อาสนํ ปญฺญตฺตํฯ โส อโนฺตนิเวสเน ฐิโตว ‘‘อหํ อาคจฺฉามิ, นาคราชานํ กีฬาเปตู’’ติ เปเสสิฯ อลมฺปายโน จิตฺตตฺถรเณ รตนเปฬํ ฐเปตฺวา วิวริตฺวา ‘‘เอหิ มหานาคา’’ติ สญฺญมทาสิฯ ตสฺมิํ สมเย สุทสฺสโนปิ ปริสนฺตเร ฐาโตฯ อถ มหาสโตฺต สีสํ นีหริตฺวา สพฺพาวนฺตํ ปริสํ โอโลเกสิฯ นาคา หิ ทฺวีหิ การเณหิ ปริสํ โอโลเกนฺติ สุปณฺณปริปนฺถํ วา ญาตเก วา ทสฺสนตฺถายฯ เต สุปณฺณํ ทิสฺวา ภีตา น นจฺจนฺติ, ญาตเก วา ทิสฺวา ลชฺชมานา น นจฺจนฺติฯ มหาสโตฺต ปน โอโลเกโนฺต ปริสนฺตเร ภาตรํ อทฺทสฯ โส อกฺขิปูรานิ อสฺสูนิ คเหตฺวา เปฬโต นิกฺขมิตฺวา ภาตราภิมุโข ปายาสิฯ มหาชโน ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ภีโต ปฎิกฺกมิ, เอโก สุทสฺสโนว อฎฺฐาสิฯ โส คนฺตฺวา ตสฺส ปาทปิฎฺฐิยํ สีสํ ฐเปตฺวา โรทิ, สุทสฺสโนปิ ปริเทวิฯ มหาสโตฺต โรทิตฺวา นิวตฺติตฺวา เปฬเมว ปาวิสิฯ อลมฺปายโนปิ ‘‘อิมินา นาเคน ตาปโส ฑโฎฺฐ ภวิสฺสติ, อสฺสาเสสฺสามิ น’’นฺติ อุปสงฺกมิตฺวา อาห –

๘๖๙. ‘‘หตฺถา ปมุโตฺต อุรโค, ปาเท เต นิปตี ภุสํ;
กจฺจิ นุ ตํ ฑํสี ตาต, มา ภายิ สุขิโต ภวา’’ติฯ

ตตฺถ **มา ภายี**ติ ตาต ตาปส, อหํ อลมฺปายโน นาม, มา ภายิ, ตว ปฏิชคฺคนํ นาม มม ภาโรติฯ

สุทสฺสโน เตน สทฺธึ กเถตุกมฺยตาย คาถมาห –

๘๗๐. ‘‘เนว มยฺหํ อยํ นาโค, อลํ ทุกฺขาย กายจิ;
ยาวตตฺถิ อหิคฺคาโห, มยา ภิโยฺย น วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **กายจี**ติ กสฺสจิ อปฺปมตฺตกสฺสปิ ทุกฺขสฺส อุปฺปาทเน อยํ มม อสมตฺโถฯ มยา หิ สทิโส อหิตุณฺฑิโก นาม นตฺถีติฯ

อลมฺปายโน ‘‘อสุโก นาเมโส’’ติ อชานนฺโต กุชฺฌิตฺวา อาห –

๘๗๑. ‘‘โก นุ พฺราหฺมณวเณฺณน, ทิตฺโต ปริสมาคโต;
อวฺหายนฺตุ สุยุเทฺธน, สุณนฺตุ ปริสา มมา’’ติฯ

ตตฺถ **ทิตฺโต**ติ คพฺพิโต พาโล อนฺธญาโณฯ **อวฺหายนฺตู**ติ อวฺหายโนฺต, อยเมว วา ปาโฐฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อยํ โก พาโล อุมฺมตฺตโก วิย มํ สุยุเทฺธน อวฺหายโนฺต อตฺตนา สทฺธึ สมํ กโรโนฺต ปริสมาคโต, ปริสา มม วจนํ สุณนฺตุ, มยฺหํ โทโส นตฺถิ, มา โข เม กุชฺฌิตฺถาติฯ

อถ นํ สุทสฺสโน คาถาย อชฺฌภาสิ –

๘๗๒. ‘‘ตฺวํ มํ นาเคน อาลมฺป, อหํ มณฺฑูกฉาปิยา;
โหตุ โน อพฺภุตํ ตตฺถ, อา สหเสฺสหิ ปญฺจหี’’ติฯ

ตตฺถ **นาเคนา**ติ ตฺวํ นาเคน มยา สทฺธึ ยุชฺฌ, อหํ มณฺฑูกฉาปิยา ตยา สทฺธึ ยุชฺฌิสฺสามิฯ **อา สหเสฺสหิ ปญฺจหี**ติ ตสฺมิํ โน ยุเทฺธ ยาว ปญฺจหิ สหเสฺสหิ อพฺภุตํ โหตูติฯ

อลมฺปายโน อาห –

๘๗๓. ‘‘อหญฺหิ วสุมา อโฑฺฒ, ตฺวํ ทลิโทฺทสิ มาณว;
โก นุ เต ปาฏิโภคตฺถิ, อุปชูตญฺจ กึ สิยาฯ

๘๗๔. อุปชูตญฺจ เม อสฺส, ปาฏิโภโค จ ตาทิโส;
โหตุ โน อพฺภุตํ ตตฺถ, อา สหเสฺสหิ ปญฺจหี’’ติฯ

ตตฺถ **โก นุ เต**ติ ตว ปพฺพชิตสฺส โก นุ ปาฏิโภโค อตฺถิฯ **อุปชูตญฺจา**ติ อิมสฺมิํ วา ชูเต อุปนิเกฺขปภูตํ กึ นาม ตว ธนํ สิยา, ทเสฺสหิ เมติ วทติฯ **อุปชูตญฺจ เม**ติ มยฺหํ ปน ทาตพฺพํ อุปนิเกฺขปธนํ วา ฐเปตพฺพปาฏิโภโค วา ตาทิโส อตฺถิ, ตสฺมา โน ตตฺถ ยาว ปญฺจหิ สหเสฺสหิ อพฺภุตํ โหตูติฯ

สุทสฺสโน ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘ปญฺจหิ โน สหเสฺสหิ อพฺภุตํ โหตู’’ติ อภีโต ราชนิเวสนํ อารุยฺห มาตุลรโญฺญ สนฺติเก ฐิโต คาถมาห –

๘๗๕. ‘‘สุโณหิ เม มหาราช, วจนํ ภทฺทมตฺถุ เต;
ปญฺจนฺนํ เม สหสฺสานํ, ปาฏิโภโค หิ กิตฺติมา’’ติฯ

ตตฺถ **กิตฺติมา**ติ คุณกิตฺติสมฺปนฺน วิวิธคุณาจารกิตฺติสมฺปนฺนฯ

ราชา ‘‘อยํ ตาปโส มํ อติพหุํ ธนํ ยาจติ, กึ นุ โข’’ติ จินฺเตตฺวา คาถมาห –

๘๗๖.‘‘เปตฺติกํ วา อิณํ โหติ, ยํ วา โหติ สยํกตํ;
กึ ตฺวํ เอวํ พหุํ มยฺหํ, ธนํ ยาจสิ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **เปตฺติกํ วา**ติ ปิตรา วา คเหตฺวา ขาทิตํ, อตฺตนา วา กตํ อิณํ นาม โหติ, กึ มม ปิตรา ตว หตฺถโต คหิตํ อตฺถิ, อุทาหุ มยา, กึการณา มํ เอวํ พหุํ ธนํ ยาจสีติ?

เอวํ วุตฺเต สุทสฺสโน เทฺว คาถา อภาสิ –

๘๗๗.‘‘อลมฺปายโน หิ นาเคน, มมํ อภิชิคีสติ;
อหํ มณฺฑูกฉาปิยา, ฑํสยิสฺสามิ พฺราหฺมณํฯ

๘๗๘.‘‘ตํ ตฺวํ ทฏฺฐุํ มหาราช, อชฺช รฏฺฐาภิวฑฺฒน;
ขตฺตสงฺฆปริพฺยูโฬฺห, นิยฺยาหิ อหิทสฺสน’’นฺติฯ

ตตฺถ **อภิชิคีสตี**ติ ยุเทฺธ ชินิตุํ อิจฺฉติฯ ตตฺถ สเจ โส ชียิสฺสติ, มยฺหํ ปญฺจสหสฺสานิ ทสฺสติฯ สจาหํ ชียิสฺสามิ, อหมสฺส ทสฺสามิ, ตสฺมา ตํ พหุํ ธนํ ยาจามิฯ **ต**นฺติ ตสฺมา ตฺวํ มหาราช, อชฺช อหิทสฺสนํ ทฏฺฐุํ นิยฺยาหีติฯ

ราชา ‘‘เตน หิ คจฺฉามา’’ติ ตาปเสน สทฺธึเยว นิกฺขมิฯ ตํ ทิสฺวา อลมฺปายโน ‘‘อยํ ตาปโส คนฺตฺวา ราชานํ คเหตฺวา อาคโต, ราชกุลูปโก ภวิสฺสตี’’ติ ภีโต ตํ อนุวตฺตโนฺต คาถมาห –

๘๗๙.‘‘เนว ตํ อติมญฺญามิ, สิปฺปวาเทน มาณว;
อติมโตฺตสิ สิเปฺปน, อุรคํ นาปจายสี’’ติฯ

ตตฺถ **สิปฺปวาเทนา**ติ มาณว, อหํ อตฺตโน สิเปฺปน ตํ นาติมญฺญามิ, ตฺวํ ปน สิเปฺปน อติมโตฺต อิมํ อุรคํ น ปูเชสิ, นาคสฺส อปจิตึ น กโรสีติฯ

ตโต สุทสฺสโน เทฺว คาถา อภาสิ –

๘๘๐.‘‘อหมฺปิ นาติมญฺญามิ, สิปฺปวาเทน พฺราหฺมณ;
อวิเสน จ นาเคน, ภุสํ วญฺจยเส ชนํฯ

๘๘๑.‘‘เอวเญฺจตํ ชโน ชญฺญา, ยถา ชานามิ ตํ อหํ;
น ตฺวํ ลภสิ อาลมฺป, ภุสมุฏฺฐึ กุโต ธน’’นฺติฯ

อถสฺส อลมฺปายโน กุชฺฌิตฺวา อาห –

๘๘๒.‘‘ขราชิโน ชฏี ทุมฺมี, ทิโตฺต ปริสมาคโต;
โย ตฺวํ เอวํ คตํ นาคํ, ‘อวิโส’ อติมญฺญติฯ

๘๘๓.‘‘อาสชฺช โข นํ ชญฺญาสิ, ปุณฺณํ อุคฺคสฺส เตชโส;

มเณฺฑ ตํ ภสฺมราสึว, ขิปฺปเมส กริสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุมฺมีติ** อนญฺญตินยโนฯ **อวิโส อติมญฺญสีติ** นิพฺพิโสติ อวชานาสิฯ **อาสชฺชาติ** อุปคนฺตฺวาฯ **ชญฺญาสีติ** ชาเนยฺยาสิฯ

อถ เตน สทฺธึ เกฬึ กโรโนฺต สุทสฺสโน คาถมาห –

๘๘๔. ‘‘สิยา วิสํ สิลุตฺตสฺส, เทฑฺฑุภสฺส สิลาภุโน;
เนว โลหิตสีสสฺส, วิสํ นาคสฺส วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **สิลุตฺตสฺสาติ** ฆรสปฺปสฺสฯ **เทฑฺฑุภสฺสาติ** อุทกสปฺปสฺสฯ **สิลาภุโนติ** นีลวณฺณสปฺปสฺสฯ อิติ นิพฺพิเส สเปฺป ทเสฺสตฺวา เอเตสํ วิสํ สิยา, เนว โลหิตสีสสฺส สปฺปสฺสาติ อาหฯ

อถ นํ อลมฺปายโน ทฺวีหิ คาถาหิ อชฺฌภาสิ –

๘๘๕. ‘‘สุตเมตํ อรหตํ, สญฺญตานํ ตปสฺสินํ;
อิธ ทานานิ ทตฺวาน, สคฺคํ คจฺฉนฺติ ทายกา;
ชีวโนฺต เทหิ ทานานิ, ยทิ เต อตฺถิ ทาตเวฯ

๘๘๖. ‘‘อยํ นาโค มหิทฺธิโก, เตชสฺสี ทุรติกฺกโม;
เตน ตํ ฑํสยิสฺสามิ, โส ตํ ภสฺมํ กริสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทาตเวติ** ยทิ เต กิญฺจิ ทาตพฺพํ อตฺถิ, ตํ เทหีติฯ

๘๘๗. ‘‘มยาเปตํ สุตํ สมฺม, สญฺญตานํ ตปสฺสินํ;
อิธ ทานานิ ทตฺวาน, สคฺคํ คจฺฉนฺติ ทายกา;
ตฺวเมว เทหิ ชีวโนฺต, ยทิ เต อตฺถิ ทาตเวฯ

๘๘๘. ‘‘อยํ อชมุขี นาม, ปุณฺณา อุคฺคสฺส เตชโส;
ตาย ตํ ฑํสยิสฺสามิ, สา ตํ ภสฺมํ กริสฺสติฯ

๘๘๙. ‘‘ยา ธีตา ธตรฏฺฐสฺส, เวมาตา ภคินี มม;
สา ตํ ฑํสตฺวชมุขี, ปุณฺณา อุคฺคสฺส เตชโส’’ติฯ –

อิมา คาถา สุทสฺสนสฺส วจนํฯ ตตฺถ **ปุณฺณา อุคฺคสฺส เตชโสติ** อุเคฺคน วิเสน ปุณฺณาฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อมฺม อชมุขิ, ชฏนฺตรโต เม นิกฺขมิตฺวา ปาณิมฺหิ ปติฏฺฐหา’’ติ มหาชนสฺส มเชฺฌเยว ภคินึ ปโกฺกสิตฺวา หตฺถํ ปสาเรสิฯ สา ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ชฏนฺตเร นิสินฺนาว ติกฺขตฺตุํ มณฺฑูกวสฺสิตํ วสฺสิตฺวา นิกฺขมิตฺวา อํสกูเฏ นิสีทิตฺวา อุปฺปติตฺวา ตสฺส หตฺถตเล ตีณิ วิสพินฺทูนิ ปาเตตฺวา ปุน ตสฺส ชฏนฺตรเมว ปาวิสิฯ สุทสฺสโน วิสํ คเหตฺวา ฐิโตว ‘‘นสฺสิสฺสตายํ ชนปโท, นสฺสิสฺสตายํ ชนปโท’’ติ ติกฺขตฺตุํ มหาสทฺทํ อภาสิฯ ตสฺส โส สโทฺท ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสึ ฉาเทตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ ราชา ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กิมตฺถํ ชนปโท นสฺสิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มหาราช, อิมสฺส วิสสฺส นิสิญฺจนฏฺฐานํ น ปสฺสามี’’ติฯ ‘‘ตาต, มหนฺตา อยํ

ปถวี, ปถวิยํ นิสิญฺจา’’ติฯ อถ นํ ‘‘น สกฺกา ปถวิยํ สิญฺจิตุํ, มหาราชา’’ติ ปฏิกฺขิปโนฺต คาถมาห –

๘๙๐.‘‘ฉมายํ เจ นิสิญฺจิสฺสํ, พฺรหฺมทตฺต วิชานหิ;
ติณลตานิ โอสโธฺย, อุสฺสุเสฺสยฺยุํ อสํสย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ติณลตานี**ติ ปถวินิสฺสิตานิ ติณานิ จ ลตา จ สโพฺพสธิโย จ อุสฺสุเสฺสยฺยุํ, ตสฺมา น สกฺกา ปถวิยํ นิสิญฺจิตุนฺติฯ

เตน หิ นํ, ตาต, อุทฺธํ อากาสํ ขิปาติฯ ตตฺราปิ น สกฺกาติ ทเสฺสโนฺต คาถมาห –

๘๙๑.‘‘อุทฺธํ เจ ปาตยิสฺสามิ, พฺรหฺมทตฺต วิชานหิ;
สตฺตวสฺสานิยํ เทโว, น วเสฺส น หิมํ ปเต’’ติฯ

ตตฺถ **น หิมํ ปเต**ติ สตฺตวสฺสานิ หิมพินฺทุมตฺตมฺปิ น ปติสฺสติฯ

เตน หิ นํ ตาต อุทเก สิญฺจาติฯ ตตฺราปิ น สกฺกาติ ทเสฺสตุํ คาถมาห –

๘๙๒.‘‘อุทเก เจ นิสิญฺจิสฺสํ, พฺรหฺมทตฺต วิชานหิ;
ยาวโนฺตทกชา ปาณา, มเรยฺยุํ มจฺฉกจฺฉปา’’ติฯ

อถ นํ ราชา อาห – ‘‘ตาต, มยํ น กิญฺจิ ชานาม, ยถา อมฺหากํ รฎฺฐํ น นสฺสติ, ตํ อุปายํ ตฺวเมว ชานาหี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, มหาราช, อิมสฺมิํ ฐาเน ปฏิปาฎิยา ตโย อาวาเฎ ขณาเปถา’’ติฯ ราชา ขณาเปสิฯ สุทสฺสโน ปฐมํ อาวาฎํ นานาเภสชฺชานํ ปูราเปสิ, ทุติยํ โคมยสฺส, ตติยํ ทิโพฺพสธานเญฺญวฯ ตโต ปฐเม อาวาเฎ วิสพินฺทูนิ ปาเตสิฯ ตงฺขณเญฺญว ธูมายิตฺวา ชาลา อุฎฺฐหิฯ สา คนฺตฺวา โคมเย อาวาฎํ คณฺหิฯ ตโตปิ ชาลา อุฎฺฐาย อิตรํ ทิโพฺพสธสฺส ปุณฺณํ คเหตฺวา โอสธานิ ฌาเปตฺวา นิพฺพายิฯ อลมฺปายโน ตสฺส อาวาฎสฺส อวิทูเร อฎฺฐาสิฯ อถ นํ วิสอุสฺมา ปหริ, สรีรจฺฉวิ อุปฺปาเฎตฺวา คตา, เสตกุฎฺฐิ อโหสิฯ โส ภยตชฺชิโต ‘‘นาคราชานํ วิสฺสเชฺชมี’’ติ ติกฺขตฺตุํ วาจํ นิจฺฉาเรสิฯ ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต รตนเปฬาย นิกฺขมิตฺวา สพฺพาลงฺการปฺปฎิมณฺฑิตํ อตฺตภาวํ มาเปตฺวา เทวราชลีลาย ฐิโตฯ สุทสฺสโนปิ อชมุขีปิ ตเถว อฎฺฐํสุฯ ตโต สุทสฺสโน ราชานํ อาห – ‘‘ชานาสิ โน, มหาราช, กเสฺสเต ปุตฺตา’’ติ? ‘‘น ชานามี’’ติฯ ‘‘ตุเมฺห ตาว น ชานาสิ, กาสิรโญฺญ ปน ธีตาย สมุทฺทชาย ธตรฎฺฐสฺส ทินฺนภาวํ ชานาสี’’ติ? ‘‘อาม, ชานามิ, มยฺหํ สา กนิฎฺฐภคินี’’ติฯ ‘‘มยํ ตสฺสา ปุตฺตา, ตฺวํ โน มาตุโล’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา กมฺปมาโน เต อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา โรทิตฺวา ปาสาทํ อาโรเปตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ กาเรตฺวา ภูริทเตฺตน ปฎิสนฺถารํ กโรโนฺต ปุจฺฉิ ‘‘ตาต, ตํ เอวรูปํ อุคฺคเตชํ กถํ อลมฺปายโน คณฺหี’’ติ? โส สพฺพํ วิตฺถาเรน กเถตฺวา ราชานํ โอวทโนฺต ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม อิมินา นิยาเมน รชฺชํ กาเรตุํ วฎฺฎตี’’ติ มาตุลสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ อถ นํ สุทสฺสโน อาห – ‘‘มาตุล, มม มาตา ภูริทตฺตํ อปสฺสนฺตี กิลมติ, น สกฺกา อเมฺหหิ ปปญฺจํ กาตุ’’นฺติฯ ‘‘สาธุ, ตาตา, ตุเมฺห ตาว คจฺฉถฯ อหํ ปน มม ภคินิํ ทฎฺฐุกาโมมฺหิ, กถํ ปสฺสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘มาตุล, กหํ ปน โน อยฺยโก กาสิราชา’’ติ? ‘‘ตาต, มม ภคินิยา วินา วสิตุํ อสโกฺกโนฺต รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิตฺวา อสุเก วนสเณฺฑ นาม วสตี’’ติฯ ‘‘มาตุล, มม มาตา ตุเมฺห เจว อยฺยกญฺจ ทฎฺฐุกามา, ตุเมฺห อสุกทิวเส มม อยฺยกสฺส สนฺติกํ คจฺฉถ, มยํ มาตรํ อาทาย อยฺยกสฺส อสฺสมปทํ อาคจฺฉิสฺสามฯ ตตฺถ นํ ตุเมฺหปิ ปสฺสิสฺสถา’’ติฯ อิติ เต มาตุลสฺส ทิวสํ ววตฺถเปตฺวา ราชนิเว

สนา โอตริํสุฯ ราชา ภาคิเนยฺย อุโยฺยเชตฺวา โรทิตฺวา นิวตฺติฯ เตปิ ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา นาคภวนํ คตาฯ

นครปเวสนขณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

มหาสตฺตสฺส ปริเยสนขณฺฑํ

มหาสเตฺต สมฺปเตฺต สกลนาคภวนํ เอกปริเทวสทฺทํ อโหสิฯ โสปิ มาสํ เปฬาย วสิตฺตตา กิลโนฺต คิลานเสยฺยํ สยิฯ ตสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตานํ นาคานํ ปมาณํ นตฺถิฯ โส เตหิ สทฺธิํ กเถโนฺต กิลมติฯ กาณาริโฏฺฐ เทวโลกํ คนฺตฺวา มหาสตฺตํ อทิสฺวา ปฐมเมวาคโตฯ อถ นํ ‘‘เอส จโณฺฑ ผรุโส, สกฺขิสฺสติ นาคปริสํ วาเรตุ’’นฺติ มหาสตฺตสฺส นิสินฺนฏฺฐาเน โทวาริกํ กริํสุฯ สุโภโคปิ สกลหิมวนฺตํ วิจริตฺวา ตโต มหาสมุทฺทญฺจ เสสนทิโย จ อุปธาเรตฺวา ยมุนํ อุปธาเรโนฺต อาคจฺฉติฯ เนสาทพฺราหฺมโณปิ อลมฺปายนํ กุฏฺฐิํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ ภูริทตฺตํ กิลเมตฺวา กุฏฺฐิ ชาโต, อหํ ปน ตํ มยฺหํ ตาว พหูปการํ มณิโลเภน อลมฺปายนสฺส ทเสฺสสิํ, ตํ ปาปํ มม อาคมิสฺสติฯ ยาว ตํ น อาคจฺฉติ, ตาวเทว ยมุนํ คนฺตฺวา ปยาคติเตฺถ ปาปปวาหนํ กริสฺสามี’’ติฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘มยา ภูริทเตฺต มิตฺตทุพฺภิกมฺมํ กตํ, ตํ ปาปํ ปวาเหสฺสามี’’ติ วตฺวา อุทโกโรหนกมฺมํ กโรติฯ ตสฺมิํ ขเณ สุโภโค ตํ ฐานํ ปโตฺตฯ ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา ‘‘อิมินา กิร ปาปเกน ตาว มหนฺตสฺส ยสสฺส ทายโก มม ภาตา มณิรตนสฺส การณา อลมฺปายนสฺส ทสฺสิโต, นาสฺส ชีวิตํ ทสฺสามี’’ติ นงฺคุเฏฺฐน ตสฺส ปาเทสุ เวเฐตฺวา อากฑฺฒิตฺวา อุทเก โอสีทาเปตฺวา นิรสฺสาสกาเล โถกํ สิถิลํ อกาสิฯ โส สีสํ อุกฺขิปิฯ อถ นํ ปุนากฑฺฒิตฺวา โอสีทาเปสิฯ เอวํ พหู วาเร เตน กิลมิยมาโน เนสาทพฺราหฺมโณ สีสํ อุกฺขิปิตฺวา คาถมาห –

๘๙๓.‘‘โลกฺยํ สชนฺตํ อุทกํ, ปยาคสฺมิํ ปติฏฺฐิตํ;
โก มํ อโชฺฌหรี ภูโต, โอคาฬฺหํ ยมุนํ นที’’นฺติฯ

ตตฺถ **โลกฺย**นฺติ เอวํ ปาปวาหนสมตฺถนฺติ โลกสมฺมตํฯ **สชนฺต**นฺติ เอวรูปํ อุทกํ อภิสิญฺจนฺตํฯ **ปยาคสฺมิ**นฺติ ปยาคติเตฺถฯ

อถ นํ สุโภโค คาถาย อชฺฌภาสิ –

๘๙๔.ยเทส โลกาธิปตี ยสสฺสี, พาราณสิํ ปกฺริย สมนฺตโต;
ตสฺสาห ปุโตฺต อุรคูสภสฺส, สุโภโคติ มํ พฺราหฺมณ เวทยนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยเทสา**ติ โย เอโสฯ **ปกฺริย สมนฺตโต**ติ ปจฺจตฺถิกานํ ทุปฺปหรณสมตฺถตาย ปริสมนฺตโต ปกิริย สพฺพํ ปริกฺขิปิตฺวา อุปริ ผเณน ฉาเทสิฯ

อถ นํ พฺราหฺมโณ ‘‘อยํ ภูริทตฺตภาตา, น เม ชีวิตํ ทสฺสติ, ยํนูนาหํ เอตสฺส เจว มาตาปิตูนญฺจสฺส วณฺณกิตฺตเนน มุทุจิตฺตตํ กตฺวา อตฺตโน ชีวิตํ ยาเจยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๘๙๕.สเจ หิ ปุโตฺต อุรคูสภสฺส, กาสิสฺส รโญฺญ อมราธิปสฺส;
มเหสโกฺข อญฺญตโร ปิตา เต, มเจฺจสุ มาตา ปน เต อตุลฺยา;
น ตาทิโส อรหติ พฺราหฺมณสฺส, ทาสมฺปิ โอหาริตุํ มหานุภาโว’’ติฯ

ตตฺถ **กาสิสฺสา**ติ อปเรน นาเมน เอวํนามกสฺสฯ ‘‘กาสิกรโญฺญ’’ติปิ ปฐนฺติเยวฯ กาสิราชธีตาย คหิตตฺตา กาสิรชฺชมฺปิ ตเสฺสว สนฺตกํ กตฺวา วเณฺณติฯ **อมราธิปสฺสา**ติ ทีฆายุกตาย อมรสงฺขาตานํ นาคานํ อธิปสฺสฯ **มเหสโกฺข**ติ มหานุภาโวฯ **อญฺญตโร**ติ มเหสกฺขานํ อญฺญตโรฯ **ทาสมฺปี**ติ ตาทิโส หิ มหานุภาโว อานุภาวรหิตํ พฺราหฺมณสฺส ทาสมฺปิ อุทเก โอหริตุํ นารหติ, ปเคว มหานุภาวํ พฺราหฺมณนฺติฯ

อถ นํ สุโภโค ‘‘อเร ทุฎฺฐพฺราหฺมณ, ตฺวํ มํ วเญฺจตฺวา ‘มุญฺจิสฺสามี’ติ มญฺญสิ, น เต ชีวิตํ ทสฺสามี’’ติ เตน กตกมฺมํ ปกาเสนฺโต อาห –

๘๙๖.‘‘รุกฺขํ นิสฺสาย วิชฺฌิโตฺถ, เอเณยฺยํ ปาตุมาคตํ;
โส วิโทฺธ ทูรมจริ, สรเวเคน สีฆวาฯ

๘๙๗.‘‘ตํ ตฺวํ ปติตมทฺทกฺขิ, อรญฺญสฺมึ พฺรหาวเน;
ส มํสกาชมาทาย, สายํ นิโคฺรธุปาคมิฯ

๘๙๘.‘‘สุกสาฬิกสงฺฆุฎฺฐํ , ปิงฺคลํ สนฺถตายุตํ;
โกกิลาภิรุทํ รมฺมํ, ธุวํ หริตสทฺทลํฯ

๘๙๙.‘‘ตตฺถ เต โส ปาตุรหุ, อิทฺธิยา ยสสา ชลํ;
มหานุภาโว ภาตา เม, กญฺญาหิ ปริวาริโตฯ

๙๐๐.‘‘โส เตน ปริจิโณฺณ ตฺวํ, สพฺพกาเมหิ ตปฺปิโต;
อทุฎฺฐสฺส ตุวํ ทุพฺภิ, ตํ เต เวรํ อิธาคตํฯ

๙๐๑.‘‘ขิปฺปํ คีวํ ปสาเรหิ, น เต ทสฺสามิ ชีวิตํ;
ภาตุ ปริสรํ เวรํ, เฉทยิสฺสามิ เต สิร’’นฺติฯ

ตตฺถ **สายํ นิโคฺรธุปาคมี**ติ วิกาเล นิโคฺรธํ อุปคโต อสิฯ **ปิงฺคล**นฺติ ปกฺกานํ วเณฺณน ปิงฺคลํฯ **สนฺถตายุต**นฺติ ปาโรหปริกิณฺณํฯ **โกกิลาภิรุท**นฺติ โกกิลาหิ อภิรุทํฯ **ธุวํ หริตสทฺทล**นฺติ อุทกภูมิยํ ชาตตฺตา นิจฺจํ หริตสทฺทลํ ภูมิภาคํฯ **ปาตุรหู**ติ ตสฺมึ เต นิโคฺรเธ ฐิตสฺส โส มม ภาตา ปากโฎ อโหสิฯ **อิทฺธิยา**ติ ปุญฺญเตเชนฯ **โส เตนา**ติ โส ตฺวํ เตน อตฺตโน นาคภวนํ เนตฺวา ปริจิโณฺณฯ **ปริสร**นฺติ ตยา มม ภาตุ กตํ เวรํ ปาปกมฺมํ ปริสรโนฺต อนุสฺสรโนฺตฯ **เฉทยิสฺสามิ เต สิร**นฺติ ตว สีสํ ฉินฺทิสฺสามีติฯ

อถ พฺราหฺมโณ ‘‘น เมส ชีวิตํ ทสฺสติ, ยํ กิญฺจิ ปน วตฺวา โมกฺขตฺถาย วายมิตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๙๐๒.‘‘อชฺฌายโก ยาจโยคี, อาหุตคฺคิ จ พฺราหฺมโณ;
เอเตหิ ตีหิ ฐาเนหิ, อวโชฺฌ โหติ พฺราหฺมโณ’’ติฯ

ตตฺถ **เอเตหี**ติ เอเตหิ อชฺฌายกตาทีหิ ตีหิ การเณหิ พฺราหฺมโณ อวโชฺฌ, น ลพฺภา พฺราหฺมณํ วธิตุํ, กึ ตฺวํ วเทสิ, โย หิ พฺราหฺมณํ วเธติ, โส นิรเย นิพฺพตฺตตีติฯ

ตํ สุตฺวา สุโภโค สํสยปกฺขโนฺท หุตฺวา ‘‘อิมํ นาคภวนํ เนตฺวา ภาตโร ปฎิปุจฺฉิตฺวา ชานิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๙๐๓. ‘‘ยํ ปุรํ ธตรฏฐสฺส, โอคาฬฺหํ ยมุนํ นทึ;
โชตเต สพฺพโสวณฺณํ, คิริมาหจฺจ ยามุนํฯ

๙๐๔. ‘‘ตตฺถ เต ปุริสพฺยคฺฆา, โสทริยา มม ภาตโร;
ยถา เต ตตฺถ วกฺขนฺติ, ตถา เหสฺสสิ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **ปุร**นฺติ นาคปุรํฯ **โอคาฬฺห**นฺติ อนุปวิฏฺฐํฯ **คิริมาหจฺจ ยามุน**นฺติ ยมุนาโต อวิทูเร ฐิตํ หิมวนฺตํ อาหจฺจ โชตติฯ **ตตฺถ เต**ติ ตสฺมึ นคเร เต มม ภาตโร วสนฺติ, ตตฺถ นีเต ตยิ ยถา เต วกฺขนฺติ, ตถา ภวิสฺสสิฯ สเจ หิ สจฺจํ กเถสิ, ชีวิตํ เต อตฺถิฯ โน เจ, ตเตฺถว สีสํ ฉินฺทิสฺสามีติฯ

อิติ นํ วตฺวา สุโภโค คีวายํ คเหตฺวา ขิปโนฺต อโกฺกสโนฺต ปริภาสโนฺต มหาสตฺตสฺส ปาสาทฺทวารํ อคมาสิฯ

มหาสตฺตสฺส ปริเยสนยกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

มิจฺฉากถา

อถ นํ โทวาริโก หุตฺวา นิสิโนฺน กาณาริโฏฺฐ ตถา กิลเมตฺวา อานียมานํ ทิสฺวา ปฏิมคฺคํ คนฺตฺวา ‘‘สุโภค, มา วิเหฐยิ, พฺราหฺมณา นาม มหาพฺรหฺมุโน ปุตฺตาฯ สเจ หิ มหาพฺรหฺมา ชานิสฺสติ, ‘มม ปุตฺตํ วิเหเฐนฺตี’ติ กุชฺฌิตฺวา อมฺหากํ สกลํ นาคภวนํ วินาเสสฺสติฯ โลกสฺมิญฺหิ พฺราหฺมณา นาม เสฏฺฐา มหานุภาวา, ตฺวํ เตสํ อานุภาวํ น ชานาสิ, อหํ ปน ชานามี’’ติ อาหฯ กาณาริโฏฺฐ กิร อตีตานนฺตรภเว ยญฺญการพฺราหฺมโณ อโหสิ, ตสฺมา เอวมาหฯ วตฺวา จ ปน อนุภูตปุพฺพวเสน ยชนสีโล หุตฺวา สุโภคญฺจ นาคปริสญฺจ อามเนฺตตฺวา ‘‘เอถ, โภ, ยญฺญการกานํ โว คุเณ วเณฺณสฺสามี’’ติ วตฺวา ยญฺญวณฺณนํ อารภโนฺต อาห –

๙๐๕. ‘‘อนิตฺตรา อิตฺตรสมฺปยุตฺตา, ยญฺญา จ เวทา จ สุโภค โลเก;
ตทคฺครยฺหญฺหิ วินินฺทมาโน, ชหาติ วิตฺตญฺจ สตญฺจ ธมฺม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนิตฺตรา**ติ สุโภค อิมสฺมึ โลเก ยญฺญา จ เวทา จ อนิตฺตรา น ลามกา มหานุภาวา, เต อิตฺตเรหิ พฺราหฺมเณหิ สมฺปยุตฺตา, ตสฺมา พฺราหฺมณาปิ อนิตฺตราว ชาตาฯ **ตทคฺครยฺห**นฺติ ตสฺมา อคารยฺหํ พฺราหฺมณํ วินินฺทมาโน ธนญฺจ ปณฺฑิตานํ ธมฺมญฺจ ชหาติฯ อิทํ กิร โส ‘‘อิมินา ภูริทเตฺต มิตฺตทุพฺภิกมฺมํ กตนฺติ วตฺตุํ นาคปริสา มา ลภนฺตู’’ติ อโวจฯ

อถ นํ กาณาริโฏฺฐ ‘‘สุโภค ชานาสิ ปน อยํ โลโก เกน นิมฺมิโต’’ติ วตฺวา ‘‘น ชานามี’’ติ วุเตฺต ‘‘พฺราหฺมณานํ ปิตามเหน มหาพฺรหฺมุนา นิมฺมิโต’’ติ ทเสฺสตุํ อิตรํ คาถมาห –

๙๐๖. ‘‘อเชฺฌนมริยา ปถวึ ชนินฺทา, เวสฺสา กสึ ปาริจริยญฺจ สุทฺทา;
อุปาคุ ปเจฺจกํ ยถาปเทสํ, กตาหุ เอเต วสินาติ อาหู’’ติฯ

ตตฺถ **อุปาคู**ติ อุปคตาฯ พฺรหฺมา กิร พฺราหฺมณาทโย จตฺตาโร วเณฺณ นิมฺมินิตฺวา อริเยตาว พฺราหฺมเณ อาห – ‘‘ตุเมฺห อเชฺฌนเมว อุปคจฺฉถ , มา อญฺญํ กิญฺจิ กริตฺถา’’ติ, ชนิเนฺท อาห ‘‘ตุเมฺห ปถวึเยว วิชินถ’’, เวเสฺส อาห – ‘‘ตุเมฺห กสึเยว อุเปถ’’, สุเทฺท อาห ‘‘ตุเมฺห ติณฺณํ วณฺณานํ ปาริจริยํเยว อุเปถา’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย อริยา อเชฺฌนํ, ชนินฺทา ปถวึ, เวสฺสา

กสึํ, สุทฺทา ปาริจริยํ อุปาคตาติ วทนฺติฯ **ปเจฺจกํ ยถาปเทส**นฺติ อุปคจฺฉนฺตา จ ปาฏิเยกฺกํ อตฺตโน กุลปเทสานุรูเปน พฺรหฺมุนา วุตฺตนิยาเมเนว อุปคตาฯ **กตาหุ เอเต วสินาติ อาหู**ติ เอวํ กิร เอเต วสินา มหาพฺรหฺมุนา กตา อเหสุนฺติ กเถนฺติฯ

เอวํ มหาคุณา เอเต พฺราหฺมณา นามฯ โย หิ เอเตสุ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ทานํ เทติ, ตสฺส อญฺญตฺถ ปฏิสนฺธิ นตฺถิ, เทวโลกเมว คจฺฉตีติ วตฺวา อาห –

๙๐๗. ‘‘ธาตา วิธาตา วรุโณ กุเวโร, โสโม ยโม จนฺทิมา วายุ สูริโย;
เอเตปิ ยญฺญํ ปุถุโส ยชิตฺวา, อชฺฌายกานํ อโถ สพฺพกาเมฯ

๙๐๘. ‘‘วิกาสิตา จาปสตานิ ปญฺจ, โย อชฺชุโน พลวา ภีมเสโน;
สหสฺสพาหุ อสโม ปถพฺยา, โสปิ ตทา อาทหิ ชาตเวท’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอเตปี**ติ เอเต ธาตาทโย เทวราชาโนฯ **ปุถุโส**ติ อเนกปฺปการํ ยญฺญํ ยชิตฺวาฯ **อโถ สพฺพกาเม**ติ อถ อชฺฌายกานํ พฺราหฺมณานํ สพฺพกาเม ทตฺวา เอตานิ ฐานานิ ปตฺตาติ ทเสฺสติฯ **วิกาสิตา**ติ อากฑฺฒิตาฯ **จาปสตานิ ปญฺจา**ติ น ธนุปญฺจสตานิ, ปญฺจจาปสตปฺปมาณํ ปน มหาธนุํ สยเมว อากฑฺฒติฯ ***ภีมเสโน***ติ ภยานกเสโนฯ **สหสฺสพาหู**ติ น ตสฺส พาหูนํ สหสฺสํ, ปญฺจนฺนํ ปน ธนุคฺคหสตานํ พาหุสหเสฺสน อากฑฺฒิตพฺพสฺส ธนุโน อากฑฺฒเนเนวํ วุตฺตํฯ **อาทหิ ชาตเวท**นฺติ โสปิ ราชา ตสฺมึ กาเล พฺราหฺมเณ สพฺพกาเมหิ สนฺตเปฺปตฺวา อคฺคึ อาทหิ ปติฏฺฐาเปตฺวา ปริจริ, เตเนว การเณน เทวโลเก นิพฺพโตฺตฯ ตสฺมา พฺราหฺมณา นาม อิมสฺมึ โลเก เชฏฺฐกาติ อาหฯ

โส อุตฺตริปิ พฺราหฺมเณ วเณฺณโนฺต คาถมาห –

๙๐๙. ‘‘โย พฺราหฺมเณ โภชยิ ทีฆรตฺตํ, อเนฺนน ปาเนน ยถานุภาวํ;
ปสนฺนจิโตฺต อนุโมทมาโน, สุโภค เทวญฺญตโร อโหสี’’ติฯ

ตตฺถ **โย**ติ โย โส โปราณโก พาราณสิราชาติ ทเสฺสติฯ **ยถานุภาว**นฺติ ยถาพลํ ยํ ตสฺส อตฺถิ, ตํ สพฺพํ ปริจฺจชิตฺวา โภเชสิฯ **เทวญฺญตโร**ติ โส อญฺญตโร มเหสกฺขเทวราชา อโหสิฯ เอวํ พฺราหฺมณา นาม อคฺคทกฺขิเณยฺยาติ ทเสฺสติฯ

อถสฺส อปรมฺปิ การณํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต คาถมาห –

๙๑๐. ‘‘มหาสนํ เทวมโนมวณฺณํ, โย สปฺปินา อสกฺขิ โภเชตุมคฺคึ;
ส ยญฺญตนฺตํ วรโต ยชิตฺวา, ทิพฺพํ คตึ มุจลินฺทชฺฌคจฺฉี’’ติฯ

ตตฺถ **มหาสน**นฺติ มหาภกฺขํฯ **โภเชตุ**นฺติ สนฺตเปฺปตุํฯ **ยญฺญตนฺต**นฺติ ยญฺญวิธานํฯ **วรโต**ติ วรสฺส อคฺคิเทวสฺส ยชิตฺวาฯ **มุจลินฺทชฺฌคจฺฉี**ติ มุจลิโนฺท อธิคโตติฯ

เอโก กิร ปุเพฺพ พาราณสิยํ มุจลิโนฺท นาม ราชา พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา สคฺคมคฺคํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ เต ‘‘พฺราหฺมณานญฺจ พฺราหฺมณเทวตาย จ สกฺการํ กโรหี’’ติ วตฺวา ‘‘กา พฺราหฺมณเทวตา’’ติ วุเตฺต ‘‘‘อคฺคิเทโวติ ตํ นวนีตสปฺปินา สนฺตเปฺปหี’’’ติ อาหํสุฯ โส ตถา อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต เอส อิมํ คาถมาหฯ

อปรมฺปิ การณํ ทเสฺสโนฺต คาถมาห –

๙๑๑. ‘‘มหานุภาโว วสฺสสหสฺสชีวี, โย ปพฺพชี ทสฺสเนยฺโย อุฬาโร;
หิตฺวา อปริยนฺต รฏฺฐํ สเสนํ, ราชา ทุทีโปปิ ชคาม สคฺค’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปพฺพชี**ติ ปญฺจวสฺสสตานิ รชฺชํ กาเรนฺโต พฺราหฺมณานํ สกฺการํ กตฺวา อปริยนฺตํ รฏฺฐํ สเสนํ หิตฺวา ปพฺพชิฯ **ทุทีโปปี**ติ โส ทุทีโป นาม ราชา พฺราหฺมเณ ปูเชตฺวาว สคฺคํ คโตติ วทติฯ ‘‘ทุชีโป’’ติปิ ปาโฐฯ

อปรานิปิสฺส อุทาหรณานิ ทเสฺสนฺโต อาห –

๙๑๒. ‘‘โย สาครนฺตํ สาคโร วิชิตฺวา, ยูปํ สุภํ โสณฺณมยํ อุฬารํ;
อุเสฺสสิ เวสฺสานรมาทหาโน, สุโภค เทวญฺญตโร อโหสิฯ

๙๑๓. ‘‘ยสฺสานุภาเวน สุโภค คงฺคา, ปวตฺตถ ทธิสนฺนิสินฺนํ สมุทฺทํ;
ส โลมปาโท ปริจริย มคฺคิํ, องฺโค สหสฺสกฺขปุรชฺฌคจฺฉี’’ติฯ

ตตฺถ **สาครนฺต**นฺติ สาครปริยนฺตํ ปถวิํฯ **อุเสฺสสี**ติ พฺราหฺมเณ สคฺคมคฺคํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘โสวณฺณยูปํ อุสฺสาเปหี’’ติ วุตฺโต ปสุฆาตนตฺถาย อุสฺสาเปสิฯ **เวสฺสานรมาทหาโน**ติ เวสฺสานรํ อคฺคิํ อาทหนฺโตฯ ‘‘เวสานริ’’นฺติปิ ปาโฐฯ **เทวญฺญตโร**ติ สุโภค, โส หิ ราชา อคฺคิํ ชุหิตฺวา อญฺญตโร มเหสกฺขเทโว อโหสีติ วทติฯ **ยสฺสานุภาเวนา**ติ โภ สุโภค, คงฺคา จ มหาสมุโทฺท จ เกน กโตติ ชานาสีติฯ น ชานามีติฯ กิํ ตฺวํ ชานิสฺสสิ, พฺราหฺมเณเยว โปเถตุํ ชานาสีติฯ อตีตสฺมิญฺหิ องฺโค นาม โลมปาโท พาราณสิราชา พฺราหฺมเณ สคฺคมคฺคํ ปุจฺฉิตฺวา เตหิ ‘‘โภ, มหาราช, หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา พฺราหฺมณานํ สกฺการํ กตฺวา อคฺคิํ ปริจราหี’’ติ วุตฺโต อปริมาณา คาวิโย จ มหิํสิโย จ อาทาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ตถา อกาสิฯ ‘‘พฺราหฺมเณหิ ภุตฺตาติริตฺตํ ขีรทธิํ กิํ กาตพฺพ’’นฺติ จ วุตฺโต ‘‘ฉเฑฺฑถา’’ติ อาหฯ ตตฺถ โถกสฺส ขีรสฺส ฉฑฺฑิตฏฺฐาเน กุนฺนทิโย อเหสุํ, พหุกสฺส ฉฑฺฑิตฏฺฐาเน คงฺคา ปวตฺตถฯ ตํ ปน ขีรํ ยตฺถ ทธิ หุตฺวา สนฺนิสินฺนํ ฐิตํ, ตํ สมุทฺทํ นาม ชาตํฯ อิติ โส เอวรูปํ สกฺการํ กตฺวา พฺราหฺมเณหิ วุตฺตวิธาเนน อคฺคิํ ปริจริย สหสฺสกฺขสฺส ปุรํ อชฺฌคจฺฉิฯ

อิติสฺส อิทํ อตีตํ อาหริตฺวา อิมํ คาถมาห –

๙๑๔. ‘‘มหิทฺธิโก เทววโร ยสสฺสี, เสนาปติ ติทิเว วาสวสฺส;
โส โสมยาเคน มลํ วิหนฺตฺวา, สุโภค เทวญฺญตโร อโหสี’’ติฯ

ตตฺถ **โส โสมยาเคน มลํ วิหนฺตฺวา**ติ โภ สุโภค, โย อิทานิ สกฺกสฺส เสนาปติ มหายโส เทวปุโตฺต, โสปิ ปุเพฺพ เอโก พาราณสิราชา พฺราหฺมเณ สคฺคมคฺคํ ปุจฺฉิตฺวา เตหิ ‘‘โสมยาเคน อตฺตโน มลํ ปวาเหตฺวา เทวโลกํ คจฺฉาหี’’ติ วุตฺโต พฺราหฺมณานํ มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา เตหิ วุตฺตวิธาเนน โสมยาคํ กตฺวา เตน อตฺตโน มลํ วิหนฺตฺวา เทวญฺญตโร ชาโตติ อิมมตฺถํ ปกาเสนฺโต เอวมาหฯ

อปรานิปิสฺส อุทาหรณานิ ทเสฺสนฺโต อาห –

๙๑๕. ‘‘อการยิ โลกมิมํ ปรญฺจ, ภาคีรถิํ หิมวนฺตญฺจ คิชฺฌํ;
โย อิทฺธิมา เทววโร ยสสฺสี, โสปิ ตทา อาทหิ ชาตเวทํฯ

๙๑๖. ‘‘มาลาคิรี หิมวา โย จ คิโชฺฌ, สุทสฺสโน นิสโภ กุเวรุ;

เอเต จ อเณฺญ จ นคา มหนฺตา, จิตฺยา กตา ยญฺญกเรหิ มาหู’’ติฯ

ตตฺถ **โสปิ ตทา อาทหิ ชาตเวท**นฺติ ภาติก สุโภค, เยน มหาพฺรหฺมุนา อยญฺจ โลโก ปโร จ โลโก ภาคีรถิคงฺคา จ หิมวนฺตปพฺพโต จ คิชฺฌปพฺพโต จ กโต, โสปิ ยทา พฺรหฺมุปปตฺติโต ปุเพฺพ มาณวโก อโหสิ, ตทา อคฺคิเมว อาทหิ, อคฺคึ ชุหิตฺวา มหาพฺรหฺมา หุตฺวา อิทํ สพฺพมกาสิฯ เอวํมหิทฺธิกา พฺราหฺมณาติ ทเสฺสติฯ

จิตฺยา กตาติ ปุเพฺพ กิเรโก พาราณสิราชา พฺราหฺมเณ สคฺคมคฺคํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘พฺราหฺมณานํ สกฺการํ กโรหี’’ติ วุเตฺต เตสํ มหาทานํ ปฏฺฐเปตฺวา ‘‘มยฺหํ ทาเน กึ นตฺถี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สพฺพํ, เทว, อตฺถิ, พฺราหฺมณานํ ปน อาสนานิ นปฺปโหนฺตี’’ติ วุเตฺต อิฏฺฐกาหิ จินาเปตฺวา อาสนานิ กาเรสิฯ ตทา จิตฺยา อาสนปีฐิกา พฺราหฺมณานํ อานุภาเวน วฑฺฒิตฺวา มาลาคิริอาทโย ปพฺพตา ชาตาฯ เอวเมเต ยญฺญกาเรหิ พฺราหฺมเณหิ กตาติ กเถนฺตีติฯ

อถ นํ ปุน อาห ‘‘ภาติก, ชานาสิ ปนายํ สมุโทฺท เกน การเณน อเปโยฺย โลโณทโก ชาโต’’ติ? ‘‘น ชานามิ, อริฏฺฐา’’ติฯ อถ นํ ‘‘ตฺวํ พฺราหฺมเณเยว วิหึสิตุํ ชานาสิ, สุโณหี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๙๑๗. ‘‘อชฺฌายกํ มนฺตคุณูปปนฺนํ, ตปสฺสินํ ‘ยาจโยโค’ติธาหุ;
ตีเร สมุทฺทสฺสุทกํ สชนฺตํ, ตํ สาคโรชฺฌหริ เตนาเปโยฺย’’ติฯ

ตตฺถ **‘ยาจโยโคติธาหู**ติ ตํ พฺราหฺมณํ ยาจโยโคติ อิธ โลเก อาหุฯ **อุทกํ สชนฺต**ติ โส กิเรกทิวสํ ปาปปวาหนกมฺมํ กโรโนฺต ตีเร ฐตฺวา สมุทฺทโต อุทกํ คเหตฺวา อตฺตโน อุปริ สีเส สชนฺตํ อพฺภุกิรติฯ อถ นํ เอวํ กโรนฺตํ วฑฺฒิตฺวา สาคโร อโชฺฌหริฯ ตํ การณํ มหาพฺรหฺมา ญตฺวา ‘‘อิมินา กิร เม ปุโตฺต หโต’’ติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘สมุโทฺท อเปโยฺย โลโณทโก ภวตู’’ติ วตฺวา อภิสปิ, เตน การเณน อเปโยฺย ชาโตฯ เอวรูปา เอเต พฺราหฺมณา นาม มหานุภาวาติฯ

ปุนปิ อาห –

๙๑๘. ‘‘อายาควตฺถูนิ ปุถู ปถพฺยา, สํวิชฺชนฺติ พฺราหฺมณา วาสวสฺส;
ปุริมํ ทิสํ ปจฺฉิมํ ทกฺขิณุตฺตรํ, สํวิชฺชมานา ชนยนฺติ เวท’’นฺติฯ

ตตฺถ **วาสวสฺสา**ติ ปุเพฺพ พฺราหฺมณานํ ทานํ ทตฺวา วาสวตฺตํ ปตฺตสฺส วาสวสฺสฯ **อายาควตฺถูนี**ติ ปุญฺญเกฺขตฺตภูตา อคฺคทกฺขิเณยฺยา ปถพฺยา ปุถู พฺราหฺมณา สํวิชฺชนฺติฯ **ปุริมํ ทิส**นฺติ เต อิทานิปิ จตูสุ ทิสาสุ สํวิชฺชมานา ตสฺส วาสวสฺส มหนฺตํ เวทํ ชนยนฺติ, ปีติโสมนสฺสํ อาวหนฺติฯ

เอวํ อริโฏฺฐ จุทฺทสหิ คาถาหิ พฺราหฺมเณ จ ยเญฺญ จ เวเท จ วเณฺณสิฯ

มิจฺฉากถา นิฏฺฐิตาฯ

ตสฺส ตํ กถํ สุตฺวา มหาสตฺตสฺส คิลานุปฏฺฐานํ อาคตา พหู นาคา ‘‘อยํ ภูตเมว กเถตี’’ติ มิจฺฉาคาหํ คณฺหนาการปฺปตฺตา ชาตาฯ มหาสโตฺต คิลานเสยฺยาย นิปโนฺนว ตํ สพฺพํ อโสฺสสิ ฯ นาคาปิสฺส อาโรเจสุํฯ ตโต มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อริโฏฺฐ มิจฺฉามคฺคํ วเณฺณติ, วาทมสฺส ภินฺทิตฺวา ปริสํ สมฺมาทิฏฺฐิกํ กริสฺสามี’’ติฯ โส อุฏฺฐาย นฺหตฺวา สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิโต

ธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา สพฺพํ นาคปริสํ สนฺนิปาตาเปตฺวา อริฏฺฐํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อริฏฺฐ, ตฺวํ อภูตํ วตฺวา เวเท จ ยเญฺญ จ พฺราหฺมเณ จ วเณฺณสิ, พฺราหฺมณานญฺหิ เวทวิธาเนน ยญฺญยชนํ นาม อนริยสมฺมตํ น สคฺคาวหํ, ตว วาเท อภูตํ ปสฺสาหี’’ติ วตฺวา ยญฺญเภทวาทํ นาม อารภโนฺต อาห –

๙๑๙. ‘‘กลี หิ ธีราน กฏํ มคานํ, ภวนฺติ เวทชฺฌคตานริฏฺฐ;
มรีจิธมฺมํ อสเมกฺขิตตฺตา, มายาคุณา นาติวหนฺติ ปญฺญํ ฯ

๙๒๐. ‘‘เวทา น ตาณาย ภวนฺติ ทสฺส, มิตฺตทฺทุโน ภูนหุโน นรสฺส;
น ตายเต ปริจิโณฺณ จ อคฺคิ, โทสนฺตรํ มจฺจมนริยกมฺมํ ฯ

๙๒๑. ‘‘สพฺพญฺจ มจฺจา สธนํ สโภคํ, อาทีปิตํ ทารุ ติเณน มิสฺสํ;
ทหํ น ตเปฺป อสมตฺถเตโช, โก ตํ สุภิกฺขํ ทฺวิรสญฺญุ กยิรา ฯ

๙๒๒. ‘‘ยถาปิ ขีรํ วิปริณามธมฺมํ, ทธิ ภวิตฺวา นวนีตมฺปิ โหติ;
เอวมฺปิ อคฺคิ วิปริณามธโมฺม, เตโช สโมโรหตี โยคยุโตฺต ฯ

๙๒๓. ‘‘น ทิสฺสตี อคฺคิ มนุปฺปวิโฏฺฐ, สุเกฺขสุ กเฏฺฐสุ นเวสุ จาปิ;
นามตฺถมาโน อรณีนเรน, นากมฺมุนา ชายติ ชาตเวโท ฯ

๙๒๔. ‘‘สเจ หิ อคฺคิ อนฺตรโต วเสยฺย, สุเกฺขสุ กเฏฺฐสุ นเวสุ จาปิ;
สพฺพานิ สุเสฺสยฺยุ วนานิ โลเก, สุกฺขานิ กฏฺฐานิ จ ปชฺชเลยฺยุํ ฯ

๙๒๕. ‘‘กโรติ เจ ทารุติเณน ปุญฺญํ, โภชํ นโร ธูมสิขิํ ปตาปวํ;
องฺคาริกา โลณกรา จ สูทา, สรีรทาหาปิ กเรยฺยุ ปุญฺญํ ฯ

๙๒๖. ‘‘อถ เจ หิ เอเต น กโรนฺติ ปุญฺญํ, อเชฺฌนมคฺคิํ อิธ ตปฺปยิตฺวา;
น โกจิ โลกสฺมิํ กโรติ ปุญฺญํ, โภชํ นโร ธูมสิขิํ ปตาปวํ ฯ

๙๒๗. ‘‘กถญฺหิ โลกาปจิโต สมาโน, อมนุญฺญคนฺธํ พหูนํ อกนฺตํ;
ยเทว มจฺจา ปริวชฺชยนฺติ, ตทปฺปสตฺถํ ทฺวิรสญฺญุ ภุเญฺช ฯ

๙๒๘. ‘‘สิขิมฺปิ เทเวสุ วทนฺติ เหเก, อาปํ มิลกฺขู ปน เทวมาหุ;
สเพฺพว เอเต วิตถํ ภณนฺติ, อคฺคี น เทวญฺญตโร น จาโป ฯ

๙๒๙. ‘‘อนินฺทฺริยพทฺธมสญฺญกายํ, เวสฺสานรํ กมฺมกรํ ปชานํ;
ปริจริย มคฺคิํ สุคติํ กถํ วเช, ปาปานิ กมฺมานิ ปกุพฺพมาโน ฯ

๙๓๐. ‘‘สพฺพาภิภู ตาหุธ ชีวิกตฺถา, อคฺคิสฺส พฺรหฺมา ปริจาริโกติ;
สพฺพานุภาวี จ วสี กิมตฺถํ, อนิมฺมิโต นิมฺมิตํ วนฺทิตสฺส ฯ

๙๓๑. ‘‘หสฺสํ อนิชฺฌานกฺขมํ อตจฺฉํ, สกฺการเหตุ ปกิริํสุ ปุเพฺพ;
เต ลาภสกฺกาเร อปาตุโภเนฺต, สนฺธาปิตา ชนฺตุภิ สนฺติธมฺมํ ฯ

๙๓๒. ‘‘อเชฺฌนมริยา ปถวิํ ชนินฺทา, เวสฺสา กสิํ ปาริจริยญฺจ สุทฺทา;
อุปาคุ ปเจฺจกํ ยถาปเทสํ, กตาหุ เอเต วสินาติ อาหุ ฯ

๙๓๓. ‘‘เอตญฺจ สจฺจํ วจนํ ภเวยฺย, ยถา อิทํ ภาสิตํ พฺราหฺมเณหิ;
นาขตฺติโย ชาตุ ลเภถ รชฺชํ, นาพฺราหฺมโณ มนฺตปทานิ สิเกฺข;
นาญฺญตฺร เวเสฺสหิ กสึ กเรยฺย, สุโทฺท น มุเจฺจ ปรเปสนายฯ

๙๓๔. ‘‘ยสฺมา จ เอตํ วจนํ อภูตํ, มุสาวิเม โอทริยา ภณนฺติ;
ตทปฺปปญฺญา อภิสทฺทหนฺติ, ปสฺสนฺติ ตํ ปณฺฑิตา อตฺตนาวฯ

๙๓๕. ‘‘ขตฺยา หิ เวสฺสานํ พลึ หรนฺติ, อาทาย สตฺถานิ จรนฺติ พฺราหฺมณา;
ตํ ตาทิสํ สงฺขุภิตํ ปภินฺนํ, กสฺมา พฺรหฺมา นุชฺชุ กโรติ โลกํฯ

๙๓๖. ‘‘สเจ หิ โส อิสฺสโร สพฺพโลเก, พฺรหฺมา พหูภูตปตี ปชานํ;
กึ สพฺพโลกํ วิทหี อลกฺขึ, กึ สพฺพโลกํ น สุขึ อกาสิฯ

๙๓๗. ‘‘สเจ หิ โส อิสฺสโร สพฺพโลเก, พฺรหฺมา พหูภูตปตี ปชานํ;
มายา มุสาวชฺชมเทน จาปิ, โลกํ อธเมฺมน กิมตฺถมการิฯ

๙๓๘. ‘‘สเจ หิ โส อิสฺสโร สพฺพโลเก, พฺรหฺมา พหูภูตปตี ปชานํ;
อธมฺมิโก ภูตปตี อริฏฺฐ, ธเมฺม สติ โย วิทหี อธมฺมํฯ

๙๓๙. ‘‘กีฏา ปฏงฺคา อุรคา จ เภกา, คนฺตฺวา กิมี สุชฺฌติ มกฺขิกา จ;
เอเตปิ ธมฺมา อนริยรูปา, กโมฺพชกานํ วิตถา พหูน’’นฺติฯ

ตตฺถ **เวทชฺฌคตานริฏฺฐา**ติ อริฏฺฐ, อิมานิ เวทาธิคมนานิ นาม ธีรานํ ปราชยสงฺขาโต กลิคฺคาโห, มคานํ พาลานํ ชยสงฺขาโต กฏคฺคาโหฯ **มรีจิธมฺม**นฺติ อิทญฺหิ เวทตฺตยํ มรีจิธมฺมํฯ ตยิทํ อสเมกฺขิตตฺตา ยุตฺตายุตฺตํ อชานนฺตา พาลา อุทกสญฺญาย มคา มรีจึ วิย ภูตสญฺญาย อนวชฺชสญฺญาย อตฺตโน วินาสํ อุปคจฺฉนฺติฯ **ปญฺญ**นฺติ เอวรูปา ปน มายาโกฏฺฐาสา ปญฺญํ ญาณสมฺปนฺนํ ปุริสํ นาติวหนฺติ น วเญฺจนฺติฯ **ภวนฺติ ทสฺสา**ติ ท-กาโร พฺยญฺชนสนฺธิมตฺตํ, อสฺส **ภูนหุโน** วุฑฺฒิฆาตกสฺส มิตฺตทุพฺภิโน นรสฺส เวทา น ตาณตฺถาย ภวนฺติ, ปติฏฺฐา โหตุํ น สโกฺกนฺตีติ อโตฺถฯ **ปริจิโณฺณ จ อคฺคี**ติ อคฺคิ จ ปริจิโณฺณ ติวิเธน ทุจฺจริตโทเสน สโทสจิตฺตํ ปาปกมฺมํ ปุริสํ น ตายติ น รกฺขติฯ

สพฺพญฺจ มจฺจาติ สเจปิ หิ มจฺจา ยตฺตกํ โลเก ทารุ อตฺถิ, ตํ สพฺพํ สธนํ สโภคํ อตฺตโน ธเนน จ โภเคหิ จ สทฺธึ ติเณน มิสฺสํ กตฺวา อาทีเปยฺยุํฯ เอวํ สพฺพมฺปิ ตํ เตหิ อาทีปิตํ ทหโนฺต อยํ อสมตฺถเตโช อสทิสเตโช ตว อคฺคิ น ตเปฺปยฺยฯ เอวํ อตปฺปนียํ, ภาติก, ทฺวิรสญฺญุ ทฺวีหิ ชิวฺหาหิ รสชานนสมโตฺถ โก ตํ สปฺปิอาทีหิ สุภิกฺขํ สุหิตํ กยิรา, โก สกฺกุเณยฺย กาตุํฯ เอวํ อติตฺตํ ปเนตํ มหคฺฆสํ สนฺตเปฺปตฺวา โก นาม เทวโลกํ คมิสฺสติ, ปสฺส ยาวเญฺจตํ ทุกฺกถิตนฺติฯ **โยคยุโตฺต**ติ อรณิมถนโยเคน ยุโตฺต หุตฺวา ตํ ปจฺจยํ ลภิตฺวาว อคฺคิ สโมโรหติ นิพฺพตฺตติฯ เอวํ ปรวายาเมน อุปฺปชฺชมานํ อเจตนํ ตํ ตฺวํ ‘‘เทโว’’ติ วเทสิฯ อิทมฺปิ อภูตเมว กเถสีติฯ

อคฺคิ มนุปฺปวิโฎฺฐติ อคฺคิ อนุปวิโฎฺฐฯ **นามตฺถมาโน**ติ นาปิ อรณิหเตฺถน นเรน อมตฺถิยมาโน นิพฺพตฺตติฯ **นากมฺมุนา ชายติ ชาตเวโท**ติ เอกสฺส กิริยํ วินา อตฺตโน ธมฺมตาย เอว น ชายติฯ **สุเสฺสยฺยุ**นฺติ อโนฺต อคฺคินา โสสิยมานานิ วนานิ สุเกฺขยฺยุํ, อลฺลาเนว น สิยุํฯ **โภช**นฺติ โภเชโนฺตฯ **ธูมสิขึ ปตาปว**นฺติ ธูมสิขาย ยุตฺตํ ปตาปวนฺตํฯ **องฺคาริกา**ติ องฺคารกมฺ

มกราฯ **โลณกรา**ติ โลโณทกํ ปจิตฺวา โลณการกาฯ **สูทา**ติ ภตฺตการกาฯ **สรีรทาหา**ติ มตสรีรชฺฌาปกาฯ **ปุญฺญ**นฺติ เอเตปิ สเพฺพ ปุญฺญเมว กเรยฺยุํฯ

อเชฺฌนมคฺคินฺติ อเชฺฌนอคฺคิํฯ **น โกจี**ติ มนฺตชฺฌายกา พฺราหฺมณาปิ โหนฺตุ, โกจิ นโร ธูมสิขิํ ปตาปวนฺตํ อคฺคิํ โภเชโนฺต ตปฺปยิตฺวาปิ ปุญฺญํ น กโรติ นามฯ **โลกาปจิโต สมาโน**ติ ตว เทโวโลกสฺส อปจิโต ปูชิโต สมาโนฯ **ยเทวา**ติ ยํ อหิกุณปาทิํ ปฏิกุลํ เชคุจฺฉํ มจฺจา ทูรโต ปริวเชฺชนฺติฯ **ตทปฺปสตฺถ**นฺติ ตํ อปฺปสตฺถํ, สมฺม, ทฺวิรสญฺญุ กถํ เกน การเณน ปริภุเญฺชยฺยฯ **เทวสู**ติ เอเก มนุสฺสา สิขิมฺปิ เทเวสุ อญฺญตรํ เทวํ วทนฺติฯ **มิลกฺขู ปนา**ติ อญฺญาณา ปน มิลกฺขู อุทกํ ''เทโว''ติ วทนฺติฯ **อสญฺญกาย**นฺติ อนินฺทฺริยพทฺธํ อจิตฺตกายญฺจ สมานํ เอตํ อเจตนํ ปชานํ ปจนาทิกมฺมกรํ เวสฺสานรํ อคฺคิํ ปริจริตฺวา ปาปานิ กมฺมานิ กโรโนฺต โลโก กถํ สุคติํ คมิสฺสติฯ อิทํ เต อติวิย ทุกฺกถิตํฯ

สพฺพาภิ ภูตาหุธ ชีวิกตฺถาติ อิเม พฺราหฺมณา อตฺตโน ชีวิกตฺถํ มหาพฺรหฺมา สพฺพาภิภูติ อาหํสุ, สโพฺพ โลโก เตเนว นิมฺมิโตติ วทนฺติฯ ปุน อคฺคิสฺส พฺรหฺมา ปริจารโกติปิ วทนฺติฯ โสปิ กิร อคฺคิํ ชุหเตวฯ **สพฺพานุภาวี จ วสี**ติ โส ปน ยทิ สพฺพานุภาวี จ วสี จ, อถ กิมตฺถํ สยํ อนิมฺมิโต หุตฺวา อตฺตนาว นิมฺมิตํ วนฺทิตา ภเวยฺยฯ อิทมฺปิ เต **ทุกฺกถิต**เมวฯ **หสฺส**นฺติ อริฏฺฐ พฺราหฺมณานํ วจนํ นาม หสิตพฺพยุตฺตกํ ปณฺฑิตานํ น นิชฺฌานกฺขมํฯ **ปกิริํสู**ติ อิเม พฺราหฺมณา เอวรูปํ มุสาวาทํ อตฺตโน สกฺการเหตุ ปุเพฺพ ปตฺถริํสุฯ **สนฺธาปิตา ชนฺตุภิ สนฺติธมฺม**นฺติ เต เอตฺตเกน ลาภสกฺกาเร อปาตุภูเต ชนฺตูหิ สทฺธิํ โยเชตฺวา ปาณวธปฏิสํยุตฺตํ อตฺตโน ลทฺธิธมฺมสงฺขาตํ สนฺติธมฺมํ สนฺธาปิตา, ยญฺญสุตฺตํ นาม คนฺถยิํสูติ อโตฺถฯ

เอตญฺจ สจฺจนฺติ ยเทตํ ตยา ''อเชฺฌนมริยา''ติอาทิ วุตฺตํ, เอตญฺจ สจฺจํ ภเวยฺยฯ **นาขตฺติโย**ติ เอวํ สเนฺต อขตฺติโย รชฺชํ นาม น ลเภยฺย, อพฺราหฺมโณปิ มนฺตปทานิ น สิเกฺขยฺยฯ **มุสาวิเม**ติ มุสาว อิเมฯ **โอทริยา**ติ อุทรนิสฺสิตชีวิกา, อุทรปูรณเหตุ วาฯ **ตทปฺปปญฺญา**ติ ตํ เตสํ วจนํ อปฺปปญฺญาฯ **อตฺตนาวา**ติ ปณฺฑิตา ปน เตสํ วจนํ ''สโทส''นฺติ อตฺตนาว ปสฺสนฺติฯ **ตาทิส**นฺติ ตถารูปํฯ **สงฺขุภิต**นฺติ สงฺขุภิตฺวา พฺรหฺมุนา ฐปิตมริยาทํ ภินฺทิตฺวา ฐิตํ สงฺขุภิตํ วิภินฺนํ โลกํ โส ตวพฺรหฺมา กสฺมา อุชุํ น กโรติ ฯ **อลกฺขิ**นฺติ กิํการณา สพฺพโลเก ทุกฺขํ วิทหิฯ **สุขิ**นฺติ กิํ นุ เอกนฺตสุขิเมว สพฺพโลกํ น อกาสิ, โลกวินาสโก โจโร มเญฺญ ตว พฺรหฺมาติฯ **มายา**ติ มายายฯ **อธเมฺมน กิมตฺถมการี**ติ อิมินา มายาทินา อธเมฺมน กิํการณา โลกํ อนตฺถกิริยายํ สํโยเชสีติ อโตฺถฯ **อริฏฺฐา**ติ อริฏฺฐ, ตว ภูตปติ อธมฺมิโก, โย ทสวิเธ กุสลธเมฺม สติ ธมฺมเมว อวิทหิตฺวา อธมฺมํ วิทหิฯ **กีฏา**ติอาทิ อุปโยคเตฺถ ปจฺจตฺตํฯ เอเต กีฏาทโย ปาเณ หนฺตฺวา มโจฺจ สุชฺฌตีติ เอเตปิ กโมฺพชรฏฺฐวาสีนํ พหูนํ อนริยานํ ธมฺมา, เต ปน วิตถา, อธมฺมาว ธมฺมาติ วุตฺตาฯ เตหิปิ ตว พฺรหฺมุนาว นิมฺมิเตหิ ภวิตพฺพนฺติฯ

อิทานิ เตสํ วิตถภาวํ ทเสฺสโนฺต อาห –

๙๔๐. ''สเจ หิ โส สุชฺฌติ โย หนาติ, หโตปิ โส สคฺคมุเปติ ฐานํ;
โภวาทิ โภวาทิน มารเยยฺยุํ, เย จาปิ เตสํ อภิสทฺทเหยฺยุํฯ

๙๔๑. ''เนว มิคา น ปสู โนปิ คาโว, อายาจนฺติ อตฺตวธาย เกจิ;
วิปฺผนฺทมาเน อิธ ชีวิกตฺถา, ยเญฺญสุ ปาเณ ปสุมารภนฺติฯ

๙๔๒.“ยูปุสฺสเน ปสุพเนฺธ จ พาลา, จิเตฺตหิ วเณฺณหิ มุขํ นยนฺติ;
อยํ เต ยูโป กามทุโห ปรตฺถ, ภวิสฺสติ สสฺสโต สมฺปราเยฯ

๙๔๓.“สเจ จ ยูเป มณิสงฺขมุตฺตํ, ธญฺญํ ธนํ รชตํ ชาตรูปํ;
สุเกฺขสุ กฏฺเฐสุ นเวสุ จาปิ, สเจ ทุเห ติทิเว สพฺพกาเม;
เตวิชฺชสงฺฆาว ปุถู ยเชยฺยุํ, อพฺราหฺมณํ กญฺจิ น ยาชเยยฺยุํฯ

๙๔๔.กุโต จ ยูเป มณิสงฺขมุตฺตํ, ธญฺญํ ธนํ รชตํ ชาตรูปํ;
สุเกฺขสุ กฏฺเฐสุ นเวสุ จาปิ, กุโต ทุเห ติทิเว สพฺพกาเมฯ

๙๔๕.สฐา จ ลุทฺทา จ ปลุทฺธพาลา, จิเตฺตหิ วเณฺณหิ มุขํ นยนฺติ;
อาทาย อคฺคึ มม เทหิ วิตฺตํ, ตโต สุขี โหหิสิ สพฺพกาเมฯ

๙๔๖.“ตมคฺคิหุตฺตํ สรณํ ปวิสฺส, จิเตฺตหิ วเณฺณหิ มุขํ นยนฺติ;
โอโรปยิตฺวา เกสมสฺสุํ นขญฺจ, เวเทหิ วิตฺตํ อติคาฬฺหยนฺติฯ

๙๔๗.“กากา อุลูกํว รโห ลภิตฺวา, เอกํ สมานํ พหุกา สเมจฺจ;
อนฺนานิ ภุตฺวา กุหกา กุหิตฺวา, มุณฺฑํ กริตฺวา ยญฺญปโถสฺสชนฺติฯ

๙๔๘.เอวญฺหิ โส วญฺจิโต พฺราหฺมเณหิ, เอโก สมาโน พหุกา สเมจฺจ;
เต โยคโยเคน วิลุมฺปมานา, ทิฏฺฐํ อทิเฏฺฐน ธนํ หรนฺติฯ

๙๔๙.“อกาสิยา ราชูหิวานุสิฏฺฐา, ตทสฺส อาทาย ธนํ หรนฺติ;
เต ตาทิสา โจรสมา อสนฺตา, วชฺฌา น หญฺญนฺติ อริฏฺฐ โลเกฯ

๙๕๐.“อินฺทสฺส พาหารสิ ทกฺขิณาติ, ยเญฺญสุ ฉินฺทนฺติ ปลาสยฏฺฐึ;
ตํ เจปิ สจฺจํ มฆวา ฉินฺนพาหุ, เกนสฺส อิโนฺท อสุเร ชินาติฯ

๙๕๑.“ตเญฺจว ตุจฺฉํ มฆวา สมงฺคี, หนฺตา อวโชฺฌ ปรโม ส เทโว;
มนฺตา อิเม พฺราหฺมณา ตุจฺฉรูปา, สนฺทิฏฺฐิกา วญฺจนา เอส โลเกฯ

๙๕๒.“มาลาคิริ หิมวา โย จ คิโชฺฌ, สุทสฺสโน นิสโภ กุเวรุ;
เอเต จ อเญฺญ จ นคา มหนฺตา, จิตฺยา กตา ยญฺญกเรหิ มาหุฯ

๙๕๓.“ยถาปการานิ หิ อิฏฺฐกานิ, จิตฺยา กตา ยญฺญกเรหิ มาหุ;
น ปพฺพตา โหนฺติ ตถาปการา, อญฺญา ทิสา อจลา ติฏฺฐเสลาฯ

๙๕๔.น อิฏฺฐกา โหนฺติ สิลา จิเรน, น ตตฺถ สญฺชายติ อโย น โลหํ;
ยญฺญญฺจ เอตํ ปริวณฺณยนฺตา, จิตฺยา กตา ยญฺญกเรหิ มาหุฯ

๙๕๕.อชฺฌายกํ มนฺตคุณูปปนฺนํ, ตปสฺสินํ ‘ยาจโยโค’ติธาหุ;
ตีเร สมุทฺทสฺสุทกํ สชนฺตํ, ตํ สาครโชฺฌหริ เตนาเปโยฺยฯ

๙๕๖.“ปโรสหสฺสมฺปิ สมนฺตเวเท, มนฺตูปปเนฺน นทิโย วหนฺติ;
น เตน พฺยาปนฺนรสูทกา น, กสฺมา สมุโทฺท อตุโล อเปโยฺยฯ

๙๕๗.เย เกจิ กูปา อิธ ชีวโลเก, โลณูทกา กูปขเณหิ ขาตา;

น พฺราหฺมณโชฺฌหรเณน เตสุ, อาโป อเปโยฺย ทฺวิรสญฺญุ มาหุฯ

๙๕๘. ปุเร ปุรตฺถา กา กสฺส ภริยา, มโน มนุสฺสํ อชเนสิ ปุเพฺพ;
เตนาปิ ธเมฺมน น โกจิ หีโน, เอวมฺปิ โวสฺสคฺควิภงฺคมาหุฯ

๙๕๙. ‘‘จณฺฑาลปุโตฺตปิ อธิจฺจ เวเท, ภาเสยฺย มเนฺต กุสโล มตีมา;
น ตสฺส มุทฺธาปิ ผเลยฺย สตฺตธา, มนฺตา อิเม อตฺตวธาย กตาฯ

๙๖๐. ‘‘วาจากตา คิทฺธิกตา คหีตา, ทุโมฺมจยา กพฺยปถานุปนฺนา;
พาลาน จิตฺตํ วิสเม นิวิฏฺฐํ, ตทปฺปปญฺญา อภิสทฺทหนฺติฯ

๙๖๑. ‘‘สีหสฺส พฺยคฺฆสฺส จ ทีปิโน จ, น วิชฺชตี โปริสิยํ พเลน;
มนุสฺสภาโว จ ควํว เปโกฺข, ชาตี หิ เตสํ อสมา สมานาฯ

๙๖๒. ‘‘สเจ จ ราชา ปถวิํ วิชิตฺวา, สชีววา อสฺสวปาริสโชฺช;
สยเมว โส สตฺตุสงฺฆํ วิเชยฺย, ตสฺสปฺปชา นิจฺจสุขี ภเวยฺยฯ

๙๖๓. ‘‘ขตฺติยมนฺตา จ ตโย จ เวทา, อเตฺถน เอเต สมกา ภวนฺติ;
เตสญฺจ อตฺถํ อวินิจฺฉินิตฺวา, น พุชฺฌตี โอฆปถํว ฉนฺนํฯ

๙๖๔. ‘‘ขตฺติยมนฺตา จ ตโย จ เวทา, อเตฺถน เอเต สมกา ภวนฺติ;
ลาโภ อลาโภ อยโส ยโส จ, สเพฺพว เตสํ จตุนฺนญฺจ ธมฺมาฯ

๙๖๕. ‘‘ยถาปิ อิพฺภา ธนธญฺญเหตุ, กมฺมานิ กโรนฺติ ปุถู ปถพฺยา;
เตวิชฺชสงฺฆา จ ตเถว อชฺช, กมฺมานิ กโรนฺติ ปุถู ปถพฺยาฯ

๙๖๖. ‘‘อิเพฺภหิ เย เต สมกา ภวนฺติ, นิจฺจุสฺสุกา กามคุเณสุ ยุตฺตา;
กมฺมานิ กโรนฺติ ปุถู ปถพฺยา, ตทปฺปปญฺญา ทฺวิรสญฺญุรา เต’’ติฯ

ตตฺถ **โภวาที**ติ พฺราหฺมณาฯ **โภวาทิน มารเยยฺยุ**นฺติ พฺราหฺมณเมว มาเรยฺยุํฯ **เย จาปี**ติ เยปิ พฺราหฺมณานํ ตํ วจนํ สทฺทเหยฺยุํ, เต อตฺตโน อุปฏฺฐาเกเยว จ พฺราหฺมเณ จ มาเรยฺยุํฯ พฺราหฺมณา ปน พฺราหฺมเณ จ อุปฏฺฐาเก จ อมาเรตฺวา นานปฺปกาเร ติรจฺฉาเนเยว มาเรนฺติฯ อิติ เตสํ วจนํ มิจฺฉาฯ **เกจี**ติ ยเณฺณสุ โน มาเรถ, มยํ สคฺคํ คมิสฺสามาติ อายาจนฺตา เกจิ นตฺถิฯ **ปาเณ ปสุมารภนฺตี**ติ มิคาทโย ปาเณ จ ปสู จ วิปฺผนฺทมาเน ชีวิกตฺถาย มาเรนฺติฯ **มุขํ นยนฺตี**ติ เอเตสุ ยูปุสฺสเนสุ ปสุพเนฺธสุ อิมสฺมิํ เต ยูเป สพฺพํ มณิสงฺขมุตฺตํ ธญฺญํ ธนํ รชตํ ชาตรูปํ สนฺนิหิตํ, อยํ เต ยูโป ปรตฺถ ปรโลเก กามทุโห ภวิสฺสติ, สสฺสตภาวํ อาวหิสฺสตีติ จิเตฺรหิ การเณหิ มุขํ ปสาเทนฺติ, ตํ ตํ วตฺวา มิจฺฉาคาหํ คาเหนฺตีติ อโตฺถฯ

สเจ จาติ สเจ จ ยูเป วา เสสกเฏฺฐสุ วา เอตํ มณิอาทิกํ ภเวยฺย, ติทิเว วา สพฺพกามทุโห อสฺส, เตวิชฺชสงฺฆาว ปุถู หุตฺวา ยญฺญํ ยเชยฺยุํ พหุธนตาย เจว สคฺคกามตาย จ, อญฺญํ อพฺราหฺมณํ น ยาเชยฺยุํฯ ยสฺมา ปน อตฺตโน ธนํ ปจฺจาสีสนฺตา อญฺญมฺปิ ยชาเปนฺติ, ตสฺมา อภูตวาทิโนติ เวทิตพฺพาฯ **กุโต จา**ติ เอตสฺมิญฺจ ยูเป วา เสสกเฏฺฐสุ วา กุโต เอตํ มณิอาทิกํ อวิชฺชมานเมว, กุโต ติทิเว สพฺพกาเม ทุหิสฺสติฯ สพฺพถาปิ อภูตเมว เตสํ วจนํฯ

สฐา จ ลุทฺทา จ ปลุทฺธพาลาติ อริฏฺฐ, อิเม พฺราหฺมณา นาม เกราฏิกา เจว นิกฺกรุณา จ, เต พาลา โลกํ ปโลเภตฺวา อุปโลเภตฺวา จิเตฺรหิ การเณหิ มุขํ ปสาเทนฺติฯ สพฺพกาเมติ อคฺคึ อาทาย ตฺวญฺจ ชูห, อมฺหากญฺจ วิตฺตํ เทหิ, ตโต สพฺพกาเม ลภิตฺวา สุขี โหหิสิฯ

ตมคฺคิหุตฺตํ สรณํ ปวิสฺสาติ ตํ ราชานํ วา ราชมหามตฺตํ วา อาทาย อคฺคิชุหนฏฺฐานํ เคหํ ปวิสิตฺวาฯ **โอโรปยิตฺวา**ติ จิตฺรานิ การณานิ วทนฺตา เกสมสฺสุํ นเข จ โอโรปยิตฺวาฯ **อติคาฬฺหยนฺตี**ติ วุตฺตตาย ตโย เวเท นิสฺสาย ''อิทํ ทาตพฺพํ, อิทํ กตฺตพฺพ''นฺติ วทนฺตา เวเทหิ ตสฺส สนฺตกํ วิตฺตํ อติคาฬฺหยนฺติ วินาเสนฺติ วิทฺธํเสนฺติฯ

อนฺนานิ ภุตฺวา กุหกา กุหิตฺวาติ เต กุหกา นานปฺปการํ กุหกกมฺมํ กตฺวา **สเมจฺจ** สมาคนฺตฺวา ยญฺญํ วเณฺณตฺวา วเณฺจตฺวา ตสฺส สนฺตกํ นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อถ นํ มุณฺฑกํ กตฺวา ยญฺญปเถ โอสฺสชนฺติ, ตํ คเหตฺวา พหิยญฺญาวาฏํ คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ

โยคโยเคนาติ เต พฺราหฺมณา ตํ เอกํ พหุกา สเมจฺจ เตน เตน โยเคน ตาย ตาย ยุตฺติยา วิลุมฺปมานา ทิฏฺฐํ ปจฺจกฺขํ ตสฺส ธนํ อทิเฏฺฐน เทวโลเกน อทิฏฺฐํ เทวโลกํ วเณฺณตฺวา อาหรณฏฺฐานํ กตฺวา หรนฺติฯ **อกาสิยา ราชูหิวานุสิฏฺฐา**ติ ''อิทญฺจิทญฺจ พลึ คณฺหถา''ติ ราชูหิ อนุสิฏฺฐา อกาสิยสงฺขาตา ราชปุริสา วิยฯ **ตทสฺสา**ติ ตํ อสฺส ธนํ อาทาย หรนฺติฯ **โจรสมา**ติ อภูตพลิคฺคาหกา สนฺธิเจฺฉทกโจรสทิสา อสปฺปุริสาฯ **วชฺฌา**ติ วธารหา เอวรูปา ปาปธมฺมา อุทานิ โลเก น หญฺญนฺติฯ

พาหารสีติ พาหา อสิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิทมฺปิ อริฏฺฐ, พฺราหฺมณานํ มุสาวาทํ ปสฺสฯ เต กิร ยเญฺญสุ มหตึ ปลาสยฏฺฐึ ''อินฺทสฺส พาหา อสิ ทกฺขิณา''ติ วตฺวา ฉินฺทนฺติฯ ตเญฺจ เอเตสํ วจนํ สจฺจํ, อถ ฉินฺนพาหุ สมาโน เกนสฺส พาหุพเลน อิโนฺท อสุเร ชินาตีติฯ **สมงฺคี**ติ พาหุสมงฺคี อจฺฉินฺนพาหุ อโรโคเยวฯ **หนฺตา**ติ อสุรานํ หนฺตาฯ **ปรโม**ติ อุตฺตโม ปุญฺญิทฺธิยา สมนฺนาคโต อเญฺญสํ อวโชฺฌฯ **พฺราหฺมณา**ติ พฺราหฺมณานํฯ **ตุจฺฉรูปา**ติ ตุจฺฉสภาวา นิปฺผลา ฯ **วญฺจนา**ติ เย จ เต พฺราหฺมณานํ มนฺตา นาม, เอสา โลเก สนฺทิฏฺฐิกา วญฺจนาฯ

ยถาปการานีติ ยาทิสานิ อิฏฺฐกานิ คเหตฺวา ยญฺญกเรหิ จิตฺยา กตาติ วทนฺติฯ **ติฏฺฐเสลา**ติ ปพฺพตา หิ อจลา ติฏฺฐา น อุปจิตา เอกคฺฆนา สิลามยา จฯ อิฏฺฐกานิ จลานิ น เอกคฺฆนานิ น สิลามยานิฯ **ปริวณฺณยนฺตา**ติ เอตํ ยญฺญํ วเณฺณนฺตา พฺราหฺมณาฯ

สมนฺตเวเทติ ปริปุณฺณเวเท พฺราหฺมเณฯ **วหนฺตี**ติ โสเตสุปิ อาวเฏฺฏสุปิ ปติเต วหนฺติ, นิมุชฺชาเปตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺติฯ **น เตน พฺยาปนฺนรสูทกา นา**ติ เอตฺถ เอโก **น**-กาโร ปุจฺฉนโตฺถ โหติฯ นนุ เตน พฺยาปนฺนรสูทกา นทิโยติ ตํ ปุจฺฉโนฺต เอวมาหฯ **กสฺมา**ติ เกน การเณน ตาว มหาสมุโทฺทว อเปโยฺย กโต, กึ มหาพฺรหฺมา ยมุนาทีสุ นทีสุ อุทกํ อเปยฺยํ กาตุํ น สโกฺกติ, สมุเทฺทเยว สโกฺกตีติฯ **ทฺวิรสญฺญุ มาหู**ติ ทฺวิรสญฺญู อหุ, ชาโตติ อโตฺถฯ

ปุเร ปุรตฺถาติ อิโต ปุเร ปุเพฺพ ปุรตฺถา ปฐมกปฺปิกกาเลฯ **กา กสฺส ภริยา**ติ กา กสฺส ภริยา นามฯ ตทา หิ อิตฺถิลิงฺคเมว นตฺถิ, ปจฺฉา เมถุนธมฺมวเสน มาตาปิตโร นาม ชาตาฯ **มโน มนุสฺสนฺ**ติ ตทา หิ มโนเยว มนุสฺสํ ชเนสิ, มโนมยาว สตฺตา นิพฺพตฺตึสูติ อโตฺถฯ **เตนาปิ ธเมฺมนา**ติ เตนาปิ การเณน เตน สภาเวน น โกจิ ชาติยา หีโนฯ น หิ ตทา ขตฺติยาทิเภโท อตฺถิ, ตสฺมา ยํ พฺราหฺมณา วทนฺติ ''พฺราหฺมณาว ชาติยา เสฏฺฐา, อิตเร หีนา''ติ, ตํ มิจฺฉาฯ **เอวมฺปี**ติ เอวํ วตฺตมาเน โลเก โปราณกวตฺตํ ชหิตฺวา ปจฺฉา อตฺตนา สมฺมนฺนิตฺวา ก

ตานํ วเสน ขตฺติยาทโย จตฺตาโร โกฏฺฐาสา ชาตา, เอวมฺปิ **โวสฺสคฺควิภงฺคมาหุ,** อตฺตนา ก เตหิ กมฺมโวสฺสเคฺคหิ เตสํ สตฺตานํ เอกเจฺจ ขตฺติยา ชาตา, เอกเจฺจ พฺราหฺมณาทโยติ อิมํ วิภาคํ กเถนฺติ, ตสฺมา ‘‘พฺราหฺมณาว เสฏฺฐา’’ติ วจนํ มิจฺฉาฯ

สตฺตธาติ ยทิ มหาพฺรหฺมุนา พฺราหฺมณานเญฺญว ตโย เวทา ทินฺนา, น อเญฺญสํ, จณฺฑาลสฺส มเนฺต ภาสนฺตสฺส มุทฺธา สตฺตธา ผเลยฺย, น จ ผลติ, ตสฺมา อิเมหิ พฺราหฺมเณหิ อตฺตวธาย มนฺตา กตา, อตฺตโนเยว เนสํ มุสาวาทิตํ ปกาเสนฺตา คุณวธํ กโรนฺติฯ **วาจากตา**ติ เอเต มนฺตา นาม มุสาวาเทน จินฺเตตฺวา กตาฯ **คิทฺธิกตา คหีตา**ติ ลาภคิทฺธิกตาย พฺราหฺมเณหิ คหิตาฯ **ทุโมฺมจยา**ติ มเจฺฉน คิลิตพลิโส วิย ทุโมฺมจยาฯ **กพฺยปถานุปนฺนา**ติ กพฺยาการกพฺราหฺมณานํ วจนปถํ อนุปนฺนา อนุคตาฯ เต หิ ยถา อิจฺฉนฺติ, ตถา มุสา วตฺวา พนฺธนฺติฯ **พาลาน**นฺติ เตสญฺหิ พาลานํ จิตฺตํ วิสเม นิวิฏฺฐํ, ตํ อเญฺญ อปฺปปญฺญาว อภิสทฺทหนฺติฯ

โปริสิยํพเลนาติ โปริสิยสงฺขาเตน พเลนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยํ เอเตสํ สีหาทีนํ ปุริสถามสงฺขาตํ โปริสิยพลํ, เตน พเลน สมนฺนาคโต พฺราหฺมโณ นาม นตฺถิ, สเพฺพ อิเมหิ ติรจฺฉาเนหิปิ หีนาเยวาติฯ **มนุสฺสภาโว จ ควํว เปโกฺข**ติ อปิจ โย เอเตสํ มนุสฺสภาโว, โส คุนฺนํ วิย เปกฺขิตโพฺพฯ กิํการณา? ชาติ หิ เตสํ อสมา สมานาฯ เตสญฺหิ พฺราหฺมณานํ ทุปฺปญฺญตาย โคหิ สทฺธิํ สมานชาติเยว อสมาฯ อญฺญเมว หิ คุนฺนํ สณฺฐานํ, อญฺญํ เตสนฺติฯ เอเตน พฺราหฺมเณ ติรจฺฉาเนสุ สีหาทีหิ สเมปิ อกตฺวา โครูปสเมว กโรติฯ

สเจ จ ราชาติ อริฏฺฐ, ยทิ มหาพฺรหฺมุนา ทินฺนภาเวน ขตฺติโยว ปถวิํ วิชิตฺวาฯ **สชีววา**ติ สหชีวีหิ อมเจฺจหิ สมนฺนาคโตฯ **อสฺสวปาริสโชฺช**ติ อตฺตโน โอวาทกรปริสาวจโรว สิยา, อถสฺส ปริสาย ยุชฺฌิตฺวา รชฺชํ กาตพฺพํ นาม น ภเวยฺย ฯ สยเมว โส เอกโกว สตฺตุสงฺฆํ วิเชยฺย, เอวํ สติ ยุเทฺธ ทุกฺขาภาเวน ตสฺส ปชา นิจฺจสุขี ภเวยฺย, เอตญฺจ นตฺถิฯ ตสฺมา เตสํ วจนํ มิจฺฉาฯ

ขตฺติยมนฺตาติ ราชสตฺถญฺจ ตโย จ เวทา อตฺตโน อาณาย รุจิยา ‘‘อิทเมว กตฺตพฺพ’’นฺติ ปวตฺตตฺตา อเตฺถน เอเต สมกา ภวนฺติฯ **อวินิจฺฉินิตฺวา**ติ เตสํ ขตฺติยมนฺตานํ ขตฺติโยปิ เวทานํ พฺราหฺมโณปิ อตฺถํ อวินิจฺฉินิตฺวา อาณาวเสเนว อุคฺคณฺหโนฺต ตํ อตฺถํ อุทโกเฆน ฉนฺนมคฺคํ วิย น พุชฺฌติฯ

อเตฺถน เอเตติ วญฺจนเตฺถน เอเต สมกา ภวนฺติฯ กิํการณา? พฺราหฺมณาว เสฏฺฐา, อเญฺญ วณฺณา หีนาติ วทนฺติฯ เย จ เต ลาภาทโย โลกธมฺมา, สเพฺพว เตสํ จตุนฺนมฺปิ วณฺณานํ ธมฺมาฯ เอกสโตฺตปิ เอเตหิ มุตฺตโก นาม นตฺถิฯ อิติ พฺราหฺมณา โลกธเมฺมหิ อปริมุตฺตาว สมานา ‘‘เสฏฺฐา มย’’นฺติ มุสา กเถนฺติฯ

อิพฺภาติ คหปติกาฯ **เตวิชฺชสงฺฆา จา**ติ พฺราหฺมณาปิ ตเถว ปุถูนิ กสิโครกฺขาทีนิ กมฺมานิ กโรนฺติฯ **นิจฺจุสฺสุกา**ติ นิจฺจํ อุสฺสุกฺกชาตา ฉนฺทชาตาฯ **ตทปฺปปญฺญา ทฺวิรสญฺญุราเต**ติ ตสฺมา ภาติก, ทฺวิรสญฺญุ นิปฺปญฺญา พฺราหฺมณา, อารา เต ธมฺมโตฯ โปราณกา หิ พฺราหฺมณธมฺมา เอตรหิ สุนเขสุ สนฺทิสฺสนฺตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ตสฺส วาทํ ภินฺทิตฺวา อตฺตโน วาทํ ปติฏฺฐาเปสิฯ ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา สพฺพา นาคปริสา โสมนสฺสชาตา อเหสุํฯ มหาสโตฺต เนสาทพฺราหฺมณํ นาคภวนา นีหราเป

สิ, ปริภาสมตฺตมฺปิสฺส นากาสิฯ สาครพฺรหฺมทโตฺตปิ ฐปิตทิวสํ อนติกฺกมิตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย สห ปิตุ วสนฎฺฐานํ อคมาสิฯ มหาสโตฺตปิ ‘‘มาตุลญฺจ อยฺยกญฺจ ปสฺสิสฺสามี’’ติ เภริํ จราเปตฺวา มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน ยมฺนาโต อุตฺตริตฺวา ตเมว อสฺสมปทํ อารพฺภ ปายาสิฯ อวเสสา ภาตโร จสฺส มาตาปิตโร จ ปจฺฉโต ปายิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ สาครพฺรหฺมทโตฺต มหาสตฺตํ มหติยา ปริสาย อาคจฺฉนฺตํ อสญฺชานิตฺวา ปิตรํ ปุจฺฉโนฺต อาห –

๙๖๗. ‘‘กสฺส เภรี มุทิงฺคา จ, สงฺขา ปณวทินฺทิมา;
ปุรโต ปฎิปนฺนานิ, หาสยนฺตา รเถสภํฯ

๙๖๘. ‘‘กสฺส กญฺจนปเฎฺฎน, ปุถุนา วิชฺชุวณฺณินา;
ยุวา กลาปสนฺนโทฺธ, โก เอติ สิริยา ชลํฯ

๙๖๙. ‘‘อุกฺกามุขปหฎฺฐํว, ขทิรงฺคารสนฺนิภํ;
มุขญฺจ รุจิรา ภาติ, โก เอติ สิริยา ชลํฯ

๙๗๐. ‘‘กสฺส ชโมฺพนทํ ฉตฺตํ, สสลากํ มโนรมํ;
อาทิจฺจรํสาวรณํ, โก เอติ สิริยา ชลํฯ

๙๗๑. ‘‘กสฺส องฺคํ ปริคฺคยฺห, วาลพีชนิมุตฺตมํ;
อุภโต วรปุญฺญสฺส, มุทฺธนิ อุปรูปริฯ

๙๗๒. ‘‘กสฺส เปขุณหตฺถานิ, จิตฺรานิ จ มุทูนิ จ;
กญฺจนมณิทณฺฑานิ, จรนฺติ ทุภโต มุขํฯ

๙๗๓. ‘‘ขทิรงฺคารวณฺณาภา, อุกฺกามุขปหํสิตา;
กเสฺสเต กุณฺฑลา วคฺคู, โสภนฺติ ทุภโต มุขํฯ

๙๗๔. ‘‘กสฺส วาเตน ฉุปิตา, นิทฺธนฺตา มุทุกาฬกา;
โสภยนฺติ นลาฎนฺตํ, นภา วิชฺชุริวุคฺคตาฯ

๙๗๕. ‘‘กสฺส เอตานิ อกฺขีนิ, อายตานิ ปุถูนิ จ;
โก โสภติ วิสาลโกฺข, กเสฺสตํ อุณฺณชํ มุขํฯ

๙๗๖. ‘‘กเสฺสเต ลปนชาตา, สุทฺธา สงฺขวรูปมา;
ภาสมานสฺส โสภนฺติ, ทนฺตา กุปฺปิลสาทิสาฯ

๙๗๗. ‘‘กสฺส ลาขารสสมา, หตฺถปาทา สุเขธิตา;
โก โส พิโมฺพฎฺฐสมฺปโนฺน, ทิวา สูริโยว ภาสติฯ

๙๗๘. ‘‘หิมจฺจเย หิมวติ, มหาสาโลว ปุปฺผิโต;
โก โส โอทาตปาวาโร, ชยํ อิโนฺทว โสภติฯ

๙๗๙. ‘‘สุวณฺณปีฬกากิณฺณํ, มณิทณฺฑวิจิตฺตกํ;
โก โส ปริสโมคยฺห, อีสํ ขคฺคํ ปมุญฺจติฯ

๙๘๐. ‘‘สุวณฺณวิกตา จิตฺตา, สุกตา จิตฺตสิพฺพนา;
โก โส โอมุญฺจเต ปาทา, นโม กตฺวา มเหสิโน’’ติฯ

ตตฺถ **ปฏิปนฺนานี**ติ กเสฺสตานิ ตูริยานิ ปุรโต ปฏิปนฺนานิฯ **หาสยนฺตา**ติ เอตํ ราชานํ หาสยนฺตาฯ **กสฺส กญฺจนปเฎฺฏนา**ติ กสฺส นลาฏเนฺต พเนฺธน อุณฺหีสปเฎฺฏน วิชฺชุยา เมฆมุขํ วิย มุขํ ปโชฺชตตีติ ปุจฺฉติฯ **ยุวา กลาปสนฺนโทฺธ**ติ ตรุโณ สนฺนทฺธกลาโปฯ **อุกฺกามุขปหฎฺฐํวา**ติ กมฺมารุทฺธเน ปหฎฺฐสุวณฺณํ วิยฯ **ขทิรงฺคารสนฺนิภ**นฺติ อาทิตฺตขทิรงฺคารสนฺนิภํฯ **ชโมฺพนท**นฺติ รตฺตสุวณฺณมยํฯ **องฺคํ ปริคฺคยฺหา**ติ จามริคาหเกน อเงฺคน ปริคฺคหิตาหุตฺวาฯ **วาลพีชนิมุตฺตม**นฺติ อุตฺตมํ วาลพีชนิํฯ **เปขุณหตฺถานี**ติ โมรปิญฺฉหตฺถกานิฯ **จิตฺรานี**ติ สตฺตรตนจิตฺรานิฯ **กญฺจนมณิทณฺฑานี**ติ ตปนียสุวเณฺณน จ มณีหิ จ ขณิตทณฺฑานิฯ **ทุภโต มุข**นฺติ มุขสฺส อุภยปเสฺสสุ จรนฺติฯ

วาเตน ฉุปิตาติ วาตปหฏาฯ **นิทฺธนฺตา**ติ สินิทฺธอนฺตาฯ **นลาฏนฺต**นฺติ กเสฺสเต เอวรูปา เกสา นลาฏนฺตํ อุปโสเภนฺติฯ **นภา วิชฺชุริวุคฺคตา**ติ นภโต อุคฺคตา วิชฺชุ วิยฯ **อุณฺณช**นฺติ กญฺจนาทาโส วิย ปริปุณฺณํฯ **ลปนชาตา**ติ มุขชาตาฯ **กุปฺปิลสาทิสา**ติ มนฺทาลกมกุลสทิสาฯ **สุเขธิตา**ติ สุขปริหฏาฯ **ชยํ อิโนฺทวา**ติ ชยํ ปโตฺต อิโนฺท วิยฯ **สุวณฺณปีฬกากิณฺณ**นฺติ สุวณฺณปีฬกาหิ อากิณฺณํฯ **มณิทณฺฑวิจิตฺตก**นฺติ มณีหิ ถรุมฺหิ วิจิตฺตกํฯ **สุวณฺณวิกตา**ติ สุวณฺณขจิตาฯ **จิตฺตา**ติ สตฺตรตนวิจิตฺตาฯ **สุกตา**ติ สุฎฺฐุ นิฏฺฐิตาฯ **จิตฺตสิพฺพนา**ติ จิตฺรสิพฺพินิโยฯ **โก โส โอมุญฺจเต ปาทา**ติ โก เอส ปาทโต เอวรูปา ปาทุกา โอมุญฺจตีติฯ

เอวํ ปุเตฺตน สาครพฺรหฺมทเตฺตน ปุโฎฺฐ อิทฺธิมา อภิญฺญาลาภี ตาปโส ‘‘ตาต, เอเต ธตรฎฺฐรโญฺญ ปุตฺตา ตว ภาคิเนยฺยนาคา’’ติ อาจิกฺขโนฺต คาถมาห –

๙๘๑.‘‘ธตรฎฺฐา หิ เต นาคา, อิทฺธิมโนฺต ยสสฺสิโน;
สมุทฺทชาย อุปฺปนฺนา, นาคา เอเต มหิทฺธิกา’’ติฯ

เอวํ เตสํ กเถนฺตานเญฺญว นาคปริสา ปตฺวา ตาปสสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ สมุทฺทชาปิ ปิตรํ วนฺทิตฺวา โรทิตฺวา นาคปริสาย สทฺธิํ นาคภวนเมว คตาฯ สาครพฺรหฺมทโตฺตปิ ตเตฺถว กติปาหํ วสิตฺวา พาราณสิเมว คโตฯ สมุทฺทชา นาคภวเนเยว กาลมกาสิฯ โพธิสโตฺต ยาวชีวํ สีลํ รกฺขิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา อายุปริโยสาเน สทฺธิํ ปริสาย สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ อุปาสกา โปราณกปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺนปิ พุเทฺธ เอวรูปํ นาม สมฺปตฺติํ ปหาย อุโปสถกมฺมํ กริํสุเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ เทสนาปริโยสาเน อุปาสกา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิํสุฯ ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, เนสาทพฺราหฺมโณ เทวทโตฺต, โสมทโตฺต อานโนฺท, อชมุขี อุปฺปลวณฺณา, สุทสฺสโน สาริปุโตฺต, สุโภโค โมคฺคลฺลาโน, กาณาริโฎฺฐ สุนกฺขโตฺต, ภูริทโตฺต ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโหสินฺติฯ

ภูริทตฺตชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐานิฎฺฐิตาฯ

[๕๔๔] ๗. จนฺทกุมารชาตกวณฺณนา

ราชาสิ ลุทฺทกโมฺมติ อิทํ สตฺถา คิชฺฌกูเฎ วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส วตฺถุ สงฺฆเภทกกฺขนฺธเก อาคตเมวฯ ตํ ตสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย ยาว พิมฺพิสารรโญฺญ มรณา ตตฺถาคตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ ตํ ปน มาราเปตฺวา เทวทโตฺต อชาตสตฺตุํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มหาราช, ตว มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺต, มม มโนรโถ ตาว น ปาปุณาตี’’ติ อาหฯ ‘‘โก ปน เต,

ภเนฺต, มโนรโถ’’ติ? ‘‘นนุ ทสพลํ มาเรตฺวา พุโทฺธ ภวิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อเมฺหเหตุถ กึ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘มหาราช, ธนุคฺคเห สนฺนิปาตาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ราชา อกฺขณเวธีนํ ธนุคฺคหานํ ปญฺจสตานิ สนฺนิปาตาเปตฺวา ตโต เอกตึส ชเน อุจฺจินิตฺวา เถรสฺส สนฺติกํ ปาเหสิฯ โส เตสํ เชฏฺฐกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อาวุโส สมโณ โคตโม คิชฺฌกูเฏ วิหรติ, อสุกสฺมึ นาม ทิวาฏฺฐาเน จงฺกมติฯ ตฺวํ ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ วิสปีเตน สเลฺลน วิชฺฌิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อสุเกน นาม มเคฺคน เอหี’’ติ วตฺวา เปเสตฺวา ตสฺมึ มเคฺค เทฺว ธนุคฺคเหฐเปสิ ‘‘ตุมฺหากํ ฐิตมเคฺคน เอโก ปุริโส อาคมิสฺสติ, ตํ ตุเมฺห ชีวิตา โวโรเปตฺวา อสุเกน นาม มเคฺคน เอถา’’ติ, ตสฺมึ มเคฺค จตฺตาโร ปุริเส ฐเปสิ ‘‘ตุมฺหากํ ฐิตมเคฺคน เทฺว ปุริสา อาคมิสฺสนฺติ, ตุเมฺห เต ชีวิตา โวโรเปตฺวา อสุเกน นาม มเคฺคน เอถา’’ติ, ตสฺมึ มเคฺค อฏฺฐ ชเน ฐเปสิ ‘‘ตุมฺหากํ ฐิตมเคฺคน จตฺตาโร ปุริโส อาคมิสฺสนฺติ, ตุเมฺห เต ชีวิตา โวโรเปตฺวา อสุเกน นาม มเคฺคน เอถา’’ติ, ตสฺมึ มเคฺค โสฬส ปุริเส ฐเปสิ ‘‘ตุมฺหากํ ฐิตมเคฺคน อฏฺฐ ปุริสา อาคมิสฺสนฺติ, ตุเมฺห เต ชีวิตา โวโรเปตฺวา อสุเกน นาม มเคฺคน เอถา’’ติฯ

กสฺมา ปเนส เอวมกาสีติ? อตฺตโน กมฺมสฺส ปฏิจฺฉาทนตฺถํฯ อถ โส เชฏฺฐกธนุคฺคโห วามโต ขคฺคํ ลเคฺคตฺวา ปิฏฺฐิยา ตุณีรํ พนฺธิตฺวา เมณฺฑสิงฺคมหาธนุํ คเหตฺวา ตถาคตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘วิชฺฌิสฺสามิ น’’นฺติ สญฺญาย ธนุํ อาโรเปตฺวา สรํ สนฺนยฺหิตฺวา อากฑฺฒิตฺวา วิสฺสเชฺชตุํ นาสกฺขิฯ โส สรํ โอโรเปตุมฺปิ อสโกฺกโนฺต ผาสุกา ภิชฺชนฺติโย วิย มุขโต เขเฬน ปคฺฆรเนฺตน กิลนฺตรูโป อโหสิ, สกลสรีรํ ถทฺธํ ชาตํ, ยเนฺตน ปีฬิตาการปฺปตฺตํ วิย อโหสิฯ โส มรณภยตชฺชิโต อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา ทิสฺวา มธุรสฺสรํ นิจฺฉาเรตฺวา เอตทโวจ ‘‘มา ภายิ โภ, ปุริส, อิโต เอหี’’ติฯ โส ตสฺมึ ขเณ อาวุธานิ ฉเฑฺฑตฺวา ภควโต ปาเทสุ สิรสา นิปติตฺวา ‘‘อจฺจโย มํ, ภเนฺต, อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, สฺวาหํ ตุมฺหากํ คุเณ อชานโนฺต อนฺธพาลสฺส เทวทตฺตสฺส วจเนน ตุเมฺห ชีวิตา โวโรเปตุํ อาคโตมฺหิ, ขมถ เม, ภเนฺต’’ติ ขมาเปตฺวา เอกมเนฺต นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา ธมฺมํ เทเสโนฺต สจฺจานิ ปกาเสตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘อาวุโส, เทวทเตฺตน อาจิกฺขิตมคฺคํ อปฺปฏิปชฺชิตฺวา อเญฺญน มเคฺคน ยาหี’’ติ อุโยฺยเชสิฯ อุโยฺยเชตฺวา จ ปน จงฺกมา โอรุยฺห อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิฯ

อถ ตสฺมึ ธนุคฺคเห อนาคจฺฉเนฺต อิตเร เทฺว ชนา ‘‘กึ นุ โข โส จิรายตี’’ติ ปฏิมเคฺคน คจฺฉนฺตา ทสพลํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ สตฺถา เตสมฺปิ ธมฺมํ เทเสตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘อาวุโส, เทวทเตฺตน กถิตมคฺคํ อปฺปฏิปชฺชิตฺวา อิมินา มเคฺคน คจฺฉถา’’ติ อุโยฺยเชสิฯ อิมินา อุปาเยน อิตเรสุปิ อาคนฺตฺวา นิสิเนฺนสุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา อเญฺญน มเคฺคน อุโยฺยเชสิฯ อถ โส ปฐมมาคโต เชฏฺฐกธนุคฺคโห เทวทตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภเนฺต, เทวทตฺต อหํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ชีวิตา โวโรเปตุํ นาสกฺขึ, มหิทฺธิโก โส ภควา มหานุภาโว’’ติ อาโรเจสิฯ เต สเพฺพปิ ‘‘สมฺมาสมฺพุทฺธํ นิสฺสาย อเมฺหหิ ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ อยํ ปวตฺติ ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏา อโหสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส เทวทโตฺต กิร เอกสฺมึ ตถาคเต เวรจิเตฺตน พหู ชเน ชีวิตา โวโรเปตุํ วายามมกาสิ, เต สเพฺพปิ สตฺถารํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลภึสู’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสิฺนนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มํ เอกกํ นิสฺสาย มยิ เวรจิเตฺตน พหู ชเน ชีวิตา โวโรเปตุํ วายามํ อกาสิเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต อยํ พาราณสี ปุปฺผวตี นาม อโหสิฯ ตตฺถ วสวตฺติรโญฺญ ปุโตฺต เอกราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ, ตสฺส ปุโตฺต จนฺทกุมาโร นาม โอปรชฺชํ กาเรสิฯ ขณฺฑหาโล นาม พฺราหฺมโณ ปุ

โรหิโต อโหสิฯ โส รโญฺญ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสิฯ ตํ กิร ราชา ‘‘ปณฺฑิโต’’ติ วินิจฺฉเย นิสีทาเปสิฯ โส ลญฺชวิตฺตโก หุตฺวา ลญฺชํ คเหตฺวา อสามิเก สามิเก กโรติ, สามิเก จ อสามิเกฯ อเถกทิวสํ เอโก อฑฺฑปราชิโต ปุริโส วินิจฺฉยฏฺฐานา อุปโกฺกเสโนฺต นิกฺขมิตฺวา ราชุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺตํ จนฺทกุมารํ ทิสฺวา ธาวิตฺวา ตสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา โรทิฯ โส ‘‘กึ, โภ ปุริส, โรทสี’’ติ อาหฯ ‘‘สามิ, ขณฺฑหาโล วินิจฺฉเย วิโลปํ ขาทติ, อหํ เตน ลญฺชํ คเหตฺวา ปราชยํ ปาปิโต’’ติฯ จนฺทกุมาโร ‘‘มา ภายี’’ติ ตํ อสฺสาเสตฺวา วินิจฺฉยํ เนตฺวา สามิกเมว สามิกํ, อสามิกเมว อสามิกํ อกาสิฯ มหาชโน มหาสเทฺทน สาธุการมทาสิฯ ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘กึสโทฺท เอโส’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘จนฺทกุมาเรน กิร อโฑฺฑ สุวินิจฺฉิโต, ตเตฺถโส สาธุการสโทฺท’’ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ตุสฺสิฯ กุมาโร อาคนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ ราชา ‘‘ตาต, เอโก กิร เต อโฑฺฑ วินิจฺฉิโต’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ตาต, อิโต ปฏฺฐาย ตฺวเมว วินิจฺฉยํ ปฏฺฐเปหี’’ติ วินิจฺฉยํ กุมารสฺส อทาสิฯ

ตโต ปฏฺฐาย ขณฺฑหาลสฺส อาโย ปจฺฉิชฺชิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย กุมาเร อาฆาตํ พนฺธิตฺวา โอกาสํ คเวสโนฺต อนฺตราเปโกฺข วิจริฯ โส ปน ราชา มนฺทปโญฺญฯ โส เอกทิวสํ รตฺติภาเค สุปิตฺวา ปจฺจูสสมเย สุปินเนฺต อลงฺกตทฺวารโกฏฺฐกํ, สตฺตรตนมยปาการํ, สฏฺฐิโยชนิกสุวณฺณมยวาลุกมหาวีถึ, โยชนสหสฺสุเพฺพธเวชยนฺตปาสาทปฏิมณฺฑิตํ นนฺทนวนาทิวนรามเณยฺยกนนฺทาโปกฺขรณิอาทิโปกฺขรณิรามเณยฺยกสมนฺนาคตํ อากิณฺณเทวคณํ ตาวตึสภวนํ ทิสฺวา ปพุชฺฌิตฺวา ตตฺถ คนฺตุกาโม จิเนฺตสิ – ‘‘เสฺว อาจริยขณฺฑหาลสฺสาคมนเวลาย เทวโลกคามิมคฺคํ ปุจฺฉิตฺวา เตน เทสิตมเคฺคน เทวโลกํ คมิสฺสามี’’ติ ขณฺฑหาโลปิ ปาโตว นฺหตฺวา ภุญฺชิตฺวา ราชุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา ราชนิเวสนํ ปวิสิตฺวา รโญฺญ สุขเสยฺยํ ปุจฺฉิฯ อถสฺส ราชา อาสนํ ทาเปตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๙๘๒. ‘‘ราชาสิ ลุทฺทกโมฺม, เอกราชา ปุปฺผวตียา;
โส ปุจฺฉิ พฺรหฺมพนฺธุํ, ขณฺฑหาลํ ปุโรหิตํ มูฬฺหํฯ

๙๘๓. ‘‘สคฺคาน มคฺคมาจิกฺข, ตฺวํสิ พฺราหฺมณ ธมฺมวินยกุสโล;
ยถา อิโต วชนฺติ สุคตึ, นรา ปุญฺญานิ กตฺวานา’’ติฯ

ตตฺถ **ราชาสี**ติ ราชา อาสิฯ **ลุทฺทกโมฺม**ติ กกฺขฬผรุสกโมฺมฯ **สคฺคาน มคฺค**นฺติ สคฺคานํ คมนมคฺคํฯ **ธมฺมวินยกุสโล**ติ สุจริตธเมฺม จ อาจารวินเย จ กุสโลฯ **ยถา**ติ ยถา นรา ปุญฺญานิ กตฺวา อิโต สุคตึ คจฺฉนฺติ, ตํ เม สุคติมคฺคํ อาจิกฺขาหีติ ปุจฺฉิฯ

อิมํ ปน ปญฺหํ สพฺพญฺญุพุทฺธํ วา ตสฺส สาวเก วา เตสํ อลาเภน โพธิสตฺตํ วา ปุจฺฉิตุํ วฏฺฏติฯ ราชา ปน ยถา นาม สตฺตาหํ มคฺคมูโฬฺห ปุริโส อญฺญํ มาสมตฺตํ มคฺคมูฬฺหํ มคฺคํ ปุเจฺฉยฺย, เอวํ ขณฺฑหาลํ ปุจฺฉิฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘อยํ เม ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐิทสฺสนกาโล, อิทานิ จนฺทกุมารํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา มม มโนรถํ ปูเรสฺสามี’’ติฯ อถ ราชานํ อามเนฺตตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๙๘๔. ‘‘อติทานํ ททิตฺวาน, อวเชฺฌ เทว ฆาเตตฺวา;
เอวํ วชนฺติ สุคตึ, นรา ปุญฺญานิ กตฺวานา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช สคฺคํ คจฺฉนฺตา นาม อติทานํ ททนฺติ, อวเชฺฌ ฆาเตนฺติฯ สเจปิ สคฺคํ คนฺตุกาโมสิ, ตฺวมฺปิ ตเถว กโรหีติฯ

อถ นํ ราชา ปญฺหสฺส อตฺถํ ปุจฺฉิ –

๙๘๕.กึ ปน ตํ อติทานํ, เก จ อวชฺฌา อิมสฺมิ โลกสฺมึ;
เอตญฺจ โข โน อกฺขาหิ, ยชิสฺสามิ ททามิ ทานานี''ติฯ

โสปิสฺส พฺยากาสิ –

๙๘๖.''ปุเตฺตหิ เทว ยชิตพฺพํ, มเหสีหิ เนคเมหิ จ;
อุสเภหิ อาชานิเยหิ จตูหิ, สพฺพจตุเกฺกน เทว ยชิตพฺพ''นฺติฯ

รโญฺญ ปญฺหํ พฺยากโรโนฺต จ เทวโลกมคฺคํ ปุฏฺฐ นิรยมคฺคํ พฺยากาสิฯ

ตตฺถ **ปุเตฺตหี**ติ อตฺตนา ชาเตหิ ปิยปุเตฺตหิ เจว ปิยธีตาหิ จฯ **มเหสีหี**ติ ปิยภริยาหิฯ **เนคเมหี**ติ เสฏฺฐีหิฯ **อุสเภหี**ติ สพฺพเสเตหิ อุสภราชูหิฯ **อาชานิเยหี**ติ มงฺคลอเสฺสหิฯ **จตูหี**ติ เอเตหิ สเพฺพเหว อเญฺญหิ จ หตฺถิอาทีหิ จตูหิ จตูหีติ เอวํ สพฺพจตุเกฺกน, เทว, ยชิตพฺพํฯ เอเตสญฺหิ ขเคฺคน สีสํ ฉินฺทิตฺวา สุวณฺณปาติยา คลโลหิตํ คเหตฺวา อาวาเฏ ปกฺขิปิตฺวา ยญฺญสฺส ยชนกราชาโน สรีเรน สห เทวโลกํ คจฺฉนฺติฯ มหาราช, สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกวนิพฺพกยาจกานํ ฆาสจฺฉาทนาทิสมฺปทานํ ทานเมว ปวตฺตติฯ อิเม ปน ปุตฺตธีตาทโย มาเรตฺวา เตสํ คลโลหิเตน ยญฺญสฺส ยชนํ อติทานํ นามาติ ราชานํ สญฺญาเปสิฯ

อิติ โส ''สเจ จนฺทกุมารํ เอกเญฺญว คณฺหิสฺสามิ, เวรจิเตฺตน กรณํ มญฺญิสฺสนฺตี''ติ ตํ มหาชนสฺส อนฺตเร ปกฺขิปิฯ อิทํ ปน เตสํ กเถนฺตานํ กถํ สุตฺวา สเพฺพ อเนฺตปุรชนา ภีตตสิตา สํวิคฺคมานหทยา เอกปฺปหาเรเนว มหารวํ รวิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๙๘๗.ตํ สุตฺวา อเนฺตปุเร, กุมารา มเหสิโย จ หญฺญนฺตุ;
เอโก อโหสิ นิโคฺฆโส, ภิกฺขา อจฺจุคฺคโต สโทฺท''ติฯ

ตตฺถ **ตนฺ**ติ ''กุมารา จ มเหสิโย จ หญฺญนฺตู''ติ ตํ สทฺทํ สุตฺวา **เอโก**ติ สกลราชนิเวสเน เอโกว นิโคฺฆโส อโหสิฯ **ภิสฺมา**ติ ภยานโกฯ **อจฺจุคฺคโต**ติ อติอุคฺคโต อโหสิ, สกลราชกุลํ ยุคนฺตวาตปฺปหฏํ วิย สาลวนํ อโหสิฯ

พฺราหฺมโณ ราชานํ อาห – ''กึ ปน, มหาราช, ยญฺญํ ยชิตุํ สโกฺกสิ, น สโกฺกสี''ติ? ''กึ กเถสิ, อาจริย, ยญฺญํ ยชิตฺวา เทวโลกํ คมิสฺสามี''ติฯ ''มหาราช, ภีรุกา ทุพฺพลชฺฌาสยา ยญฺญํ ยชิตุํ สมตฺถา นาม น โหนฺติ, ตุเมฺห อิธ สเพฺพ สนฺนิปาเตถ, อหํ ยญฺญาวาเฏ กมฺมํ กริสฺสามี''ติ อตฺตโน ปโหนกํ พลกายํ คเหตฺวา นครา นิกฺขมฺม ยญฺญาวาฏํ สมตลํ กาเรตฺวา วติยา ปริกฺขิปิฯ กสฺมา? ธมฺมิโก หิ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาคนฺตฺวา นิวาเรยฺยาติ ยญฺญาวาเฏ วติยา ปริเกฺขปนํ นาม จาริตฺตนฺติ กตฺวา โปราณกพฺราหฺมเณหิ ฐปิตํฯ ราชาปิ ปุริเส ปโกฺกสาเปตฺวา ''ตาตา, อหํ อตฺตโน ปุตฺตธีตโร จ ภริยาโย จ มาเรตฺวา ยญฺญํ ยชิตฺวา เทวโลกํ คมิสฺสามิ, คจฺฉถ เนสํ อาจิกฺขิตฺวา สเพฺพ อิธาเนถา''ติ ปุตฺตานํ ตาว อานยนตฺถาย อาห –

๙๘๘.คจฺฉถ วเทถ กุมาเร, จนฺทํ สูริยญฺจ ภทฺทเสนญฺจ;
สูรญฺจ วามโคตฺตญฺจ, ปจุรา กิร โหถ ยญฺญตฺถายา''ติฯ

ตตฺถ **คจฺฉถ วเทถ กุมาเร**ติ จนฺทกุมาโร จ สูริยกุมาโร จาติ เทฺว โคตมิเทวิยา อคฺคมเหสิยา ปุตฺตา, ภทฺทเสโน จ สูโร จ วามโคโตฺต จ เตสํ เวมาติกภาตโรฯ **ปจฺรา กิร โหถา**ติ เอกสฺมึ ฐาเน ราสี โหถาติ อาจิกฺขถาติ อโตฺถฯ

เต ปฐมํ จนฺทกุมารสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อาหํสุ ''กุมาร, ตุเมฺห กิร มาเรตฺวา ตุมฺหากํ ปิตา เทวโลกํ คนฺตุกาโม, ตุมฺหากํ คณฺหนตฺถาย อเมฺห เปเสสี''ติฯ ''กสฺส วจเนน มํ คณฺหาเปสี''ติ? ''ขณฺฑหาลสฺส, เทวา''ติฯ ''กึ โส มเญฺญว คณฺหาเปติ, อุทาหุ อเญฺญปี''ติฯ ''ราชปุตฺต, อเญฺญปิ คณฺหาเปติ, สพฺพจตุกฺกํ กิร ยญฺญํ ยชิตุกาโม''ติฯ โส จิเนฺตสิ ''ตสฺส อเญฺญหิ สทฺธึ เวรํ นตฺถิ, 'วินิจฺฉเย วิโลปํ กาตุํ น ลภามี'ติ ปน มยิ เอกสฺมึ เวรจิเตฺตน พหู มาราเปติ, ปิตรํ ทฏฺฐุํ ลภนฺตสฺส สเพฺพสํ เตสํ โมจาปนํ นาม มม ภาโร''ติฯ อถ เน ราชปุริเส อาห ''เตน หิ เม ปิตุ วจนํ กโรถา''ติฯ เต ตํ เนตฺวา ราชงฺคเณ เอกมเนฺต ฐเปตฺวา อิตเรปิ ตโย อามเนฺตตฺวา ตเสฺสว สนฺติเก กตฺวา รโญฺญ อาโรจยึสุ ''อานีตา เต, เทว, ปุตฺตา''ติฯ โส เตสํ วจนํ สุตฺวา ''ตาตา, อิทานิ เม ธีตโร อาเนตฺวา เตสเญฺญว ภาติกานํ สนฺติเก กโรถา''ติ จตโสฺส ธีตโร อาหราเปตุํ อิตรํ คาถมาห –

๙๘๙. ''กุมาริโยปิ วเทถ, อุปเสนํ โกกิลญฺจ มุทิตญฺจ;
นนฺทญฺจาปิ กุมาริํ, ปจฺรา กิร โหถ ยญฺญตฺถายา''ติฯ

เต ''เอวํ กริสฺสามา''ติ ตาสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตา โรทมานา ปริเทวมานา อาเนตฺวา ภาติกานเญฺญว สนฺติเก กรึสุฯ ตโต ราชา อตฺตโน ภริยานํ คหณตฺถาย อิตรํ คาถมาห –

๙๙๐. ''วิชยมฺปิ มยฺหํ มเหสึ, เอราวตึ เกสินึสุนนฺทญฺจ;
ลกฺขณวรูปปนฺนา, ปจฺรา กิร โหถ ยญฺญตฺถายา''ติฯ

ตตฺถ **ลกฺขณวรูปปนฺนา**ติ อุตฺตเมหิ จตุสฏฺฐิยา อิตฺถิลกฺขเณหิ อุปปนฺนา เอตาปิ วเทถาติ อโตฺถฯ

เต ตาปิ ปริเทวมานา อาเนตฺวา กุมารานํ สนฺติเก กรึสุฯ อถ ราชา จตฺตาโร เสฏฺฐิโน คหณตฺถาย อาณาเปโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๙๙๑. ''คหปตโย จ วเทถ, ปุณฺณมุขํ ภทฺทิยํ สิงฺคาลญฺจ;
วฑฺฒญฺจาปิ คหปตึ, ปจฺรา กิร โหถ ยญฺญตฺถายา''ติฯ

ราชปุริสา คนฺตฺวา เตปิ อานยึสุฯ รโญฺญ ปุตฺตทาเร คยฺหมาเน สกลนครํ น กิญฺจิ อโวจฯ เสฏฺฐิกุลานิ ปน มหาสมฺพนฺธานิ, ตสฺมา เตสํ คหิตกาเล สกลนครํ สงฺขุภิตฺวา ''รโญฺญ เสฏฺฐิโน มาเรตฺวา ยญฺญํ ยชิตุํ น ทสฺสามา''ติ เสฏฺฐิโน ปริวาเรตฺวาว เตสํ ญาติวเคฺคน สทฺธึ ราชกุลํ อคมิฯ อถ เต เสฏฺฐิโน ญาติคณปริวุตา ราชานํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน ชีวิตํ ยาจึสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๙๙๒. ''เต ตตฺถ คหปตโย, อโวจิสุํ สมาคตา ปุตฺตทารปริกิณฺณา;
สเพฺพว สิขิโน เทว กโรหิ, อถ วา โน ทาเส สาเวหี''ติฯ

ตตฺถ **สเพฺพว สิขิโน**ติ สเพฺพ อเมฺห มตฺถเก จูฬํ พนฺธิตฺวา อตฺตโน เจฏเก กโรหิ, มยํ เต เจฏกกิจฺจํ กริสฺสามฯ **อถ วา โน ทาเส สาเวหี**ติ อถ วา โน อสทฺทหโนฺต สพฺพเสนิโย สนฺนิ

ปาเตตฺวา ราสิมฺเชฺฌ อเมฺห ทาเส สาเวหิ, มยํ เต ทาสตฺตํ ปฏิสฺสุณิสฺสามาติฯ

เต เอวํ ยาจนฺตาปิ ชีวิตํ ลทฺธุํ นาสกฺขิํสุฯ ราชปุริสา เสเส ปฏิกฺกมาเปตฺวา เต คเหตฺวา กุมารานเญฺญว สนฺติเก นิสีทาเปสุํฯ ตโต ปน ราชา หตฺถิอาทีนํ คหณตฺถาย อาณาเปโนฺต อาห –

๙๙๓. ‘‘อภยงฺกรมฺปิ เม หตฺถิํ, นาฬาคิริํ อจฺจุคฺคตํ วรุณทนฺตํ;
อาเนถ โข เน ขิปฺปํ, ยญฺญตฺถาย ภวิสฺสนฺติฯ

๙๙๔. อสฺสรตนมฺปิ เกสิํ, สุรามุขํ ปุณฺณกํ วินตกญฺจ;
อาเนถ โข เน ขิปฺปํ, ยญฺญตฺถาย ภวิสฺสนฺติฯ

๙๙๕. อุสภมฺปิ ยูถปติํ อโนชํ, นิสภํ ควมฺปติํ เตปิ มยฺหํ อาเนถ;
สมูห กโรนฺตุ สพฺพํ, ยชิสฺสามิ ททามิ ทานานิฯ

๙๙๖. ‘‘สพฺพํ ปฏิยาเทถ, ยญฺญํ ปน อุคฺคตมฺหิ สูริยมฺหิ;
อาณาเปถ จ กุมาเร, อภิรมนฺตุ อิมํ รตฺติํฯ

๙๙๗. ‘‘สพฺพํ อุปฏฺฐเปถ, ยญฺญํ ปน อุคฺคตมฺหิ สูริยมฺหิ;
วเทถ ทานิ กุมาเร, อชฺช โข ปจฺฉิมา รตฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **สมูห กโรนฺตุ สพฺพ**นฺติ น เกวลํ เอตฺตกเมว, อวเสสมฺปิ จตุปฺปทคณเญฺจว ปกฺขิคณญฺจ สพฺพํ จตุกฺกํ กตฺวา ราสิํ กโรนฺตุ, สพฺพจตุกฺกํ ยญฺญํ ยชิสฺสามิ, ยาจกพฺราหฺมณานญฺจ ทานํ ทสฺสามีติฯ **สพฺพํ ปฏิยาเทถา**ติ เอวํ มยา วุตฺตํ อนวเสสํ อุปฏฺฐเปถฯ **อุคฺคตมฺหี**ติ อหํ ปน ยญฺญํ อุคฺคเต สูริเย เสฺว ปาโตว ยชิสฺสามิฯ **สพฺพํ อุปฏฺฐเปถา**ติ เสสมฺปิ สพฺพํ ยญฺญอุปกรณํ อุปฏฺฐเปถาติฯ

รโญฺญ ปน มาตาปิตโร ธรนฺติเยวฯ อถสฺส อมจฺจา คนฺตฺวา มาตุยา อาโรเจสุํ ‘‘อเยฺย, ปุโตฺต โว ปุตฺตทารํ มาเรตฺวา ยญฺญํ ยชิตุกาโม’’ติฯ สา ‘‘กิํ กเถถ, ตาตา’’ติ หเตฺถน หทยํ ปหริตฺวา โรทมานา อาคนฺตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร เอวรูโป เต ยโญฺญ ภวิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๙๙๘. ตํตํ มาตา อวจ, โรทนฺตี อาคนฺตฺวา วิมานโต;
ยโญฺญ กิร เต ปุตฺต, ภวิสฺสติ จตูหิ ปุเตฺตหี’’ติฯ

ตตฺถ **ตํต**นฺติ ตํ เอตํ ราชานํฯ **วิมานโต**ติ อตฺตโน วสนฏฺฐานโตฯ

ราชา อาห –

๙๙๙. ‘‘สเพฺพปิ มยฺหํ ปุตฺตา จตฺตา, จนฺทสฺมิํ หญฺญมานสฺมิํ;
ปุเตฺตหิ ยญฺญํ ยชิตฺวาน, สุคติํ สคฺคํ คมิสฺสามี’’ติฯ

ตตฺถ **จตฺตา**ติ จนฺทกุมาเร หญฺญมาเนเยว สเพฺพปิ ยญฺญตฺถาย มยา ปริจฺจตฺตาฯ

อถ นํ มาตา อาห –

๑๐๐๐. “ภมา ตํ ปุตฺต สทฺทเหสิ, สุคติ กิร โหติ ปุตฺตยเญฺญน;
นิรยาเนโส มโคฺค, เนโส มโคฺค หิ สคฺคานํฯ

๑๐๐๑. “ทานานิ เทหิ โกณฺฑญฺญ, อหิํสา สพฺพภูตภพฺยานํ;
เอส มโคฺค สุคติยา, น จ มโคฺค ปุตฺตยเญฺญนา’’ติฯ

ตตฺถ **นิรยาเนโส**ติ นิรสฺสาทเตฺถน นิรยานํ จตุนฺนํ อปายานํ เอส มโคฺคฯ **โกณฺฑญฺญา**ติ ราชานํ โคเตฺตนาลปติฯ **ภูตภพฺยาน**นฺติ ภูตานญฺจ ภวิตพฺพสตฺตานญฺจฯ **ปุตฺตยเญฺญนา**ติ เอวรูเปน ปุตฺตธีตโร มาเรตฺวา ยชกยเญฺญน สคฺคมโคฺค นาม นตฺถีติฯ

ราชา อาห –

๑๐๐๒. “อาจริยานํ วจนา, ฆาเตสฺสํ จนฺทญฺจ สูริยญฺจ;
ปุเตฺตหิ ยญฺญํ ยชิตฺวาน ทุจฺจเชหิ, สุคติํ สคฺคํ คมิสฺสามี’’ติฯ

ตตฺถ **อาจริยานํ วจน**นฺติ อมฺม, เนสา มม อตฺตโน มติ, อาจารสิกฺขาปนกสฺส ปน เม ขณฺฑหาลาจริยสฺส เอตํ วจนํ, เอสา อนุสิฏฺฐิฯ ตสฺมา อหํ เอเต ฆาเตสฺสํ, ทุจฺจเชหิ ปุเตฺตหิ ยญฺญํ ยชิตฺวา สคฺคํ คมิสฺสามีติฯ

อถสฺส มาตา อตฺตโน วจนํ คาหาเปตุํ อสโกฺกนฺตี อปคตาฯ ปิตา ตํ ปวตฺติํ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๐๐๓. “ตํ ตํ ปิตาปิ อวจ, วสวตฺตี โอรสํ สกํ ปุตฺตํ;
ยโญฺญ กิร เต ปุตฺต, ภวิสฺสติ จตูหิ ปุเตฺตหี’’ติฯ

ตตฺถ **วสวตฺตี**ติ ตสฺส นามํฯ

ราชา อาห –

๑๐๐๔. “สเพฺพปิ มยฺหํ ปุตฺตา จตฺตา, จนฺทสฺมิํ หญฺญมานสฺมิํ;
ปุเตฺตหิ ยญฺญํ ยชิตฺวาน, สุคติํ สคฺคํ คมิสฺสามี’’ติฯ

อถ นํ ปิตา อาห –

๑๐๐๕. “มา ตํ ปุตฺต สทฺทเหสิ, สุคติ กิร โหติ ปุตฺตยเญฺญน;
นิรยาเนโส มโคฺค, เนโส มโคฺค หิ สคฺคานํฯ

๑๐๐๖. “ทานานิ เทหิ โกณฺฑญฺญ, อหิํสา สพฺพภูตภพฺยานํ;
เอส มโคฺค สุคติยา, น จ มโคฺค ปุตฺตยเญฺญนา’’ติฯ

ราชา อาห –

๑๐๐๗. “อาจริยานํ วจนา, ฆาเตสฺสํ จนฺทญฺจ สูริยญฺจ;
ปุเตฺตหิ ยญฺญํ ยชิตฺวาน ทุจฺจเชหิ, สุคติํ สคฺคํ คมิสฺสามี’’ติฯ

อถ นํ ปิตา อาห –

๑๐๐๘. ‘‘ทานานิ เทหิ โกณฺฑญฺญ, อหึสา สพฺพภูตภพฺยานํ;
ปุตฺตปริวุโต ตุวํ, รฏฺฐํ ชนปทญฺจ ปาเลหี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุตฺตปริวุโต**ติ ปุเตฺตหิ ปริวุโตฯ **รฏฺฐํ ชนปทญฺจา**ติ สกลกาสิรฏฺฐญฺจ ตเสฺสว ตํ ตํ โกฏฺฐาสภูตํ ชนปทญฺจฯ

โสปิ ตํ อตฺตโน วจนํ คาหาเปตุํ นาสกฺขิฯ ตโต จนฺทกุมาโร จิเนฺตสิ ‘‘อิมสฺส เอตฺตกสฺส ชนสฺส ทุกฺขํ มํ เอกํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ, มม ปิตรํ ยาจิตฺวา เอตฺตกํ ชนํ มรณทุกฺขโต โมเจสฺสามี’’ติฯ โส ปิตรา สทฺธิํ สลฺลปโนฺต อาห –

๑๐๐๙. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
อปิ นิคฬพนฺธกาปิ, หตฺถี อเสฺส จ ปาเลมฯ

๑๐๑๐. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
อปิ นิคฬพนฺธกาปิ, หตฺถิฉกณานิ อุเชฺฌมฯ

๑๐๑๑. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
อปิ นิคฬพนฺธกาปิ, อสฺสฉกณานิ อุเชฺฌมฯ

๑๐๑๒. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
ยสฺส โหนฺติ ตว กามา, อปิ รฏฺฐา ปพฺพาชิตา;
ภิกฺขาจริยํ จริสฺสามา’’ติฯ

ตตฺถ **อปิ นิคฬพนฺธกาปี**ติ อปิ นาม มยํ มหานิคเฬหิ พนฺธกาปิ หุตฺวาฯ **ยสฺส โหนฺติ ตว กามา**ติ สเจปิ ขณฺฑหาลสฺส ทาตุกาโมสิ, ตสฺส โน ทาเส กตฺวา เทหิ, กริสฺสามสฺส ทาสกมฺมนฺติ วทติฯ **อปิ รฏฺฐา**ติ สเจ อมฺหากํ โกจิ โทโส อตฺถิ, รฏฺฐา โน ปพฺพาเชหิฯ อปิ นาม รฏฺฐา ปพฺพาชิตาปิ กปณา วิย กปาลํ คเหตฺวา ภิกฺขาจริยํ จริสฺสาม, มา โน อวธิ, เทหิ โน ชีวิตนฺติ วิลปิฯ

ตสฺส ตํ นานปฺปการํ วิลาปํ สุตฺวา ราชา หทยผลิตปฺปโตฺต วิย อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ โรทมาโน ‘‘น เม โกจิ ปุเตฺต มาเรตุํ ลจฺฉติ, น มมโตฺถ เทวโลเกนา’’ติ สเพฺพ เต โมเจตุํ อาห –

๑๐๑๓. ‘‘ทุกฺขํ โข เม ชนยถ, วิลปนฺตา ชีวิตสฺส กามา หิ;
มุเญฺจถ ทานิ กุมาเร, อลมฺปิ เม โหตุ ปุตฺตยเญฺญนา’’ติฯ

ตํ รโญฺญ กถํ สุตฺวา ราชปุเตฺต อาทิํ กตฺวา สพฺพํ ตํ ปกฺขิปริโยสานํ ปาณคณํ วิสฺสเชฺชสุํฯ ขณฺฑหาโลปิ ยญฺญาวาเฏ กมฺมํ สํวิทหติฯ อถ นํ เอโก ปุริโส ‘‘อเร ทุฏฺฐ, ขณฺฑหาล, รญฺญา ปุตฺตา วิสฺสชฺชิตา, ตุวํ อตฺตโน ปุเตฺต มาเรตฺวา เตสํ คลโลหิเตน ยญฺญํ ยชสฺสู’’ติ อาหฯ โส ‘‘กิํ นาม รญฺญา กต’’นฺติ กปฺปุฏฺฐานคฺคิ วิย อวตฺถรโนฺต อุฏฺฐาย ตุริโต ธาวิตฺวา อาห –

๑๐๑๔. ‘‘ปุเพฺพว โขสิ เม วุโตฺต, ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวเญฺจตํ;
อถ โน อุปกฺขฏสฺส ยญฺญสฺส, กสฺมา กโรสิ วิกฺเขปํฯ

๑๐๑๕. ‘‘สเพฺพ วชนฺติ สุคตึ, เย ยชนฺติ เยปิ ยาเชนฺติ;
เย จาปิ อนุโมทนฺติ, ยชนฺตานํ เอทิสํ มหายญฺญ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุเพฺพวา**ติ มยา ตฺวํ ปุเพฺพว วุโตฺต ‘‘น ตุมฺหาทิเสน ภีรุกชาติเกน สกฺกา ยญฺญํ ยชิตุํ, ยญฺญยชนํ นาเมตํ ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภว’’นฺติ, อถ โน อิทานิ อุปกฺขฏสฺส ปฏิยตฺตสฺส ยญฺญสฺส วิเกฺขปํ กโรสิฯ ‘‘วิกฺขมฺภ’’นฺติปิ ปาโฐ, ปฏิเสธนฺติ อโตฺถฯ มหาราช, กสฺมา เอวํ กโรสิฯ ยตฺตกา หิ ยญฺญํ ยชนฺติ วา ยาเชนฺติ วา อนุโมทนฺติ วา, สเพฺพ สุคติเมว วชนฺตีติ ทเสฺสติฯ

โส อนฺธพาโล ราชา ตสฺส โกธวสิกสฺส กถํ คเหตฺวา ธมฺมสญฺญี หุตฺวา ปุน ปุเตฺต คณฺหาเปสิฯ ตโต จนฺทกุมาโร ปิตรํ อนุโพธยมาโน อาห –

๑๐๑๖. ‘‘อถ กิสฺส ชโน ปุเพฺพ, โสตฺถานํ พฺราหฺมเณ อวาเจสิ;
อถ โน อการณสฺมา, ยญฺญตฺถาย เทว ฆาเตสิฯ

๑๐๑๗. ‘‘ปุเพฺพว โน ทหรกาเล, น หเนสิ น ฆาเตสิ;
ทหรมฺหา โยพฺพนํ ปตฺตา, อทูสกา ตาต หญฺญามฯ

๑๐๑๘. ‘‘หตฺถิคเต อสฺสคเต, สนฺนเทฺธ ปสฺส โน มหาราช;
ยุเทฺธ วา ยุชฺฌมาเน วา, น หิ มาทิสา สูรา โหนฺติ ยญฺญตฺถายฯ

๑๐๑๙. ‘‘ปจฺจเนฺต วาปิ กุปิเต, อฎวีสุ วา มาทิเส นิโยเชนฺติ;
อถ โน อการณสฺมา, อภูมิยํ ตาต หญฺญามฯ

๑๐๒๐. ‘‘ยาปิ หิ ตา สกุณิโย, วสนฺติ ติณฆรานิ กตฺวาน;
ตาสมฺปิ ปิยา ปุตฺตา, อถ โน ตฺวํ เทว ฆาเตสิฯ

๑๐๒๑. ‘‘มา ตสฺส สทฺทเหสิ, น มํ ขณฺฑหาโล ฆาเตยฺย;
มมญฺหิ โส ฆาเตตฺวาน, อนนฺตรา ตมฺปิ เทว ฆาเตยฺยฯ

๑๐๒๒. ‘‘คามวรํ นิคมวรํ ททนฺติ, โภคมฺปิสฺส มหาราช;
อถคฺคปิณฺฑิกาปิ, กุเล กุเล เหเต ภุญฺชนฺติฯ

๑๐๒๓. ‘‘เตสมฺปิ ตาทิสานํ, อิจฺฉนฺติ ทุพฺภิตุํ มหาราช;
เยภุเยฺยน เอเต, อกตญฺญุโน พฺราหฺมณา เทวฯ

๑๐๒๔. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
อปิ นิคฬพนฺธกาปิ, หตฺถี อเสฺส จ ปาเลมฯ

๑๐๒๕. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
อปิ นิคฬพนฺธกาปิ, หตฺถิฉกณานิ อุเชฺฌมฯ

๑๐๒๖. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
อปิ นิคฬพนฺธกาปิ, อสฺสฉกณานิ อุเชฺฌมฯ

๑๐๒๗. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;

ยสฺส โหนฺติ ตว กามา, อปิ รฏฺฐา ปพฺพาชิตา;
ภิกฺขาจริยํ จริสฺสามา’’ติฯ

ตตฺถ **ปุเพฺพ**ติ ตาต, ยทิ อหํ มาเรตโพฺพ, อถ กสฺมา อมฺหากํ ญาติชโน ปุเพฺพ มม ชาตกาเล พฺราหฺมเณ โสตฺถานํ อวาเจสิฯ ตทา กิร ขณฺฑหาโลว มม ลกฺขณานิ อุปธาเรตฺวา ‘‘อิมสฺส กุมารสฺส น โกจิ อนฺตราโย ภวิสฺสติ, ตุมฺหากํ อจฺจเยน รชฺชํ กาเรสฺสตี’’ติ อาหฯ อิจฺจสฺส ปุริเมน ปจฺฉิมํ น สเมติ, มุสาวาที เอสฯ อถ โน เอตสฺส วจนํ คเหตฺวา อการณสฺมา นิกฺการณาเยว ยญฺญตฺถาย, เทว, ฆาเตสิฯ มา อเมฺห ฆาเตสิฯ อยญฺหิ มยิ เอกสฺมิํ เวเรน มหาชนํ มาเรตุกาโม, สาธุกํ สลฺลเกฺขหิ นรินฺทาติฯ **ปุเพฺพว โน**ติ มหาราช, สเจปิ อเมฺห มาเรตุกาโม, ปุเพฺพว โน กสฺมา สยํ วา น หเนสิ, อเญฺญหิ วา น ฆาตาเปสิฯ อิทานิ ปน มยํ ทหรมฺหา ตรุณา, ปฐมวเย ฐิตา ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒาม, เอวํภูตา ตว อทูสกาว กิํการณา หญฺญามาติ?

ปสฺส โนติ อเมฺหว จตฺตาโร ภาติเก ปสฺสฯ **ยุชฺฌมาเน**ติ ปจฺจตฺถิกานํ นครํ ปริวาเรตฺวา ฐิตกาเล อมฺหาทิเส ปุเตฺต เตหิ สทฺธิํ ยุชฺฌมาเน ปสฺสฯ อปุตฺตกา หิ ราชาโน อนาถา นาม โหนฺติฯ **มาทิสา**ติ อมฺหาทิสา สูรา พลวโนฺต น ยญฺญตฺถาย มาเรตพฺพา โหนฺติฯ **นิโยเชนฺตี**ติ เตสํ ปจฺจามิตฺตานํ คณฺหนตฺถาย ปโยเชนฺติฯ **อถ โน**ติ อถ อเมฺห อการณสฺมา อการเณน อภูมิยํ อโนกาเสเยว กสฺมา, ตาต, หญฺญามาติ อโตฺถฯ **มา ตสฺส สทฺทเหสี**ติ มหาราช, น มํ ขณฺฑหาโล ฆาตเย, มา ตสฺส สทฺทเหยฺยาสิฯ **โภคมฺปิสฺสา**ติ โภคมฺปิ อสฺส พฺราหฺมณสฺส ราชาโน เทนฺติฯ **อถคฺคปิณฺฑิกาปี**ติ อถ เต อโคฺคทกํ อคฺคปิณฺฑํ ลภนฺตา อคฺคปิณฺฑิกาปิ โหนฺติฯ **เตสมฺปี**ติ เยสํ กุเล ภุญฺชนฺติ, เตสมฺปิ เอวรูปานํ ปิณฺฑทายกานํ ทุพฺภิตุํ อิจฺฉนฺติฯ

ราชา กุมารสฺส วิลาปํ สุตฺวา –

๑๐๒๘. ‘‘ทุกฺขํ โข เม ชนยถ, วิลปนฺตา ชีวิตสฺส กามา หิ;
มุเญฺจถ ทานิ กุมาเร, อลมฺปิ เม โหตุ ปุตฺตยเญฺญนา’’ติฯ –

อิมํ คาถํ วตฺวา ปุนปิ โมเจสิฯ ขณฺฑหาโล อาคนฺตฺวา ปุนปิ –

๑๐๒๙. ‘‘ปุเพฺพว โขสิ เม วุโตฺต, ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวเญฺจตํ;
อถ โน อุปกฺขฏสฺส ยญฺญสฺส, กสฺมา กโรสิ วิเกฺขปํฯ

๑๐๓๐. ‘‘สเพฺพ วชนฺติ สุคติํ, เย ยชนฺติ เยปิ ยาเชนฺติ;
เย จาปิ อนุโมทนฺติ, ยชนฺตานํ เอทิสํ มหายญฺญ’’นฺติฯ –

เอวํ วตฺวา ปุน คณฺหาเปสิฯ อถสฺส อนุนยนตฺถํ กุมาโร อาห –

๑๐๓๑. ‘‘ยทิ กิร ยชิตฺวา ปุเตฺตหิ, เทวโลกํ อิโต จุตา ยนฺติ;
พฺราหฺมโณ ตาว ยชตุ, ปจฺฉาปิ ยชสิ ตุวํ ราชฯ

๑๐๓๒. ‘‘ยทิ กิร ยชิตฺวา ปุเตฺตหิ, เทวโลกํ อิโต จุตา ยนฺติ;
เอเสฺวว ขณฺฑหาโล, ยชตํ สเกหิ ปุเตฺตหิฯ

๑๐๓๓. ‘‘เอวํ ชานโนฺต ขณฺฑหาโล, กิํ ปุตฺตเก น ฆาเตสิ;
สพฺพญฺจ ญาติชนํ, อตฺตานญฺจ น ฆาเตสิฯ

๑๐๓๔. ‘‘สเพฺพ วชนฺติ นิรยํ, เย ยชนฺติ เยปิ ยาเชนฺติ;
เย จาปิ อนุโมทนฺติ, ยชนฺตานํ เอทิสํ มหายญฺญํฯ

๑๐๓๕. ‘‘สเจ หิ โส สุชฺฌติ โย หนาติ, หโตปิ โส สคฺคมุเปติ ฐานํ;
โภวาทิ โภวาทิน มารเยยฺยุํ, เย จาปิ เตสํ อภิสทฺทเหยฺยุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **พฺราหฺมโณ ตาวา**ติ ปฐมํ ตาว ขณฺฑหาโล ยชตุ สเกหิ ปุตฺเตหิ, อถ ตสฺมึ เอวํ ยชิตฺวา เทวโลกํ คเต ปจฺฉา ตฺวํ ยชิสฺสสิฯ เทว, สาทุรสโภชนมฺปิ หิ ตฺวํ อเญฺญหิ วีมํสาเปตฺวา ภุญฺชสิ, ปุตฺตทารมารณํเยว กสฺมา อวีมํสิตฺวา กโรสีติ ทีเปโนฺต เอวมาหฯ **เอวํ ชานโนฺต**ติ ‘‘ปุตฺตธีตโร มาเรตฺวา เทวโลกํ คจฺฉตี’’ติ เอวํ ชานโนฺต กึการณา อตฺตโน ปุเตฺต จ ญาตี จ อตฺตานญฺจ น ฆาเตสิฯ สเจ หิ ปรํ มาเรตฺวา เทวโลกํ คจฺฉนฺติ, อตฺตานํ มาเรตฺวา พฺรหฺมโลกํ คนฺตโพฺพ ภวิสฺสติฯ เอวํ ยญฺญคุณํ ชานเนฺตน ปรํ อมาเรตฺวา อตฺตาว มาเรตโพฺพ สิยาฯ อยํ ปน ตถา อกตฺวา มํ มาราเปติฯ อิมินาปิ การเณน ชานาหิ, มหาราช ‘‘ยถา เอส วินิจฺฉเย วิโลปํ กาตุํ อลภโนฺต เอวํ กโรตี’’ติฯ **เอทิส**นฺติ เอวรูปํ ปุตฺตฆาตยญฺญํฯ

กุมาโร เอตฺตกํ กเถโนฺตปิ ปิตรํ อตฺตโน วจนํ คาหาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ราชานํ ปริวาเรตฺวา ฐิตํ ปริสํ อารพฺภ อาห –

๑๐๓๖. ‘‘กถญฺจ กิร ปุตฺตกามาโย, คหปตโย ฆรณิโย จ;
นครมฺหิ น อุปรวนฺติ ราชานํ, มา ฆาตยิ โอรสํ ปุตฺตํฯ

๑๐๓๗. ‘‘กถญฺจ กิร ปุตฺตกามาโย, คหปตโย ฆรณิโย จ;
นครมฺหิ น อุปรวนฺติ ราชานํ, มา ฆาตยิ อตฺรชํ ปุตฺตํฯ

๑๐๓๘. ‘‘รโญฺญ จมฺหิ อตฺถกาโม, หิโต จ สพฺพชนปทสฺส;
น โกจิ อสฺส ปฏิฆํ, มยา ชานปโท น ปเวเทตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุตฺตกามาโย**ติ ฆรณิโย สนฺธาย วุตฺตํฯ คหปตโย ปน ปุตฺตกามา นาม โหนฺติฯ **น อุปรวนฺตี**ติ น อุปโกฺกสนฺติ น วทนฺติฯ **อตฺรช**นฺติ อตฺตโต ชาตํฯ เอวํ วุเตฺตปิ โกจิ รญฺญา สทฺธึ กเถตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ **น โกจิ อสฺส ปฏิฆํ มยา**ติ อิมินา โน ลโญฺช วา คหิโต, อิสฺสริยมเทน วา อิทํ นาม ทุกฺขํ กตนฺติ โกจิ เอโกปิ มยา สทฺธึ ปฏิฆํ กตฺตา นาม นาโหสิฯ **ชานปโท น ปเวเทตี**ติ เอวํ รโญฺญ จ ชนปทสฺส จ อตฺถกามสฺส มม ปิตรํ อยํ ชานปโท ‘‘คุณสมฺปโนฺน เต ปุโตฺต’’ติ น ปเวเทติ, น ชานาเปตีติ อโตฺถฯ

เอวํ วุเตฺตปิ โกจิ กิญฺจิ น กเถสิฯ ตโต จนฺทกุมาโร อตฺตโน ภริยาโย ตํ ยาจนตฺถาย อุโยฺยเชโนฺต อาห –

๑๐๓๙. ‘‘คจฺฉถ โว ฆรณิโย, ตาตญฺจ วเทถ ขณฺฑหาลญฺจ;
มา ฆาเตถ กุมาเร, อทูสเก สีหสงฺกาเสฯ

๑๐๔๐. ‘‘คจฺฉถ โว ฆรณิโย, ตาตญฺจ วเทถ ขณฺฑหาลญฺจ;
มา ฆาเตถ กุมาเร, อเปกฺขิเต สพฺพโลกสฺสา’’ติฯ

ตา คนฺตฺวา ยาจึสุฯ ตาปิ ราชา น โอโลเกสิฯ ตโต กุมาโร อนาโถ หุตฺวา วิลปโนฺต –

๑๐๔๑. ‘‘ยํนูนาหํ ชาเยยฺยํ, รถการกุเลสุ วา,
ปุกฺกุสกุเลสุ วา เวเสฺสสุ วา ชาเยยฺยํ,
น หชฺช มํ ราช ยเญฺญ ฆาเตยฺยา’’ติฯ –

วตฺวา ปุน ตา ภริยาโย อุโยฺยเชโนฺต อาห –

๑๐๔๒. ‘‘สพฺพา สีมนฺตินิโย คจฺฉถ, อยฺยสฺส ขณฺฑหาลสฺส;
ปาเทสุ นิปตถ, อปราธาหํ น ปสฺสามิฯ

๑๐๔๓. ‘‘สพฺพา สีมนฺตินิโย คจฺฉถ, อยฺยสฺส ขณฺฑหาลสฺส;
ปาเทสุ นิปตถ, กิเนฺต ภเนฺต มยํ อทูเสมา’’ติฯ

ตตฺถ **อปราธาหํ น ปสฺสามี**ติ อหํ อาจริยขณฺฑหาเล อตฺตโน อปราธํ น ปสฺสามิฯ **กิเนฺต ภเนฺต**ติ อยฺย ขณฺฑหาล, มยํ ตุยฺหํ กิํ ทูสยิมฺหา, อถ จนฺทกุมารสฺส โทโส อตฺถิ, ตํ ขมถาติ วเทถาติฯ

อถ จนฺทกุมารสฺส กนิฎฺฐภคินี เสลกุมารี นาม โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี ปิตุ ปาทมูเล ปติตฺวา ปริเทวิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๐๔๔. ‘‘กปณา วิลปติ เสลา, ทิสฺวาน ภาตเร อุปนีตเตฺต;
ยโญฺญ กิร เม อุกฺขิปิโต, ตาเตน สคฺคกาเมนา’’ติฯ

ตตฺถ **อุปนีตเตฺต**ติ อุปนีตสภาเวฯ **อุกฺขิปิโต**ติ อุกฺขิโตฺตฯ **สคฺคกาเมโน**ติ มม ภาตโร มาเรตฺวา สคฺคํ อิจฺฉเนฺตนฯ ตาต, อิเม มาเรตฺวา กิํ สเคฺคน กริสฺสสีติ วิลปติฯ

ราชา ตสฺสาปิ กถํ น คณฺหิฯ ตโต จนฺทกุมารสฺส ปุโตฺต วสุโล นาม ปิตรํ ทุกฺขิตํ ทิสฺวา ‘‘อหํ อยฺยกํ ยาจิตฺวา มม ปิตุ ชีวิตํ ทาเปสฺสามี’’ติ รโญฺญ ปาทมูเล ปริเทวิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๐๔๕. ‘‘อาวตฺติ ปริวตฺติ จ, วสุโล สมฺมุขา รโญฺญ;
มา โน ปิตรํ อวธิ, ทหรมฺหาโยพฺพนํ ปตฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **ทหรมฺหาโยพฺพนํ ปตฺตา**ติ เทว, มยํ ตรุณทารกา, น ตาว โยพฺพนปฺปตฺตา, อเมฺหสุปิ ตาว อนุกมฺปาย อมฺหากํ ปิตรํ มา อวธีติฯ

ราชา ตสฺส ปริเทวิตํ สุตฺวา ภิชฺชมานหทโย วิย หุตฺวา อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ กุมารํ อาลิงฺคิตฺวา ‘‘ตาต, อสฺสาสํ ปฎิลภ, วิสฺสเชฺชมิ เต ปิตร’’นฺติ วตฺวา คาถมาห –

๑๐๔๖. ‘‘เอโส เต วสุล ปิตา, สเมหิ ปิตรา สห;
ทุกฺขํ โข เม ชนยสิ, วิลปโนฺต อเนฺตปุรสฺมิํ;
มุเญฺจถ ทานิ กุมาเร, อลมฺปิ เม โหตุ ปุตฺตยเญฺญนา’’ติฯ

ตตฺถ **อเนฺตปุรสฺมิ**นฺติ ราชนิเวสนสฺส อนฺตเรฯ

ปุน ขณฺฑหาโล อาคนฺตฺวา อาห –

๑๐๔๗. ‘‘ปุเพฺพว โขสิ เม วุตฺโต, ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวเณฺจตํ;
อถ โน อุปกฺขฏสฺส ยญฺญสฺส, กสฺมา กโรสิ วิเกฺขปํฯ

๑๐๔๘. ‘‘สเพฺพ วชนฺติ สุคตึ, เย ยชนฺติ เยปิ ยาเชนฺติ;
เย จาปิ อนุโมทนฺติ, ยชนฺตานํ เอทิสํ มหายญฺญ’’นฺติฯ

ราชา ปน อนฺธพาโล ปุน ตสฺส วจเนน ปุเตฺต คณฺหาเปสิฯ ตโต ขณฺฑหาโล จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ราชา มุทุจิโตฺต กาเลน คณฺหาเปติ, กาเลน วิสฺสเชฺชติ, ปุนปิ ทารกานํ วจเนน ปุเตฺต วิสฺสเชฺชยฺย, ยญฺญาวาฏเญฺญว นํ เนมี’’ติฯ อถสฺส ตตฺถ คมนตฺถาย คาถมาห –

๑๐๔๙. ‘‘สพฺพรตนสฺส ยโญฺญ อุปกฺขโฏ, เอกราช ตว ปฏิยโตฺต;
อภินิกฺขมสฺสุ เทว, สคฺคํ คโต ตุวํ ปโมทิสฺสสี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, ตว ยโญฺญ สพฺพรตเนหิ อุปกฺขโฏ ปฏิยโตฺต, อิทานิ เต อภินิกฺขมนกาโล, ตสฺมา อภินิกฺขม, ยญฺญํ ยชิตฺวา สคฺคํ คโต ปโมทิสฺสสีติฯ

ตโต โพธิสตฺตํ อาทาย ยญฺญาวาฏคมนกาเล ตสฺส โอโรธา เอกโตว นิกฺขมิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๐๕๐. ‘‘ทหรา สตฺตสตา เอตา, จนฺทกุมารสฺส ภริยาโย;
เกเส ปกิริตฺวาน, โรทนฺติโย มคฺคมนุยายิํสุฯ

๑๐๕๑. ‘‘อปรา ปน โสเกน, นิกฺขนฺตา นนฺทเน วิย เทวา;
เกเส ปกิริตฺวาน, โรทนฺติโย มคฺคมนุยายิสุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **นนฺทเน วิย เทวา**ติ นนฺทนวเน จวนเทวปุตฺตํ ปริวาเรตฺวา นิกฺขนฺตเทวตา วิย คตาฯ

อิโต ปรํ ตาสํ วิลาปคาถา โหนฺติ –

๑๐๕๒. ‘‘กาสิกสุจิวตฺถธรา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นียนฺติ จนฺทสูริยา, ยญฺญตฺถาย เอกราชสฺสฯ

๑๐๕๓. ‘‘กาสิกสุจิวตฺถธรา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นียนฺติ จนฺทสูริยา, มาตุ กตฺวา หทยโสกํฯ

๑๐๕๔. ‘‘กาสิกสุจิวตฺถธรา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นียนฺติ จนฺทสูริยา, ชนสฺส กตฺวา หทยโสกํฯ

๑๐๕๕. ‘‘มํสรสโภชนา นฺหาปกสุนฺหาปิตา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นียนฺติ จนฺทสูริยา, ยญฺญตฺถาย เอกราชสฺสฯ

๑๐๕๖. ‘‘มํสรสโภชนา นฺหาปกสุนฺหาปิตา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นียนฺติ จนฺทสูริยา, มาตุ กตฺวา หทยโสกํฯ

๑๐๕๗. ‘‘มํสรสโภชนา นฺหาปกสุนฺหาปิตา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;

นียนฺติ จนฺทสูริยา, ชนสฺส กตฺวา หทยโสกํฯ

๑๐๕๘. ‘‘ยสฺสุ ปุเพฺพ หตฺถิวรธุรคเต, หตฺถีหิ อนุวชนฺติ;
ตฺยชฺช จนฺทสูริยา, อุโภว ปตฺติกา ยนฺติฯ

๑๐๕๙. ‘‘ยสฺสุ ปุเพฺพ อสฺสวรธุรคเต, อเสฺสหิ อนุวชนฺติ;
ตฺยชฺช จนฺทสูริยา, อุโภว ปตฺติกา ยนฺติฯ

๑๐๖๐. ‘‘ยสฺสุ ปุเพฺพ รถวรธุรคเต, รเถหิ อนุวชนฺติ;
ตฺยชฺช จนฺทสูริยา, อุโภว ปตฺติกา ยนฺติฯ

๑๐๖๑. ‘‘เยหิสฺสุ ปุเพฺพ นิยฺยํสุ, ตปนียกปฺปเนหิ ตุรเงฺคหิ;
ตฺยชฺช จนฺทสูริยา, อุโภว ปตฺติกา ยนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **กาสิกสุจิวตฺถธรา**ติ กาสิกานิ สุจิวตฺถานิ ธารยมานาฯ **จนฺทสูริยา**ติ จนฺทกุมาโร จ สูริยกุมาโร จฯ **นฺหาปกสุนฺหาปิตา**ติ จนฺทนจุเณฺณน อุพฺพเฏฺฏตฺวา นฺหาปเกหิ กตปริกมฺมตาย สุนฺหาปิตาฯ **ยสฺสู**ติ เย อสฺสุฯ **อสฺสู**ติ นิปาตมตฺตํ, เย กุมาเรติ อโตฺถฯ **ปุเพฺพ**ติ อิโต ปุเพฺพฯ **หตฺถิวรธุรคเต**ติ หตฺถิวรานํ ธุรคเต, อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคเตติ อโตฺถฯ **อสฺสวรธุรคเต**ติ อสฺสวรปิฎฺฐิคเตฯ **รถวรธุรคเต**ติ รถวรมชฺฌคเตฯ **นิยฺยํสู**ติ นิกฺขมิํสุฯ

เอวํ ตาสุ ปริเทวนฺตีสุเยว โพธิสตฺตํ นครา นีหริํสุฯ สกลนครํ สงฺขุภิตฺวา นิกฺขมิตุํ อารภิฯ มหาชเน นิกฺขเนฺต ทฺวารานิ นปฺปโหนฺติฯ พฺราหฺมโณ อติพหุํ ชนํ ทิสฺวา ‘‘โก ชานาติ, กิํ ภวิสฺสตี’’ติ นครทฺวารานิ ถกาเปสิฯ มหาชโน นิกฺขมิตุํ อลภโนฺต นครทฺวารสฺส อาสนฺนฏฺฐาเน อุยฺยานํ อตฺถิ, ตสฺส สนฺติเก มหาวิรวํ รวิฯ เตน รเวน สกุณสโงฺฆ สงฺขุภิโต อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ มหาชโน ตํ ตํ สกุณิํ อามเนฺตตฺวา วิลปโนฺต อาห –

๑๐๖๒. ‘‘ยทิ สกุณิ มํสมิจฺฉสิ, ฑยสฺสุ ปุเพฺพน ปุปฺผวติยา;
ยชเตตฺถ เอกราชา, สมฺมูโฬฺห จตูหิ ปุเตฺตหิฯ

๑๐๖๓. ‘‘ยทิ สกุณิ มํสมิจฺฉสิ, ฑยสฺสุ ปุเพฺพน ปุปฺผวติยา;
ยชเตตฺถ เอกราชา, สมฺมูโฬฺห จตูหิ กญฺญาหิฯ

๑๐๖๔. ‘‘ยทิ สกุณิ มํสมิจฺฉสิ, ฑยสฺสุ ปุเพฺพน ปุปฺผวติยา;
ยชเตตฺถ เอกราชา, สมฺมูโฬฺห จตูหิ มเหสีติฯ

๑๐๖๕. ‘‘ยทิ สกุณิ มํสมิจฺฉสิ, ฑยสฺสุ ปุเพฺพน ปุปฺผวติยา;
ยชเตตฺถ เอกราชา, สมฺมูโฬฺห จตูหิ คหปตีหิฯ

๑๐๖๖. ‘‘ยทิ สกุณิ มํสมิจฺฉสิ, ฑยสฺสุ ปุเพฺพน ปุปฺผวติยา;
ยชเตตฺถ เอกราชา, สมฺมูโฬฺห จตูหิ หตฺถีหิฯ

๑๐๖๗. ‘‘ยทิ สกุณิ มํสมิจฺฉสิ, ฑยสฺสุ ปุเพฺพน ปุปฺผวติยา;
ยชเตตฺถ เอกราชา, สมฺมูโฬฺห จตูหิ อเสฺสหิฯ

๑๐๖๘. ‘‘ยทิ สกุณิ มํสมิจฺฉสิ, ฑยสฺสุ ปุเพฺพน ปุปฺผวติยา;
ยชเตตฺถ เอกราชา, สมฺมูโฬฺห จตูหิ อุสเภหิฯ

๑๐๖๙. ‘‘ยทิ สกุณิ มํสมิจฺฉสิ, ฑยสฺสุ ปุเพฺพน ปุปฺผวติยา;
ยชเตตฺถ เอกราชา, สมฺมูโฬฺห สพฺพจตุเกฺกนา’’ติฯ

ตตฺถ **มํสมิจฺฉสี**ติ อโมฺภ สกุณิ, สเจ มํสํ อิจฺฉสิ, ปุปฺผวติยา ปุเพฺพน ปุรตฺถิมทิสายํ ยญฺญาวาโฏ อตฺถิ, ตตฺถ คจฺฉฯ **ยชเตตฺถา**ติ เอตฺถ ขณฺฑหาลสฺส วจนํ คเหตฺวา สมฺมูโฬฺห เอกราชา จตูหิ ปุเตฺตหิ ยญฺญํ ยชติฯ เสสคาถาสุปิ เอเสว นโยฯ

เอวํ มหาชโน ตสฺมิํ ฐาเน ปริเทวิตฺวา โพธิสตฺตสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปาสาทํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต อเนฺตปุเร กูฏาคารอุยฺยานาทีนิ ปสฺสโนฺต คาถาหิ ปริเทวิ –

๑๐๗๐. ‘‘อยมสฺส ปาสาโท, อิทํ อเนฺตปุรํ สุรมณียํ;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๗๑. ‘‘อิทมสฺส กูฏาคารํ, โสวณฺณํ ปุปฺผมลฺยวิกิณฺณํ;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๗๒. ‘‘อิทมสฺส อุยฺยานํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๗๓. ‘‘อิทมสฺส อโสกวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๗๔. ‘‘อิทมสฺส กณิการวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๗๕. ‘‘อิทมสฺส ปาฏลิวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๗๖. ‘‘อิทมสฺส อมฺพวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๗๗. ‘‘อยมสฺส โปกฺขรณี, สญฺฉนฺนา ปทุมปุณฺฑรีเกหิ;
นาวา จ โสวณฺณวิกตา, ปุปฺผวลฺลิยา จิตฺตา สุรมณียา;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตา’’ติฯ

ตตฺถ **เตทานี**ติ อิทานิ เต จนฺทกุมารปฺปมุขา อมฺหากํ อยฺยปุตฺตา เอวรูปํ ปาสาทํ ฉเฑฺฑตฺวา วธาย นียนฺติฯ **โสวณฺณวิกตา**ติ สุวณฺณขจิตาฯ

เอตฺตเกสุ ฐาเนสุ วิลปนฺตา ปุน หตฺถิสาลาทีนิ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ –

๑๐๗๘. ‘‘อิทมสฺส หตฺถิรตนํ, เอราวโณ คโช พลี ทนฺตี;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๗๙. ‘‘อิทมสฺส อสฺสรตนํ, เอกขุโร อโสฺส;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๘๐. ‘‘อยมสฺส อสฺสรโถ, สาฬิยนิโคฺฆโส สุโภ รตนวิจิโตฺต;
ยตฺถสฺสุ อยฺยปุตฺตา, โสภิํสุ นนฺทเน วิย เทวา;
เตทานิ อยฺยปุตฺตา, จตฺตาโร วธาย นินฺนีตาฯ

๑๐๘๑. ‘‘กถํ นาม สามสมสุนฺทเรหิ, จนฺทนมุทุกคเตฺตหิ;
ราชา ยชิสฺสเต ยญฺญํ, สมฺมูโฬฺห จตูหิ ปุเตฺตหิฯ

๑๐๘๒. ‘‘กถํ นาม สามสมสุนฺทราหิ, จนฺทนมุทุกคตฺตาหิ;
ราชา ยชิสฺสเต ยญฺญํ, สมฺมูโฬฺห จตูหิ กญฺญาหิฯ

๑๐๘๓. ‘‘กถํ นาม สามสมสุนฺทราหิ, จนฺทนมุทุกคตฺตาหิ;
ราชา ยชิสฺสเต ยญฺญํ, สมฺมูโฬฺห จตูหิ มเหสีหิฯ

๑๐๘๔. ‘‘กถํ นาม สามสมสุนฺทเรหิ, จนฺทนมุทุกคเตฺตหิ;
ราชา ยชิสฺสเต ยญฺญํ, สมฺมูโฬฺห จตูหิ คหปตีหิฯ

๑๐๘๕. ‘‘ยถา โหนฺติ คามนิคมา, สุญฺญา อมนุสฺสกา พฺรหารญฺญา;
ตถา เหสฺสติ ปุปฺผวติยา, ยิเฎฺฐสุ จนฺทสูริเยสู’’ติฯ

ตตฺถ **เอราวโณ**ติ ตสฺส หตฺถิโน นามํฯ **เอกขุโร**ติ อภินฺนขุโรฯ **สาฬิยนิโคฺฆโส**ติ คมนกาเล สาฬิกานํ วิย มธุเรน นิโคฺฆเสน สมนฺนาคโตฯ **กถํ นามา**ติ เกน นาม การเณนฯ **สามสมสุนฺทเรหี**ติ สุวณฺณสาเมหิ จ อญฺญมญฺญํ ชาติยา สเมหิ จ นิโทฺทสตาย สุนฺทเรหิฯ **จนฺทนมุทุกคเตฺตหี**ติ โลหิตจนฺทนลิตฺตคเตฺตหิฯ **พฺรหารญฺญา**ติ ยถา เต คามนิคมา สุญฺญา นิมฺมนุสฺสา พฺรหารญฺญา โหนฺติ, ตถา ปุปฺผวติยาปิ ยเญฺญ ยิเฎฺฐสุ ราชปุเตฺตสุ สุญฺญา อรญฺญสทิสา ภวิสฺสตีติฯ

อถ มหาชโน พหิ นิกฺขมิตุํ อลภโนฺต อโนฺตนคเรเยว วิจรโนฺต ปริเทวิฯ โพธิสโตฺตปิ ยญฺญาวาฏํ นีโตฯ อถสฺส มาตา โคตมี นาม เทวี ‘‘ปุตฺตานํ เม ชีวิตํ เทหิ, เทวา’’ติ รโญฺญ ปาทมูเล ปริวตฺติตฺวา ปริเทวมานา อาห –

๑๐๘๖. ‘‘อุมฺมตฺติกา ภวิสฺสามิ, ภูนหตา ปํสุนา จ ปริกิณฺณา;
สเจ จนฺทวรํ หนฺติ, ปาณา เม เทว รุชฺฌนฺติฯ

๑๐๘๗. ‘‘อุมฺมตฺติกา ภวิสฺสามิ, ภูนหตา ปํสุนา จ ปริกิณฺณา;
สเจ สูริยวรํ หนฺติ, ปาณา เม เทว รุชฺฌนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **ภูนหตา**ติ หตวุฑฺฒิฯ **ปํสุนา จ ปริกิณฺณา**ติ ปํสุปริกิณฺณสรีรา อุมฺมตฺติกา หุตฺวา วิจริสฺสามิฯ

สา เอวํ ปริเทวนฺตีปิ รโญฺญ สนฺติกา กิญฺจิ กถํ อลภิตฺวา ‘‘มม ปุโตฺต ตุมฺหากํ กุชฺฌิตฺวา คโต ภวิสฺสติ, กิสฺส นํ ตุเมฺห น นิวเตฺตถา’’ติ กุมารสฺส จตโสฺส ภริยาโย อาลิงฺคิตฺวา ปริเทวนฺตี อาห –

๑๐๘๘. ‘‘นนฺวิมา น รมาเปยฺยุํ, อญฺญมญฺญํ ปิยํวทา;
ฆฏฺฏิกา อุปริกฺขี จ, โปกฺขรณี จ ภาริกา;

จนฺทสูริเยสุ นจฺจนฺติโย, สมา ตาสํ น วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **กินฺนุมา น รมาเปยฺยุ**นฺติ เกน การเณน อิมา ฆฎฺฎิกาติอาทิกา จตโสฺส อญฺญมญฺญํ ปิยํวทา จนฺทสูริยกุมารานํ สนฺติเก นจฺจนฺติโย มม ปุเตฺต น รมาปยึสุ, อุกฺกณฺฐาปยึสุฯ สกลชมฺพุทีปสฺมิญฺหิ นเจฺจ วา คีเต วา สมา อญฺญา กาจิ ตาสํ น วิชฺชตีติ อโตฺถฯ

อิติ สา สุณฺหาหิ สทฺธึ ปริเทวิตฺวา อญฺญํ คเหตพฺพคฺคหณํ อปสฺสนฺตี ขณฺฑหาลํ อโกฺกสมานา อฎฺฐ คาถา อภาสิ –

๑๐๘๙. ‘‘อิมํ มยฺหํ หทยโสกํ, ปฎิมุญฺจตุ ขณฺฑหาล ตว มาตา;
โย มยฺหํ หทยโสโก, จนฺทมฺหิ วธาย นินฺนีเตฯ

๑๐๙๐. ‘‘อิมํ มยฺหํ หทยโสกํ, ปฎิมุญฺจตุ ขณฺฑหาล ตว มาตา;
โย มยฺหํ หทยโสโก, สูริยมฺหิ วธาย นินฺนีเตฯ

๑๐๙๑. ‘‘อิมํ มยฺหํ หทยโสกํ, ปฎิมุญฺจตุ ขณฺฑหาล ตว ชายา;
โย มยฺหํ หทยโสโก, จนฺทมฺหิ วธาย นินฺนีเตฯ

๑๐๙๒. ‘‘อิมํ มยฺหํ หทยโสกํ, ปฎิมุญฺจตุ ขณฺฑหาล ตว ชายา;
โย มยฺหํ หทยโสโก, สูริยมฺหิ วธาย นินฺนีเตฯ

๑๐๙๓. ‘‘มา จ ปุเตฺต มา จ ปตึ, อทฺทกฺขิ ขณฺฑหาล ตว มาตา;
โย ฆาเตสิ กุมาเร, อทูสเก สีหสงฺกาเสฯ

๑๐๙๔. ‘‘มา จ ปุเตฺต มา จ ปตึ, อทฺทกฺขิ ขณฺฑหาล ตว มาตา;
โย ฆาเตสิ กุมาเร, อเปกฺขิเต สพฺพโลกสฺสฯ

๑๐๙๕. ‘‘มา จ ปุเตฺต มา จ ปตึ, อทฺทกฺขิ ขณฺฑหาล ตว ชายา;
โย ฆาเตสิ กุมาเร, อทูสเก สีหสงฺกาเสฯ

๑๐๙๖. ‘‘มา จ ปุเตฺต มา จ ปตึ, อทฺทกฺขิ ขณฺฑหาล ตว ชายา;
โย ฆาเตสิ กุมาเร, อเปกฺขิเต สพฺพโลกสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **อิมํ มยฺห**นฺติ มยฺหํ อิมํ หทยโสกํ ทุกฺขํฯ **ปฎิมุญฺจตู**ติ ปวิสตุ ปาปุณาตุฯ **โย ฆาเตสี**ติ โย ตฺวํ ฆาเตสิฯ **อเปกฺขิเต**ติ สพฺพโลเกน โอโลกิเต ทิสฺสมาเน มาเรสีติ อโตฺถฯ

โพธิสโตฺต ยญฺญาวาเฎปิ ปิตรํ ยาจโนฺต อาห –

๑๐๙๗. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
อปิ นิคฬพนฺธกาปิ, หตฺถี อเสฺส จ ปาเลมฯ

๑๐๙๘. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
อปิ นิคฬพนฺธกาปิ, หตฺถิฉกณานิ อุเชฺฌมฯ

๑๐๙๙. ‘‘มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;

อปิ นิคฬพนฺธกาปิ, อสฺสฉกณานิ อุเชฺฌมฯ

๑๑๐๐. “มา โน เทว อวธิ, ทาเส โน เทหิ ขณฺฑหาลสฺส;
ยสฺส โหนฺติ ตว กามา, อปิ รฏฺฐา ปพฺพาชิตา;
ภิกฺขาจริยํ จริสฺสามฯ

๑๑๐๑. “ทิพฺพํ เทว อุปยาจนฺติ, ปุตฺตตฺถิกาปิ ทลิทฺทา;
ปฏิภานานิปิ หิตฺวา, ปุเตฺต น ลภนฺติ เอกจฺจาฯ

๑๑๐๒. “อาสีสิกานิ กโรนฺติ, ปุตฺตา โน ชายนฺตุ ตโต ปปุตฺตา;
อถ โน อการณสฺมา, ยญฺญตฺถาย เทว ฆาเตสิฯ

๑๑๐๓. “อุปยาจิตเกน ปุตฺตํ ลภนฺติ, มา ตาต โน อฆาเตสิ;
มา กิจฺฉาลทฺธเกหิ ปุเตฺตหิ, ยชิโตฺถ อิมํ ยญฺญํฯ

๑๑๐๔. “อุปยาจิตเกน ปุตฺตํ ลภนฺติ, มา ตาต โน อฆาเตสิ;
มา กปณลทฺธเกหิ ปุเตฺตหิ, อมฺมาย โน วิปฺปวาเสหี’’ติฯ

ตตฺถ **ทิพฺพ**นฺติ เทว, อปุตฺติกา ทลิทฺทาปิ นาริโย ปุตฺตตฺถิกา หุตฺวา พหุํ ปณฺณาการํ กริตฺวา ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลภามาติ ทิพฺพํ อุปยาจนฺติฯ **ปฏิภานานิปิ หิตฺวา**ติ โทหฬานิ ฉเฑฺฑตฺวาปิ, อลภิตฺวาปีติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, นารีนญฺหิ อุปฺปนฺนํ โทหฬํ อลภิตฺวา คโพฺภ สุสฺสิตฺวา นสฺสติฯ ตตฺถ เอกจฺจา ยาจนฺตาปิ ปุเตฺต อลภมานา, กาจิ ลทฺธมฺปิ โทหฬํ ปหาย อปริภุญฺชิตฺวา น ลภนฺติ, กาจิ โทหฬํ อลภมานา น ลภนฺติฯ มยฺหํ ปน มาตา อุปฺปนฺนํ โทหฬํ ลภิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อุปฺปนฺนํ คพฺภํ อนาเสตฺวา ปุเตฺต ปฏิลภิฯ เอวํ ปฏิลเทฺธ มา โน อวธีติ ยาจติฯ

อาสีสิกานีติ มหาราช, อิเม สตฺตา อาสีสํ กโรนฺติฯ กินฺติ? ปุตฺตา โน ชายนฺตูติฯ **ตโต ปปุตฺตา**ติ ปุตฺตานมฺปิ โน ปุตฺตา ชายนฺตูติฯ **อถ โน อการณสฺมา**ติ อถ ตฺวํ อเมฺห อการเณน ยญฺญตฺถาย ฆาเตสิฯ **อุปยาจิตเกนา**ติ เทวตานํ อายาจเนนฯ **กปณลทฺธเกหี**ติ กปณา วิย หุตฺวา ลทฺธเกหิฯ **ปุเตฺตหี**ติ อเมฺหหิ สทฺธิํ อมฺหากํ อมฺมาย มา วิปฺปวาเสหิ, มา โน มาตรา สทฺธิํ วิปฺปวาสํ กรีติ วทติฯ

โส เอวํ วทโนฺตปิ ปิตุ สนฺติกา กิญฺจิ กถํ อลภิตฺวา มาตุ ปาทมูเล นิปติตฺวา ปริเทวมาโน อาห –

๑๑๐๕. “พหุทุกฺขา โปสิย จนฺทํ, อมฺม ตุวํ ชียเส ปุตฺตํ;
วนฺทามิ โข เต ปาเท, ลภตํ ตาโต ปรโลกํฯ

๑๑๐๖. “หนฺท จ มํ อุปคูห, ปาเท เต อมฺม วนฺทิตุํ เทหิ;
คจฺฉามิ ทานิ ปวาสํ, ยญฺญตฺถาย เอกราชสฺสฯ

๑๑๐๗. “หนฺท จ มํ อุปคูห, ปาเท เต อมฺม วนฺทิตุํ เทหิ;
คจฺฉามิ ทานิ ปวาสํ, มาตุ กตฺวา หทยโสกํฯ

๑๑๐๘. “หนฺท จ มํ อุปคูห, ปาเท เต อมฺม วนฺทิตุํ เทหิ;

คจฺฉามิ ทานิ ปวาสํ, ชนสฺส กตฺวา หทยโสก’’นฺติฯ

ตตฺถ **พหุทุกฺขา โปสิยา**ติ พหูหิ ทุเกฺขหิ โปสิยฯ **จนฺท**นฺติ มํ จนฺทกุมารํ เอวํ โปเสตฺวา อิทานิ, อมฺม, ตฺวํ ชียเส ปุตฺตํฯ **ลภตํ ตาโต ปรโลก**นฺติ ปิตา เม โภคสมฺปนฺนํ ปรโลกํ ลภตุฯ **อุปคูหา**ติ อาลิงฺค ปริสฺสชฯ **ปวาส**นฺติ ปุน อนาคมนาย อจฺจนฺตํ วิปฺปวาสํ คจฺฉามิฯ

อถสฺส มาตา ปริเทวนฺตี จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๑๐๙. ‘‘หนฺท จ ปทุมปตฺตานํ, โมฬึ พนฺธสฺสุ โคตมิปุตฺต;
จมฺปกทลมิสฺสาโย, เอสา เต โปราณิกา ปกติฯ

๑๑๑๐. ‘‘หนฺท จ วิเลปนํ เต, ปจฺฉิมกํ จนฺทนํ วิลิมฺปสฺสุ;
เยหิ จ สุวิลิโตฺต, โสภสิ ราชปริสายํฯ

๑๑๑๑. ‘‘หนฺท จ มุทุกานิ วตฺถานิ, ปจฺฉิมกํ กาสิกํ นิวาเสหิ;
เยหิ จ สุนิวโตฺถ, โสภสิ ราชปริสายํฯ

๑๑๑๒. ‘‘มุตฺตามณิกนกวิภูสิตานิ , คณฺหสฺสุ หตฺถาภรณานิ;
เยหิ จ หตฺถาภรเณหิ, โสภสิ ราชปริสาย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปทุมปตฺตาน**นฺติ ปทุมปตฺตเวฐนํ นาเมกํ ปสาธนํ, ตํ สนฺธาเยวมาหฯ ตว วิปฺปกิณฺณํ โมฬึ อุกฺขิปิตฺวา ปทุมปตฺตเวฐเนน โยเชตฺวา พนฺธาติ อโตฺถฯ **โคตมิปุตฺตา**ติ จนฺทกุมารํ อาลปติฯ **จมฺปกทลมิสฺสาโย**ติ อพฺภนฺตริเมหิ จมฺปกทเลหิ มิสฺสิตา วณฺณคนฺธสมฺปนฺนา นานาปุปฺผมาลา ปิลนฺธสฺสุฯ **เอสา เต**ติ เอสา ตว โปราณิกา ปกติ, ตเมว คณฺหสฺสุ ปุตฺตาติ ปริเทวติฯ **เยหิ จา**ติ เยหิ โลหิตจนฺทนวิเลปเนหิ วิลิโตฺต ราชปริสาย โสภสิ, ตานิ วิลิมฺปสฺสูติ อโตฺถฯ **กาสิก**นฺติ สตสหสฺสคฺฆนกํ กาสิกวตฺถํฯ **คณฺหสฺสู**ติ ปิลนฺธสฺสุฯ

อิทานิสฺส จนฺทา นาม อคฺคมเหสี ตสฺส ปาทมูเล นิปติตฺวา ปริเทวมานา อาห –

๑๑๑๓. ‘‘น หิ นูนายํ รฎฺฐปาโล, ภูมิปติ ชนปทสฺส ทายาโท;
โลกิสฺสโร มหโนฺต, ปุเตฺต เสฺนหํ ชนยตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา คาถมาห –

๑๑๑๔. ‘‘มยฺหมฺปิ ปิยา ปุตฺตา, อตฺตา จ ปิโย ตุเมฺห จ ภริยาโย;
สคฺคญฺจ ปตฺถยาโน, เตนาหํ ฆาตยิสฺสามี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – กิํการณา ปุตฺตสิเนหํ น ชเนมิ? น เกวลํ โคตมิยา เอว, อถ โข มยฺหมฺปิ ปิยา ปุตฺตา, ตถา อตฺตา จ ตุเมฺห จ สุณฺหาโย ภริยาโย จ ปิยาเยวฯ เอวํ สเนฺตปิ สคฺคญฺจ ปตฺถยาโน อหํ สคฺคํ ปเตฺถโนฺต, เตน การเณน เอเต ฆาตยิสฺสามิ, มา จินฺตยิตฺถ, สเพฺพเปเต มยา สทฺธิํ เทวโลกํ เอกโต คมิสฺสนฺตีติฯ

จนฺทา อาห –

๑๑๑๕. ‘‘มํ ปฐมํ ฆาเตหิ, มา เม หทยํ ทุกฺขํ ผาเลสิ;
อลงฺกโต สุนฺทรโก, ปุโตฺต เทว ตว สุขุมาโลฯ

๑๑๑๖. ‘‘หนฺทยฺย มํ หนสฺสุ, ปรโลเก จนฺทเกน เหสฺสามิ;
ปุญฺญํ กรสฺสุ วิปุลํ, วิจราม อุโภปิ ปรโลเก’’ติฯ

ตตฺถ **ปฐม**นฺติ เทว, มม สามิกโต ปฐมตรํ มํ ฆาเตหิฯ **ทุกฺข**นฺติ จนฺทสฺส มรณทุกฺขํ มม หทยํ มา ผาเลสิฯ **อลงฺกโต**ติ อยํ มม เอโกว อลํ ปริยโตฺตติ เอวํ อลงฺกโตฯ เอวรูปํ นาม ปุตฺตํ มา ฆาตยิ, มหาราชาติ ทีเปติฯ **หนฺทยฺยา**ติ หนฺท, อยฺย, ราชานํ อาลปนฺตี เอวมาหฯ **ปรโลเก จนฺทเกนา**ติ จเนฺทน สทฺธึ ปรโลเก ภวิสฺสามิฯ **วิจราม อุโภปิ ปรโลเก**ติ ตยา เอกโต ฆาติตา อุโภปิ ปรโลเก สุขํ อนุภวนฺตา วิจราม, มา โน สคฺคนฺตรายมกาสีติฯ

ราชา อาห –

๑๑๑๗. ‘‘มา ตฺวํ จเนฺท รุจฺจิ มรณํ, พหุกา ตว เทวรา วิสาลกฺขิ;
เต ตํ รมยิสฺสนฺติ, ยิฏฺฐสฺมึ โคตมิปุเตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **มา ตฺวํ จเนฺท รุจฺจี**ติ มา ตฺวํ อตฺตโน มรณํ โรเจสิฯ ‘‘มา รุทฺที’’ติปิ ปาโฐ, มา โรทีติ อโตฺถฯ **เทวรา**ติ ปติภาตุกาฯ

ตโต ปรํ สตฺถา –

๑๑๑๘. ‘‘เอวํ วุเตฺต จนฺทา อตฺตานํ, หนฺติ หตฺถตลเกหี’’ติฯ – อุปฑฺฒคาถมาห;
ตโต ปรํ ตสฺสาเยว วิลาโป โหติ –

‘‘อลเมตฺถ ชีวิเตน, ปิสฺสามิ วิสํ มริสฺสามิฯ

๑๑๑๙. ‘‘น หิ นูนิมสฺส รโญฺญ, มิตฺตามจฺจา จ วิชฺชเร สุหทา;
เย น วทนฺติ ราชานํ, ‘มา ฆาตยิ โอรเส ปุเตฺต’ฯ

๑๑๒๐. ‘‘น หิ นูนิมสฺส รโญฺญ, ญาตี มิตฺตา จ วิชฺชเร สุหทา;
เย น วทนฺติ ราชานํ, ‘มา ฆาตยิ อตฺรเช ปุเตฺต’ฯ

๑๑๒๑. ‘‘อิเม เตปิ มยฺหํ ปุตฺตา, คุณิโน กายูรธาริโน ราช;
เตหิปิ ยชสฺสุ ยญฺญํ, อถ มุญฺจตุ โคตมิปุเตฺตฯ

๑๑๒๒. ‘‘พิลสตํ มํ กตฺวาน, ยชสฺสุ สตฺตธา มหาราช;
มา เชฏฺฐปุตฺตมวธิ, อทูสกํ สีหสงฺกาสํฯ

๑๑๒๓. ‘‘พิลสตํ มํ กตฺวาน, ยชสฺสุ สตฺตธา มหาราช;
มา เชฏฺฐปุตฺตมวธิ, อเปกฺขิตํ สพฺพโลกสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **เอว**นฺติ เอวํ อนฺธพาเลน เอกราเชน วุเตฺตฯ **หนฺตี**ติ ‘‘กึ นาเมตํ กเถสี’’ติ วตฺวา หตฺถตเลหิ อตฺตานํ หนฺติฯ **ปิสฺสามี**ติ ปิวิสฺสามิฯ **อิเม เตปี**ติ วสฺุลกุมารํ อาทึ กตฺวา เสสทารเก หเตฺถ คเหตฺวา รโญฺญ ปาทมูเล ฐิตา เอวมาหฯ **คุณิโน**ติ มาลาคุณอาภรเณหิ สมนฺนาคตาฯ **กายูรธาริโน**ติ กายูรปสาธนธราฯ **พิลสต**นฺติ มหาราช, มํ ฆาเตตฺวา โกฏฺฐาสสตํ กตฺวา สตฺตธา สตฺตสุ ฐาเนสุ ยญฺญํ ยชสฺสุฯ

อิติ สา รโญฺญ สนฺติเก อิมาหิ คาถาหิ ปริเทวิตฺวา อสฺสาสํ อลภมานา โพธิสตฺตเสฺสว สนฺติกํ คนฺตฺวา ปริเทวมานา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘จเนฺท, มยา ชีวมาเนน ตุยฺหํ ตสฺมิํ ตสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ สุภณิเต สุกถิเต อุจฺจาวจานิ มณิมุตฺตาทีนิ พหูนิ อาภรณานิ ทินฺนานิ, อชฺช ปน เต อิทํ ปจฺฉิมทานํ, สรีรารุฬฺหํ อาภรณํ ทมฺมิ, คณฺหาหิ น’’นฺติฯ อิมมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๑๒๔. ‘‘พหุกา ตว ทินฺนาภรณา, อุจฺจาวจา สุภณิตมฺหิ;
มุตฺตามณิเวฬุริยา, เอตํ เต ปจฺฉิมกํ ทาน’’นฺติฯ

จนฺทาเทวีปิ ตํ สุตฺวา ตโต ปราหิ นวหิ คาถาหิ วิลปิ –

๑๑๒๕. ‘‘ยสฺสํ ปุเพฺพ ขเนฺธสุ, ผุลฺลา มาลาคุณา วิวตฺติํสุ;
เตสชฺชปิ สุนิสิโต, เนตฺติํโส วิวตฺติสฺสติ ขเนฺธสุฯ

๑๑๒๖. ‘‘ยสฺสํ ปุเพฺพ ขเนฺธสุ, จิตฺตา มาลาคุณา วิวตฺติํสุ;
เตสชฺชปิ สุนิสิโต, เนตฺติํโส วิวตฺติสฺสติ ขเนฺธสุฯ

๑๑๒๗. ‘‘อจิรํ วต เนตฺติํโส, วิวตฺติสฺสติ ราชปุตฺตานํ ขเนฺธสุ;
อถ มม หทยํ น ผลติ, ตาว ทฬฺหพนฺธญฺจ เม อาสิฯ

๑๑๒๘. ‘‘กาสิกสุจิวตฺถธรา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นิยฺยาถ จนฺทสูริยา, ยญฺญตฺถาย เอกราชสฺสฯ

๑๑๒๙. ‘‘กาสิกสุจิวตฺถธรา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นิยฺยาถ จนฺทสูริยา, มาตุ กตฺวา หทยโสกํฯ

๑๑๓๐. ‘‘กาสิกสุจิวตฺถธรา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นิยฺยาถ จนฺทสูริยา, ชนสฺส กตฺวา หทยโสกํฯ

๑๑๓๑. ‘‘มํสรสโภชนา นฺหาปกสุนฺหาปิตา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นิยฺยาถ จนฺทสูริยา, ยญฺญตฺถาย เอกราชสฺสฯ

๑๑๓๒. ‘‘มํสรสโภชนา นฺหาปกสุนฺหาปิตา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นิยฺยาถ จนฺทสูริยา, มาตุ กตฺวา หทยโสกํฯ

๑๑๓๓. ‘‘มํสรสโภชนา นฺหาปกสุนฺหาปิตา, กุณฺฑลิโน อคลุจนฺทนวิลิตฺตา;
นิยฺยาถ จนฺทสูริยา, ชนสฺส กตฺวา หทยโสก’’นฺติฯ

ตตฺถ **มาลาคุณา**ติ ปุปฺผทามานิฯ **เตสชฺชา**ติ เตสํ อชฺชฯ **เนตฺติํโส**ติ อสิฯ **วิวตฺติสฺสตี**ติ ปติสฺสติฯ **อจิรํ วตา**ติ อจิเรน วตฯ **น ผลตี**ติ น ภิชฺชติฯ **ตาว ทฬฺหพนฺธญฺจ เม อาสี**ติ อติวิย ถิรพนฺธนํ เม หทยํ ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ **นิยฺยาถา**ติ คจฺฉถฯ

เอวํ ตสฺสา ปริเทวนฺติยาว ยญฺญาวาเฏ สพฺพกมฺมํ นิฏฺฐาสิฯ ราชปุตฺตํ เนตฺวา คีวํ โอนาเมตฺวา นิสีทาเปสุํฯ ขณฺฑหาโล สุวณฺณปาติํ อุปนาเมตฺวา ขคฺคํ อาทาย ‘‘ตสฺส คีวํ ฉินฺทิสฺสามี’’ติ อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา จนฺทาเทวี ‘‘อญฺญํ เม ปฏิสรณํ นตฺถิ, อตฺตโน สจฺจพเลน สามิ

กสฺส โสตฺถึ กริสฺสามี’’ติ อญฺชลึ ปคฺคยฺห ปริสาย อนฺตเร วิจรนฺตี สจฺจกิริยํ อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๑๓๔. ‘‘สพฺพสฺมึ อุปกฺขฏสฺมึ, นิสีทิเต จนฺทสฺมึ ยญฺญตฺถาย;
ปญฺจาลราชธีตา ปญฺชลิกา, สพฺพปริสาย สมนุปริยายิฯ

๑๑๓๕. ‘‘เยน สเจฺจน ขณฺฑหาโล, ปาปกมฺมํ กโรติ ทุเมฺมโธ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, สมงฺคินี สามิเกน โหมิฯ

๑๑๓๖. ‘‘เย อิธตฺถิ อมนุสฺสา, ยานิ จ ยกฺขภูตภพฺยานิ;
กโรนฺตุ เม เวยฺยาวฏิกํ, สมงฺคินี สามิเกน โหมิฯ

๑๑๓๗. ‘‘ยา เทวตา อิธาคตา, ยานิ จ ยกฺขภูตภพฺยานิ;
สรเณสินึ อนาถํ ตายถ มํ, ยาจามหํ ปติ มาหํ อเชยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุปกฺขฏสฺมิ**นฺติ สพฺพสฺมึ ยญฺญสมฺภาเร สชฺชิเต ปฏิยเตฺตฯ **สมงฺคินี**ติ สมฺปยุตฺตา เอกสํวาสาฯ **เย อิธตฺถี**ติ เย อิธ อตฺถิฯ **ยกฺขภูตภพฺยานี**ติ เทวสงฺขาตา ยกฺขา จ วฑฺฒิตฺวา ฐิตสตฺตสงฺขาตา ภูตา จ อิทานิ วฑฺฒนกสตฺตสงฺขาตานิ ภพฺยานิ จฯ **เวยฺยาวฏิก**นฺติ มยฺหํ เวยฺยาวจฺจํ กโรนฺตุฯ **ตายถ ม**นฺติ รกฺขถ มํฯ **ยาจามห**นฺติ อหํ โว ยาจามิฯ **ปติ มาห**นฺติ ปตึ อหํ มา อเชยฺยํฯ

อถ สโกฺก เทวราชา ตสฺสา ปริเทวสทฺทํ สุตฺวา ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ชลิตํ อยกูฏํ อาทาย คนฺตฺวา ราชานํ ตาเสตฺวา สเพฺพ วิสฺสชฺชาเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๑๓๘. ‘‘ตํ สุตฺวา อมนฺโสฺส, อโยกูฏํ ปริพฺภเมตฺวาน;
ภยมสฺส ชนยโนฺต, ราชานํ อิทมโวจฯ

๑๑๓๙. ‘‘พุชฺฌสฺสุ โข ราชกลิ, มา ตาหํ มตฺถกํ นิตาเฬสึ;
มา เชฏฺฐปุตฺตมวธิ, อทูสกํ สีหสงฺกาสํฯ

๑๑๔๐. ‘‘โก เต ทิโฎฺฐ ราชกลิ, ปุตฺตภริยาโย หญฺญมานาโย;
เสฏฺฐิ จ คหปตโย, อทูสกา สคฺคกามา หิฯ

๑๑๔๑. ‘‘ตํ สุตฺวา ขณฺฑหาโล, ราชา จ อพฺภุตมิทํ ทิสฺวาน;
สเพฺพสํ พนฺธนานิ โมเจสุํ, ยถา ตํ อนุปฆาตํฯ

๑๑๔๒. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, เย ตตฺถ สมาคตา ตทา อาสุํ;
สเพฺพ เอเกกเลฑฺฑุกมทํสุ, เอส วโธ ขณฺฑหาลสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **อมนฺโสฺส**ติ สโกฺก เทวราชาฯ **พุชฺฌสฺสู**ติ ชานสฺสุ สลฺลเกฺขหิฯ **ราชกลี**ติ ราชกาฬกณฺณิ ราชลามกฯ **มา ตาห**นฺติ ปาปราช, พุชฺฌ, มา เต อหํ มตฺถกํ นิตาเฬสึฯ **โก เต ทิโฎฺฐ**ติ กุหึ ตยา ทิฏฺฐปุโพฺพฯ **สคฺคกามา หี**ติ เอตฺถ **หี**ติ นิปาตมตฺตํ, สคฺคกามา สคฺคํ ปตฺถยมานาติ อโตฺถฯ **ตํ สุตฺวา**ติ, ภิกฺขเว, ตํ สกฺกสฺส วจนํ ขณฺฑหาโล สุตฺวาฯ **อพฺภุตมิท**นฺติ ราชา จ อิทํ สกฺกสฺส ทสฺสนํ ปุเพฺพ อภูตํ ทิสฺวาฯ **ยถา ต**นฺติ ยถา อนุปฆาตํ ปาณํ โมเจนฺติ, เอวเมว โมเจสุํฯ **เอเกกเลฑฺฑุกมทํสู**ติ ภิกฺขเว, ยตฺตกา ตสฺมึ ยญฺญาวาเฏ สมาคตา, ส

เพฺพ เอกโกลาหลํ กตฺวา ขณฺฑหาลสฺส เอเกกเลฑฺฑุปหารํ อทํสุฯ **เอส วโธ**ติ เอโสว ขณฺฑหาลสฺส วโธ อโหสิ, ตเตฺถว นํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปสุนฺติ อโตฺถฯ

ตํ ปน มาเรตฺวา มหาชโน ราชานํ มาเรตุํ อารภิฯ โพธิสโตฺต ปิตรํ ปริสฺสชิตฺวา มาเรตุํ น อทาสิฯ มหาชโน ‘‘ชีวิตํ เอตสฺส ปาปรโญฺญ เทม, ฉตฺตํ ปนสฺส นคเร จ วาสํ น ทสฺสาม, จณฺฑาลํ กตฺวา พหินคเร วสาเปสฺสามา’’ติ วตฺวา ราชเวสํ หาเรตฺวา กาสาวํ นิวาสาเปตฺวา หลิทฺทิปิโลติกาย สีสํ เวเฐตฺวา จณฺฑาลํ กตฺวา จณฺฑาลวสนฏฺฐานํ ตํ ปหิณิฯ เย ปเนตํ ปสุฆาตยญฺญํ ยชิํสุ เจว ยชาเปสุญฺจ อนุโมทิํสุ จ, สเพฺพ นิรยปรายณาว อเหสุํฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๑๔๓. ‘‘สเพฺพ ปวิฏฺฐา นิรยํ, ยถา ตํ ปาปกํ กริตฺวาน;
น หิ ปาปกมฺมํ กตฺวา, ลพฺภา สุคติํ อิโต คนฺตุ’’นฺติฯ

โสปิ โข มหาชโน เทฺว กาฬกณฺณิโย หาเรตฺวา ตเตฺถว อภิเสกสมฺภาเร อาหริตฺวา จนฺทกุมารํ อภิสิญฺจิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๑๔๔. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, เย ตตฺถ สมาคตา ตทา อาสุํ;
จนฺทํ อภิสิญฺจิํสุ, สมาคตา ราชปริสา จฯ

๑๑๔๕. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, เย ตตฺถ สมาคตา ตทา อาสุํ;
จนฺทํ อภิสิญฺจิํสุ, สมาคตา ราชกญฺญาโย จฯ

๑๑๔๖. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, เย ตตฺถ สมาคตา ตทา อาสุํ;
จนฺทํ อภิสิญฺจิํสุ, สมาคตา เทวปริสา จฯ

๑๑๔๗. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, เย ตตฺถ สมาคตา ตทา อาสุํ;
จนฺทํ อภิสิญฺจิํสุ, สมาคตา เทวกญฺญาโย จฯ

๑๑๔๘. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, เย ตตฺถ สมาคตา ตทา อาสุํ;
เจลุเกฺขปมกรุํ, สมาคตา ราชปริสา จฯ

๑๑๔๙. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, เย ตตฺถ สมาคตา ตทา อาสุํ;
เจลุเกฺขปมกรุํ, สมาคตา ราชกญฺญาโย จฯ

๑๑๕๐. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, เย ตตฺถ สมาคตา ตทา อาสุํ;
เจลุเกฺขปมกรุํ, สมาคตา เทวปริสา จฯ

๑๑๕๑. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, เย ตตฺถ สมาคตา ตทา อาสุํ;
เจลุเกฺขปมกรุํ, สมาคตา เทวกญฺญาโย จฯ

๑๑๕๒. ‘‘สเพฺพสุ วิปฺปมุเตฺตสุ, พหู อานนฺทิตา อหุํ;
นนฺทิํ ปเวสิ นครํ, พนฺธนา โมโกฺข อโฆสิตฺถา’’ติฯ

ตตฺถ **ราชปริสา จา**ติ ราชปริสาปิ ตีหิ สเงฺขหิ อภิสิญฺจิํสุฯ **ราชกญฺญาโย จา**ติ ขตฺติยธีตโรปิ นํ อภิสิญฺจิํสุฯ **เทวปริสา จา**ติ สเกฺก เทวราชา วิชยุตฺตรสงฺขํ คเหตฺวา เทวปริสาย สทฺธิํ อภิสิญฺจิฯ **เทวกญฺญาโย จา**ติ สุชาปิ เทวธีตราหิ สทฺธิํ อภิสิญฺจิฯ **เจลุเกฺขปม**

กรฺนฺติ นานาวเณฺณหิ วเตฺถหิ ธเช อุสฺสาเปตฺวา อุตฺตริสาฏกานิ อากาเส ขิปนฺตา เจลุเกฺขปํ กรึสุฯ ราชปริสา จ อิตเร ตโย โกฏฺฐาสา จาติ อภิเสกการกา จตฺตาโรปิ โกฏฺฐาสา กรึสุเยวฯ **อานนฺทิตา อหุ**นฺติ อาโมทิตา อเหสุํฯ **นนฺทึ ปเวสิ นคร**นฺติ จนฺทกุมารสฺส ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา นครํ ปวิฏฺฐกาเล นคเร อานนฺทเภริ จริฯ ''กึ วตฺวา''ติ? ยถา ''อมฺหากํ จนฺทกุมาโร พนฺธนา มุโตฺต, เอวเมว สเพฺพ พนฺธนา มุจฺจนฺตู''ติฯ เตน วุตฺตํ ''พนฺธนา โมโกฺข อโฆสิตฺถา''ติฯ

โพธิสโตฺต ปิตุ วตฺตํ ปฏฺฐเปสิฯ อโนฺตนครํ ปน ปวิสิตุํ น ลภติฯ ปริพฺพยสฺส ขีณกาเล โพธิสโตฺต อุยฺยานกีฬาทีนํ อตฺถาย คจฺฉโนฺต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''ปติมฺหี''ติ น วนฺทติ, อญฺชลึ ปน กตฺวา ''จิรํ ชีว สามี''ติ วทติฯ ''เกนโตฺถ''ติ วุเตฺต อาโรเจสิฯ อถสฺส ปริพฺพยํ ทาเปสิฯ โส ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา อายุปริโยสาเน เทวโลกํ ปูรยมาโน อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มํ เอกํ นิสฺสาย พหู มาเรตุํ วายามมกาสี''ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ ตทา ขณฺฑหาโล เทวทโตฺต อโหสิ, โคตมีเทวี มหามายา, จนฺทาเทวี ราหุลมาตา, วสุโล ราหุโล, เสลา อุปฺปลวณฺณา, สูโร วามโคโตฺต กสฺสโป, ภทฺทเสโน โมคฺคลฺลาโน, สูริยกุมาโร สาริปุโตฺต, จนฺทราชา ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโหสินฺติฯ

จนฺทกุมารชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๕๔๕] ๘. มหานารทกสฺสปชาตกวณฺณนา

อหุ ราชา วิเทหานนฺติ อิทํ สตฺถา ลฏฺฐิวนุยฺยาเน วิหรโนฺต อุรุเวลกสฺสปทมนํ อารพฺภ กเถสิฯ ยทา หิ สตฺถา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก อุรุเวลกสฺสปาทโย ชฏิเล ทเมตฺวา มคธราชสฺส ปฏิสฺสวํ โมเจตุํ ปุราณชฏิลสหสฺสปริวุโต ลฏฺฐิวนุยฺยานํ อคมาสิฯ ตทา ทฺวาทสนหุตาย ปริสาย สทฺธึ อาคนฺตฺวา ทสพลํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนสฺส มคธรโญฺญ ปริสนฺตเร พฺราหฺมณคหปติกานํ วิตโกฺก อุปฺปชฺชิ ''กึ นุ โข อุรุเวลกสฺสโป มหาสมเณ พฺรหฺมจริยํ จรติ, อุทาหุ มหาสมโณ อุรุเวลกสฺสเป''ติฯ อถ โข ภควา เตสํ ทฺวาทสนหุตานํ เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย ''กสฺสปสฺส มม สนฺติเก ปพฺพชิตภาวํ ชานาเปสฺสามี''ติ อิมํ คาถมาห –

''กิเมว ทิสฺวา อุรุเวลวาสิ, ปหาสิ อคฺคึ กิสโกวทาโน;
ปุจฺฉามิ ตํ กสฺสป เอตมตฺถํ, กถํ ปหีนํ ตว อคฺคิหุตฺต''นฺติฯ (มหาว. ๕๕);

เถโรปิ ภควโต อธิปฺปายํ วิทิตฺวา –

''รูเป จ สเทฺท จ อโถ รเส จ, กามิตฺถิโย จาภิวทนฺติ ยญฺญา;
เอตํ มลนฺติ อุปธีสุ ญตฺวา, ตสฺมา น ยิเฏฺฐ น หุเต อรญฺชิ''นฺติฯ (มหาว. ๕๕); –

อิมํ คาถํ วตฺวา อตฺตโน สาวกภาวํ ปกาสนตฺถํ ตถาคตสฺส ปาทปิเฏฺฐ สีสํ ฐเปตฺวา ''สตฺถา เม, ภเนฺต, ภควา, สาวโกหมสฺมี''ติ วตฺวา เอกตาลํ ทฺวิตาลํ ติตาลนฺติ ยาว สตฺตตาลปฺปมาณํ สตฺตกฺขตฺตุํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา โอรุยฺห ตถาคตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา มหาชโน ''อโห มหานุภาโว พุโทฺธ, เอวํ ถามคตทิฏฺฐิโก นาม อตฺตานํ 'อรหา'ติ มญฺญมาโน อุรุเวลกสฺสโปปิ ทิฏฺฐิชาลํ ภินฺทิตฺวา ตถาคเตน ทมิโต''ติ สตฺถุ คุณกถเญฺญว กเถสิฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ''อนจฺฉริยํ อิทานิ สพฺพญฺญุตปฺปเตฺตน มยา อิมสฺส ทมนํ, สฺวาหํ ปุเพฺพ สราคกาเลปิ นารโท นาม พฺรหฺมา หุตฺวา อิมสฺส ทิฏฺฐิชาลํ ภินฺทิตฺวา อิมํ นิพฺพิเสวนมกาสิ''นฺติ วตฺวา ตาย ปริสาย ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต วิเทหรฏฺเฐ มิถิลายํ องฺคติ นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ ธมฺมิโก ธมฺมราชาฯ ตสฺส รุจา นาม ธีตา อโหสิ อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา กปฺปสตสหสฺสํ ปตฺถิตปตฺถนา มหาปุญฺญา อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมิํ นิพฺพตฺตาฯ เสสา ปนสฺส โสฬสสหสฺสา อิตฺถิโย วญฺฌา อเหสุํฯ ตสฺส สา ธีตา ปิยา อโหสิ มนาปาฯ โส ตสฺสา นานาปุปฺผปูเร ปญฺจวีสติปุปฺผสมุคฺเค อนคฺฆานิ สุขุมานิ วตฺถานิ จ ''อิเมหิ อตฺตานํ อลงฺกโรตู''ติ เทวสิกํ ปหิณิฯ ขาทนียโภชนียสฺส ปน ปมาณํ นตฺถิฯ อนฺวฑฺฒมาสํ ''ทานํ เทตู''ติ สหสฺสํ สหสฺสํ เปเสสิฯ ตสฺส โข ปน วิชโย จ สุนาโม จ อลาโต จาติ ตโย อมจฺจา อเหสุํฯ โส โกมุทิยา จาตุมาสินิยา ฉเณ ปวตฺตมาเน เทวนครํ วิย นคเร จ อเนฺตปุเร จ อลงฺกเต สุนฺหาโต สุวิลิตฺโต สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิโต ภุตฺตสายมาโส วิวฏสีหปญฺชเร มหาตเล อมจฺจคณปริวุโต วิสุทฺธํ คคนตลํ อภิลงฺฆมานํ จนฺทมณฺฑลํ ทิสฺวา ''รมณียา วต โภ โทสินา รตฺติ, กาย นุ โข อชฺช รติยา อภิรเมยฺยามา''ติ อมเจฺจ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๑๕๓. ''อหุ ราชา วิเทหานํ, องฺคติ นาม ขตฺติโย;
ปหูตโยคฺโค ธนิมา, อนนฺตพลโปริโสฯ

๑๑๕๔. ''โส จ ปนฺนรสิํ รตฺติํ, ปุริมยาเม อนาคเต;
จาตุมาสา โกมุทิยา, อมเจฺจ สนฺนิปาตยิฯ

๑๑๕๕. ''ปณฺฑิเต สุตสมฺปเนฺน, มฺหิตปุเพฺพ วิจกฺขเณ;
วิชยญฺจ สุนามญฺจ, เสนาปติํ อลาตกํฯ

๑๑๕๖. ''ตมนุปุจฺฉิ เวเทโห, ปเจฺจกํ พฺรูถ สํ รุจิํ;
จาตุมาสา โกมุทชฺช, ชุณฺหํ พฺยปหตํ ตมํ;
กายชฺช รติยา รตฺติํ, วิหเรมุ อิมํ อุตุ''นฺติฯ

ตตฺถ **ปหูตโยคฺค**ติ พหุเกน หตฺถิโยคฺคาทินา สมนฺนาคโตฯ **อนนฺตพลโปริโส**ติ อนนฺตพลกาโยฯ **อนาคเต**ติ ปริโยสานํ อปฺปเตฺต, อนติกฺกเนฺตติ อโตฺถฯ **จาตุมาสา**ติ จตุนฺนํ วสฺสิกมาสานํ ปจฺฉิมทิวสภูตาย รตฺติยาฯ **โกมุทิยา**ติ ผุลฺลกุมุทายฯ **มฺหิตปุเพฺพ**ติ ปฐมํ สิตํ กตฺวา ปจฺฉา กถนสีเลฯ **ตมนุปุจฺฉี**ติ ตํ เตสุ อมเจฺจสุ เอเกกํ อมจฺจํ อนุปุจฺฉิฯ **ปเจฺจกํ พฺรูถ สํ รุจิ**นฺติ สเพฺพปิ ตุเมฺห อตฺตโน อตฺตโน อชฺฌาสยานุรูปํ รุจิํ ปเจฺจกํ มยฺหํ กเถถฯ **โกมุทชฺชา**ติ โกมุที อชฺชฯ **ชุณฺหนฺ**ติ ชุณฺหาย นิสฺสยภูตํ จนฺทมณฺฑลํ อพฺภุคฺคจฺฉติฯ **พฺยปหตํ ตม**นฺติ เตน สพฺพํ อนฺธการํ วิหตํฯ **อุตุ**นฺติ อชฺช รตฺติํ อิมํ เอวรูปํ อุตุํ กายรติยา วิหเรยฺยามาติฯ

อิติ ราชา อมเจฺจ ปุจฺฉิฯ เตน เต ปุจฺฉิตา อตฺตโน อตฺตโน อชฺฌาสยานุรูปํ กถํ กถยิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๑๕๗. ''ตโต เสนาปติ รโญฺญ, อลาโต เอตทพฺรวิ;
'หฏฺฐํ โยคฺคํ พลํ สพฺพํ, เสนํ สนฺนาหยามเสฯ

๑๑๕๘. ''นิยฺยาม เทว ยุทฺธาย, อนนฺตพลโปริสา;
เย เต วสํ น อายนฺติ, วสํ อุปนยามเส;
เอสา มยฺหํ สกา ทิฏฺฐิ, อชิตํ โอชินามเส'ฯ

๑๑๕๙. อลาตสฺส วโจ สุตฺวา, สุนาโม เอตทพฺรวิ;
‘สพฺเพ ตุยฺหํ มหาราช, อมิตฺตา วสมาคตาฯ

๑๑๖๐. ‘นิกฺขิตฺตสตฺถา ปจฺจตฺถา, นิวาตมนุวตฺตเร;
อุตฺตโม อุสฺสโว อชฺช, น ยุทฺธํ มม รุจฺจติฯ

๑๑๖๑. ‘อนฺนปานญฺจ ขชฺชญฺจ, ขิปฺปํ อภิหรนฺตุ เต;
รมสฺสุ เทว กาเมหิ, นจฺจคีเต สุวาทิเต’ฯ

๑๑๖๒. สุนามสฺส วโจ สุตฺวา, วิชโย เอตทพฺรวิ;
‘สพฺเพ กามา มหาราช, นิจฺจํ ตว มุปฏฺฐิตาฯ

๑๑๖๓. ‘น เหเต ทุลฺลภา เทว, ตว กาเมหิ โมทิตุํ;
สทาปิ กามา สุลภา, เนตํ จิตฺตมตํ มมฯ

๑๑๖๔. ‘สมณํ พฺราหฺมณํ วาปิ, อุปาเสมุ พหุสฺสุตํ;
โย นชฺช วินเย กงฺขํ, อตฺถธมฺมวิทู อิเส’ฯ

๑๑๖๕. วิชยสฺส วโจ สุตฺวา, ราชา องฺคติ มพฺรวิ;
‘ยถา วิชโย ภณติ, มยฺหเมฺปตํว รุจฺจติ;

๑๑๖๖. ‘สมณํ พฺราหฺมณํ วาปิ, อุปาเสมุ พหุสฺสุตํ;
โย นชฺช วินเย กงฺขํ, อตฺถธมฺมวิทู อิเสฯ

๑๑๖๗. ‘สพฺเพว สนฺตา กโรถ มตึ, กํ อุปาเสมุ ปณฺฑิตํ;
โย นชฺช วินเย กงฺขํ, อตฺถธมฺมวิทู อิเส’ฯ

๑๑๖๘. เวเทหสฺส วโจ สุตฺวา, อลาโต เอตทพฺรวิ;
‘อตฺถายํ มิคทายสฺมึ, อเจโล ธีรสมฺมโตฯ

๑๑๖๙. ‘คุโณ กสฺสปโคตฺตายํ, สุโต จิตฺรกถี คณี;
ตํ เทว ปยิรุปาเสมุ, โส โน กงฺขํ วิเนสฺสติ’ฯ

๑๑๗๐. ‘‘อลาตสฺส วโจ สุตฺวา, ราชา โจเทสิ สารถึ;
มิคทายํ คมิสฺสาม, ยุตฺตํ ยานํ อิธา นยา’’ติฯ

ตตฺถ **หฏฺฐ**นฺติ ตุฏฺฐปหฏฺฐํฯ **โอชินามเส**ติ ยํ โน อชิตํ, ตํ ชินามฯ เอโส มม อชฺฌาสโยติฯ ราชา ตสฺส กถํ เนว ปฏิโกฺกสิ, นาภินนฺทิฯ **เอตทพฺรวี**ติ ราชานํ อลาตสฺส วจนํ อนภินนฺทนฺตํ อปฺปฏิโกฺกสนฺตํ ทิสฺวา ‘‘นายํ ยุทฺธชฺฌาสโย, อหมสฺส จิตฺตํ คณฺหนฺโต กามคุณาภิรตึ วณฺณยิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา เอตํ ‘‘สเพฺพ ตุยฺห’’นฺติอาทิวจนํ อพฺรวิฯ

วิชโย เอตทพฺรวีติ ราชา สุนามสฺสปิ วจนํ นาภินนฺทิ, น ปฏิโกฺกสิฯ ตโต วิชโย ‘‘อยํ ราชา อิเมสํ ทฺวินฺนมฺปิ วจนํ สุตฺวา ตุณฺหีเยว ฐิโต, ปณฺฑิตา นาม ธมฺมสฺสวนโสณฺฑา โหนฺติ, ธมฺมสฺสวนมสฺส วณฺณยิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา เอตํ ‘‘สเพฺพ กามา’’ติอาทิวจนํ อพฺรวิฯ ตตฺถ **ตว มุปฏฺฐิตา**ติ ตว อุปฏฺฐิตาฯ **โมทิตุ**นฺติ ตว กาเมหิ โมทิตุํ อภิรมิตุํ อิจฺฉาย สติ น หิ เอเต กามา ทุลฺลภาฯ **เนตํ จิตฺตมตํ มมา**ติ เอตํ ตว กาเมหิ อภิรมณํ มม จิตฺตมตํ น โหติ, น เม

เอตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ **โย นชฺชา**ติ โย โน อชฺชฯ **อตฺถธมฺมวิทู**ติ ปาฬิอตฺถเญฺจว ปาฬิธมฺมญฺจ ชานโนฺตฯ **อิเส**ติ อิสิ เอสิตคุโณฯ

องฺคติ มพฺรวีติ องฺคติ อพฺรวิฯ **มยฺหเมฺปตํว รุจฺจตี**ติ มยฺหมฺปิ เอตเญฺญว รุจฺจติฯ **สเพฺพว สนฺตา**ติ สเพฺพว ตุเมฺห อิธ วิชฺชมานา มติํ กโรถ จิเนฺตถฯ **อลาโต เอตทพฺรวี**ติ รโญฺญ กถํ สุตฺวา อลาโต ‘‘อยํ มม กุลูปโก คุโณ นาม อาชีวโก ราชุยฺยาเน วสติ, ตํ ปสํสิตฺวา ราชกุลูปกํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอตํ ‘‘อตฺถาย’’นฺติอาทิวจนํ อพฺรวิฯ ตตฺถ **ธีรสมฺมโต**ติ ปณฺฑิโตติ สมฺมโตฯ **กสฺสปโคตฺตาย**นฺติ กสฺสปโคโตฺต อยํฯ **สุโต**ติ พหุสฺสุโตฯ **คณี**ติ คณสตฺถาฯ **โจเทสี**ติ อาณาเปสิฯ

รโญฺญ ตํ กถํ สุตฺวา สารถิโน ตถา กริํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๑๗๑. ‘‘ตสฺส ยานํ อโยเชสุํ, ทนฺตํ รูปิยปกฺขรํ;
สุกฺกมฎฺฐปริวารํ, ปณฺฑรํ โทสินา มุขํฯ

๑๑๗๒. ‘‘ตตฺราสุํ กุมุทายุตฺตา, จตฺตาโร สินฺธวา หยา;
อนิลูปมสมุปฺปาตา, สุทนฺตา โสณฺณมาลิโนฯ

๑๑๗๓. ‘‘เสตจฺฉตฺตํ เสตรโถ, เสตสฺสา เสตพีชนี;
เวเทโห สหมเจฺจหิ, นิยฺยํ จโนฺทว โสภติฯ

๑๑๗๔. ‘‘ตมนุยายิํสุ พหโว, อินฺทิขคฺคธรา พลี;
อสฺสปิฎฺฐิคตา วีรา, นรา นรวราธิปํฯ

๑๑๗๕. ‘‘โส มุหุตฺตํว ยายิตฺวา, ยานา โอรุยฺห ขตฺติโย;
เวเทโห สหมเจฺจหิ, ปตฺตี คุณมุปาคมิฯ

๑๑๗๖. ‘‘เยปิ ตตฺถ ตทา อาสุํ, พฺราหฺมณิพฺภา สมาคตา;
น เต อปนยี ราชา, อกตํ ภูมิมาคเต’’ติฯ

ตตฺถ **ตสฺส ยาน**นฺติ ตสฺส รโญฺญ รถํ โยชยิํสุฯ **ทนฺต**นฺติ ทนฺตมยํฯ **รูปิยปกฺขร**นฺติ รชตมยอุปกฺขรํฯ **สุกฺกมฎฺฐปริวาร**นฺติ ปริสุทฺธาผรุสปริวารํฯ **โทสินา มุข**นฺติ วิคตโทสาย รตฺติยา มุขํ วิย, จนฺทสทิสนฺติ อโตฺถฯ **ตตฺราสุ**นฺติ ตตฺร อเหสุํฯ **กุมุทา**ติ กุมุทวณฺณาฯ **สินฺธวา**ติ สินฺธวชาติกาฯ **อนิลูปมสมุปฺปาตา**ติ วาตสทิสเวคาฯ **เสตจฺฉตฺต**นฺติ ตสฺมิํ รเถ สมุสฺสาปิตํ ฉตฺตมฺปิ เสตํ อโหสิฯ **เสตรโถ**ติ โสปิ รโถ เสโตเยวฯ **เสตสฺสา**ติ อสฺสาปิ เสตาฯ **เสตพีชนี**ติ พีชนีปิ เสตาฯ **นิยฺย**นฺติ เตน รเถน นิคฺคจฺฉโนฺต อมจฺจคณปริวุโต เวเทหราชา จโนฺท วิย โสภติฯ

นรวราธิปนฺติ นรวรานํ อธิปติํ ราชาธิราชานํฯ **โส มุหุตฺตํว ยายิตฺวา**ติ โส ราชา มุหุเตฺตเนว อุยฺยานํ คนฺตฺวาฯ **ปตฺตี คุณมุปาคมี**ติ ปตฺติโกว คุณํ อาชีวกํ อุปาคมิฯ **เยปิ ตตฺถ ตทา อาสุ**นฺติ เยปิ ตสฺมิํ อุยฺยาเน ตทา ปุเรตรํ คนฺตฺวา ตํ อาชีวกํ ปยิรุปาสมานา นิสินฺนา อเหสุํฯ **น เต อปนยี**ติ อมฺหากเมว โทโส, เย มยํ ปจฺฉา อคมิมฺหา, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถาติ เต พฺราหฺมเณ จ อิเพฺภ จ รโญฺญเยว อตฺถาย อกตํ อกโตกาสํ ภูมิํ สมาคเต น อุสฺสารณํ กาเรตฺวา อปนยีติฯ

ตาย ปน โอมิสฺสกปริสาย ปริวุโตว เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ปฏิสนฺถารมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๑๗๗. ‘‘ตโต โส มุทุกา ภิสิยา, มุทุจิตฺตกสนฺถเต;
มุทุปจฺจตฺถเต ราชา, เอกมนฺตํ อุปาวิสิฯ

๑๑๗๘. ‘‘นิสชฺช ราชา สโมฺมทิ, กถํ สารณิยํ ตโต;
‘กจฺจิ ยาปนิยํ ภนฺเต, วาตานมวิยคฺคตาฯ

๑๑๗๙. ‘‘กจฺจิ อกสิรา วุตฺติ, ลภสิ ปิณฺฑยาปนํ;
อปฺปาพาโธ จสิ กจฺจิ, จกฺขุํ น ปริหายติ’ฯ

๑๑๘๐. ‘‘ตํ คุโณ ปฏิสโมฺมทิ, เวเทหํ วินเย รตํ;
‘ยาปนียํ มหาราช, สพฺพเมตํ ตทูภยํฯ

๑๑๘๑. ‘‘กจฺจิ ตุยฺหมฺปิ เวเทห, ปจฺจนฺตา น พลียเร;
กจฺจิ อโรคํ โยคฺคํ เต, กจฺจิ วหติ วาหนํ;
กจฺจิ เต พฺยาธโย นตฺถิ, สรีรสฺสุปตาปิยา’ฯ

๑๑๘๒. ‘‘ปฏิสโมฺมทิโต ราชา, ตโต ปุจฺฉิ อนนฺตรา;
อตฺถํ ธมฺมญฺจ ญายญฺจ, ธมฺมกาโม รเถสโภฯ

๑๑๘๓. ‘‘กถํ ธมฺมํ จเร มจฺจ, มาตาปิตูสุ กสฺสป;
กถํ จเร อาจริเย, ปุตฺตทาเร กถํ จเรฯ

๑๑๘๔. ‘‘กถํ จเรยฺย วุเฑฺฒสุ, กถํ สมณพฺราหฺมเณ;
กถญฺจ พลกายสฺมิํ, กถํ ชนปเท จเรฯ

๑๑๘๕. ‘‘กถํ ธมฺมํ จริตฺวาน, มจฺจา คจฺฉนฺติ สุคฺคติํ;
กถเญฺจเก อธมฺมฎฺฐา, ปตนฺติ นิรยํ อโถ’’’ติฯ

ตตฺถ **มุทุกา ภิสิยา**ติ มุทุกาย สุขสมฺผสฺสาย ภิสิยาฯ **มุทุจิตฺตกสนฺถเต**ติ สุขสมฺผเสฺส จิตฺตตฺถรเณฯ **มุทุปจฺจตฺถเต**ติ มุทุนา ปจฺจตฺถรเณน ปจฺจตฺถเตฯ **สโมฺมที**ติ อาชีวเกน สทฺธิํ สโมฺมทนียํ กถํ กเถสิฯ **ตโต**ติ ตโต นิสชฺชนโต อนนฺตรเมว สารณียํ กถํ กเถสีติ อโตฺถฯ ตตฺถ **กจฺจิ ยาปนิย**นฺติ กจฺจิ เต, ภนฺเต, สรีรํ ปจฺจเยหิ ยาเปตุํ สกฺกาฯ **วาตานมวิยคฺคตา**ติ กจฺจิ เต สรีเร ธาตุโย สมปฺปวตฺตา, วาตานํ พฺยคฺคตา นตฺถิ, ตตฺถ ตตฺถ วคฺควคฺคา หุตฺวา วาตา น พาธยนฺตีติ อโตฺถฯ

อกสิราติ นิทฺทุกฺขาฯ **วุตฺตี**ติ ชีวิตวุตฺติฯ **อปฺปาพาโธ**ติ อิริยาปถภญฺชเกนาพาเธน วิรหิโต ฯ **จกฺขุ**นฺติ กจฺจิ เต จกฺขุอาทีนิ อินฺทฺริยานิ น ปริหายนฺตีติ ปุจฺฉติฯ **ปฏิสโมฺมที**ติ สโมฺมทนียกถาย ปฏิกเถสิฯ ตตฺถ **สพฺพเมต**นฺติ ยํ ตยา วุตฺตํ วาตานมวิยคฺคตาทิ, ตํ สพฺพํ ตเถวฯ **ตทุภย**นฺติ ยมฺปิ ตยา ‘‘อปฺปาพาโธ จสิ กจฺจิ, จกฺขุํ น ปริหายตี’’ติ วุตฺตํ, ตมฺปิ อุภยํ ตเถวฯ

น พลียเรติ นาภิภวนฺติ น กุปฺปนฺติฯ **อนนฺตรา**ติ ปฏิสนฺถารโต อนนฺตรา ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ตตฺถ **อตฺถํ ธมฺมญฺจ ญายญฺจา**ติ ปาฬิอตฺถญฺจ ปาฬิญฺจ การณยุตฺติญฺจ ฯ โส หิ ‘‘กถํ ธมฺมํ

จเร’’ติ ปุจฺฉนฺโต มาตาปิตุอาทีสุ ปฏิปตฺติทีปกํ ปาฬิญฺจ ปาฬิอตฺถญฺจ การณยุตฺติญฺจ เมกเถถาติ อิมํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ ญายญฺจ ปุจฺฉติฯ ตตฺถ **กถเญฺจเก อธมฺมฏฺฐา**ติ เอกเจจ อธเมฺม ฐิตา กถํ นิรยเญฺจว อโถ เสสอปาเย จ ปตนฺตีติ สพฺพญฺญุพุทฺธปเจฺจกพุทฺธพุทฺธสาวกมหาโพธิสเตฺตสุ ปุริมสฺส ปุริมสฺส อลาเภน ปจฺฉิมํ ปจฺฉิมํ ปุจฺฉิตพฺพกํ มเหสกฺขปญฺหํ ราชา กิญฺจิ อชานนฺตํ นคฺคโภคฺคํ นิสฺสิริกํ อนฺธพาลํ อาชีวกํ ปุจฺฉิฯ

โสปิ เอวํ ปุจฺฉิโต ปุจฺฉานุรูปํ พฺยากรณํ อทิสฺวา จรนฺตํ โคณํ ทเณฺฑน ปหรโนฺต วิย ภตฺตปาติยํ กจวรํ ขิปโนฺต วิย จ ‘‘สุณ, มหาราชา’’ติ โอกาสํ กาเรตฺวา อตฺตโน มิจฺฉาวาทํ ปฏฺฐเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๑๘๖. ‘‘วิเทหสฺส วโจ สุตฺวา, กสฺสโป เอตทพฺรวิ;
‘สุโณหิ เม มหาราช, สจฺจํ อวิตถํ ปทํฯ

๑๑๘๗. ‘‘นตฺถิ ธมฺมจริตสฺส, ผลํ กลฺยาณปาปกํ;
นตฺถิ เทว ปโร โลโก, โก ตโต หิ อิธาคโตฯ

๑๑๘๘. ‘‘นตฺถิ เทว ปิตโร วา, กุโต มาตา กุโต ปิตา;
นตฺถิ อาจริโย นาม, อทนฺตํ โก ทเมสฺสติฯ

๑๑๘๙. ‘‘สมตุลฺยานิ ภูตานิ, นตฺถิ เชฏฺฐาปจายิกา;
นตฺถิ พลํ วีริยํ วา, กุโต อุฏฺฐานโปริสํ;
นิยตานิ หิ ภูตานิ, ยถา โคฏวิโส ตถาฯ

๑๑๙๐. ‘‘ลทฺเธยฺยํ ลภเต มโจฺจ, ตตฺถ ทานผลํ กุโต;
นตฺถิ ทานผลํ เทว, อวโส เทววีริโยฯ

๑๑๙๑. ‘‘พาเลหิ ทานํ ปญฺญตฺตํ, ปณฺฑิเตหิ ปฏิจฺฉิตํ;
อวสา เทนฺติ ธีรานํ, พาลา ปณฺฑิตมานิโน’’’ติฯ

ตตฺถ **อิธาคโต**ติ ตโต ปรโลกโต อิธาคโต นาม นตฺถิฯ **นตฺถิ เทว ปิตโร วา**ติ เทว, อยฺยกเปยฺยกาทโย วา นตฺถิ, เตสุ อสเนฺตสุ กุโต มาตา กุโต ปิตาฯ **ยถา โคฏวิโส ตถา**ติ โคฏวิโส วุจฺจติ ปจฺฉาพโนฺธ, ยถา นาวาย ปจฺฉาพโนฺธ นาวเมว อนุคจฺฉติ, ตถา อิเม สตฺตา นิยตเมว อนุคจฺฉนฺตีติ วทติฯ **อวโส เทววีริโย**ติ เอวํ ทานผเล อสติ โย โกจิ พาโล ทานํ เทติ, โส อวโส อวีริโย น อตฺตโน วเสน พเลน เทติ, ทานผลํ ปน อตฺถีติ สญฺญาย อเญฺญสํ อนฺธพาลานํ สทฺทหิตฺวา เทตีติ ทีเปติฯ **พาเลหิ ทานํ ปญฺญตฺต**นฺติ ‘‘ทานํ ทาตพฺพ’’นฺติ อนฺธพาเลหิ ปญฺญตฺตํ อนุญฺญาตํ, ตํ ทานํ พาลาเยว เทนฺติ, ปณฺฑิตา ปฏิคฺคณฺหนฺติฯ

เอวํ ทานสฺส นิปฺผลตํ วเณฺณตฺวา อิทานิ ปาปสฺส นิปฺผลภาวํ วเณฺณตุํ อาห –

๑๑๙๒. ‘‘สตฺติเม สสฺสตา กายา, อเจฺฉชฺชา อวิโกปิโน;
เตโช ปถวี อาโป จ, วาโย สุขํ ทุขญฺจิเม;
ชีเว จ สตฺติเม กายา, เยสํ เฉตฺตา น วิชฺชติฯ

๑๑๙๓. ‘‘นตฺถิ หนฺตา ว เฉตฺตา วา, หเญฺญ เยวาปิ โกจิ นํ;
อนฺตเรเนว กายานํ, สตฺถานิ วีติวตฺตเรฯ

๑๑๙๔. ‘‘โย จาปิ สิรมาทาย, ปเรสํ นิสิตาสินา;
น โส ฉินฺทติ เต กาเย, ตตฺถ ปาปผลํ กุโตฯ

๑๑๙๕. ‘‘จุลฺลาสีติมหากปฺเป, สพฺเพ สุชฺฌนฺติ สํสรํ;
อนาคเต ตมฺหิ กาเล, สญฺญโตปิ น สุชฺฌติฯ

๑๑๙๖. ‘‘จริตฺวาปิ พหุํ ภทฺรํ, เนว สุชฺฌนฺตินาคเต;
ปาปเญฺจปิ พหุํ กตฺวา, ตํ ขณํ นาติวตฺตเรฯ

๑๑๙๗. ‘‘อนุปุพฺเพน โน สุทฺธิ, กปฺปานํ จุลฺลสีติยา;
นิยตึ นาติวตฺตาม, เวลนฺตมิว สาคโร’’ติฯ

ตตฺถ **กายา**ติ สมูหาฯ **อวิโกปิโน**ติ วิโกเปตุํ น สกฺกาฯ **ชีเว**ติ ชีโวฯ ‘‘ชีโว’’ติปิ ปาโฐ, อยเมว อโตฺถฯ **สตฺติเม กายา**ติ อิเม สตฺต กายาฯ **หเญฺญ เยวาปิ โกจิ น**นฺติ โย หเญฺญยฺย, โสปิ นเตฺถวฯ **วีติวตฺตเร**ติ อิเมสํ สตฺตนฺนํ กายานํ อนฺตเรเยว จรนฺติ , ฉินฺทิตุํ น สกฺโกนฺติฯ **สิรมาทายา**ติ ปเรสํ สีสํ คเหตฺวาฯ **นิสิตาสินา**ติ นิสิเตน อสินา ฉินฺทติ, **น โส ฉินฺทตี**ติ โสปิ เต กาเย น ฉินฺทติ, ปถวี ปถวิเมว อุเปติ, อาปาทโย อาปาทิเก, สุขทุกฺขชีวา อากาสํ ปกฺขนฺทนฺตีติ ทเสฺสติฯ

สํสรนฺติ มหาราช, อิเม สตฺตา อิมํ ปถวึ เอกมํสขลํ กตฺวาปิ เอตฺตเก กเปฺป สํสรนฺตา สุชฺฌนฺติฯ อญฺญตฺร หิ สํสารา สเตฺต โสเธตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, สเพฺพ สํสาเรเนว สุชฺฌนฺติฯ **อนาคเต ตมฺหิ กาเล**ติ ยถาวุเตฺต ปน เอตสฺมึ กาเล อนาคเต อปฺปเตฺต อนฺตรา สญฺญโตปิ ปริสุทฺธสีโลปิ น สุชฺฌติฯ **ตํ ขณ**นฺติ ตํ วุตฺตปฺปการํ กาลํฯ **อนุปุเพฺพน โน สุทฺธี**ติ อมฺหากํ วาเท อนุปุเพฺพน สุทฺธิ, สเพฺพสํ อมฺหากํ อนุปุเพฺพน สุทฺธิ ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ อิติ โส อุเจฺฉทวาโท อตฺตโน ถาเมน สกวาทํ นิปฺปเทสโต กเถสีติฯ

๑๑๙๘. ‘‘กสฺสปสฺส วโจ สุตฺวา, อลาโต เอตทพฺรวิ;
‘‘ยถา ภทโนฺต ภณติ, มยฺหเมฺปตํว รุจฺจติฯ

๑๑๙๙. ‘‘อหมฺปิ ปุริมํ ชาตึ, สเร สํสริตตฺตโน;
ปิงฺคโล นามหํ อาสึ, ลุโทฺท โคฆาตโก ปุเรฯ

๑๒๐๐. ‘พาราณสิยํ ผีตายํ, พหุํ ปาปํ มยา กตํ;
พหู มยา หตา ปาณา, มหึสา สูกรา อชาฯ

๑๒๐๑. ‘ตโต จุโต อิธ ชาโต, อิทฺธ เสนาปตีกุเล;
นตฺถิ นูน ผลํ ปาปํ, โยหํ น นิรยํ คโต’’’ติฯ

ตตฺถ **อลาโต เอตทพฺรวี**ติ โส กิร กสฺสปทสพลสฺส เจติเย อโนชปุปฺผทาเมน ปูชํ กตฺวา มรณสมเย อเญฺญน กเมฺมน ยถานุภาวํ ขิโตฺต สํสาเร สํสรโนฺต เอกสฺส ปาปกมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน โคฆาตกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา พหุํ ปาปมกาสิฯ อถสฺส มรณกาเล ภสฺมปฏิจฺฉโนฺน วิย อคฺคิ เอตฺตกํ กาลํ ฐิตํ ตํ ปุญฺญกมฺมํ โอกาสมกาสิฯ โส ตสฺสานุภาเวน อิธ นิพฺพตฺติตฺวา ตํ วิภูตึ ปเตฺต, ชาตึ สรโนฺต ปน อตีตานนฺตรโต ปรํ ปริสริตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘โคฆาตกกมฺมํ กตฺวา อิธ นิพฺพโตฺตสฺมี’’ติ สญฺญาย ตสฺส วาทํ อุปตฺถเมฺภโนฺต อิทํ ‘‘ยถา ภทโนฺต ภณตี’’ติอาทิว

จนํ อพฺรวิฯ ตตฺถ **สเร สํสริตตฺตโน**ติ อตฺตโน สํสริตํ สรามิฯ **เสนาปตีกุเล**ติ เสนาปติกุลมฺหิฯ

๑๒๐๒. ‘เอเถตฺถ พีชโก นาม, ทาโส อาสิ ปฏจฺจรี;
อุโปสถํ อุปวสโนฺต, คุณสนฺติกุปาคมิฯ

๑๒๐๓. ‘‘กสฺสปสฺส วโจ สุตฺวา, อลาตสฺส จ ภาสิตํ;
ปสฺสสโนฺต มุหุํ อุณฺหํ, รุทํ อสฺสูนิ วตฺตยี’’ติฯ

ตตฺถ **อเถตฺถา**ติ อถ เอตฺถ เอติสฺสํ มิถิลายํฯ **ปฏจฺจรี**ติ ทลิโทฺท กปโณ อโหสิฯ **คุณสนฺติกุปาคมี**ติ คุณสฺส สนฺติกํ กิญฺจิเทว การณํ โสสฺสามีติ อุปคโตติ เวทิตโพฺพฯ

๑๒๐๔. ‘‘ตมนุปุจฺฉิ เวเทโห, ‘กิมตฺถํ สมฺม โรทสิ;
กิํ เต สุตํ วา ทิฎฺฐํ วา, กิํ มํ เวเทสิ เวทน’’’นฺติฯ

ตตฺถ **กิํ มํ เวเทสิ เวทน**นฺติ กิํ นาม ตฺวํ กายิกํ วา เจตสิกํ วา เวทนํ ปโตฺตยํ, เอวํ โรทโนฺต มํ เวเทสิ ชานาเปสิ, อุตฺตานเมว นํ กตฺวา มยฺหํ อาจิกฺขาหีติฯ

๑๒๐๕. ‘เวเทหสฺส วโจ สุตฺวา, พีชโก เอตทพฺรวิ;
‘นตฺถิ เม เวทนา ทุกฺขา, มหาราช สุโณหิ เมฯ

๑๒๐๖. ‘อหมฺปิ ปุริมํ ชาติํ, สรามิ สุขมตฺตโน;
สาเกตาหํ ปุเร อาสิํ, ภาวเสฎฺฐิ คุเณ รโตฯ

๑๒๐๗. ‘สมฺมโต พฺราหฺมณิพฺภานํ, สํวิภาครโต สุจิ;
น จาปิ ปาปกํ กมฺมํ, สรามิ กตมตฺตโนฯ

๑๒๐๘. ‘ตโต จุตาหํ เวเทห, อิธ ชาโต ทุริตฺถิยา;
คพฺภมฺหิ กุมฺภทาสิยา, ยโต ชาโต สุทุคฺคโตฯ

๑๒๐๙. ‘เอวมฺปิ ทุคฺคโต สโนฺต, สมจริยํ อธิฎฺฐิโต;
อุปฑฺฒภาคํ ภตฺตสฺส, ททามิ โย เม อิจฺฉติฯ

๑๒๑๐. ‘จาตุทฺทสิํ ปญฺจทสิํ, สทา อุปวสามหํ;
น จาปิ ภูเต หิํสามิ, เถยฺยํ จาปิ วิวชฺชยิํฯ

๑๒๑๑. ‘สพฺพเมว หิ นูเนตํ, สุจิณฺณํ ภวติ นิปฺผลํ;
นิรตฺถํ มญฺญิทํ สีลํ, อลาโต ภาสตี ยถาฯ

๑๒๑๒. ‘กลิเมว นูน คณฺหามิ, อสิโปฺป ธุตฺตโก ยถา;
กฎํ อลาโต คณฺหาติ, กิตโวสิกฺขิโต ยถาฯ

๑๒๑๓. ‘ทฺวารํ นปฺปฎิปสฺสามิ, เยน คจฺฉามิ สุคฺคติํ;
ตสฺมา ราช ปโรทามิ, สุตฺวา กสฺสปภาสิต’’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภาวเสฎฺฐี**ติ เอวํนามโก อสีติโกฎิวิภโว เสฎฺฐิฯ **คุเณ รโต**ติ คุณมฺหิ รโตฯ **สมฺมโต**ติ สมฺภาวิโต สํวณฺณิโตฯ **สุจี**ติ สุจิกโมฺมฯ **อิธ ชาโต ทุริตฺถิยา**ติ อิมสฺมิํ มิถิลนคเร

ทลิทฺทิยา กปณาย กุมฺภทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ ชาโตสฺมีติฯ โส กิร ปุเพฺพ กสฺสปพุทฺธกาเล อรเญฺญ นฏฺฐํ พลิพทฺทํ คเวสมาโน เอเกน มคฺคมูเฬฺหน ภิกฺขุนา มคฺคํ ปุฏฺโฐ ตุณฺหี หุตฺวา ปุน เตน ปุจฺฉิโต กุชฺฌิตฺวา ‘‘สมณ, ทาสา นาม มุขรา โหนฺติ, ทาเสน ตยา ภวิตพฺพํ, อติมุขโรสี’’ติ อาหฯ ตํ กมฺมํ ตทา วิปากํ อทตฺวา ภสฺมจฺฉนฺโน วิย ปาวโก ฐิตํฯ มรณสมเย อญฺญํ กมฺมํ อุปฏฺฐาสิฯ โส ยถากมฺมํ สํสาเร สํสรนฺโต เอกสฺส กุสลกมฺมสฺส พเลน สาเกเต วุตฺตปฺปการโร เสฏฺฐิ หุตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ อกาสิฯ ตํ ปนสฺส กมฺมํ ปถวิยํ นิหิตนิธิ วิย ฐิตํ โอกาสํ ลภิตฺวา วิปากํ ทสฺสติฯ ยํ ปน เตน ตํ ภิกฺขุํ อโกฺกสเนฺตน กตํ ปาปกมฺมํ, ตมสฺส ตสฺมึ อตฺตภาเว วิปากํ อทาสิฯ โส อชานโนฺต ‘‘อิตรสฺส กลฺยาณกมฺมสฺส พเลน กุมฺภทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพโตฺตสฺมี’’ติ สญฺญาย เอวมาหฯ **ยโต ชาโต สุทุคฺคโต**ติ โสหํ ชาตกาลโต ปฏฺฐาย อติทุคฺคโตติ ทีเปติฯ

สมจริยมธิฏฺฐิโตติ สมจริยายเมว ปติฏฺฐิโตมฺหิฯ **นูเนต**นฺติ เอกํเสน เอตํฯ **มญฺญิทํ สีล**นฺติ เทว, อิทํ สีลํ นาม นิรตฺถกํ มเญฺญฯ **อลาโต**ติ ยถา อยํ อลาตเสนาปติ ‘‘มยา ปุริมภเว พหุํ ปาณาติปาตกมฺมํ กตฺวา เสนาปติฏฺฐานํ ลทฺธ’’นฺติ ภาสติ, เตน การเณนาหํ นิรตฺถกํ สีลนฺติ มญฺญามิฯ **กลิเมวา**ติ ยถา อสิโปฺป อสิกฺขิโต อกฺขธุโตฺต ปราชยคฺคาหํ คณฺหาติ, ตถา นูน คณฺหามิ, ปุริมภเว อตฺตโน สาปเตยฺยํ นาเสตฺวา อิทานิ ทุกฺขํ อนุภวามิฯ **กสฺสปภาสิต**นฺติ กสฺสปโคตฺตสฺส อเจลกสฺส ภาสิตํ สุตฺวาติ วทติฯ

๑๒๑๕.
‘‘พีชกสฺส วโจ สุตฺวา, ราชา องฺคติ มพฺรวิ;
‘นตฺถิ ทฺวารํ สุคติยา, นิยตึ กงฺข พีชกฯ

๑๒๑๖.
‘สุขํ วา ยทิ วา ทุกฺขํ, นิยติยา กิร ลพฺภติ;
สํสารสุทฺธิ สเพฺพสํ, มา ตุริโตฺถ อนาคเตฯ

๑๒๑๗.
‘อหมฺปิ ปุเพฺพ กลฺยาโณ, พฺราหฺมณิเพฺภสุ พฺยาวโฏ;
โวหารมนุสาสโนฺต, รติหีโน ตทนฺตรา’’’ติฯ

ตตฺถ **องฺคติ มพฺรวี**ติ ปฐมเมว อิตเรสํ ทฺวินฺนํ, ปจฺฉา พีชกสฺสาติ ติณฺณํ วจนํ สุตฺวา ทฬฺหํ มิจฺฉาทิฏฺฐึ คเหตฺวา เอตํ ‘‘นตฺถิ ทฺวาร’’นฺติอาทิวจนมพฺรวิฯ **นิยตึ กงฺขา**ติ สมฺม พีชก, นิยติเมว โอโลเกหิฯ จุลฺลาสีติมหากปฺปปฺปมาโณ กาโลเยว หิ สเตฺต โสเธติ, ตฺวํ อติตุริโตติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ **อนาคเต**ติ ตสฺมึ กาเล อสมฺปเตฺต อนฺตราว เทวโลกํ คจฺฉามีติ มา ตุริโตฺถฯ **พฺยาวโฏ**ติ พฺราหฺมเณสุ จ คหปติเกสุ จ เตสํเยว กายเวยฺยาวจฺจทานาทิกมฺมกรเณน พฺยาวโฏ อโหสิํฯ **โวหาร**นฺติ วินิจฺฉยฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ราชกิจฺจํ โวหารํ อนุสาสโนฺตวฯ **รติหีโน ตทนฺตรา**ติ เอตฺตกํ กาลํ กามคุณรติยา ปริหีโนติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘ภเนฺต กสฺสป, มยํ เอตฺตกํ กาลํ ปมชฺชิมฺหา, อิทานิ ปน อเมฺหหิ อาจริโย ลโทฺธ, อิโต ปฏฺฐาย กามรติเมว อนุภวิสฺสาม, ตุมฺหากํ สนฺติเก อิโต อุตฺตริ ธมฺมสฺสวนมฺปิ โน ปปโญฺจ ภวิสฺสติ, ติฏฺฐถ ตุเมฺห, มยํ คมิสฺสามา’’ติ อาปุจฺฉโนฺต อาห –

๑๒๑๘.
‘‘ปุนปิ ภเนฺต ทเกฺขมุ, สงฺคติ เจ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **สงฺคติ เจ**ติ เอกสฺมึ ฐาเน เจ โน สมาคโม ภวิสฺสติ,โน เจ, อสติ ปุญฺญผเล กึ ตยา ทิเฏฺฐนาติฯ

‘‘อิทํ วตฺวาน เวเทโห, ปจฺจคา สนิเวสน’’นฺติ;

ตตฺถ **สนิเวสน**นฺติ ภิกฺขเว, อิทํ วจนํ เวเทหราชา วตฺวา รถํ อภิรุยฺห อตฺตโน นิเวสนํ จนฺทกปาสาทตลเมว ปฏิคโตฯ

ราชา ปฐมํ คุณสนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ อาคจฺฉโนฺต ปน อวนฺทิตฺวาว อาคโตฯ คุโณ อตฺตโน อคุณตาย วนฺทนมฺปิ นาลตฺถ, ปิณฺฑาทิกํ สกฺการํ กิเมว ลจฺฉติฯ ราชาปิ ตํ รตฺตึ วีตินาเมตฺวา ปุนทิวเส อมเจฺจ สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘กามคุเณ เม อุปฏฺฐาเปถ, อหํ อิโต ปฏฺฐาย กามคุณสุขเมว อนุภวิสฺสามิ, น เม อญฺญานิ กิจฺจานิ อาโรเจตพฺพานิ, วินิจฺฉยกิจฺจํ อสุโก จ อสุโก จ กโรตู’’ติ วตฺวา กามรติมโตฺต อโหสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๑๘. ‘‘ตโต รตฺยา วิวสาเน, อุปฏฺฐานมฺหิ องฺคติ;
อมเจฺจ สนฺนิปาเตตฺวา, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๑๒๑๙. ‘จนฺทเก เม วิมานสฺมิํ, สทา กาเม วิเธนฺตุ เม;
มา อุปคจฺฉุํ อเตฺถสุ, คุยฺหปฺปกาสิเยสุ จฯ

๑๒๒๐. ‘วิชโย จ สุนาโม จ, เสนาปติ อลาตโก;
เอเต อเตฺถ นิสีทนฺตุ, โวหารกุสลา ตโย’ฯ

๑๒๒๑. ‘‘อิทํ วตฺวาน เวเทโห, กาเมว พหุมญฺญถ;
น จาปิ พฺราหฺมณิเพฺภสุ, อเตฺถ กิสฺมิญฺจิ พฺยาวโฏ’’ติฯ

ตตฺถ **อุปฏฺฐานมฺหี**ติ อตฺตโน อุปฏฺฐานฏฺฐาเนฯ **จนฺทเก เม**ติ มม สนฺตเก จนฺทกปาสาเทฯ **วิเธนฺตุ เม**ติ นิจฺจํ มยฺหํ กาเม สํวิทหนฺตุ อุปฏฺฐเปนฺตุฯ **คุยฺหปฺปกาสิเยสู**ติ คุเยฺหสุปิ ปกาสิเยสุปิ อเตฺถสุ อุปฺปเนฺนสุ มํ เกจิ มา อุปคจฺฉุํฯ **อเตฺถ**ติ อตฺถกรเณ วินิจฺฉยฏฺฐาเนฯ **นิสีทนฺตู**ติ มยา กตฺตพฺพกิจฺจสฺส กรณตฺถํ เสสอมเจฺจหิ สทฺธิํ นิสีทนฺตูติฯ

๑๒๒๒. ‘‘ตโต เทฺวสตฺตรตฺตสฺส, เวเทหสฺสตฺรชา ปิยา;
ราชธีตา รุจา นาม, ธาติมาตรมพฺรวิฯ

๑๒๒๓. ‘‘อลงฺกโรถ มํ ขิปฺปํ, สขิโย จาลงฺกโรนฺตุ เม;
สุเว ปนฺนรโส ทิโพฺย, คจฺฉํ อิสฺสรสนฺติเกฯ

๑๒๒๔. ‘‘ตสฺสา มาลฺยํ อภิหริํสุ, จนฺทนญฺจ มหารหํ;
มณิสงฺขมุตฺตารตนํ, นานารเตฺต จ อมฺพเรฯ

๑๒๒๕. ‘‘ตญฺจ โสณฺณมเย ปีเฐ, นิสินฺนํ พหุกิตฺถิโย;
ปริกิริย อโสภิํสุ, รุจํ รุจิรวณฺณินิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตโต**ติ ตโต รโญฺญ กามปเงฺก ลคฺคิตทิวสโต ปฏฺฐายฯ **เทฺวสตฺตรตฺตสฺสา**ติ จุทฺทสเม ทิวเสฯ **ธาติมาตรมพฺรวี**ติ ปิตุ สนฺติกํ คนฺตุกามา หุตฺวา ธาติมาตรมาหฯ สา กิร จาตุทฺทเส จาตุทฺทเส ปญฺจสตกุมาริกาหิ ปริวุตา ธาติคณํ อาทาย มหเนฺตน สิริวิลาเสน อตฺตโน สตฺตภูมิกา รติวฑฺฒนปาสาทา โอรุยฺห ปิตุ ทสฺสนตฺถํ จนฺทกปาสาทํ คจฺฉติฯ อถ นํ ปิตา ทิสฺวา ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา มหาสกฺการํ กาเรตฺวา อุโยฺยเชโนฺต ‘‘อมฺม, ทานํ เทหี’’ติ สหสฺสํ ทตฺวา อุโยฺยเชติฯ สา อตฺตโน นิเวสนํ อาคนฺตฺวา ปุนทิวเส อุโปสถิกา หุตฺวา

กปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ มหาทานํ เทติฯ รญฺญา กิรสฺสา เอโก ชนปโทปิ ทินฺโนฯ ตโต อาเยน สพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ ตทา ปน ‘‘รญฺญา กิร คุณํ อาชีวกํ นิสฺสาย มิจฺฉาทสฺสนํ คหิต’’นฺติ สกลนคเร เอกโกลาหลํ อโหสิฯ ตํ ปวตฺตึ รุจาย ธาติโย สุตฺวา ราชธีตาย อาโรจยึสุ ‘‘อเยฺย, ปิตรา กิร เต อาชีวกสฺส กถํ สุตฺวา มิจฺฉาทสฺสนํ คหิตํ, โส กิร จตูสุ นครทฺวาเรสุ ทานสาลาโย วิทฺธํสาเปตฺวา ปรปริคฺคหิตา อิตฺถิโย จ กุมาริกาโย จ ปสยฺหกาเรน คณฺหิตุํ อาณาเปติ, รชฺชํ น วิจาเรติ, กามมโตฺตเยว กิร ชาโต’’ติฯ สา ตํ กถํ สุตฺวา อนตฺตมนา หุตฺวา ‘‘กถญฺหิ นาม เม ตาโต อปคตสุกฺกธมฺมํ นิลฺลชฺชํ นคฺคโภคฺคํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสติ, นนุ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณ กมฺมวาทิโน อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิตโพฺพ สิยา, ฐเปตฺวา โข ปน มํ อโญฺญ มยฺหํ ปิตรํ มิจฺฉาทสฺสนา อปเนตฺวา สมฺมาทสฺสเน ปติฏฺฐาเปตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ อหญฺหิ อตีตา สตฺต, อนาคตา สตฺตาติ จุทฺทส ชาติโย อนุสฺสรามิ, ตสฺมา ปุเพฺพ มยา กตํ ปาปกมฺมํ กเถตฺวา ปาปกมฺมสฺส ผลํ ทเสฺสนฺตี มม ปิตรํ มิจฺฉาทสฺสนา โมเจสฺสามิฯ สเจ ปน อเชฺชว คมิสฺสามิ, อถ มํ ปิตา ‘อมฺม, ตฺวํ ปุเพฺพ อฑฺฒมาเส อาคจฺฉสิ, อชฺช กสฺมา เอวํ ลหุ อาคตาสี’ติ วกฺขติฯ ตตฺร สเจ อหํ ‘ตุเมฺหหิ กิร มิจฺฉาทสฺสนํ คหิต’นฺติ สุตฺวา ‘อาคตมฺหี’ติ วกฺขามิ, น เม วจนํ ครุํ กตฺวา คณฺหิสฺสติ, ตสฺมา อชฺช อคนฺตฺวา อิโต จุทฺทสเม ทิวเส กาฬปกฺขเยว กิญฺจิ อชานนฺตี วิย ปุเพฺพ คมนากาเรเนฺตว คนฺตฺวา อาคมนกาเล ทานวตฺตตฺถาย สหสฺสํ ยาจิสฺสามิ, ตทา เม ปิตา ทิฏฺฐิยา คหิตภาวํ กเถสฺสติฯ อถ นํ อหํ อตฺตโน พเลน มิจฺฉาทิฏฺฐึ ฉฑฺฑาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ ตสฺมา จุทฺทสเม ทิวเส ปิตุ สนฺติกํ คนฺตุกามา หุตฺวา เอวมาหฯ

ตตฺถ **สขิโย จา**ติ สหายิกาโยปิ เม ปญฺจสตา กุมาริกาโย เอกาเยกํ อสทิสํ กตฺวา นานาลงฺกาเรหิ นานาวเณฺณหิ ปุปฺผคนฺธวิเลปเนหิ อลงฺกโรนฺตูติฯ **ทิโพฺย**ติ ทิพฺพสทิโส, เทวตาสนฺนิปาตปฏิมณฺฑิโตติปิ ทิโพฺพฯ **คจฺฉ**นฺติ มม ทานวตฺตํ อาหราเปตุํ วิเทหิสฺสรสฺส ปิตุ สนฺติกํ คมิสฺสามีติฯ **อภิหรึสู**ติ โสฬสหิ คโนฺธทกฆเฏหิ นฺหาเปตฺวา มณฺฑนตฺถาย อภิหรึสุฯ **ปริกิริยา**ติ ปริวาเรตฺวาฯ **อโสภึสู**ติ สุชํ ปริวาเรตฺวา ฐิตา เทวกญฺญา วิย ตํ ทิวสํ อติวิย อโสภึสูติฯ

๑๒๒๖.

‘‘สา จ สขิมชฺฌคตา, สพฺพาภรณภูสิตา;
สเตรตา อพฺภมิว, จนฺทกํ ปาวิสี รุจาฯ

๑๒๒๗.

‘‘อุปสงฺกมิตฺวา เวเทหํ, วนฺทิตฺวา วินเย รตํ;
สุวณฺณขจิเต ปีเฐ, เอกมนฺตํ อุปาวิสี’’ติฯ

ตตฺถ **อุปาวิสี**ติ ปิตุ วสนฏฺฐานํ จนฺทกปาสาทํ ปาวิสิฯ **สุวณฺณขจิเต**ติ สตฺตรตนขจิเต สุวณฺณมเย ปีเฐฯ

๑๒๒๘.

‘‘ตญฺจ ทิสฺวาน เวเทโห, อจฺฉรานํว สงฺคมํ;
รุจํ สขิมชฺฌคตํ, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๑๒๒๙.

‘‘กจฺจิ รมสิ ปาสาเท, อโนฺตโปกฺขรณึ ปติ;
กจฺจิ พหุวิธํ ขชฺชํ, สทา อภิหรนฺติ เตฯ

๑๒๓๐.

‘กจฺจิ พหุวิธํ มาลฺยํ, โอจินิตฺวา กุมาริโย;
ฆรเก กโรถ ปเจฺจกํ, ขิฑฺฑารติรตา มุหุํฯ

๑๒๓๑.

‘เกน วา วิกลํ ตุยฺหํ, กึ ขิปฺปํ อาหรนฺติ เต;

มโน กรสฺสุ กุฑฺฑมุขี, อปิ จนฺทสมมฺหิปี’’’ติฯ

ตตฺถ **สงฺคม**นฺติ อจฺฉรานํ สงฺคมํ วิย สมาคมํ ทิสฺวาฯ **ปาสาเท**ติ อมฺม มยา ตุยฺหํ เวชยนฺตสทิโส รติวฑฺฒนปาสาโท การิโต, กจฺจิ ตตฺถ รมสิฯ **อโนฺตโปกฺขรณึ ปตี**ติ อโนฺตวตฺถุสฺมิเญฺญว เต มยา นนฺทาโปกฺขรณีปฏิภาคาโปกฺขรณี การิตา, กจฺจิ ตํ โปกฺขรณึ ปฏิจฺจ อุทกกีฬํ กีฬนฺตี รมสิฯ **มาลฺย**นฺติ อมฺม, อหํ ตุยฺหํ เทวสิกํ ปญฺจวีสติ ปุปฺผสมุเคค ปหิณามิ, กจฺจิ ตุเมฺห สพฺพาปิ กุมาริกาโย ตํ มาลฺยํ โอจินิตฺวา คนฺถิตฺวา อภิณฺหํ ขิฑฺฑารติรตา หุตฺวา ปเจฺจกํ ฆรเก กโรถ, ‘‘อิทํ สุนฺทรํ, อิทํ สุนฺทรตร’’นฺติ ปาฏิเยกฺกํ สารเมฺภน วาย ปุปฺผฆรกานิ ปุปฺผคเพฺภ จ ปุปฺผาสนปุปฺผสยนานิ จ กจฺจิ กโรถาติ ปุจฺฉติฯ

วิกลนฺติ เวกลฺลํฯ **มโน กรสฺสู**ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทหิฯ **กุฑฺฑมุขี**ติ สาสปกเกฺกหิ ปสาทิตมุขตาย ตํ เอวมาหฯ อิตฺถิโย หิ มุขวณฺณํ ปสาเทนฺติโย ทุฏฺฐโลหิตมุขทูสิตปีฬกาหรณตฺถํ ปฐมํ สาสปกเกฺกน มุขํ วิลิมฺปนฺติ, ตโต โลหิตสฺส สมกรณตฺถํ มตฺติกากเกฺกน, ตโต ฉวิปสาทนตฺถํ ติลกเกฺกนฯ **จนฺทสมมฺหิปี**ติ จนฺทโต ทุลฺลภตโร นาม นตฺถิ, ตาทิเสปิ รุจึ กตฺวา มมา จิกฺข, สมฺปาเทสฺสามิ เตติฯ

๑๒๓๒. ‘‘เอวเทหสฺส วโจ สุตฺวา, รุจา ปิตร มพฺรวิ;
‘สพฺพเมตํ มหาราช, ลพฺภติสฺสรสนฺติเกฯ

๑๒๓๓. ‘สุเว ปนฺนรโส ทิโพฺย, สหสฺสํ อาหรนฺตุ เม;
ยถาทินฺนญฺจ ทสฺสามิ, ทานํ สพฺพวณีสฺวห’’’นฺติฯ

ตตฺถ **สพฺพวณีสฺวห**นฺติ สพฺพวณิพฺพเกสุ อหํ ทสฺสามิฯ

๑๒๓๔. ‘‘รุจาย วจนํ สุตฺวา, ราชา องฺคติ มพฺรวิ;
‘พหุํ วินาสิตํ วิตฺตํ, นิรตฺถํ อผลํ ตยาฯ

๑๒๓๕. ‘อุโปสเถ วสํ นิจฺจํ, อนฺนปานํ น ภุญฺชสิ;
นิยเตตํ อภุตฺตพฺพํ, นตฺถิ ปุญฺญํ อภุญฺชโต’’’ติฯ

ตตฺถ **องฺคติ มพฺรวี**ติ ภิกฺขเว, โส องฺคติราชา ปุเพฺพ อยาจิโตปิ ‘‘อมฺม, ทานํ เทหี’’ติ สหสฺสํ ทตฺวา ตํ ทิวสํ ยาจิโตปิ มิจฺฉาทสฺสนสฺส คหิตตฺตา อทตฺวา อิทํ ‘‘พหุํ วินาสิต’’นฺติอาทิวจนํ อพฺรวิฯ **นิยเตตํ อภุตฺตพฺพ**นฺติ เอตํ นิยติวเสน ตยา อภุญฺชิตพฺพํ ภวิสฺสติ, ภุญฺชนฺตานมฺปิ อภุญฺชนฺตานมฺปิ ปุญฺญํ นตฺถิฯ สเพฺพ หิ จุลฺลาสีติมหากเปฺป อติกฺกมิตฺวาว สุชฺฌนฺติฯ

๑๒๓๖. ‘‘พีชโกปิ หิ สุตฺวาน, ตทา กสฺสปภาสิตํ;
‘ปสฺสสโนฺต มุหุํ อุณฺหํ, รุทํ อสฺสูนิ วตฺตยิฯ

๑๒๓๗. ‘ยาว รุเจ ชีวมานา, มา ภตฺตมปนามยิ;
นตฺถิ ภเทฺท ปโร โลโก, กึ นิรตฺถํ วิหญฺญสี’’’ติฯ

ตตฺถ **พีชโกปี**ติ พีชโกปิ ปุเพฺพ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา ตสฺส นิสฺสเนฺทน ทาสิกุจฺฉิยํ นิพฺพตฺตติ พีชกวตฺถุมฺปิสฺสา อุทาหรณตฺถํ อาหริฯ **นตฺถิ ภเทฺท**ติ ภเทฺท, คุณาจริโย เอวมาห ‘‘นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา’’ติฯ ปรโลเก หิ สติ อิธโลโกปิ นาม

ภเวยฺย, โสเยว จ นตฺถิฯ มาตาปิตูสุ สเนฺตสุ ปุตฺตธีตโร นาม ภเวยฺยุอุํ, เตเยว จ นตฺถิฯ ธเมฺม สติ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณา ภเวยฺยุํ, เตเยว จ นตฺถิฯ กิํ ทานํ เทนฺตี สีลํ รกฺขนฺตี นิรตฺถํ วิหญฺญสีติฯ

๑๒๓๘. ‘‘วเทหสฺส วโจ สุตฺวา, รุจา รุจิรวณฺณินี;
ชานํ ปุพฺพาปรํ ธมฺมํ, ปิตรํ เอตทพฺรวิฯ

๑๒๓๙. ‘สุตเมว ปุเร อาสิ, สกฺขิ ทิฏฺฐมิทํ มยา;
พาลูปเสวี โย โหติ, พาโลว สมปชฺชถฯ

๑๒๔๐. มูโฬฺห หิ มูฬฺหมาคมฺม, ภิโยฺย โมหํ นิคจฺฉติ;
ปติรูปํ อลาเตน, พีชเกน จ มุยฺหิตุ’’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุพฺพาปรํ ธมฺม**นฺติ ภิกฺขเว, ปิตุ วจนํ สุตฺวา รุจา ราชธีตา อตีเต สตฺตชาติวเสน ปุพฺพธมฺมํ, อนาคเต สตฺตชาติวเสน อนาคตธมฺมญฺจ ชานนฺตี ปิตรํ มิจฺฉาทิฏฺฐิโต โมเจตุกามา เอตํ ‘‘สุตเมวา’’ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สมปชฺชถา**ติ โย ปุคฺคโล พาลูปเสวี โหติ, โส พาโลว สมปชฺชตีติ เอตํ มยา ปุเพฺพ สุตเมว, อชฺช ปน ปจฺจกฺขโต ทิฏฺฐํฯ **มูโฬฺห**ติ มคฺคมูฬฺหํ อาคมฺม มคฺคมูโฬฺห วิย ทิฏฺฐิมูฬฺหํ อาคมฺม ทิฏฺฐิมูโฬฺหปิ อุตฺตริ โมหํ นิคจฺฉติ, มูฬฺหตโร โหติฯ **อลาเตนา**ติ เทว, ตุเมฺหหิ ชาติโคตฺตกุลปเทสอิสฺสริยปุญฺญปญฺญาหีเนน อลาตเสนาปตินา อจฺจนฺตหีเนน ทุปฺปเญฺญน พีชกทาเสน จ คามทารกสทิสํ อหิริกํ พาลํ คุณํ อาชีวกํ อาคมฺม มุยฺหิตุํ ปติรูปํ อนุจฺฉวิกํฯ กิํ เต น มุยฺหิสฺสนฺตีติ?

เอวํ เต อุโภปิ ครหิตฺวา ทิฏฺฐิโต โมเจตุกามตาย ปิตรํ วเณฺณนฺตี อาห –

๑๒๔๑. ‘‘ตฺวญฺจ เทวาสิ สปฺปโญฺญ, ธีโร อตฺถสฺส โกวิโท;
กถํ พาเลภิ สทิสํ, หีนทิฏฺฐิํ อุปาคมิฯ

๑๒๔๒. ‘‘สเจปิ สํสารปเถน สุชฺฌติ, นิรตฺถิยา ปพฺพชฺชา คุณสฺส;
กีโฏว อคฺคิํ ชลิตํ อปาปตํ, อุปปชฺชติ โมหมูโฬฺห นคฺคภาวํฯ

๑๒๔๓. ‘‘สํสารสุทฺธีติ ปุเร นิวิฏฺฐา, กมฺมํ วิทูเสนฺติ พหู อชานํ;
ปุเพฺพ กลี ทุคฺคหิโตวนตฺถา, ทุโมฺมจยา พลิสา อมฺพุโชวา’’ติฯ

ตตฺถ **สปฺปโญฺญ**ติ ยสวยปุญฺญติตฺถาวาสโยนิโสมนสิการสากจฺฉาวเสน ลทฺธาย ปญฺญาย สปฺปโญฺญ, เตเนว การเณน **ธีโร,** ธีรตาย อตฺถานตฺถสฺส การณาการณสฺส **โกวิโทฯ พาเลภิ สทิส**นฺติ ยถา เต พาลา อุปคตา, ตถา กถํ ตฺวํ หีนทิฏฺฐิํ อุปคโตฯ **อปาปต**นฺติ อปิ อาปตํ, ปตโนฺตติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, สํสาเรน สุทฺธีติ ลทฺธิยา สติ ยถา ปฏงฺคกีโฏ รตฺติภาเค ชลิตํ อคฺคิํ ทิสฺวา ตปฺปจฺจยํ ทุกฺขํ อชานิตฺวา โมเหน ตตฺถ ปตโนฺต มหาทุกฺขํ อาปชฺชติ, ตถา คุโณปิ ปญฺจ กามคุเณ ปหาย โมหมูโฬฺห นิรสฺสาทํ นคฺคภาวํ อุปปชฺชติฯ

ปุเร นิวิฏฺฐาติ ตาต, สํสาเรน สุทฺธีติ กสฺสจิ วจนํ อสุตฺวา ปฐมเมว นิวิโฏฺฐ นตฺถิ, สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลนฺติ คหิตตฺตา พหู ชนา อชานนฺตา กมฺมํ วิทูเสนฺตา กมฺมผลมฺปิ วิทูเสนฺติเยว, เอวํ เตสํ ปุเพฺพ คหิโต กลิ ปราชยคาโห ทุคฺคหิโตว โหตีติ อโตฺถฯ **ทุโมฺมจยา พลิสา อมฺพุโชวา**ติ เต ปน เอวํ อชานนฺตา มิจฺฉาทสฺสเนน อนตฺถํ คเหตฺวา ฐิตา พาลา ยถา

นาม พลิสํ คิลิตฺวา ฐิโต มโจฺฉ พลิสา ทุโมฺมจโย โหติ, เอวํ ตมฺหา อนตฺถา ทุโมฺมจยา โหนฺติฯ

อุตฺตริปิ อุทาหรณํ อาหรนฺตี อาห –

๑๒๔๔. ‘‘อุปมํ เต กริสฺสามิ, มหาราช ตวตฺถิยา;
อุปมาย มิเธกเจฺจ, อตฺถํ ชานนฺติ ปณฺฑิตาฯ

๑๒๔๕. ‘‘วาณิชานํ ยถา นาวา, อปฺปมาณภรา ครุ;
อติภารํ สมาทาย, อณฺณเว อวสีทติฯ

๑๒๔๖. ‘‘เอวเมว นโร ปาปํ, โถกํ โถกมฺปิ อาจินํ;
อติภารํ สมาทาย, นิรเย อวสีทติฯ

๑๒๔๗. ‘‘น ตาว ภาโร ปริปูโร, อลาตสฺส มหีปติ;
อาจินาติ จ ตํ ปาปํ, เยน คจฺฉติ ทุคฺคติํฯ

๑๒๔๘. ‘‘ปุเพฺพวสฺส กตํ ปุญฺญํ, อลาตสฺส มหีปติ;
ตเสฺสว เทว นิสฺสโนฺท, ยเญฺจโส ลภเต สุขํฯ

๑๒๔๙. ‘‘ขียเต จสฺส ตํ ปุญฺญํ, ตถา หิ อคุเณ รโต;
อุชุมคฺคํ อวหาย, กุมฺมคฺคมนุธาวติฯ

๑๒๕๐. ‘‘ตุลา ยถา ปคฺคหิตา, โอหิเต ตุลมณฺฑเล;
อุนฺนเมติ ตุลาสีสํ, ภาเร โอโรปิเต สติฯ

๑๒๕๑. ‘‘เอวเมว นโร ปุญฺญํ, โถกํ โถกมฺปิ อาจินํ;
สคฺคาติมาโน ทาโสว, พีชโก สาตเว รโต’’ติฯ

ตตฺถ **นิรเย**ติ อฎฺฐวิเธ มหานิรเย, โสฬสวิเธ อุสฺสทนิรเย, โลกนฺตรนิรเย จฯ **ภาโร**ติ ตาต, น ตาว อลาตสฺส อกุสลภาโร ปูรติฯ **ตเสฺสวา**ติ ตสฺส ปุเพฺพ กตสฺส ปุญฺญเสฺสว นิสฺสโนฺท, ยํ โส อลาตเสนาปติ อชฺช สุขํ ลภติฯ น หิ ตาต, เอตํ โคฆาตกกมฺมสฺส ผลํฯ ปาปกมฺมสฺส หิ นาม วิปาโก อิโฎฺฐ กโนฺต ภวิสฺสตีติ อฎฺฐานเมตํฯ **อคุเณ รโต**ติ ตถาเหส อิทานิ อกุสลกเมฺม รโตฯ **อุชุมคฺค**นฺติ ทสกุสลกมฺมปถมคฺคํฯ **กุมฺมคฺค**นฺติ นิรยคามิอกุสลมคฺคํฯ

โอหิเต ตุลมณฺฑเลติ ภณฺฑปฎิจฺฉนตฺถาย ตุลมณฺฑเล ลเคฺคตฺวา ฐปิเตฯ **อุนฺนเมตี**ติ อุทฺธํ อุกฺขิปติฯ **อาจิน**นฺติ โถกํ โถกมฺปิ ปุญฺญํ อาจินโนฺต ปาปภารํ โอตาเรตฺวา นโร กลฺยาณกมฺมสฺส สีสํ อุกฺขิปิตฺวา เทวโลกํ คจฺฉติฯ **สคฺคาติมาโน**ติ สเคฺค อติมาโน สคฺคสมฺปาปเก สาตผเล กลฺยาณกเมฺม อภิรโตฯ ‘‘สคฺคาธิมาโน’’ติปิ ปาโฐ, สคฺคํ อธิการํ กตฺวา ฐิตจิโตฺตติ อโตฺถฯ **สาตเว รโต**ติ เอส พีชกทาโส สาตเว มธุรวิปาเก กุสลธเมฺมเยว รโตฯ โส อิมสฺส ปาปกมฺมสฺส ขีณกาเล, กลฺยาณกมฺมสฺส ผเลน เทวโลเก นิพฺพตฺติสฺสติฯ

ยเญฺจส อิทานิ ทาสตฺตํ อุปคโต, น ตํ กลฺยาณกมฺมสฺส ผเลนฯ ทาสตฺตสํวตฺตนิกณฺหิสฺส ปุเพฺพ กตํ ปาปํ ภวิสฺสตีติ นิฎฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพนฺติ อิมมตฺถํ ปกาเสนฺตี อาห –

๑๒๕๒. ‘‘ยมชฺช พีชโก ทาโส, ทุกฺขํ ปสฺสติ อตฺตนิ;

ปุเพฺพวสฺส กตํ ปาปํ, ตเมโส ปฏิเสวติฯ

๑๒๕๓. ‘‘ขียเต จสฺส ตํ ปาปํ, ตถา หิ วินเย รโต;
กสฺสปญฺจ สมาปชฺช, มา เหวุปฺปถมาคมา’’ติฯ

ตตฺถ **มา เหวุปฺปถมาคมา**ติ ตาต, ตฺวํ อิมํ นคฺคํ กสฺสปาชีวกํ อุปคนฺตฺวา มา เหว นิรยคามิํ อุปฺปถํ อคมา, มา ปาปมกาสีติ ปิตรํ โอวทติฯ

อิทานิสฺส ปาปูปเสวนาย โทสํ กลฺยาณมิตฺตูปเสวนาย จ คุณํ ทเสฺสนฺตี อาห –

๑๒๕๔. ‘‘ยํ ยญฺหิ ราช ภชติ, สนฺตํ วา ยทิ วา อสํ;
สีลวนฺตํ วิสีลํ วา, วสํ ตเสฺสว คจฺฉติฯ

๑๒๕๕. ‘‘ยาทิสํ กุรุเต มิตฺตํ, ยาทิสํ จูปเสวติ;
โสปิ ตาทิสโก โหติ, สหวาโส หิ ตาทิโสฯ

๑๒๕๖. ‘‘เสวมาโน เสวมานํ, สมฺผุฏฺโฐ สมฺผุสํ ปรํ;
สโร ทิทฺโธ กลาปํว, อลิตฺตมุปลิมฺปติ;
อุปเลปภยา ธีโร, เนว ปาปสขา สิยาฯ

๑๒๕๗. ‘‘ปูติมจฺฉํ กุสเคฺคน, โย นโร อุปนยฺหติ;
กุสาปิ ปูติ วายนฺติ, เอวํ พาลูปเสวนาฯ

๑๒๕๘. ‘‘ตครญฺจ ปลาเสน, โย นโร อุปนยฺหติ;
ปตฺตาปิ สุรภิ วายนฺติ, เอวํ ธีรูปเสวนาฯ

๑๒๕๙. ‘‘ตสฺมา ปตฺตปุฏเสฺสว, ญตฺวา สมฺปากมตฺตโน
อสเนฺต โนปเสเวยฺย, สเนฺต เสเวยฺย ปณฺฑิโต;
อสโนฺต นิรยํ เนนฺติ, สโนฺต ปาเปนฺติ สุคฺคติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สนฺตํ วา**ติ สปฺปุริสํ วาฯ **ยทิ วา อส**นฺติ อสปฺปุริสํ วาฯ **สโร ทิทฺโธ กลาปํวา**ติ มหาราช, ยถา นาม หลาหลวิสลิโตฺต สโร สรกลาเป ขิโตฺต สพฺพํ ตํ วิเสน อลิตฺตมฺปิ สรกลาปํ ลิมฺปติ, วิสทิทฺธเมว กโรติ, เอวเมว ปาปมิโตฺต ปาปํ เสวมาโน อตฺตานํ เสวมานํ ปรํ, เตน สมฺผุฏฺโฐ ตํ สมฺผุสํ อลิตฺตํ ปาเปน ปุริสํ อตฺตนา เอกชฺฌาสยํ กโรโนฺต อุปลิมฺปติฯ **ปูติ วายนฺตี**ติ ตสฺส เต กุสาปิ ทุคฺคนฺธา วายนฺติฯ **ตครญฺจา**ติ ตครญฺจ อญฺญญฺจ คนฺธสมฺปนฺนํ คนฺธชาตํฯ **เอว**นฺติ เอวรูปา ธีรูปเสวนาฯ ธีโร หิ อตฺตานํ เสวมานํ ธีรเมว กโรติฯ

ตสฺมา ปตฺตปุฏเสฺสวาติ ยสฺมา ตคราทิปลิเวฐมานานิ ปณฺณานิปิ สุคนฺธานิ โหนฺติ, ตสฺมา ปลาสปตฺตปุฏเสฺสว ปณฺฑิตูปเสวเนน อหมฺปิ ปณฺฑิโต ภวิสฺสามีติ เอวํฯ **ญตฺวา สมฺปากมตฺตโน**ติ อตฺตโน ปริปากํ ปณฺฑิตภาวํ ปริมาณํ ญตฺวา อสเนฺต ปหาย ปณฺฑิเต สเนฺต เสเวยฺยฯ ‘‘**นิรยํ เนนฺตี**’’ติ เอตฺถ เทวทตฺตาทีหิ นิรยํ, ‘‘**ปาเปนฺติ สุคฺคติ**’’นฺติ เอตฺถ สาริปุตฺตเตฺถราทีหิ สุคติํ นีตานํ วเสน อุทาหรณานิ อาหริตพฺพานิฯ

เอวํ ราชธีตา ฉหิ คาถาหิ ปิตุ ธมฺมํ กเถตฺวา อิทานิ อตีเต อตฺตนา อนุภูตํ ทุกฺขํ ทเสฺสนฺตี อาห –

๑๒๖๐. ‘‘อหมฺปิ ชาติโย สตฺต, สเร สํสริตตฺตโน;
อนาคตาปิ สเตฺตว, ยา คมิสฺสํ อิโต จุตาฯ

๑๒๖๑. ‘‘ยา เม สา สตฺตมี ชาติ, อหุ ปุเพฺพ ชนาธิป;
กมฺมารปุโตฺต มคเธสุ, อหุํ ราชคเห ปุเรฯ

๑๒๖๒. ‘‘ปาปํ สหายมาคมฺม, พหุํ ปาปํ กตํ มยา;
ปรทารสฺส เหเฐโนฺต, จริมฺหา อมรา วิยฯ

๑๒๖๓. ‘‘ตํ กมฺมํ นิหิตํ อฎฺฐา, ภสฺมจฺฉโนฺนว ปาวโก;
อถ อเญฺญหิ กเมฺมหิ, อชายิํ วํสภูมิยํฯ

๑๒๖๔. ‘‘โกสมฺพิยํ เสฎฺฐิกุเล, อิเทฺธ ผีเต มหทฺธเน;
เอกปุโตฺต มหาราช, นิจฺจํ สกฺกตปูชิโตฯ

๑๒๖๕. ‘‘ตตฺถ มิตฺตํ อเสวิสฺสํ, สหายํ สาตเว รตํ;
ปณฺฑิตํ สุตสมฺปนฺนํ, โส มํ อเตฺถ นิเวสยิฯ

๑๒๖๖. ‘‘จาตุทฺทสิํ ปญฺจทสิํ, พหุํ รตฺติํ อุปาวสิํ;
ตํ กมฺมํ นิหิตํ อฎฺฐา, นิธีว อุทกนฺติเกฯ

๑๒๖๗. ‘‘อถ ปาปาน กมฺมานํ, ยเมตํ มคเธ กตํ;
ผลํ ปริยาค มํ ปจฺฉา, ภุตฺวา ทุฎฺฐวิสํ ยถาฯ

๑๒๖๘. ‘‘ตโต จุตาหํ เวเทห, โรรุเว นิรเย จิรํ;
สกมฺมุนา อปจฺจิสฺสํ, ตํ สรํ น สุขํ ลเภฯ

๑๒๖๙. ‘‘พหุวสฺสคเณ ตตฺถ, เขปยิตฺวา พหุํ ทุขํ;
ภิเนฺนาคเต อหุํ ราช, ฉคโล อุทฺธตปฺผโล’’ติฯ

ตตฺถ **สตฺตา**ติ มหาราช, อิธโลกปรโลกา นาม สุกตทุกฺกฎานญฺจ ผลํ นาม อตฺถิฯ น หิ สํสาโร สเตฺต โสเธตุํ สโกฺกติ, สกมฺมุนา เอว สตฺตา สุชฺฌนฺติฯ อลาตเสนาปติ จ พีชกทาโส จ เอกเมว ชาติํ อนุสฺสรนฺติฯ น เกวลํ เอเตว ชาติํ สรนฺติ, อหมฺปิ อตีเต สตฺต ชาติโย อตฺตโน สํสริตํ สรามิ, อนาคเตปิ อิโต คนฺตพฺพา สเตฺตว ชานามิฯ **ยา เม สา**ติ ยา สา มม อตีเต สตฺตมี ชาติ อาสิฯ **กมฺมารปุโตฺต**ติ ตาย ชาติยา อหํ มคเธสุ ราชคหนคเร สุวณฺณการปุโตฺต อโหสิํฯ

ปรทารสฺส เหเฐโนฺตติ ปรทารํ เหเฐนฺตา ปเรสํ รกฺขิตโคปิเต วรภเณฺฑ อปรชฺฌนฺตาฯ **อฎฺฐา**ติ ตํ ตทา มยา กตํ ปาปกมฺมํ โอกาสํ อลภิตฺวา โอกาเส สติ วิปากทายกํ หุตฺวา ภสฺมปฎิจฺฉโนฺน อคฺคิ วิย นิหิตํ อฎฺฐาสิฯ **วํสภูมิย**นฺติ วํสรเฎฺฐฯ **เอกปุโตฺต**ติ อสีติโกฎิวิภเว เสฎฺฐิกุเล อหํ เอกปุตฺตโกว อโหสิํฯ **สาตเว รต**นฺติ กลฺยาณกเมฺม อภิรตํฯ **โส ม**นฺติ โส สหายโก มํ อเตฺถ กุสลกเมฺม ปติฎฺฐาเปสิฯ

ตํ กมฺมนฺติ ตมฺปิ เม กตํ กลฺยาณกมฺมํ ตทา โอกาสํ อลภิตฺวา โอกาเส สติ วิปากทายกํ หุตฺวา อุทกนฺติเก นิธิ วิย นิหิตํ อฎฺฐาสิฯ **ยเมต**นฺติ อถ มม สนฺตเกสุ ปาปกเมฺมสุ ยํ เอตํ มยา

มคเธสุ ปรทาริกกมฺมํ กตํ, ตสฺส ผลํ ปจฺฉา มํ ปริยาคํ อุปคตนฺติ อโตฺถฯ ยถา กึ? **ภุตฺวา ทุฏฺฐวิสํ ยถา,** ยถา สวิสํ โภชนํ ภุญฺชิตฺวา ฐิตสฺส ตํ ทุฏฺฐํ กกฺขฬํ หลาหลํ วิสํ กุปฺปติ, ตถา มํ ปริยาคตนฺติ อโตฺถฯ **ตโต**ติ ตโต โกสมฺพิยํ เสฏฺฐิกุลโตฯ **ตํ สรน**ฺติ ตํ ตสฺมิํ นิรเย อนุภูตทุกฺขํ สรนฺตี จิตฺตสุขํ นาม น ลภามิ, ภยเมว เม อุปฺปชฺชติฯ **ภินฺนาคเต**ติ ภินฺนาคเต นาม รเฏฺฐฯ **อุทฺธตปฺผโล**ติ อุทฺธตพีโชฯ

โส ปน ฉคลโก พลสมฺปโนฺน อโหสิฯ ปิฏฺฐิยํ อภิรุยฺหปิ นํ วาหยิํสุ, ยานเกปิ โยชยิํสุฯ อิมมตฺถํ ปกาเสนฺตี อาห –

๑๒๗๐. ‘‘สาตปุตฺตา มยา วูฬฺหา, ปิฏฺฐิยา จ รเถน จ;
ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสโนฺท, ปรทารคมนสฺส เม’’ติฯ

ตตฺถ **สาตปุตฺตา**ติ อมจฺจปุตฺตาฯ **ตสฺส กมฺมสฺสา**ติ เทว, โรรุเว มหานิรเย ปจฺจนญฺจ ฉคลกกาเล พีชุปฺปาฏนญฺจ ปิฏฺฐิวาหนยานกโยชนานิ จ สโพฺพเปส ตสฺส นิสฺสโนฺท ปรทารคมนสฺส เมติฯ

ตโต ปน จวิตฺวา อรเญฺญ กปิโยนิยํ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ อถ นํ ชาตทิวเส ยูถปติโน ทเสฺสสุํฯ โส ‘‘อาเนถ เม, ปุตฺต’’นฺติ ทฬฺหํ คเหตฺวา ตสฺส วิรวนฺตสฺส ทเนฺตหิ ผลานิ อุปฺปาเฏสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺตี อาห –

๑๒๗๑. ‘‘ตโต จุตาหํ เวเทห, กปิ อาสิํ พฺรหาวเน;
นิลุญฺจิตผโลเยว, ยูถเปน ปคพฺภินา;
ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสโนฺท, ปรทารคมนสฺส เม’’ติฯ

ตตฺถ **นิลุญฺจิตผโลเยวา**ติ ตตฺรปาหํ ปคเพฺภน ยูถปตินา ลุญฺจิตฺวา อุปฺปาฏิตผโลเยว อโหสินฺติ อโตฺถฯ

อถ อปราปิ ชาติโย ทเสฺสนฺตี อาห –

๑๒๗๒. ‘‘ตโต จุตาหํ เวเทห, ทสฺสเนสุ ปสู อหุํ;
นิลุญฺจิโต ชโว ภโทฺร, โยคฺคํ วูฬฺหํ จิรํ มยา;
ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสโนฺท, ปรทารคมนสฺส เมฯ

๑๒๗๓. ‘‘ตโต จุตาหํ เวเทห, วชฺชีสุ กุลมาคมา;
เนวิตฺถี น ปุมา อาสิํ, มนุสฺสเตฺต สุทุลฺลเภ;
ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสโนฺท, ปรทารคมนสฺส เมฯ

๑๒๗๔. ‘‘ตโต จุตาหํ เวเทห, อชายิํ นนฺทเน วเน;
ภวเน ตาวติํสาหํ, อจฺฉรา กามวณฺณินีฯ

๑๒๗๕. ‘‘วิจิตฺรวตฺถาภรณา, อามุตฺตมณิกุณฺฑลา;
กุสลา นจฺจคีตสฺส, สกฺกสฺส ปริจาริกาฯ

๑๒๗๖. ‘‘ตตฺถ ฐิตาหํ เวเทห, สรามิ ชาติโย อิมา;
อนาคตาปิ สเตฺตว, ยา คมิสฺสํ อิโต จุตาฯ

๑๒๗๗. ‘‘ปริยาคตํ ตํ กุสลํ, ยํ เม โกสมฺพิยํ กตํ;
เทเว เจว มนุเสฺส จ, สนฺธาวิสฺสํ อิโต จุตาฯ

๑๒๗๘. ‘‘สตฺต ชโจฺจ มหาราช, นิจฺจํ สกฺกตปูชิตา;
ถีภาวาปิ น มุจฺจิสฺสํ, ฉฎฺฐา นิคติโย อิมาฯ

๑๒๗๙. ‘‘สตฺตมี จ คติ เทว, เทวปุโตฺต มหิทฺธิโก;
ปุมา เทโว ภวิสฺสามิ, เทวกายสฺมิมุตฺตโมฯ

๑๒๘๐. ‘‘อชฺชาปิ สนฺตานมยํ, มาลํ คเนฺถนฺติ นนฺทเน;
เทวปุโตฺต ชโว นาม, โย เม มาลํ ปฎิจฺฉติฯ

๑๒๘๑. ‘‘มุหุโตฺต วิย โส ทิโพฺย, อิธ วสฺสานิ โสฬส;
รตฺตินฺทิโว จ โส ทิโพฺย, มานุสิํ สรโทสตํฯ

๑๒๘๒. ‘‘อิติ กมฺมานิ อเนฺวนฺติ, อสเงฺขยฺยาปิ ชาติโย;
กลฺยาณํ ยทิ วา ปาปํ, น หิ กมฺมํ วินสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทสฺสเนสู**ติ ทสฺสนรเฎฺฐสุฯ **ปสู**ติ โคโณ อโหสิํฯ **นิลฺลจฺฉิโต**ติ วจฺฉกาเลเยว มํ เอวํ มนาโป ภวิสฺสตีติ นิพฺพีชกมกํสุฯ โสหํ นิลฺลจฺฉิโต อุทฺธตพีโช ชโว ภโทฺร อโหสิํฯ **วชฺชีสุ กุลมาคมา**ติ โคโยนิโต จวิตฺวา วชฺชิรเฎฺฐ เอกสฺมิํ มหาโภคกุเล นิพฺพตฺตินฺติ ทเสฺสติฯ **เนวิตฺถี น ปุมา**ติ นปุํสกตฺตํ สนฺธาย อาหฯ **ภวเน ตาวติํสาห**นฺติ ตาวติํสภวเน อหํฯ

ตตฺถ ฐิตาหํ, เวเทห, สรามิ ชาติโย อิมาติ สา กิร ตสฺมิํ เทวโลเก ฐิตา ‘‘อหํ เอวรูปํ เทวโลกํ อาคจฺฉนฺตี กุโต นุ โข อาคตา’’ติ โอโลเกนฺตี วชฺชิรเฎฺฐ มหาโภคกุเล นปุํสกตฺตภาวโต จวิตฺวา ตตฺถ นิพฺพตฺตภาวํ ปสฺสิฯ ตโต ‘‘เกน นุ โข กเมฺมน เอวรูเป รมณีเย ฐาเน นิพฺพตฺตามฺหี’’ติ โอโลเกนฺตี โกสมฺพิยํ เสฎฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา กตํ ทานาทิกุสลํ ทิสฺวา ‘‘เอตสฺส ผเลน นิพฺพตฺตามฺหี’’ติ ญตฺวา ‘‘อนนฺตราตีเต นปุํสกตฺตภาเว นิพฺพตฺตมานา กุโต อาคตามฺหี’’ติ โอโลเกนฺตี ทสฺสนรเฎฺฐสุ โคโยนิยํ มหาทุกฺขสฺส อนุภูตภาวํ อญฺญาสิฯ ตโต อนนฺตรํ ชาติํ อนุสฺสรมานา วานรโยนิยํ อุทฺธตผลภาวํ อทฺทสฯ ตโต อนนฺตรํ อนุสฺสรนฺตี ภินฺนาคเต ฉคลกโยนิยํ อุทฺธตพีชภาวํ อนุสฺสริฯ ตโต ปรํ อนุสฺสรมานา โรรุเว นิพฺพตฺตภาวํ อนุสฺสริฯ

อถสฺสา นิรเย ติรจฺฉานโยนิยญฺจ อนุภูตํ ทุกฺขํ อนุสฺสรนฺติยา ภยํ อุปฺปชฺชิฯ ตโต ‘‘เกน นุ โข กเมฺมน เอวรูปํ ทุกฺขํ อนุภูตํ มยา’’ติ ฉฎฺฐํ ชาติํ โอโลเกนฺตี ตาย ชาติยา โกสมฺพินคเร กตํ กลฺยาณกมฺมํ ทิสฺวา สตฺตมํ โอโลเกนฺตี มคธรเฎฺฐ ปาปสหายํ นิสฺสาย กตํ ปรทาริกกมฺมํ ทิสฺวา ‘‘เอตสฺส ผเลน เม ตํ มหาทุกฺขํ อนุภูต’’นฺติ อญฺญาสิฯ อถ ‘‘อิโต จวิตฺวา อนาคเต กุหิํ นิพฺพตฺติสฺสามี’’ติ โอโลเกนฺตี ‘‘ยาวตายุกํ ฐตฺวา ปุน สกฺกเสฺสว ปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามี’’ติ อญฺญาสิฯ เอวํ ปุนปฺปุนํ โอโลกยมานา ‘‘ตติเยปิ อตฺตภาเว สกฺกเสฺสว ปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามิ, ตถา จตุเตฺถ, ปญฺจเม ปน ตสฺมิํเยว เทวโลเก ชวนเทวปุตฺตสฺส อคฺคมเหสี หุตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามี’’ติ ญตฺวา ตโต อนนฺตรํ โอโลเกนฺตี ‘‘ฉเฎฺฐ อตฺตภาเว อิโต ตาวติํสภวนโต จวิตฺวา องฺคติรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติสฺสามิ, ‘รุจา’ติ เม นามํ ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘ตโต อนนฺตรา กุหิํ นิพฺพตฺติสฺสามี’’ติ โอโลเกนฺตี ‘‘สตฺตมาย ชาติยา ตโต จ

วิตฺวา ตาวตึสภวเน มหิทฺธิโก เทวปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามิ, อิตฺถิภาวโต มุจฺจิสฺสามี’’ติ อญฺญาสิฯ ตสฺมา –

> ‘‘ตตฺถ ฐิตาหํ เวเทห, สรามิ สตฺต ชาติโย;
> อนาคตาปิ สตฺเตว, ยา คมิสฺสํ อิโต จุตา’’ติฯ – อาทิมาห;

ตตฺถ **ปริยาคต**นฺติ ปริยาเยน อตฺตโน วาเรน อาคตํฯ **สตฺต ชโจฺจ**ติ วชฺชิรฏฺเฐ นปุํสกชาติยา สทฺธึ เทวโลเก ปญฺจ, อยญฺจ ฉฏฺฐาติ สตฺต ชาติโยติ วุจฺจนฺติฯ เอตา สตฺต ชาติโย นิจฺจํ สกฺกตปูชิตา อโหสินฺติ ทเสฺสติฯ **ฉฏฺฐา นิคติโย**ติ เทวโลเก ปน ปญฺจ, อยญฺจ เอกาติ อิมา ฉ คติโย อิตฺถิภาวาน มุจฺจิสฺสนฺติ วทติฯ **สตฺตมี จา**ติ อิโต จวิตฺวา อนนฺตรํฯ **สนฺตานมยน**ฺติ เอกโตวณฺฏกาทิวเสน กตสนฺตานํฯ **คเนฺถนฺตี**ติ ยถา สนฺตานมยา โหนฺติ, เอวํ อชฺชปิ มม ปริจาริกา นนฺทนวเน มาลํ คเนฺถนฺติเยวฯ **โย เม มาลํ ปฏิจฺฉตี**ติ มหาราช, อนนฺตรชาติยํ มม สามิโก ชโว นาม เทวปุตฺโต โย รุกฺขโต ปติตปติตํ มาลํ ปฏิจฺฉติฯ

โสฬสาติ มหาราช, มม ชาติยา อิมานิ โสฬส วสฺสานิ, เอตฺตโก ปน กาโล เทวานํ เอโก มุหุตฺโต, เตน ตา มม จุตภาวมฺปิ อชานนฺตา มมตฺถาย มาลํ คเนฺถนฺติเยวฯ **มานุสิ**นฺติ มนุสฺสานํ วสฺสคณนํ อาคมฺม เอส สรโทสตํ วสฺสสตํ โหติ, เอวํ ทีฆายุกา เทวา ฯ อิมินา ปน การเณน ปรโลกสฺส จ กลฺยาณปาปกานญฺจ กมฺมานํ อตฺถิตํ ชานาหิ, เทวาติฯ

อเนฺวนฺตีติ ยถา มํ อนุพนฺธึสุ, เอวํ อนุพนฺธนฺติฯ **น หิ กมฺมํ วินสฺสตี**ติ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ ตสฺมึเยว อตฺตภาเว, อุปปชฺชเวทนียํ อนนฺตรภเว วิปากํ เทติ, อปราปริยเวทนียํ ปน วิปากํ อทตฺวา น นสฺสติฯ ตํ สนฺธาย ‘‘น หิ กมฺมํ วินสฺสตี’’ติ วตฺวา ‘‘เทว, อหํ ปรทาริกกมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน นิรเย จ ติรจฺฉานโยนิยญฺจ มหนฺตํ ทุกฺขํ อนุภวึฯ สเจ ปน ตุเมฺหปิ อิทานิ คุณสฺส กถํ คเหตฺวา เอวํ กริสฺสถ, มยา อนุภูตสทิสเมว ทุกฺขํ อนุภวิสฺสถ, ตสฺมา เอวํ มา กริตฺถา’’ติ อาหฯ

อถสฺส อุตฺตริ ธมฺมํ เทเสนฺตี อาห –

๑๒๘๓. ‘‘โย อิเจฺฉ ปุริโส โหตุํ, ชาตึ ชาตึ ปุนปฺปุนํ;
ปรทารํ วิวเชฺชยฺย, โธตปาโทว กทฺทมํฯ

๑๒๘๔. ‘‘ยา อิเจฺฉ ปุริโส โหตุํ, ชาตึ ชาตึ ปุนปฺปุนํ;
สามิกํ อปจาเยยฺย, อินฺทํว ปริจาริกาฯ

๑๒๘๕. ‘‘โย อิเจฺฉ ทิพฺยโภคญฺจ, ทิพฺพมายุํ ยสํ สุขํ;
ปาปานิ ปริวเชฺชตฺวา, ติวิธํ ธมฺมมาจเรฯ

๑๒๘๖. ‘‘กาเยน วาจา มนสา, อปฺปมโตฺต วิจกฺขโณ;
อตฺตโน โหติ อตฺถาย, อิตฺถี วา ยทิ วา ปุมาฯ

๑๒๘๗. ‘‘เย เกจิเม มานุชา ชีวโลเก, ยสสฺสิโน สพฺพสมนฺตโภคา;
อสํสยํ เตหิ ปุเร สุจิณฺณํ, กมฺมสฺสกาเส ปุถุ สพฺพสตฺตาฯ

๑๒๘๘. ‘‘อิงฺฆานุจิเนฺตสิ สยมฺปิ เทว, กุโตนิทานา เต อิมา ชนินฺท;
ยา เต อิมา อจฺฉราสนฺนิกาสา, อลงฺกตา กญฺจนชาลฉนฺนา’’ติฯ

ตตฺถ **โหตุ**นฺติ ภวิตุํฯ **สพฺพสมนฺตโภคา**ติ ปริปุณฺณสพฺพโภคาฯ **สุจิณฺณ**นฺติ สุฏฺฐุ จิณฺณํ กลฺยาณกมฺมํ กตํฯ **กมฺมสฺสกาเส**ติ กมฺมสฺสกา อตฺตนา กตกมฺมเสฺสว วิปากปฏิสํเวทิโนฯ น หิ มาตาปิตูหิ กตํ กมฺมํ ปุตฺตธีตานํ วิปากํ เทติ, น ตาหิ ปุตฺตธีตาหิ กตํ กมฺมํ มาตาปิตูนํ วิปากํ เทติฯ เสเสหิ กตํ เสสานํ กิเมว ทสฺสติ? **อิงฺฆา**ติ โจทนเตฺถ นิปาโตฯ **อนุจิเนฺตสี**ติ ปุนปฺปุนํ จิเนฺตยฺยาสิฯ **ยา เต อิมา**ติ ยา อิมา โสฬสสหสฺสา อิตฺถิโย ตํ อุปฏฺฐหนฺติ, อิมา เต กุโตนิทานา, กึ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายเนฺตน ลทฺธา, อุทาหุ ปนฺถทูสนสนฺธิเจฺฉทาทีนิ ปาปานิ กตฺวา, อทุ กลฺยาณกมฺมํ นิสฺสาย ลทฺธาติ อิทํ ตาว อตฺตนาปิ จิเนฺตยฺยาสิ, เทวาติฯ

เอวํ สา ปิตรํ อนุสาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๘๙. ‘‘อิเจฺจวํ ปิตรํ กญฺญา, รุจา โตเสสิ องฺคตึ;
มูฬฺหสฺส มคฺคมาจิกฺขิ, ธมฺมมกฺขาสิ สุพฺพตา’’ติฯ

ตตฺถ **อิเจฺจว**นฺติ ภิกฺขเว, อิติ อิเมหิ เอวรูเปหิ มธุเรหิ วจเนหิ รุจากญฺญา ปิตรํ โตเสสิ, มูฬฺหสฺส มคฺคํ วิย ตสฺส สุคติมคฺคํ อาจิกฺขิ, นานานเยหิ สุจริตธมฺมํ อกฺขาสิฯ ธมฺมํ กเถนฺตีเยว สา สุพฺพตา สุนฺทรวตา อตฺตโน อตีตชาติโยปิ กเถสิฯ

เอวํ ปุพฺพณฺหโต ปฏฺฐาย สพฺพรตฺตึ ปิตุ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘มา, เทว, นคฺคสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส วจนํ คณฺหิ, ‘อตฺถิ อยํ โลโก, อตฺถิ ปรโลโก , อตฺถิ สุกฏทุกฺกฏกมฺมานํ ผล’นฺติ วทนฺตสฺส มาทิสสฺส กลฺยาณมิตฺตสฺส วจนํ คณฺห, มา อติเตฺถน ปกฺขนฺที’’ติ อาหฯ เอวํ สเนฺตปิ ปิตรํ มิจฺฉาทสฺสนา โมเจตุํ นาสกฺขิฯ โส หิ เกวลํ ตสฺสา มธุรวจนํ สุตฺวา ตุสฺสิฯ มาตาปิตโร หิ ปิยปุตฺตานํ วจนํ ปิยายนฺติ, น ปน ตํ มิจฺฉาทสฺสนํ วิสฺสเชฺชสิฯ นคเรปิ ‘‘รุจา กิร ราชธีตา ปิตุ ธมฺมํ เทเสตฺวา มิจฺฉาทสฺสนํ วิสฺสชฺชาเปสี’’ติ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ ‘‘ปณฺฑิตา ราชธีตา อชฺช ปิตรํ มิจฺฉาทสฺสนา โมเจตฺวา นครวาสีนํ โสตฺถิภาวํ กริสฺสตี’’ติ มหาชโน ตุสฺสิฯ สา ปิตรํ โพเธตุํ อสโกฺกนฺตี วีริยํ อวิสฺสเชฺชตฺวาว ‘‘เยน เกนจิ อุปาเยน ปิตุ โสตฺถิภาวํ กริสฺสามี’’ติ สิรสฺมึ อญฺชลึ ปติฏฺฐเปตฺวา ทสทิสา นมสฺสิตฺวา ‘‘อิมสฺมึ โลเก โลกสนฺธารกา ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณา นาม โลกปาลเทวตา นาม มหาพฺรหฺมาโน นาม อตฺถิ, เต อิธาคนฺตฺวา อตฺตโน พเลน มม ปิตรํ มิจฺฉาทสฺสนํ วิสฺสชฺชาเปนฺตุ , เอตสฺส คุเณ อสติปิ มม คุเณน มม สีเลน มม สเจฺจน อิธาคนฺตฺวา อิมํ มิจฺฉาทสฺสนํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา สกลโลกสฺส โสตฺถึ กโรนฺตู’’ติ อธิฏฺฐหิตฺวา นมสฺสิฯ

ตทา โพธิสโตฺต นารโท นาม มหาพฺรหฺมา อโหสิฯ โพธิสตฺตา จ นาม อตฺตโน เมตฺตาภาวนาย อนุทฺทยาย มหนฺตภาเวน สุปฺปฏิปนฺนทุปฺปฏิปเนฺน สเตฺต ทสฺสนตฺถํ กาลานุกาลํ โลกํ โอโลเกนฺติฯ โส ตํ ทิวสํ โลกํ โอโลเกโนฺต ตํ ราชธีตรํ ปิตุ มิจฺฉาทิฏฺฐิโมจนตฺถํ โลกสนฺธารกเทวตาโย นมสฺสมานํ ทิสฺวา, ‘‘ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ เอตํ ราชานํ มิจฺฉาทสฺสนํ วิสฺสชฺชาเปตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, อชฺช มยา ราชธีตุ สงฺคหํ, รโญฺญ จ สปริชนสฺส โสตฺถิภาวํ กตฺวา อาคนฺตุํ วฏฺฏติ, เกน นุ โข เวเสน คมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘มนุสฺสานํ ปพฺพชิตา ปิยา เจว ครุโน จ อาเทยฺยวจนา จ, ตสฺมา ปพฺพชิตเวเสน คมิสฺสามี’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ปาสาทิกํ สุวณฺณวณฺณํ มนุสฺสตฺตภาวํ มาเปตฺวา มนุญฺญํ ชฏามณฺฑลํ พนฺธิตฺวา ชฏนฺตเร กญฺจนสูจึ โอทหิตฺวา อโนฺต รตฺตปฏํ อุปริ รตฺตวากจีรํ นิวาเสตฺวา ปารุปิตฺวา สุวณฺณตาราขจิตํ รชตมยํ อชินจมฺมํ เอกํเส กตฺวา มุตฺตาสิกฺกาย ปกฺขิตฺตํ สุวณฺณมยํ ภิกฺขาภาชนํ อาทาย ตีสุ ฐาเนสุ โอนตํ สุวณฺณกาชํ ขเนฺธ กตฺวา มุตฺตาสิกฺกาย เอว ปวาฬกมณฺฑลุํ อาทาย อิมินา อิสิเวเสน ค

คนตเล จโนฺท วิย วิโรจมาโน อากาเสน อาคนฺตฺวา อลงฺกตจนฺทกปาสาทมหาตลํ ปวิสิตฺวา รโญฺญ ปุรโต อากาเส อฏฺฐาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๙๐. ‘‘อถาคมา พฺรหฺมโลกา, นารโท มานุสึ ปชํ;
ชมฺพุทีปํ อเวกฺขโนฺต, อทฺทา ราชานมงฺคติํฯ

๑๒๙๑. ‘‘ตโต ปติฏฺฐา ปาสาเท, เวเทหสฺส ปุรตฺถโต;
ตญฺจ ทิสฺวานานุปฺปตฺตํ, รุจา อิสิมวนฺทถา’’ติฯ

ตตฺถ **อทฺทา**ติ พฺรหฺมโลเก ฐิโตว ชมฺพุทีปํ อเวกฺขโนฺต คุณาชีวกสฺส สนฺติเก คหิตมิจฺฉาทสฺสนํ ราชานํ องฺคติํ อทฺทส, ตสฺมา อาคโตติ อโตฺถฯ **ตโต ปติฏฺฐา**ติ ตโต โส พฺรหฺมา ตสฺส รโญฺญ อมจฺจคณปริวุตสฺส นิสินฺนสฺส ปุรโต ตสฺมิํ ปาสาเท อปเท ปทํ ทเสฺสโนฺต อากาเส ปติฏฺฐหิฯ **อนุปฺปตฺต**นฺติ อาคตํฯ **อิสิ**นฺติ อิสิเวเสน อาคตตฺตา สตฺถา ‘‘อิสิ’’นฺติ อาหฯ **อวนฺทถา**ติ ‘‘มมานุคฺคเหน มม ปิตริ การุญฺญํ กตฺวา เอโก เทวราชา อาคโต ภวิสฺสตี’’ติ หฏฺฐปหฏฺฐา วาตาภิหฏา สุวณฺณกทลี วิย โอนมิตฺวา นารทพฺรหฺมานํ อวนฺทิฯ

ราชาปิ ตํ ทิสฺวาว พฺรหฺมเตเชน ตชฺชิโต อตฺตโน อาสเน สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อาสนา โอรุยฺห ภูมิยํ ฐตฺวา อาคตฏฺฐานญฺจ นามโคตฺตญฺจ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๙๒. ‘‘อถาสนมฺหา โอรุยฺห, ราชา พฺยถิตมานโส;
นารทํ ปริปุจฺฉโนฺต, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๑๒๙๓. ‘‘กุโต นุ อาคจฺฉสิ เทววณฺณิ, โอภาสยํ สพฺพทิสา จนฺทิมาว;
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต นามโคตฺตํ, กถํ ตํ ชานนฺติ มนุสฺสโลเก’’’ติฯ

ตตฺถ **พฺยถิตมานโส**ติ ภีตจิโตฺตฯ **กุโต นู**ติ กจฺจิ นุ โข วิชฺชาธโร ภเวยฺยาติ มญฺญมาโน อวนฺทิตฺวาว เอวํ ปุจฺฉิฯ

อถ โส ‘‘อยํ ราชา ‘ปรโลโก นตฺถี’ติ มญฺญติ, ปรโลกเมวสฺส ตาว อาจิกฺขิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๒๙๔. ‘‘อหญฺหิ เทวโต อิทานิ เอมิ, โอภาสยํ สพฺพทิสา จนฺทิมาว;
อกฺขามิ เต ปุจฺฉิโต นามโคตฺตํ, ชานนฺติ มํ นารโท กสฺสโป จา’’ติฯ

ตตฺถ **เทวโต**ติ เทวโลกโตฯ **นารโท กสฺสโป จา**ติ มํ นาเมน นารโท, โคเตฺตน กสฺสโปติ ชานนฺติฯ

อถ ราชา ‘‘อิมํ ปจฺฉาปิ ปรโลกํ ปุจฺฉิสฺสามิ, อิทฺธิยา ลทฺธการณํ ตาว ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๒๙๕. ‘‘อจฺเฉรรูปํ ตว ยาทิสญฺจ, เวหายสํ คจฺฉสิ ติฏฺฐสี จ;
ปุจฺฉามิ ตํ นารท เอตมตฺถํ, อถ เกน วเณฺณน ตวายมิทฺธี’’ติฯ

ตตฺถ **ยาทิสญฺจา**ติ ยาทิสญฺจ ตว สณฺฐานํ, ยญฺจ ตฺวํ อากาเส คจฺฉสิ ติฏฺฐสิ จ, อิทํ อจฺฉริยชาตํฯ

นารโท อาห –

๑๒๙๖. ‘‘สจฺจญฺจ ธมฺโม จ ทโม จ จาโค, คุณา มเมเต ปกตา ปุราณา;
เตเหว ธเมฺมหิ สุเสวิเตหิ, มโนชโล เยน กามํ คโตสฺมี’’ติฯ

ตตฺถ **สจฺจ**นฺติ มุสาวาทวิรหิตํ วจีสจฺจํฯ **ธมฺโม**ติ ติวิธสุจริตธมฺโม เจว กสิณปริกมฺมฌานธมฺโม จฯ **ทโม**ติ อินฺทฺริยทมนํฯ **จาโค**ติ กิเลสปริจฺจาโค จ เทยฺยธมฺมปริจฺจาโค จฯ **มเมเต คุณา**ติ มม เอเต คุณสมฺปยุตฺตา คุณสหคตาฯ **ปกตา ปุราณา**ติ มยา ปุริมภเว กตาติ ทเสฺสติฯ **‘‘เตเหว ธเมฺมหิ สุเสวิเตหี’’**ติ เต สเพฺพ คุเณ สุเสวิเต ปริจาริเต ทเสฺสติฯ **มโนชโว**ติ อิทฺธิยา การเณน ปฏิลโทฺธฯ **เยน กามํ คโตสฺมี**ติ เยน เทวฎฺฐาเน จ มนุสฺสฎฺฐาเน จ คนฺตุํ อิจฺฉนํ, เตน คโตสฺมีติ อโตฺถฯ

ราชา เอวํ ตสฺมิํ กเถเนฺตปิ มิจฺฉาทสฺสนสฺส คหิตตฺตา ปรโลกํ อสทฺทหโนฺต ‘‘อตฺถิ นุ โข ปุญฺญวิปาโก’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๑๒๙๗. ‘‘อจฺฉรมาจิกฺขสิ ปุญฺญสิทฺธิํ, สเจ หิ เอเตหิ ยถา วเทสิ;
ปุจฺฉามิ ตํ นารท เอตมตฺถํ, ปุโฎฺฐ จ เม สาธุ วิยากโรหี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุญฺญสิทฺธิ**นฺติ ปุญฺญานํ สิทฺธิํ ผลทายกตฺตํ อาจิกฺขโนฺต อจฺฉริยํ อาจิกฺขสิฯ

นารโท อาห –

๑๒๙๘. ‘‘ปุจฺฉสฺสุ มํ ราช ตเวส อโตฺถ, ยํ สํสยํ กุรุเส ภูมิปาล;
อหํ ตํ นิสฺสํสยตํ คเมมิ, นเยหิ ญาเยหิ จ เหตุภี จา’’ติฯ

ตตฺถ **ตเวส อโตฺถ**ติ ปุจฺฉิตพฺพโก นาม ตว เอส อโตฺถฯ **ยํ สํสย**นฺติ ยํ กิสฺมิญฺจิเทว อเตฺถ สํสยํ กโรสิ, ตํ มํ ปุจฺฉฯ **นิสฺสํสยต**นฺติ อหํ ตํ นิสฺสํสยภาวํ คเมมิฯ **นเยหี**ติ การณวจเนหิฯ **ญาเยหี**ติ ญาเณหิฯ **เหตุภี**ติ ปจฺจเยหิ, ปฏิญฺญามเตฺตเนว อวตฺวา ญาเณน ปริจฺฉินฺทิตฺวา การณวจเนน จ เตสํ ธมฺมานํ สมุฎฺฐาปกปจฺจเยหิ จ ตํ นิสฺสํสยํ กริสฺสามีติ อโตฺถฯ

ราชา อาห –

๑๒๙๙. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ นารท เอตมตฺถํ, ปุโฎฺฐ จ เม นารท มา มุสา ภณิ;
อตฺถิ นุ เทวา ปิตโร นุ อตฺถิ, โลโก ปโร อตฺถิ ชโน ยมาหู’’ติฯ

ตตฺถ **ชโน ยมาหู**ติ ยํ ชโน เอวมาห – ‘‘อตฺถิ เทวา, อตฺถิ ปิตโร, อตฺถิ ปโร โลโก’’ติ, ตํ สพฺพํ อตฺถิ นุ โขติ ปุจฺฉติฯ

นารโท อาห –

๑๓๐๐. ‘‘อเตฺถว เทวา ปิตโร จ อตฺถิ, โลโก ปโร อตฺถิ ชโน ยมาหุ;
กาเมสุ คิทฺธา จ นรา ปมูฬฺหา, โลกํ ปรํ น วิทู โมหยุตฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **อเตฺถว เทวา**ติ มหาราช, เทวา จ ปิตโร จ อตฺถิ, ยมฺปิ ชโน ปรโลกมาห, โสปิ อเตฺถวฯ **น วิทู**ติ กามคิทฺธา ปน โมหมูฬฺหา ชนา ปรโลกํ น วิทนฺติ น ชานนฺตีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ปริหาสํ กโรนฺโต เอวมาห –

๑๓๐๑. ‘‘อตฺถีติ เจ นารท สทฺทหาสิ, นิเวสนํ ปรโลเก มตานํ;
อิเธว เม ปญฺจ สตานิ เทหิ, ทสฺสามิ เต ปรโลเก สหสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **นิเวสน**นฺติ นิวาสฏฺฐานํฯ **ปญฺจ สตานี**ติ ปญฺจ กหาปณสตานิฯ

อถ นํ มหาสตฺโต ปริสมชฺเฌเยว ครหนฺโต อาห –

๑๓๐๒. ‘‘ทชฺเชมุ โข ปญฺจ สตานิ โภโต, ชญฺญามุ เจ สีลวนฺตํ วทญฺญุํ;
ลุทฺทํ ตํ โภนฺตํ นิรเย วสนฺตํ, โก โจทเย ปรโลเก สหสฺสํฯ

๑๓๐๓. ‘‘อิเธว โย โหติ อธมฺมสีโล, ปาปาจาโร อลโส ลุทฺทกมฺโม;
น ปณฺฑิตา ตสฺมึ อิณํ ททนฺติ, น หิ อาคโม โหติ ตถาวิธมฺหาฯ

๑๓๐๔. ‘‘ทกฺขญฺจ โปสํ มนุชา วิทิตฺวา, อุฏฺฐานกํ สีลวนฺตํ วทญฺญุํ;
สยเมว โภเคหิ นิมนฺตยนฺติ, กมฺมํ กริตฺวา ปุน มาหเรสี’’ติฯ

ตตฺถ **ชญฺญามุ เจ**ติ ยทิ มยํ ภวนฺตํ ‘‘สีลวา เอส วทญฺญู, ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานํ อิมสฺมึ กาเล อิมินา นามโตฺถติ ชานิตฺวา ตสฺส ตสฺส กิจฺจสฺส การโก วทญฺญู’’ติ ชาเนยฺยามฯ อถ เต วฑฺฒิยา ปญฺจ สตานิ ทเทยฺยาม, ตฺวํ ปน ลุโทฺท สาหสิโก มิจฺฉาทสฺสนํ คเหตฺวา ทานสาลํ วิทฺธํเสตฺวา ปรทาเรสุ อปรชฺฌสิ, อิโต จุโต นิรเย อุปฺปชฺชิสฺสสิ, เอวํ ลุทฺทํ ตํ นิรเย วสนฺตํ โภนฺตํ ตตฺถ คนฺตฺวา โก ‘‘สหสฺสํ เม เทหี’’ติ โจเทสฺสติฯ **ตถาวิธมฺหา**ติ ตาทิสา ปุริสาธินฺนสฺส อิณสฺส ปุน อาคโม นาม น โหติฯ **ทกฺข**นฺติ ธนุปฺปาทนกุสลํฯ **ปุน มาหเรสี**ติ อตฺตโน กมฺมํ กริตฺวา ธนํ อุปฺปาเทตฺวา ปุน อมฺหากํ สนฺตกํ อาหเรยฺยาสิ, มา นิกฺกมฺโม วสีติ สยเมว โภเคหิ นิมนฺตยนฺตีติฯ

อิติ ราชา เตน นิคฺคยฺหมาโน อปฺปฏิภาโน อโหสิฯ มหาชโน หฏฺฐตุฏฺโฐ หุตฺวา ‘‘มหิทฺธิโก เทโวปิ อชฺช ราชานํ มิจฺฉาทสฺสนํ วิสฺสชฺชาเปสฺสตี’’ติ สกลนครํ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ มหาสตฺตสฺสานุภาเวน ตทา สตฺตโยชนิกาย มิถิลาย ตสฺส ธมฺมเทสนํ อสฺสุณโนฺต นาม นาโหสิฯ อถ มหาสโตฺต ‘‘อยํ ราชา อติวิย ทฬฺหํ มิจฺฉาทสฺสนํ คณฺหิ, นิรยภเยน นํ สนฺตเชฺชตฺวา มิจฺฉาทิฏฺฐึ วิสฺสชฺชาเปตฺวา ปุน เทวโลเกน อสฺสาเสสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘มหาราช, สเจ ทิฏฺฐึ น วิสฺสเชฺชสฺสสิ, เอวํ อนนฺตทุกฺขํ นิรยํ คมิสฺสสี’’ติ วตฺวา นิรยกถํ ปฏฺฐเปสิ –

๑๓๐๕. ‘‘อิโต จุโต ทกฺขสิ ตตฺถ ราช, กาโกลสเงฺฆหิ วิกสฺสมานํ;
ตํ ขชฺชมานํ นิรเย วสนฺตํ, กาเกหิ คิชฺเฌหิ จ เสนเกหิ;
สญฺฉินฺนคตฺตํ รุหิรํ สวนฺตํ, โก โจทเย ปรโลเก สหสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **กาโกลสเงฺฆหี**ติ โลหตุณฺฑเกหิ กากสเงฺฆหิฯ **วิกสฺสมาน**นฺติ อตฺตานํ อากฑฺฒิยมานํ ตตฺถ นิรเย ปสฺสิสฺสสิฯ **ต**นฺติ ตํ ภวนฺตํฯ

ตํ ปน กาโกลนิรยํ วณฺเณตฺวา ‘‘สเจปิ เอตฺถ น นิพฺพตฺติสฺสสิ, โลกนฺตรนิรเย นิพฺพตฺติสฺสสี’’ติ วตฺวา ตํ นิรยํ ทเสฺสตุํ คาถมาห –

๑๓๐๖. ‘‘อนฺธํตมํ ตตฺถ น จนฺทสูริยา, นิรโย สทา ตุมุโล โฆรรูโป;

สา เนว รตฺตี น ทิวา ปญฺญายติ, ตถาวิเธ โก วิจเร ธนตฺถิโก’’ติฯ

ตตฺถ **อนฺธํ ตม**นฺติ มหาราช, ยมฺหิ โลกนฺตรนิรเย มิจฺฉาทิฎฺฐิกา นิพฺพตฺตนฺติ, ตตฺถ จกฺขุวิญฺญาณสฺส อุปฺปตฺตินิวารณํ อนฺธตมํฯ **สทา ตุมุโล**ติ โส นิรโย นิจฺจํ พหลนฺธกาโรฯ **โฆรรูโป**ติ ภีสนกชาติโกฯ **สา เนว รตฺตี**ติ ยา อิธ รตฺติ ทิวา จ, สา เนว ตตฺถ ปญฺญายติฯ **โก วิจเร**ติ โก อุทฺธารํ โสเธนฺโต วิจริสฺสติฯ

ตมฺปิสฺส โลกนฺตรนิรยํ วิตฺถาเรน วเณฺณตฺวา ‘‘มหาราช, มิจฺฉาทิฎฺฐึ อวิสฺสเชฺชนฺโต น เกวลํ เอตเทว, อญฺญมฺปิ ทุกฺขํ อนุภวิสฺสสี’’ติ ทเสฺสนฺโต คาถมาห –

๑๓๐๗.
‘‘สพโล จ สาโม จ ทุเว สุวานา, ปวทฺธกายา พลิโน มหนฺตา;
ขาทนฺติ ทเนฺตหิ อโยมเยหิ, อิโต ปณุนฺนํ ปรโลกปตฺต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิโต ปณุนฺน**นฺติ อิมมฺหา มนุสฺสโลกา จุตํฯ ปรโต นิรเยสุปิ เอเสว นโยฯ ตสฺมา สพฺพานิ ตานิ นิรยฎฺฐานานิ นิรยปาลานํ อุปกฺกเมหิ สทฺธึ เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว วิตฺถาเรตฺวา ตาสํ ตาสํ คาถานํ อนุตฺตานานิ ปทานิ วเณฺณตพฺพานิฯ

๑๓๐๘.
‘‘ตํ ขชฺชมานํ นิรเย วสนฺตํ, ลุเทฺทหิ วาเฬหิ อฆมฺมิเคหิ จ;
สญฺฉินฺนคตฺตํ รุหิรํ สวนฺตํ, โก โจทเย ปรโลเก สหสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ลุเทฺทหี**ติ ทารุเณหิฯ **วาเฬหี**ติ ทุเฎฺฐหิฯ **อฆมฺมิเคหี**ติ อฆาวเหหิ มิเคหิ, ทุกฺขาวเหหิ สุนเขหีติ อโตฺถฯ

๑๓๐๙.
‘‘อุสูหิ สตฺตีหิ จ สุนิสิตาหิ, หนนฺติ วิชฺฌนฺติ จ ปจฺจมิตฺตา;
กาฬูปกาฬา นิรยมฺหิ โฆเร, ปุเพฺพ นรํ ทุกฺกฎกมฺมการิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **หนนฺติ วิชฺฌนฺติ จา**ติ ชลิตาย อยปถวิยํ ปาเตตฺวา สกลสรีรํ ฉิทฺทาวฉิทฺทํ กโรนฺตา ปหรนฺติ เจว วิชฺฌนฺติ จฯ **กาฬูปกาฬา**ติ เอวํนามกา นิรยปาลาฯ **นิรยมฺหี**ติ ตสฺมึ เตสเญฺญว วเสน กาฬูปกาฬสงฺขาเต นิรเยฯ **ทุกฺกฎกมฺมการิ**นฺติ มิจฺฉาทิฎฺฐิวเสน ทุกฺกฎานํ กมฺมานํ การกํฯ

๑๓๑๐.
‘‘ตํ หญฺญมานํ นิรเย วชนฺตํ, กุจฺฉิสฺมึ ปสฺสสฺมึ วิปฺผาลิตูทรํ;
สญฺฉินฺนคตฺตํ รุหิรํ สวนฺตํ, โก โจทเย ปรโลเก สหสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ต**นฺติ ตํ ภวนฺตํ ตตฺถ นิรเย ตถา หญฺญมานํฯ **วชนฺต**นฺติ อิโต จิโต จ ธาวนฺตํฯ **กุจฺฉิสฺมิ**นฺติ กุจฺฉิยญฺจ ปเสฺส จ หญฺญมานํ วิชฺฌิยมานนฺติ อโตฺถฯ

๑๓๑๑.
‘‘สตฺตี อุสู โตมรภิณฺฑิวาลา, วิวิธาวุธา วสฺสนฺติ ตตฺถ เทวา;
ปตนฺติ องฺคารมิวจฺจิมโนฺต, สิลาสนี วสฺสติ ลุทฺทกเมฺม’’ติฯ

ตตฺถ **องฺคารมิวจฺจิมโนฺต**ติ ชลิตองฺคารา วิย อจฺจิมนฺตา อาวุธวิเสสา ปตนฺติฯ **สิลาสนี**ติ ชลิตสิลาสนิฯ **วสฺสติ ลุทฺทกเมฺม**ติ ยถา นาม เทเว วสฺสเนฺต อสนิ ปตติ, เอวเมว อากาเส สมุฎฺฐาย จิจฺจิฎายมานํ ชลิตสิลาวสฺสํ เตสํ ลุทฺทกมฺมานํ อุปริ ปตติฯ

๑๓๑๒.
‘‘อุโณฺห จ วาโต นิรยมฺหิ ทุสฺสโห, น ตมฺหิ สุขํ ลพฺภติ อิตฺตรมฺปิ;

ตํ ตํ วิธาวนฺตมเลนมาตุรํ, โก โจทเย ปรโลเก สหสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิตฺตรมฺปี**ติ ปริตฺตกมฺปิฯ **วิธาวนฺต**นฺติ วิวิธา ธาวนฺตํฯ

๑๓๑๓. ‘‘สนฺธาวมานมฺปิ รเถสุ ยุตฺตํ, สโชติภูตํ ปถวิํ กมนฺตํ;
ปโตทลฏฺฐีหิ สุโจทยนฺตํ, โก โจทเย ปรโลเก สหสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **รเถสุ ยุตฺต**นฺติ วาเรน วารํ เตสุ ชลิตโลหรเถสุ ยุตฺตํฯ **กมนฺต**นฺติ อกฺกมมานํฯ **สุโจทยนฺต**นฺติ สุฏฺฐุ โจทยนฺตํฯ

๑๓๑๔. ‘‘ตมารุหนฺตํ ขุรสญฺจิตํ คิริํ, วิภิํสนํ ปชฺชลิตํ ภยานกํ;
สญฺฉินฺนคตฺตํ รุหิรํ สวนฺตํ, โก โจทเย ปรโลเก สหสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตมารุหนฺต**นฺติ ตํ ภวนฺตํ ชลิตาวุธปหาเร อสหิตฺวา ชลิตขุเรหิ สญฺจิตํ ชลิตโลหปพฺพตํ อารุหนฺตํฯ

๑๓๑๕. ‘‘ตมารุหนฺตํ ปพฺพตสนฺนิกาสํ, องฺคารราสิํ ชลิตํ ภยานกํ;
สุทฑฺฒคตฺตํ กปณํ รุทนฺตํ, โก โจทเย ปรโลเก สหสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุทฑฺฒคตฺต**นฺติ สุฏฺฐุ ทฑฺฒสรีรํฯ

๑๓๑๖. ‘‘อพฺภกูฏสมา อุจฺจา, กณฺฏกนิจิตา ทุมา;
อโยมเยหิ ติเกฺขหิ, นรโลหิตปายิภี’’ติฯ

ตตฺถ **กณฺฏกนิจิตา**ติ ชลิตกณฺฏเกหิ จิตาฯ **‘‘อโยมเยหี’’**ติ อิทํ เยหิ กณฺฏเกหิ อาจิตา, เต ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ

๑๓๑๗. ‘‘ตมารุหนฺติ นาริโย, นรา จ ปรทารคู;
โจทิตา สตฺติหเตฺถหิ, ยมนิเทฺทสการิภี’’ติฯ

ตตฺถ **ตมารุหนฺตี**ติ ตํ เอวรูปํ สิมฺพลิรุกฺขํ อารุหนฺติฯ **ยมนิเทฺทสการิภี**ติ ยมสฺส วจนกเรหิ, นิรยปาเลหีติ อโตฺถฯ

๑๓๑๘. ‘‘ตมารุหนฺตํ นิรยํ, สิมฺพลิํ รุหิรมกฺขิตํ;
วิทฑฺฒกายํ วิตจํ, อาตุรํ คาฬฺหเวทนํฯ

๑๓๑๙. ‘‘ปสฺสสนฺตํ มุหุํ อุณฺหํ, ปุพฺพกมฺมาปราธิกํ;
ทุมเคฺค วิตจํ คตฺตํ, โก ตํ ยาเจยฺย ตํ ธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิทฑฺฒกาย**นฺติ วิหิํสิตกายํฯ **วิตจ**นฺติ จมฺมมํสานํ ฉิทฺทาวฉิทฺทํ ฉินฺนตาย โกวิฬารปุปฺผํ วิย กิํสุกปุปฺผํ วิย จฯ

๑๓๒๐. ‘‘อพฺภกูฏสมา อุจฺจา, อสิปตฺตาจิตา ทุมา;
อโยมเยหิ ติเกฺขหิ, นรโลหิตปายิภี’’ติฯ

ตตฺถ **อสิปตฺตาจิตา**ติ อสิมเยหิ ปเตฺตหิ จิตาฯ

๑๓๒๑. “ตมารุหนฺตํ อสิปตฺตปาทปํ, อสีหิ ติเกฺขหิ จ ฉิชฺชมานํ;
สญฺฉินฺนคตฺตํ รุหิรํ สวนฺตํ, โก โจทเย ปรโลเก สหสฺส”นฺติฯ

ตตฺถ **ตมารุหนฺต**นฺติ ตํ ภวนฺตํ นิรยปาลานํ อาวุธปหาเร อสหิตฺวา อารุหนฺตํฯ

๑๓๒๒. “ตโต นิกฺขนฺตมตฺตํ ตํ, อสิปตฺตาจิตา ทุมา;
สมฺปติตํ เวตรณึ, โก ตํ ยาเจยฺย ตํ ธน”นฺติฯ

ตตฺถ **สมฺปติต**นฺติ ปติตํฯ

๑๓๒๓. “ขรา ขาโรทิกา ตตฺตา, ทุคฺคา เวตรณี นที;
อโยโปกฺขรสญฺฉนฺนา, ติกฺขา ปเตฺตหิ สนฺทติ”ฯ

ตตฺถ **ขรา**ติ ผรุสาฯ **อโยโปกฺขรสญฺฉนฺนา**ติ อโยมเยหิ ติขิณปริยเนฺตหิ โปกฺขรปเตฺตหิ สญฺฉนฺนาฯ **ปเตฺตหี**ติ เตหิ ปเตฺตหิ สา นที ติกฺขา หุตฺวา สนฺทติฯ

๑๓๒๔. “ตตฺถ สญฺฉินฺนคตฺตํ ตํ, วุยฺหนฺตํ รุหิรมกฺขิตํ;
เวตรเญฺญ อนาลเมฺพ, โก ตํ ยาเจยฺย ตํ ธน”นฺติฯ

ตตฺถ **เวตรเญฺญ**ติ เวตรณีอุทเกฯ

อิมํ ปน มหาสตฺตสฺส นิรยกถํ สุตฺวา ราชา สํวิคฺคหทโย มหาสตฺตเญฺญว ตาณคเวสี หุตฺวา อาห –

๑๓๒๕. “เวธามิ รุโกฺข วิย ฉิชฺชมาโน, ทิสํ น ชานามิ ปมูฬฺหสโญฺญ;
ภยานุตปฺปามิ มหา จ เม ภยา, สุตฺวาน กถา ตว ภาสิตา อิเสฯ

๑๓๒๖. “อาทิเตฺต วาริมชฺฌํว, ทีปํโวเฌ มหณฺณเว;
อนฺธกาเรว ปโชฺชโต, ตฺวํ โนสิ สรณํ อิเสฯ

๑๓๒๗. “อตฺถญฺจ ธมฺมํ อนุสาส มํ อิเส, อตีตมทฺธา อปราธิตํ มยา;
อาจิกฺข เม นารท สุทฺธิมคฺคํ, ยถา อหํ โน นิรยํ ปเตยฺย”นฺติฯ

ตตฺถ **ภยานุตปฺปามี**ติ อตฺตนา กตสฺส ปาปสฺส ภเยน อนุตปฺปามิฯ **มหา จ เม ภยา**ติ มหนฺตญฺจ เม นิรยภยํ อุปฺปนฺนํฯ **ทิปํโวเฌ**ติ ทีปํว โอเฌฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อาทิเตฺต กาเล วาริมชฺฌํ วิย ภินฺนนาวานํ โอเฌ อณฺณเว ปติฏฺฐํ อลภมานานํ ทีปํ วิย อนฺธการคตานํ ปโชฺชโต วิย จ ตฺวํ โน อิเส สรณํ ภวฯ **อตีตมทฺธา อปราธิตํ มยา**ติ เอกํเสน มยา อตีตํ กมฺมํ อปราธิตํ วิราธิตํ, กุสลํ อติกฺกมิตฺวา อกุสลเมว กตนฺติฯ

อถสฺส มหาสโตฺต วิสุทฺธิมคฺคํ อาจิกฺขิตุํ สมฺมาปฏิปเนฺน โปราณกราชาโน อุทาหรณวเสน ทเสฺสโนฺต อาห –

๑๓๒๘. “ยถา อหู ธตรโฏฺฐ, เวสฺสามิโตฺต อฏฺฐโก ยามตคฺคิ;
อุสินฺทโร จาปิ สิวี จ ราชา, ปริจารกา สมณพฺราหฺมณานํฯ

๑๓๒๙. “เอเต จเญฺญ จ ราชาโน, เย สคฺควิสยํ คตา;

อธมฺมํ ปริวชฺชตฺวา, ธมฺมํ จร มหีปติฯ

๑๓๓๐. ‘‘อนฺนหตฺถา จ เต พฺยเมฺห, โฆสยนฺตุ ปุเร ตว;
‘โก ฉาโต โก จ ตสิโต, โก มาลํ โก วิเลปนํ;
นานารตฺตานํ วตฺถานํ, โก นโคฺค ปริทหิสฺสติฯ

๑๓๓๑. ‘‘โก ปเนฺถ ฉตฺตมาเนติ, ปาทุกา จ มุทู สุภา’;
อิติ สายญฺจ ปาโต จ, โฆสยนฺตุ ปุเร ตวฯ

๑๓๓๒. ‘‘ชิณฺณํ โปสํ ควาสฺสญฺจ, มาสฺสุ ยุญฺช ยถา ปุเร;
ปริหารญฺจ ทชฺชาสิ, อธิการกโต พลี’’ติฯ

ตตฺถ **เอเต จา**ติ ยถา เอเต จ ธตรโฏฺฐ เวสฺสามิโตฺต อฏฺฐโก ยามตคฺคิ อุสินฺทโร สิวีติ ฉ ราชาโน อเญฺญ จ ธมฺมํ จริตฺวา สคฺควิสยํ คตา, เอวํ ตฺวมฺปิ อธมฺมํ ปริวชฺชตฺวา ธมฺมํ จรฯ **โก ฉาโต**ติ มหาราช, ตว พฺยเมฺห ปุเร ราชนิเวสเน เจว นคเร จ อนฺนหตฺถา ปุริสา ‘‘โก ฉาโต, โก ตสิโต’’ติ เตสํ ทาตุกามตาย โฆเสนฺตุฯ **โก มาล**นฺติ โก มาลํ อิจฺฉติ, โก วิเลปนํ อิจฺฉติ, นานารตฺตานํ วตฺถานํ ยํ ยํ อิจฺฉติ, ตํ ตํ โก นโคฺค ปริทหิสฺสตีติ โฆเสนฺตุฯ **โก ปเนฺถ ฉตฺตมาเนตี**ติ โก ปเนฺถ ฉตฺตํ ธารยิสฺสติฯ **ปาทุกา จา**ติ อุปาหนา จ มุทู สุภา โก อิจฺฉติฯ

ชิณฺณํ โปสนฺติ โย เต อุปฏฺฐาเกสุ อมโจฺจ วา อโญฺญ วา ปุเพฺพ กตูปกาโร ชราชิณฺณกาเล ยถา โปราณกาเล กมฺมํ กาตุํ น สโกฺกติ, เยปิ เต ควาสฺสาทโย ชิณฺณตาย กมฺมํ กาตุํ น สโกฺกนฺติ, เตสุ เอกมฺปิ ปุเพฺพ วิย กเมฺมสุ มา โยชยิฯ ชิณฺณกาลสฺมิญฺหิ เต ตานิ กมฺมานิ กาตุํ น สโกฺกนฺติฯ **ปริหารญฺจา**ติ อิธ ปริวาโร ‘‘ปริหาโร’’ติ วุโตฺตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โย จ เต พลี หุตฺวา อธิการกโต ปุเพฺพ กตูปกาโร โหติ, ตสฺส ชราชิณฺณกาเล ยถาโปราณปริวารํ ทเทยฺยาสิฯ อสปฺปุริสา หิ อตฺตโน อุปการกานํ อุปการํ กาตุํ สมตฺถกาเลเยว สมฺมานํ กโรนฺติ, สมตฺถกาเล ปน น โอโลเกนฺติฯ สปฺปุริสา ปน อสมตฺถกาเลปิ เตสํ ตเถว สกฺการํ กโรนฺติ, ตสฺมา ตฺวมฺปิ เอวํ กเรยฺยาสีติฯ

อิติ มหาสโตฺต รโญฺญ ทานกถญฺจ สีลกถญฺจ กเถตฺวา อิทานิ ยสฺมา อยํ ราชา อตฺตโน อตฺตภาเว รเถน อุปเมตฺวา วณฺณิยมาเน ตุสฺสิสฺสติ, ตสฺมาสฺส สพฺพกามทุหรโถปมาย ธมฺมํ เทเสโนฺต อาห –

๑๓๓๓. ‘‘กาโย เต รถสญฺญาโต, มโนสารถิโก ลหุ;
อวิหิํสาสาริตโกฺข, สํวิภาคปฏิจฺฉโทฯ

๑๓๓๔. ‘‘ปาทสญฺญมเนมิโย, หตฺถสญฺญมปกฺขโร;
กุจฺฉิสญฺญมนพฺภโนฺต, วาจาสญฺญมกูชโนฯ

๑๓๓๕. ‘‘สจฺจวากฺยสมตฺตโงฺค, อเปสุญฺญสุสญฺญโต;
คิราสขิลเนลโงฺค, มิตภาณิสิเลสิโตฯ

๑๓๓๖. ‘‘สทฺธาโลภสุสงฺขาโร, นิวาตญฺชลิกุพฺพโร;
อถทฺธตานตีสาโก, สีลสํวรนนฺธโนฯ

๑๓๓๗. ‘‘อโกฺกธนมนุคฺฆาตี, ธมฺมปณฺฑรฉตฺตโก;

พาหุสจฺจมปาลโมฺพ, ฐิตจิตฺตมุปาธิโยฯ

๑๓๓๘. ‘‘กาลญฺญุตาจิตฺตสาโร, เวสารชฺชติทณฺฑโก;
นิวาตวุตฺติโยตฺตโก, อนติมานยุโค ลหุฯ

๑๓๓๙. ‘‘อลีนจิตฺตสนฺถาโร, วุทฺธิเสวี รโชหโต;
สติปโตโท ธีรสฺส, ธิติ โยโค จ รสฺมิโยฯ

๑๓๔๐. ‘‘มโน ทนฺตํ ปถํ เนติ, สมทนฺเตหิ วาหิภิ;
อิจฺฉา โลโภ จ กุมฺมโคฺค, อุชุมโคฺค จ สํยโมฯ

๑๓๔๑. ‘‘รูเป สเทฺท รเส คเนฺธ, วาหนสฺส ปธาวโต;
ปญฺญา อาโกฏนี ราช, ตตฺถ อตฺตาว สารถิฯ

๑๓๔๒. ‘‘สเจ เอเตน ยาเนน, สมจริยา ทฬฺหา ธิติ;
สพฺพกามทุโห ราช, น ชาตุ นิรยํ วเช’’ติฯ

ตตฺถ **รถสญฺญาโต**ติ มหาราช, ตว กาโย รโถติ สญฺญาโต โหตุฯ **มโนสารถิโก**ติ มน สงฺขาเตน กุสลจิเตฺตน สารถินา สมนฺนาคโตฯ **ลหู**ติ วิคตถินมิทฺธตาย สลฺลหุโกฯ **อวิหึสา สาริตโกฺข**ติ อวิหึสามเยน สาริเตน สุฏฺฐุ ปรินิฏฺฐิเตน อเกฺขน สมนฺนาคโตฯ **สํวิภาคปฏิจฺฉ โท**ติ ทานสํวิภาคมเยน ปฏิจฺฉเทน สมนฺนาคโตฯ **ปาทสญฺญมเนมิโย**ติ ปาทสํยมมยาย เนมิยา สมนฺนาคโตฯ **หตฺถสญฺญมปกฺขโร**ติ หตฺถสํยมมเยน ปกฺขเรน สมนฺนาคโตฯ **กุจฺฉิสญฺญมนพฺภโนฺต**ติ กุจฺฉิสํยมสงฺขาเตน มิตโภชนมเยน เตเลน อพฺภโนฺตฯ ‘‘อพฺภญฺชิตโพฺพ นาภิ โหตู’’ติปิ ปาโฐฯ **วาจาสญฺญมกูชโน**ติ วาจาสํยเมน อกูชโนฯ

สจฺจวากฺยสมตฺตโงฺคติ สจฺจวาเกฺยน ปริปุณฺณอโงฺค อขณฺฑรถโงฺคฯ **อเปสุญฺญสุสญฺญโต**ติ อเปสุเญฺญน สุฏฺฐุ สญฺญโต สมฺสิโตฯ **คิราสขิลเนลโงฺค**ติ สขิลาย สณฺหวาจาย นิโทฺทสโงฺค มฏฺฐรถโงฺคฯ **มิตภาณิสิเลสิโต** มิตภาณสงฺขาเตน สิเลเสน สุฏฺฐุ สมฺพโนฺธฯ **สทฺธาโลภสุสงฺขาโร**ติ กมฺมผลสทฺทหนสทฺธามเยน จ อโลภมเยน จ สุนฺทเรน อลงฺกาเรน สมนฺนาคโตฯ **นิวาตญฺชลิกุพฺพโร**ติ สีลวนฺตานํ นิวาตมเยน เจว อญฺชลิกมฺมมเยน จ กุพฺพเรน สมนฺนาคโตฯ **อถทฺธตานตีสาโก**ติ สขิลสโมฺมทภาวสงฺขาตาย อถทฺธตาย อน ตอีโส, โถกนตอีโสติ อโตฺถฯ **สีลสํวรนนฺธโน**ติ อขณฺฑปญฺจสีลจกฺขุนฺทฺริยาทิสํวรสงฺขาตาย นนฺธนรชฺชุยา สมนฺนาคโตฯ

อโกฺกธนมนุคฺฆาตีติ อโกฺกธนภาวสงฺขาเตน อนุคฺฆาเตน สมนฺนาคโตฯ **ธมฺมปณฺฑร-ฉตฺตโก**ติ ทสกุสลธมฺมสงฺขาเตน ปณฺฑรจฺฉเตฺตน สมนฺนาคโตฯ **พาหุสจฺจมปาลโมฺพ**ติ อตฺถสนฺนิสฺสิตพหุสฺสุตภาวมเยน อปาลเมฺพน สมนฺนาคโตฯ **ฐิตจิตฺตมุปาธิโย**ติ โลกธเมฺมหิ อวิกมฺปนภาเวน สุฏฺฐุ ฐิตเอกคฺคภาวปฺปตฺตจิตฺตสงฺขาเตน อุปาธินา อุตฺตรตฺถรเณน วา ราชาสเนน สมนฺนาคโตฯ **กาลญฺญุตาจิตฺตสาโร**ติ ‘‘อยํ ทานสฺส ทินฺนกาโล, อยํ สีลสฺส รกฺขนกาโล’’ติ เอวํ กาลญฺญุตาสงฺขาเตน กาลํ ชานิตฺวา กเตน จิเตฺตน กุสลสาเรน สมนฺนาคโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา, มหาราช, รถสฺส นาม อาณิํ อาทิํ กตฺวา ทพฺพสมฺภารชาตํ ปริสุทฺธํ สารมยญฺจ อิจฺฉิตพฺพํ, เอวญฺหิ โส รโถ อทฺธานกฺขโม โหติ, เอวํ ตวปิ กายรโถ กาลํ ชานิตฺวา กเตน จิเตฺตน ปริสุเทฺธน ทานาทิกุสลสาเรน สมนฺนาคโต โหตูติฯ **เวสารชฺชติทณฺฑโก**ติ ปริสมเชฺฌ กเถนฺตสฺสปิ วิสารทภาวสงฺขาเตน ติทเณฺฑน สมนฺนาค

โตฯ **นิวาตวุตฺติโยตฺตโก**ติ โอวาเท ปวตฺตนสงฺขาเตน มุทุนา ธุรโยเตฺตน สมนฺนาคโต ฯ มุทุนา หิ ธุรโยเตฺตน พทฺธรถํ สินฺธวา สุขํ วหนฺติ, เอวํ ตว กายรโถปิ ปณฺฑิตานํ โอวาทปฺปวตฺติตาย อาพโทฺธ สุขํ ยาตูติ อโตฺถฯ **อนติมานยุโค ลหู**ติ อนติมานสงฺขาเตน ลหุเกน ยุเคน สมนฺนาคโตฯ

อลีนจิตฺตสนฺถาโรติ ยถา รโถ นาม ทนฺตมเยน อุฬาเรน สนฺถาเรน โสภติ, เอวํ ตว กายรโถปิ ทานาทินา อลีนอสงฺกุฏิตจิตฺตสนฺถาโร โหตุฯ **วุทฺธิเสวี รโชหโต**ติ ยถา รโถ นาม วิสเมน รชุฎฺฐานมเคฺคน คจฺฉโนฺต รโชกิโณฺณ น โสภติ, สเมน วิรเชน มเคฺคน คจฺฉโนฺต โสภติ, เอวํ ตว กายรโถปิ ปญฺญาวุทฺธิเสวิตาย สมตลํ อุชุมคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา หตรโช โหตุฯ **สติปโตโท ธีรสฺสา**ติ ปณฺฑิตสฺส ตว ตสฺมิํ กายรเถ สุปติฏฺฐิตสติปโตโท โหตุฯ **ธิติ โยโค จ รสฺมิโย**ติ อโพฺพจฺฉินฺนวีริยสงฺขาตา ธิติ จ หิตปฺปฏิปตฺติยํ ยุญฺชนภาวสงฺขาโต โยโค จ ตว ตสฺมิํ กายรเถ วฎฺฎิตา ถิรา รสฺมิโย โหนฺตุฯ **มโน ทนฺตํ ปถํ เนติ, สมทเนฺตหิ วาหิภี**ติ ยถา รโถ นาม วิสมทเนฺตหิ สินฺธเวหิ อุปฺปถํ ยาติ, สมทเนฺตหิ สมสิกฺขิเตหิ ยุโตฺต อุชุปถเมว อเนฺวติ, เอวํ มโนปิ ทนฺตํ นิพฺพิเสวนํ กุมฺมคฺคํ ปหาย อุชุมคฺคํ คณฺหาติฯ ตสฺมา สุทนฺตํ อาจารสมฺปนฺนํ จิตฺตํ ตว กายรถสฺส สินฺธวกิจฺจํ สาเธตุฯ **อิจฺฉาโลโภ จา**ติ อปฺปเตฺตสุ วตฺถูสุ อิจฺฉา, ปเตฺตสุ โลโภติ อยํ อิจฺฉา จ โลโภ จ กุมฺมโคฺค นาม฿ กุฏิโล อนุชุมโคฺค อปายเมว เนติฯ ทสกุสลกมฺมปถวเสน ปน อฎฺฐงฺคิกมคฺควเสน วา ปวโตฺต สีลสํยโม อุชุมโคฺค นาม฿ โส ตว กายรถสฺส มโคฺค โหตุฯ

รูเปติ เอเตสุ มนาปิเยสุ รูปาทีสุ กามคุเณสุ นิมิตฺตํ คเหตฺวา ธาวนฺตสฺส ตว กายรถสฺส อุปฺปถํ ปฏิปนฺนสฺส ราชรถสฺส สินฺธเว อาโกเฏตฺวา นิวารณปโตทยฏฺฐิ วิย ปญฺญา อาโกฏนี โหตุฯ สา หิ ตํ อุปฺปถคมนโต นิวาเรตฺวา อุชุํ สุจริตมคฺคํ อาโรเปสฺสติฯ **ตตฺถ อตฺตาว สารถี**ติ ตสฺมิํ ปน เต กายรเถ อโญฺญ สารถิ นาม นตฺถิ, ตว อตฺตาว สารถิ โหตุฯ **สเจ เอเตน ยาเนนา**ติ มหาราช, ยเสฺสตํ เอวรูปํ ยานํ สเจ อตฺถิ, เอเตน ยาเนน฿ **สมจริยา ทฬฺหา ธิตี**ติ ยสฺส สมจริยา จ ธิติ จ ทฬฺหา โหติ ถิรา, โส เอเตน ยาเนน ยสฺมา เอส รโถ สพฺพกามทุโห ราช, ยถาธิเปฺปเต สพฺพกาเม เทติ, ตสฺมา น ชาตุ นิรยํ วเช, เอกํเสเนตํ ธาเรหิ, เอวรูเปน ยาเนน นิรยํ น คจฺฉสีติ อโตฺถฯ อิติ โข, มหาราช, ยํ มํ อวจ ‘‘อาจิกฺข เม, นารท, สุทฺธิมคฺคํ, ยถา อหํ โน นิรเย ปเตยฺย’’นฺติ, อยํ เต โส มยา อเนกปริยาเยน อกฺขาโตติฯ

เอวมสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา มิจฺฉาทิฎฺฐิํ ชหาเปตฺวา สีเล ปติฎฺฐาเปตฺวา ‘‘อิโต ปฎฺฐาย ปาปมิเตฺต ปหาย กลฺยาณมิเตฺต อุปสงฺกม, นิจฺจํ อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ โอวาทํ ทตฺวา ราชธีตุ คุณํ วเณฺณตฺวา ราชปริสาย จ ราโชโรธานญฺจ โอวาทํ ทตฺวา มหเนฺตนานุภาเวน เตสํ ปสฺสนฺตานเญฺญว พฺรหฺมโลกํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ มยา ทิฎฺฐิชาลํ ภินฺทิตฺวา อุรุเวลกสฺสโป ทมิโตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๓๔๗. ‘‘อลาโต เทวทโตฺตสิ, สุนาโม อาสิ ภทฺทชิ;
วิชโย สาริปุโตฺตสิ, โมคฺคลฺลาโนสิ พีชโก฿

๑๓๔๘. ‘‘สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต, คุโณ อาสิ อเจลโก;
อานโนฺท สา รุจา อาสิ, ยา ราชานํ ปสาทยิ฿

๑๓๙๕. กุรุเวลกสฺสโป ราชา, ปาปทิฏฺฐิ ตทา อหุ;
มหาพฺรหฺมา โพธิสตฺโต, เอวํ ธาเรถ ชาตก''นฺติฯ

มหานารทกสฺสปชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๕๔๖] ๙. วิธุรชาตกวณฺณนา

จตุโปสถกณฺฑํ

ปณฺฑุ กิสิยาสิ ทุพฺพลาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตฺตโน ปญฺญาปารมึ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, สตฺถา มหาปญฺโญ ปุถุปญฺโญ คมฺภีรปญฺโญ ชวนปญฺโญ หาสปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ นิเพฺพธิกปญฺโญ ปรปฺปวาทมทฺทโน, อตฺตโน ปญฺญานุภาเวน ขตฺติยปณฺฑิตาทีหิ อภิสงฺขเต สุขุมปเญฺห ภินฺทิตฺวา เต ทเมตฺวา นิพฺพิเสวเน กตฺวา ตีสุ สรเณสุ เจว สีเลสุ จ ปติฏฺฐาเปตฺวา อมตคามิมคฺคํ ปฏิปาเทสี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุตฺเต ''อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, ยํ ตถาคโต ปรมาภิสโมฺพธิปฺปตฺโต ปรปฺปวาทํ ภินฺทิตฺวา ขตฺติยาทโย ทเมยฺยฯ ปุริมภวสฺมิญฺหิ โพธิญาณํ ปริเยสโนฺตปิ ตถาคโต ปญฺญวา ปรปฺปวาทมทฺทโนเยวฯ ตถา หิ อหํ วิธุรกาเล สฏฺฐิโยชนุเพฺพเธ กาฬปพฺพตมุทฺธนิ ปุณฺณกํ นาม ยกฺขเสนาปตึ อตฺตโน ญาณพเลเนว ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ปญฺจสีเลสุ ปติฏฺฐาเปโนฺต อตฺตโน ชีวิตํ ทาเปสิ''นฺติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กุรุรฏฺเฐ อินฺทปตฺถนคเร ธนญฺจยโกรโพฺย นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ วิธุรปณฺฑิโต นาม อมโจฺจ ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อโหสิฯ โส มธุรกโถ มหาธมฺมกถิโก สกลชมฺพุทีเป ราชาโน หตฺถิกนฺตวีณาสเรน ปลุทฺธหตฺถิโน วิย อตฺตโน มธุรธมฺมเทสนาย ปโลเภตฺวา เตสํ สกสกรชฺชานิ คนฺตุํ อทตฺวา ทโน พุทฺธลีลาย มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต มหเนฺตน ยเสน ตสฺมึ นคเร ปฏิวสิฯ

ตทา หิ พาราณสิยมฺปิ คิหิสหายกา จตฺตาโร พฺราหฺมณมหาสาลา มหลฺลกกาเล กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา วนมูลผลาหารา ตเตฺถว จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย จาริกํ จรมานา องฺครฏฺเฐ กาลจมฺปานครํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขาย นครํ ปวิสึสุฯ ตตฺถ จตฺตาโร สหายกา กุฏุมฺพิกา เตสํ อิริยาปเถสุ ปสีทิตฺวา วนฺทิตฺวา ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวา เอเกกํ อตฺตโน นิเวสเน นิสีทาเปตฺวา ปณีเตน อาหาเรน ปริวิสิตฺวา ปฏิญฺญํ คาหาเปตฺวา อุยฺยาเนเยว วาสาเปสุํฯ เต จตฺตาโร ตาปสา จตุนฺนํ กุฏุมฺพิกานํ เคเหสุ นิพทฺธํ ภุญฺชิตฺวา ทิวาวิหารตฺถาย เอโก ตาปโส ตาวตึสภวนํ คจฺฉติ, เอโก นาคภวนํ, เอโก สุปณฺณภวนํ, เอโก โกรพฺยรโญฺญ มิคาชินอุยฺยานํ คจฺฉติฯ เตสุ โย เทวโลกํ คนฺตฺวา ทิวาวิหารํ กโรติ, โส สกฺกสฺส ยสํ โอโลเกตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากสฺส ตเมว วเณฺณติฯ โย นาคภวนํ คนฺตฺวา ทิวาวิหารํ กโรติ, โส นาคราชสฺส สมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากสฺส ตเมว วเณฺณติฯ โย สุปณฺณภวนํ คนฺตฺวา ทิวาวิหารํ กโรติ, โส สุปณฺณราชสฺส วิภูตึ โอโลเกตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากสฺส ตเมว วเณฺณติฯ โย ธนญฺจยโกรพฺยราชสฺส อุยฺยานํ คนฺตฺวา ทิวาวิหารํ กโรติ, โส ธนญฺจยโกรพฺยรโญฺญ สิริโสภคฺคํ โอโลเกตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากสฺส ตเมว วเณฺณติฯ

เต จตฺตาโรปิ ชนา ตํ ตเทว ฐานํ ปเตฺถตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุปริโยสาเน เอโก สโกฺก หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เอโก สปุตฺตทาโร นาคภวเน นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เอโก

สุปณฺณภวเน สิมฺพลิวิมาเน สุปณฺณราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ เอโก ธนญฺจยโกรพฺยรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ เตปิ ตาปสา อปริหีนชฺฌานา กาลํ กตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติํสุฯ โกรพฺยกุมาโร วุฑฺฒิมนฺวาย ปิตุ อจฺจเยน รชฺเช ปติฏฺฐหิตฺวา ธมฺเมน สเมน รชฺชํ กาเรสิฯ โส ปน ชูตวิตฺตโก อโหสิฯ โส วิธุรปณฺฑิตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานํ เทติ, สีลํ รกฺขติ, อุโปสถํ อุปวสติฯ

โส เอกทิวสํ สมาทินฺนุโปสโถ ''วิเวกมนุพฺรูหิสฺสามี''ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา มนุญฺญฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิฯ สกฺโกปิ สมาทินฺนุโปสโถ ''เทวโลเก ปลิโพโธ โหตี''ติ มนุสฺสโลเก ตเมว อุยฺยานํ อาคนฺตฺวา เอกสฺมิํ มนุญฺญฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิฯ วรุณนาคราชาปิ สมาทินฺนุโปสโถ ''นาคภวเน ปลิโพโธ โหตี''ติ ตเตฺถวาคนฺตฺวา เอกสฺมิํ มนุญฺญฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิฯ สุปณฺณราชาปิ สมาทินฺนุโปสโถ ''สุปณฺณภวเน ปลิโพโธ โหตี''ติ ตเตฺถวาคนฺตฺวา เอกสฺมิํ มนุญฺญฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิฯ เตปิ จตฺตาโร ชนา สายนฺหสมเย สกฏฺฐาเนหิ นิกฺขมิตฺวา มงฺคลโปกฺขรณิตีเร สมาคนฺตฺวา อญฺญมญฺญํ โอโลเกตฺวา ปุพฺพสิเนหวเสน สมคฺคา สโมฺมทมานา หุตฺวา อญฺญมญฺญํ เมตฺตจิตฺตํ อุปฏฺฐเปตฺวา มธุรปฏิสนฺถารํ กริํสุฯ เตสุ สโกฺก มงฺคลสิลาปเฏฺฏ นิสีทิ, อิตเรปิ อตฺตโน อตฺตโน ยุตฺตาสนํ ญตฺวา นิสีทิํสุฯ อถ เน สโกฺก อาห ''มยํ จตฺตาโรปิ ราชาโนว , อเมฺหสุ ปน กสฺส สีลํ มหนฺต''นฺติ? อถ นํ วรุณนาคราชา อาห ''ตุมฺหากํ ติณฺณํ ชนานํ สีลโต มยฺหํ สีลํ มหนฺต''นฺติฯ ''กิเมตฺถ การณ''นฺติ? ''อยํ สุปณฺณราชา อมฺหากํ ชาตานมฺปิ อชาตานมฺปิ ปจฺจามิโตฺตว, อหํ เอวรูปํ อมฺหากํ ชีวิตกฺขยกรํ ปจฺจามิตฺตํ ทิสฺวาปิ โกธํ น กโรมิ, อิมินา การเณน มม สีลํ มหนฺต''นฺติ วตฺวา อิทํ ทสกนิปาเต จตุโปสถชาตเก ปฐมํ คาถมาห –

> ''โย โกปเนเยฺย น กโรติ โกปํ, น กุชฺฌติ สปฺปุริโส กทาจิ;
> กุโทฺธปิ โส นาวิกโรติ โกปํ, ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลเก''ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๒๔);

ตตฺถ **โย**ติ ขตฺติยาทีสุ โย โกจิฯ **โกปเนเยฺย**ติ กุชฺฌิตพฺพยุตฺตเก ปุคฺคเล ขนฺตีวาทีตาปโส วิย โกปํ น กโรติฯ **กทาจี**ติ โย กิสฺมิญฺจิ กาเล น กุชฺฌเตวฯ **กุโทฺธปี**ติ สเจ ปน โส สปฺปุริโส กุชฺฌติ, อถ กุโทฺธปิ ตํ โกปํ นาวิกโรติ จูฬโพธิตาปโส วิยฯ **ตํ เว นร**นฺติ มหาราชาโน ตํ เว ปุริสํ สมิตปาปตาย โลเก ปณฺฑิตา ''สมณ''นฺติ กเถนฺติฯ อิเม ปน คุณา มยิ สนฺติ, ตสฺมา มเมว สีลํ มหนฺตนฺติฯ

ตํ สุตฺวา สุปณฺณราชา ''อยํ นาโค มม อคฺคภโกฺข, ยสฺมา ปนาหํ เอวรูปํ อคฺคภกฺขํ ทิสฺวาปิ ขุทํ อธิวาเสตฺวา อาหารเหตุ ปาปํ น กโรมิ, ตสฺมา มเมว สีลํ มหนฺต''นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ''อูนูทโร โย สหเต ชิฆจฺฉํ, ทโนฺต ตปสฺสี มิตปานโภชโน;
> อาหารเหตุ น กโรติ ปาปํ, ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลเก''ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๒๕);

ตตฺถ **ทโนฺต**ติ อินฺทฺริยทมเนน สมนฺนาคโตฯ **ตปสฺสี**ติ ตปนิสฺสิตโกฯ **อาหารเหตู**ติ อติชิฆจฺฉปีฬิโตปิ โย ปาปํ ลามกกมฺมํ น กโรติ ธมฺมเสนาปติสาริปุตฺตเตฺถโร วิยฯ อหํ ปนชฺช อาหารเหตุ ปาปํ น กโรมิ, ตสฺมา มเมว สีลํ มหนฺตนฺติฯ

ตโต สโกฺก เทวราชา ''อหํ นานปฺปการํ สุขปทฏฺฐานํ เทวโลกสมฺปตฺติํ ปหาย สีลรกฺขณตฺถาย มนุสฺสโลกํ อาคโต, ตสฺมา มเมว สีลํ มหนฺต''นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

“ขิฑฺฑํ รตึ วิปฺปชหิตฺวาน สพฺพํ, น จาลิกํ ภาสติ กิญฺจิ โลเก;
วิภูสฏฺฐานา วิรโต เมถุนสฺมา, ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลเก”ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๒๖);

ตตฺถ **ขิฑฺฑ**นฺติ กายิกวาจสิกขิฑฺฑํฯ **รติ**นฺติ ทิพฺพกามคุณรตึฯ **กิญฺจี**ติ อปฺปมตฺตกมฺปิฯ **วิภูสฏฺฐานา**ติ มํสวิภูสา ฉวิวิภูสาติ เทฺว วิภูสาฯ ตตฺถ อโชฺฌหรณียาหาโร มํสวิภูสา นาม, มาลาคนฺธาทีนิ ฉวิวิภูสา นาม, เยน อกุสลจิตฺเตน ธารียติ, ตํ ตสฺส ฐานํ, ตโต วิรโต เมถุนเสวนโต จ โย ปฏิวิรโตฯ **ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลเก**ติ อหํ อชฺช เทวจฺฉราโย ปหาย อิธาคนฺตฺวา สมณธมฺมํ กโรมิ, ตสฺมา มเมว สีลํ มหนฺตนฺติฯ เอวํ สโกฺกปิ อตฺตโน สีลเมว วเณฺณติฯ

ตํ สุตฺวา ธนญฺจยราชา “อหํ อชฺช มหนฺตํ ปริคฺคหํ โสฬสสหสฺสนาฏกิตฺถิปริปุณฺณํ อเนฺตปุรํ จชิตฺวา อุยฺยาเน สมณธมฺมํ กโรมิ, ตสฺมา มเมว สีลํ มหนฺต”นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

“ปริคฺคหํ โลภธมฺมญฺจ สพฺพํ, โย เว ปริญฺญาย ปริจฺจเชติ;
ทนฺตํ ฐิตตฺตํ อมมํ นิราสํ, ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลเก”ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๒๗);

ตตฺถ **ปริคฺคห**นฺติ นานปฺปการํ วตฺถุกามํฯ **โลภธมฺม**นฺติ ตสฺมึ อุปฺปชฺชนตณฺหํฯ **ปริญฺญายา**ติ ญาตปริญฺญา, ตีรณปริญฺญา, ปหานปริญฺญาติ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวาฯ ตตฺถ ขนฺธาทีนํ ทุกฺขาทิสภาวชานนํ ญาตปริญฺญา, เตสฺ อคุณํ อุปธาเรตฺวา ตีรณํ ตีรณปริญฺญา, เตสฺ โทสํ ทิสฺวา ฉนฺทราคสฺสาปกฑฺฒนํ ปหานปริญฺญาฯ โย อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ชานิตฺวา วตฺถุกามกิเลสกาเม ปริจฺจชติ, ฉเฑฺฑตฺวา คจฺฉติฯ **ทนฺต**นฺติ นิพฺพิเสวนํฯ **ฐิตตฺต**นฺติ มิจฺฉาวิตกฺกาภาเวน ฐิตสภาวํฯ **อมม**นฺติ อหนฺติ มมายนตณฺหารหิตํฯ **นิราส**นฺติ ปุตฺตทาราทีสุ นิจฺฉนฺทราคํฯ **ตํ เว นร**นฺติ ตํ เอวรูปํ ปุคฺคลํ “สมณ”นฺติ วทนฺติฯ

อิติ เต สเพฺพปิ อตฺตโน อตฺตโน สีลเมว มหนฺตนฺติ วเณฺณตฺวา สกฺกาทโย ธนญฺจยํ ปุจฺฉึสุ “อตฺถิ ปน, มหาราช, โกจิ ตุมฺหากํ สนฺติเก ปณฺฑิโต, โย โน อิมํ กงฺขํ วิโนเทยฺยา”ติ ฯ “อาม, มหาราชาโน มม อตฺถธมฺมานุสาสโก มหาปโญฺญ อสมธุโร วิธุรปณฺฑิโต นาม อตฺถิ, โส โน อิมํ กงฺขํ วิโนเทสฺสติ, ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉามา”ติฯ อถ เต สเพฺพ “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉึสุฯ อถ สเพฺพปิ อุยฺยานา นิกฺขมิตฺวา ธมฺมสภํ คนฺตฺวา ปลฺลงฺกํ อลงฺการาเปตฺวา โพธิสตฺตํ ปลฺลงฺกวรมเชฺฌ นิสีทาเปตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา “ปณฺฑิต, อมฺหากํ กงฺขา อุปฺปนฺนา, ตํ โน วิโนเทหี”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาหํสุ –

“ปุจฺฉาม กตฺตารมโนมปญฺญํ, กถาสุ โน วิคฺคโห อตฺถิ ชาโต;
ฉินฺทชฺช กงฺขํ วิจิกิจฺฉิตานิ, ตทชฺช กงฺขํ วิตเรมุ สเพฺพ”ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๒๘);

ตตฺถ **กตฺตาร**นฺติ กตฺตพฺพยุตฺตกการกํฯ **วิคฺคโห อตฺถิ ชาโต**ติ เอโก สีลวิคฺคโห สีลวิวาโท อุปฺปโนฺน อตฺถิฯ **ฉินฺทชฺชา**ติ อมฺหากํ ตํ กงฺขํ ตานิ จ วิจิกิจฺฉิตานิ วชิเรน สิเนรุํ ปหรโนฺต วิย อชฺช ฉินฺทฯ **วิตเรมู**ติ วิตเรยฺยามฯ

ปณฺฑิโต เตสํ กถํ สุตฺวา “มหาราชาโน ตุมฺหากํ สีลํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ วิวาทกถํ สุกถิตทุกฺกถิตํ ชานิสฺสามี”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

“เย ปณฺฑิตา อตฺถทสา ภวนฺติ, ภาสนฺติ เต โยนิโส ตตฺถ กาเล;
กถํ นุ กถานํ อภาสิตานํ, อตฺถํ นเยยฺยุํ กุสลา ชนินฺทา”ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๒๙);

ตตฺถ **อตฺถทสา**ติ อตฺถทสฺสนสมตฺถาฯ **ตตฺถ กาเล**ติ ตสฺมึ วิคฺคเห อาโรจิเต ยุตฺตปฺปยุตฺตกาเล เต ปณฺฑิตา ตมตฺถํ อาจิกฺขนฺตา โยนิโส ภาสนฺติฯ **อตฺถํ นเยยฺยุํ กุสลา**ติ กุสลา เฉกาปิ สมานา อภาสิตานํ กถานํ กถํ นุ อตฺถํ ญาเณน นเยยฺยุํ อุปปริเกฺขยฺยุํฯ **ชนินฺทา**ติ ราชาโน อาลปติฯ ตสฺมา อิทํ ตาว เม วเทถฯ

> ‘‘กถํ หเว ภาสติ นาคราชา, ครุโฬ ปน เวนเตโยฺย กิมาห;
> คนฺธพฺพราชา ปน กึ วเทติ, กถํ ปน กุรูนํ ราชเสฎฺฐ’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๓๐);

ตตฺถ **คนฺธพฺพราชา**ติ สกฺกํ สนฺธายาหฯ

อถสฺส เต อิมํ คาถมาหํสุ –

> ‘‘ขนฺตึ หเว ภาสติ นาคราชา, อปฺปาหารํ ครุโฬ เวนเตโยฺย;
> คนฺธพฺพราชา รติวิปฺปหานํ, อกิญฺจนํ กุรูนํ ราชเสฎฺฐ’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๓๑);

ตสฺสโตฺถ – ปณฺฑิต, นาคราชา ตาว โกปเนเยฺยปิ ปุคฺคเล อกุปฺปนสงฺขาตํ อธิวาสนขนฺตึ วเณฺณติ, ครุโฬ อปฺปาหารตาสงฺขาตํ อาหารเหตุ ปาปสฺส อกรณํ, สโกฺก ปญฺจกามคุณรตีนํ วิปฺปหานํ, กุรุราชา นิปฺปลิโพธภาวํ วเณฺณตีติฯ

อถ เตสํ กถํ สุตฺวา มหาสโตฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘สพฺพานิ เอตานิ สุภาสิตานิ, น เหตฺถ ทุพฺภาสิตมตฺถิ กิญฺจิ;
> ยสฺมิญฺจ เอตานิ ปติฎฺฐิตานิ, อราว นาภฺยา สุสโมหิตานิ;
> จตุพฺภิ ธเมฺมหิ สมงฺคิภูตํ, ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลเก’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๓๒);

ตตฺถ **เอตานี**ติ เอตานิ จตฺตาริปิ คุณชาตานิ ยสฺมึ ปุคฺคเล สกฎนาภิยํ สุฎฺฐุ สโมหิตานิ อรา วิย ปติฎฺฐิตานิ, จตูหิเปเตหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคตํ ปุคฺคลํ ปณฺฑิตา ‘‘สมณ’’นฺติ อาหุ โลเกติฯ

เอวํ มหาสโตฺต จตุนฺนมฺปิ สีลํ เอกสมเมว อกาสิฯ ตํ สุตฺวา จตฺตาโรปิ ราชาโน ตสฺส ตุฎฺฐา ถุตึ กโรนฺตา อิมํ คาถมาหํสุ –

> ‘‘ตุวญฺหิ เสโฎฺฐ ตฺวมนุตฺตโรสิ, ตฺวํ ธมฺมคู ธมฺมวิทู สุเมโธ;
> ปญฺญาย ปญฺหํ สมธิคฺคเหตฺวา, อเจฺฉจฺฉิ ธีโร วิจิกิจฺฉิตานิ;
> อเจฺฉจฺฉิ กงฺขํ วิจิกิจฺฉิตานิ, จุโนฺท ยถา นาคทนฺตํ ขเรนา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๓๓)ฯ

ตตฺถ **ตฺวมนุตฺตโรสี**ติ ตฺวํ อนุตฺตโร อสิ, นตฺถิ ตยา อุตฺตริตโร นามฯ **ธมฺมคู**ติ ธมฺมสฺส โคปโก เจว ธมฺมญฺญู จฯ **ธมฺมวิทู**ติ ปากฎธโมฺมฯ **สุเมโธ**ติ สุนฺทรปโญฺญ **ปญฺญายา**ติ อตฺตโน ปญฺญาย อมฺหากํ ปญฺหํ สุฎฺฐุ อธิคณฺหิตฺวา ‘‘อิทเมตฺถ การณ’’นฺติ ยถาภูตํ ญตฺวาฯ **อเจฺฉจฺฉี**ติ ตฺวํ ธีโร อมฺหากํ วิจิกิจฺฉิตานิ ฉินฺทิ, เอวํ ฉินฺทโนฺต จ ‘‘ฉินฺทชฺช กงฺขํ วิจิกิจฺฉิตานี’’ติ อิทํ อมฺหากํ อายาจนํ สมฺปาเทโนฺต อเจฺฉจฺฉิ กงฺขํ วิจิกิจฺฉิตานิ ฯ **จุโนฺท ยถา นาคทนฺตํ ขเรนา**ติ ยถา ทนฺตกาโร กกเจน หตฺถิทนฺตํ ฉินฺทเยฺย, เอวํ ฉินฺทีติ อโตฺถฯ

เอวํ เต จตฺตาโรปิ ราชาโน ตสฺส ปญฺหพฺยากรเณน ตุฏฺฐมานสา อเหสุํฯ อถ นํ สโกฺก ทิพฺพทุกูเลน ปูเชสิ, ครุโฬ สุวณฺณมาลาย, วรุโณ นาคราชา มณินา, ธนญฺจยราชา ควสหสฺสาทีหิ ปูเชสิฯ เตเนวาห –

‘‘นีลุปฺปลาภํ วิมลํ อนคฺฆํ, วตฺถํ อิทํ ธูมสมานวณฺณํ;
ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน ตุฏฺโฐ, ททามิ เต ธมฺมปูชาย ธีรฯ

‘‘สุวณฺณมาลํ สตปตฺตผุลฺลิตํ, สเกสรํ รตฺนสหสฺสมณฺฑิตํ;
ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน ตุฏฺโฐ, ททามิ เต ธมฺมปูชาย ธีรฯ

‘‘มณึ อนคฺฆํ รุจิรํ ปภสฺสรํ, กณฺฐาวสตฺตํ มณิภูสิตํ เม;
ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน ตุฏฺโฐ, ททามิ เต ธมฺมปูชาย ธีรฯ

‘‘ควํ สหสฺสํ อุสภญฺจ นาคํ, อาชญฺญยุตฺเต จ รเถ ทส อิเม;
ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน ตุฏฺโฐ, ททามิ เต คามวรานิ โสฬสา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๓๔-๓๗);

เอวํ สกฺกาทโย มหาสตฺตํ ปูเชตฺวา สกฏฺฐานเมว อคมิํสุฯ

จตุโปสถกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

โทหฬกณฺฑํ

เตสุ นาคราชสฺส ภริยา วิมลาเทวี นามฯ สา ตสฺส คีวาย ปิฬนฺธนมณึ อปสฺสนฺตี ปุจฺฉิ ‘‘เทว, กหํ ปน เต มณี’’ติ? ‘‘ภเทฺท, จนฺทพฺราหฺมณปุตฺตสฺส วิธุรปณฺฑิตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต อหํ เตน มณินา ตํ ปูเชสิํฯ น เกวลญฺจ อหเมว, สโกฺกปิ ตํ ทิพฺพทุกูเลน ปูเชสิ, สุปณฺณราชา สุวณฺณมาลาย, ธนญฺจยราชา ควสฺสสหสฺสาทีหิ ปูเชสี’’ติฯ ‘‘ธมฺมกถิโก โส, เทวา’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, กิํ วเทสิ, ชมฺพุทีปตเล พุทฺธุปฺปาโท วิย ปวตฺตติ, สกลชมฺพุทีเป เอกสตราชาโน ตสฺส มธุรธมฺมกถาย พชฺฌิตฺวา หตฺถิกนฺตวีณาสเรน ปลุทฺธมตฺตวารณา วิย อตฺตโน อตฺตโน รชฺชานิ คนฺตุํ น อิจฺฉนฺติ, เอวรูโป โส มธุรธมฺมกถิโก’’ติ ตสฺส คุณํ วเณฺณสิฯ สา วิธุรปณฺฑิตสฺส คุณกถํ สุตฺวา ตสฺส ธมฺมกถํ โสตุกามา หุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘สจาหํ วกฺขามิ ‘เทว, ตสฺส ธมฺมกถํ โสตุกามา, อิธ นํ อาเนหี’ติ, น เมตํ อาเนสฺสติฯ ยํนูนาหํ ‘ตสฺส เม หทเย โทหโฬ อุปฺปโนฺน’ติ คิลานาลยํ กเรยฺย’’นฺติฯ สา ตถา กตฺวา สิรคพฺภํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน ปริจาริกานํ สญฺญํ ทตฺวา สิริสยเน นิปชฺชิฯ นาคราชา อุปฏฺฐานเวลาย ตํ อปสฺสโนฺต ‘‘กหํ วิมลา’’ติ ปริจาริกาโย ปุจฺฉิตฺวา ‘‘คิลานา, เทวา’’ติ วุเตฺต อุฏฺฐายาสนา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา สยนปเสฺส นิสีทิตฺวา สรีรํ ปริมชฺชโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๓๔๖. ‘‘ปณฺฑุ กิสิยาสิ ทุพฺพลา, วณฺณรูปํ น ตเวทิสํ ปุเร;
วิมเล อกฺขาหิ ปุจฺฉิตา, กีทิสี ตุยฺหํ สรีรเวทนา’’ติฯ

ตตฺถ **ปณฺฑู**ติ ปณฺฑุปลาสวณฺณาฯ **กิสิยา**ติ กิสาฯ **ทุพฺพลา**ติ อปฺปถามาฯ **วณฺณรูปํ น ตเวทิสํ ปุเร**ติ ตว วณฺณสงฺขาตํ รูปํ ปุเร เอทิสํ น โหติ, นิโทฺทสํ อนวชฺชํ, ตํ อิทานิ ปริวตฺติตฺวา อมนุญฺญสภาวํ ชาตํฯ **วิมเล**ติ ตํ อาลปติฯ

อถสฺส สา อาจิกฺขนฺตี ทุติยํ คาถมาห –

๑๓๔๗. ‘‘ธโมฺม มนุเชสุ มาตีนํ, โทหโฬ นาม ชนินฺท วุจฺจติ;
ธมฺมาหฏํ นาคกุญฺชร, วิธุรสฺส หทยาภิปตฺถเย’’ติฯ

ตตฺถ **ธโมฺม**ติ สภาโวฯ **มาตีน**นฺติ อิตฺถีนํฯ **ชนินฺทา**ติ นาคชนสฺส อินฺทฯ **ธมฺมาหฏํ นาคกุญฺชร, วิธุรสฺส หทยาภิปตฺถเย**ติ นาคเสฏฺฐ, อหํ ธเมฺมน สเมน อสาหสิกกเมฺมน อาหฏํ วิธุรสฺส หทยํ อภิปตฺถยามิ, ตํ เม ลภมานาย ชีวิตํ อตฺถิ, อลภมานาย อิเธว มรณนฺติ ตสฺส ปญฺญํ สนฺธาเยวมาห –

ตํ สุตฺวา นาคราชา ตติยํ คาถมาห –

๑๓๔๘. ‘‘จนฺทํ โข ตฺวํ โทหฬายสิ, สูริยํ วา อถ วาปิ มาลุตํ;
ทุลฺลภญฺหิ วิธุรสฺส ทสฺสนํ, โก วิธุรมิธ มานยิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุลฺลภญฺหิ วิธุรสฺส ทสฺสน**นฺติ อสมธุรสฺส วิธุรสฺส ทสฺสนเมว ทุลฺลภํฯ ตสฺส หิ สกลชมฺพุทีเป ราชาโน ธมฺมิกํ รกฺขาวรณคุตฺตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา วิจรนฺติ, ปสฺสิตุมฺปิ นํ โกจิ น ลภติ, ตํ โก อิธ อานยิสฺสตีติ วทติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อลภมานาย เม อิเธว มรณ’’นฺติ ปริวตฺติตฺวา ปิฏฺฐึ ทตฺวา สาฬกกเณฺณน มุขํ ปิทหิตฺวา นิปชฺชิฯ นาคราชา อนตฺตมโน สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา สยนปิเฏฺฐ นิสิโนฺน ‘‘วิมลา วิธุรปณฺฑิตสฺส หทยมํสํ อาหราเปตี’’ติ สญฺญี หุตฺวา ‘‘ปณฺฑิตสฺส หทยํ อลภนฺติยา วิมลาย ชีวิตํ นตฺถิ, กถํ นุ โข ตสฺส หทยมํสํ ลภิสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ อถสฺส ธีตา อิรนฺธตี นาม นาคกญฺญา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา มหเนฺตน สิริวิลาเสน ปิตุ อุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา, สา ตสฺส อินฺทฺริยวิการํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, อติวิย โทมนสฺสปฺปโตฺตสิ, กึ นุ โข การณ’’นฺติ ปุจฺฉนฺตี อิมํ คาถมาห –

๑๓๔๙. ‘‘กึ นุ ตาต ตุวํ ปชฺฌายสิ, ปทุมํ หตฺถคตํว เต มุขํ;
กึ นุ ทุมฺมนรูโปสิ อิสฺสร, มา ตฺวํ โสจิ อมิตฺตตาปนา’’ติฯ

ตตฺถ **ปชฺฌายสี**ติ ปุนปฺปุนํ จิเนฺตสิฯ **หตฺถคต**นฺติ หเตฺถน ปริมทฺทิตํ ปทุมํ วิย เต มุขํ ชาตํฯ **อิสฺสรา**ติ ปญฺจโยชนสติกสฺส มนฺทิรนาคภวนสฺส, สามีติฯ

ธีตุ วจนํ สุตฺวา นาคราชา ตมตฺถํ อาโรเจโนฺต อาห –

๑๓๕๐. ‘‘มาตา หิ ตว อิรนฺธติ, วิธุรสฺส หทยํ ธนิยติ;
ทุลฺลภญฺหิ วิธุรสฺส ทสฺสนํ, โก วิธุรมิธ มานยิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ธนิยตี**ติ ปเตฺถติ อิจฺฉติฯ

อถ นํ นาคราชา ‘‘อมฺม, มม สนฺติเก วิธุรํ อาเนตุํ สมโตฺถ นตฺถิ, ตฺวํ มาตุ ชีวิตํ เทหิ, วิธุรํ อาเนตุํ สมตฺถํ ภตฺตารํ ปริเยสาหี’’ติ อุโยฺยเชโนฺต อุปฑฺฒคาถมาห –

๑๓๕๑. ‘‘ตสฺส ภตฺตุปริเยสนํ จร, โย วิธุรมิธ มานยิสฺสตี’’ติฯ
ตตฺถ **จรา**ติ วิจรฯ

อิติ โส กิเลสาภิรตภาเวน ธีตุ อนนุจฺฉวิกํ กถํ กเถสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

‘‘ปิตุโน จ สา สุตฺวาน วากฺยํ, รตฺตึ นิกฺขมฺม อวสฺสุตึ จรี’’ติฯ

ตตฺถ **อวสฺสุติ**นฺติ ภิกฺขเว, สา นาคมาณวิกา ปิตุ วจนํ สุตฺวา ปิตรํ อสฺสาเสตฺวา มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมฺปิ อสฺสาเสตฺวา อตฺตโน สิริคพฺภํ คนฺตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา เอกํ กุสุมฺภรตฺตวตฺถํ นิวาเสตฺวา เอกํ เอกํเส กตฺวา ตเมว รตฺตึ อุทกํ ทฺวิธา กตฺวา นาคภวนโต นิกฺขมฺม หิมวนฺตปฺปเทเส สมุทฺทตีเร ฐิตํ สฏฺฐิโยชนุพฺเพธํ เอกคฺฆนํ กาฬปพฺพตํ นาม อญฺชนคิรึ คนฺตฺวา อวสฺสุตึ จริ กิเลสอวสฺสุตึ ภตฺตุปริเยสนํ จรีติ อตฺโถฯ

จรนฺตี จ ยานิ หิมวเนฺต วณฺณคนฺธสมฺปนฺนานิ ปุปฺผานิ, ตานิ อาหริตฺวา สกลปพฺพตํ มณิอคฺฆิยํ วิย อลงฺกริตฺวา อุปริตเล ปุปฺผสนฺถารํ กตฺวา มโนรเมนากาเรน นจฺจิตฺวา มธุรคีตํ คายนฺตี สตฺตมํ คาถมาห –

๑๓๕๒.
‘‘เก คนฺธพฺพ รกฺขเส จ นาเค, เก กิมฺปุริเส จาปิ มานุเส;
เก ปณฺฑิเต สพฺพกามทเท, ทีฆรตฺตํ ภตฺตา เม ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **เก คนฺธพฺพ รกฺขเส จ นาเค**ติ โก คนฺธโพฺพ วา รกฺขโส วา นาโค วาฯ **เก ปณฺฑิเต สพฺพกามทเท**ติ โก เอเตสุ คนฺธพฺพาทีสุ ปณฺฑิโต สพฺพกามํ ทาตุํ สมตฺโถ, โส วิธุรสฺส หทยมํสโทหฬินิยา มม มาตุ มโนรถํ มตฺถกํ ปาเปตฺวา มยฺหํ ทีฆรตฺตํ ภตฺตา ภวิสฺสตีติฯ

ตสฺมิํ ขเณ เวสฺสวณมหาราชสฺส ภาคิเนยฺโย ปุณฺณโก นาม ยกฺขเสนาปติ ติคาวุตปฺปมาณํ มโนมยสินฺธวํ อภิรุยฺห กาฬปพฺพตมตฺถเกน ยกฺขสมาคมํ คจฺฉนฺโต ตํ ตาย คีตสทฺทํ อโสฺสสิฯ อนนฺตเร อตฺตภาเว อนุภูตปุพฺพาย อิตฺถิยา คีตสโทฺท ตสฺส ฉวิอาทีนิ ฉินฺทิตฺวา อฏฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ อฏฺฐาสิฯ โส ตาย ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา นิวตฺติตฺวา สินฺธวปิเฏฺฐ นิสิโนฺนว ‘‘ภเทฺท, อหํ มม ปญฺญาย ธเมฺมน สเมน วิธุรสฺส หทยํ อาเนตุํ สมโตฺถมฺหิ, ตฺวํ มา จินฺตยี’’ติ ตํ อสฺสาเสนฺโต อฏฺฐมํ คาถมาห –

๑๓๕๓.
‘‘อสฺสาส เหสฺสามิ เต ปติ, ภตฺตา เต เหสฺสามิ อนินฺทโลจเน;
ปญฺญา หิ มมํ ตถาวิธา, อสฺสาส เหสฺสสิ ภริยา มมา’’ติฯ

ตตฺถ **อนินฺทโลจเน**ติ อนินฺทิตพฺพโลจเนฯ **ตถาวิธา**ติ วิธุรสฺส หทยมํสํ อาหรณสมตฺถาฯ

อถ นํ อิรนฺธตี ‘‘เตน หิ เอหิ, คจฺฉาม เม ปิตุ สนฺติก’’นฺติ อาเนสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๓๕๔.
‘‘อวจาสิ ปุณฺณกํ อิรนฺธตี, ปุพฺพปถานุคเตน เจตสา;
เอหิ คจฺฉาม ปิตุ มมนฺติเก, เอโสว เต เอตมตฺถํ ปวกฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุพฺพปถานุคเตนา**ติ อนนฺตเร อตฺตภาเว ภูตปุพฺพสามิเก ตสฺมิํ ปุพฺพปเถเนว อนุคเตนฯ **เอหิ คจฺฉามา**ติ ภิกฺขเว, โส ยกฺขเสนาปติ เอวํ วตฺวา ‘‘อิมํ อสฺสปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา เนสฺสามี’’ติ ปพฺพตมตฺถกา โอตริตฺวา ตสฺสา คหณตฺถํ หตฺถํ ปสาเรสิฯ สา อตฺตโน หตฺถํ คณฺ

หิตุํ อทตฺวา เตน ปสาริตหตฺถํ สยํ คเหตฺวา ‘‘สามิ, นาหํ อนาถา, มยฺหํ ปิตา วรุโณ นาม นาคราชา, มาตา วิมลา นาม เทวี, เอหิ มม ปิตุ สนฺติกํ คจฺฉาม, เอโส เอว เต ยถา อมฺหากํ มงฺคลกิริยาย ภวิตพฺพํ, เอวํ เอตมตฺถํ ปวกฺขตี’’ติ อวจาสิฯ

เอวํ วตฺวา สา ยกฺขํ คเหตฺวา ปิตุ สนฺติกํ อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๓๕๕. ‘‘อลงฺกตา สุวสนา, มาลินี จนฺทนุสฺสทา;
ยกฺขํ หเตฺถ คเหตฺวาน, ปิตุสนฺติกุปาคมี’’ติฯ

ตตฺถ **ปิตุสนฺติกุปาคมี**ติ อตฺตโน ปิตุโน นาครโญฺญ สนฺติกํ อุปาคมิฯ

ปุณฺณโกปิ ยโกฺข ปฏิหริตฺวา นาคราชสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อิรนฺธตึ ยาจโนฺต อาห –

๑๓๕๖. ‘‘นาควร วโจ สุโณหิ เม, ปติรูปํ ปฏิปชฺช สุงฺกิยํ;
ปเตฺถมิ อหํ อิรนฺธตึ, ตาย สมงฺคึ กโรหิ มํ ตุวํฯ

๑๓๕๗. ‘‘สตํ หตฺถี สตํ อสฺสา, สตํ อสฺสตรีรถา;
สตํ วลภิโย ปุณฺณา, นานารตฺนสฺส เกวลา;
เต นาค ปฏิปชฺชสฺสุ, ธีตรํ เทหิรนฺธติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุงฺกิย**นฺติ อตฺตโน กุลปเทสานุรูปํ ธิตุ สุงฺกํ ธนํ ปฏิปชฺช คณฺหฯ **สมงฺคึ กโรหี**ติ มํ ตาย สทฺธึ สมงฺคิภูตํ กโรหิฯ **วลภิโย**ติ ภณฺฑสกฏิโยฯ **นานารตฺนสฺส เกวลา**ติ นานารตนสฺส สกลปริปุณฺณาฯ

อถ นํ นาคราชา อาห –

๑๓๕๘. ‘‘ยาว อามนฺตเย ญาตี, มิเตฺต จ สุหทชฺชเน;
อนามนฺต กตํ กมฺมํ, ตํ ปจฺฉา อนุตปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยาว อามนฺตเย ญาตี**ติ โภ ยกฺขเสนาปติ, อหํ ตุยฺหํ ธีตรํ เทมิ, โน น เทมิ, โถกํ ปน อาคเมหิ, ยาว ญาตเกปิ ชานาเปมิฯ **ตํ ปจฺฉา อนุตปฺปตี**ติ อิตฺถิโย หิ คตคตฏฺฐาเน อภิรมนฺติปิ อนภิรมนฺติปิ, อนภิรติกาเล ญาตกาทโย อเมฺหหิ สทฺธึ อนามเนฺตตฺวา กตํ กมฺมํ นาม เอวรูปํ โหตีติ อุสฺสุกฺกํ น กโรนฺติ, เอวํ ตํ กมฺมํ ปจฺฉา อนุตาปํ อาวหตีติฯ

เอวํ วตฺวา โส ภริยาย วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตาย สทฺธึ สลฺลปิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๓๕๙. ‘‘ตโต โส วรุโณ นาโค, ปวิสิตฺวา นิเวสนํ;
ภริยํ อามนฺตยิตฺวาน, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๑๓๖๐. ‘‘‘อยํ โส ปุณฺณโก ยโกฺข, ยาจตี มํ อิรนฺธตึ;
พหุนา วิตฺตลาเภน, ตสฺส เทม ปิยํ มม’’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปวิสิตฺวา**ติ วรุโณ ปุณฺณกํ ตเตฺถว ฐเปตฺวา สยํ อุฏฺฐาย ยตฺถสฺส ภริยา นิปนฺนา, ตํ นิเวสนํ ปวิสิตฺวาฯ **ปิยํ มม**นฺติ มม ปิยํ ธีตรํ ตสฺส พหุนา วิตฺตลาเภน เทมาติ ปุจฺฉติฯ

วิมลา อาห –

๑๓๖๑. ‘‘น ธเนน น วิเตฺตน, ลพฺภา อมฺหํ อิรนฺธตี;
สเจ จ โข หทยํ ปณฺฑิตสฺส, ธมฺเมน ลทฺธา อิธ มาหเรยฺย;
เอเตน วิเตฺตน กุมาริ ลพฺภา, นาญฺญํ ธนํ อุตฺตริ ปตฺถยามา’’ติฯ

ตตฺถ **อมฺหํ อิรนฺธตี**ติ อมฺหากํ ธีตา อิรนฺธตีฯ **เอเตน วิเตฺตนา**ติ เอเตน ตุฏฺฐิการเณนฯ

โส ตาย สทฺธึ มเนฺตตฺวา ปุนเทว ปุณฺณเกน สทฺธึ มเนฺตสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๓๖๒. ‘‘ตโต โส วรุโณ นาโค, นิกฺขมิตฺวา นิเวสนา;
ปุณฺณกามนฺตยิตฺวาน, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๑๓๖๓. ‘‘‘น ธเนน น วิเตฺตน, ลพฺภา อมฺหํ อิรนฺธตี;
สเจ ตุวํ หทยํ ปณฺฑิตส, ธมฺเมน ลทฺธา อิธ มาหเรสิ;
เอเตน วิเตฺตน กุมาริ ลพฺภา, นาญฺญํ ธนํ อุตฺตริ ปตฺถยามา’’’ติฯ

ตตฺถ **ปุณฺณกามนฺตยิตฺวานา**ติ ปุณฺณกํ อามนฺตยิตฺวาฯ

ปุณฺณโก อาห –

๑๓๖๔. ‘‘ยํ ปณฺฑิโตเตฺยเก วทนฺติ โลเก, ตเมว พาโลติ ปุนาหุ อเญฺญ;
อกฺขาหิ เม วิปฺปวทนฺติ เอตฺถ, กํ ปณฺฑิตํ นาค ตุวํ วเทสี’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ ปณฺฑิโตเตฺยเก**ติ โส กิร ‘‘หทยํ ปณฺฑิตสฺสา’’ติ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘ยํ เอเก ปณฺฑิโตติ วทนฺติ, ตเมว อเญฺญ พาโลติ กเถนฺติฯ กิญฺจาปิ เม อิรนฺธติยา วิธุโรติ อกฺขาตํ, ตถาปิ ตถโต ชานิตุํ ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติฯ ตสฺมา เอวมาหฯ

นาคราชา อาห –

๑๓๖๕. ‘‘โกรพฺยราชสฺส ธนญฺจยสฺส, ยทิ เต สุโต วิธุโร นาม กตฺตา;
อาเนหิ ตํ ปณฺฑิตํ ธมฺมลทฺธา, อิรนฺธตี ปทจรา เต โหตู’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมลทฺธา**ติ ธเมฺมน ลภิตฺวาฯ **ปทจรา**ติ ปาทปริจาริกาฯ

ตํ สุตฺวา ปุณฺณโก โสมนสฺสปฺปโตฺต สินฺธวํ นยนตฺถาย อุปฏฺฐากํ อาณาเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๓๖๖. ‘‘อิทญฺจ สุตฺวา วรุณสฺส วากฺยํ, อุฏฺฐาย ยโกฺข ปรมปฺปตีโต;
ตเตฺถว สโนฺต ปุริสํ อสํสิ, อาเนหิ อาชญฺญมิเธว ยุตฺต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุริสํ อสํสี**ติ อตฺตโน อุปฏฺฐากํ อาณาเปสิฯ **อาชญฺญ**นฺติ การณาการณชานนกสินฺธวํฯ **ยุตฺต**นฺติ กปฺปิตํฯ

๑๓๖๗. ‘‘ชาตรูปมยา กณฺณา, กาจมฺหิจมยา ขุรา;

ชโมฺพนทสฺส ปากสฺส, สุวณฺณสฺส อุรจฺฉโท’’ติฯ

ตตฺถ **ชาตรูปมยา กณฺณา**ติ ตเมว สินฺธวํ วเณฺณโนฺต อาหฯ ตสฺส หิ มโนมยสฺส สินฺธวสฺส ชาตรูปมยา กณฺณา, กาจมฺหิจมยา ขุรา, ตสฺส ขุรา รตฺตมณิมยาติ อโตฺถฯ **ชโมฺพนทสฺส ปากสฺสา**ติ ชโมฺพนทสฺส ปกฺกสฺส รตฺตสุวณฺณสฺส อุรจฺฉโทฯ

โส ปุริโส ตาวเทว ตํ สินฺธวํ อาเนสิฯ ปุณฺณโก ตํ อภิรุยฺห อากาเสน เวสฺสวณสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา นาคภวนํ วเณฺณตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ ตสฺสตฺถสฺส ปกาสนตฺถํ อิทํ วุตฺตํ –

๑๓๖๘.
‘‘เทววาหวหํ ยานํ, อสฺสมารุยฺห ปุณฺณโก;
อลงฺกโต กปฺปิตเกสมสฺสุ, ปกฺกามิ เวหายสมนฺตลิเกฺขฯ

๑๓๖๙.
‘‘โส ปุณฺณโก กามราเคน คิโทฺธ, อิรนฺธติํ นาคกญฺญํ ชิคีสํ;
คนฺตฺวาน ตํ ภูตปติํ ยสสฺสิํ, อิจฺจพฺรวี เวสฺสวณํ กุเวรํฯ

๑๓๗๐.
‘‘โภควตี นาม มนฺทิเร, วาสา หิรญฺญวตีติ วุจฺจติ;
นคเร นิมฺมิเต กญฺจนมเย, มณฺฑลสฺส อุรคสฺส นิฏฺฐิตํฯ

๑๓๗๑.
‘‘อฏฺฏาลกา โอฏฺฐคีวิโย, โลหิตงฺกสฺส มสารคลฺลิโน;
ปาสาเทตฺถ สิลามยา, โสวณฺณรตเนหิ ฉาทิตาฯ

๑๓๗๒.
‘‘อมฺพา ติลกา จ ชมฺพุโย, สตฺตปณฺณา มุจลินฺทเกตกา;
ปิยงฺคุ อุทฺทาลกา สหา, อุปริภทฺทกา สินฺทุวารกาฯ

๑๓๗๓.
‘‘จเมฺปยฺยกา นาคมลฺลิกา, ภคินีมาลา อถ เมตฺถ โกลิยา;
เอเต ทุมา ปริณามิตา, โสภยนฺติ อุรคสฺส มนฺทิรํฯ

๑๓๗๔.
‘‘ขชฺชุเรตฺถ สิลามยา, โสวณฺณธุวปุปฺผิตา พหู;
ยตฺถ วสโตปปาติโก, นาคราชา วรุโณ มหิทฺธิโกฯ

๑๓๗๕.
‘‘ตสฺส โกมาริกา ภริยา, วิมลา กญฺจนเวลฺลิวิคฺคหา;
กาลา ตรุณาว อุคฺคตา, ปุจิมนฺทตฺถนี จารุทสฺสนาฯ

๑๓๗๖.
‘‘ลาขารสรตฺตสุจฺฉวี , กณิการาว นิวาตปุปฺผิตา;
ติทิโวกจราว อจฺฉรา, วิชฺชุวพฺภฆนา วินิสฺสฏาฯ

๑๓๗๗.
‘‘สา โทหฬินี สุวิมฺหิตา, วิธุรสฺส หทยํ ธนิยติ;
ตํ เตสํ เทมิ อิสฺสร, เตน เต เทนฺติ อิรนฺธติํ มม’’นฺติฯ

ตตฺถ **เทววาหวหํ ยาน**นฺติ วหิตโพฺพติ วาโห, เทวสงฺขาตํ วาหํ วหตีติ เทววาหวหํฯ ยนฺติ เอเตนาติ ยานํฯ **กปฺปิตเกสมสฺสู**ติ มณฺฑนวเสน สุสํวิหิตเกสมสฺสุฯ เทวานํ ปน เกสมสฺสุกรณกมฺมํ นาม นตฺถิ, วิจิตฺตกถิเกน ปน กถิตํฯ **ชิคีส**นฺติ ปตฺถยโนฺตฯ **เวสฺสวณ**นฺติ วิสาณาย ราชธานิยา อิสฺสรราชานํฯ **กุเวร**นฺติ เอวํนามกํฯ **โภควตี นามา**ติ สมฺปนฺนโภคตาย เอวํลทฺธนามํฯ **มนฺทิเร**ติ มนฺทิรํ, ภวนนฺติ อโตฺถฯ **วาสา หิรญฺญวตี**ติ นาคราชสฺส วสนฏฺฐานตฺตา วาสาติ จ, กญฺจนวติยา สุวณฺณปาการเรน ปริกฺขิตฺตตฺตา หิรญฺญวตีติ จ วุจฺจติฯ **นคเร นิมฺมิเต**ติ นครํ นิมฺมิตํฯ **กญฺจนมเย**ติ สุวณฺณมยํฯ **มณฺฑลสฺสา**ติ โภคมณฺฑเลน สมนฺนาคตสฺสฯ

นิฎฺฐิตนฺติ กรณปรินิฎฺฐิตํฯ **โอฎฺฐคีวิโย**ติ โอฎฺฐคีวาสณฺฐาเนน กตา รตฺตมณิมสารคลฺลมยา อฎฺฎาลกาฯ **ปาสาเทตฺถา**ติ เอตฺถ นาคภวเน ปาสาทาฯ **สิลามยา**ติ มณิมยาฯ **โสวณฺณรตเนหี**ติ สุวณฺณสงฺขาเตหิ รตเนหิ, สุวณฺณิฎฺฐกาหิ ฉาทิตาติ อโตฺถฯ **สหา**ติ สหการาฯ **อุปริภทฺทกา**ติ อุทฺทาลกชาติกาเยว รุกฺขาฯ **จเมฺปยฺยกา นาคมลฺลิกา**ติ จมฺปกา จ นาคา จ มลฺลิกา จฯ **ภคินีมาลา อถ เมตฺถ โกลิยา**ติ ภคินีมาลา เจว อถ เอตฺถ นาคภวเน โกลิยา นาม รุกฺขา จฯ **เอเต ทุมา ปริณามิตา**ติ เอเต ปุปฺผูปคผลูปครุกฺขา อญฺญมญฺญํ สงฺฆฎฺฎสาขตาย ปริณามิตา อากุลสมากุลาฯ **ขชฺชุเรตฺถา**ติ ขชฺชุริรุกฺขา เอตฺถฯ **สิลามยา**ติ อินฺทนีลมณิมยาฯ **โสวณฺณธุวปุปฺผิตา**ติ เต ปน สุวณฺณปุเปฺผหิ นิจฺจปุปฺผิตาฯ **ยตฺถ วสโตปปาติโก**ติ ยตฺถ นาคภวเน โอปปาติโก นาคราชา วสติฯ **กญฺจนเวลฺลิวิคฺคหา**ติ สุวณฺณราสิสสฺสิริกสรีราฯ **กาลา ตรุณาว อุคฺคตา**ติ วิลาสยุตฺตตาย มนุทวาเตริตา กาลวลฺลิปลฺลวา วิย อุคฺคตาฯ **ปุจิมนฺทตฺถนี**ติ นิมฺพผลสณฺฐานจูจุกา ฯ **ลาขารสรตฺตสุจฺฉวี**ติ หตฺถปาทตลฉวิํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ติทิโวกจรา**ติ ติทสภวนจราฯ **วิชฺชุวพฺภฆนา**ติ อพฺภฆนวลาหกนฺตรโต นิสฺสฎา วิชฺชุลตา วิยฯ **ตํ เตสํ เทมี**ติ ตํ ตสฺส หทยํ อหํ เตสํ เทมิ, เอวํ ชานสฺสุฯ **อิสฺสรา**ติ มาตุลํ อาลปติฯ

อิติ โส เวสฺสวเณน อนนุญฺญาโต คนฺตุํ อวิสหิตฺวา ตํ อนุชานาเปตุํ เอตา เอตฺตกา คาถา กเถสิฯ เวสฺสวโณ ปน ตสฺส กถํ น สุณาติฯ กึการณา? ทฺวินฺนํ เทวปุตฺตานํ วิมานอฑฺฑํ ปริจฺฉินฺทตีติฯ ปุณฺณโก อตฺตโน วจนสฺส อสฺสุตภาวํ ญตฺวา ชินกเทวปุตฺตสฺส สนฺติเก อฎฺฐาสิฯ เวสฺสวโณ อฑฺฑํ วินิจฺฉินิตฺวา ปราชิตํ อนุฎฺฐาเปตฺวา อิตรํ ‘‘คจฺฉ ตฺวํ, ตว วิมาเน วสาหี’’ติ อาหฯ ปุณฺณโก ‘‘คจฺฉ ตฺว’’นฺติ วุตฺตกฺขเณเยว ‘‘มยฺหํ มาตุเลน มม เปสิตภาวํ ชานาถา’’ติ กติปยเทวปุเตฺต สกฺขึ กตฺวา เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว สินฺธวํ อาหราเปตฺวา อภิรุยฺห ปกฺกามิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๓๗๘. ‘‘โส ปุณฺณโก ภูตปตึ ยสสฺสึ, อามนฺตย เวสฺสวณํ กุเวรํ;
ตเตฺถว สนฺโต ปุริสํ อสํสิ, อาเนหิ อาชญฺญมิเธว ยุตฺตํฯ

๑๓๗๙. ‘‘ชาตรูปมยา กณฺณา, กาจมฺหิจมยา ขุรา;
ชโมฺพนทสฺส ปากสฺส, สุวณฺณสฺส อุรจฺฉโทฯ

๑๓๘๐. ‘‘เทววาหวหํ ยานํ, อสฺสมารุยฺห ปุณฺณโก;
อลงฺกโต กปฺปิตเกสมสฺสุ, ปกฺกามิ เวหายสมนฺตลิเกฺข’’ติฯ

ตตฺถ **อามนฺตยา**ติ อามนฺตยิตฺวาฯ

โส อากาเสน คจฺฉโนฺตเยว จิเนฺตสิ ‘‘วิธุรปณฺฑิโต มหาปริวาโร, น สกฺกา ตํ คณฺหิตุํ, ธนญฺจยโกรโพฺย ปน ชูตวิตฺตโก, ตํ ชูเตน ชินิตฺวา วิธุรํ คณฺหิสฺสามิ, ฆเร ปนสฺส พหูนิ รตนานิ, อปฺปเคฺฆน ลเกฺขน ชูตํ น กีฬิสฺสติ, มหคฺฆรตนํ หริตุํ วฎฺฎติ, อญฺญํ รตนํ ราชา น คณฺหิสฺสติ, ราชคหสฺส สามนฺตา เวปุลฺลปพฺพตพฺภนฺตเร จกฺกวตฺติรโญฺญ ปริโภคมณิรตนํ อตฺถิ มหานุภาวํ, ตํ คเหตฺวา เตน ราชานํ ปโลเภตฺวา ชินิสฺสามี’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๓๘๑. ‘‘โส อคฺคมา ราชคหํ สุรมฺมํ, องฺคสฺส รโญฺญ นครํ ทุรายุตํ;
ปหูตภกฺขํ พหุอนฺนปานํ, มสกฺกสารํ วิย วาสวสฺสฯ

๑๓๘๒. มยูรโกญฺจาคณสมฺปฆุฏฺฐํ , ทิชาภิฆุฏฺฐํ ทิชสงฺฆเสวิตํ;
นานาสกุนฺตาภิรุทํ สุวงฺคณํ, ปุปฺผาภิกิณฺณํ หิมวํว ปพฺพตํฯ

๑๓๘๓. ‘‘โส ปุณฺณโก เวปุลมาภิรูหิ, สิลุจฺจยํ กิมฺปุริสานุจิณฺณํ;
อเนฺวสมาโน มณิรตนํ อุฬารํ, ตมทฺทสา ปพฺพตกูฏมชฺฌ’’ติฯ

ตตฺถ **องฺคสฺส รโญฺญ**ติ ตทา องฺคสฺส รโญฺญว มคธรชฺชํ อโหสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘องฺคสฺส รโญฺญ นคร’’นฺติฯ **ทุรายุต**นฺติ ปจฺจตฺถิเกหิ ทุรายุตฺตํฯ **มสกฺกสารํ วิย วาสวสฺสา**ติ มสกฺกสารสงฺขาเต สิเนรุปพฺพตมตฺถเก มาปิตตฺตา ‘‘มสกฺกสาร’’นฺติ ลทฺธนามํ วาสวสฺส ภวนํ วิยฯ **ทิชาภิฆุฏฺฐ**นฺติ อเญฺญหิ จ ปกฺขีหิ อภิสงฺฆุฏฺฐํ นินฺนาทิตํฯ **นานาสกุนฺตาภิรุท**นฺติ มธุรสฺสเรน คายเนฺตหิ วิย นานาวิเธหิ สกุเณหิ อภิรุทํ, อภิคีตนฺติ อโตฺถฯ **สุวงฺคณ**นฺติ สุนฺทรองฺคณํ มนุญฺญตลํฯ **หิมวํว ปพฺพต**นฺติ หิมวนฺตปพฺพตํ วิยฯ **เวปุลมาภิรูหี**ติ ภิกฺขเว, โส ปุณฺณโก เอวรูปํ เวปุลฺลปพฺพตํ อภิรุหิฯ **ปพฺพตกูฏมชฺฌ**ติ ปพฺพตกูฏอนฺตเร ตํ มณึ อทฺทสฯ

๑๓๘๔. ‘‘ทิสฺวา มณึ ปภสฺสรํ ชาติมนฺตํ, มโนหรํ มณิรตนํ อุฬารํ;
ททฺทลฺลมานํ ยสสา ยสสฺสินํ, โอภาสตี วิชฺชุริวนฺตลิเกฺขฯ

๑๓๘๕. ‘‘ตมคฺคหี เวฬุริยํ มหคฺฆํ, มโนหรํ นาม มหานุภาวํ;
อาชญฺญมารุยฺห มโนมวโณฺณ, ปกฺกามิ เวหายสมนฺตลิเกฺข’’ติฯ

ตตฺถ **มโนหร**นฺติ มนสาภิปตฺถิตสฺส ธนสฺส อาหรณสมตฺถํฯ **ททฺทลฺลมาน**นฺติ อุชฺชลมานํฯ **ยสสา**ติ ปริวารมณิคเณนฯ **โอภาสตี**ติ ตํ มณิรตนํ อากาเส วิชฺชุริว โอภาสติฯ **ตมคฺคหี**ติ ตํ มณิรตนํ อคฺคเหสิฯ ตํ ปน มณิรตนํ กุมฺภิโร นาม ยโกฺข กุมฺภณฺฑสหสฺสปริวาโร รกฺขติฯ โส ปน เตน กุชฺฌิตฺวา โอโลกิตมเตฺตเนว ภีตตสิโต ปลายิตฺวา จกฺกวาฬปพฺพตํ ปตฺวา กมฺปมาโน โอโลเกโนฺต อฏฺฐาสิฯ อิติ ตํ ปลาเปตฺวา ปุณฺณโก มณิรตนํ อคฺคเหสิฯ **มโนหรํ นามา**ติ มนสา จินฺติตํ ธนํ อาหริตุํ สโกฺกตีติ เอวํลทฺธนามํฯ

อิติ โส ตํ คเหตฺวา อากาเสน คจฺฉโนฺต ตํ นครํ ปโตฺตฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๓๘๖. ‘‘โส อคฺคมา นครมินฺทปตฺถํ, โอรุยฺหุปาคจฺฉิ สภํ กุรูนํ;
สมาคเต เอกสตํ สมเคฺค, อเวฺหตฺถ ยโกฺข อวิกมฺปมาโนฯ

๑๓๘๗. ‘‘โก นีธ รญฺญํ วรมาภิเชติ, กมาภิเชยฺยาม วรทฺธเนน;
กมนุตฺตรํ รตนวรํ ชินาม, โก วาปิ โน เชติ วรทฺธเนนา’’ติฯ

ตตฺถ **โอรุยฺหุปาคจฺฉิ สภํ กุรูน**นฺติ ภิกฺขเว, โส ปุณฺณโก อสฺสปิฏฺฐิโต โอรุยฺห อสฺสํ อทิสฺสมานรูปํ ฐเปตฺวา มาณวกวเณฺณน กุรูนํ สภํ อุปคโตฯ **เอกสต**นฺติ เอกสตราชาโน อฉมฺภีโต หุตฺวา ‘‘โก นีธา’’ติอาทีนิ วทโนฺต ชูเตน อเวฺหตฺถฯ **โก นีธา**ติ โก นุ อิมสฺมึ ราชสมาคเมฯ **รญฺญ**นฺติ ราชูนํ อนฺตเรฯ **วรมาภิเชตี**ติ อมฺหากํ สนฺตกํ เสฏฺฐรตนํ อภิเชติ, ‘‘อหํ ชินามี’’ติ วตฺตุํ อุสฺสหติฯ **กมาภิเชยฺยามา**ติ กํ วา มยํ ชิเนยฺยามฯ **วรทฺธเนนา**ติ อุตฺตมธเนนฯ **กมนุตฺตร**นฺติ ชินโนฺต จ กตรํ ราชานํ อนุตฺตรํ รตนวรํ ชินามฯ **โก วาปิ โน เชตี**ติ อถ วา โก นาม ราชา อเมฺห วรธเนน เชติฯ อิติ โส จตูหิ ปเทหิ โกรพฺยเมว ฆเฏฺฏติฯ

อถ ราชา ‘‘มยา อิโต ปุพฺเพ เอวํ สูโร หุตฺวา กเถโนฺต นาม น ทิฏฺฐปุพฺโพ, โก นุ โข เอโส’’ติ จินฺเตตฺวา ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๑๓๘๘. ‘‘กุหึ นุ รฏฺเฐ ตว ชาติภูมิ, น โกรพฺยเสฺสว วโจ ตเวทํ;
อภีโตสิ โน วณฺณนิภาย สเพฺพ, อกฺขาหิ เม นามญฺจ พนฺธเว จา’’ติฯ

ตตฺถ **น โกรพฺยเสฺสวา**ติ กุรุรฏฺฐวาสิกเสฺสว ตว วจนํ น โหติฯ

ตํ สุตฺวา อิตโร ‘‘อยํ ราชา มม นามํ ปุจฺฉติ, ปุณฺณโก จ นาม ทาโส โหติฯ สจาหํ ‘ปุณฺณโกสฺมี’ติ วกฺขามิ, ‘เอส ทาโส, ตสฺมา มํ ปคพฺภตาย เอวํ วเทตี’ติ อวมญฺญิสฺสติ, อนนฺตราตีเต อตฺตภาเว นามมสฺส กเถสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา คาถมาห –

๑๓๘๙. ‘‘กจฺจายโน มาณวโกสฺมิ ราช, อนูนนาโม อิติ มวฺหยนฺติ;
อเงฺคสุ เม ญาตโย พนฺธวา จ, อเกฺขน เทวสฺมิ อิธานุปโตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **อนูนนาโม**ติ น อูนนาโมฯ อิมินา อตฺตโน ปุณฺณกนามเมว ปฏิจฺฉนฺนํ กตฺวา กเถติฯ **อิติ มวฺหยนฺตี**ติ อิติ มํ อวฺหยนฺติ ปโกฺกสนฺติ ฯ **อเงฺคสู**ติ องฺครเฏฺฐ กาลจมฺปานคเร วสนฺติฯ **อเกฺขน เทวสฺมี**ติ เทว, ชูตกีฬนเฎฺฐน อิธ อนุปฺปโตฺตสฺมิฯ

อถ ราชา ‘‘มาณว, ตฺวํ ชูเตน ชิโต กึ ทสฺสสิ, กึ เต อตฺถี’’ติ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๑๓๙๐. ‘‘กึ มาณวสฺส รตนานิ อตฺถิ, เย ตํ ชินโนฺต หเร อกฺขธุโตฺต;
พหูนิ รโญฺญ รตนานิ อตฺถิ, เต ตฺวํ ทลิโทฺท กถมวฺหเยสี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – กิตฺตกานิ โภโต มาณวสฺส รตนานิ อตฺถิ, เย ตํ ชินโนฺต อกฺขธุโตฺต ‘‘อาหรา’’ติ วตฺวา หเรยฺยฯ รโญฺญ ปน นิเวสเน พหูนิ รตนานิ อตฺถิ, เต ราชาโน เอวํ พหุธเน ตฺวํ ทลิโทฺท สมาโน กถํ ชูเตน อวฺหยสีติฯ

ตโต ปุณฺณโก คาถมาห –

๑๓๙๑. ‘‘มโนหโร นาม มณี มมายํ, มโนหรํ มณิรตนํ อุฬารํ;
อิมญฺจ อาชญฺญมมิตฺตตาปนํ, เอตํ เม ชินิตฺวา หเร อกฺขธุโตฺต’’ติฯ

ปาฬิโปตฺถเกสุ ปน ‘‘มณิ มม วิชฺชติ โลหิตโงฺก’’ติ ลิขิตํฯ โส ปน มณิ เวฬุริโย, ตสฺมา อิทเมว สเมติฯ

ตตฺถ **อาชญฺญ**นฺติ อิมํ อาชานียสฺสญฺจ มณิญฺจาติ เอตํ เม อุภยํ หเรยฺย อกฺขธุโตฺตติ อสฺสํ ทเสฺสตฺวา เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา ราชา คาถมาห –

๑๓๙๒. ‘‘เอโก มณี มาณว กึ กริสฺสติ, อาชานิเยโก ปน กึ กริสฺสติ;
พหูนิ รโญฺญ มณิรตนานิ อตฺถิ, อาชานิยา วาตชวา อนปฺปกา’’ติฯ

โทหฬกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

มณิกณฺฑํ

โส รโญฺญ กถํ สุตฺวา ‘‘มหาราช, กึ นาม เอตํ วเทถ, เอโก อโสฺส อสฺสสหสฺสํ ลภฺยํ โหติ, เอโก มณิ มณิสหสฺสํ ลภฺยํ โหติฯ น หิ สเพฺพ อสฺสา เอกสทิสา, อิมสฺส ตาว ชวํ ปสฺส ถา’’ติ วตฺวา อสฺสํ อภิรุหิตฺวา ปาการมตฺถเกน เปเสสิฯ สตฺตโยชนิกํ นครํ อเสฺสหิ คีวาย คีวํ ปหรเนฺตหิ ปริกฺขิตฺตํ วิย อโหสิฯ อถานุกฺกเมน อโสฺสปิ น ปญฺญายิ, ยโกฺขปิ น ปญฺญายิ, อุทเร พทฺธรตฺตปโฏว ปญฺญายิฯ โส อสฺสโต โอรุยฺห ‘‘ทิโฏฺฐ, มหาราช, อสฺสสฺส เวโค’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ทิโฏฺฐ’’ติ วุเตฺต ‘‘อิทานิ ปุน ปสฺส, มหาราชา’’ติ วตฺวา อสฺสํ อโนฺตนคเร อุยฺยาเน โปกฺขรณิยา อุทกปิเฏฺฐ เปเสสิ, ขุรคฺคานิ อเตเมโนฺตว ปกฺขนฺทิฯ อถ นํ ปทุมปเตฺตสุ วิจรา เปตฺวา ปาณึ ปหริตฺวา หตฺถํ ปสาเรสิ, อโสฺส อาคนฺตฺวา ปาณิตเล ปติฏฺฐาสิฯ ตโต ‘‘วฏฺฏเต เอวรูปํ อสฺสรตนํ นรินฺทา’’ติ วตฺวา ‘‘วฏฺฏตี’’ติ วุเตฺต ‘‘มหาราช, อสฺสรตนํ ตาว ติฏฺฐตุ, มณิรตนสฺส มหานุภาวํ ปสฺสา’’ติ วตฺวา ตสฺสานุภาวํ ปกาเสโนฺต อาห –

๑๓๙๓. ‘‘อิทญฺจ เม มณิรตนํ, ปสฺส ตฺวํ ทฺวิปทุตฺตม;
อิตฺถีนํ วิคฺคหา เจตฺถ, ปุริสานญฺจ วิคฺคหาฯ

๑๓๙๔. ‘‘มิคานํ วิคฺคหา เจตฺถ, สกุณานญฺจ วิคฺคหา;
นาคราชา สุปณฺณา จ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิตฺถีน**นฺติ เอตสฺมิญฺหิ มณิรตเน อลงฺกตปฏิยตฺตา อเนกา อิตฺถิวิคฺคหา ปุริสวิคฺคหา นานปฺปการา มิคปกฺขิสงฺฆา เสนงฺคาทีนิ จ ปญฺญายนฺติ, ตานิ ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ **นิมฺมิต**นฺติ อิทํ เอวรูปํ อเจฺฉรกํ มณิมฺหิ นิมฺมิตํ ปสฺสฯ

‘‘อปรมฺปิ ปสฺสาหี’’ติ วตฺวา คาถา อาห –

๑๓๙๕. ‘‘หตฺถานีกํ รถานีกํ, อเสฺส ปตฺตี จ วมฺมิเน;
จตุรงฺคินิมํ เสนํ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๓๙๖. ‘‘หตฺถาโรเห อนีกฏฺเฐ, รถิเก ปตฺติการเก;
พลคฺคานิ วิยูฬฺหานิ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **พลคฺคานี**ติ พลาเนวฯ **วิยูฬฺหานี**ติ พฺยูหวเสน ฐิตานิฯ

๑๓๙๗. ‘‘ปุรํ อุทฺธาปสมฺปนฺนํ, พหุปาการโตรณํ;
สิงฺฆาฏเก สุภูมิโย, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๓๙๘. ‘‘เอสิกา ปริขาโย จ, ปลิขํ อคฺคฬานิ จ;
อฏฺฏาลเก จ ทฺวาเร จ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุร**นฺติ นครํฯ **อุทฺธาปสมฺปนฺน**นฺติ ปาการวตฺถุนา สมฺปนฺนํฯ **พหุปาการโตรณ**นฺติ อุจฺจปาการโตรณนครทฺวาเรน สมฺปนฺนํฯ **สิงฺฆาฏเก**ติ วีถิจตุกฺกานิฯ **สุภูมิโย**ติ นครูปจาเร วิจิตฺตา รมณียภูมิโยฯ **เอสิกา**ติ นครทฺวาเรสุ อุฎฺฐาปิเต เอสิกตฺถเมฺภฯ **ปลิข**นฺติ ปลิฆํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **อคฺคฬานี**ติ นครทฺวารกวาฏานิฯ **ทฺวาเร จา**ติ โคปุรานิ จฯ

๑๓๙๙. ‘‘ปสฺส โตรณมคฺเคสุ, นานาทิชคณา พหู;

หํสา โกญฺจา มยูรา จ, จกฺกวากา จ กุกฺกุหาฯ

๑๔๐๐. “กุณาลกา พหู จิตฺรา, สิขณฺฑี ชีวชีวกา;
นานาทิชคณากิณฺณํ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **โตรณมเคฺคสู**ติ เอตสฺมึ นคเร โตรณเคฺคสุฯ **กุณาลกา**ติ กาฬโกกิลาฯ **จิตฺรา**ติ จิตฺรปตฺตโกกิลาฯ

๑๔๐๑. “ปสฺส นครํ สุปาการํ, อพฺภุตํ โลมหํสนํ;
สมุสฺสิตธชํ รมฺมํ, โสณฺณวาลุกสนฺถตํฯ

๑๔๐๒. “ปเสฺสตฺถ ปณฺณสาลาโย, วิภตฺตา ภาคโส มิตา;
นิเวสเน นิเวเส จ, สนฺธิพฺยูเห ปถทฺธิโย’’ติฯ

ตตฺถ **สุปาการ**นฺติ กญฺจนปาการปริกฺขิตฺตํฯ **ปณฺณสาลาโย**ติ นานาภณฺฑปุเณฺณ อาปเณฯ **นิเวสเน นิเวเส จา**ติ เคหานิ เจว เคหวตฺถูนิ จฯ **สนฺธิพฺยูเห**ติ ฆรสนฺธิโย จ อนิพฺพิทฺธรจฺฉา จฯ **ปถทฺธิโย**ติ นิพฺพิทฺธวีถิโยฯ

๑๔๐๓. “ปานาคาเร จ โสเณฺฑ จ, สูนา โอทนิยา ฆรา;
เวสี จ คณิกาโย จ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๐๔. “มาลาการเร จ รชเก, คนฺธิเก อถ ทุสฺสิเก;
สุวณฺณกาเร มณิกาเร, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๐๕. “อาฬาริเก จ สูเท จ, นฏนาฏกคายิโน;
ปาณิสฺสเร กุมฺภถูนิเก, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **โสเณฺฑ จา**ติ อตฺตโน อนุรูเปหิ กณฺฐกณฺณปิลนฺธเนหิ สมนฺนาคเต อาปานภูมึ สเชฺชตฺวา นิสินฺเน สุราโสเณฺฑ จฯ **อาฬาริเก**ติ ปูวปาเกฯ **สูเท**ติ ภตฺตการเกฯ **ปาณิสฺสเร**ติ ปาณิปฺปหาเรน คายเนฺตฯ **กุมฺภถูนิเก**ติ ฆฏทททฺทริวาทเกฯ

๑๔๐๖. “ปสฺส เภรี มุทิงฺคา จ, สงฺขา ปณวทินฺทิมา;
สพฺพญฺจ ตาฬาวจรํ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๐๗. “สมฺมตาลญฺจ วีณญฺจ, นจฺจคีตํ สุวาทิตํ;
ตูริยตาฬิตสงฺฆุฏฺฐํ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๐๘. “ลงฺฆิกา มุฏฺฐิกา เจตฺถ, มายาการา จ โสภิยา;
เวตาลิเก จ ชเล฿ จ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สมฺมตาลญฺจา**ติ ขทิราทิสมฺมเญฺจว กํสตาลญฺจฯ **ตูริยตาฬิตสงฺฆุฏฺฐ**นฺติ นานาตูริยานํ ตาฬิเตหิ สงฺฆุฏฺฐํฯ **มุฏฺฐิกา**ติ มุฏฺฐิกมลฺลาฯ **โสภิยา**ติ นครโสภนา อิตฺถี จ สมฺปนฺนรูปา ปุริสา จฯ **เวตาลิเก**ติ เวตาลอุฏฺฐาปเกฯ **ชเล฿**ติ มสฺสูนิ กโรเนฺต นฺหาปิเตฯ

๑๔๐๙. “สมชฺชา เจตฺถ วตฺตนฺติ, อากิณฺณา นรนาริภิ;
มญฺจาติมเญฺจ ภูมิโย, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **มญฺจาติมเญฺจ**ติ มญฺจานํ อุปริ พทฺธมเญฺจฯ **ภูมิโย**ติ รมณียา สมชฺชภูมิโยฯ

๑๔๑๐. ‘‘ปสฺส มเลฺล สมชฺชสฺมึ, โผเฎนฺเต ทิคุณํ ภุชํ;
นิหเต นิหตมาเน จ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สมชฺชสฺมินฺ**ติ มลฺลรเงฺคฯ **นิหเต**ติ นิหนิตฺวา ชินิตฺวา ฐิเตฯ **นิหตมาเน**ติ ปราชิเตฯ

๑๔๑๑. ‘‘ปสฺส ปพฺพตปาเทสุ, นานามิคคณา พหู;
สีหา พฺยคฺฆา วราหา จ, อจฺฉโกกตรจฺฉโยฯ

๑๔๑๒. ‘‘ปลาสาทา ควชา จ, มหึสา โรหิตา รุรู;
เอเณยฺยา จ วราหา จ, คณิโน นีกสูกราฯ

๑๔๑๓. ‘‘กทลิมิคา พหู จิตฺรา, พิฬารา สสกณฺฎกา;
นานามิคคณากิณฺณํ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปลาสาทา**ติ ขคฺคมิคาฯ ‘‘ปลตา’’ติปิ ปาโฐฯ **ควชา**ติ ควยาฯ **วราหา**ติ เอกา มิคชาติกาฯ ตถา คณิโน เจว นีกสูกรา จฯ **พหู จิตฺรา**ติ นานปฺปการา จิตฺรา มิคาฯ **พิฬารา**ติ อรญฺญพิฬาราฯ **สสกณฺฎกา**ติ สสา จ กณฺฎกา จฯ

๑๔๑๔. ‘‘นชฺชาโย สุปฺปติตฺถาโย, โสณฺณวาลุกสนฺถตา;
อจฺฉา สวนฺติ อมฺพูนิ, มจฺฉคุมฺพนิเสวิตาฯ

๑๔๑๕. ‘‘กุมฺภีลา มกรา เจตฺถ, สุสุมารา จ กจฺฉปา;
ปาฐีนา ปาวุสา มจฺฉา, พลชา มุญฺจโรหิตา’’ติฯ

ตตฺถ **นชฺชาโย**ติ นทิโยฯ **โสณฺณวาลุกสนฺถตา**ติ สุวณฺณวาลุกาย สนฺถตตลาฯ **กุมฺภีลา**ติ อิเม เอวรูปา ชลจรา อโนฺตนทิยํ วิจรนฺติ, เตปิ มณิมฺหิ ปสฺสาหีติฯ

๑๔๑๖. ‘‘นานาทิชคณากิณฺณา, นานาทุมคณายุตา;
เวฬุริยกโรทาโย, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **เวฬุริยกโรทาโย**ติ เวฬุริยปาสาเณ ปหริตฺวา สทฺทํ กโรนฺติโย เอวรูปา นชฺชาโยติฯ

๑๔๑๗. ‘‘ปเสฺสตฺถ โปกฺขรณิโย, สุวิภตฺตา จตุทฺทิสา;
นานาทิชคณากิณฺณา, ปุถุโลมนิเสวิตาฯ

๑๔๑๘. ‘‘สมโนฺตทกสมฺปนฺนํ, มหึ สาครกุณฺฑลํ;
อุเปตํ วนราเชหิ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุถุโลมนิเสวิตา**ติ มหามเจฺฉหิ นิเสวิตาฯ **วนราเชหี**ติ วนราชีหิ, อยเมว วา ปาโฐฯ

๑๔๑๙. ‘‘ปุรโต วิเทเห ปสฺส, โคยานิเย จ ปจฺฉโต;

กุรุโย ชมฺพุทีปญฺจ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๒๐. ‘‘ปสฺส จนฺทํ สูริยญฺจ, โอภาสเนฺต จตุทฺทิสา;
สิเนรุํ อนุปริยเนฺต, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๒๑. ‘‘สิเนรุํ หิมวนฺตญฺจ, สาครญฺจ มหีตลํ;
จตฺตาโร จ มหาราเช, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๒๒. ‘‘อาราเม วนคุเมฺพ จ, ปาฏิเย จ สิลุจฺจเย;
รเมฺม กิมฺปุริสากิเณฺณ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๒๓. ‘‘ผารุสกํ จิตฺตลตํ, มิสฺสกํ นนฺทนํ วนํ;
เวชยนฺตญฺจ ปาสาทํ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๒๔. ‘‘สุธมฺมํ ตาวตึสญฺจ, ปาริฉตฺตญฺจ ปุปฺผิตํ;
เอราวณํ นาคราชํ, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๒๕. ‘‘ปเสฺสตฺถ เทวกญฺญาโย, นภา วิชฺชุริวุคฺคตา;
นนฺทเน วิจรนฺติโย, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๒๖. ‘‘ปเสฺสตฺถ เทวกญฺญาโย, เทวปุตฺตปโลภินี;
เทวปุเตฺต รมมาเน, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิเทเห**ติ ปุพฺพวิเทหทีปํฯ **โคยานิเย**ติ อปรโคยานทีปํฯ **กุรุโย**ติ อุตฺตรกุรุ จ ทกฺขิณโต ชมฺพุทีปญฺจฯ **อนุปริยเนฺต**ติ เอเต จนฺทิมสูริเย สิเนรุํ อนุปริยายเนฺตฯ **ปาฏิเย**ติ ปตฺถริตฺวา ฐปิเต วิย ปิฏฺฐิปาสาเณฯ

๑๔๒๗. ‘‘ปโรสหสฺสปาสาเท, เวฬุริยผลสนฺถเต;
ปชฺชลเนฺต จ วเณฺณน, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๒๘. ‘‘ตาวตึเส จ ยาเม จ, ตุสิเต จาปิ นิมฺมิเต;
ปรนิมฺมิตวสวตฺติโน, มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํฯ

๑๔๒๙. ‘‘ปเสฺสตฺถ โปกฺขรณิโย, วิปฺปสโนฺนทิกา สุจี;
มนฺทาลเกหิ สญฺฉนฺนา, ปทุมุปฺปลเกหิ จา’’ติฯ

ตตฺถ **ปโรสหสฺส**นฺติ ตาวตึสภวเน อติเรกสหสฺสปาสาเทฯ

๑๔๓๐. ‘‘ทเสตฺถ ราชิโย เสตา, ทส นีลา มโนรมา;
ฉ ปิงฺคลา ปนฺนรส, หลิทฺทา จ จตุทฺทสฯ

๑๔๓๑. ‘‘วีสติ ตตฺถ โสวณฺณา, วีสติ รชตามยา;
อินฺทโคปกวณฺณาภา, ตาว ทิสฺสนฺติ ตึสติฯ

๑๔๓๒. ‘‘ทเสตฺถ กาฬิโย ฉจฺจ, มเญฺชฏฺฐา ปนฺนวีสติ;
มิสฺสา พนฺธุกปุเปฺผหิ, นีลุปฺปลวิจิตฺติกาฯ

๑๔๓๓. ‘‘เอวํ สพฺพงฺคสมฺปนฺนํ, อจฺจิมนฺตํ ปภสฺสรํ;
โอธิสุงฺกํ มหาราช, ปสฺส ตฺวํ ทฺวิปทุตฺตมา’’ติฯ

ตตฺถ **ทเสตฺถ ราชิโย เสตา**ติ เอตสฺมึ มณิกฺขเนฺธ ทส เสตราชิโยฯ **ฉ ปิงฺคลา ปนฺนรสา**ติ ฉ จ ปนฺนรส จาติ เอกวีสติ ปิงฺคลราชิโย ฯ **หลิทฺทา**ติ หลิทฺทวณฺณา จตุทฺทสฯ **ตึสตี**ติ อินฺทโคปกวณฺณาภา ตึส ราชิโยฯ **ทส ฉจฺจา**ติ ทส จ ฉ จ โสฬส กาฬราชิโยฯ **ปนฺนวีสตี**ติ ปญฺจวีสติ มเญฺชฏฺฐวณฺณา ปภสฺสราฯ **มิสฺสา พนฺธุกปุเปฺผหี**ติ กาฬมเญฺชฏฺฐวณฺณราชิโย เอเตหิ มิสฺสา วิจิตฺติกา ปสฺสฯ เอตฺถ หิ กาฬราชิโย พนฺธุชีวกปุเปฺผหิ มิสฺสา, มเญฺชฏฺฐราชิโย นีลุปฺปเลหิ วิจิตฺติกาฯ **โอธิสุงฺก**นฺติ สุงฺกโกฏฺฐาสํฯ โย มํ ชูเต ชินิสฺสติ, ตสฺสิมํ สุงฺกโกฏฺฐาสํ ปสฺสาติ วทติฯ อฏฺฐกถายํ ปน ‘‘โหตุ สุงฺกํ, มหาราชา’’ติปิ ปาโฐฯ ตสฺสโตฺถ – ทฺวิปทุตฺตม ปสฺส ตฺวํ อิมํ เอวรูปํ มณิกฺขนฺธํ, อิทเมว, มหาราช, สุงฺกํ โหตุฯ โย มํ ชูเต ชินิสฺสติ, ตสฺสิทํ ภวิสฺสตีติฯ

มณิกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

อกฺขกณฺฑํ

เอวํ วตฺวา ปุณฺณโก ‘‘มหาราช, อหํ ตาว ชูเต ปราชิโต อิมํ มณิรตนํ ทสฺสามิ, ตฺวํ ปน กึ ทสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, มม สรีรญฺจ เทวิญฺจ เสตจฺฉตฺตญฺจ ฐเปตฺวา เสสํ มม สนฺตกํ สุงฺกํ โหตู’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, มา จิรายิ, อหํ ทูราคโต, ขิปฺปํ ชูตมณฺฑลํ สชฺชาเปหี’’ติฯ ราชา อมเจฺจ อาณาเปสิฯ เต ขิปฺปํ ชูตมณฺฑลํ สเชฺชตฺวา รโญฺญ วรโปตฺถกตฺถรณํ สนฺถริตฺวา เสสราชูนญฺจาปิ อาสนานิ ปญฺญเปตฺวา ปุณฺณกสฺสปิ ปติรูปํ อาสนํ ปญฺญเปตฺวา รโญฺญ กาลํ อาโรจยิํสุฯ ตโต ปุณฺณโก ราชานํ คาถาย อชฺฌภาสิ –

๑๔๓๔. ‘‘อุปาคตํ ราช มุเปหิ ลกฺขํ, เนตาทิสํ มณิรตนํ ตวตฺถิ;
ธเมฺมน ชิสฺสาม อสาหเสน, ชิโต จ โน ขิปฺปมวากโรหี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, ชูตสาลาย กมฺมํ อุปาคตํ นิฏฺฐิตํ, เอตาทิสํ มณิรตนํ ตว นตฺถิ, มา ปปญฺจํ กโรหิ, อุเปหิ ลกฺขํ อเกฺขหิ กีฬนฏฺฐานํ อุปคจฺฉฯ กีฬนฺตา จ มยํ ธเมฺมน ชิสฺสาม, ธเมฺมเนว โน อสาหเสน ชโย โหตุฯ สเจ ปน ตฺวํ ชิโต ภวิสฺสสิ, อถ โน ขิปฺปมวากโรหิ, ปปญฺจํ อกตฺวาว ชิโต ธนํ ทเทยฺยาสีติ วุตฺตํ โหติฯ

อถ นํ ราชา ‘‘มาณว, ตฺวํ มํ ‘ราชา’ติ มา ภายิ, ธเมฺมเนว โน อสาหเสน ชยปราชโย ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา ปุณฺณโก ‘‘อมฺหากํ ธเมฺมเนว ชยปราชยภาวํ ชานาถา’’ติ เตปิ ราชาโน สกฺขิํ กโรโนฺต คาถมาห –

๑๔๓๕. ‘‘ปญฺจาล ปจฺจุคฺคต สูรเสน, มจฺฉา จ มทฺทา สห เกกเกภิ;
ปสฺสนฺตุ โนเต อสเฐน ยุทฺธํ, น โน สภายํ น กโรนฺติ กิญฺจี’’ติฯ

ตตฺถ **ปจฺจุคฺคตา**ติ อุคฺคตตฺตา ปญฺญาตตฺตา ปากฏตฺตา ปญฺจาลราชานเมวาลปติฯ **มจฺฉา จา**ติ ตฺวญฺจ, สมฺม มจฺฉราชฯ **มทฺทา**ติ มทฺทราชฯ **สห เกกเกภี**ติ เกกเกภินาเมน ชนปเทน สห วตฺตมานเกกเกภิราช, ตฺวญฺจฯ อถ วา สหสทฺทํ ‘‘เกกเกภี’’ติ ปทสฺส ปจฺฉโต ฐเปตฺวา ปจฺจุคฺคตสทฺทญฺจ สูรเสนวิเสสนํ กตฺวา ปญฺจาลปจฺจุคฺคตสูรเสน มจฺฉา จ มทฺทา จ เกกเกภิ สห เสสราชาโน จาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **ปสฺสนฺตุ โนเต**ติ อมฺหากํ ทฺวินฺนํ

เอเต ราชาโน อสเฐน อกฺขยุทฺธํ ปสฺสนฺตุฯ **น โน สภายํ น กโรนฺติ กิญฺจี**ติ เอตฺถ **โน**ติ นิปาตมตฺตํ, สภายํ กิญฺจิ สกฺขิํ น น กโรนฺติ, ขตฺติเยปิ พฺราหฺมเณปิ กโรนฺติเยว, ตสฺมา สเจ กิญฺจิ อการณํ อุปฺปชฺชติ, ''น โน สุตํ, น โน ทิฏฺฐ''นฺติ วตฺตุํ น ลภิสฺสถ, อปฺปมตฺตา โหถาติฯ

เอวํ ยกฺขเสนาปติ ราชาโน สกฺขิํ อกาสิฯ ราชาปิ เอกสตราชปริวุโต ปุณฺณกํ คเหตฺวา ชูตสาลํ ปาวิสิฯ สเพฺพปิ ปติรูปาสเนสุ นิสีทิํสุ, รชตผลเก สุวณฺณปาสเก ฐปยิํสุฯ ปุณฺณโก ตุริตตุริโต อาห ''มหาราช, ปาสเกสุ อายา นาม มาลิกํ สาวฏฺฏํ พหุลํ สนฺติภทฺราทโย จตุวีสติ, เตสุ ตุเมฺห อตฺตโน รุจฺจนกํ อายํ คณฺหถา''ติฯ ราชา ''สาธู''ติ พหุลํ คณฺหิฯ ปุณฺณโก สาวฏฺฏํ คณฺหิฯ อถ นํ ราชา อาห ''เตน หิ ตาว มาณว, ปาสเก ปาเตหี''ติฯ ''มหาราช, ปฐมํ มม วาโร น ปาปุณาติ, ตุเมฺห ปาเตถา''ติ วุเตฺต ราชา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ตสฺส ปน ตติเย อตฺตภาเว มาตุภูตปุพฺพา อารกฺขเทวตา, ตสฺสา อานุภาเวน ราชา ชูเต ชินาติฯ สา ตสฺส อวิทูเร ฐิตา อโหสิฯ ราชา เทวธีตรํ อนุสฺสริตฺวา ชูตคีตํ คายโนฺต อิมา คาถา อาห –

> ''สพฺพา นที วงฺกคตี, สเพฺพ กฏฺฐมยา วนา;
> สพฺพิตฺถิโย กเร ปาปํ, ลภมาเน นิวาตเกฯ (ชา. ๒.๒๑.๓๐๘);
>
> ''อถ ปสฺสตุ มํ อมฺม, วิชยํ เม ปทิสฺสตุ;
> อนุกมฺปาหิ เม อมฺม, มหนฺตํ ชยเมสฺสตุฯ
>
> ''เทวเต ตฺวชฺช รกฺข เทวิ, ปสฺส มา มํ วิภาเวยฺย;
> อนุกมฺปกา ปติฏฺฐา จ, ปสฺส ภทฺรานิ รกฺขิตุํฯ
>
> ''ชโมฺพนทมยํ ปาสํ, จตุรํสมฏฺฐงฺคุลิ;
> วิภาติ ปริสมเชฺฌ, สพฺพกามทโท ภวฯ
>
> ''เทวเต เม ชยํ เทหิ, ปสฺส มํ อปฺปภาคินํ;
> มาตานุกมฺปโก โปโส, สทา ภทฺรานิ ปสฺสติฯ
>
> ''อฏฺฐกํ มาลิกํ วุตฺตํ, สาวฏฺฏญฺจ ฉกํ มตํ;
> จตุกฺกํ พหุลํ เญยฺยํ, ทฺวิพินฺทุสนฺติภทฺรกํ;
> จตุวีสติ อายา จ, มุนิเนฺทน ปกาสิตา''ติฯ

ราชา เอวํ ชูตคีตํ คายิตฺวา ปาสเก หเตฺถน ปริวเตฺตตฺวา อากาเส ขิปิฯ ปุณฺณกสฺส อานุภาเวน ปาสกา รโญฺญ ปราชยาย ภสฺสนฺติฯ ราชา ชูตสิปฺปมฺหิ อติกุสลตาย ปาสเก อตฺตโน ปราชยาย ภสฺสเนฺต ญตฺวา อากาเสเยว สงฺกฑฺฒโนฺต คเหตฺวา ปุน อากาเส ขิปิฯ ทุติยมฺปิ อตฺตโน ปราชยาย ภสฺสเนฺต ญตฺวา ตเถว อคฺคเหสิฯ ตโต ปุณฺณโก จิเนฺตสิ ''อยํ ราชา มาทิเสน ยเกฺขน สทฺธิํ ชูตํ กีฬโนฺต ภสฺสมาเน ปาสเก สงฺกฑฺฒิตฺวา คณฺหาติ, กิํ นุ โข การณ''นฺติฯ โส โอโลเกโนฺต ตสฺส อารกฺขเทวตาย อานุภาวํ ญตฺวา อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา กุโทฺธ วิย นํ โอโลเกสิฯ สา ภีตตสิตา ปลายิตฺวา จกฺกวาฬปพฺพตมตฺถกํ ปตฺวา กมฺปมานา โอโลเกตฺวา อฏฺฐาสิฯ ราชา ตติยมฺปิ ปาสเก ขิปิตฺวา อตฺตโน ปราชยาย ภสฺสเนฺต ญตฺวาปิ ปุณฺณกสฺสานุภาเวน หตฺถํ ปสาเรตฺวา คณฺหิตุํ นาสกฺขิฯ เต รโญฺญ ปราชยาย ปติํสุฯ อถสฺส ปราชิตภาวํ ญตฺวา ปุณฺณโก อโปฺผเฏตฺวา มหเนฺตน สเทฺทน ''ชิตํ เม''ติ ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิฯ โส สโทฺท สกลชมฺพุทีปํ ผริฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๔๓๖. ‘‘เต ปาวิสุํ อกฺขมเทน มตฺตา, ราชา กุรูนํ ปุณฺณโก จาปิ ยกฺโข;
ราชา กลึ วิจฺจินมคฺคเหสิ, กฏํ อคฺคหี ปุณฺณโก นาม ยกฺโขฯ

๑๔๓๗. ‘‘เต ตตฺถ ชูเต อุภเย สมาคเต, รญฺญํ สกาเส สขีนญฺจ มชฺเฌ;
อเชสิ ยกฺโข นรวีรเสฏฺฐํ, ตตฺถปฺปนาโท ตุมุโล พภูวา’’ติฯ

ตตฺถ **ปาวิสุ**นฺติ ชูตสาลํ ปวิสึสุฯ **วิจฺจิน**นฺติ ราชา จตุวีสติยา อาเยสุ วิจินนฺโต กลึ ปราชยคฺคาหํ อคฺคเหสิฯ **กฏํ อคฺคหี**ติ ปุณฺณโก นาม ยกฺโข ชยคฺคาหํ คณฺหิฯ **เต ตตฺถ ชูเต อุภเย สมาคเต**ติ เต ตตฺถ ชูเต สมาคตา อุโภ ชูตํ กีฬึสูติ อโตฺถฯ **รญฺญ**นฺติ อถ เตสํ เอกสตราชูนํ สกาเส อวเสสานญฺจ สขีนํ มชฺเฌ โส ยกฺโข นรวีรเสฏฺฐํ ราชานํ อเชสิฯ **ตตฺถปฺปนาโท ตุมุโล พภูวา**ติ ตสฺมึ ชูตมณฺฑเล ‘‘รโญฺญ ปราชิตภาวํ ชานาถ, ชิตํ เม, ชิตํ เม’’ติ มหนฺโต สโทฺท อโหสิฯ

ราชา ปราชิโต อนตฺตมโน อโหสิฯ อถ นํ สมสฺสาเสนฺโต ปุณฺณโก คาถมาห –

๑๔๓๘. ‘‘ชโย มหาราช ปราชโย จ, อายูหตํ อญฺญตรสฺส โหติ;
ชนินฺท ชีโนสิ วรทฺธเนน, ชิโต จ เม ขิปฺปมวากโรหี’’ติฯ

ตตฺถ **อายูหต**นฺติ ทฺวินฺนํ วายามมานานํ อญฺญตรสฺส เอว โหติ, ตสฺมา ‘‘ปราชิโตมฺหี’’ติ มา จินฺตยิฯ **ชีโนสี**ติ ปริหีโนสิฯ **วรทฺธเนนา**ติ ปรมธเนนฯ **ขิปฺปมวากโรหี**ติ ขิปฺปํ เม ชยํ ธนํ เทหีติฯ

อถ นํ ราชา ‘‘คณฺห, ตาตา’’ติ วทนฺโต คาถมาห –

๑๔๓๙. ‘‘หตฺถี ควาสฺสา มณิกุณฺฑลา จ, ยญฺจาปิ มยฺหํ รตนํ ปถพฺยา;
คณฺหาหิ กจฺจาน วรํ ธนานํ, อาทาย เยนิจฺฉสิ เตน คจฺฉา’’ติฯ

ปุณฺณโก อาห –

๑๔๔๐. ‘‘หตฺถี ควาสฺสา มณิกุณฺฑลา จ, ยญฺจาปิ ตุยฺหํ รตนํ ปถพฺยา;
เตสํ วโร วิธุโร นาม กตฺตา, โส เม ชิโต ตํ เม อวากโรหี’’ติฯ

ตตฺถ **โส เม ชิโต ตํ เม**ติ มยา หิ ตว วิชิเต อุตฺตมํ รตนํ ชิตํ, โส จ สพฺพรตนานํ วโร วิธุโร, ตสฺมา, เทว, โส มยา ชิโต นาม โหติ, ตํ เม เทหีติฯ

ราชา อาห –

๑๔๔๑. ‘‘อตฺตา จ เม โส สรณํ คตี จ, ทีโป จ เลโณ จ ปรายโณ จ;
อสนฺตุเลโยฺย มม โส ธเนน, ปาเณน เม สาทิโส เอส กตฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **อตฺตา จ เม โส**ติ โส มยฺหํ อตฺตา จ, มยา จ ‘‘อตฺตานํ ฐเปตฺวา เสสํ ทสฺสามี’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ตํ มา คณฺหิฯ น เกวลญฺจ อตฺตาว , อถ โข เม โส สรณญฺจ คติ จ ทีโป จ เลโณ จ ปรายโณ จฯ **อสนฺตุเลโยฺย มม โส ธเนนา**ติ สตฺตวิเธน รตเนน สทฺธึ น ตุเลตโพฺพติฯ

ปุณฺณโก อาห –

๑๔๔๒. จิรํ วิวาโท มม ตุยฺหญฺจสฺส, กามญฺจ ปุจฺฉาม ตเมว คนฺตฺวา;
เอโสว โน วิวรตุ เอตมตฺถํ, ยํ วกฺขตี โหตุ กถา อุภินฺนํ''นฺติฯ

ตตฺถ **วิวรตุ เอตมตฺถ**นฺติ ''โส ตว อตฺตา วา น วา''ติ เอตมตฺถํ เอโสว ปกาเสตุฯ **โหตุ กถา อุภินฺน**นฺติ ยํ โส วกฺขติ, สาเยว โน อุภินฺนํ กถา โหตุ, ตํ ปมาณํ โหตูติ อโตฺถฯ

ราชา อาห –

๑๔๔๓. ''อทฺธา หิ สจฺจํ ภณสิ, น จ มาณว สาหสํ;
ตเมว คนฺตฺวา ปุจฺฉาม, เตน ตุสฺสามุโภ ชนา''ติฯ

ตตฺถ **น จ มาณว สาหส**นฺติ มยฺหํ ปสยฺห สาหสิกวจนํ น จ ภณสิฯ

เอวํ วตฺวา ราชา เอกสตราชาโน ปุณฺณกญฺจ คเหตฺวา ตุฏฺฐมานโส เวเคน ธมฺมสภํ อ คมาสิฯ ปณฺฑิโตปิ อาสนา โอรุยฺห ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ ปุณฺณโก มหาสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ''ปณฺฑิต, 'ตฺวํ ธเมฺม ฐิโต ชีวิตเหตุปิ มุสาวาทํ น ภณสี'ติ กิตฺติสโทฺท เต สกลโลเก ผุโฏ, อหํ ปน เต อชฺช ธเมฺม ฐิตภาวํ ชานิสฺสามี''ติ วตฺวา คาถมาห –

๑๔๔๔. ''สจฺจํ นุ เทวา วิทหู กุรูนํ, ธเมฺม ฐิตํ วิธุรํ นามมจฺจํ;
ทาโสสิ รโญฺญ อุท วาสิ ญาติ, วิธุโรติ สงฺขา กตมาสิ โลเก''ติฯ

ตตฺถ **สจฺจํ นุ เทวา วิทหู กุรูนํ, ธเมฺม ฐิตํ วิธุรํ นามมจฺจ**นฺติ ''กุรูนํ รเฏฺฐ วิธุโร นาม อมโจฺจ ธเมฺม ฐิโต ชีวิตเหตุปิ มุสาวาทํ น ภณตี''ติ เอวํ เทวา วิทหู วิทหนฺติ กเถนฺติ ปกาเสนฺติ, เอวํ วิทหมานา เต เทวา สจฺจํ นุ วิทหนฺติ, อุทาหุ อภูตวาทาเยวเตติฯ **วิธุโรติ สงฺขา กตมาสิ โลเก**ติ ยา เอสา ตว ''วิธุโร''ติ โลเก สงฺขา ปญฺญตฺติ, สา กตมา อาสิ, ตฺวํ ปกาเสหิ, กึ นุ รโญฺญ ทาโส นีจตรชาติโก, อุทาหุ สโม วา อุตฺตริตโร วา ญาตีติ อิทํ ตาว เม อาจิกฺข, ทาโสสิ รโญฺญ, อุท วาสิ ญาตีติฯ

อถ มหาสโตฺต ''อยํ มํ เอวํ ปุจฺฉติ, อหํ โข ปเนตํ 'รโญฺญ ญาตี'ติปิ 'รโญฺญ อุตฺตริตโร'ติปิ 'รโญฺญ น กิญฺจิ โหมี'ติปิ สญฺญาเปตุํ สโกฺกมิ, เอวํ สเนฺตปิ อิมสฺมิํ โลเก สจฺจสโม อวสฺสโย นาม นตฺถิ, สจฺจเมว กเถตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา ''มาณว, เนวาหํ รโญฺญ ญาติ, น อุตฺตริตโร, จตุนฺนํ ปน ทาสานํ อญฺญตโร''ติ ทเสฺสตุํ คาถาทฺวยมาห –

๑๔๔๕. ''อามายทาสาปิ ภวนฺติ เหเก, ธเนน กีตาปิ ภวนฺติ ทาสา;
สยมฺปิ เหเก อุปยนฺติ ทาสา, ภยา ปณุนฺนาปิ ภวนฺติ ทาสาฯ

๑๔๔๖. ''เอเต นรานํ จตุโรว ทาสา, อทฺธา หิ โยนิโต อหมฺปิ ชาโต;
ภโว จ รโญฺญ อภโว จ รโญฺญ, ทาสาหํ เทวสฺส ปรมฺปิ คนฺตฺวา;
ธเมฺมน มํ มาณว ตุยฺห ทชฺชา''ติฯ

ตตฺถ **อามายทาสา**ติ ทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ ชาตทาสาฯ **สยมฺปิ เหเก อุปยนฺติ ทาสา**ติ เยเกจิ อุปฏฺฐากชาติกา, สเพฺพ เต สยํ ทาสภาวํ อุปคตา ทาสา นามฯ **ภยา ปณุนฺนา**ติ ราชภเยน วา โจรภเยน วา อตฺตโน วสนฏฺฐานโต ปณุนฺนา กรมรา หุตฺวา ปรวิสยํ คตาปิ ทาสาเยว นามฯ **อทฺธา หิ โยนิโต อหมฺปิ ชาโต**ติ มาณว, เอกํเสเนว อหมฺปิ จตูสุ ทาสโยนีสุ เอกโต สยํ ทาสโยนิโต นิพฺพตฺตทาโสฯ **ภโว จ รโญฺญ อภโว จ รโญฺญ**ติ รโญฺญ วุฑฺฒิ วา โหตุ

อวุฑฺฒิ วา, น สกฺกา มยา มุสา ภาสิตุํฯ **ปรมฺปี**ติ ทูรํ คนฺตฺวาปิ อหํ เทวสฺส ทาโสเยวฯ **ทชฺชา**ติ มํ ราชา ชยธเนน ขเณฺฑตฺวา ตุยฺหํ เทโนฺต ธเมฺมน สภาเวน ทเทยฺยาติฯ

ตํ สุตฺวา ปุณฺณโก หฏฺฐตุโฏฺฐ ปุน อโปฺผเฏตฺวา คาถมาห –

๑๔๔๗. ‘‘อยํ ทุตีโย วิชโย มมชฺช, ปุโฏฺฐ หิ กตฺตา วิวเรตฺถ ปญฺหํ;
อธมฺมรูโป วต ราชเสโฏฺฐ, สุภาสิตํ นานุชานาสิ มยฺห’’นฺติฯ

ตตฺถ **ราชเสโฏฺฐ**ติ อยํ ราชเสโฏฺฐ อธมฺมรูโป วตฯ **สุภาสิต**นฺติ วิธุรปณฺฑิเตน สุกถิตํ สุวินิจฺฉิตํฯ **นานุชานาสิ มยฺห**นฺติ อิทาเนตํ วิธุรปณฺฑิตํ มยฺหํ กสฺมา นานุชานาสิ, กิมตฺถํ น เทสีติ วทติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อนตฺตมโน หุตฺวา ‘‘ปณฺฑิโต มาทิสํ ยสทายกํ อโนโลเกตฺวา อิทานิ ทิฏฺฐํ มาณวกํ โอโลเกตี’’ติ มหาสตฺตสฺส กุชฺฌิตฺวา ‘‘มาณว, สเจ โส ทาโส เม ภเวยฺย, ตํ คเหตฺวา คจฺฉา’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๑๔๔๘. ‘‘เอวํ เจ โน โส วิวเรตฺถ ปญฺหํ, ทาโสหมสฺมิ น จ โขสฺมิ ญาติ;
คณฺหาหิ กจฺจาน วรํ ธนานํ, อาทาย เยนิจฺฉสิ เตน คจฺฉา’’ติฯ

ตตฺถ **เอวํ เจ โน โส วิวเรตฺถ ปญฺห**นฺติ สเจ โส อมฺหากํ ปญฺหํ ‘‘ทาโสหมสฺมิ, น จ โขสฺมิ ญาตี’’ติ เอวํ วิวริ เอตฺถ ปริสมณฺฑเล, อถ กึ อจฺฉสิ, สกลโลเก ธนานํ วรํ เอตํ คณฺห, คเหตฺวา จ ปน เยน อิจฺฉสิ, เตน คจฺฉาติฯ

อกฺขกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

ฆราวาสปญฺหา

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชา จิเนฺตสิ ‘‘ปณฺฑิตํ คเหตฺวา มาณโว ยถารุจิ คมิสฺสติ, ตสฺส คตกาลโต ปฏฺฐาย มยฺหํ มธุรธมฺมกถา ทุลฺลภา ภวิสฺสติ, ยํนูนาหํ อิมํ อตฺตโน ฐาเน ฐเปตฺวา อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทเปตฺวา ฆราวาสปญฺหํ ปุเจฺฉยฺย’’นฺติฯ อถ นํ ราชา เอวมาห ‘‘ปณฺฑิต, ตุมฺหากํ คตกาเล มม มธุรธมฺมกถา ทุลฺลภา ภวิสฺสติ, อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน ฐาเน ฐตฺวา มยฺหํ ฆราวาสปญฺหํ กเถถา’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา รญฺญา ปญฺหํ ปุโฏฺฐ วิสฺสเชฺชสิฯ ตตฺรายํ ปโญฺห –

๑๔๔๙. ‘‘วิธุร วสมานสฺส, คหฏฺฐสฺส สกํ ฆรํ;
เขมา วุตฺติ กถํ อสฺส, กถํ นุ อสฺส สงฺคโหฯ

๑๔๕๐. ‘‘อพฺยาพชฺฌํ กถํ อสฺส, สจฺจวาที จ มาณโว;
อสฺมา โลกา ปรํ โลกํ, กถํ เปจฺจ น โสจตี’’ติฯ

ตตฺถ **เขมา วุตฺติ กถํ อสฺสา**ติ กถํ ฆราวาสํ วสนฺตสฺส คหฏฺฐสฺส เขมา นิพฺภยา วุตฺติ ภเวยฺยฯ **กถํ นุ อสฺส สงฺคโห**ติ จตุพฺพิโธ สงฺคหวตฺถุสงฺขาโต สงฺคโห ตสฺส กถํ ภเวยฺย ฯ **อพฺยาพชฺฌ**นฺติ นิทฺทุกฺขตาฯ **สจฺจวาที จา**ติ กถํ นุ มาณโว สจฺจวาที นาม ภเวยฺยฯ **เปจฺจา**ติ ปรโลกํ คนฺตฺวาฯ

ตํ สุตฺวา ปณฺฑิโต รโญฺญ ปญฺหํ กเถสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๔๕๑. ‘‘ตํ ตตฺถ คติมา ธิติมา, มติมา อตฺถทสฺสิมา;
สงฺขาตา สพฺพธมฺมานํ, วิธุโร เอตทพฺรวิฯ

๑๔๕๒. ‘‘น สาธารณทารสฺส, น ภุเญฺช สาทุเมกโก;
น เสเว โลกายติกํ, เนตํ ปญฺญาย วฑฺฒนํฯ

๑๔๕๓. ‘‘สีลวา วตฺตสมฺปนฺโน, อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ;
นิวาตวุตฺติ อตฺถทฺโธ, สุรโต สขิโล มุทุฯ

๑๔๕๔. ‘‘สงฺคเหตา จ มิตฺตานํ, สํวิภาคี วิธานวา;
ตเปฺปยฺย อนฺนปาเนน, สทา สมณพฺราหฺมเณฯ

๑๔๕๕. ‘‘ธมฺมกาโม สุตาธาโร, ภเวยฺย ปริปุจฺฉโก;
สกฺกจฺจํ ปยิรุปาเสยฺย, สีลวนฺเต พหุสฺสุเตฯ

๑๔๕๖. ‘‘ฆรมาวสมานสฺส, คหฏฺฐสฺส สกํ ฆรํ;
เขมา วุตฺติ สิยา เอวํ, เอวํ นุ อสฺส สงฺคโหฯ

๑๔๕๗. ‘‘อพฺยาพชฺฌํ สิยา เอวํ, สจฺจวาที จ มาณโว;
อสฺมา โลกา ปรํ โลกํ, เอวํ เปจฺจ น โสจตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ ตตฺถา**ติ ภิกฺขเว, ตํ ราชานํ ตตฺถ ธมฺมสภายํ ญาณคติยา **คติมา,** อโพฺพจฺฉินฺนวีริเยน **ธิติมา,** ภูริสมาย วิปุลาย ปญฺญาย **มติมา,** สณฺหสุขุมตฺถทสฺสินา ญาเณน **อตฺถทสฺสิมา,** ปริจฺฉินฺทิตฺวา ชานนญาณสงฺขาตาย ปญฺญาย สพฺพธมฺมานํ **สงฺขาตา,** วิธุรปณฺฑิโต เอตํ ‘‘น สาธารณทารสฺสา’’ติอาทิวจนํ อพฺรวิฯ ตตฺถ โย ปเรสํ ทาเรสุ อปรชฺฌติ , โส สาธารณทาโร นาม, ตาทิโส น อสฺส ภเวยฺยฯ **น ภุเญฺช สาทุเมกโก**ติ สาทุรสํ ปณีตโภชนํ อเญฺญสํ อทตฺวา เอกโกว น ภุเญฺชยฺยฯ **โลกายติกน**ฺติ อนตฺถนิสฺสิตํ สคฺคมคฺคานํ อทายกํ อนิยฺยานิกํ วิตณฺฑสลฺลาปํ โลกายติกวาทํ น เสเวยฺยฯ **เนตํ ปญฺญาย วฑฺฒนน**ฺติ น หิ เอตํ โลกายติกํ ปญฺญาย วฑฺฒนํฯ **สีลวา**ติ อขเณฺฑหิ ปญฺจหิ สีเลหิ สมนฺนาคโตฯ **วตฺตสมฺปนฺโนน**ฺติ ฆราวาสวเตฺตน วา ราชวเตฺตน วา สมนฺนาคโตฯ **อปฺปมตฺโต**ติ กุสลธเมฺมสุ อปฺปมตฺโตฯ **นิวาตวุตฺตี**ติ อติมานํ อกตฺวา นีจวุตฺติ โอวาทานุสาสนิปฏิจฺฉโกฯ **อตฺถโทฺธ**ติ ถทฺธมจฺฉริยวิรหิโตฯ **สุรโต**ติ โสรเจฺจน สมนฺนาคโตฯ **สขิโล**ติ เปมนียวจโนฯ **มุทู**ติ กายวาจาจิเตฺตหิ อผรุโสฯ

สงฺคเหตา จ มิตฺตานนฺติ กลฺยาณมิตฺตานํ สงฺคหกโรฯ ทานาทีสุ โย เยน สงฺคหํ อิจฺฉติ, ตสฺส เตเนว สงฺคาหโกฯ **สํวิภาคี**ติ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานเญฺจว กปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกาทีนญฺจ สํวิภาคกโรฯ **วิธานวา**ติ ‘‘อิมสฺมิํ กาเล กสิตุํ วฏฺฏติ, อิมสฺมิํ กาเล วปิตุํ วฏฺฏตี’’ติ เอวํ สพฺพกิเจฺจสุ วิธานสมฺปนฺโนฯ **ตเปฺปยฺยา**ติ คหิตคหิตภาชนานิ ปูเรตฺวา ททมาโน ตเปฺปยฺยฯ **ธมฺมกาโม**ติ ปเวณิธมฺมมฺปิ สุจริตธมฺมมฺปิ กามยมาโน ปตฺถยมาโนฯ **สุตาธาโร**ติ สุตสฺส อาธารภูโตฯ **ปริปุจฺฉโก**ติ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กิํ, ภเนฺต, กุสล’’นฺติ อาทิวจเนหิ ปริปุจฺฉนสีโลฯ **สกฺกจฺจน**ฺติ คารเวนฯ **เอวํ นุ อสฺส สงฺคโห**ติ สงฺคโหปิสฺส เอวํ กโต นาม ภเวยฺยฯ **สจฺจวาที**ติ เอวํ ปฏิปนฺนเยว สภาววาที นาม สิยาฯ

เอวํ มหาสโตฺต รโญฺญ ฆราวาสปญฺหํ กเถตฺวา ปลฺลงฺกา โอรุยฺห ราชานํ วนฺทิฯ ราชาปิสฺส มหาสกฺการํ กตฺวา เอกสตราชูหิ ปริวุโต อตฺตโน นิเวสนเมว คโตฯ

ฆราวาสปญฺหา นิฏฺฐิตาฯ

ลกฺขณกณฺฑํ

มหาสโตฺต ปน ปฏินิวโตฺตฯ อถ นํ ปุณฺณโก อาห –

๑๔๕๘.

‘‘เอหิ ทานิ คมิสฺสาม, ทิโนฺน โน อิสฺสเรน เม;
มเมวตฺถํ ปฏิปชฺช, เอส ธโมฺม สนนฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **ทิโนฺน โน**ติ เอตฺถ **โน**ติ นิปาตมตฺตํ, ตฺวํ อิสฺสเรน มยฺหํ ทิโนฺนติ อโตฺถฯ **สนนฺตโน**ติ มม อตฺถํ ปฏิปชฺชเนฺตน หิ ตยา อตฺตโน สามิกสฺส อโตฺถ ปฏิปโนฺน โหติฯ ยเญฺจตํ สามิกสฺส อตฺถกรณํ นาม, เอส ธโมฺม สนนฺตโน โปราณกปณฺฑิตานํ สภาโวติฯ

วิธุรปณฺฑิโต อาห –

๑๔๕๙.

‘‘ชานามิ มาณว ตยาหมสฺมิ, ทิโนฺนหมสฺมิ ตว อิสฺสเรน;
ตีหญฺจ ตํ วาสเยมุ อคาเร, เยนทฺธุนา อนุสาเสมุ ปุเตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **ตยาหมสฺมี**ติ ตยา ลโทฺธหมสฺมีติ ชานามิ, ลภเนฺตน จ น อญฺญถา ลโทฺธฯ **ทิโนฺนหมสฺมิ ตว อิสฺสเรนา**ติ มม อิสฺสเรน รญฺญา อหํ ตว ทิโนฺนฯ **ตีหํ จา**ติ มาณว, อหํ ตว พหูปกาโร, ราชานํ อโนโลเกตฺวา สจฺจเมว กเถสึ, เตนาหํ ตยา ลโทฺธ, ตฺวํ เม มหนฺตคุณภาวํ ชานาหิ, มยํ ตีณิปิ ทิวสานิ อตฺตโน อคาเร วาเสมุ, ตสฺมา เยนทฺธุนา ยตฺตเกน กาเลน มยํ ปุตฺตาทาเร อนุสาเสมุ, ตํ กาลํ อธิวาเสหีติฯ

ตํ สุตฺวา ปุณฺณโก ‘‘สจฺจํ ปณฺฑิโต อาห, พหูปการโร เอส มม, ‘สตฺตาหมฺปิ อฑฺฒมาสมฺปิ นิสีทาหี’ติ วุเตฺต อธิวาเสตพฺพเมวา’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๔๖๐.

‘‘ตํ เม ตถา โหตุ วเสมุ ตีหํ, กุรุตํ ภวชฺช ฆเรสุ กิจฺจํ;
อนุสาสตํ ปุตฺตทาเร ภวชฺช, ยถา ตยี เปจฺจ สุขี ภเวยฺยา’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ เม**ติ ยํ ตฺวํ วเทสิ, สพฺพํ ตํ มม ตถา โหตุฯ **ภวชฺชา**ติ ภวํ อชฺช ปฏฺฐาย ตีหํ อนุสาสตุฯ **ตยี เปจฺจา**ติ ยถา ตยิ คเต ปจฺฉา ตว ปุตฺตทาโร สุขี ภเวยฺย, เอวํ อนุสาสตุฯ

เอวํ วตฺวา ปุณฺณโก มหาสเตฺตน สทฺธิํเยว ตสฺส นิเวสนํ ปาวิสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๔๖๑.

‘‘สาธูติ วตฺวาน ปหูตกาโม, ปกฺกามิ ยโกฺข วิธุเรน สทฺธิํ;
ตํ กุญฺชราชญฺญหยานุจิณฺณํ, ปาเวกฺขิ อเนฺตปุรมริยเสโฏฺฐ’’ติฯ

ตตฺถ **ปหูตกาโม**ติ มหาโภโคฯ **กุญฺชราชญฺญหยานุจิณฺณ**นฺติ กุญฺชเรหิ จ อาชญฺญหเยหิ จ อนุจิณฺณํ ปริปุณฺณํฯ **อริยเสโฏฺฐ**ติ อาจารอริเยสุ อุตฺตโม ปุณฺณโก ยโกฺข ปณฺฑิตสฺส อเนฺตปุรํ ปาวิสิฯ

มหาสตฺตสฺส ปน ติณฺณํ อุตูนํ อตฺถาย ตโย ปาสาทา อเหสุํฯ เตสุ เอโก โกโณฺจ นาม, เอโก มยูโร นาม, เอโก ปิยเกโต นามฯ เต สนฺธาย อยํ คาถา วุตฺตา –

๑๔๖๒. ‘‘โกญฺจํ มยูรญฺจ ปิยญฺจ เกตํ, อุปาคมี ตตฺถ สุรมฺมรูปํ;
ปหูตภกฺขํ พหุอนฺนปานํ, มสกฺกสารํ วิย วาสวสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **ตตฺถา**ติ เตสุ ตีสุ ปาสาเทสุ ยตฺถ ตสฺมิํ สมเย อตฺตนา วสติ, ตํ สุรมฺมรูปํ ปาสาทํ ปุณฺณกํ อาทาย อุปาคมิฯ

โส อุปคนฺตฺวา จ ปน อลงฺกตปาสาทสฺส สตฺตมาย ภูมิยา สยนคพฺภเญฺจว มหาตลญฺจ สชฺชาเปตฺวา สิริสยนํ ปญฺญาเปตฺวา สพฺพํ อนฺนปานาทิวิธิํ อุปฏฺฐเปตฺวา เทวกญฺญาโย วิย ปญฺจสตา อิตฺถิโย ‘‘อิมา เต ปาทปริจาริกา โหนฺตุ, อนุกฺกณฺฐนฺโต อิธ วสาหี’’ติ ตสฺส นิยฺยาเทตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คโตฯ ตสฺส คตกาเล ตา อิตฺถิโย นานาตูริยานิ คเหตฺวา ปุณฺณกสฺส ปริจริยาย นจฺจาทีนิ ปฏฺฐเปสุํฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๔๖๓. ‘‘ตตฺถ นจฺจนฺติ คายนฺติ, อวฺหยนฺติ วราวรํ;
อจฺฉรา วิย เทเวสุ, นาริโย สมลงฺกตา’’ติฯ

ตตฺถ **อวฺหยนฺติ วราวร**นฺติ วรโต วรํ นจฺจญฺจ คีตญฺจ กโรนฺติโย ปโกฺกสนฺติฯ

๑๔๖๔. ‘‘สมงฺคิกตฺวา ปมทาหิ ยกฺขํ, อเนฺนน ปาเนน จ ธมฺมปาโล;
อตฺถตฺถเมวานุวิจินฺตยโนฺต , ปาเวกฺขิ ภริยาย ตทา สกาเส’’ติฯ

ตตฺถ **ปมทาหี**ติ ปมทาหิ เจว อนฺนปาเนหิ จ สมงฺคิกตฺวาฯ **ธมฺมปาโล**ติ ธมฺมสฺส ปาลโก โคปโกฯ **อตฺถตฺถเมวา**ติ อตฺถภูตเมว อตฺถํฯ **ภริยายา**ติ สพฺพเชฏฺฐิกาย ภริยายฯ

๑๔๖๕. ‘‘ตํ จนฺทนคนฺธรสานุลิตฺตํ, สุวณฺณชมฺโพนทนิกฺขสาทิสํ;
ภริยํวจา ‘เอหิ สุโณหิ โภติ, ปุตฺตานิ อามนฺตย ตมฺพเนเตฺต’’’ติฯ

ตตฺถ **ภริยํวจา**ติ เชฏฺฐภริยํ อวจฯ **อามนฺตยา**ติ ปโกฺกสฯ

๑๔๖๖. ‘‘สุตฺวาน วากฺยํ ปติโน อนุชฺชา, สุณิสํ วจ ตมฺพนขิํ สุเนตฺตํ;
‘อามนฺตย วมฺมธรานิ เจเต, ปุตฺตานิ อินฺทีวรปุปฺผสาเม’’’ติฯ

ตตฺถ **อนุชฺชา**ติ เอวํนามิกาฯ **สุณิสํวจ ตมฺพนขิํ สุเนตฺต**นฺติ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา อสฺสุมุขี โรทมานา ‘‘สยํ คนฺตฺวา ปุเตฺต ปโกฺกสิตุํ อยุตฺตํ, สุณิสํ เปเสสฺสามี’’ติ ตสฺสา นิวาสฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตมฺพนขิํ สุเนตฺตํ สุณิสํ อวจฯ **วมฺมธรานี**ติ วมฺมธเร สูเร, สมเตฺถติ อโตฺถ, อาภรณภณฺฑเมว วา อิธ ‘‘วมฺม’’นฺติ อธิเปฺปตํ, ตสฺมา อาภรณธเรติปิ อโตฺถฯ **เจเต**ติ ตํ นาเมนาลปติ, **ปุตฺตานี**ติ มม ปุเตฺต จ ธีตโร จฯ **อินฺทีวรปุปฺผสาเม**ติ ตํ อาลปติฯ

สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห อนุวิจริตฺวา ‘‘ปิตา โว โอวาทํ ทาตุกาโม ปโกฺกสติ, อิทํ กิร โว ตสฺส ปจฺฉิมทสฺสน’’นฺติ สพฺพเมวสฺส สุหทชนญฺจ ปุตฺตธีตโร จ สนฺนิปาเตสิฯ ธมฺมปาลกุมาโร ปน ตํ วจนํ สุตฺวาว โรทโนฺต กนิฏฺฐภาติกคณปริวุโต ปิตุ สนฺติกํ อคมาสิฯ ปณฺฑิโต เต ทิสฺวาว สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ มุหุตฺตํ หทเย นิปชฺชาเปตฺวา หทยา โอตาเรตฺวา สิริคพฺภโต นิกฺ

ขมฺม มหาตเล ปลฺลงฺกมเชฺฌ นิสีทิตฺวา ปุตฺตสหสฺสสฺส โอวาทํ อทาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

> **๑๔๖๗.** ‘‘เต อาคเต มุทฺธนิ ธมฺมปาโล, จุมฺพิตฺวา ปุเตฺต อวิกมฺปมาโน;
> อามนฺตยิตฺวาน อโวจ วากฺยํ, ทินฺนาหํ รญฺญา อิธ มาณวสฺสฯ
>
> **๑๔๖๘.** ‘‘ตสฺสชฺชหํ อตฺตสุขี วิเธโยฺย, อาทาย เยนิจฺฉติ เตน คจฺฉติ;
> อหญฺจ โว สาสิตุมาคโตสฺมิ, กถํ อหํ อปริตฺตาย คเจฺฉฯ
>
> **๑๔๖๙.** ‘‘สเจ โว ราชา กุรุรฎฺฐวาสี, ชนสนฺธ ปุเจฺฉยฺย ปหูตกาโม;
> กิมาภิชานาถ ปุเร ปุราณํ, กึ โว ปิตา ปุรตฺถาฯ
>
> **๑๔๗๐.** ‘‘สมาสนา โหถ มยาว สเพฺพ, โกนีธ รโญฺญ อพฺภติโก มนุโสฺส;
> ตมญฺชลึ กริย วเทถ เอวํ, มา เหวํ เทว น หิ เอส ธโมฺม;
> วิยคฺฆราชสฺส นิหีนชจฺจ, สมาสโน เทว กถํ ภเวยฺยา’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมปาโล**ติ มหาสโตฺตฯ **ทินฺนาห**นฺติ อหํ ชยธเนน ขเณฺฑตฺวา รญฺญา ทิโนฺนฯ **ตสฺสชฺชหํ อตฺตสุขี วิเธโยฺย**ติ อชฺช ปฎฺฐาย ตีหมตฺตํ อหํ อิมินา อตฺตโน สุเขน อตฺตสุขี, ตโต ปรํ ปน ตสฺส มาณวสฺสาหํ วิเธโยฺย โหมิฯ โส หิ อิโต จตุเตฺถ ทิวเส เอกํเสน มํ อาทาย ยตฺถิจฺฉติ, ตตฺถ คจฺฉติฯ **อปริตฺตายา**ติ ตุมฺหากํ ปริตฺตํ อกตฺวา กถํ คเจฺฉยฺยนฺติ อนุสาสิตุํ อาคโตสฺมิฯ **ชนสนฺธ**ติ มิตฺตพนฺธเนน มิตฺตชนสฺส สนฺธานกโรฯ **ปุเร ปุราณ**นฺติ อิโต ปุเพฺพ ตุเมฺห กึ ปุราณการณํ อภิชานาถฯ **อนุสาเส**ติ อนุสาสิฯ เอวํ ตุเมฺห รญฺญา ปุฎฺฐา ‘‘อมฺหากํ ปิตา อิมญฺจิมญฺจ โอวาทํ อทาสี’’ติ กเถยฺยาถฯ **สมาสนา โหถา**ติ สเจ โว ราชา มยา ทินฺนสฺส โอวาทสฺส กถิตกาเล ‘‘เอถ ตุเมฺห, อชฺช มยา สทฺธึ สมาสนา โหถ, อิธ ราชกุเล ตุเมฺหหิ อโญฺญ โก นุ รโญฺญ อพฺภติโก มนุโสฺส’’ติ อตฺตโน อาสเน นิสีทาเปยฺย, อถ ตุเมฺห อญฺชลึ กตฺวา ตํ ราชานํ เอวํ วเทยฺยาถ ‘‘เทว, เอวํ มา อวจฯ น หิ อมฺหากํ เอสปเวณิธโมฺมฯ **วิยคฺฆราชสฺส** เกสรสีหสฺส นิหีนชจฺจ ชรสิงฺคาโล , เทว, กถํ สมาสโน ภเวยฺยฯ ยถา สิงฺคาโล สีหสฺส สมาสโน น โหติ, ตเถว มยํ ตุมฺหาก’’นฺติฯ

อิมํ ปนสฺส กถํ สุตฺวา ปุตฺตธีตโร จ ญาติสุหชฺชาทโย จ ทาสกมฺมกรโปริสา จ เต สเพฺพ สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตา มหาวิรวํ วิรวึสุฯ เตสํ มหาสโตฺต สญฺญาเปสิฯ

ลกฺขณกณฺฑํ นิฎฺฐิตํฯ

ราชวสติกณฺฑ

อถ เน ปณฺฑิโต ปุตฺตธีตโร จ ญาตโย จ อุปสงฺกมิตฺวา ตุณฺหีภูเต ทิสฺวา ‘‘ตาตา, มา จินฺตยิตฺถ, สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา, ยโส นาม วิปตฺติปริโยสาโน, อปิจ ตุมฺหากํ ราชวสตึ นาม ยสปฎิลาภการณํ กเถสฺสามิ, ตํ เอกคฺคจิตฺตา สุณาถา’’ติ พุทฺธลีลาย ราชวสตึ นาม ปฎฺฐเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

> **๑๔๗๑.** ‘‘โส จ ปุเตฺต อมเจฺจ จ, ญาตโย สุหทชฺชเน;
> อลีนมนสงฺกปฺป, วิธุโร เอตทพฺรวิฯ
>
> **๑๔๗๒.** ‘‘เอถโยฺย ราชวสตึ, นิสีทิตฺวา สุณาถ เม;

ยถา ราชกุลํ ปโตฺต, ยสํ โปโส นิคจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **สุหทชฺชเน**ติ สุหทยชเนฯ **เอถโยฺย**ติ เอถ, อโยฺยฯ ปิยสมุทาจาเรน ปุเตฺต อาลปติฯ **ราชวสติ**นฺติ มยา วุจฺจมานํ ราชปาริจริยํ สุณาถฯ **ยถา**ติ เยน การเณน ราชกุลํ ปโตฺต อุปสงฺกมโนฺต รโญฺญ สนฺติเก จรโนฺต โปโส ยสํ นิคจฺฉติ ลภติ, ตํ การณํ สุณาถาติ อโตฺถฯ

๑๔๗๓. ‘‘น หิ ราชกุลํ ปโตฺต, อญฺญาโต ลภเต ยสํ;
นาสูโร นาปิ ทุเมฺมโธ, นปฺปมโตฺต กุทาจนํฯ

๑๔๗๔. ‘‘ยทาสฺส สีลํ ปญฺญญฺจ, โสเจยฺยํ จาธิคจฺฉติ;
อถ วิสฺสสเต ตฺยมฺหิ, คุยฺหญฺจสฺส น รกฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **อญฺญาโต**ติ อปากฏคุโณ อวิทิตกมฺมาวทาโนฯ **นาสูโร**ติ น อสูโร ภีรุกชาติโกฯ **ยทาสฺส สีล**นฺติ ยทา อสฺส เสวกสฺส ราชา สีลญฺจ ปญฺญญฺจ โสเจยฺยญฺจ อธิคจฺฉติ, อาจารสมฺปตฺติญฺจ ญาณพลญฺจ สุจิภาวญฺจ ชานาติฯ **อถ วิสฺสสเต ตฺยมฺหี**ติ อถ ราชา ตมฺหิ วิสฺสสเต วิสฺสาสํ กโรติ, อตฺตโน คุยฺหญฺจสฺส น รกฺขติ น คูหติฯ

๑๔๗๕. ‘‘ตุลา ยถา ปคฺคหิตา, สมทณฺฑา สุธาริตา;
อชฺฌิโฏฺฐ น วิกเมฺปยฺย, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๗๖. ‘‘ตุลา ยถา ปคฺคหิตา, สมทณฺฑา สุธาริตา;
สพฺพานิ อภิสโมฺภโนฺต, ส ราชวสตึ วเส’’ติฯ

ตตฺถ **ตุลา ยถา**ติ ยถา เอสา วุตฺตปฺปการา ตุลา น โอนมติ น อุนฺนมติ, เอวเมว ราชเสวโก กิสฺมิญฺจิเทว กเมฺม รญฺญา ‘‘อิทํ นาม กโรหี’’ติ อชฺฌิโฏฺฐ อาณโตฺต ฉนฺทาทิอคติวเสน น วิกเมฺปยฺย, สพฺพกิเจฺจสุ ปคฺคหิตตุลา วิย สโม ภเวยฺยฯ **ส ราชวสติ**นฺติ โส เอวรูโป เสวโก ราชกุเล วาสํ วเสยฺย, ราชานํ ปริจเรยฺย, เอวํ ปริจรโนฺต ปน ยสํ ลเภยฺยาติ อโตฺถฯ **สพฺพานิ อภิสโมฺภโนฺต**ติ สพฺพานิ ราชกิจฺจานิ กโรโนฺตฯ

๑๔๗๗. ‘‘ทิวา วา ยทิ วา รตฺตึ, ราชกิเจฺจสุ ปณฺฑิโต;
อชฺฌิโฏฺฐ น วิกเมฺปยฺย, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๗๘. ‘‘ทิวา วา ยทิ วา รตฺตึ, ราชกิเจฺจสุ ปณฺฑิโต;
สพฺพานิ อภิสโมฺภโนฺต, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๗๙. ‘‘โย จสฺส สุกโต มโคฺค, รโญฺญ สุปฺปฏิยาทิโต;
น เตน วุโตฺต คเจฺฉยฺย, ส ราชวสตึ วเส’’ติฯ

ตตฺถ **น วิกเมฺปยฺยา**ติ อวิกมฺปมาโน ตานิ กิจฺจานิ กเรยฺยฯ **โย จสฺสา**ติ โย จ รโญฺญ คมนมโคฺค สุกโต อสฺส **สุปฺปฏิยาทิโต** สุมณฺฑิโต, ‘‘อิมินา มเคฺคน คจฺฉา’’ติ วุโตฺตปิ เตน น คเจฺฉยฺยฯ

๑๔๘๐. ‘‘น รโญฺญ สทิสํ ภุเญฺช, กามโภเค กุทาจนํ;
สพฺพตฺถ ปจฺฉโต คเจฺฉ, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๘๑. ‘‘น รโญฺญ สทิสํ วตฺถํ, น มาลํ น วิเลปนํ;

อากปฺปํ สรกุตฺตึ วา, น รโญฺญ สทิสมาจเร;
อญฺญํ กเรยฺย อากปฺปํ, ส ราชวสตึ วเส’’ติฯ

ตตฺถ **น รโญฺญ**ติ รโญฺญ กามโภเคน สมํ กามโภคํ น ภุเญฺชยฺยฯ ตาทิสสฺส หิ ราชา กุชฺฌติฯ **สพฺพตฺถา**ติ สเพฺพสุ รูปาทีสุ กามคุเณสุ รโญฺญ ปจฺฉโตว คเจฺฉยฺย, หีนตรเมว เสเวยฺยาติ อโตฺถฯ **อญฺญํ กเรยฺยา**ติ รโญฺญ อากปฺปโต สรกุตฺติโต จ อญฺญเมว อากปฺปํ กเรยฺยฯ

๑๔๘๒. ‘‘กีเฬ ราชา อมเจฺจหิ, ภริยาหิ ปริวาริโต;
นามโจฺจ ราชภริยาสุ, ภาวํ กุเพฺพถ ปณฺฑิโตฯ

๑๔๘๓. ‘‘อนุทฺธโต อจปโล, นิปโก สํวุตินฺทฺริโย;
มโนปณิธิสมฺปโนฺน, ส ราชวสตึ วเส’’ติฯ

ตตฺถ **ภาว**นฺติ วิสฺสาสวเสน อธิปฺปายํฯ **อจปโล**ติ อมณฺฑนสีโลฯ **นิปโก**ติ ปริปกฺกญาโณฯ **สํวุตินฺทฺริโย**ติ ปิหิตฉฬินฺทฺริโย รโญฺญ วา องฺคปจฺจงฺคานิ โอโรเธ วาสฺส น โอโลเกยฺยฯ **มโนปณิธิสมฺปโนฺน**ติ อจปเลน สุฎฺฐุ ฐปิเตน จิเตฺตน สมนฺนาคโตฯ

๑๔๘๔. ‘‘นาสฺส ภริยาหิ กีเฬยฺย, น มเนฺตยฺย รโหคโต;
นาสฺส โกสา ธนํ คเณฺห, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๘๕. ‘‘น นิทฺทํ พหุ มเญฺญยฺย, น มทาย สุรํ ปิเว;
นาสฺส ทาเย มิเค หเญฺญ, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๘๖. ‘‘นาสฺส ปีฐํ น ปลฺลงฺกํ, น โกจฺฉํ น นาวํ รถํ;
สมฺมโตมฺหีติ อารูเห, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๘๗. ‘‘นาติทูเร ภเช รโญฺญ, นจฺจาสเนฺน วิจกฺขโณ;
สมฺมุขญฺจสฺส ติเฎฺฐยฺย, สนฺทิสฺสโนฺต สภตฺตุโนฯ

๑๔๘๘. ‘‘น เว ราชา สขา โหติ, น ราชา โหติ เมถุโน;
ขิปฺปํ กุชฺฌนฺติ ราชาโน, สูเกนกฺขีว ฆฎฺฎิตํฯ

๑๔๘๙. ‘‘น ปูชิโต มญฺญมาโน, เมธาวี ปณฺฑิโต นโร;
ผรุสํ ปติมเนฺตยฺย, ราชานํ ปริสํคต’’นฺติฯ

ตตฺถ **น มเนฺตยฺยา**ติ ตสฺส รโญฺญ ภริยาหิ สทฺธึ เนว กีเฬยฺย, น รโห มเนฺตยฺยฯ **โกสา ธน**นฺติ รโญฺญ โกสา ธนํ เถเนตฺวา น คเณฺหยฺยฯ **น มทายา**ติ ตาตา, ราชเสวโก นาม มทตฺถาย สุรํ น ปิเวยฺยฯ **นาสฺส ทาเย มิเค**ติ อสฺส รโญฺญ ทินฺนาภเย มิเค น หเญฺญยฺยฯ **โกจฺฉ**นฺติ ภทฺทปีฐํฯ **สมฺมโตมฺหี**ติ อหํ สมฺมโต หุตฺวา เอวํ กโรมีติ น อารุเหยฺยฯ **สมฺมุขญฺจสฺส ติเฎฺฐยฺยา**ติ อสฺส รโญฺญ ปุรโต ขุทฺทกมหนฺตกถาสวนฎฺฐาเน ติเฎฺฐยฺยฯ **สนฺทิสฺสโนฺต สภตฺตุโน**ติ โย ราชเสวโก ตสฺส ภตฺตุโน ทสฺสนฎฺฐาเน ติเฎฺฐยฺยฯ **สูเกนา**ติ อกฺขิมฺหิ ปติเตน วีหิสูกาทินา ฆฎฺฎิตํ อกฺขิ ปกติสภาวํ ชหนฺตํ ยถา กุชฺฌติ นาม, เอวํ กุชฺฌนฺติ, น เตสุ วิสฺสาโส กาตโพฺพฯ **ปูชิโต มญฺญมาโน**ติ อหํ ราชปูชิโตมฺหีติ มญฺญมาโนฯ **ผรุสํ ปติมเนฺตยฺยา**ติ เยน โส กุชฺฌติ, ตถารูปํ น มเนฺตยฺยฯ

๑๔๙๐. ลทฺธทฺวาโร ลเภ ทฺวารํ, เนว ราชูสุ วิสฺสเส;
อคฺคีว สํยโต ติฏฺเฐ, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๙๑. “ปุตฺตํ วา ภาตรํ วา สํ, สมฺปคฺคณฺหาติ ขตฺติโย;
คาเมหิ นิคเมหิ วา, รฏฺเฐหิ ชนปเทหิ วา;
ตุณฺหีภูโต อุเปกฺเขยฺย, น ภเณ เฉกปาปก”นฺติฯ

ตตฺถ **ลทฺธทฺวาโร ลเภ ทฺวาร**นฺติ อหํ นิปฺปฏิหาโร ลทฺธทฺวาโรติ อปฺปฏิหาเรตฺวา น ปวิเสยฺย, ปุนปิ ทฺวารํ ลเภยฺย, ปฏิหาเรตฺวาว ปวิเสยฺยาติ อโตฺถฯ **สํยโต**ติ อปฺปมโตฺต หุตฺวาฯ **ภาตรํ วา ส**นฺติ สกํ ภาตรํ วาฯ **สมฺปคฺคณฺหาตี**ติ “อสุกคามํ วา อสุกนิคมํ วา อสฺส เทมา”ติ ยทา เสวเกหิ สทฺธึ กเถติฯ **น ภเณ เฉกปาปก**นฺติ ตทา คุณํ วา อคุณํ วา น ภเณยฺยฯ

๑๔๙๒. “หตฺถาโรเห อนีกเฏฺฐ, รถิเก ปตฺติการเก;
เตสํ กมฺมาวทาเนน, ราชา วเฑฺฒติ เวตนํ;
น เตสํ อนฺตรา คเจฺฉ, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๙๓. “จาโปวูนุทโร ธีโร, วํโสวาปิ ปกมฺปเย;
ปฏิโลมํ น วเตฺตยฺย, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๙๔. “จาโปวูนุทโร อสฺส, มโจฺฉวสฺส อชิวฺหวา;
อปฺปาสี นิปโก สูโร, ส ราชวสตึ วเส”ติฯ

ตตฺถ **น เตสํ อนฺตรา คเจฺฉ**ติ เตสํ ลาภสฺส อนฺตรา น คเจฺฉ, อนฺตรายํ น กเรยฺยฯ **วํโสวาปี**ติ ยถา วํสคุมฺพโต อุคฺคตวํโส วาเตน ปหฏกาเล ปกมฺปติ, เอวํ รญฺญา กถิตกาเล ปกเมฺปยฺยฯ **จาโปวูนุทโร**ติ ยถา จาโป มโหทโร น โหติ, เอวํ มโหทโร น สิยาฯ **อชิวฺหวา**ติ ยถา มโจฺฉ อชิวฺหตาย น กเถติ, ตถา เสวโก มนฺทกถตาย อชิวฺหวา ภเวยฺยฯ **อปฺปาสี**ติ โภชนมตฺตญฺญูฯ

๑๔๙๕. “น พาฬฺหํ อิตฺถึ คเจฺฉยฺย, สมฺปสฺสํ เตชสงฺขยํ;
กาสํ สาสํ ทรํ พาลฺยํ, ขีณเมโธ นิคจฺฉติฯ

๑๔๙๖. “นาติเวลํ ปภาเสยฺย, น ตุณฺหี สพฺพทา สิยา;
อวิกิณฺณํ มิตํ วาจํ, ปเตฺต กาเล อุทีรเยฯ

๑๔๙๗. “อโกฺกธโน อสงฺฆโฎฺฏ, สโจฺจ สโณฺห อเปสุโณ;
สมฺผํ คิรํ น ภาเสยฺย, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๔๙๘. “มาตาเปตฺติภโร อสฺส, กุเล เชฎฺฐาปจายิโก;
สโณฺห สขิลสมฺภาโส, ส ราชวสตึ วเส”ติฯ

ตตฺถ **น พาฬฺห**นฺติ ปุนปฺปุนํ กิเลสวเสน น คเจฺฉยฺยฯ **เตชสงฺขย**นฺติ เอวํ คจฺฉโนฺต หิ ปุริโส เตชสงฺขยํ คจฺฉติ ปาปุณาติ, ตํ สมฺปสฺสโนฺต พาฬฺหํ น คเจฺฉยฺยฯ **ทร**นฺติ กายทรถํฯ **พาลฺย**นฺติ ทุพฺพลภาวํฯ **ขีณเมโธ**ติ ปุนปฺปุนํ กิเลสรติวเสน ขีณปโญฺญ ปุริโส เอเต กาสาทโย นิคจฺฉติฯ **นาติเวล**นฺติ ตาตา ราชูนํ สนฺติเก ปมาณาติกฺกนฺตํ น ภาเสยฺย ฯ **ปเตฺต กาเล**ติ

อตฺตโน วจนกาเล สมฺปเตฺตฯ **อสงฺฆโฎฺฎ**ติ ปรํ อสงฺฆเฎฺฎนฺตฯ **สมฺผ**นฺติ นิรตฺถกํฯ **คิร**นฺติ วจนํฯ

๑๔๙๙. ‘‘วินีโต สิปฺปวา ทนฺโต, กตตฺโต นิยโต มุทุ;
อปฺปมตฺโต สุจิ ทกฺโข, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๕๐๐. ‘‘นิวาตวุตฺติ วุเทฺธสุ, สปฺปติโสฺส สคารโว;
สุรโต สุขสํวาโส, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๕๐๑. ‘‘อารกา ปริวเชฺชยฺย, สหิตุํ ปหิตํ ชนํ;
ภตฺตารเญฺญวุทิเกฺขยฺย, น จ อญฺญสฺส ราชิโน’’ติฯ

ตตฺถ **วินีโต**ติ อาจารสมฺปโนฺนฯ **สิปฺปวา**ติ อตฺตโน กุเล สิกฺขิตพฺพสิเปฺปน สมนฺนาคโตฯ **ทนฺโต**ติ ฉสุ ทฺวาเรสุ นิพฺพิเสวโนฯ **กตตฺโต**ติ สมฺปาทิตตฺโตฯ **นิยโต**ติ ยสาทีนิ นิสฺสาย อจลสภาโวฯ **มุทู**ติ อนติมานีฯ **อปฺปมตฺโต**ติ กตฺตพฺพกิเจฺจสุ ปมาทรหิโตฯ **ทกฺโข**ติ อุปฎฺฐาเนน เฉโกฯ **นิวาตวุตฺตี**ติ นีจวุตฺติฯ **สุขสํวาโส**ติ ครุสํวาสสีโลฯ **สหิตุํ ปติต**นฺติ ปรราชูหิ สกรโญฺญ สนฺติกํ คุยฺหรกฺขณวเสน วา ปฎิจฺฉนฺนปากฎกรณวเสนวา เปสิตํฯ ตถารูเปน หิ สทฺธึ กเถโนฺตปิ รโญฺญ สมฺมุขาว กเถยฺยฯ **ภตฺตารเญฺญวุทิเกฺขยฺยา**ติ อตฺตโน สามิกเมว โอโลเกยฺยฯ **น จ อญฺญสฺส ราชิโน**ติ อญฺญสฺส รโญฺญ สนฺตโก น ภเวยฺยฯ

๑๕๐๒. ‘‘สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ, สีลวเนฺต พหุสฺสุเต;
สกฺกจฺจํ ปยิรุปาเสยฺย, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๕๐๓. ‘‘สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ, สีลวเนฺต พหุสฺสุเต;
สกฺกจฺจํ อนุวาเสยฺย, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๕๐๔. ‘‘สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ, สีลวเนฺต พหุสฺสุเต;
ตเปฺปยฺย อนฺนปาเนน, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๕๐๕. ‘‘สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ, สีลวเนฺต พหุสฺสุเต;
อาสชฺช ปเญฺญ เสเวถ, อากงฺขํ วุทฺธิมตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **สกฺกจฺจํ ปยิรุปาเสยฺยา**ติ คารเวน ปุนปฺปุนํ อุปสงฺกเมยฺยฯ **อนุวาเสยฺยา**ติ อุโปสถวาสํ วสโนฺต อนุวเตฺตยฺยฯ **ตเปฺปยฺยา**ติ ยาวทตฺถํ ทาเนน ตเปฺปยฺยฯ **อาสชฺชา**ติ อุปสงฺกมิตฺวาฯ **ปเญฺญ**ติ ปณฺฑิเต, อาสชฺชปเญฺญ วา, อสชฺชมานปเญฺญติ อโตฺถฯ

๑๕๐๖. ‘‘ทินฺนปุพฺพํ น หาเปยฺย, ทานํ สมณพฺราหฺมเณ;
น จ กิญฺจิ นิวาเรยฺย, ทานกาเล วณิพฺพเกฯ

๑๕๐๗. ‘‘ปญฺญวา พุทฺธิสมฺปโนฺน, วิธานวิธิโกวิโท;
กาลญฺญู สมยญฺญู จ, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๕๐๘. ‘‘อุฎฺฐาตา กมฺมเธเยฺยสุ, อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ;
สุสํวิหิตกมฺมโนฺต, ส ราชวสตึ วเส’’ติฯ

ตตฺถ **ทินฺนปุพฺพนฺ**ติ ปกติปฏิยตฺตํ ทานวตฺตํฯ **สมณพฺราหฺมเณ**ติ สมเณ วา พฺราหฺมเณ วาฯ **วณิพฺพเก**ติ ทานกาเล วณิพฺพเก อาคเต ทิสฺวา กิญฺจิ น นิวาเรยฺยฯ **ปญฺญวา**ติ วิจารณปญฺญาย ยุตฺโตฯ **พุทฺธิสมฺปนฺโน**ติ อเวกลฺลพุทฺธิสมฺปนฺโนฯ **วิธานวิธิโกวิโท**ติ นานปฺปกาเรสุ ทาสกมฺมกรโปริสาทีนํ สํวิทหนโกฏฺฐาเสสุ เฉโกฯ **กาลญฺญู**ติ ‘‘อยํ ทานํ ทาตุํ, อยํ สีลํ รกฺขิตุํ, อยํ อุโปสถกมฺมํ กาตุํ กาโล’’ติ ชาเนยฺยฯ **สมยญฺญู**ติ ‘‘อยํ กสนสมโย, อยํ วปนสมโย, อยํ โวหารสมโย, อยํ อุปฏฺฐานสมโย’’ติ ชาเนยฺยฯ **กมฺมเธยฺยสู**ติ อตฺตโน กตฺตพฺพกมฺเมสุฯ

๑๕๐๙. ‘‘ขลํ สาลํ ปสุํ เขตฺตํ, คนฺตา จสฺส อภิกฺขณํ;
มิตํ ธญฺญํ นิธาเปยฺย, มิตํว ปาจเย ฆเรฯ

๑๕๑๐. ‘‘ปุตฺตํ วา ภาตรํ วา สํ, สีเลสุ อสมาหิตํ;
อนงฺควา หิ เต พาลา, ยถา เปตา ตเถว เต;
โจฬญฺจ เนสํ ปิณฺฑญฺจ, อาสีนานํ ปทาปเยฯ

๑๕๑๑. ‘‘ทาเส กมฺมกเร เปเสฺส, สีเลสุ สุสมาหิเต;
ทเกฺข อุฏฺฐานสมฺปนฺเน, อาธิปจฺจมฺหิ ฐาปเย’’ติฯ

ตตฺถ **ปสุํ เขตฺตนฺ**ติ โคกุลญฺจว สสฺสฏฺฐานญฺจฯ **คนฺตา**ติ คมนสีโลฯ **มิตนฺ**ติ มินิตฺวา เอตฺตกนฺติ ญตฺวา โกเฏฺฐสุ นิธาเปยฺยฯ **ฆเร**ติ ฆเรปิ ปริชนํ คเณตฺวา มิตเมว ปจาเปยฺยฯ **สีเลสุ อสมาหิตนฺ**ติ เอวรูปํ ทุสฺสีลํ อนาจารํ กิสฺมิญฺจิ อาธิปจฺจฏฺฐาเน น ฐเปยฺยาติ อโตฺถฯ **อนงฺควา หิ เต พาลา**ติ ‘‘องฺคเมตํ มนุสฺสานํ, ภาตา โลเก ปวุจฺจตี’’ติ (ชา. ๑.๔.๕๘) กิญฺจาปิ เชฏฺฐกนิฏฺฐภาตโร องฺคสมานตาย ‘‘องฺค’’นฺติ วุตฺตา, อิเม ปน ทุสฺสีลา, ตสฺมา องฺคสมานา น โหนฺติฯ ยถา ปน สุสาเน ฉฑฺฑิตา เปตา มตา, ตเถว เตฯ ตสฺมา ตาทิสา อาธิปจฺจฏฺฐาเน น ฐเปตพฺพาฯ กุฏุมฺพญฺหิ เต วินาเสนฺติ, วินฏฺฐกุฏุมฺพสฺส จ ทลิทฺทสฺส ราชวสติ นาม น สมฺปชฺชติฯ **อาสีนานนฺ**ติ อาคนฺตฺวา นิสินฺนานํ ปุตฺตภาตานํ มตสตฺตานํ มตกภตฺตํ วิย เทนฺโต ฆาสจฺฉาทนมตฺตเมว ปทาเปยฺยฯ **อุฏฺฐานสมฺปเนฺน**ติ อุฏฺฐานวีริเยน สมนฺนาคเตฯ

๑๕๑๒. ‘‘สีลวา จ อโลโล จ, อนุรกฺโข จ ราชิโน;
อาวี รโห หิโต ตสฺส, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๕๑๓. ‘‘ฉนฺทญฺญู ราชิโน จสฺส, จิตฺตโฏฺฐ อสฺส ราชิโน;
อสงฺกุสกวุตฺติสฺส, ส ราชวสตึ วเสฯ

๑๕๑๔. ‘‘อุจฺฉาทเย จ นฺหาปเย, โธเว ปาเท อโธสิรํ;
อาหโตปิ น กุเปฺปยฺย, ส ราชวสตึ วเส’’ติฯ

ตตฺถ **อโลโล**ติ อลุทฺโธฯ **จิตฺตโฏฺฐ**ติ จิเตฺต ฐิโต, ราชจิตฺตวสิโกติ อโตฺถฯ **อสงฺกุสกวุตฺติสฺสา**ติ อปฺปฏิโลมวุตฺติ อสฺสฯ **อโธสิรนฺ**ติ ปาเท โธวโนฺตปิ อโธสิรํ กตฺวา เหฏฺฐามุโขว โธเวยฺย, น รโญฺญ มุขํ อุโลฺลเกยฺยาติ อโตฺถฯ

๑๕๑๕. ‘‘กุมฺภมฺปญฺชลึ กริยา, จาฏญฺจาปิ ปทกฺขิณํ;
กิเมว สพฺพกามานํ, ทาตารํ ธีรมุตฺตมํฯ

๑๕๑๖. ‘‘โย เทติ สยนํ วตฺถํ, ยานํ อาวสถํ ฆรํ;

ปชฺชุโนฺนริว ภูตานิ, โภเคหิ อภิวสฺสติฯ

๑๕๑๗. ‘‘เอสโยฺย ราชวสติ, วตฺตมาโน ยถา นโร;
อาราธยติ ราชานํ, ปูชํ ลภติ ภตฺตุสู’’ติฯ

ตตฺถ **กุมฺภมฺปญฺชลึ กริยา, จาภฏญฺจาปิ ปทกฺขิณ**นฺติ วุทฺธึ ปจฺจาสีสโนฺต ปุริโส อุทกปูริตํ กุมฺภํ ทิสฺวา ตสฺส อญฺชลึ กเรยฺย, จาภฏญฺจ สกุณํ ปทกฺขิณํ กเรยฺยฯ อญฺชลึ วา ปทกฺขิณํ วา กโรนฺตสฺส เต กิญฺจิ ทาตุํ น สโกฺกนฺติฯ **กิเมวา**ติ โย ปน สพฺพกามานํ ทาตา ธีโร จ, ตํ ราชานํ กึการณา น นมเสฺสยฺยฯ ราชาเยว หิ นมสฺสิตโพฺพ จ อาราเธตโพฺพ จฯ **ปชฺชุโนฺนริวา**ติ เมโฆ วิยฯ **เอสโยฺย ราชวสตี**ติ อโยฺย ยา อยํ มยา กถิตา, เอสา ราชวสติ นาม ราชเสวกานํ อนุสาสนีฯ **ยถา**ติ ยาย ราชวสติยา วตฺตมาโน นโร ราชานํ อาราเธติ, ราชูนญฺจ สนฺติกา ปูชํ ลภติ, สา เอสาติฯ

เอวํ อสมธุโร วิธุรปณฺฑิโต พุทฺธลีลาย ราชวสตึ กเถสิ;

ราชวสติกณฺฑํ นิฎฺฐิตํฯ

อนฺตรเปยฺยาลํ

เอวํ ปุตฺตทารญาติมิตฺตสุหชฺชาทโย อนุสาสนฺตเสฺสว ตสฺส ตโย ทิวสา ชาตาฯ โส ทิวสสฺส ปาริปูรึ ญตฺวา ปาโตว นฺหตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา ‘‘ราชานํ อปโลเกตฺวา มาณเวน สทฺธึ คมิสฺสามี’’ติ ญาติคณปริวุโต ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต วตฺตพฺพยุตฺตกํ วจนํ อโวจฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๕๑๘. ‘‘เอวํ สมนุสาสิตฺวา, ญาติสงฺฆํ วิจกฺขโณ;
ปริกิโณฺณ สุหเทหิ, ราชานมุปสงฺกมิฯ

๑๕๑๙. ‘‘วนฺทิตฺวา สิรสา ปาเท, กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ;
วิธุโร อวจ ราชานํ, ปคฺคเหตฺวาน อญฺชลึฯ

๑๕๒๐. ‘‘อยํ มํ มาณโว เนติ, กตฺตุกาโม ยถามติ;
ญาตีนตฺถํ ปวกฺขามิ, ตํ สุโณหิ อรินฺทมฯ

๑๕๒๑. ‘‘ปุเตฺต จ เม อุทิเกฺขสิ, ยญฺจ มญฺญํ ฆเร ธนํ;
ยถา เปจฺจ น หาเยถ, ญาติสโงฺฆ มยี คเตฯ

๑๕๒๒. ‘‘ยเถว ขลตี ภูมฺยา, ภูมฺยาเยว ปติฎฺฐติ;
เอเวตํ ขลิตํ มยฺหํ, เอตํ ปสฺสามิ อจฺจย’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุหเทหี**ติ สุหทเยหิ ญาติมิตฺตาทีหิฯ **ยญฺจ มญฺญ**นฺติ ยญฺจ เม อญฺญํ ตยา เจว อเญฺญหิ จ ราชูหิ ทินฺนํ ฆเร อปริมาณํ ธนํ, ตํ สพฺพํ ตฺวเมว โอโลเกยฺยาสิฯ **เปจฺจา**ติ ปจฺฉากาเลฯ **ขลตี**ติ ปกฺขลติฯ **เอเวต**นฺติ เอวํ เอตํฯ อหญฺหิ ภูมิยํ ขลิตฺวา ตเตฺถว ปติฎฺฐิตปุริโส วิย ตุเมฺหสุ ขลิตฺวา ตุเมฺหสุเยว ปติฎฺฐหามิฯ **เอตํ ปสฺสามี**ติ โย เอส ‘‘กึ เต ราชา โหตี’’ติ มาณเวน ปุฎฺฐสฺส มม ตุเมฺห อโนโลเกตฺวา สจฺจํ อเปกฺขิตฺวา ‘‘ทาโสหมสฺมี’’ติ วทนฺตสฺส อจฺจโย,

เอตํ อจฺจยํ ปสฺสามิ, อโญฺญ ปน เม โทโส นตฺถิ, ตํ เม อจฺจยํ ตุเมฺห ขมถ, เอตํ หทเย กตฺวา ปจฺฉา มม ปุตฺตทาเรสุ มา อปรชฺฌิตฺถาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘ปณฺฑิต, ตว คมนํ มยฺหํ น รุจฺจติ, มาณวํ อุปาเยน ปโกฺกสาเปตฺวา ฆาเตตฺวา กิลเญฺชน ปฏิจฺฉาเทตุํ มยฺหํ รุจฺจตี’’ติ ทีเปโนฺต คาถมาห –

๑๕๒๓. ‘‘สกฺกา น คนฺตุํ อิติ มยฺห โหติ, เฉตฺวา วธิตฺวา อิธ กาติยานํ;
อิเธว โหหี อิติ มยฺห รุจฺจติ, มา ตฺวํ อคา อุตฺตมภูริปญฺญา’’ติฯ

ตตฺถ **เฉตฺวา**ติ อิเธว ราชเคเห ตํ โปเถตฺวา มาเรตฺวา ปฏิจฺฉาเทสฺสามีติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘เทว, ตุมฺหากํ อชฺฌาสโย เอวรูโป โหติ, โส ตุเมฺหสุ อยุโตฺต’’ติ วตฺวา อาห –

๑๕๒๔. ‘‘มา เหวธเมฺมสุ มนํ ปณีทหิ, อเตฺถ จ ธเมฺม จ ยุโตฺต ภวสฺสุ;
ธิรตฺถุ กมฺมํ อกุสลํ อนริยํ, ยํ กตฺวา ปจฺฉา นิรยํ วเชยฺยฯ

๑๕๒๕. ‘‘เนเวส ธโมฺม น ปุเนต กิจฺจํ, อยิโร หิ ทาสสฺส ชนินฺท อิสฺสโร;
ฆาเตตุํ ฌาเปตุํ อโถปิ หนฺตุํ, น จ มยฺห โกธตฺถิ วชามิ จาห’’นฺติฯ

ตตฺถ **มา เหวธเมฺมสุ มนํ ปณีทหี**ติ อธเมฺมสุ อนเตฺถสุ อยุเตฺตสุ ตว จิตฺตํ มา เหว ปณิทหีติ อโตฺถฯ **ปจฺฉา**ติ ยํ กมฺมํ กตฺวาปิ อชรามโร น โหติ, อถ โข ปจฺฉา นิรยเมว อุปปเชฺชยฺยฯ **ธิรตฺถุ กมฺม**นฺติ ตํ กมฺมํ ครหิตํ อตฺถุ อสฺส ภเวยฺยฯ **เนเวสา**ติ เนว เอสฯ **อยิโร**ติ สามิโกฯ **ฆาเตตุ**นฺติ เอตานิ ฆาตาทีนิ กาตุํ อยิโร ทาสสฺส อิสฺสโร, สพฺพาเนตานิ กาตุํ ลภติ, มยฺหํ มาณเว อปฺปมตฺตโกปิ โกโธ นตฺถิ, ทินฺนกาลโต ปฏฺฐาย ตว จิตฺตํ สนฺธาเรตุํ วฏฺฏติ, วชามิ อหํ นรินฺทาติ อาห –

เอวํ วตฺวา มหาสโตฺต ราชานํ วนฺทิตฺวา รโญฺญ โอโรเธ จ ปุตฺตทาเร จ ราชปริสญฺจ โอวทิตฺวา เตสุ สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสกฺกุณิตฺวา มหาวิรวํ วิรวเนฺตสุเยว ราชนิเวสนา นิกฺขมิฯ สกลนครวาสิโนปิ ‘‘ปณฺฑิโต กิร มาณเวน สทฺธิํ คมิสฺสติ, เอถ, ปสฺสิสฺสาม น’’นฺติ มนฺตยิตฺวา ราชงฺคเณเยว นํ ปสฺสิํสุฯ อถ เน มหาสโตฺต อสฺสาเสตฺวา ‘‘ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา, สรีรํ อทฺธุวํ, ยโส นาม วิปตฺติปริโยสาโน, อปิจ ตุเมฺห ทานาทีสุ ปุเญฺญสุ อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ เตสํ โอวาทํ ทตฺวา นิวตฺตาเปตฺวา อตฺตโน เคหาภิมุโข ปายาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ ธมฺมปาลกุมาโร ภาติกคณปริวุโต ‘‘ปิตุ ปจฺจุคฺคมนํ กริสฺสามี’’ติ นิกฺขโนฺต นิเวสนทฺวาเรเยว ปิตุ สมฺมุโข อโหสิฯ มหาสโตฺต ตํ ทิสฺวา สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อุปคุยฺห อุเร นิปชฺชาเปตฺวา นิเวสนํ ปาวิสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๕๒๖. ‘‘เชฏฺฐปุตฺตํ อุปคุยฺห, วิเนยฺย หทเย ทรํ;
อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ, ปาวิสี โส มหาฆร’’นฺติฯ

ฆเร ปนสฺส สหสฺสปุตฺตา, สหสฺสธีตโร, สหสฺสภริยาโย, จ สตฺตวณฺณทาสิสตานิ จ สนฺติ, เตหิ เจว อวเสสทาสิทาสกมฺมกรญาติมิตฺตสุหชฺชาทีหิ จ สกลนิเวสนํ ยุคนฺตวาตาภิฆาตปติเตหิ สาเลหิ สาลวนํ วิย นิรนฺตรํ อโหสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๕๒๗. ‘‘สาลาว สมฺมปติตา, มาลุเตน ปมทฺทิตา;

เสนฺติ ปุตฺตา จ ทารา จ, วิธุรสฺส นิเวสเนฯ

๑๕๒๘. ‘‘อิตฺถิสหสฺสํ ภริยานํ, ทาสิสตฺตสตานิ จ;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, วิธุรสฺส นิเวสเนฯ

๑๕๒๙. ‘‘โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, วิธุรสฺส นิเวสเนฯ

๑๕๓๐. ‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, วิธุรสฺส นิเวสเนฯ

๑๕๓๑. ‘‘สมาคตา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, วิธุรสฺส นิเวสเนฯ

๑๕๓๒. ‘‘อิตฺถิสหสฺสํ ภริยานํ, ทาสิสตฺตสตานิ จ;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺตุํ, กสฺมา โน วิชหิสฺสสิฯ

๑๕๓๓. ‘‘โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, กสฺมา โน วิชหิสฺสสิฯ

๑๕๓๔. ‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, กสฺมา โน วิชหิสฺสสิฯ

๑๕๓๕. ‘‘สมาคตา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, กสฺมา โน วิชหิสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **เสนฺตี**ติ มหาตเล ฉินฺนปาทา วิย ปติตา อาวตฺตนฺตา ปริวตฺตนฺตา สยนฺติฯ **อิตฺถิสหสฺสํ ภริยาน**นฺติ ภริยานเมว อิตฺถีนํ สหสฺสํฯ **กสฺมา โน วิชหิสฺสสี**ติ เกน การเณน อเมฺห วิชหิสฺสสีติ ปริเทวึสุฯ

มหาสโตฺต สพฺพํ ตํ มหาชนํ อสฺสาเสตฺวา ฆเร อวเสสกิจฺจานิ กตฺวา อโนฺตชนญฺจ พหิชนญฺจ โอวทิตฺวา อาจิกฺขิตพฺพยุตฺตกํ สพฺพํ อาจิกฺขิตฺวา ปุณฺณกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อตฺตโน นิฏฺฐิตกิจฺจตํ อาโรเจสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๕๓๖. ‘‘กตฺวา ฆเรสุ กิจฺจานิ, อนุสาสิตฺวา สกํ ชนํ;
มิตฺตามเจฺจ จ ภเจฺจ จ, ปุตฺตทาเร จ พนฺธเวฯ

๑๕๓๗. ‘‘กมฺมนฺตํ สํวิเธตฺวาน, อาจิกฺขิตฺวา ฆเร ธนํ;
นิธิญฺจ อิณทานญฺจ, ปุณฺณกํ เอตทพฺรวิฯ

๑๕๓๘. ‘‘อวสี ตุวํ มยฺห ตีหํ อคาเร, กตานิ กิจฺจานิ ฆเรสุ มยฺหํ;
อนุสาสิตา ปุตฺตทารา มยา จ, กโรม กจฺจาน ยถามตึ เต’’ติฯ

ตตฺถ **กมฺมนฺตํ สํวิเธตฺวานา**ติ ‘‘เอวญฺจ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ฆเร กตฺตพฺพยุตฺตกํ กมฺมํ สํวิทหิตฺวาฯ **นิธิ**นฺติ นิทหิตฺวา ฐปิตธนํฯ **อิณทาน**นฺติ อิณวเสน สํโยชิตธนํฯ **ยถามตึ เต**ติ อิทานิ ตว อชฺฌาสยานุรูปํ กโรมาติ วทติฯ

ปุณฺณโก อาห –

๑๕๓๙. ‘‘สเจ หิ กเตฺต อนุสาสิตา เต, ปุตฺตา จ ทารา อนุชีวิโน จ;
หนฺทหิ ทานี ตรมานรูโป, ทีโฆ หิ อทฺธาปิ อยํ ปุรตฺถาฯ

๑๕๔๐. ‘‘อฉมฺภิโตว คณฺหาหิ, อาชาเนยฺยสฺส วาลธึ;
อิทํ ปจฺฉิมกํ ตุยฺหํ, ชีวโลกสฺส ทสฺสน’’นฺติฯ

ตตฺถ **กเตฺต**ติ โสมนสฺสปฺปโตฺต ยโกฺข มหาสตฺตํ อาลปติฯ **ทีโฆ หิ อทฺธาปี**ติ คนฺตพฺพมคฺคปิ ทีโฆฯ ‘‘**อฉมฺภิโตวา**’’ติ อิทํ โส เหฎฺฐาปาสาทํ อโนตริตฺวา ตโตว คนฺตุกาโม หุตฺวา อวจฯ

อถ นํ มหาสโตฺต อาห –

๑๕๔๑. ‘‘โสหํ กิสฺส นุ ภายิสฺสํ, ยสฺส เม นตฺถิ ทุกฺกฎํ;
กาเยน วาจา มนสา, เยน คเจฺฉยฺย ทุคฺคติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **โสหํ กิสฺส นุ ภายิสฺสน**ฺติ อิทํ มหาสโตฺต ‘‘อฉมฺภิโตว คณฺหาหี’’ติ วุตฺตตฺตา เอวมาหฯ

เอวํ มหาสโตฺต สีหนาทํ นทิตฺวา อฉมฺภิโต เกสรสีโห วิย นิพฺภโย หุตฺวา ‘‘อยํ สาฎโก มม อรุจิยา มา มุจฺจตู’’ติ อธิฎฺฐานปารมึ ปุเรจาริกํ กตฺวา ทฬฺหํ นิวาเสตฺวา อสฺสสฺส วาลธึ วิยูหิตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ ทฬฺหํ วาลธึ คเหตฺวา ทฺวีหิ ปาเทหิ อสฺสสฺส อูรูสุ ปลิเวเฐตฺวา ‘‘มาณว, คหิโต เม วาลธิ, ยถารุจิ ยาหี’’ติ อาหฯ ตสฺมึ ขเณ ปุณฺณโก มโนมยสินฺธวสฺส สญฺญํ อทาสิฯ โส ปณฺฑิตํ อาทาย อากาเส ปกฺขนฺทิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๕๔๒. ‘‘โส อสฺสราชา วิธุรํ วหโนฺต, ปกฺกามิ เวหายสมนฺตลิเกฺข;
สาขาสุ เสเลสุ อสชฺชมาโน, กาฬาคิรึ ขิปฺปมุปาคมาสี’’ติฯ

ตตฺถ **สาขาสุ เสเลสุ อสชฺชมาโน**ติ ปุณฺณโก กิร จิเนฺตสิ ‘‘ทูรํ อคนฺตฺวาว อิมํ หิมวนฺตปฺปเทเส รุเกฺขสุ ปพฺพเตสุ จ โปเถตฺวา มาเรตฺวา หทยมํสํ อาทาย กเฬวรํ ปพฺพตนฺตเร ฉเฑฺฑตฺวา นาคภวนเมว คมิสฺสามี’’ติฯ โส รุเกฺข จ ปพฺพเต จ อปริหริตฺวา เตสํ มเชฺฌเนว อสฺสํ เปเสสิฯ มหาสตฺตสฺสานุภาเวน รุกฺขาปิ ปพฺพตาปิ สรีรโต อุโภสุ ปเสฺสสุ รตนมตฺตํ ปฎิกฺกมนฺติฯ โส ‘‘มโต วา, โน วา’’ติ ปริวตฺติตฺวา มหาสตฺตสฺส มุขํ โอโลเกโนฺต กญฺจนาทาสมิว วิปฺปสนฺนํ ทิสฺวา ‘‘อยํ เอวํ น มรตี’’ติ ปุนปิ สกลหิมวนฺตปฺปเทเส รุเกฺข จ ปพฺพเต จ ติกฺขตฺตุํ โปเถโนฺต เปเสสิ ฯ เอวํ โปเถโนฺตปิ ตเถว รุกฺขปพฺพตา ทูรเมว ปฎิกฺกมนฺติเยวฯ มหาสโตฺต ปน กิลนฺตกาโย อโหสิฯ อถ ปุณฺณโก ‘‘อยํ เนว มรติ, อิทานิ วาตกฺขเนฺธ จุณฺณวิจุณฺณํ กริสฺสามี’’ติ โกธาภิภูโต สตฺตมํ วาตกฺขนฺธํ ปกฺขนฺทิฯ โพธิสตฺตสฺสานุภาเวน วาตกฺขโนฺธ ทฺวิธา หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส โอกาสํ อกาสิฯ ตโต เวรมฺภวาเตหิ ปหราเปสิ, เวรมฺภวาตาปิ สตสหสฺสอสนิสโทฺท วิย หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส โอกาสํ อทํสุฯ โส ปุณฺณโก ตสฺส อนฺตรายาภาวํ ปสฺสโนฺต ตํ อาทาย กาฬปพฺพตํ อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘โส อสฺสราชา วิธุรํ วหโนฺต, ปกฺกามิ เวหายสมนฺตลิเกฺข;
สาขาสุ เสเลสุ อสชฺชมาโน, กาฬาคิรึ ขิปฺปมุปาคมาสี’’ติฯ

ตตฺถ **อสชฺชมาโน**ติ อลคฺคมาโน อปฺปฏิหญฺญมาโน วิธุรปณฺฑิตํ วหนฺโต กาฬปพฺพตมตฺถกํ อุปาคโตฯ

เอวํ ปุณฺณกสฺส มหาสตฺตํ คเหตฺวา คตกาเล ปณฺฑิตสฺส ปุตฺตทาราทโย ปุณฺณกสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตตฺถ มหาสตฺตํ อทิสฺวา ฉินฺนปาทา วิย ปติตฺวา อปราปรํ ปริวตฺตมานา มหาสทฺเทน ปริเทวึสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๕๔๓. ‘‘อิตฺถิสหสฺสํ ภริยานํ, ทาสิสตฺตสตานิ จ;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘ยกฺโข พฺราหฺมณวณฺเณน;
วิธุรํ อาทาย คจฺฉติ’ฯ

‘‘โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘ยกฺโข พฺราหฺมณวณฺเณน;
วิธุรํ อาทาย คจฺฉติ’ฯ

‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘ยกฺโข พฺราหฺมณวณฺเณน;
วิธุรํ อาทาย คจฺฉติ’ฯ

๑๕๔๔. ‘‘สมาคตา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘ยกฺโข พฺราหฺมณวณฺเณน;
วิธุรํ อาทาย คจฺฉติ’ฯ

๑๕๔๕. ‘‘อิตฺถิสหสฺสํ ภริยานํ, ทาสิสตฺตสตานิ จ;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘ปณฺฑิโต โส กุหึ คโต’ฯ

‘‘โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘ปณฺฑิโต โส กุหึ คโต’ฯ

‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘ปณฺฑิโต โส กุหึ คโต’ฯ

๑๕๔๖. สมาคตา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘ปณฺฑิโต โส กุหึ คโต’’ติฯ

เอวํ ปกฺกนฺทิตฺวา จ ปน เต สพฺพพิ สกลนครวาสีหิ สทฺธึ โรทิตฺวา ราชทฺวารํ อคมํสุฯ ราชา มหนฺตํ ปริเทวสทฺทํ สุตฺวา สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา ‘‘ตุเมฺห กสฺมา ปริเทวถา’’ติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส เต ‘‘เทว, โส กิร มาณโว น พฺราหฺมโณ, ยกฺโข ปน พฺราหฺมณวณฺเณน อาคนฺตฺวา ปณฺฑิตํ อาทาย คโต, เตน วินา อมฺหากํ ชีวิตํ นตฺถิฯ สเจ โส อิโต สตฺตเม ทิวเส นาคมิสฺสติ, สกฏสเตหิ สกฏสหเสฺสหิ จ ทารูนิ สงฺกฑฺฒิตฺวา สเพฺพ มยํ อคฺคึ อุชฺชาเลตฺวา ปวิสิสฺสามา’’ติ อิมมตฺถํ อาโรเจนฺตา อิมํ คาถมาหํสุ –

๑๕๔๗. ‘‘สเจ โส สตฺตรเตฺตน, นาคจฺฉิสฺสติ ปณฺฑิโต;
สเพฺพ อคฺคึ ปเวกฺขาม, นตฺถโตฺถ ชีวิเตน โน’’ติฯ

สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรินิพฺพุตกาเลปิ ‘‘มยํ อคฺคึ ปวิสิตฺวา มริสฺสามา’’ติ วตฺตาโร นาม นาเหสุํฯ อโห สุภาสิตํ มหาสเตฺต นาคเรหีติฯ ราชา เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ, มธุรกโถ ปณฺฑิโต มาณวํ ธมฺมกถาย ปโลเภตฺวา อตฺตโน ปาเทสุ ปาเตตฺวา สกลนครวาสีนํ อสฺสุมุขํ หาสยโนฺต น จิรเสฺสว อาคมิสฺสตี’’ติ อสฺสาเสโนฺต คาถมาห –

๑๕๔๘. ‘‘ปณฺฑิโต จ วิยโตฺต จ, วิภาวี จ วิจกฺขโณ;
ขิปฺปํ โมจิย อตฺตานํ, มา ภายิตฺถาคมิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **วิยโตฺต**ติ เวยฺยตฺติยา วิจารณปญฺญาย สมนฺนาคโตฯ **วิภาวี**ติ อตฺถานตฺถํ การณาการณํ วิภาเวตฺวา ทเสฺสตฺวา กเถตุํ สมโตฺถฯ **วิจกฺขโณ**ติ ตงฺขเณเยว ฐานุปฺปตฺติกาย การณจินฺตนปญฺญาย ยุโตฺตฯ **มา ภายิตฺถา**ติ มา ภายถ, อตฺตานํ โมเจตฺวา ขิปฺปํ อาคมิสฺสตีติ อสฺสาเสติฯ

นาคราปิ ‘‘ปณฺฑิโต กิร รโญฺญ กเถตฺวา คโต ภวิสฺสตี’’ติ อสฺสาสํ ปฏิลภิตฺวา อตฺตโน เคหานิ ปกฺกมิํสุฯ

อนฺตรเปยฺยาโล นิฎฺฐิโตฯ

สาธุนรธมฺมกณฺฑํ

ปุณฺณโกปิ มหาสตฺตํ กาฬาคิริมตฺถเก ฐเปตฺวา ‘‘อิมสฺมิํ ชีวมาเน มยฺหํ วุฑฺฒิ นาม นตฺถิ, อิมํ มาเรตฺวา หทยมํสํ คเหตฺวา นาคภวนํ คนฺตฺวา วิมลาย ทตฺวา อิรนฺธติํ คเหตฺวา เทวโลกํ คมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๕๔๙. ‘‘โส ตตฺถ คนฺตฺวาน วิจินฺตยโนฺต, อุจฺจาวจา เจตนกา ภวนฺติ;
นยิมสฺส ชีเวน มมตฺถิ กิญฺจิ, หนฺตฺวานิมํ หทยมานยิสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **โส**ติ โส ปุณฺณโกฯ **ตตฺถ คนฺตฺวานา**ติ คนฺตฺวา ตตฺถ กาฬาคิริมตฺถเก ฐิโตฯ **อุจฺจาวจา เจตนกา ภวนฺตี**ติ ขเณ ขเณ อุปฺปชฺชมานา เจตนา อุจฺจาปิ อวจาปิ อุปฺปชฺชนฺติฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ มเมตสฺส ชีวิตทานเจตนาปิ อุปฺปเชฺชยฺยาติฯ อิมสฺส ปน ชีวิเตน ตหิํ นาคภวเน มม อปฺปมตฺตกมฺปิ กิญฺจิ กิจฺจํ นตฺถิ, อิเธวิมํ มาเรตฺวา อสฺส หทยํ อานยิสฺสามีติ สนฺนิฎฺฐานมกาสีติ อโตฺถฯ

ตโต ปุน จิเนฺตสิ ‘‘ยํนูนาหํ อิมํ สหเตฺถน อมาเรตฺวา เภรวรูปทสฺสเนน ชีวิตกฺขยํ ปาเปยฺย’’นฺติฯ โส เภรวยกฺขรูปํ นิมฺมินิตฺวา มหาสตฺตํ ตเชฺชโนฺต อาคนฺตฺวา ตํ ปาเตตฺวา ทาฐานํ อนฺตเร กตฺวา ขาทิตุกาโม วิย อโหสิ, มหาสตฺตสฺส โลมหํสนมตฺตมฺปิ นาโหสิฯ ตโต สีหรูเปน มตฺตมหาหตฺถิรูเปน จ อาคนฺตฺวา ทาฐาหิ เจว ทเนฺตหิ จ วิชฺฌิตุกาโม วิย อโหสิฯ ตถาปิ อภายนฺตสฺส เอกโทณิกนาวปฺปมาณํ มหนฺตํ สปฺปวณฺณํ นิมฺมินิตฺวา อสฺสสโนฺต ปสฺสสโนฺต ‘‘สุสู’’ติ สทฺทํ กโรโนฺต อาคนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส สกลสรีรํ เวเฐตฺวา มตฺถเก ผณํ กตฺวา อฎฺฐาสิ, ตสฺส สารชฺชมตฺตมฺปิ นาโหสิฯ อถ ‘‘นํ ปพฺพตมตฺถเก ฐเปตฺวา ปาเตตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ กริสฺสามี’’ติ มหาวาตํ สมุฎฺฐาเปสิฯ โส ตสฺส เกสคฺคมตฺตมฺปิ จาเลตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ ตเตฺถว ปพฺพตมตฺถเก ฐเปตฺวา หตฺถี วิย ขชฺชูริรุกฺขํ ปพฺพตํ อปราปรํ จาเลสิ, ตถาปิ นํ ฐิตฎฺฐานโต เกสคฺคมตฺตมฺปิ จาเลตุํ นาสกฺขิฯ

ตโต "สทฺทสนฺตาเสนสฺส หทยผาลนํ กตฺวา มาเรสฺสามี"ติ อโนฺตปพฺพตํ ปวิสิตฺวา ปถวิญฺจ นภญฺจ เอกนินฺนาทํ กโรโนฺต มหานาทํ นทิ, เอวมฺปิสฺส สารชฺชมตฺตมฺปิ นาโหสิฯ ชานาติ หิ มหาสโตฺต "ยกฺขสีหหตฺถินาคราชเวเสหิ อาคโตปิ มหาวาตวุฏฺฐึ สมุฏฺฐาปโกปิ ปพฺพตจลนํ กโรโนฺตปิ อโนฺตปพฺพตํ ปวิสิตฺวา นาทํ วิสฺสเชฺชโนฺตปิ มาณโวเยว, น อโญฺญ"ติฯ ตโต ปุณฺณโก จิเนฺตสิ "นาหํ อิมํ พาหิรุปกฺกเมน มาเรตุํ สโกฺกมิ, สหเตฺถเนว นํ มาเรสฺสามี"ติฯ ตโต ยโกฺข มหาสตฺตํ ปพฺพตมุทฺธนิ ฐเปตฺวา ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา มณิกฺขเนฺธ ปณฺฑุสุตฺตํ ปเวเสโนฺต วิย ปพฺพตํ ปวิสิตฺวา ตาเสโนฺต วคฺคโนฺต อโนฺตปพฺพเตน อุคฺคนฺตฺวา มหาสตฺตํ ปาเท ทฬฺหํ คเหตฺวา ปริวเตฺตตฺวา อโธสิรํ กตฺวา อนาลเมฺพ อากาเส วิสฺสเชฺชสิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๕๕๐. "โส ตตฺถ คนฺตฺวา ปพฺพตนฺตรสฺมึ, อโนฺต ปวิสิตฺวาน ปทุฏฺฐจิโตฺต;
อสํวุตสฺมึ ชคติปฺปเทเส, อโธสิรํ ธารยิ กาติยาโน"ติฯ

ตตฺถ **โส ตตฺถ คนฺตฺวา**ติ โส ปุณฺณโก ปพฺพตมตฺถกา ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปพฺพตนฺตเร ฐตฺวา ตสฺส อโนฺต ปวิสิตฺวา ปพฺพตมตฺถเก ฐิตสฺส เหฏฺฐา ปญฺญายมาโน อสํวุเต ภูมิปเทเส ธาเรสีติฯ น อาทิโตว ธาเรสิ, ตตฺถ ปน ตํ ขิปิตฺวา ปนฺนรสโยชนมตฺตํ ภฏฺฐกาเล ปพฺพตมุทฺธนิ ฐิโตว หตฺถํ วเฑฺฒตฺวา อโธสิรํ ภสฺสนฺตํ ปาเทสุ คเหตฺวา อโธสิรเมว อุกฺขิปิตฺวา มุขํ โอโลเกโนฺต "น มรตี"ติ ญตฺวา ทุติยมฺปิ ขิปิตฺวา ตึสโยชนมตฺตํ ภฏฺฐกาเล ตเถว อุกฺขิปิตฺวา ปุน ตสฺส มุขํ โอโลเกโนฺต ชีวนฺตเมว ทิสฺวา จิเนฺตสิ "สเจ อิทานิ สฏฺฐิโยชนมตฺตํ ภสฺสิตฺวา น มริสฺสติ, ปาเทสุ นํ คเหตฺวา ปพฺพตมุทฺธนิ โปเถตฺวา มาเรสฺสามี"ติ อถ นํ ตติยมฺปิ ขิปิตฺวา สฏฺฐิโยชนมตฺตํ ภฏฺฐกาเล หตฺถํ วเฑฺฒตฺวา ปาเทสุ คเหตฺวา อุกฺขิปิฯ ตโต มหาสโตฺต จิเนฺตสิ "อยํ มํ ปฐมํ ปนฺนรสโยชนฏฺฐานํ ขิปิ, ทุติยมฺปิ ตึสโยชนํ, ตติยมฺปิ สฏฺฐิโยชนํ, อิทานิ ปุน มํ น ขิปิสฺสติ, อุกฺขิปโนฺตเยว ปพฺพตมุทฺธนิ ปหริตฺวา มาเรสฺสติ, ยาว มํ อุกฺขิปิตฺวา ปพฺพตมุทฺธนิ น โปเถติ, ตาว นํ อโธสิโร หุตฺวา โอลมฺพโนฺตว มารณการณํ ปุจฺฉิสฺสามี"ติฯ เอวํ จิเนฺตตฺวา จ ปน โส อฉมฺภิโต อสนฺตสโนฺต ตถา อกาสิฯ เตน วุตฺตํ "ธารยิ กาติยาโน"ติ, ติกฺขตฺตุํ ขิปิตฺวา ธารยีติ อโตฺถฯ

๑๕๕๑. "โส ลมฺพมาโน นรเก ปปาเต, มหพฺภเย โลมหํเส วิทุเคฺค;
อสนฺตสโนฺต กุรูนํ กตฺตุเสโฏฺฐ, อิจฺจพฺรวิ ปุณฺณกํ นาม ยกฺขํฯ

๑๕๕๒. "อริยาวกาโสสิ อนริยรูโป, อสญฺญโต สญฺญตสนฺนิกาโส;
อจฺจาหิตํ กมฺมํ กโรสิ ลุทฺรํ, ภาเว จ เต กุสลํ นตฺถิ กิญฺจิฯ

๑๕๕๓. "ยํ มํ ปปาตสฺมึ ปปาตุมิจฺฉสิ, โก นุ ตวโตฺถ มรเณน มยฺหํ;
อมานุสเสฺสว ตวชฺช วโณฺณ, อาจิกฺข เม ตฺวํ กตมาสิ เทวตาติฯ

ตตฺถ **โส ลมฺพมาโน**ติ โส กุรูนํ กตฺตุเสโฏฺฐ ตติยวาเร ลมฺพมาโนฯ **อริยาวกาโส**ติ รูเปน อริยสทิโส เทววโณฺณ หุตฺวา จรสิฯ **อสญฺญโต**ติ กายาทีหิ อสญฺญโต ทุสฺสีโลฯ **อจฺจาหิต**นฺติ หิตาติกฺกนฺตํ, อติอหิตํ วาฯ **ภาเว จ เต**ติ ตว จิเตฺต อปฺปมตฺตกมฺปิ กุสลํ นตฺถิฯ **อมานุสเสฺสว ตวชฺช วโณฺณ**ติ อชฺช ตว อิทํ การณํ อมานุสเสฺสวฯ **กตมาสิ เทวตา**ติ ยกฺขานํ อนฺตเร กตรยโกฺข นาม ตฺวํฯ

ปุณฺณโก อาห –

๑๕๕๔. "ยทิ เต สุโต ปุณฺณโก นาม ยโกฺข, รโญฺญ กุเวรสฺส หิ โส สชิโพฺพ;

ภูมินฺธโร วรุโณ นาม นาโค, พฺรหา สุจี วณฺณพลูปปนฺโนฯ

๑๕๕๕. ‘‘ตสฺสานุชํ ธีตรํ กามยามิ, อิรนฺธตี นาม สา นาคกญฺญา;
ตสฺสา สุมชฺฌาย ปิยาย เหตุ, ปตารยึ ตุยฺห วธาย ธีรา’’ติฯ

ตตฺถ **สชิโวฺพ**ติ สชีโว อมโจฺจฯ **พฺรหา**ติ อาโรหปริณาหสมฺปนฺโน อุฬฺฐาปิตกญฺจนรูปสทิโสฯ **วณฺณพลูปปโนฺน**ติ สรีรวเณฺณน จ กายพเลน จ อุปคโตฯ **ตสฺสานุช**นฺติ ตสฺส อนุชาตํ ธีตรํฯ **ปตารยิ**นฺติ จิตฺตํ ปวเตฺตสึ, สนฺนิฏฺฐานมกาสินฺติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘อยํ โลโก ทุคฺคหิเตน นสฺสติ, นาคมาณวิกํ ปเตฺถนฺตสฺส มม มรเณน กึ ปโยชนํ, ตถโต การณํ ชานิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๕๕๖. ‘‘มา เหว ตฺวํ ยกฺข อโหสิ มูโฬฺห, นฏฺฐา พหู ทุคฺคหีเตน โลเก;
กึ เต สุมชฺฌาย ปิยาย กิจฺจํ, มรเณน เม อิงฺฆ สุโณมิ สพฺพ’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา ตสฺส อาจิกฺขโนฺต ปุณฺณโก อาห –

๑๕๕๗. ‘‘มหานุภาวสฺส มโหรคสฺส, ธีตุกาโม ญาติภโตหมสฺมิ;
ตํ ยาจมานํ สสุโร อโวจ, ยถา มมญฺญิํสุ สุกามนีตํฯ

๑๕๕๘. ‘‘ทเชฺชมุ โข เต สุตนุํ สุเนตฺตํ, สุจิมฺหิตํ จนฺทนลิตฺตคตฺตํ;
สเจ ตุวํ หทยํ ปณฺฑิตสฺส, ธเมฺมน ลทฺธา อิธ มาหเรสิ;
เอเตน วิเตฺตน กุมาริ ลพฺภา, นญฺญํ ธนํ อุตฺตริ ปตฺถยามฯ

๑๕๕๙. ‘‘เอวํ น มูโฬฺหสฺมิ สุโณหิ กเตฺต, น จาปิ เม ทุคฺคหิตตฺถิ กิญฺจิ;
หทเยน เต ธมฺมลเทฺธน นาคา, อิรนฺธตึ นาคกญฺญํ ททนฺติฯ

๑๕๖๐. ‘‘ตสฺมา อหํ ตุยฺหํ วธาย ยุโตฺต, เอวํ มมโตฺถ มรเณน ตุยฺหํ;
อิเธว ตํ นรเก ปาตยิตฺวา, หนฺตฺวาน ตํ หทยมานยิสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ธีตุกาโม**ติ ธีตรํ กาเมมิ ปเตฺถมิ, ธีตุ อตฺถาย วิจรามิฯ **ญาติภโตหมสฺมี**ติ ตสฺมา ตสฺส ญาติภตโก นาม อหํ อมฺหิฯ **ต**นฺติ ตํ นาคกญฺญํฯ **ยาจมาน**นฺติ ยาจนฺตํ มํฯ **ยถา ม**นฺติ ยสฺมา มํฯ **อญฺญิํสู**ติ ชานิํสุฯ **สุกามนีต**นฺติ สุฏฺฐุ เอส กาเมน นีโตติ สุกามนีโต, ตํ สุกามนีตํฯ ตสฺมา สสุโร **‘ทเชฺชมุ โข เต’’**ติอาทิมโวจฯ ตตฺถ **ทเชฺชมู**ติ ทเทยฺยามฯ **สุตนุ**นฺติ สุนฺทรสรีรํฯ **อิธ มาหเรสี**ติ อิธ นาคภวเน ธเมฺมน ลทฺธา อาหเรยฺยาสีติฯ

ตสฺส ตํ กถํ สุตฺวา มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘วิมลาย มม หทเยน กิจฺจํ นตฺถิ, วรุณนาคราเชน มม ธมฺมกถํ สุตฺวา มณินา มํ ปูเชตฺวา ตตฺถ คเตน มม ธมฺมกถิกภาโว วณฺณิโต ภวิสฺสติ, ตโต วิมลาย มม ธมฺมกถาย โทหโฬ อุปฺปโนฺน ภวิสฺสติ, วรุเณน ทุคฺคหิตํ คเหตฺวา ปุณฺณโก อาณโตฺต ภวิสฺสติ, สฺวายํ อตฺตนา ทุคฺคหิเตน มํ มาเรตุํ เอวรูปํ ทุกฺขํ ปาเปสิ, มม ปณฺฑิตภาโว ฐานุปฺปตฺติการณจินฺตนสมตฺถตา อิมสฺมิํ มํ มาเรเนฺต กึ กริสฺสติ, หนฺทาหํ สญฺญาเปสฺสามิ น’’นฺติฯ จิเนฺตตฺวา จ ปน ‘‘มาณว, สาธุนรธมฺมํ นาม ชานามิ, ยาวาหํ น มรามิ, ตาว มํ ปพฺพตมุทฺธนิ นิสีทาเปตฺวา สาธุนรธมฺมํ นาม สุโณหิ, ปจฺฉา ยํ อิจฺฉสิ, ตํ กเรยฺยาสี’’ติ วตฺวา สาธุนรธมฺมํ วเณฺณตฺวา อตฺตโน ชีวิตํ อาหราเปโนฺต โส อโธสิโร โอลมฺพโนฺตว คาถมาห –

๑๕๖๑. ‘‘ขิปฺปํ มมํ อุทฺธร กาติยาน, หทเยน เม ยทิ เต อตฺถิ กิจฺจํ;
เย เกจิเม สาธุนรสฺส ธมฺมา, สพฺพว เต ปาตุกโรมิ อชฺชา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ปุณฺณโก ‘‘อยํ ปณฺฑิเตน เทวมนุสฺสานํ อกถิตปุพฺพํ ธมฺมํ ภวิสฺสติ, ขิปฺปเมว นํ อุทฺธริตฺวา สาธุนรธมฺมํ สุณิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา มหาสตฺตํ อุกฺขิปิตฺวา ปพฺพตมุทฺธนิ นิสีทาเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๕๖๒. ‘‘โส ปุณฺณโก กุรูนํ กตฺตุเสฏฺฐํ, นคมุทฺธนิ ขิปฺปํ ปติฏฺฐเปตฺวา;
อสฺสตฺถมาสีนํ สเมกฺขิยาน, ปริปุจฺฉิ กตฺตารมโนมปญฺญํฯ

๑๕๖๓. ‘‘สมุทฺธโฏ เมสิ ตุวํ ปปาตา, หทเยน เต อชฺช มมตฺถิ กิจฺจํ;
เย เกจิเม สาธุนรสฺส ธมฺมา, สพฺพว เม ปาตุกโรหิ อชฺชา’’ติฯ

ตตฺถ **อสฺสตฺถมาสีน**นฺติ ลทฺธสฺสาสํ หุตฺวา นิสินฺนํฯ **สเมกฺขิยานา**ติ ทิสฺวาฯ **สาธุนรสฺส ธมฺมา**ติ นรสฺส สาธุธมฺมา, สุนฺทรธมฺมาติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต อาห –

๑๕๖๔. ‘‘สมุทฺธโฏ ตฺยสฺมิ อหํ ปปาตา, หทเยน เม ยทิ เต อตฺถิ กิจฺจํ;
เย เกจิเม สาธุนรสฺส ธมฺมา, สพฺพว เต ปาตุกโรมิ อชฺชา’’ติฯ

ตตฺถ **ตฺยสฺมี**ติ ตยา อสฺมิฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘กิลิฏฺฐคโตฺตมฺหิ, นฺหายามิ ตาววา’’ติ อาหฯ ยกฺโขปิ ‘‘สาธู’’ติ นฺหาโนทกํ อาหริตฺวา นฺหาตกาเล มหาสตฺตสฺส ทิพฺพทุสฺสคนฺธมาลาทีนิ ทตฺวา อลงฺกตปฺปฏิยตฺตกาเล ทิพฺพโภชนํ อทาสิฯ อถ มหาสโตฺต ภุตฺตโภชโน กาฬาคิริมตฺถกํ อลงฺการาเปตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา พุทฺธลีลาย สาธุนรธมฺมํ เทเสนฺโต คาถมาห –

๑๕๖๕. ‘‘ยาตานุยายี จ ภวาหิ มาณว, อลฺลญฺจ ปาณึ ปริวชฺชยสฺสุ;
มา จสฺสุ มิเตฺตสุ กทาจิ ทุพฺภี, มา จ วสํ อสตีนํ นิคเจฺฉ’’ติฯ

ตตฺถ **อลฺลญฺจ ปาณึ ปริวชฺชยสฺสู**ติ อลฺลํ ตินฺตํ ปาณึ มา ทหิ มา ฌาเปหิฯ

ยกฺข สํขิเตฺตน ภาสิเต จตฺตาโร สาธุนรธเมฺม พุชฺฌิตุํ อสโกฺกโนฺต วิตฺถาเรน ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๑๕๖๖. ‘‘กถํ นุ ยาตํ อนุยายิ โหติ, อลฺลญฺจ ปาณึ ทหเต กถํ โส;
อสตี จ กา โก ปน มิตฺตทุโพฺภ, อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถ’’นฺติฯ

มหาสโตฺตปิสฺส กเถสิ –

๑๕๖๗. ‘‘อสนฺถุตํ โนปิ จ ทิฏฺฐปุพฺพํ, โย อาสเนนาปิ นิมนฺตเยยฺย;
ตเสฺสว อตฺถํ ปุริโส กเรยฺย, ยาตานุยายีติ ตมาหุ ปณฺฑิตาฯ

๑๕๖๘. ‘‘ยเสฺสกรตฺตมฺปิ ฆเร วเสยฺย, ยตฺถนฺนปานํ ปุริโส ลเภยฺย;

น ตสฺส ปาปํ มนสาปิ จินฺตเย, อทุพฺภปาณึ ทหเต มิตฺตทุโพฺภฯ

๑๕๖๙. ‘‘ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย, นิสีเทยฺย สเยยฺย วา;
น ตสฺส สาขํ ภเญฺชยฺย, มิตฺตทุโพฺภ หิ ปาปโกฯ

๑๕๗๐. ‘‘ปุณฺณมฺปิ เจมํ ปถวึ ธเนน, ทชฺชิตฺถิยา ปุริโส สมฺมตาย;
ลทฺธา ขณํ อติมเญฺญยฺย ตมฺปิ, ตาสํ วสํ อสตีนํ น คเจฺฉฯ

๑๕๗๑. ‘‘เอวํ โข ยาตํ อนุยายิ โหติ,
อลฺลญฺจ ปาณึ ทหเต ปุเนวํ;
อสตี จ สา โส ปน มิตฺตทุโพฺภ,
โส ธมฺมิโก โหหิ ชหสฺสุ อธมฺม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อสนฺถุต**นฺติ เอกาหทฺวีหมฺปิ เอกโต อวุตฺถปุพฺพํฯ **โย อาสเนนาปี**ติ โย เอวรูปํ ปุคฺคลํ อาสนมเตฺตนปิ นิมนฺตเยยฺย, ปเคว อนฺนปานาทีหิฯ **ตเสฺสวา**ติ ตสฺส ปุพฺพการิสฺส อตฺถํ ปุริโส กโรเตวฯ **ยาตานุยายี**ติ ปุพฺพการิตาย ยาตสฺส ปุคฺคลสฺส อนุยายี ฯ ปฐมํ กโรนฺต หิ ยายี นาม, ปจฺฉา กโรนฺต อนุยายี นามาติ เอวํ ปณฺฑิตา กเถนฺติฯ อยํ เทวราช, ปฐโม สาธุนรธโมฺมฯ **อทุพฺภปาณิ**นฺติ อทุพฺภกํ อตฺตโน ภุญฺชนหตฺถเมว ทหโนฺต หิ มิตฺตทุพฺภี นาม โหติฯ อิติ อลฺลหตฺถสฺส อชฺฌาปนํ นาม อยํ ทุติโย สาธุนรธโมฺมฯ **น ตสฺสา**ติ ตสฺส สาขํ วา ปตฺตํ วา น ภเญฺชยฺยฯ กึการณา? มิตฺตทุโพฺภ หิ ปาปโกฯ อิติ ปริภุตฺตจฺฉายสฺส อเจตนสฺส รุกฺขสฺสปิ ปาปํ กโรนฺต มิตฺตทุพฺภี นาม โหติ, กิมงฺค ปน มนุสฺสภูตสฺสาติฯ เอวํ มิเตฺตสุ อทุพฺภนํ นาม อยํ ตติโย สาธุนรธโมฺมฯ **ทชฺชิตฺถิยา**ติ ทเทยฺย อิตฺถิยาฯ **สมฺมตายา**ติ ‘‘อหเมว ตสฺสา ปิโย, น อโญฺญ, มเญฺญว สา อิจฺฉตี’’ติ เอวํ สุฎฺฐุ มตายฯ **ลทฺธา ขณ**นฺติ อติจารสฺส โอกาสํ ลภิตฺวาฯ **อสตีน**นฺติ อสทฺธมฺมสมนฺนาคตานํ อิตฺถีนํฯ อิติ มาตุคามํ นิสฺสาย ปาปสฺส อกรณํ นาม อยํ จตุโตฺถ สาธุนรธโมฺมฯ **โส ธมฺมิโก โหหี**ติ เทวราช, โส ตฺวํ อิเมหิ จตูหิ สาธุนรธเมฺมหิ ยุโตฺต โหหีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ยกฺขสฺส จตฺตาโร สาธุนรธเมฺม พุทฺธลีลาย กเถสิฯ

สาธุนรธมฺมกณฺฑํ นิฎฺฐิตํฯ

กาฬาคิริกณฺฑํ

เต ธเมฺม สุณโนฺตเยว ปุณฺณโก สลฺลเกฺขสิ ‘‘จตูสุปิ ฐาเนสุ ปณฺฑิโต อตฺตโน ชีวิตเมว ยาจติ, อยํ โข มยฺหํ ปุเพฺพ อสนฺถุตเสฺสว สกฺการมกาสิ, อหมสฺส นิเวสเน ตีหํ มหนฺตํ ยสํ อนุภวโนฺต วสึ, อหญฺจิมํ ปาปกมฺมํ กโรโนฺต มาตุคามํ นิสฺสาย กโรมิ, สพฺพถาปิ อหเมว มิตฺตทุพฺภีฯ สเจ ปณฺฑิตํ อปรชฺฌามิ, น สาธุนรธเมฺม วตฺติสฺสามิ นาม, ตสฺมา กึ เม นาคมาณวิกาย, อินฺทปตฺถนครวาสีนํ อสฺสุมุขานิ หาเสโนฺต อิมํ เวเคน ตตฺถ เนตฺวา ธมฺมสภายํ โอตาเรสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๕๗๒. ‘‘เอวสึ อหํ ตุยฺห ตีหํ อคาเร, อเนฺนน ปาเนน อุปฎฺฐิโตสฺมิ;
มิโตฺต มมาสี วิสชฺชามหํ ตํ, กามํ ฆรํ อุตฺตมปญฺญ คจฺฉฯ

๑๕๗๓. อปิ หายตุ นาคกุลา อโตฺถ, อลมฺปิ เม นาคกญฺญาย โหตุ;

โส ตุวํ สเกเนว สุภาสิเตน, มุโตฺตสิ เม อชฺช วธาย ปญฺญา’’ติฯ

ตตฺถ **อุปฎฺฐิโตสฺมี**ติ ตยา อุปฎฺฐิโตสฺมิฯ **วิสชฺชามหํ ต**นฺติ วิสฺสเชฺชมิ อหํ ตํฯ **กาม**นฺติ เอกํเสนฯ **วธายา**ติ วธโตฯ **ปญฺญา**ติ ปญฺญวนฺตฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘มาณว, ตฺวํ ตาว มํ อตฺตโน ฆรํ มา เปเสหิ, นาคภวนเมว มํ เนหี’’ติ วทโนฺต คาถมาห –

๑๕๗๔. ‘‘หนฺท ตุวํ ยกฺข มมมฺปิ เนหิ, สสฺรุํ เต อตฺถํ มยิ จรสฺสุ;
มยญฺจ นาคาธิปตึ วิมานํ, ทเกฺขมุ นาคสฺส อทิฎฺฐปุพฺพ’’นฺติฯ

ตตฺถ **หนฺทา**ติ ววสฺสคฺคเตฺถ นิปาโตฯ **สสฺรุํ เต อตฺถํ มยิ จรสฺสู**ติ ตว สสฺรุสฺส สนฺตกํ อตฺถํ มยิ จร มา นาเสหิฯ **นาคาธิปตึ วิมาน**นฺติ อหมฺปิ นาคาธิปติญฺจ วิมานญฺจสฺส อทิฎฺฐปุพฺพํ ปเสฺสยฺยํฯ

ตํ สุตฺวา ปุณฺณโก อาห –

๑๕๗๕. ‘‘ยํ เว นรสฺส อหิตาย อสฺส, น ตํ ปโญฺญ อรหติ ทสฺสนาย;
อถ เกน วเณฺณน อมิตฺตคามํ, ตุวมิจฺฉสิ อุตฺตมปญฺญ คนฺตุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อมิตฺตคาม**นฺติ อมิตฺตสฺส วสนฎฺฐานํ, อมิตฺตสมาคมนฺติ อโตฺถฯ

อถ นํ มหาสโตฺต อาห –

๑๕๗๖. ‘‘อทฺธา ปชานามิ อหมฺปิ เอตํ, น ตํ ปโญฺญ อรหติ ทสฺสนาย;
ปาปญฺจ เม นตฺถิ กตํ กุหิญฺจิ, ตสฺมา น สเงฺก มรณาคมายา’’ติฯ

ตตฺถ **มรณาคมายา**ติ มรณสฺส อาคมายฯ

อปิจ , เทวราช, ตาทิโส ยโกฺข กกฺขโฬ มยา ธมฺมกถาย ปโลเภตฺวา มุทุกโต, อิทาเนว มํ ‘‘อลํ เม นาคมาณวิกาย, อตฺตโน ฆรํ ยาหี’’ติ วเทสิ, นาคราชสฺส มุทุกรณํ มม ภาโร, เนหิเยว มํ ตตฺถาติฯ ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา ปุณฺณโก ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ตุฎฺฐจิโตฺต อาห –

๑๕๗๗. ‘‘หนฺท จ ฐานํ อตุลานุภาวํ, มยา สห ทกฺขสิ เอหิ กเตฺต;
ยตฺถจฺฉติ นจฺจคีเตหิ นาโค, ราชา ยถา เวสฺสวโณ นฬิญฺญํฯ

๑๕๗๘. ‘‘ตํ นาคกญฺญา จริตํ คเณน, นิกีฬิตํ นิจฺจมโห จ รตฺตึ;
ปหูตมาลฺยํ พหุปุปฺผฉนฺนํ, โอภาสตี วิชฺชุริวนฺตลิเกฺขฯ

๑๕๗๙. ‘‘อนฺนนน ปาเนน อุเปตรูปํ, นเจฺจหิ คีเตหิ จ วาทิเตหิ;
ปริปูรํ กญฺญาหิ อลงฺกตาหิ, อุปโสภติ วตฺถปิลนฺธเนนา’’ติฯ

ตตฺถ **หนฺท จา**ติ นิปาตมตฺตเมวฯ **ฐาน**นฺติ นาคราชสฺส วสนฎฺฐานํฯ **นฬิญฺญ**นฺติ นฬินิยํ นาม ราชธานิยํฯ **จริตํ คเณนา**ติ ตํ นาคกญฺญานํ คเณน จริตํฯ **นิกีฬิต**นฺติ นิจฺจํ อโห จ รตฺติญฺจ นาคกญฺญาหิ กีฬิตานุกีฬิตํฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุณฺณโก มหาสตฺตํ อสฺสปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา ตตฺถ เนสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๕๘๐. ‘‘โส ปุณฺณโก กุรูนํ กตฺตุเสฏฺฐํ, นิสีทยี ปจฺฉโต อาสนสฺมึ;
อาทาย กตฺตารมโนมปญฺญํ, อุปานยี ภวนํ นาครโญฺญฯ

๑๕๘๑. ‘‘ปตฺวาน ฐานํ อตุลานุภาวํ, อฏฺฐาสิ กตฺตา ปจฺฉโต ปุณฺณกสฺส;
สามคฺคิเปกฺขมาโน นาคราชา, ปุเพฺพว ชามาตรมชฺฌภาสถา’’ติฯ

ตตฺถ **โส ปุณฺณโก**ติ ภิกฺขเว, โส เอวํ นาคภวนํ วเณฺณตฺวา ปณฺฑิตํ อตฺตโน อาชญฺญํ อาโรเปตฺวา นาคภวนํ เนสิฯ **ฐาน**นฺติ นาคราชสฺส วสนฏฺฐานํฯ **ปจฺฉโต ปุณฺณกสฺสา**ติ ปุณฺณกสฺส กิร เอตทโหสิ ‘‘สเจ นาคราชา ปณฺฑิตํ ทิสฺวา มุทุจิโตฺต ภวิสฺสติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ, ตสฺส ตํ อปสฺสนฺตเสฺสว สินฺธวํ อาโรเปตฺวา อาทาย คมิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ ปจฺฉโต ฐเปสิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ปจฺฉโต ปุณฺณกสฺสา’’ติฯ **สามคฺคิเปกฺขมาโน**ติ สามคฺคึ อเปกฺขมาโนฯ ‘‘สามํ อเปกฺขี’’ติปิ ปาโฐ, อตฺตโน ชามาตรํ ปสฺสิตฺวา ปฐมตรํ สยเมว อชฺฌภาสถาติ อโตฺถฯ

นาคราชา อาห –

๑๕๘๒. ‘‘ยนฺนุ ตุวํ อคมา มจฺจโลกํ, อเนฺวสมาโน หทยํ ปณฺฑิตสฺส;
กจฺจิ สมิเทฺธน อิธานุปโตฺต, อาทาย กตฺตารมโนมปญฺญ’’นฺติฯ

ตตฺถ **กจฺจิ สมิเทฺธนา**ติ กจฺจิ เต มโนรเถน สมิเทฺธน นิปฺผเนฺนน อิธาคโตสีติ ปุจฺฉติฯ

ปุณฺณโก อาห –

๑๕๘๓. ‘‘อยญฺหิ โส อาคโต ยํ ตฺวมิจฺฉสิ, ธเมฺมน ลโทฺธ มม ธมฺมปาโล;
ตํ ปสฺสถ สมฺมุขา ภาสมานํ, สุโข หเว สปฺปุริเสหิ สงฺคโม’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ ตฺวมิจฺฉสี**ติ ยํ ตฺวํ อิจฺฉสิฯ ‘‘ยนฺตฺ มิจฺฉสี’’ติปิ ปาโฐฯ **สมฺมุขา ภาสมาน**นฺติ ตํ โลกสกฺกตํ ธมฺมปาลํ อิทานิ มธุเรน สเรน ธมฺมํ ภาสมานํ สมฺมุขาว ปสฺสถ, สปฺปุริเสหิ เอกฏฺฐาเน สมาคโม หิ นาม สุโข โหตีติฯ

กาฬาคิริกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

ตโต นาคราชา มหาสตฺตํ ทิสฺวา คาถมาห –

๑๕๘๔. ‘‘อทิฏฺฐปุพฺพํ ทิสฺวาน, มโจฺจ มจฺจุภยฏฺฏิโต;
พฺยมฺหิโต นาภิวาเทสิ, นยิทํ ปญฺญวตามิวา’’ติฯ

ตตฺถ **พฺยมฺหิโต**ติ ภีโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ปณฺฑิต, ตฺวํ อทิฏฺฐปุพฺพํ นาคภวนํ ทิสฺวา มรณภเยน อฏฺฏิโต ภีโต หุตฺวา ยํ มํ นาภิวาเทสิ, อิทํ การณํ ปญฺญวนฺตานํ น โหตีติฯ

เอวํ วนฺทนํ ปจฺจาสีสนฺตํ นาคราชานํ มหาสโตฺต ‘‘น ตฺวํ มยา วนฺทิตโพฺพ’’ติ อวตฺวาว อตฺตโน ญาณวนฺตตาย อุปายโกสเลฺลน ‘‘อหํ วชฺฌปฺปตฺตภาเวน นํ ตํ วนฺทามี’’ติ วทโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๕๘๕. ‘‘น จมฺหิ พฺยมฺหิโต นาค, น จ มจฺจุภยฏฺฏิโต;
น วโชฺฌ อภิวาเทยฺย, วชฺฌํ วา นาภิวาทเยฯ

๑๕๘๖. ‘‘กถํ โน อภิวาเทยฺย, อภิวาทาปเยถ เว;
ยํ นโร หนฺตุมิเจฺฉยฺย, ตํ กมฺมํ นุปปชฺชตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – เนวาหํ, นาคราช, อทิฏฺฐปุพฺพํ นาคภวนํ ทิสฺวา ภีโต, น มรณภยฏฺฏิโตฯ มาทิสสฺส หิ มรณภยํ นาม นตฺถิ, วโชฺฌ ปน อภิวาเทตุํ, วชฺฌํ วา อวโชฺฌปิ อภิวาทาเปตุํ น ลภติฯ ยญฺหิ นโร หนฺตุมิเจฺฉยฺย, โส ตํ กถํ นุ อภิวาเทยฺย, กถํ วา เตน อตฺตานํ อภิวาทาปเยถ เวฯ ตสฺส หิ ตํ กมฺมํ น อุปปชฺชติฯ ตฺวญฺจ กิร มํ มาราเปตุํ อิมํ อาณาเปสิ, กถาหํ ตํ วนฺทาธีติฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา มหาสตฺตสฺส ถุติํ กโรโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๕๘๗. ‘‘เอวเมตํ ยถา พฺรูสิ, สจฺจํ ภาสสิ ปณฺฑิต;
น วโชฺฌ อภิวาเทยฺย, วชฺฌํ วา นาภิวาทเยฯ

๑๕๘๘. กถํ โน อภิวาเทยฺย, อภิวาทาปเยถ เว;
ยํ นโร หนฺตุมิเจฺฉยฺย, ตํ กมฺมํ นุปปชฺชตี’’ติฯ

อิทานิ มหาสโตฺต นาคราเชน สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต อาห –

๑๕๘๙. ‘‘อสสฺสตํ สสฺสตํ นุ ตวยิทํ, อิทฺธี ชุตี พลวีริยูปปตฺติ;
ปุจฺฉามิ ตํ นาคราเชตมตฺถํ, กถํ นุ เต ลทฺธมิทํ วิมานํฯ

๑๕๙๐. ‘‘อธิจฺจลทฺธํ ปริณามชํ เต, สยํกตํ อุทาหุ เทเวหิ ทินฺนํ;
อกฺขาหิ เม นาคราเชตมตฺถํ, ยเถว เต ลทฺธมิทํ วิมาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตวยิท**นฺติ อิทํ ตว ยสชาตํ, วิมานํ วา อสสฺสตํ สสฺสตสทิสํ, ‘‘มา โข ยสํ นิสฺสาย ปาปมกาสี’’ติ อิมินา ปเทน อตฺตโน ชีวิตํ ยาจติฯ **อิทฺธี**ติ นาคอิทฺธิ จ นาคชุติ จ กายพลญฺจ เจตสิกวีริยญฺจ นาคภวเน อุปปตฺติ จ ยญฺจ เต อิทํ วิมานํ, ปุจฺฉามิ ตํ นาคราช, เอตมตฺถํ, กถํ นุ เต อิทํ สพฺพํ ลทฺธนฺติฯ **อธิจฺจลทฺธ**นฺติ กิํ นุ ตยา อิทํ วิมานํ เอวํ สมฺปนฺนํ อธิจฺจ อการเณน ลทฺธํ, อุทาหุ อุตุปริณามชํ เต อิทํ, อุทาหุ สยํ สหเตฺถเนว กตํ, อุทาหุ เทเวหิ เต ทินฺนํ, ยเถว เต อิทํ ลทฺธํ, เอตํ เม อตฺถํ อกฺขาหีติฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา อาห –

๑๕๙๑. ‘‘นาธิจฺจลทฺธํ น ปริณามชํ เม, น สยํกตํ นาปิ เทเวหิ ทินฺนํ;
สเกหิ กเมฺมหิ อปาปเกหิ, ปุเญฺญหิ เม ลทฺธมิทํ วิมาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **อปาปเกหี**ติ อลามเกหิฯ

ตโต มหาสโตฺต อาห –

๑๕๙๒. ‘‘กิํ เต วตํ กิํ ปน พฺรหฺมจริยํ, กิสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก;
อิทฺธี ชุตี พลวีริยูปปตฺติ, อิทญฺจ เต นาค มหาวิมาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **กึ เต วต**นฺติ นาคราช, ปุริมภเว ตว กึ วตํ อโหสิ, โก ปน พฺรหฺมจริยวาโส, กตรสฺส สุจริตเสฺสเวส อิทฺธิอาทิโก วิปาโกติฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา อาห –

๑๕๙๓. ‘‘อหญฺจ ภริยา จ มนุสฺสโลเก, สทฺธา อุโภ ทานปตี อหุมฺหา;
โอปานภูตํ เม ฆรํ ตทาสิ, สนฺตปฺปิตา สมณพฺราหฺมณา จฯ

๑๕๙๔. ‘‘มาลญฺจ คนฺธญฺจ วิเลปนญฺจ, ปทีปิยํ เสยฺยมุปสฺสยญฺจ;
อจฺฉาทนํ สายนมนฺนปานํ, สกฺกจฺจ ทานานิ อทมฺห ตตฺถฯ

๑๕๙๕. ‘‘ตํ เม วตํ ตํ ปน พฺรหฺมจริยํ, ตสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก;
อิทฺธี ชุตี พลวีริยูปปตฺติ, อิทญฺจ เม ธีร มหาวิมาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **มนุสฺสโลเก**ติ องฺครฏฺเฐ กาลจมฺปานคเรฯ **ตํ เม วต**นฺติ ตํ สกฺกจฺจํ ทินฺนทานเมว มยฺหํ วตฺตสมาทานญฺจ พฺรหฺมจริยญฺจ อโหสิ, ตเสฺสว สุจริตสฺส อยํ อิทฺธาทิโก วิปาโกติฯ

มหาสโตฺต อาห –

๑๕๙๖. ‘‘เอวํ เจ เต ลทฺธมิทํ วิมานํ, ชานาสิ ปุญฺญานํ ผลูปปตฺตึ;
ตสฺมา หิ ธมฺมํ จร อปฺปมโตฺต, ยถา วิมานํ ปุน มาวเสสี’’ติฯ

ตตฺถ **ชานาสี**ติ สเจ ตยา ทานานุภาเวน ตํ ลทฺธํ, เอวํ สเนฺต ชานาสิ นาม ปุญฺญานํ ผลญฺจ ปุญฺญผเลน นิพฺพตฺตํ อุปปตฺติญฺจฯ **ตสฺมา หี**ติ ยสฺมา ปุเญฺญหิ ตยา อิทํ ลทฺธํ, ตสฺมาฯ **ปุน มาวเสสี**ติ ปุนปิ ยถา อิมํ นาคภวนํ อชฺฌาวสสิ, เอวํ ธมฺมํ จรฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา อาห –

๑๕๙๗. ‘‘นยิธ สนฺติ สมณพฺราหฺมณา จ, เยสนฺนปานานิ ทเทมุ กเตฺต;
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถํ, ยถา วิมานํ ปุน มาวเสมา’’ติฯ

มหาสโตฺต อาห –

๑๕๙๘. ‘‘โภคี หิ เต สนฺติ อิธูปปนฺนา, ปุตฺตา จ ทารา อนุชีวิโน จ;
เตสุ ตุวํ วจสา กมฺมุนา จ, อสมฺปทุโฏฺฐ จ ภวาหิ นิจฺจํฯ

๑๕๙๙. ‘‘เอวํ ตุวํ นาค อสมฺปโทสํ, อนุปาลย วจสา กมฺมุนา จ;
ฐตฺวา อิธ ยาวตายุกํ วิมาเน, อุทฺธํ อิโต คจฺฉสิ เทวโลก’’นฺติฯ

ตตฺถ **โภคี**ติ โภคิโน, นาคาติ อโตฺถฯ **เตสู**ติ เตสุ ปุตฺตทาราทีสุ โภคีสุ วาจาย กเมฺมน จ นิจฺจํ อสมฺปทุโฏฺฐ ภวฯ **อนุปาลยา**ติ เอวํ ปุตฺตาทีสุ เจว เสสสเตฺตสุ จ เมตฺตจิตฺตสงฺขาตํ อสมฺปโทสํ อนุรกฺขฯ **อุทฺธํ อิโต**ติ อิโต นาคภวนโต จุโต อุปริเทวโลกํ คมิสฺสติฯ เมตฺตจิตฺตญฺหิ ทานโต อติเรกตรํ ปุญฺญนฺติฯ

ตโต นาคราชา มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ‘‘น สกฺกา ปณฺฑิเตน พหิ ปปญฺจํ กาตุํ, วิมลาย ทเสฺสตฺวา สุภาสิตํ สาเวตฺวา โทหฬํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตฺวา ธนญฺจยราชานํ หาเสนฺต

ปณฺฑิตํ เปเสตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา คาถมาห –

๑๖๐๐. ‘‘อทฺธา หิ โส โสจติ ราชเสฏฺฐ, ตยา วินา ยสฺส ตุวํ สชิโพฺพ;
ทุกฺขูปนีโตปิ ตยา สเมจฺจ, วินฺทยฺย โปโส สุขมาตุโรปี’’ติฯ

ตตฺถ **สชิโพฺพ**ติ สชีโว อมโจฺจฯ **สเมจฺจา**ติ ตยา สห สมาคนฺตฺวาฯ **อาตุโรปี**ติ พาฬฺหคิลาโนปิ สมาโนฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต นาคราชสฺส ถุติํ กโรโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๑๖๐๑. ‘‘อทฺธา สตํ ภาสสิ นาค ธมฺมํ, อนุตฺตรํ อตฺถปทํ สุจิณฺณํ;
เอตาทิสิยาสุ หิ อาปทาสุ, ปญฺญายเต มาทิสานํ วิเสโส’’ติฯ

ตตฺถ **อทฺธา สตน**ฺติ เอกํเสน สนฺตานํ ปณฺฑิตานํ ธมฺมํ ภาสสิฯ **อตฺถปทน**ฺติ หิตโกฏฺฐาสํฯ **เอตาทิสิยาสู**ติ เอวรูปาสุ อาปทาสุ เอตาทิเส ภเย อุปฏฺฐิเต มาทิสานํ ปญฺญวนฺตานํ วิเสโส ปญฺญายติฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา อติเรกตรํ ตุโฏฺฐ ตเมว ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๑๖๐๒. ‘‘อกฺขาหิ โน ตายํ มุธา นุ ลโทฺธ, อเกฺขหิ โน ตายํ อเชสิ ชูเต;
ธเมฺมน ลโทฺธ อิติ ตายมาห, กถํ นุ ตฺวํ หตฺถมิมสฺส มาคโต’’ติฯ

ตตฺถ **อกฺขาหิ โน**ติ อาจิกฺข อมฺหากํฯ **ตายน**ฺติ ตํ อยํฯ **มุธา นุ ลโทฺธ**ติ กิํ นุ โข มุธา อมูลเกเนว ลภิ, อุทาหุ ชูเต อเชสิฯ **อิติ ตายมาหา**ติ อยํ ปุณฺณโก ‘‘ธเมฺมน เม ปณฺฑิโต ลโทฺธ’’ติ วทติฯ **กถํ นุ ตฺวํ หตฺถมิมสฺส มาคโต**ติ ตฺวํ กถํ อิมสฺส หตฺถํ อาคโตสิฯ

มหาสโตฺต อาห –

๑๖๐๓. ‘‘โย มิสฺสโร ตตฺถ อโหสิ ราชา, ตมายมเกฺขหิ อเชสิ ชูเต;
โส มํ ชิโต ราชา อิมสฺสทาสิ, ธเมฺมน ลโทฺธสฺมิ อสาหเสนา’’ติฯ

ตตฺถ **โย มิสฺสโร**ติ โย มํ อิสฺสโรฯ **อิมสฺสทาสี**ติ อิมสฺส ปุณฺณกสฺส อทาสิฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา ตุโฏฺฐ อโหสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๖๐๔. ‘‘มโหรโค อตฺตมโน อุทโคฺค, สุตฺวาน ธีรสฺส สุภาสิตานิ;
หเตฺถ คเหตฺวาน อโนมปญฺญํ, ปาเวกฺขิ ภริยาย ตทา สกาเสฯ

๑๖๐๕. ‘‘เยน ตฺวํ วิมเล ปณฺฑุ, เยน ภตฺตํ น รุจฺจติ;
น จ เมตาทิโส วโณฺณ, อยเมโส ตโมนุโทฯ

๑๖๐๖. ‘‘ยสฺส เต หทเยนโตฺถ, อาคตายํ ปภงฺกโร;
ตสฺส วากฺยํ นิสาเมหิ, ทุลฺลภํ ทสฺสนํ ปุนา’’ติฯ

ตตฺถ **ปาเวกฺขี**ติ ปวิโฏฺฐฯ **เยนา**ติ ภเทฺท วิมเล, เยน การเณน ตฺวํ ปณฺฑุ เจว, น จ เต ภตฺตํ รุจฺจติฯ **น จ เมตาทิโส วโณฺณ**ติ ปถวิตเล วา เทวโลเก วา น จ ตาทิโส วโณฺณ

อญฺญสฺส กสฺสจิ อตฺถิ, ยาทิโส เอตสฺส คุณวโณฺณ ปตฺถโฏฯ **อยเมโส ตโมนุโท**ติ ยํ นิสฺสาย ตว โทหโฬ อุปฺปโนฺน, อยเมว โส สพฺพโลกสฺส ตโมนุโทฯ **ปุนา**ติ ปุน เอตสฺส ทสฺสนํ นาม ทุลฺลภนฺติ วทติฯ

วิมลาปิ ตํ ทิสฺวา ปฏิสนฺถารํ อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๖๐๗. ‘‘ทิสฺวาน ตํ วิมลา ภูริปญฺญํ, ทสงฺคุลี อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา;
หเฏฺฐน ภาเวน ปตีตรูปา, อิจฺจพฺรวิ กุรูนํ กตฺตุเสฏฺฐ’’นฺติฯ

ตตฺถ **หเฏฺฐน ภาเวนา**ติ ปหเฏฺฐน จิเตฺตนฯ **ปตีตรูปา**ติ โสมนสฺสชาตาฯ

อิโต ปรํ วิมลาย จ มหาสตฺตสฺส จ วจนปฺปฏิวจนคาถา –

๑๖๐๘. ‘‘อทิฏฺฐปุพฺพํ ทิสฺวาน, มโจฺจ มจฺจุภยฏฺฏิโต;
พฺยมฺหิโต นาภิวาเทสิ, นยิทํ ปญฺญวตามิวฯ

๑๖๐๙. ‘‘น จมฺหิ พฺยมฺหิโต นาคิ, น จ มจฺจุภยฏฺฏิโต;
น วโชฺฌ อภิวาเทยฺย, วชฺฌํ วา นาภิวาทเยฯ

๑๖๑๐. ‘‘กถํ โน อภิวาเทยฺย, อภิวาทาปเยถ เว;
ยํ นโร หนฺตุมิเจฺฉยฺย, ตํ กมฺมํ นุปปชฺชติฯ

๑๖๑๑. ‘‘เอวเมตํ ยถา พฺรูสิ, สจฺจํ ภาสสิ ปณฺฑิต;
น วโชฺฌ อภิวาเทยฺย, วชฺฌํ วา นาภิวาทเยฯ

๑๖๑๒. ‘‘กถํ โน อภิวาเทยฺย, อภิวาทาปเยถ เว;
ยํ นโร หนฺตุมิเจฺฉยฺย, ตํ กมฺมํ นุปปชฺชติฯ

๑๖๑๓. ‘‘อสสฺสตํ สสฺสตํ นุ ตวยิทํ, อิทฺธี ชุตี พลวีริยูปปตฺติ;
ปุจฺฉามิ ตํ นาคกเญฺญตมตฺถํ, กถํ นุ เต ลทฺธมิทํ วิมานํฯ

๑๖๑๔. ‘‘อธิจฺจลทฺธํ ปริณามชํ เต, สยํกตํ อุทาหุ เทเวหิ ทินฺนํ;
อกฺขาหิ เม นาคกเญฺญตมตฺถํ, ยเถว เต ลทฺธมิทํ วิมานํฯ

๑๖๑๕. ‘‘นาธิจฺจลทฺธํ น ปริณามชํ เม, น สยํกถํ นาปิ เทเวหิ ทินฺนํ;
สเกหิ กเมฺมหิ อปาปเกหิ, ปุเญฺญหิ เม ลทฺธมิทํ วิมานํฯ

๑๖๑๖. ‘‘กึ เต วตํ กึ ปน พฺรหฺมจริยํ, กิสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก;
อิทฺธี ชุตี พลวีริยูปปตฺติ, อิทญฺจ เต นาคิ มหาวิมานํฯ

๑๖๑๗. ‘‘อหญฺจ โข สามิโก จาปิ มยฺหํ, สทฺธา อุโภ ทานปตี อหุมฺหา;
โอปานภูตํ เม ฆรํ ตทาสิ, สนฺตปฺปิตา สมณพฺราหฺมณา จฯ

๑๖๑๘. ‘‘มาลญฺจ คนฺธญฺจ วิเลปนญฺจ, ปทีปิยํ เสยฺยมุปสฺสยญฺจ;
อจฺฉาทนํ สายนมนฺนปานํ, สกฺกจฺจ ทานานิ อทมฺห ตตฺถฯ

๑๖๑๙. ‘‘ตํ เม วตํ ตํ ปน พฺรหฺมจริยํ, ตสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก;

อิทฺธี ชุตี พลวีริยูปปตฺติ, อิทญฺจ เม ธีร มหาวิมานํฯ

๑๖๒๐. ‘‘เอวํ เจ เต ลทฺธมิทํ วิมานํ, ชานาสิ ปุญฺญานํ ผลูปปตฺตึ;
ตสฺมา หิ ธมฺมํ จร อปฺปมตฺตา, ยถา วิมานํ ปุน มาวเสสิฯ

๑๖๒๑. ‘‘นยิธ สนฺติ สมณพฺราหฺมณา จ, เยสนฺนปานานิ ททเมฺ กเตฺต;
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถํ, ยถา วิมานํ ปุน มาวเสมฯ

๑๖๒๒. ‘‘โภคี หิ เต สนฺติ อิธูปปนฺนา, ปุตฺตา จ ทารา อนุชีวิโน จ;
เตสุ ตุวํ วจสา กมฺมุนา จ, อสมฺปทุฏฺฐา จ ภวาหิ นิจฺจํฯ

๑๖๒๓. ‘‘เอวํ ตุวํ นาค อสมฺปโทสํ, อนุปาลย วจสา กมฺมุนา จ;
ฐตฺวา อิธ ยาวตายุกํ วิมาเน, อุทฺธํ อิโต คจฺฉสิ เทวโลกํฯ

๑๖๒๔. ‘‘อทฺธา หิ โส โสจติ ราชเสฏฺฐ, ตยา วินา ยสฺส ตุวํ สชิโพฺพ;
ทุกฺขูปนีโตปิ ตยา สเมจฺจ, วินฺทยฺย โปโส สุขมาตุโรปิฯ

๑๖๒๕. ‘‘อทฺธา สตํ ภาสสิ นาค ธมฺมํ, อนุตฺตรํ อตฺถปทํ สุจิณฺณํ;
เอตาทิสิยาสุ หิ อาปทาสุ, ปญฺญายเต มาทิสานํ วิเสโสฯ

๑๖๒๖. ‘‘อกฺขาหิ โน ตายํ มุธา นุ ลทฺธ, อเกฺขหิ โน ตายํ อเชสิ ชูเต;
ธเมฺมน ลทฺธ อิติ ตายมาห, กถํ นุ ตฺวํ หตฺถมิมสฺส มาคโตฯ

๑๖๒๗. ‘‘โย มิสฺสโร ตตฺถ อโหสิ ราชา, ตมายมเกฺขหิ อเชสิ ชูเต;
โส มํ ชิโต ราชา อิมสฺสทาสิ, ธเมฺมน ลทฺธสฺมิ อสาหเสนา’’ติฯ

อิมาสํ คาถานํ อโตฺถ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ

มหาสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา อติเรกตรํ ตุฏฺฐา วิมลา มหาสตฺตํ คเหตฺวา สหสฺสคโนฺธทกฆเฏหิ นฺหาเปตฺวา นฺหานกาเล มหาสตฺตสฺส ทิพฺพทุสฺสทิพฺพคนฺธมาลาทีนิ ทตฺวา อลงฺกตปฺปฏิยตฺตกาเล ทิพฺพโภชนํ โภเชสิฯ มหาสโตฺต ภุตฺตโภชโน อลงฺกตาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา พุทฺธลีลาย ธมฺมํ เทเสสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๖๒๘. ‘‘ยเถว วรุโณ นาโค, ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺถ ปณฺฑิตํ;
ตเถว นาคกญฺญาปิ, ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺถ ปณฺฑิตํฯ

๑๖๒๙. ‘‘ยเถว วรุณํ นาคํ, ธีโร โตเสสิ ปุจฺฉิโต;
ตเถว นาคกญฺญมฺปิ, ธีโร โตเสสิ ปุจฺฉิโตฯ

๑๖๓๐. ‘‘อุโภปิ เต อตฺตมเน วิทิตฺวา, มโหรคํ นาคกญฺญญฺจ ธีโร;
อฉมฺภี อภีโต อโลมหเฏฺฐ, อิจฺจพฺรวิ วรุณํ นาคราชานํฯ

๑๖๓๑. ‘‘มา โรธยิ นาค อายาหมสฺมิ, เยน ตวโตฺถ อิทํ สรีรํ;
หทเยน มํเสน กโรหิ กิจฺจํ, สยํ กริสฺสามิ ยถามติ เต’’ติฯ

ตตฺถ **อฉมฺภี**ติ นิกฺกมฺโปฯ **อโลมหเฏฺฐ**ติ ภเยน อหฏฺฐโลโมฯ **อิจฺจพฺรวี**ติ วีมํสนวเสน อิติ อพฺรวิฯ **มา โรธยี**ติ ‘‘มิตฺตทุพฺภิกมฺมํ กโรมี’’ติ มา ภายิ, ‘‘กถํ นุ โข อิมํ อิทานิ มาเรสฺ

สามี’’ติ วา มา จินฺตยิฯ **นาคา**ติ วรุณํ อาลปติฯ **อายาหมสฺมี**ติ อาโย อหํ อสฺมิ, อยเมว วา ปาโฐฯ **สยํ กริสฺสามี**ติ สเจ ตุวํ ‘‘อิมสฺส สนฺติเก อิทานิ ธมฺมํ เม สุโต’’ติ มํ มาเรตุํ น วิสหสิ, อหเมว ยถา ตว อชฺฌาสโย, ตถา สยํ กริสฺสามีติฯ

นาคราชา อาห –

๑๖๓๒.
‘‘ปญฺญา หเว หทยํ ปณฺฑิตานํ, เต ตฺยมฺห ปญฺญาย มยํ สุตุฏฺฐา;
อนูนนาโม ลภตชฺช ทารํ, อเชฺชว ตํ กุรุโย ปาปยาตู’’ติฯ

ตตฺถ **เต ตฺยมฺหา**ติ เต มยํ ตว ปญฺญาย สุตุฏฺฐาฯ **อนูนนาโม**ติ สมฺปุณฺณนาโม ปุณฺณโก ยกฺขเสนาปติฯ **ลภตชฺช ทารนฺ**ติ ลภตุ อชฺช ทารํ, ททามิ อสฺส ธีตรํ อิรนฺธตึฯ **ปาปยาตู**ติ อเชฺชว ตํ กุรุรฏฺฐํ ปุณฺณโก ปาเปตุฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา วรุโณ นาคราชา อิรนฺธตึ ปุณฺณกสฺส อทาสิฯ โส ตํ ลภิตฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต มหาสเตฺตน สทฺธึ สลฺลปิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๖๓๓.
‘‘ส ปุณฺณโก อตฺตมโน อุทโคฺค, อิรนฺธตึ นาคกญฺญํ ลภิตฺวา;
หฏฺเฐน ภาเวน ปตีตรูโป, อิจฺจพฺรวิ กุรูนํ กตฺตุเสฏฺฐํฯ

๑๖๓๔.
‘‘ภริยาย มํ ตฺวํ อกริ สมงฺคึ, อหญฺจ เต วิธุร กโรมิ กิจฺจํ;
อิทญฺจ เต มณิรตนํ ททามิ, อเชฺชว ตํ กุรุโย ปาปยามี’’ติฯ

ตตฺถ **มณิรตนนฺ**ติ ปณฺฑิต, อหํ ตว คุเณสุ ปสโนฺน อรหามิ ตว อนุจฺฉวิกํ กิจฺจํ กาตุํ, ตสฺมา อิมญฺจ เต จกฺกวตฺติปริโภคํ มณิรตนํ เทมิ, อเชฺชว ตํ อินฺทปตฺถํ ปาเปมีติฯ

อถ มหาสโตฺต ตสฺส ถุตึ กโรโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๑๖๓๕.
‘‘อเชยฺยเมสา ตว โหตุ เมตฺติ, ภริยาย กจฺจาน ปิยาย สทฺธึ;
อานนฺทิ วิโตฺต สุมโน ปตีโต, ทตฺวา มณึ มญฺจ นยินฺทปตฺถ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อเชยฺยเมสา**ติ เอสา ตว ภริยาย สทฺธึ ปิยสํวาสเมตฺติ อเชยฺยา โหตุฯ ‘‘อานนฺทิ วิโตฺต’’ติอาทีหิ ปีติสมงฺคิภาวเมวสฺส วทติฯ **นยินฺทปตฺถนฺ**ติ นย อินฺทปตฺถํฯ

ตํ สุตฺวา ปุณฺณโก ตถา อกาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๖๓๖.
‘‘ส ปุณฺณโก กุรูนํ กตฺตุเสฏฺฐํ, นิสีทยี ปุรโต อาสนสฺมึ;
อาทาย กตฺตารมโนมปญฺญํ, อุปานยี นครํ อินฺทปตฺถํฯ

๑๖๓๗.
‘‘มโน มนุสฺสสฺส ยถาปิ คเจฺฉ, ตโตปิสฺส ขิปฺปตรํ อโหสิ;
ส ปุณฺณโก กุรูนํ กตฺตุเสฏฺฐํ, อุปานยี นครํ อินฺทปตฺถํฯ

๑๖๓๘.
‘‘เอตินฺทปตฺถํ นครํ ปทิสฺสติ, รมฺมานิ จ อมฺพวนานิ ภาคโส;
อหญฺจ ภริยาย สมงฺคิภูโต, ตุวญฺจ ปโตฺตสิ สกํ นิเกต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยถาปิ คเจฺฉ**ติ มโน นาม กิญฺจาปิ น คจฺฉติ, ทูเร อารมฺมณํ คณฺหโนฺต ปน คโตติ วุจฺจติ, ตสฺมา มนสฺส อารมฺมณคฺคหณโตปิ ขิปฺปตรํ ตสฺส มโนมยสินฺธวสฺส คมนํ อโหสีติ เอว

เมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **เอตินฺทปตฺถ**นฺติ อสฺสปิเฎฐ นิสิโนฺนเยวสฺส ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ **สกํ นิเกต**นฺติ ตฺวญฺจ อตฺตโน นิเวสนํ สมฺปโตฺตติ อาหฯ

ตสฺมิํ ปน ทิวเส ปจฺจูสกาเล ราชา สุปินํ อทฺทสฯ เอวรูโป สุปิโน อโหสิ – รโญฺญ นิเวสนทฺวาเร ปญฺญากฺขโนฺธ สีลมยสาโข ปญฺจโครสผโล อลงฺกตหตฺถิควาสฺสปฏิจฺฉโนฺน มหารุโกฺข ฐิโตฯ มหาชโน ตสฺส สกฺการํ กตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิฯ อเถโก กณฺหปุริโส ผรุโส รตฺตสาฎกนิวโตฺถ รตฺตปุปฺผกณฺณธโร อาวุธหโตฺถ อาคนฺตฺวา มหาชนสฺส ปริเทวนฺตเสฺสว ตํ รุกฺขํ สมูลํ ฉินฺทิตฺวา อากฑฺฒโนฺต อาทาย คนฺตฺวา ปุน ตํ อาหริตฺวา ปกติฎฺฐาเนเยว ฐเปตฺวา ปกฺกามีติฯ ราชา ตํ สุปินํ ปริคฺคณฺหโนฺต ''มหารุโกฺข วิย น อโญฺญ โกจิ, วิธุรปณฺฑิโตฯ มหาชนสฺส ปริเทวนฺตเสฺสว ตํ สมูลํ ฉินฺทิตฺวา อาทาย คตปุริโส วิย น อโญฺญ โกจิ, ปณฺฑิตํ คเหตฺวา คตมาณโวฯ ปุน ตํ อาหริตฺวา ปกติฏฺฐาเนเยว ฐเปตฺวา คโต วิย โส มาณโว ปุน ตํ ปณฺฑิตํ อาเนตฺวา ธมฺมสภาย ทฺวาเร ฐเปตฺวา ปกฺกมิสฺสติฯ อทฺธา อชฺช มยํ ปณฺฑิตํ ปสฺสิสฺสามา''ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา โสมนสฺสปโตฺต สกลนครํ อลงฺการาเปตฺวา ธมฺมสภํ สชฺชาเปตฺวา อลงฺกตรตนมณฺฑเป ธมฺมาสนํ ปญฺญาเปตฺวา เอกสตราชอมจฺจคณนครวาสิชานปทปริวุโต ''อชฺช ตุเมฺห ปณฺฑิตํ ปสฺสิสฺสถ, มา โสจิตฺถา''ติ มหาชนํ อสฺสาเสตฺวา ปณฺฑิตสฺส อาคมนํ โอโลเกโนฺต ธมฺมสภายํ นิสีทิฯ อมจฺจาทโยปิ นิสีทิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ ปุณฺณโกปิ ปณฺฑิตํ โอตาเรตฺวา ธมฺมสภาย ทฺวาเร ปริสมเชฺฌเยว ฐเปตฺวา อิรนฺธติํ อาทาย เทวนครเมว คโตฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๖๓๙. ''ส ปุณฺณโก กุรูนํ กตฺตุเสฏฺฐํ, โอโรปิย ธมฺมสภาย มเชฺฌ;
อาชญฺญมารุยฺห อโนมวโณฺณ, ปกฺกามิ เวหายสมนฺตลิเกฺขฯ

๑๖๔๐. ''ตํ ทิสฺวา ราชา ปรมปฺปตีโต, อุฎฺฐาย พาหาหิ ปลิสฺสชิตฺวา;
อวิกมฺปยํ ธมฺมสภาย มเชฺฌ, นิสีทยี ปมฺขมาสนสฺมิ''นฺติฯ

ตตฺถ **อโนมวโณฺณ**ติ อหีนวโณฺณ อุตฺตมวโณฺณฯ **อวิกมฺปย**นฺติ ภิกฺขเว, โส ราชา ปณฺฑิตํ ปลิสฺสชิตฺวา มหาชนมเชฺฌ อวิกมฺปโนฺต อโนลียโนฺตเยว หเตฺถ คเหตฺวา อตฺตโน อภิมุขํ กตฺวา อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทาเปสิฯ

อถ ราชา เตน สทฺธิํ สโมฺมทิตฺวา มธุรปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต คาถมาห –

๑๖๔๑. ''ตฺวํ โน วิเนตาสิ รถํว นทฺธํ, นนฺทนฺติ ตํ กุรุโย ทสฺสเนน;
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถํ, กถํ ปโมโกฺข อหุ มาณวสฺสา''ติฯ

ตตฺถ **นทฺธ**นฺติ ยถา นทฺธํ รถํ สารถิ วิเนติ, เอวํ ตฺวํ อมฺหากํ การเณน นเยน หิตกิริยาสุ วิเนตาฯ **นนฺทนฺติ ต**นฺติ ตํ ทิสฺวาว อิเม กุรุรฏฺฐวาสิโน ตว ทสฺสเนน นนฺทนฺติฯ **มาณวสฺสา**ติ มาณวสฺส สนฺติกา กถํ ตว ปโมโกฺข อโหสิ? โย วา ตํ มุญฺจนฺตสฺส มาณวสฺส ปโมโกฺข, โส เกน การเณน อโหสีติ อโตฺถฯ

มหาสโตฺต อาห –

๑๖๔๒. ''ยํ มาณโวตฺยาภิวที ชนินฺท, น โส มนุโสฺส นรวีรเสฏฺฐ;
ยทิ เต สุโต ปุณฺณโก นาม ยโกฺข, รโญฺญ กุเวรสฺส หิ โส สชิโพฺพฯ

๑๖๔๓. ภูมินฺธโร วรุโณ นาม นาโค, พฺรหา สุจี วณฺณพลูปปนฺโน;
ตสฺสานุชํ ธีตรํ กามยาโน, อิรนฺธตี นาม สา นาคกญฺญาฯ

๑๖๔๔. ‘‘ตสฺสา สุมชฺฌาย ปิยาย เหตุ, ปตารยิตฺถ มรณาย มยฺหํ;
โส เจว ภริยาย สมงฺคิภูโต, อหญฺจ อนุญฺญาโต มณิ จ ลโทฺธ’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ มาณโวตฺยาภิวที**ติ ชนินฺท ยํ ตฺวํ ‘‘มาณโว’’ติ อภิวทสิฯ **ภูมินฺธโร**ติ ภูมินฺธร นาคภวนวาสีฯ **สา นาคกญฺญา**ติ ยํ นาคกญฺญํ โส ปตฺถยมาโน มม มรณาย ปตารยิ จิตฺตํ ปวเตฺตสิ, สา นาคกญฺญา อิรนฺธตี นามฯ **ปิยาย เหตู**ติ มหาราช, โส หิ นาคราชา จตุโปฺปสถิกปญฺหวิสฺสชฺชเน ปสโนฺน มํ มณินา ปูเชตฺวา นาคภวนํ คโต วิมลาย นาม เทวิยา ตํ มณิํ อทิสฺวา ‘‘เทว, กุหิํ มณี’’ติ ปุจฺฉิโต มม ธมฺมกถิกภาวํ วเณฺณสิฯ สา มยฺหํ ธมฺมกถํ โสตุกามา หุตฺวา มม หทเย โทหฬํ อุปฺปาเทสิฯ นาคราชา ทุคฺคหิเตน ปน ธีตรํ อิรนฺธติํ อาห – ‘‘มาตา, เต วิธุรสฺส หทยมํเส โทหฬินี, ตสฺส หทยมํสํ อาหริตุํ สมตฺถํ สามิกํ ปริเยสาหี’’ติฯ สา ปริเยสนฺตี เวสฺสวณสฺส ภาคิเนยฺยํ ปุณฺณกํ นาม ยกฺขํ ทิสฺวา ตํ อตฺตนิ ปฏิพทฺธจิตฺตํ ญตฺวา ปิตุ สนฺติกํ เนสิฯ อถ นํ โส ‘‘วิธุรปณฺฑิตสฺส หทยมํสํ อาหริตุํ สโกฺกนฺต อิรนฺธติํ ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ ปุณฺณโก เวปุลฺลปพฺพตโต จกฺกวตฺติปริโภคํ มณิรตนํ อาหริตฺวา ตุเมฺหหิ สทฺธิํ ชูตํ กีฬิตฺวา มํ ชินิตฺวา ลภิฯ อหญฺจ มม นิเวสเน ตีหํ วสาเปตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ อกาสิฯ โสปิ มํ อสฺสวาลธิํ คาหาเปตฺวา หิมวเนฺต รุเกฺขสุ จ ปพฺพเตสุ จ โปเถตฺวา มาเรตุํ อสโกฺกโนฺต สตฺตเม วาตกฺขเนฺธ เวรมฺภวาตมุเข จ ปกฺขนฺทิตฺวา อนุปุเพฺพน สฏฺฐิโยชนุเพฺพเธ กาฬาคิริมตฺถเก ฐเปตฺวา สีหเวสาทิวเสน อิทญฺจิทญฺจ รูปํ กตฺวาปิ มาเรตุํ อสโกฺกโนฺต มยา อตฺตโน มารณการณํ ปุโฏฺฐ อาจิกฺขิฯ อถสฺสาหํ สาธุนรธเมฺม กเถสิํฯ ตํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต มํ อิธ อาเนตุกาโม อโหสิฯ

อถาหํ ตํ อาทาย นาคภวนํ คนฺตฺวา นาครโญฺญ จ วิมลาย จ ธมฺมํ เทเสสิํฯ ตโต นาคราชา จ วิมลา จ สพฺพนาคปริสา จ ปสีทิํสุฯ นาคราชา ตตฺถ มยา ฉาหํ วุตฺถกาเล อิรนฺธติํ ปุณฺณกสฺส อทาสิฯ โส ตํ ลภิตฺวา ปสนฺนจิโตฺต หุตฺวา มํ มณิรตเนน ปูเชตฺวา นาคราเชน อาณโตฺต มโนมยสินฺธวํ อาโรเปตฺวา สยํ มชฺฌิมาสเน นิสีทิตฺวา อิรนฺธติํ ปจฺฉิมาสเน นิสีทาเปตฺวา มํ ปุริมาสเน นิสีทาเปตฺวา อิธาคนฺตฺวา ปริสมเชฺฌ โอตาเรตฺวา อิรนฺธติํ อาทาย อตฺตโน นครเมว คโตฯ เอวํ, มหาราช, โส ปุณฺณโก ตสฺสา สุมชฺฌาย ปิยาย เหตุ ปตารยิตฺถ มรณาย มยฺหํฯ อเถวํ มํ นิสฺสาย โส เจว ภริยาย สมงฺคิภูโต, มม ธมฺมกถํ สุตฺวา ปสเนฺนน นาคราเชน อหญฺจ อนุญฺญาโต, ตสฺส ปุณฺณกสฺส สนฺติกา อยํ สพฺพกามทโท จกฺกวตฺติปริโภคมณิ จ ลโทฺธ, คณฺหถ, เทว, อิมํ มณินฺติ รโญฺญ รตนํ อทาสิฯ

ตโต ราชา ปจฺจูสกาเล อตฺตนา ทิฏฺฐสุปินํ นครวาสีนํ กเถตุกาโม ‘‘โภโนฺต, นครวาสิโน อชฺช มยา ทิฏฺฐสุปินํ สุณาถา’’ติ วตฺวา อาห –

๑๖๔๕. ‘‘รุกฺโข หิ มยฺหํ ปทฺวาเร สุชาโต, ปญฺญาขโนฺธ สีลมยสฺส สาขา;
อเตฺถ จ ธเมฺม จ ฐิโต นิปาโก, ควปฺผโล หตฺถิควาสฺสฉโนฺนฯ

๑๖๔๖. ‘‘นจฺจคีตตูริยาภินาทิเต, อุจฺฉิชฺช เสนํ ปุริโส อหาสิ;
โส โน อยํ อาคโต สนฺนิเกตํ, รุกฺขสฺสิมสฺสาปจิติํ กโรถฯ

๑๖๔๗. ‘‘ยํ เกจิ วิตฺตา มม ปจฺจเยน, สเพฺพว เต ปาตุกโรนฺตุ อชฺช;
ติพฺพานิ กตฺวาน อุปายนานิ, รุกฺขสฺสิมสฺสาปจิติํ กโรถฯ

๑๖๔๘. “ย เกจิ พทฺธา มม อตฺถิ รฏฺเ, สพฺพว เต พนฺธนา โมจยนฺตุ;
ยเถวยํ พนฺธนสฺมา ปมุตฺโต, เอวเมเต มุญฺจเร พนฺธนสฺมาฯ

๑๖๔๙. “อุนฺนงฺคลา มาสมิมํ กโรนฺตุ, มํโสทนํ พฺราหฺมณา ภกฺขยนฺตุ;
อมชฺชปา มชฺชรหา ปิวนฺตุ, ปุณฺณาหิ ถาลาหิ ปลิสฺสุตาหิฯ

๑๖๕๐. “มหาปถํ นิจฺจ สมวฺหยนฺตุ, ติพฺพญฺจ รกฺขํ วิทหนฺตุ รฏฺเ;
ยถาญฺญมญฺญํ น วิเหเยยฺยุํ, รุกฺขสฺสิมสฺสาปจิตึ กโรถา’’ติฯ

ตตฺถ **สีลมยสฺส สาขา**ติ เอตสฺส รุกฺขสฺส สีลมยา สาขาฯ **อเตฺถ จ ธมฺมจา**ติ วทฺธิยญฺจ สภาเว จฯ **ิโต นิปาโก**ติ โส ปญฺญามยรุโกฺข ปติฏฺิโตฯ **ควปฺผโล**ติ ปญฺจวิธโครสผโลฯ **หตฺถิควาสฺสฉโนฺน**ติ อลงฺกตหตฺถิควาเสฺสหิ สญฺฉโนฺนฯ **นจฺจคีตตูริยาภินาทิเต**ติ อถ ตสฺส รุกฺขสฺส ปูชํ กโรเนฺตน มหาชเนน ตสฺมึ รุเกฺข เอเตหิ นจฺจาทีหิ อภินาทิเตฯ **อุจฺฉิชฺช เสนํ ปุริโส อหาสี**ติ เอโก กณฺหปุริโส อาคนฺตฺวา ตํ รุกฺขํ อุจฺฉิชฺช ปริวาเรตฺวา ิตํ เสนํ ปลาเปตฺวา อหาสิ คเหตฺวา คโตฯ ปุน โส รุโกฺข อาคนฺตฺวา อมฺหากํ นิเวสนทฺวารเยว ิโตฯ โส โน อยํ รุกฺขสทิโส ปณฺฑิโต สนฺนิเกตํ อาคโตฯ อิทานิ สพฺพว ตุเมฺห รุกฺขสฺส อิมสฺส อปจิตึ กโรถ, มหาสกฺการํ ปวเตฺตถฯ

มม ปจฺจเยนาติ อโมฺภ, อมจฺจา เย เกจิ มํ นิสฺสาย ลเทฺธน ยเสน **วิตฺตา** ตุฏฺจิตฺตา, เต สพฺพ อตฺตโน วิตฺตํ ปาตุกโรนฺตุฯ **ติพฺพานี**ติ พหลานิ มหนฺตานิฯ **อุปายนานี**ติ ปณฺณาการฯ **เย เกจี**ติ อนฺตมโส กีฟนฺตฺถาย พเทฺธ มิคปกฺขิโน อุปาทายฯ **มุญฺจเร**ติ มุญฺจนฺตุฯ **อุนฺนงฺคลา มาสมิมํ กโรนฺตู**ติ อิมํ มาสํ กสนนงฺคลานิ อุสฺสาเปตฺวา เอกมเนฺต เปตฺวา นคเร เภรึ จราเปตฺวา สพฺพว มนุสฺสา มหาฉณํ กโรนฺตุฯ **ภกฺขยนฺตู**ติ ภุญฺชนฺตุฯ **อมชฺชปา**ติ เอตฺถ **อ**-กาโร นิปาตมตฺตํ, มชฺชปา ปุริสา มชฺชรหา อตฺตโน อตฺตโน อาปานฏฺาเนสุ นิสินฺนา ปิวนฺตูติ อโตฺถฯ **ปุณฺณาหิ ถาลาหี**ติ ปุเณฺณหิ ถาเลหิฯ **ปลิสฺสุตาหี**ติ อติปุณฺณตฺตา ปคฺฆรมาเนหิฯ **มหาปถํ นิจฺจ สมวฺหยนฺตู**ติ อโนฺตนคเร อลงฺกตมหาปถํ ราชมคฺคํ นิสฺสาย ิตา เวสิยา นิจฺจกาลํ กิเลสวเสน กิเลสตฺถิกํ ชนํ อวฺหยนฺตูติ อโตฺถฯ **ติพฺพ**นฺติ คาฬฺหํฯ **ยถา**ติ ยถา รกฺขสฺส สุสํวิหิตตฺตา อุนฺนงฺคลา หุตฺวา รุกฺขสฺสิมสฺส อปจิตึ กโรนฺตา อญฺญมญฺญํ น วิเหเยยฺยุํ, เอวํ รกฺขํ สํวิทหนฺตูติ อโตฺถฯ

เอวํ รญฺญา วุเตฺต –

๑๖๕๑. “โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
พหุํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ, ปณฺฑิตสฺสาภิหารยุํฯ

๑๖๕๒. “หตฺถาโรหา อนีกฏฺา, รถิกา ปตฺติการกา;
พหุํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ, ปณฺฑิตสฺสาภิหารยุํฯ

๑๖๕๓. “สมาคตา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
พหุํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ, ปณฺฑิตสฺสาภิหารยุํฯ

๑๖๕๔. “พหุชโน ปสโนฺนสิ, ทิสฺวา ปณฺฑิตมาคเต;
ปณฺฑิตมฺหิ อนุปฺปเตฺต, เจลุเกฺขโป ปวตฺตถา’’ติฯ

ตตฺถ **อภิหารยุ**นฺติ เอวํ รญฺญา อาณตฺตา มหาฉณํ ปฏิยาเทตฺวา สเพฺพ สเตฺต พนฺธนา โมเจตฺวา เอเต สเพฺพ โอโรธาทโย นานปฺปการํ ปณฺณาการํ สชฺชิตฺวา เตน สทฺธึ อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปณฺฑิตสฺส เปเสสุํฯ **ปณฺฑิตมาคเต**ติ ปณฺฑิเต อาคเต ตํ ปณฺฑิตํ ทิสฺวา พหุชโน ปสโนฺน อโหสิฯ

ฉโณ มาเสน โอสานํ อคมาสิฯ ตโต มหาสโตฺต พุทฺธกิจฺจํ สาเธโนฺต วิย มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต ราชานญฺจ อนุสาสโนฺต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา อายุปริโยสาเน สคฺคปรายโณ อโหสิฯ ราชานํ อาทิํ กตฺวา สเพฺพปิ นครวาสิโน ปณฺฑิตโสฺสวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูรยิํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต ปญฺญาสมฺปโนฺน อุปายกุสโลเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปณฺฑิตสฺส มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, เชฏฺฐภริยา ราหุลมาตา, เชฏฺฐปุโตฺต ราหุโล, วิมลา อุปฺปลวณฺณา, วรุณนาคราชา สาริปุโตฺต, สุปณฺณราชา โมคฺคลฺลาโน, สโกฺก อนุรุโทฺธ, ธนญฺจยโกรพฺยราชา อานโนฺท, ปุณฺณโก ฉโนฺน, ปริสา พุทฺธปริสา, วิธุรปณฺฑิโต ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโหสิ’’นฺติฯ

วิธุรชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๕๔๗] ๑๐. เวสฺสนฺตรชาตกวณฺณนา

ทสวรกถาวณฺณนา

ผุสฺสตี วรวณฺณาเภติ อิทํ สตฺถา กปิลวตฺถุํ อุปนิสฺสาย นิโคฺรธาราเม วิหรโนฺต โปกฺขรวสฺสํ อารพฺภ กเถสิฯ ยทา หิ สตฺถา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก อนุกฺกเมน ราชคหํ คนฺตฺวา ตตฺถ เหมนฺตํ วีตินาเมตฺวา อุทายิเตฺถเรน มคฺคเทสเกน วีสติสหสฺสขีณาสวปริวุโต ปฐมคมเนน กปิลวตฺถุํ อคมาสิ, ตทา สกฺยราชาโน ‘‘มยํ อมฺหากํ ญาติเสฏฺฐํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ สนฺนิปติตฺวา ภควโต วสนฏฺฐานํ วีมํสมานา ‘‘นิโคฺรธสกฺกสฺสาราโม รมณีโย’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ตตฺถ สพฺพํ ปฏิชคฺคนวิธิํ กตฺวา คนฺธปุปฺผาทิหตฺถา ปจฺจุคฺคมนํ กโรนฺตา สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิเต ทหรทหเร นาครทารเก จ นาครทาริกาโย จ ปฐมํ ปหิณิํสุ, ตโต ราชกุมาเร จ ราชกุมาริกาโย จฯ เตสํ อนฺตรา สามํ คนฺธปุปฺผจุณฺณาทีหิ สตฺถารํ ปูเชตฺวา ภควนฺตํ คเหตฺวา นิโคฺรธารามเมว อคมิํสุฯ ตตฺถ ภควา วีสติสหสฺสขีณาสวปริวุโต ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิฯ ตทา หิ สากิยา มานชาติกา มานตฺถทฺธาฯ เต ‘‘อยํ สิทฺธตฺถกุมาโร อเมฺหหิ ทหรตโร, อมฺหากํ กนิโฏฺฐ ภาคิเนโยฺย ปุโตฺต นตฺตา’’ติ จิเนฺตตฺวา ทหรทหเร ราชกุมาเร จ ราชกุมาริกาโย จ อาหํสุ ‘‘ตุเมฺห ภควนฺตํ วนฺทถ, มยํ ตุมฺหากํ ปิฏฺฐิโต นิสีทิสฺสามา’’ติฯ

เตสุ เอวํ อวนฺทิตฺวา นิสิเนฺนสุ ภควา เตสํ อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา ‘‘น มํ ญาตโย วนฺทนฺติ, หนฺท อิทาเนว วนฺทาเปสฺสามี’’ติ อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐาย อากาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา เตสํ สีเส ปาทปํสุํ โอกิรมาโน วิย กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล ยมกปาฏิหาริยสทิสํ ปาฏิหาริยํ อกาสิฯ ราชา สุโทฺธทโน ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา อาห ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ชาตทิวเส กาฬเทวลสฺส วนฺทนตฺถํ อุปนีตานํ โว ปาเท ปริวตฺติตฺวา พฺราหฺมณสฺส มตฺถเก ฐิเต ทิสฺวา อหํ ตุมฺหากํ ปาเท วนฺทิํ, อยํ เม ปฐมวนฺทนาฯ ปุนปิ วปฺปมงฺคลทิวเส ชมฺพุจฺฉายาย สิริสยเน นิสินฺนานํ โว ชมฺพุจฺฉายาย อปริวตฺตนํ ทิสฺวาปิ อหํ ตุมฺหากํ ปาเท วนฺทิํ, อยํ เม ทุติยวนฺทนาฯ อิทานิ อิมํ อทิฏฺฐปุพฺพํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวาปิ ตุมฺหากํ ปาเท วนฺทามิ, อยํ เม ตติยวนฺ

ทนา’’ติฯ รญฺญา ปน วนฺทิเต อวนฺทิตฺวา ฐาตุํ สมตฺถ นาม เอกสากิโยปิ นาโหสิ, สพฺเพ วนฺทึสุเยวฯ

อิติ ภควา ญาตโย วนฺทาเปตฺวา อากาสโต โอตริตฺวา ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิฯ นิสินฺเน จ ภควติ สิขาปตฺโต ญาติสมาคโม อโหสิ, สพฺเพ เอกคฺคจิตฺตา หุตฺวา นิสีทึสุฯ ตโต มหาเมโฆ อุฏฺฐหิตฺวา โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิ, ตมฺพวณฺณํ อุทกํ เหฏฺฐา วิรวนฺตํ คจฺฉติฯ เย เตเมตุกามา, เต เตเมนฺติฯ อเตเมตุกามสฺส สรีเร เอกพินฺทุมตฺตมฺปิ น ปตติฯ ตํ ทิสฺวา สพฺเพ อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาตา อเหสุํฯ ‘‘อโห อจฺฉริยํ อโห อพฺภุตํ อโห พุทฺธานํ มหานุภาวตา, เยสํ ญาติสมาคเม เอวรูปํ โปกฺขรวสฺสํ วสฺสี’’ติ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ มม ญาติสมาคเม มหาเมโฆ โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต สิวิรฏฺเฐ เชตุตฺตรนคเร สิวิมหาราชา นาม รชฺชํ กาเรนฺโต สญฺชยํ นาม ปุตฺตํ ปฏิลภิฯ โส ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส มทฺทราชธีตรํ ผุสฺสตึ นาม ราชกญฺญํ อาเนตฺวา รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา ผุสฺสตึ อคฺคมเหสึ อกาสิฯ ตสฺสา อยํ ปุพฺพโยโค – อิโต เอกนวุติกเปฺป วิปสฺสี นาม สตฺถา โลเก อุทปาทิฯ ตสฺมึ พนฺธุมตินครํ นิสฺสาย เขเม มิคทาเย วิหรนฺเต เอโก ราชา รโญฺญ พนฺธุมสฺส อนเคฺฆน จนฺทนสาเรน สทฺธึ สตสหสฺสคฺฆนิกํ สุวณฺณมาลํ เปเสสิฯ รโญฺญ ปน เทฺว ธีตโร อเหสุํฯ โส ตํ ปณฺณาการํ ตาสํ ทาตุกาโม หุตฺวา จนฺทนสารํ เชฏฺฐิกาย อทาสิ, สุวณฺณมาลํ กนิฏฺฐาย อทาสิฯ ตา อุโภปิ ‘‘น มยํ อิมํ อตฺตโน สรีเร ปิฬนฺธิสฺสาม, สตฺถารเมว ปูเชสฺสามา’’ติ จินฺเตตฺวา ราชานํ อาหํสุ ‘‘ตาต, จนฺทนสาเรน จ สุวณฺณมาลาย จ ทสพลํ ปูเชสฺสามา’’ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ เชฏฺฐิกา สุขุมจนฺทนจุณฺณํ กาเรตฺวา สุวณฺณสมุคฺคํ ปูเรตฺวา คณฺหาเปสิฯ กนิฏฺฐภคินี ปน สุวณฺณมาลํ อุรจฺฉทมาลํ การาเปตฺวา สุวณฺณสมุเคฺคน คณฺหาเปสิฯ ตา อุโภปิ มิคทายวิหารํ คนฺตฺวา เชฏฺฐิกา จนฺทนจุเณฺณน ทสพลสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ ปูเชตฺวา เสสจุณฺณานิ คนฺธกุฏิยํ วิกิริตฺวา ‘‘ภเนฺต, อนาคเต ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส มาตา ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ กนิฏฺฐภคินีปิ ตถาคตสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ สุวณฺณมาลาย กเตน อุรจฺฉเทน ปูเชตฺวา ‘‘ภเนฺต, ยาว อรหตฺตปฺปตฺติ, ตาว อิทํ ปสาธนํ มม สรีรา มา วิคตํ โหตู’’ติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถาปิ ตาสํ อนุโมทนํ อกาสิฯ

ตา อุโภปิ ยาวตายุกํ ฐตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตึสุฯ ตาสุ เชฏฺฐภคินี เทวโลกโต มนุสฺสโลกํ , มนุสฺสโลกโต เทวโลกํ สํสรนฺตี เอกนวุติกปฺปาวสาเน อมฺหากํ พุทฺธุปฺปาทกาเล พุทฺธมาตา มหามายาเทวี นาม อโหสิฯ กนิฏฺฐภคินีปิ ตเถว สํสรนฺตี กสฺสปทสพลสฺส กาเล กิกิสฺส รโญฺญ ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ สา จิตฺตกมฺมกตาย วิย อุรจฺฉทมาลาย อลงฺกเตน อุเรน ชาตตฺตา อุรจฺฉทา นาม กุมาริกา หุตฺวา โสฬสวสฺสิกกาเล สตฺถุ ภตฺตานุโมทนํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย อปรภาเค ภตฺตานุโมทนํ สุณเนฺตเนว ปิตรา โสตาปตฺติผลํ ปตฺตทิวเสเยว อรหตฺตํ ปตฺวา ปพฺพชิตฺวา ปรินิพฺพายิฯ กิกิราชาปิ อญฺญา สตฺต ธีตโร ลภิฯ ตาสํ นามานิ –

> ‘‘สมณี สมณคุตฺตา จ, ภิกฺขุนี ภิกฺขทายิกา;
> ธมฺมา เจว สุธมฺมา จ, สงฺฆทาสี จ สตฺตมี’’ติฯ

ตา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท –

> ‘‘เขมา อุปฺปลวณฺณา จ, ปฏาจารา จ โคตมี;

ธมฺมทินฺนา มหามายา, วิสาขา จาปิ สตฺตมี’’ติฯ

ตาสุ ผุสฺสตี สุธมฺมา นาม หุตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา วิปสฺสิสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส กตาย จนฺทนจุณฺณปูชาย ผเลน รตฺตจนฺทนรสปริโปฺผสิเตน วิย สรีเรน ชาตตฺตา ผุสฺสตี นาม กุมาริกา หุตฺวา เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรนฺตี อปรภาเค สกฺกสฺส เทวรโญฺญ อคฺคมเหสี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อถสฺสา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ปญฺจสุ ปุพฺพนิมิเตฺตสุ อุปฺปเนฺนสุ สโกฺก เทวราชา ตสฺสา ปริกฺขีณายุกตํ ญตฺวา มหเนฺตน ยเสน ตํ อาทาย นนฺทนวนุยฺยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตํ อลงฺกตสยนปิเฏฺฐ นิสินฺนํ สยํ สยนปเสฺส นิสีทิตฺวา เอตทโวจ ‘‘ภเทฺท ผุสฺสติ, เต ทส วเร ทมฺมิ, เต คณฺหสฺสู’’ติ วทโนฺต อิมสฺมิํ คาถาสหสฺสปฏิมณฺฑิเต มหาเวสฺสนฺตรชาตเก ปฐมํ คาถมาห –

๑๖๕๕. ‘‘ผุสฺสตี วรวณฺณาเภ, วรสฺสุ ทสธา วเร;
ปถพฺยา จารุปุพฺพงฺคิ, ยํ ตุยฺหํ มนโส ปิย’’นฺติฯ

เอวเมสา มหาเวสฺสนฺตรธมฺมเทสนา เทวโลเก ปติฎฺฐาปิตา นาม โหติฯ

ตตฺถ **ผุสฺสตี**ติ ตํ นาเมนาลปติฯ **วรวณฺณาเภ**ติ วราย วณฺณาภาย สมนฺนาคเตฯ **ทสธา**ติ ทสวิเธฯ **ปถพฺยา**ติ ปถวิยํ คเหตเพฺพ กตฺวา **วรสฺสุ** คณฺหสฺสูติ วทติฯ **จารุปุพฺพงฺคี**ติ จารุนา ปุพฺพเงฺคน วรลกฺขเณน สมนฺนาคเตฯ **ยํ ตุยฺหํ มนโส ปิย**นฺติ ยํ ยํ ตว มนสา ปิยํ, ตํ ตํ ทสหิ โกฎฺฐาเสหิ คณฺหาหีติ วทติฯ

สา อตฺตโน จวนธมฺมตํ อชานนฺตี ปมตฺตา หุตฺวา ทุติยคาถมาห –

๑๖๕๖. ‘‘เทวราช นโม ตฺยตฺถุ, กิํ ปาปํ ปกตํ มยา;
รมฺมา จาเวสิ มํ ฐานา, วาโตว ธรณีรุห’’นฺติฯ

ตตฺถ **นโม ตฺยตฺถู**ติ นโม เต อตฺถุฯ **กิํ ปาป**นฺติ กิํ มยา ตว สนฺติเก ปาปํ ปกตนฺติ ปุจฺฉติฯ **ธรณีรุห**นฺติ รุกฺขํฯ

อถสฺสา ปมตฺตภาวํ ญตฺวา สโกฺก เทว คาถา อภาสิ –

๑๖๕๗. ‘‘น เจว เต กตํ ปาปํ, น จ เม ตฺวมสิ อปฺปิยา;
ปุญฺญญฺจ เต ปริกฺขีณํ, เยน เตวํ วทามหํฯ

๑๖๕๘. ‘‘สนฺติเก มรณํ ตุยฺหํ, วินาภาโว ภวิสฺสติ;
ปฏิคฺคณฺหาหิ เม เอเต, วเร ทส ปเวจฺฉโต’’ติฯ

ตตฺถ **เยน เตว**นฺติ เยน เต เอวํ วทามิฯ **ตุยฺหํ วินาภาโว**ติ ตว อเมฺหหิ สทฺธิํ วิโยโค ภวิสฺสติฯ **ปเวจฺฉโต**ติ ททมานสฺสฯ

สา สกฺกสฺส วจนํ สุตฺวา นิจฺฉเยน อตฺตโน มรณํ ญตฺวา วรํ คณฺหนฺตี อาห –

๑๖๕๙. ‘‘วรํ เจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
สิวิราชสฺส ภทฺทเนฺต, ตตฺถ อสฺสํ นิเวสเนฯ

๑๖๖๐. ‘‘นีลเนตฺตา นีลภมุ, นีลกฺขี จ ยถา มิคี;
ผุสฺสตี นาม นาเมน, ตตฺถปสฺสํ ปุรินฺทนฯ

๑๖๖๑. ‘‘ปุตฺตํ ลเภถ วรทํ, ยาจโยคํ อมจฺฉริํ;
ปูชิตํ ปฏิราชูหิ, กิตฺติมนฺตํ ยสสฺสินํฯ

๑๖๖๒. ‘‘คพฺภํ เม ธารยนฺติยา, มชฺฌิมงฺคํ อนุนฺนตํ;
กุจฺฉิ อนุนฺนโต อสฺส, จาปํว ลิขิตํ สมํฯ

๑๖๖๓. ‘‘ถนา เม นปฺปปเตยฺยุํ, ปลิตา น สนฺตุ วาสว;
กาเย รโช น ลิมฺเปถ, วชฺฌญฺจาปิ ปโมจเยฯ

๑๖๖๔. ‘‘มยูรโกญฺจาภิรุเท, นาริวรคณายุเต;
ขุชฺชเจลาปกากิเณฺณ, สูตมาคธวณฺณิเตฯ

๑๖๖๕. ‘‘จิตฺรคฺคเฬรุฆุสิเต, สุรามํสปโพธเน;
สิวิราชสฺส ภทฺทเนฺต, ตตฺถสฺสํ มเหสี ปิยา’’ติฯ

ตตฺถ **สิวิราชสฺสา**ติ สา สกลชมฺพุทีปตลํ โอโลเกนฺตี อตฺตโน อนุจฺฉวิกํ สิวิรโญฺญ นิเวสนํ ทิสฺวา ตตฺถ อคฺคมเหสิภาวํ ปเตฺถนฺตี เอวมาหฯ **ยถา มิคี**ติ เอกวสฺสิกา หิ มิคโปติกา นีลเนตฺตา โหติ, เตเนวมาหฯ **ตตฺถปสฺส**นฺติ ตตฺถปิ อิมินาว นาเมน อสฺสํฯ **ลเภถา**ติ ลเภยฺยํฯ **วรท**นฺติ อลงฺกตสีสอกฺขิยุคลหทยมํสรุธิรเสตจฺฉตฺตปุตฺตทาเรสุ ยาจิตยาจิตสฺส วรภณฺฑสฺส ทายกํฯ **กุจฺฉี**ติ ‘‘มชฺฌิมงฺค’’นฺติ วุตฺตํ สรูปโต ทเสฺสติฯ **ลิขิต**นฺติ ยถา เฉเกน ธนุกาเรน สมฺมา ลิขิตํ ธนุ อนุนฺนตมชฺฌํ ตุลาวฏฺฏํ สมํ โหติ, เอวรูโป เม กุจฺฉิ ภเวยฺยฯ

นปฺปปเตยฺยุนฺติ ปติตฺวา ลมฺพา น ภเวยฺยุํฯ **ปลิตา น สนฺตุ วาสวา**ติ วาสว เทวเสฏฺฐ, ปลิตานิปิ เม สิรสฺมิํ น สนฺตุ มา ปญฺญายิํสุฯ ‘‘ปลิตานิ สิโรรุหา’’ติปิ ปาโฐฯ **วชฺฌญฺจาปี**ติ กิพฺพิสการกํ ราชาปราธิกํ วชฺฌปฺปตฺตโจรํ อตฺตโน พเลน โมเจตุํ สมตฺถา ภเวยฺยํฯ อิมินา อตฺตโน อิสฺสริยภาวํ ทีเปติฯ **ภูตมาคธวณฺณิเต**ติ โภชนกาลาทีสุ ฤตฺิวเสน กาลํ อาโรเจเนฺตหิ สูเตหิ เจว มาคธเกหิ จ วณฺณิเตฯ **จิตฺรคฺคเฬรุฆุสิเต**ติ ปญฺจงฺคิกตูริยสทฺทสทิสํ มโนรมํ รวํ รวเนฺตหิ สตฺตรตนวิจิเตฺตหิ ทฺวารกวาเฏหิ อุโคฺฆสิเตฯ **สุรามํสปโพธเน**ติ ‘‘ปิวถ, ขาทถา’’ติ สุรามํเสหิ ปโพธิยมานชเน เอวรูเป สิวิราชสฺส นิเวสเน ตสฺส อคฺคมเหสี ภเวยฺยนฺติ อิเม ทส วเร คณฺหิฯ

ตตฺถ สิวิราชสฺส อคฺคมเหสิภาโว ปฐโม วโร, นีลเนตฺตตา ทุติโย, นีลภมุกตา ตติโย, ผุสฺสตีติ นามํ จตุโตฺถ, ปุตฺตปฏิลาโภ ปญฺจโม, อนุนฺนตกุจฺฉิตา ฉโฏฺฐ, อลมฺพตฺถนตา สตฺตโม, อปลิตภาโว อฏฺฐโม, สุขุมจฺฉวิภาโว นวโม, วชฺฌปฺปโมจนสมตฺถตา ทสโม วโรติฯ

สโกฺก อาห –

๑๖๖๖. ‘‘เย เต ทส วรา ทินฺนา, มยา สพฺพงฺคโสภเน;
สิวิราชสฺส วิชิเต, สเพฺพ เต ลจฺฉสี วเร’’ติฯ

อถสฺสา สโกฺก เทวราชา ผุสฺสติยา ทส วเร อทาสิ, ทตฺวา จ ปน ‘‘ภเทฺท ผุสฺสติ, ตว สเพฺพ เต สมิชฺฌนฺตู’’ติ วตฺวา อนุโมทิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๖๖๓. ‘‘อิทํ วตฺวาน มฆวา, เทวราชา สุชมฺปติ;
ผุสฺสติยา วรํ ทตฺวา, อนุโมทิตฺถ วาสโว’’ติฯ

ตตฺถ **อนุโมทิตฺถา**ติ ‘‘สเพฺพ เต ลจฺฉสิ วเร’’ติ เอวํ วเร ทตฺวา ปมุทฺทิโต ตุฎฺฐมานโส อโหสีติ อโตฺถฯ

ทสวรกถา นิฎฺฐิตาฯ

หิมวนฺตวณฺณนา

อิติ สา วเร คเหตฺวา ตโต จุตา มทฺทรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ ชายมานา จ จนฺทนจุณฺณปริกิเณฺณน วิย สรีเรน ชาตาฯ เตนสฺสา นามคฺคหณทิวเส ‘‘ผุสฺสตี’’เตฺวว นามํ กรึสุฯ สา มหเนฺตน ปริวาเรน วฑฺฒิตฺวา โสฬสวสฺสกาเล อุตฺตมรูปธรา อโหสิฯ อถ นํ สิวิมหาราชา ปุตฺตสฺส สญฺชยกุมารสฺส อตฺถาย อาเนตฺวา ตสฺส ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เชฎฺฐิกํ กตฺวา อคฺคมเหสิฎฺฐาเน ฐเปสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ตโต จุตา สา ผุสฺสตี, ฉตฺติเย อุปปชฺชถ;
เชตุตฺตรมฺหิ นคเร, สญฺชเยน สมาคมี’’ติฯ

สา สญฺชยสฺส ปิยา มนาปา อโหสิฯ อถ นํ สโกฺก อาวชฺชมาโน ‘‘มยา ผุสฺสติยา ทินฺนวเรสุ นว วรา สมิทฺธา’’ติ ทิสฺวา ‘‘เอโก ปน ปุตฺตวโร น ตาว สมิชฺฌติ, ตมฺปิสฺสา สมิชฺฌาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ ตทา มหาสโตฺต ตาวตึสเทวโลเก วสติ, อายุ จสฺส ปริกฺขีณํ อโหสิฯ ตํ ญตฺวา สโกฺก ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มาริส, ตยา มนุสฺสโลกํ คนฺตุํ วฎฺฎติ, ตตฺถ สิวิรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฎิสนฺธึ คณฺหิตุํ วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา ตสฺส เจว อเญฺญสญฺจ จวนธมฺมานํ สฎฺฐิสหสฺสานํ เทวปุตฺตานํ ปฎิญฺญํ คเหตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ มหาสโตฺตปิ ตโต จวิตฺวา ตตฺถุปปโนฺน, เสสเทวปุตฺตาปิ สฎฺฐิสหสฺสานํ อมจฺจานํ เคเหสุ นิพฺพตฺตึสุฯ มหาสเตฺต กุจฺฉิคเต ผุสฺสตี โทหฬินี หุตฺวา จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ ราชนิเวสนทฺวาเร จาติ ฉสุ ฐาเนสุ ฉ ทานสาลาโย การาเปตฺวา เทวสิกํ ฉ สตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชตฺวา มหาทานํ ทาตุกามา อโหสิฯ

ราชา ตสฺสา โทหฬํ สุตฺวา เนมิตฺตเก พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิฯ เนมิตฺตกา – ‘‘มหาราช, เทวิยา กุจฺฉิมฺหิ ทานาภิรโต สโตฺต อุปฺปโนฺน, ทาเนน ติตฺตึ น คมิสฺสตี’’ติ วทึสุฯ ตํ สุตฺวา ราชา ตุฎฺฐมานโส หุตฺวา ฉ ทานสาลาโย การาเปตฺวา วุตฺตปฺปการํ ทานํ ปฎฺฐเปสิฯ โพธิสตฺตสฺส ปฎิสนฺธิคฺคหณกาลโต ปฎฺฐาย รโญฺญ อายสฺส ปมาณํ นาม นาโหสิฯ ตสฺส ปุญฺญานุภาเวน สกลชมฺพุทีปราชาโน ปณฺณาการํ ปหิณึสุฯ เทวี มหเนฺตน ปริวาเรน คพฺภํ ธาเรนฺตี ทสมาเส ปริปุเณฺณ นครํ ทฎฺฐุกามา หุตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา นครํ เทวนครํ วิย อลงฺการาเปตฺวา เทวึ รถวรํ อาโรเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กาเรสิฯ ตสฺสา เวสฺสานํ วีถิยา เวมชฺฌํ สมฺปตฺตกาเล กมฺมชวาตา จลึสุฯ อถ อมจฺจา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ตํ สุตฺวา เวสฺสวีถิยํเยว ตสฺสา สูติฆรํ การาเปตฺวา วาสํ คณฺหาเปสิฯ สา ตตฺถ ปุตฺตํ วิชายิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ทส มาเส ธารยิตฺวาน, กโรนฺตี ปุรํ ปทกฺขิณํ;
เวสฺสานํ วีถิยา มเชฺฌ, ชเนสิ ผุสฺสตี มม’’นฺติฯ (จริยา. ๑.๗๖);

มหาสโตฺต มาตุ กุจฺฉิโต นิกฺขโนฺตเยว วิสโท หุตฺวา อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา นิกฺขมิฯ นิกฺขโนฺตเยว จ มาตุ หตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘อมฺม, ทานํ ทสฺสามิ, อตฺถิ กิญฺจิ เต ธน’’นฺติ อาหฯ อถสฺส มาตา ‘‘ตาต, ยถาอชฺฌาสเยน ทานํ เทหี’’ติ ปสาริตหเตฺถ สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปสิฯ มหาสโตฺต หิ อุมงฺคชาตเก อิมสฺมิํ ชาตเก ปจฺฉิมตฺตภาเวติ ตีสุ ฐาเนสุ ชาตมเตฺตเยว มาตรา สทฺธิํ กเถสิฯ อถสฺส นามคฺคหณทิวเส เวสฺสวีถิยํ ชาตตฺตา ‘‘เวสฺสนฺตโร’’ติ นามํ กริํสุฯ

เตน วุตฺตํ –

‘‘น มยฺหํ มตฺติกํ นามํ, นปิ เปตฺติกสมฺภวํ;
ชาโตมฺหิ เวสฺสวีถิยํ, ตสฺมา เวสฺสนฺตโร อหุ’’นฺติฯ (จริยา. ๑.๗๗);

ชาตทิวเสเยว ปนสฺส เอกา อากาสจารินี กเรณุกา อภิมงฺคลสมฺมตํ สพฺพเสตํ หตฺถิโปตกํ อาเนตฺวา มงฺคลหตฺถิฎฺฐาเน ฐเปตฺวา ปกฺกามิฯ ตสฺส มหาสตฺตํ ปจฺจยํ กตฺวา อุปฺปนฺนตฺตา ‘‘ปจฺจโย’’เตฺวว นามํ กริํสุฯ ตํ ทิวสเมว อมจฺจเคเหสุ สฎฺฐิสหสฺสกุมารกา ชายิํสุฯ ราชา มหาสตฺตสฺส อติทีฆาทิโทเส วิวเชฺชตฺวา อลมฺพถนิโย มธุรขีราโย จตุสฎฺฐิ ธาติโย อุปฎฺฐาเปสิฯ เตน สทฺธิํ ชาตานญฺจ สฎฺฐิทารกสหสฺสานํ เอเกกา ธาติโย อุปฎฺฐาเปสิฯ โส สฎฺฐิสหเสฺสหิ ทารเกหิ สทฺธิํ มหเนฺตน ปริวาเรน วฑฺฒติฯ อถสฺส ราชา สตสหสฺสคฺฆนกํ กุมารปิฬนฺธนํ การาเปสิฯ โส จตุปฺปญฺจวสฺสิกกาเล ตํ โอมุญฺจิตฺวา ธาตีนํ ทตฺวา ปุน ตาหิ ทียมานมฺปิ น คณฺหิฯ ตา รโญฺญ อาโรจยิํสุฯ ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘มม ปุเตฺตน ทินฺนํ พฺรหฺมเทยฺยเมว โหตู’’ติ อปรมฺปิ กาเรสิฯ กุมาโร ตมฺปิ อทาสิเยวฯ อิติ ทารกกาเลเยว ธาตีนํ นว วาเร ปิฬนฺธนํ อทาสิฯ

อฎฺฐวสฺสิกกาเล ปน ปาสาทวรคโต สิริสยนปิเฎฺฐ นิสิโนฺนว จิเนฺตสิ ‘‘อหํ พาหิรกทานเมว เทมิ, ตํ มํ น ปริโตเสติ, อชฺฌตฺติกทานํ ทาตุกาโมมฺหิ, สเจ มํ โกจิ สีสํ ยาเจยฺย, สีสํ ฉินฺทิตฺวา ตสฺส ทเทยฺยํฯ สเจปิ มํ โกจิ หทยํ ยาเจยฺย, อุรํ ภินฺทิตฺวา หทยํ นีหริตฺวา ทเทยฺยํฯ สเจ อกฺขีนิ ยาเจยฺย, อกฺขีนิ อุปฺปาเฎตฺวา ทเทยฺยํฯ สเจ สรีรมํสํ ยาเจยฺย, สกลสรีรโต มํสํ ฉินฺทิตฺวา ทเทยฺยํฯ สเจปิ มํ โกจิ รุธิรํ ยาเจยฺย, รุธิรํ คเหตฺวา ทเทยฺยํฯ อถ วาปิ โกจิ ‘ทาโส เม โหหี’ติ วเทยฺย, อตฺตานมสฺส สาเวตฺวา ทาสํ กตฺวา ทเทยฺย’’นฺติฯ ตเสฺสวํ สภาวํ จิเนฺตนฺตสฺส จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา อยํ มหาปถวี มตฺตวรวารโณ วิย คชฺชมานา กมฺปิฯ สิเนรุปพฺพตราชา สุเสทิตเวตฺตงฺกุโร วิย โอนมิตฺวา เชตุตฺตรนคราภิมุโข อฎฺฐาสิฯ ปถวิสเทฺทน เทวา คชฺชโนฺต ขณิกวสฺสํ วสฺสิ, อกาลวิชฺชุลตา นิจฺฉริํสุ, สาคโร สงฺขุภิฯ สโกฺก เทวราชา อโปฺผเฎสิ, มหาพฺรหฺมา สาธุการมทาสิฯ ปถวิตลโต ปฎฺฐาย ยาว พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลํ อโหสิฯ

วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘ยทาหํ ทารโก โหมิ, ชาติยา อฎฺฐวสฺสิโก;
ตทา นิสชฺช ปาสาเท, ทานํ ทาตุํ วิจินฺตยิํฯ

‘‘หทยํ ทเทยฺยํ จกฺขุํ, มํสมฺปิ รุธิรมฺปิ จ;
ทเทยฺยํ กายํ สาเวตฺวา, ยทิ โกจิ ยาจเย มมํฯ

‘‘สภาวํ จินฺตยนฺตสฺส, อกมฺปิตมสณฺฐิตํ;

อกมฺปิ ตตฺถ ปถวี, สิเนรุวนวฏํสกา’’ติฯ (จริยา. ๑.๗๘-๘๐);

โพธิสตฺโต โสฬสวสฺสิกกาเลเยว สพฺพสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ ปาปุณิฯ อถสฺส ปิตา รชฺชํ ทาตุกาโม มาตรา สทฺธึ มนฺเตตฺวา มทฺทราชกุลโต มาตุลธีตรํ มทฺทึ นาม ราชกญฺญํ อาเนตฺวา โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เชฏฺฐิกํ อคฺคมเหสึ กตฺวา มหาสตฺตํ รชฺเช อภิสิญฺจิฯ มหาสตฺโต รชฺเช ปติฏฺฐิตกาลโต ปฏฺฐาย เทวสิกํ ฉ สตสหสฺสานิ วิสฺสชฺเชนฺโต มหาทานํ ปวตฺเตสิฯ อปรภาเค มทฺทิเทวี ปุตฺตํ วิชายิฯ ตํ กญฺจนชาเลน สมฺปฏิจฺฉึสุ, เตนสฺส ‘‘ชาลีกุมาโร’’เตฺวว นามํ กรึสุฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล ธีตรํ วิชายิฯ ตํ กณฺหาชิเนน สมฺปฏิจฺฉึสุ, เตนสฺสา ‘‘กณฺหาชินา’’เตฺวว นามํ กรึสุฯ มหาสตฺโต มาสสฺส ฉกฺขตฺตุํ อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคโต ฉ ทานสาลาโย โอโลเกสิฯ ตทา กาลิงฺครเฏฺฐ ทุพฺพุฏฺฐิกา อโหสิ, สสฺสานิ น สมฺปชฺชึสุ, มนุสฺสานํ มหนฺตํ ฉาตภยํ ปวตฺติฯ มนุสฺสา ชีวิตุํ อสโกฺกนฺตา โจรกมฺมํ กโรนฺติฯ ทุพฺภิกฺขปีฬิตา ชานปทา ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา ราชานํ อุปโกฺกสึสุ ฯ ตํ สุตฺวา รญฺญา ‘‘กึ, ตาตา’’ติ วุเตฺต ตมตฺถํ อาโรจยึสุฯ ราชา ‘‘สาธุ, ตาตา, เทวํ วสฺสาเปสฺสามี’’ติ เต อุโยฺยเชตฺวา สมาทินฺนสีโล อุโปสถวาสํ วสโนฺตปิ เทวํ วสฺสาเปตุํ นาสกฺขิฯ โส นาคเร สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘อหํ สมาทินฺนสีโล สตฺตาหํ อุโปสถวาสํ วสโนฺตปิ เทวํ วสฺสาเปตุํ นาสกฺขึ, กึ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ สเจ, เทว, เทวํ วสฺสาเปตุํ น สโกฺกสิ, เอส เชตุตฺตรนคเร สญฺชยสฺส รโญฺญ ปุโตฺต เวสฺสนฺตโร นาม ทานาภิรโตฯ ตสฺสํ กิร สพฺพเสโต มงฺคลหตฺถี อตฺถิ, ตสฺส คตคตฏฺฐาเน เทโว วสฺสิฯ พฺราหฺมเณ เปเสตฺวา ตํ หตฺถึ ยาจาเปตุํ วฏฺฏติ, อาณาเปถาติฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา พฺราหฺมเณ สนฺนิปาเตตฺวา เตสุ คุณวณฺณสมฺปเนฺน อฏฺฐ ชเน วิจินิตฺวา เตสํ ปริพฺพยํ ทตฺวา ‘‘คจฺฉถ, ตุเมฺห เวสฺสนฺตรํ หตฺถึ ยาจิตฺวา อาเนถา’’ติ เปเสสิฯ พฺราหฺมณา อนุปุเพฺพน เชตุตฺตรนครํ คนฺตฺวา ทานเคฺค ภตฺตํ ปริภุญฺชิตฺวา อตฺตโน สรีรํ รโชปริกิณฺณํ ปํสุมกฺขิตํ กตฺวา ปุณฺณมทิวเส ราชานํ หตฺถึ ยาจิตุกามา หุตฺวา รโญฺญ ทานคฺคํ อาคมนกาเล ปาจีนทฺวารํ อคมํสุฯ ราชาปิ ‘‘ทานคฺคํ โอโลเกสฺสามี’’ติ ปาโตว นฺหตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อลงฺกริตฺวา อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคโต ปาจีนทฺวารํ อคมาสิฯ พฺราหฺมณา ตโตฺถกาสํ อลภิตฺวา ทกฺขิณทฺวารํ คนฺตฺวา อุนฺนตปเทเส ฐตฺวา รโญฺญ ปาจีนทฺวาเร ทานคฺคํ โอโลเกตฺวา ทกฺขิณทฺวาราคมนกาเล หเตฺถ ปสาเรตฺวา ‘‘ชยตุ ภวํ เวสฺสนฺตโร’’ติ ติกฺขตฺตุํ อาหํสุฯ มหาสตฺโต เต พฺราหฺมเณ ทิสฺวา หตฺถึ เตสํ ฐิตฏฺฐานํ เปเสตฺวา หตฺถิกฺขเนฺธ นิสิโนฺน ปฐมํ คาถมาห –

๑๖๖๘. ‘‘ปรูฬฺหกจฺฉนขโลมา , ปงฺกทนฺตา รชสฺสิรา;
ปคฺคยฺห ทกฺขิณํ พาหุํ, กึ มํ ยาจนฺติ พฺราหฺมณา’’ติฯ

พฺราหฺมณา อาหํสุ –

๑๖๖๙. ‘‘รตนํ เทว ยาจาม, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒน;
ททาหิ ปวรํ นาคํ, อีสาทนฺตํ อุรูฬฺหว’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุรูฬฺหว**นฺติ อุพฺพาหนสมตฺถํฯ

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ‘‘อหํ สีสํ อาทึ กตฺวา อชฺฌตฺติกทานํ ทาตุกาโมมฺหิ, อิเม ปน มํ พาหิรกทานเมว ยาจนฺติ, ปูเรสฺสามิ เตสํ มโนรถ’’นฺติ จินฺเตตฺวา หตฺถิกฺขนฺธวรคโต ตติยํ คาถมาห –

๑๖๗๐. ทามิ น วิกมฺปามิ, ยํ มํ ยาจนฺติ พฺราหฺมณา;
ปภินฺนํ กุญฺชรํ ทนฺตึ, โอปวยฺหํ คชุตฺตม''นฺติฯ

ปฏิชานิตฺวา จ ปน –

๑๖๗๑. ''หตฺถิกฺขนฺธโต โอรุยฺห, ราชา จาคาธิมานโส;
พฺราหฺมณานํ อทา ทานํ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน''ติฯ

ตตฺถ **โอปวยฺห**นฺติ ราชวาหนํฯ **จาคาธิมานโส**ติ จาเคน อธิกมานโส ราชาฯ **พฺราหฺมณานํ อทา ทาน**นฺติ โส วารณสฺส อนลงฺกตฏฺฐานํ โอโลกนตฺถํ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อนลงฺกตฏฺฐานํ อทิสฺวา กุสุมมิสฺสกสุคนฺธทกปูริตํ สุวณฺณภิงฺคารํ คเหตฺวา ''อิโต เอถา''ติ วตฺวา อลงฺกตรชตทามสทิสํ หตฺถิโสณฺฑํ คเหตฺวา เตสํ หตฺเถ ฐเปตฺวา อุทกํ ปาเตตฺวา อลงฺกตวารณํ พฺราหฺมณานํ อทาสิฯ

ตสฺส จตูสุ ปาเทสุ อลงฺกาโร จตฺตาริ สตสหสฺสานิ อคฺฆติ, อุโภสุ ปเสฺสสุ อลงฺกาโร เทฺว สตสหสฺสานิ, เหฏฺฐา อุทเร กมฺพลํ สตสหสฺสํ, ปิฏฺฐิยํ มุตฺตชาลํ มณิชาลํ กญฺจนชาลนฺติ ตีณิ ชาลานิ ตีณิ สตสหสฺสานิ, อุโภสุ กเณฺณสุ อลงฺกาโร เทฺว สตสหสฺสานิ, ปิฏฺฐิยํ อตฺถรณกมฺพลํ สตสหสฺสํ, กุมฺภาลงฺกาโร สตสหสฺสํ, ตโย วฏํสกา ตีณิ สตสหสฺสานิ, กณฺณจูฬาลงฺกาโร เทฺว สตสหสฺสานิ, ทฺวินฺนํ ทนฺตานํ อลงฺกาโร เทฺว สตสหสฺสานิ, โสณฺฑาย โสวตฺถิกาลงฺกาโร สตสหสฺสํ, นงฺคุฏฺฐาลงฺกาโร สตสหสฺสํ, อาโรหณนิเสฺสณิ สตสหสฺสํ, ภุญฺชนกฏาหํ สตสหสฺสํ, ฐเปตฺวา อนคฺฆํ ภณฺฑํ กายารุฬฺหปสาธนํ ทฺวาวีสติ สตสหสฺสานิ ฯ เอวํ ตาว เอตฺตกํ ธนํ จตุวีสติสตสหสฺสานิ อคฺฆติฯ ฉตฺตปิณฺฑิยํ ปน มณิ, จูฬามณิ, มุตฺตาหาเร มณิ, องฺกุเส มณิ, หตฺถิกเณฺฐ เวฐนมุตฺตาหาเร มณิ, หตฺถิกุมฺเภ มณีติ อิมานิ ฉ อนคฺฆานิ, หตฺถีปิ อนโคฺฆเยวาติ หตฺถินา สทฺธึ สตฺต อนคฺฆานีติ สพฺพานิ ตานิ พฺราหฺมณานํ อทาสิฯ ตถา หตฺถิโน ปริจารกานิ ปญฺจ กุลสตานิ หตฺถิเมณฺฑหตฺถิโคปเกหิ สทฺธึ อทาสิฯ สห ทาเนเนวสฺส เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ภูมิกมฺปาทโย อเหสุํฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๖๗๒. ''ตทาสิ ยํ ภึสนกํ, ตทาสิ โลมหํสนํ;
หตฺถินาเค ปทินฺนมฺหิ, เมทนี สมฺปกมฺปถฯ

๑๖๗๓. ''ตทาสิ ยํ ภึสนกํ, ตทาสิ โลมหํสนํ;
หตฺถินาเค ปทินฺนมฺหิ, ขุภิตฺถ นครํ ตทาฯ

๑๖๗๔. ''สมากุลํ ปุรํ อาสิ, โฆโส จ วิปุโล มหา;
หตฺถินาเค ปทินฺนมฺหิ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเน''ติฯ

ตตฺถ **ตทาสี**ติ ตทา อาสิฯ **หตฺถินาเค**ติ หตฺถิสงฺขาเต นาเคฯ **ขุภิตฺถ นครํ ตทา**ติ ตทา เชตุตฺตรนครํ สงฺขุภิตํ อโหสิฯ

พฺราหฺมณา กิร ทกฺขิณทฺวาเร หตฺถึ ลภิตฺวา หตฺถิปิเฏฺฐ นิสีทิตฺวา มหาชนปริวารา นครมเชฺฌน ปายึสุฯ มหาชโน เต ทิสฺวา ''อโมฺภ พฺราหฺมณา, อมฺหากํ หตฺถึ อารุฬฺหา กุโต โว หตฺถี ลทฺธา''ติ อาหฯ พฺราหฺมณา ''เวสฺสนฺตรมหาราเชน โน หตฺถี ทินฺโน, เก ตุเมฺห''ติ มหาชนํ หตฺถวิการาทีหิ ฆเฏฺฏนฺตา นครมเชฺฌน คนฺตฺวา อุตฺตรทฺวาเรน นิกฺขมึสุฯ นาครา เทวตาวฏฺฏเนน โพธิสตฺตสฺส กุทฺธา ราชทฺวาเร สนฺนิปติตฺวา มหนฺตํ อุปโกฺกสมกํสุฯ เตน วุตฺตํ –

“สมากุลํ ปุรํ อาสิ, โฆโส จ วิปุโล มหา;
หตฺถินาเค ปทินฺนมฺหิ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

“อเถตฺถ วตฺตติ สโทฺท, ตุมุโล เภรโว มหา;
หตฺถินาเค ปทินฺนมฺหิ, ขุภิตฺถ นครํ ตทาฯ

“อเถตฺถ วตฺตติ สโทฺท, ตุมุโล เภรโว มหา;
หตฺถินาเค ปทินฺนมฺหิ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเน”ติฯ

ตตฺถ **โฆโส**ติ อุปโกฺกสนสโทฺท ปตฺถฏตฺตา **วิปุโล,** อุทฺธํ คตตฺตา **มหาฯ สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเน**ติ สิวิรฏฺฐสฺส วุทฺธิกเรฯ

อถสฺส ทาเนน สงฺขุภิตจิตฺตา หุตฺวา นครวาสิโน รโญฺญ อาโรเจสุํฯ เตน วุตฺตํ –

๑๖๗๕. “อุคฺคา จ ราชปุตฺตา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกาฯ

๑๖๗๖. “เกวโล จาปิ นิคโม, สิวโย จ สมาคตา;
ทิสฺวา นาคํ นียมานํ, เต รโญฺญ ปฏิเวทยุํฯ

๑๖๗๗. “วิธมํ เทว เต รฏฺฐํ, ปุโตฺต เวสฺสนฺตโร ตว;
กถํ โน หตฺถินํ ทชฺชา, นาคํ รฏฺฐสฺส ปูชิตํฯ

๑๖๗๘. “กถํ โน กุญฺชรํ ทชฺชา, อีสาทนฺตํ อุรูฬฺหวํ;
เขตฺตญฺญุํ สพฺพยุทฺธานํ, สพฺพเสตํ คชุตฺตมํฯ

๑๖๗๙. “ปณฺฑุกมฺพลสญฺฉนฺนํ, ปภินฺนํ สตฺตุมทฺทนํ;
ทนฺตึ สวาลพีชนึ, เสตํ เกลาสสาทิสํฯ

๑๖๘๐. “สเสตจฺฉตฺตํ สอุปาเธยฺยํ, สาถพฺพนํ สหตฺถิปํ;
อคฺคยานํ ราชวาหึ, พฺราหฺมณานํ อทา คช”นฺติฯ

ตตฺถ **อุคฺคา**ติ อุคฺคตา ปญฺญาตาฯ **นิคโม**ติ เนคมกุฏุมฺพิกชโนฯ **วิธมํ เทว เต รฏฺฐ**นฺติ เทว, ตว รฏฺฐํ วิธมํฯ **กถํ โน หตฺถินํ ทชฺชา**ติ เกน การเณน อมฺหากํ หตฺถินํ อภิมงฺคลสมฺมตํ กาลิงฺครฏฺฐวาสีนํ พฺราหฺมณานํ ทเทยฺยฯ **เขตฺตญฺญุํ สพฺพยุทฺธาน**นฺติ สพฺพยุทฺธานํ เขตฺตภูมิสีสชานนสมตฺถํฯ **ทนฺติ**นฺติ มโนรมทนฺตยุตฺตํฯ **สวาลพีชนิ**นฺติ สหวาลพีชนึฯ **สอุปาเธยฺย**นฺติ สอตฺถรณํฯ **สาถพฺพน**นฺติ สหตฺถิเวชฺชํฯ **สหตฺถิป**นฺติ หตฺถิปริจารกานํ ปญฺจนฺนํ กุลสตานํ หตฺถิเมณฺฑหตฺถิโคปกานญฺจ วเสน สหตฺถิปํฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุนปิ อาหํสุ –

๑๖๘๑. “อนฺนํ ปานญฺจ โย ทชฺชา, วตฺถเสนาสนานิ จ;
เอตํ โข ทานํ ปติรูปํ, เอตํ โข พฺราหฺมณารหํฯ

๑๖๘๒. “อยํ เต วํสราชา โน, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน;
กถํ เวสฺสนฺตโร ปุโตฺต, คชํ ภาเชติ สญฺชยฯ

๑๖๘๓. ‘‘สเจ ตฺวํ น กริสฺสสิ, สิวีนํ วจนํ อิทํ;
มเญฺญ ตํ สห ปุเตฺตน, สิวี หเตฺถ กริสฺสเร’’ติฯ

ตตฺถ **วํสราชา**ติ ปเวณิยา อาคโต มหาราชาฯ **ภาเชตี**ติ เทติฯ **สิวี หเตฺถ กริสฺสเร**ติ สิวิรฎฺฐวาสิโน สห ปุเตฺตน ตํ อตฺตโน หเตฺถ กริสฺสนฺตีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘เอเต เวสฺสนฺตรํ มาราเปตุํ อิจฺฉนฺตี’’ติ สญฺญาย อาห –

๑๖๘๔. ‘‘กามํ ชนปโท มาสิ, รฎฺฐญฺจาปิ วินสฺสตุ;
นาหํ สิวีนํ วจนา, ราชปุตฺตํ อทูสกํ;
ปพฺพาเชยฺยํ สกา รฎฺฐา, ปุโตฺต หิ มม โอรโสฯ

๑๖๘๕. ‘‘กามํ ชนปโท มาสิ, รฎฺฐญฺจาปิ วินสฺสตุ;
นาหํ สิวีนํ วจนา, ราชปุตฺตํ อทูสกํ;
ปพฺพาเชยฺยํ สกา รฎฺฐา, ปุโตฺต หิ มม อตฺรโชฯ

๑๖๘๖. ‘‘น จาหํ ตสฺมิํ ทุเพฺภยฺยํ, อริยสีลวโต หิ โส;
อสิโลโกปิ เม อสฺส, ปาปญฺจ ปสเว พหุํ;
กถํ เวสฺสนฺตรํ ปุตฺตํ, สเตฺถน ฆาตยามเส’’ติฯ

ตตฺถ **มาสี**ติ มา อาสิ, มา โหตูติ อโตฺถฯ **อริยสีลวโต**ติ อริเยน สีลวเตน อริยาย จ อาจารสมฺปตฺติยา สมนฺนาคโตฯ **ฆาตยามเส**ติ ฆาตยิสฺสามฯ

ตํ สุตฺวา สิวโย อโวจุํ –

๑๖๘๗. ‘‘มา นํ ทเณฺฑน สเตฺถน, น หิ โส พนฺธนารโห;
ปพฺพาเชหิ จ นํ รฎฺฐา, วงฺเก วสตุ ปพฺพเต’’ติฯ

ตตฺถ **มา นํ ทเณฺฑน สเตฺถนา**ติ เทว, ตุเมฺห ตํ ทเณฺฑน วา สเตฺถน วา มา ฆาตยิตฺถฯ **น หิ โส พนฺธนารโห**ติ โส พนฺธนารโหปิ น โหติเยวฯ

ราชา อาห –

๑๖๘๘. ‘‘เอโส เจ สิวีนํ ฉโนฺท, ฉนฺทํ น ปนุทามเส;
อิมํ โส วสตุ รตฺติํ, กาเม จ ปริภุญฺชตุฯ

๑๖๘๙. ‘‘ตโต รตฺยา วิวสาเน, สูริยสฺสุคฺคมนํ ปติ;
สมคฺคา สิวโย หุตฺวา, รฎฺฐา ปพฺพาชยนฺตุ น’’นฺติฯ

ตตฺถ **วสตู**ติ ปุตฺตทารสฺส โอวาทํ ททมาโน วสตุ, เอกรตฺติญฺจสฺส โอกาสํ เทถาติ วทติฯ

เต ‘‘เอกรตฺติมตฺตํ วสตู’’ติ รโญฺญ วจนํ สมฺปฎิจฺฉิํสุฯ อถ ราชา เน อุโยฺยเชตฺวา ปุตฺตสฺส สาสนํ เปเสโนฺต กตฺตารํ อามเนฺตตฺวา ตสฺส สนฺติกํ เปเสสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา เวสฺสนฺตรสฺส นิเวสนํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๖๙๐. ‘‘อุเฏฺฐหิ กเตฺต ตรมาโน, คนฺตฺวา เวสฺสนฺตรํ วท;
‘สิวโย เทว เต กุทฺธา, เนคมา จ สมาคตาฯ

๑๖๙๑. ‘‘อุคฺคา จ ราชปุตฺตา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
เกวโล จาปิ นิคโม, สิวโย จ สมาคตาฯ

๑๖๙๒. ‘‘อสฺมา รตฺยา วิวสาเน, สูริยสฺสุคฺคมนํ ปติ;
สมคฺคา สิวโย หุตฺวา, รฏฺฐา ปพฺพาชยนฺติ ตํ’ฯ

๑๖๙๓. ‘‘ส กตฺตา ตรมาโนว, สิวิราเชน เปสิโต;
อามุตฺตหตฺถาภรโณ, สุวตฺโถ จนฺทนภูสิโตฯ

๑๖๙๔. ‘‘สีสํ นฺหาโต อุทเก โส, อามุตฺตมณิกุณฺฑโล;
อุปาคมิ ปุรํ รมฺมํ, เวสฺสนฺตรนิเวสนํฯ

๑๖๙๕. ‘‘ตตฺถทฺทส กุมารํ โส, รมมานํ สเก ปุเร;
ปริกิณฺณํ อมเจฺจหิ, ติทสานํว วาสวํฯ

๑๖๙๖. ‘‘โส ตตฺถ คนฺตฺวา ตรมาโน, กตฺตา เวสฺสนฺตรํพฺรวิ;
‘ทุกฺขํ เต เวทยิสฺสามิ, มา เม กุชฺฌิ รเถสภ’ฯ

๑๖๙๗. ‘‘วนฺทิตฺวา โรทมาโน โส, กตฺตา ราชานมพฺรวิ;
ภตฺตา เมสิ มหาราช, สพฺพกามรสาหโรฯ

๑๖๙๘. ‘‘ทุกฺขํ เต เวทยิสฺสามิ, ตตฺถ อสฺสาสยนฺตุ มํ;
สิวโย เทว เต กุทฺธา, เนคมา จ สมาคตาฯ

๑๖๙๙. ‘‘อุคฺคา จ ราชปุตฺตา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
เกวโล จาปิ นิคโม, สิวโย จ สมาคตาฯ

๑๗๐๐. ‘‘อสฺมา รตฺยา วิวสาเน, สูริยสฺสุคฺคมนํ ปติ;
สมคฺคา สิวโย หุตฺวา, รฏฺฐา ปพฺพาชยนฺติ ต’’นฺติฯ

ตตฺถ **กุมาร**นฺติ มาตาปิตูนํ อตฺถิตาย ‘‘กุมาโร’’เตฺวว สงฺขํ คตํ ราชานํฯ **รมมาน**นฺติ อตฺตนา ทินฺนทานสฺส วณฺณํ กถยมานํ โสมนสฺสปฺปตฺตํ หุตฺวา นิสินฺนํฯ **ปริกิณฺณํ อมเจฺจหี**ติ อตฺตนา สหชาเตหิ สฏฺฐิสหเสฺสหิ อมเจฺจหิ ปริวุตํ สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชาสเน นิสินฺนํฯ **เวทยิสฺสามี**ติ กถยิสฺสามิฯ **ตตฺถ อสฺสาสยนฺตุ ม**นฺติ ตสฺมิํ ทุกฺขสฺสาสนาโรจเน กเถตุํ อวิสหวเสน กิลนฺตํ มํ, เทว, เต ปาทา อสฺสาสยนฺตุ, วิสฺสตฺถ กเถหีติ มํ วทถาติ อธิปฺปาเยเนว มาหฯ

มหาสตฺโต อาห –

๑๗๐๑. ‘‘กิสฺมิํ เม สิวโย กุทฺธา, นาหํ ปสฺสามิ ทุกฺกฏํ;
ตํ เม กตฺต วิยาจิกฺข, กสฺมา ปพฺพาชยนฺติ ม’’นฺติฯ

ตตฺถ **กิสฺมินฺ**ติ กตรสฺมึ การเณฯ **วิยาจิกฺขา**ติ วิตฺถารโต กเถหิฯ

กตฺตา อาห –

๑๗๐๒. ‘‘อุคฺคา จ ราชปุตฺตา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
นาคทาเนน ขิยฺยนฺติ, ตสฺมา ปพฺพาชยนฺติ ต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ขิยฺยนฺตี**ติ กุชฺฌนฺติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต โสมนสฺสปฺปตฺโต หุตฺวา อาห –

๑๗๐๓. ‘‘หทยํ จกฺขุมฺปหํ ทชฺชํ, กึ เม พาหิรกํ ธนํ;
หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา, มุตฺตา เวฬุริยา มณิฯ

๑๗๐๔. ‘‘ทกฺขิณํ วาปหํ พาหุํ, ทิสฺวา ยาจกมาคเต;
ทเทยฺยํ น วิกมฺเปยฺยํ, ทาเน เม รมเต มโนฯ

๑๗๐๕. ‘‘กามํ มํ สิวโย สพฺเพ, ปพฺพาเชนฺตุ หนนฺตุ วา;
เนว ทานา วิรมิสฺสํ, กามํ ฉินฺทนฺตุ สตฺตธา’’ติฯ

ตตฺถ **ยาจกมาคเต**ติ ยาจเก อาคเต ตํ ยาจกํ ทิสฺวาฯ **เนว ทานา วิรมิสฺสนฺ**ติ เนว ทานา วิรมิสฺสามิฯ

ตํ สุตฺวา กตฺตา เนว รญฺญา ทินฺนํ น นาคเรหิ ทินฺนํ อตฺตโน มติยา เอว อปรํ สาสนํ กเถนฺโต อาห –

๑๗๐๖. ‘‘เอวํ ตํ สิวโย อาหุ, เนคมา จ สมาคตา;
โกนฺติมาราย ตีเรน, คิริมารญฺชรํ ปติ;
เยน ปพฺพาชิตา ยนฺติ, เตน คจฺฉตุ สุพฺพโต’’ติฯ

ตตฺถ **โกนฺติมารายา**ติ โกนฺติมาราย นาม นทิยา ตีเรนฯ **คิริมารญฺชรํ ปตี**ติ อารญฺชรํ นาม คิรึ อภิมุโข หุตฺวาฯ **เยนา**ติ เยน มคฺเคน รฏฺฐา ปพฺพาชิตา ราชาโน คจฺฉนฺติ, เตน สุพฺพโต เวสฺสนฺตโรปิ คจฺฉตูติ เอวํ สิวโย กเถนฺตีติ อาหฯ อิทํ กิร โส เทวตาธิคฺคหิโต หุตฺวา กเถสิฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ‘‘สาธุ โทสการกานํ คตมคฺเคน คมิสฺสามิ, มํ โข ปน นาคร‌า น อเญฺญน โทเสน ปพฺพาเชนฺติ, มยา หตฺถิสฺส ทินฺนตฺตา ปพฺพาเชนฺติฯ เอวํ สเนฺตปิ อหํ สตฺตสตกํ มหาทานํ ทสฺสามิ, นาครา เม เอกทิวสํ ทานํ ทาตุํ โอกาสํ เทนฺตุ, เสฺว ทานํ ทตฺวา ตติยทิวเส คมิสฺสามี’’ติ วตฺวา อาห –

๑๗๐๗. ‘‘โสหํ เตน คมิสฺสามิ, เยน คจฺฉนฺติ ทูสกา;
รตฺตินฺทิวํ เม ขมถ, ยาว ทานํ ททามห’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา กตฺตา ‘‘สาธุ, เทว, นาครานํ วกฺขามี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ มหาสตฺโต ตํ อุยฺโยเชตฺวา มหาเสนคุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘ตาต, อหํ เสฺว สตฺตสตกํ นาม มหาทานํ ทสฺสามิ,

สตฺต หตฺถิสตานิ, สตฺต อสฺสสตานิ, สตฺต รถสตานิ, สตฺต อิตฺถิสตานิ, สตฺต เธนุสตานิ, สตฺต ทาสสตานิ, สตฺต ทาสิสตานิ จ ปฏิยาเทหิ, นานปฺปการานิ จ อนฺนปานาทีนิ อนฺตมโส สุรมฺปิ สพฺพํ ทาตพฺพยุตฺตกํ อุปฏฺฐเปหี’’ติ สตฺตสตกํ มหาทานํ วิจาเรตฺวา อมเจฺจ อุโยฺยเชตฺวา เอกโกว มทฺทิยา วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา สิริสยนปิฏฺเฐ นิสีทิตฺวา ตาย สทฺธิํ กถํ ปวเตฺตสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๗๐๘. ‘‘อามนฺตยิตฺถ ราชานํ, มทฺทิํ สพฺพงฺคโสภนํ;
ยํ เต กิญฺจิ มยา ทินฺนํ, ธนํ ธญฺญญฺจ วิชฺชติฯ

๑๗๐๙. ‘‘หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา, มุตฺตา เวฬุริยา พหู;
สพฺพํ ตํ นิทเหยฺยาสิ, ยญฺจ เต เปตฺติกํ ธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **นิทเหยฺยาสี**ติ นิธิํ กตฺวา ฐเปยฺยาสิฯ **เปตฺติก**นฺติ ปิติโต อาคตํฯ

๑๗๑๐. ‘‘ตมพฺรวิ ราชปุตฺตี, มทฺที สพฺพงฺคโสภนา;
กุหิํ เทว นิทหามิ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ตมพฺรวี**ติ ‘‘มยฺหํ สามิเกน เวสฺสนฺตเรน เอตฺตกํ กาลํ ‘ธนํ นิเธหี’ติ น วุตฺตปุพฺพํ, อิทาเนว วทติ, กุหิํ นุ โข นิเธตพฺพํ, ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตํ อพฺรวิฯ

เวสฺสนฺตโร อาห –

๑๗๑๑. ‘‘สีลวเนฺตสุ ทชฺชาสิ, ทานํ มทฺทิ ยถารหํ;
น หิ ทานา ปรํ อตฺถิ, ปติฏฺฐา สพฺพปาณิน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทชฺชาสี**ติ ภเทฺท, มทฺทิ โกฏฺฐาทีสุ อนิทหิตฺวา อนุคามิกนิธิํ นิทหมานา สีลวเนฺตสุ ทเทยฺยาสิฯ **น หิ ทานา ปร**นฺติ ทานโต อุตฺตริตรํ ปติฏฺฐา นาม น หิ อตฺถิฯ

สา ‘‘สาธู’’ติ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิฯ อถ นํ อุตฺตริปิ โอวทโนฺต อาห –

๑๗๑๒. ‘‘ปุเตฺตสุ มทฺทิ ทเยสิ, สสฺสุยา สสุรมฺหิ จ;
โย จ ตํ ภตฺตา มเญฺญยฺย, สกฺกจฺจํ ตํ อุปฏฺฐเหฯ

๑๗๑๓. ‘‘โน เจ ตํ ภตฺตา มเญฺญยฺย, มยา วิปฺปวเสน เต;
อญฺญํ ภตฺตารํ ปริเยส, มา กิสิโตฺถ มยา วินา’’ติฯ

ตตฺถ **ทเยสี**ติ ทยํ เมตฺตํ กเรยฺยาสิฯ **โย จ ตํ ภตฺตา มเญฺญยฺยา**ติ ภเทฺท, โย จ มยิ คเต ‘‘อหํ เต ภตฺตา ภวิสฺสามี’’ติ ตํ มญฺญิสฺสติ, ตมฺปิ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐเหยฺยาสิฯ **มยา วิปฺปวเสน เต**ติ มยา สทฺธิํ ตว วิปฺปวาเสน สเจ โกจิ ‘‘อหํ เต ภตฺตา ภวิสฺสามี’’ติ ตํ น มเญฺญยฺย, อถ สยเมว อญฺญํ ภตฺตารํ ปริเยสฯ **มา กิสิโตฺถ มยา วินา**ติ มยา วินา หุตฺวา มา กิสา ภวิ, มา กิลมีติ อโตฺถฯ

อถ นํ มทฺที ‘‘กิํ นุ โข เอส เอวรูปํ วจนํ มํ ภณตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘กสฺมา, เทว, อิมํ อยุตฺตํ กถํ กเถสี’’ติ ปุจฺฉิฯ มหาสโตฺต ‘‘ภเทฺท, มยา หตฺถิสฺส ทินฺนตฺตา สิวโย กุทฺธา มํ รฏฺฐา ปพฺพาเชนฺติ, เสฺว อหํ สตฺตสตกํ มหาทานํ ทตฺวา ตติยทิวเส นครา นิกฺขมิสฺสามี’’ติ วตฺวา อาห –

๑๗๑๔. “สหญฺหิ วนํ คจฺฉามิ, โฆรํ วาฬมิคายุตํ;
สํสโย ชีวิตํ มยฺหํ, เอกกสฺส พฺรหาวเน”ติฯ

ตตฺถ **สํสโย**ติ อเนกปจฺจตฺถิเก เอกกสฺส สุขุมาลสฺส มม วเน วสโต กุโต ชีวิตํ, นิจฺฉเยน มริสฺสามีติ อธิปฺปาเยเนวํ อาหฯ

๑๗๑๕. “ตมพฺรวิ ราชปุตฺตี, มทฺที สพฺพงฺคโสภนา;
อภุเมฺม กถํ นุ ภณสิ, ปาปกํ วต ภาสสิฯ

๑๗๑๖. “เนส ธมฺโม มหาราช, ยํ ตฺวํ คเจฺฉยฺย เอกโก;
อหมฺปิ เตน คจฺฉามิ, เยน คจฺฉสิ ขตฺติยฯ

๑๗๑๗. “มรณํ วา ตยา สทฺธึ, ชีวิตํ วา ตยา วินา;
ตเทว มรณํ เสโยฺย, ยํ เจ ชีเว ตยา วินาฯ

๑๗๑๘. “อคฺคึ อุชฺชาลยิตฺวาน, เอกชาลสมาหิตํ;
ตตฺถ เม มรณํ เสโยฺย, ยํ เจ ชีเว ตยา วินาฯ

๑๗๑๙. “ยถา อารญฺญกํ นาคํ, ทนฺตึ อเนฺวติ หตฺถินี;
เชสฺสนฺตํ คิริทุเคฺคสุ, สเมสุ วิสเมสุ จฯ

๑๗๒๐. “เอวํ ตํ อนุคจฺฉามิ, ปุเตฺต อาทาย ปจฺฉโต;
สุภรา เต ภวิสฺสามิ, น เต เหสฺสามิ ทุพฺภรา”ติฯ

ตตฺถ **อภุเมฺม**ติ อภูตํ วต เม กเถยฺยาสิฯ **เนส ธมฺโม**ติ น เอโส สภาโว, เนตํ การณํฯ **ตเทวา**ติ ตยา สทฺธึ ยํ มรณํ อตฺถิ, ตเทว มรณํ เสโยฺยฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ เอกชาลภูเต ทารุจิตเกฯ **เชสฺสนฺต**นฺติ วิจรนฺตํฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สา ปุน ทิฏฺฐปุพฺพํ วิย หิมวนฺตปฺปเทสํ วเณฺณนฺตี อาห –

๑๗๒๑. “อิเม กุมาเร ปสฺสโนฺต, มญฺชุเก ปิยภาณิเน;
อาสีเน วนคุมฺพสฺมึ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๒๒. “อิเม กุมาเร ปสฺสโนฺต, มญฺชุเก ปิยภาณิเน;
กีฬเนฺต วนคุมฺพสฺมึ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๒๓. “อิเม กุมาเร ปสฺสโนฺต, มญฺชุเก ปิยภาณิเน;
อสฺสเม รมณียมฺหิ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๒๔. “อิเม กุมาเร ปสฺสโนฺต, มญฺชุเก ปิยภาณิเน;
กีฬเนฺต อสฺสเม รเมฺม, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๒๕. “อิเม กุมาเร ปสฺสโนฺต, มาลธารี อลงฺกเต;
อสฺสเม รมณียมฺหิ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๒๖. “อิเม กุมาเร ปสฺสโนฺต, มาลธารี อลงฺกเต;
กีฬเนฺต อสฺสเม รเมฺม, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๒๗.

‘‘ยทา ทกฺขิสิ นจฺจเนฺต, กุมาเร มาลธาริเน;
อสฺสเม รมณียมฺหิ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๒๘.

‘‘ยทา ทกฺขิสิ นจฺจเนฺต, กุมาเร มาลธาริเน;
กีฬเนฺต อสฺสเม รมฺเม, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๒๙.

‘‘ยทา ทกฺขิสิ มาตงฺคํ, กุญฺชรํ สฏฺฐิหายนํ;
เอกํ อรเญฺญ จรนฺตํ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๐.

‘‘ยทา ทกฺขิสิ มาตงฺคํ, กุญฺชรํ สฏฺฐิหายนํ;
สายํ ปาโต วิจรนฺตํ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๑.

‘‘ยทา กเรณุสงฺฆสฺส, ยูถสฺส ปุรโต วชํ;
โกญฺจํ กาหติ มาตโงฺค, กุญฺชโร สฏฺฐิหายโน;
ตสฺส ตํ นทโต สุตฺวา, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๒.

‘‘ทุภโต วนวิกาเส, ยทา ทกฺขิสิ กามโท;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๓.

‘‘มิคํ ทิสฺวาน สายนฺหํ, ปญฺจมาลินมาคตํ;
กิมฺปุริเส จ นจฺจเนฺต, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๔.

‘‘ยทา โสสฺสสิ นิโคฺฆสํ, สนฺทมานาย สินฺธุยา;
คีตํ กิมฺปุริสานญฺจ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๕.

‘‘ยทา โสสฺสสิ นิโคฺฆสํ, คิริคพฺภรจาริโน;
วสฺสมานสฺสุลูกสฺส, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๖.

‘‘ยทา สีหสฺส พฺยคฺฆสฺส, ขคฺคสฺส ควยสฺส จ;
วเน โสสฺสสิ วาฬานํ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๗.

‘‘ยทา โมรีหิ ปริกิณฺณํ, พริหีนํ มตฺถกาสินํ;
โมรํ ทกฺขิสิ นจฺจนฺตํ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๘.

‘‘ยทา โมรีหิ ปริกิณฺณํ, อณฺฑชํ จิตฺรปกฺขินํ;
โมรํ ทกฺขิสิ นจฺจนฺตํ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๓๙.

‘‘ยทา โมรีหิ ปริกิณฺณํ, นีลคีวํ สิขณฺฑินํ;
โมรํ ทกฺขิสิ นจฺจนฺตํ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๔๐.

‘‘ยทา ทกฺขิสิ เหมเนฺต, ปุปฺผิเต ธรณีรุเห;
สุรภึ สมฺปวายเนฺต, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๔๑.

‘‘ยทา เหมนฺติเก มาเส, หริตํ ทกฺขิสิ เมทนึ;
อินฺทโคปกสญฺฉนฺนํ, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๔๒.

‘‘ยทา ทกฺขิสิ เหมเนฺต, ปุปฺผิเต ธรณีรุเห;

กุฏชํ พิมฺพชาลญฺจ, ปุปฺผิตํ โลทฺทปทฺธกํ;
สุรตึ สมฺปวายเนฺต, น รชฺชสฺส สริสฺสสิฯ

๑๗๕๓. ยทา เหมนฺติเก มาเส, วนํ ทกฺขิสิ ปุปฺผิตํ;
โอปุปฺผานิ จ ปทฺธานิ, น รชฺชสฺส สริสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **มญฺชุเก**ติ มธุรกเถฯ **กเรณุสงฺฆสฺสา**ติ หตฺถินิฆฏายฯ **ยูถสฺสา**ติ หตฺถิยูถสฺส ปุรโต วชโนฺต คจฺฉโนฺตฯ **ทุภโต**ติ อุภยปเสฺสสุฯ **วนวิกาเส**ติ วนฆฏาโยฯ **กามโท**ติ มยฺหํ สพฺพกามโทฯ **สินฺธุยา**ติ นทิยาฯ **วสฺสมานสฺสุลูกสฺสา**ติ อุลูกสกุณสฺส วสฺสมานสฺสฯ **วาฬานนฺ**ติ วาฬมิคานํฯ เตสญฺหิ สายนฺหสมเย โส สโทฺท ปญฺจงฺคิกตูริยสโทฺท วิย ภวิสฺสติ, ตสฺมา เตสํ สทฺทํ สุตฺวา รชฺชสฺส น สริสฺสสีติ วทติ, **พริหีนนฺ**ติ กลาปสญฺฉนฺนํ ฯ **มตฺถกาสินนฺ**ติ นิจฺจํ ปพฺพตมตฺถเก นิสินฺนํฯ ‘‘มตฺตกาสินฺ’’นฺติปิ ปาโฐ, กามมทมตฺตํ หุตฺวา อาสีนนฺติ อโตฺถฯ **พิมฺพชาลนฺ**ติ รตฺตงฺกุรรุกฺขํฯ **โอปุปฺผานี**ติ โอลมฺพกปุปฺผานิ ปติตปุปฺผานิฯ

เอวํ มทฺที หิมวนฺตวาสินี วิย เอตฺตกาหิ คาถาหิ หิมวนฺตํ วเณฺณสีติฯ

หิมวนฺตวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ทานกณฺฑวณฺณนา

ผุสฺสตีปิ โข เทวี ‘‘ปุตฺตสฺส เม กฎุกสาสนํ คตํ, กึ นุ โข กโรติ, คนฺตฺวา ชานิสฺสามี’’ติ ปฎิจฺฉนฺนโยเคฺคน คนฺตฺวา สิริคพฺภทฺวาเร ฐิตา เตสํ ตํ สลฺลาปํ สุตฺวา กลุนํ ปริเทวิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๗๕๔. เตสํ ลาลปฺปิตํ สุตฺวา, ปุตฺตสฺส สุณิสาย จ;
กลุนํ ปริเทวสิ, ราชปุตฺตี ยสสฺสินีฯ

๑๗๕๕. เสยฺโย วิสํ เม ขายิตํ, ปปาตา ปปเตยฺยหํ;
รชฺชุยา พชฺฌ มิยฺยาหํ, กสฺมา เวสฺสนฺตรํ ปุตฺตํ;
ปพฺพาเชนฺติ อทูสกํฯ

๑๗๕๖. อชฺฌายกํ ทานปตึ, ยาจโยคํ อมจฺฉรึ;
ปูชิตํ ปฎิราชูหิ, กิตฺติมนฺตํ ยสสฺสินํ;
กสฺมา เวสฺสนฺตรํ ปุตฺตํ, ปพฺพาเชนฺติ อทูสกํฯ

๑๗๕๗. มาตาเปตฺติภรํ ชนฺตุํ, กุเล เชฎฺฐาปจายิกํ;
กสฺมา เวสฺสนฺตรํ ปุตฺตํ, ปพฺพาเชนฺติ อทูสกํฯ

๑๗๕๘. รโญฺญ หิตํ เทวิหิตํ, ญาตีนํ สขินํ หิตํ;
หิตํ สพฺพสฺส รฎฺฐสฺส, กสฺมา เวสฺสนฺตรํ ปุตฺตํ;
ปพฺพาเชนฺติ อทูสก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ราชปุตฺตี**ติ ผุสฺสตี มทฺทราชธีตาฯ **ปปเตยฺยหนฺ**ติ ปปเตยฺยํ อหํฯ **รชฺชุยา พชฺฌ มิยฺยาหนฺ**ติ รชฺชุยา คีวํ พนฺธิตฺวา มเรยฺยํ อหํฯ **กสฺมา**ติ เอวํ อมตายเมว มยิ เกน การเณน

มม ปุตฺตํ อทูสกํ รฏฺฐา ปพฺพาเชนฺติฯ **อชฺฌายก**นฺติ ติณฺณํ เวทานํ ปารงฺคตํ, นานาสิปฺเปสุ จ นิปฺผตฺตึ ปตฺตํฯ

อิติ สา กลุนํ ปริเทวิตฺวา ปุตฺตญฺจ สุณิสญฺจ อสฺสาเสตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา อาห –

๑๗๔๙. “มธูนิว ปลาตานิ, อมฺพาว ปติตา ฉมา;
เอวํ เหสฺสติ เต รฏฺฐํ, ปพฺพาเชนฺติ อทูสกํฯ

๑๗๕๐. “หํโส นิขีณปตฺโตว, ปลฺลลสฺมึ อนูทเก;
อปวิโทฺธ อมเจฺจหิ, เอโก ราชา วิหิยฺยสิฯ

๑๗๕๑. “ตํ ตํ พฺรูมิ มหาราช, อโตฺถ เต มา อุปจฺจคา;
มา นํ สิวีนํ วจนา, ปพฺพาเชสิ อทูสก”นฺติฯ

ตตฺถ **ปลาตานี**ติ ปลาตมกฺขิกานิ มธูนิ วิยฯ **อมฺพาว ปติตา ฉมา**ติ ภูมิยํ ปติตอมฺพปกฺกานิ วิยฯ เอวํ มม ปุเตฺต ปพฺพาชิเต ตว รฏฺฐํ สพฺพสาธารณํ ภวิสฺสตีติ ทีเปติฯ **นิขีณปโตฺตวา**ติ ปคฺฆริตปโตฺต วิยฯ **อปวิโทฺธ อมเจฺจหี**ติ มม ปุเตฺตน สหชาเตหิ สฏฺฐิสหเสฺสหิ อมเจฺจหิ ฉฑฺฑิโต หุตฺวาฯ **วิหิยฺยสี**ติ กิลมิสฺสสิฯ **สิวีนํ วจนา**ติ สิวีนํ วจเนน มา นํ อทูสกํ มม ปุตฺตํ ปพฺพาเชสีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อาห –

๑๗๕๒. “ธมฺมสฺสาปจิตึ กุมฺมิ, สิวีนํ วินยํ ธชํ;
ปพฺพาเชมิ สกํ ปุตฺตํ, ปาณา ปิยตโร หิ เม”ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภเทฺท, อหํ สิวีนํ ธชํ เวสฺสนฺตรํ กุมารํ วินยโนฺต ปพฺพาเชโนฺต สิวิรเฏฺฐ โปราณกราชูนํ ปเวณิธมฺมสฺส อปจิตึ กุมฺมิ กโรมิ, ตสฺมา สเจปิ เม ปาณา ปิยตโร โส, ตถาปิ นํ ปพฺพาเชมีติฯ

ตํ สุตฺวา สา ปริเทวมานา อาห –

๑๗๕๓. “ยสฺส ปุเพฺพ ธชคฺคานิ, กณิการาว ปุปฺผิตา;
ยายนฺตมนุยายนฺติ, สฺวเชฺชโกว คมิสฺสติฯ

๑๗๕๔. “ยสฺส ปุเพฺพ ธชคฺคานิ, กณิการวนานิว;
ยายนฺตมนุยายนฺติ, สฺวเชฺชโกว คมิสฺสติฯ

๑๗๕๕. “ยสฺส ปุเพฺพ อนีกานิ, กณิการาว ปุปฺผิตา;
ยายนฺตมนุยายนฺติ, สฺวเชฺชโกว คมิสฺสติฯ

๑๗๕๖. “ยสฺส ปุเพฺพ อนีกานิ, กณิการวนานิว;
ยายนฺตมนุยายนฺติ, สฺวเชฺชโกว คมิสฺสติฯ

๑๗๕๗. “อินฺทโคปกวณฺณาภา , คนฺธารา ปณฺฑุกมฺพลา;
ยายนฺตมนุยายนฺติ, สฺวเชฺชโกว คมิสฺสติฯ

๑๗๕๘. “ย ปุเพฺพ หตฺถินา ยาติ, สิวิกาย รเถน จ;
สฺวชฺช เวสฺสนฺตโร ราชา, กถํ คจฺฉติ ปตฺติโก๚

๑๗๕๙. “กถํ จนฺทนลิตฺตโงฺค, นจฺจคีตปฺปโพธโน;
ขุราชินํ ผรสุญฺจ, ขาริกาชญฺจ หาหิติ๚

๑๗๖๐. “กสฺมา นาภิหริสฺสนฺติ, กาสาวา อชินานิ จ;
ปวิสนฺตํ พฺรหารญฺญํ, กสฺมา จีรํ น พชฺฌเร๚

๑๗๖๑. “กถํ นุ จีรํ ธาเรนฺติ, ราชปพฺพชิตา ชนา;
กถํ กุสมยํ จีรํ, มทฺที ปริทหิสฺสติ๚

๑๗๖๒. “กาสิยานิ จ ธาเรตฺวา, โขมโกฎุมฺพรานิ จ;
กุสจีรานิ ธาเรนฺตี, กถํ มทฺที กริสฺสติ๚

๑๗๖๓. “วยฺหาหิ ปริยายิตฺวา, สิวิกาย รเถน จ;
สา กถชฺช อนุชฺฌงฺคี, ปถํ คจฺฉติ ปตฺติกา๚

๑๗๖๔. “ยสฺสา มุทุตลา หตฺถา, จรณา จ สุเขธิตา;
สา กถชฺช อนุชฺฌงฺคี, ปถํ คจฺฉติ ปตฺติกา๚

๑๗๖๕. “ยสฺสา มุทุตลา ปาทา, จรณา จ สุเขธิตา;
ปาทุกาหิ สุวณฺณาหิ, ปีฬมานาว คจฺฉติ;
สา กถชฺช อนุชฺฌงฺคี, ปถํ คจฺฉติ ปตฺติกา๚

๑๗๖๖. “ยาสฺสุ อิตฺถิสหสฺสานํ, ปุรโต คจฺฉติ มาลินี;
สา กถชฺช อนุชฺฌงฺคี, วนํ คจฺฉติ เอกิกา๚

๑๗๖๗. “ยาสฺสุ สิวาย สุตฺวาน, มุหุํ อุตฺตสเต ปุเร;
สา กถชฺช อนุชฺฌงฺคี, วนํ คจฺฉติ ภีรุกา๚

๑๗๖๘. “ยาสฺสุ อินฺทสโคตฺตสฺส, อุลูกสฺส ปวสฺสโต;
สุตฺวาน นทโต ภีตา, วารุณีว ปเวธติ;
สา กถชฺช อนุชฺฌงฺคี, วนํ คจฺฉติ ภีรุกา๚

๑๗๖๙. “สกุณี หตปุตฺตาว, สุญฺญํ ทิสฺวา กุลาวกํ;
จิรํ ทุเกฺขน ฌายิสฺสํ, สุญฺญํ อาคมฺมิมํ ปุรํ๚

๑๗๗๐. “สกุณี หตปุตฺตาว, สุญฺญํ ทิสฺวา กุลาวกํ;
กิสา ปณฺฑุ ภวิสฺสามิ, ปิเย ปุเตฺต อปสฺสตี๚

๑๗๗๑. “สกุณี หตปุตฺตาว, สุญฺญํ ทิสฺวา กุลาวกํ;
เตน เตน ปธาวิสฺสํ, ปิเย ปุเตฺต อปสฺสตี๚

๑๗๗๒. “กุรรี หตฉาปาว, สุญฺญํ ทิสฺวา กุลาวกํ;
จิรํ ทุเกฺขน ฌายิสฺสํ, สุญฺญํ อาคมฺมิมํ ปุรํ๚

๑๗๗๓. ‘‘ธุรี หตฉาปาว, สุญฺญํ ทิสฺวา กุลาวกํ;
กิสา ปณฺฑุ ภวิสฺสามิ, ปิเย ปุเตฺต อปสฺสตีฯ

๑๗๗๔. ‘‘ธุรี หตฉาปาว, สุญฺญํ ทิสฺวา กุลาวกํ;
เตน เตน ปธาวิสฺสํ, ปิเย ปุเตฺต อปสฺสตีฯ

๑๗๗๕. ‘‘เอสา นูน จกฺกวากีว, ปลฺลลสฺมิํ อนูทเก;
จิรํ ทุเกฺขน ฌายิสฺสํ, สุญฺญํ อาคมฺมิมํ ปุรํฯ

๑๗๗๖. ‘‘เอสา นูน จกฺกวากีว, ปลฺลลสฺมิํ อนูทเก;
กิสา ปณฺฑุ ภวิสฺสามิ, ปิเย ปุเตฺต อปสฺสตีฯ

๑๗๗๗. ‘‘เอสา นูน จกฺกวากีว, ปลฺลลสฺมิํ อนูทเก;
เตน เตน ปธาวิสฺสํ, ปิเย ปุเตฺต อปสฺสตีฯ

๑๗๗๘. ‘‘เอวํ เม วิลปนฺติยา, ราชา ปุตฺตํ อทูสกํ;
ปพฺพาเชสิ วนํ รฏฺฐา, มเญฺญ หิสฺสามิ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **กณิการาวา**ติ สุวณฺณาภรณสุวณฺณวตฺถปฏิมณฺฑิตตฺตา สุปุปฺผิตา กณิการา วิยฯ **ยายนฺตมนุยายนฺตี**ติ อุยฺยานวนกีฬาทีนํ อตฺถาย คจฺฉนฺตํ เวสฺสนฺตรํ อนุคจฺฉนฺติฯ **สุวเชฺช โกวา**ติ โส อชฺช เอโกว หุตฺวา คมิสฺสติฯ **อนีกานี**ติ หตฺถานีกาทีนิฯ **คนฺธารา ปณฺฑุกมฺพลา**ติ คนฺธารรเฏฺฐ อุปฺปนฺนา สตสหสฺสคฺฆนกา เสนาย ปารุตา รตฺตกมฺพลาฯ **หาหิตี**ติ ขเนฺธ กตฺวา หริสฺสติฯ **ปวิสนฺต**นฺติ ปวิสนฺตสฺสฯ **กสฺมา จีรํ น พชฺฌเร**ติ กสฺมา พนฺธิตุํ ชานนฺตา วากจีรํ น พนฺธนฺติฯ **ราชปพฺพชิตา**ติ ราชาโน หุตฺวา ปพฺพชิตาฯ **โขมโกฏุมฺพรานี**ติ โขมรเฏฺฐ โกฏุมฺพรรเฏฺฐ อุปฺปนฺนานิ สาฏกานิฯ

สา กถชฺชาติ สา กถํ อชฺชฯ **อนุชฺฌงฺคี**ติ อครหิตองฺคีฯ **ปีฬมานาว คจฺฉตี**ติ กมฺปิตฺวา กมฺปิตฺวา ติฏฺฐนฺตี วิย คจฺฉติฯ **ยาสฺสุ อิตฺถิสหสฺสาน**นฺติอาทีสุ **อสฺสู**ติ นิปาโต, ยาติ อโตฺถฯ ‘‘ยา สา’’ติปิ ปาโฐฯ **สิวายา**ติ สิงฺคาลิยาฯ **ปุเร**ติ ปุเพฺพ นคเร วสนฺตีฯ **อินฺทสโคตฺตสฺสา**ติ โกสิยโคตฺตสฺสฯ **วารุณีวา**ติ เทวตาปวิฏฺฐา ยกฺขทาสี วิยฯ **ทุเกฺขนา**ติ ปุตฺตวิโยคโสกทุเกฺขนฯ **อาคมฺมิ มํ ปุร**นฺติ อิมํ มม ปุเตฺต คเต ปุตฺตนิเวสนํ อาคนฺตฺวาฯ **ปิเย ปุเตฺต**ติ เวสฺสนฺตรเญฺจว มทฺทิเญฺจ สนฺธายาหฯ **หตฉาปา**ติ หตโปตกาฯ **ปพฺพาเชสิ วนํ รฏฺฐา**ติ ยทิ นํ รฏฺฐา ปพฺพาเชสีติฯ

เทวิยา ปริเทวิตสทฺทํ สุตฺวา สพฺพา สญฺชยสฺส สิวิกญฺญา สมาคตา ปกฺกนฺทิํสุฯ ตาสํ ปกฺกนฺทิตสทฺทํ สุตฺวา มหาสตฺตสฺสปิ นิเวสเน ตเถว ปกฺกนฺทิํสุฯ อิติ ทฺวีสุ ราชกุเลสุ เกจิ สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตา วาตเวเคน ปมทฺทิตา สาลา วิย ปติตฺวา ปริวตฺตมานา ปริเทวิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๗๗๙. ‘‘ตสฺสา ลาลปฺปิตํ สุตฺวา, สพฺพา อเนฺตปุเร พหู;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, สิวิกญฺญา สมาคตาฯ

๑๗๘๐. ‘‘สาลาว สมฺปมถิตา, มาลุเตน ปมทฺทิตา;
เสนฺติ ปุตฺตา จ ทารา จ, เวสฺสนฺตรนิเวสเนฯ

๑๗๘๑. “โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, เวสฺสนฺตรนิเวสเนฯ

๑๗๘๒. “หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, เวสฺสนฺตรนิเวสเนฯ

๑๗๘๓. “ตโต รตฺยา วิวสาเน, สูริยสฺสุคฺคมนํ ปติ;
อถ เวสฺสนฺตโร ราชา, ทานํ ทาตุํ อุปาคมิฯ

๑๗๘๔. “วตฺถานิ วตฺถกามานํ, โสณฺฑานํ เทถ วารุณิํ;
โภชนํ โภชนตฺถีนํ, สมฺมเทว ปเวจฺฉถฯ

๑๗๘๕. “มา จ กญฺจิ วนิพฺพเก, เหฏฺฐยิตฺถ อิธาคเต;
ตเปฺปถ อนฺนปาเนน, คจฺฉนฺตุ ปฏิปูชิตาฯ

๑๗๘๖. “อเถตฺถ วตฺตตี สทฺโท, ตุมุโล เภรโว มหา;
ทาเนน ตํ นีหรนฺติ, ปุน ทานํ อทา ตุวํฯ

๑๗๘๗. “เต สุ มตฺตา กิลนฺตาว, สมฺปตนฺติ วนิพฺพกา;
นิกฺขมนฺเต มหาราเช, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

๑๗๘๘. “อเจฺฉจฺฉุํ วต โภ รุกฺขํ, นานาผลธรํ ทุมํ;
ยถา เวสฺสนฺตรํ รฏฺฐา, ปพฺพาเชนฺติ อทูสกํฯ

๑๗๘๙. “อเจฺฉจฺฉุํ วต โภ รุกฺขํ, สพฺพกามททํ ทุมํ;
ยถา เวสฺสนฺตรํ รฏฺฐา, ปพฺพาเชนฺติ อทูสกํฯ

๑๗๙๐. “อเจฺฉจฺฉุํ วต โภ รุกฺขํ, สพฺพกามรสาหรํ;
ยถา เวสฺสนฺตรํ รฏฺฐา, ปพฺพาเชนฺติ อทูสกํฯ

๑๗๙๑. “เย วุฑฺฒา เย จ ทหรา, เย จ มชฺฌิมโปริสา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, นิกฺขมนฺเต มหาราเช;
สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

๑๗๙๒. “อติยกฺขา วสฺสวรา, อิตฺถาคารา จ ราชิโน;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, นิกฺขมนฺเต มหาราเช;
สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

๑๗๙๓. “ถิโยปิ ตตฺถ ปกฺกนฺทุํ, ยา ตมฺหิ นคเร อหุ;
นิกฺขมนฺเต มหาราเช, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

๑๗๙๔. “เย พฺราหฺมณา เย จ สมณา, อญฺเญ วาปิ วนิพฺพกา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘อธมฺโม กิร โภ’ อิติฯ

๑๗๙๕. “ยถา เวสฺสนฺตโร ราชา, ยชมาโน สเก ปุเร;
สิวีนํ วจนตฺเถน, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชติฯ

๑๗๙๖. ‘‘สตฺต หตฺถิสเต ทตฺวา, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
สุวณฺณกจฺเฉ มาตงฺเค, เหมกปฺปนวาสเส;

๑๗๙๗. ‘‘อารูเฬฺห คามณีเยหิ, โตมรงฺกุสปาณิภิ;
เอส เวสฺสนฺตโร ราชา, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชติฯ

๑๗๙๘. ‘‘สตฺต อสฺสสเต ทตฺวา, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
อาชานีเยว ชาติยา, สินฺธเว สีฆวาหเนฯ

๑๗๙๙. ‘‘อารูเฬฺห คามณีเยหิ, อิลฺลิยาจาปธาริภิ;
เอส เวสฺสนฺตโร ราชา, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชติฯ

๑๘๐๐. ‘‘สตฺต รถสเต ทตฺวา, สนฺนทฺเธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยเคฺฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๘๐๑. ‘‘อารูเฬฺห คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
เอส เวสฺสนฺตโร ราชา, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชติฯ

๑๘๐๒. ‘‘สตฺต อิตฺถิสเต ทตฺวา, เอกเมกา รเถ ฐิตา;
สนฺนทฺธา นิกฺขรชฺชูหิ, สุวณฺณหิ อลงฺกตาฯ

๑๘๐๓. ‘‘ปีตาลงฺการา ปีตวสนา, ปีตาภรณภูสิตา;
อาฬารปมฺหา หสุลา, สุสญฺญา ตนุมชฺฌิมา;
เอส เวสฺสนฺตรา ราชา, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชติฯ

๑๘๐๔. ‘‘สตฺต เธนุสเต ทตฺวา, สพฺพา กํสุปธารณา;
เอส เวสฺสนฺตโร ราชา, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชติฯ

๑๘๐๕. ‘‘สตฺต ทาสิสเต ทตฺวา, สตฺต ทาสสตานิ จ;
เอส เวสฺสนฺตโร ราชา, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชติฯ

๑๘๐๖. ‘‘หตฺถี อสฺสรเถ ทตฺวา, นาริโย จ อลงฺกตา;
เอส เวสฺสนฺตโร ราชา, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชติฯ

๑๘๐๗. ‘‘ตทาสิ ยํ ภึสนกํ, ตทาสิ โลมหํสนํ;
มหาทาเน ปทินฺนมฺหิ, เมทนี สมฺปกมฺปถฯ

๑๘๐๘. ‘‘ตทาสิ ยํ ภึสนกํ, ตทาสิ โลมหํสนํ;
ยํ ปญฺชลิกโต ราชา, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **สิวิกญฺญา**ติ ภิกฺขเว, ผุสฺสติยา ปริเทวิตสทฺทํ สุตฺวา สพฺพาปิ สญฺชยสฺส สิวิรโญฺญ อิตฺถิโย สมาคตา หุตฺวา ปกฺกนฺทุํ ปริเทวึสุฯ **เวสฺสนฺตรนิเวสเน**ติ ตตฺถ อิตฺถีนํ ปกฺกนฺทิตสทฺทํ สุตฺวา เวสฺสนฺตรสฺสปิ นิเวสเน ตเถว ปกฺกนฺทิตฺวา ทฺวีสุ ราชกุเลสุ เกจิ สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตา วาตเวเคน สมฺปมถิตา สาลา วิย ปติตฺวา ปริวตฺตนฺตา ปริเทวึสุฯ **ตโต รตฺยา วิวสาเน**ติ ภิกฺขเว, ตโต ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สูริเย อุคฺคเต ทานเวยฺยาวติกา ‘‘ทานํ ปฏิยาทิต’’นฺติ รโญฺญ อาโรจยึสุฯ อถ เวสฺสนฺตโร ราชา ปาโตว นฺหตฺวา สพฺพาลงฺ

การปฺปฏิมณฺฑิโต สาทุรสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา มหาชนปริวุโต สตฺตสตกํ มหาทานํ ทาตุํ ทานคฺคํ อุปาคมิฯ

เทถาติ ตตฺถ คนฺตฺวา สฏฺฐิสหสฺสอมจฺเจ อาณาเปนฺโต เอวมาหฯ **วารุณิ**นฺติ ‘‘มชฺชทานํ นาม นิปฺผล’’นฺติ ชานาติ, เอวํ สเนฺตปิ ‘‘สุราโสณฺฑา ทานคฺคํ ปตฺวา ‘เวสฺสนฺตรสฺส ทานเคฺค สุรํ น ลภิมฺหา’ติ วตฺตุํ มา ลภนฺตู’’ติ ทาเปสิฯ **วนิพฺพเก**ติ วนิพฺพกชเนสุ กญฺจิ เอกมฺปิ มา วิเหฐยิตฺถฯ **ปฏิปูชิตา**ติ มยา ปูชิตา หุตฺวา ยถา มํ โถมยมานา คจฺฉนฺติ , ตถา ตุเมฺห กโรถาติ วทติฯ

อิติ โส สุวณฺณาลงฺการานํ สุวณฺณธชานํ เหมชาลปฺปฏิจฺฉนฺนานํ หตฺถีนํ สตฺตสตานิ จ, ตถารูปานเญฺญว อสฺสานํ สตฺตสตานิ จ, สีหจมฺมาทีหิ ปริกฺขิตฺตานํ นานารตนวิจิตฺรานํ สุวณฺณธชานํ รถานํ สตฺตสตานิ, สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิตานํ อุตฺตมรูปธรานํ ขตฺติยกญฺญาทีนํ อิตฺถีนํ สตฺตสตานิ, สุวินีตานํ สุสิกฺขิตานํ ทาสานํ สตฺตสตานิ, ตถา ทาสีนํ สตฺตสตานิ, วรอุสภเชฏฺฐกานํ กุโณฺฑปโทหินีนํ เธนูนํ สตฺตสตานิ, อปริมาณานิ ปานโภชนานีติ สตฺตสตกํ มหาทานํ อทาสิฯ ตสฺมิํ เอวํ ทานํ ททมาเน เชตุตฺตรนครวาสิโน ขตฺติยพฺราหฺมณเวสฺสสุทฺทาทโย ‘‘สามิ, เวสฺสนฺตร สิวิรฏฺฐวาสิโน ตํ ‘ทานํ เทตี’ติ ปพฺพาเชนฺติ, ตฺวํ ปุน ทานเมว เทสี’’ติ ปริเทวิํสุฯ เตน วุตฺตํ –

๑๘๐๙. ‘‘อเถตฺถ วตฺตตี สโทฺท, ตุมุโล เภรโว มหา;
ทาเนน ตํ นีหรนฺติ, ปุน ทานํ อทา ตุว’’นฺติฯ

ทานปฏิคฺคาหกา ปน ทานํ คเหตฺวา ‘‘อิทานิ กิร เวสฺสนฺตโร ราชา อเมฺห อนาเถ กตฺวา อรญฺญํ ปวิสิสฺสติ, อิโต ปฏฺฐาย กสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามา’’ติ ฉินฺนปาทา วิย ปตนฺตา อาวตฺตนฺตา ปริวตฺตนฺตา มหาสเทฺทน ปริเทวิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๑๐. ‘‘เต สุ มตฺตา กิลนฺตาว, สมฺปตนฺติ วนิพฺพกา;
นิกฺขมเนฺต มหาราเช, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเน’’ติฯ

ตตฺถ **เต สุ มตฺตา**ติ **สุ**-กาโร นิปาตมโตฺต, เต วนิพฺพกาติ อโตฺถฯ **มตฺตา กิลนฺตาวา**ติ มตฺตา วิย กิลนฺตา วิย จ หุตฺวาฯ **สมฺปตนฺตี**ติ ปริวตฺติตฺวา ภูมิยํ ปตนฺติฯ **อเจฺฉจฺฉุํ วตา**ติ ฉินฺทิํสุ, **วตา**ติ นิปาตมตฺตํฯ **ยถา**ติ เยน การเณนฯ **อติยกฺขา**ติ ภูตวิชฺชา อิกฺขณิกาปิฯ **วสฺสวรา**ติ อุทฺธฏพีชา โอโรธปาลกาฯ **วจนเตฺถนา**ติ วจนการเณนฯ **สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชตี**ติ อตฺตโน รฏฺฐา นิคฺคจฺฉติฯ **คามณีเยหี**ติ หตฺถาจริเยหิฯ **อาชานีเยวา**ติ ชาติสมฺปเนฺน ฯ **คามณีเยหี**ติ อสฺสาจริเยหิฯ **อิลฺลิยาจาปธาริภี**ติ อิลฺลิยญฺจ จาปญฺจ ธาเรเนฺตหิฯ **ทีเป อโถปิ เวยฺยเคฺฆ**ติ ทีปิจมฺมพฺยคฺฆจมฺมปริกฺขิเตฺตฯ **เอกเมกา รเถ ฐิตา**ติ โส กิร เอกเมกํ อิตฺถิรตนํ รเถ ฐเปตฺวา อฏฺฐอฏฺฐวณฺณทาสีหิ ปริวุตํ กตฺวา อทาสิฯ

นิกฺขรชฺชูหีติ สุวณฺณสุตฺตมเยหิ ปามเงฺคหิฯ **อาฬารปมฺหา**ติ วิสาลกฺขิคณฺฑาฯ **หสุลา**ติ มฺหิตปุพฺพงฺคมกถาฯ **สุสญฺญา**ติ สุโสฺสณิโยฯ **ตนุมชฺฌิมา**ติ กรตลมิว ตนุมชฺฌิมภาคาฯ ตทา ปน เทวตาโย ชมฺพุทีปตเล ราชูนํ ‘‘เวสฺสนฺตโร ราชา มหาทานํ เทตี’’ติ อาโรจยิํสุ, ตสฺมา เต ขตฺติยา เทวตานุภาเวนาคนฺตฺวา ตา คณฺหิตฺวา ปกฺกมิํสุฯ **กํสุปธารณา**ติ อิธ **กํส**นฺติ รชตสฺส นามํ, รชตมเยน ขีรปฏิจฺฉนภาชเนน สทฺธิเญฺญว อทาสีติ อโตฺถฯ **ปทินฺนมฺหี**ติ ทียมาเนฯ **สมฺปกมฺปถา**ติ ทานเตเชน กมฺปิตฺถฯ **ยํ ปญฺชลิกโต**ติ ยํ โส เวสฺสนฺตโร

ราชา มหาทานํ ทตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อตฺตโน ทานํ นมสฺสมาโน ‘‘สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส เม อิทํ ปจฺจโย โหตู’’ติ ปญฺชลิกโต อโหสิ, ตทาปิ ภึสนกเมว อโหสิ, ตสฺมึ ขเณ ปถวี กมฺปิตฺถาติ อโตฺถฯ **นิรชฺชตี**ติ เอวํ กตฺวา นิคฺคจฺฉติเยว, น โกจิ นํ นิวาเรตีติ อโตฺถฯ

อปิจ โข ตสฺส ทานํ ททนฺตเสฺสว สายํ อโหสิฯ โส อตฺตโน นิเวสนเมว คนฺตฺวา ‘‘มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา เสฺว คมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อลงฺกตรเถน มาตาปิตูนํ วสนฏฺฐานํ คโตฯ มทฺทีเทวีปิ ‘‘อหํ สามินา สทฺธึ คนฺตฺวา มาตาปิตโร อนุชานาเปสฺสามี’’ติ เตเนว สทฺธึ คตาฯ มหาสโตฺต ปิตรํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน คมนภาวํ กเถสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๘๑๑. ‘‘อามนฺตยิตฺถ ราชานํ, สญฺชยํ ธมฺมินํ วรํ;
อวรุทฺธสิ มํ เทว, วงฺกํ คจฺฉามิ ปพฺพตํฯ

๑๘๑๒. ‘‘เย หิ เกจิ มหาราช, ภูตา เย จ ภวิสฺสเร;
อติตฺตาเยว กาเมหิ, คจฺฉนฺติ ยมสาธนํฯ

๑๘๑๓. ‘‘สฺวาหํ สเก อภิสฺสสึ, ยชมาโน สเก ปุเร;
สิวีนํ วจนเตฺถน, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชหํฯ

๑๘๑๔. ‘‘อฆํ ตํ ปฏิเสวิสฺสํ, วเน วาฬมิคากิเณฺณ;
ขคฺคทีปินิเสวิเต, อหํ ปุญฺญานิ กโรมิ;
ตุเมฺห ปงฺกมฺหิ สีทถา’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมินํ วร**นฺติ ธมฺมิกราชูนํ อนฺตเร อุตฺตมํฯ **อวรุทฺธสี**ติ รฏฺฐา นีหรสิฯ **ภูตา**ติ อตีตาฯ **ภวิสฺสเร**ติ เย จ อนาคเต ภวิสฺสนฺติ , ปจฺจุปฺปเนฺน จ นิพฺพตฺตาฯ **ยมสาธน**นฺติ ยมรโญฺญ อาณาปวตฺติฏฺฐานํฯ **สฺวาหํ สเก อภิสฺสสิ**นฺติ โส อหํ อตฺตโน นครวาสิโนเยว ปีเฬสึฯ กึ กโรโนฺต? **ยชมาโน สเก ปุเร**ติฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘โส อห’’นฺติ ลิขิตํฯ **นิรชฺชห**นฺติ นิกฺขโนฺต อหํฯ **อฆํ ต**นฺติ ยํ อรเญฺญ วสเนฺตน ปฏิเสวิตพฺพํ ทุกฺขํ, ตํ ปฏิเสวิสฺสามิฯ **ปงฺกมฺหี**ติ ตุเมฺห ปน กามปงฺกมฺหิ สีทถาติ วทติฯ

อิติ มหาสโตฺต อิมาหิ จตูหิ คาถาหิ ปิตรา สทฺธึ กเถตฺวา มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปโนฺต เอวมาห –

๑๘๑๕. ‘‘อนุชานาหิ มํ อมฺม, ปพฺพชฺชา มม รุจฺจติ;
สฺวาหํ สเก อภิสฺสสึ, ยชมาโน สเก ปุเร;
สิวีนํ วจนเตฺถน, สมฺหา รฏฺฐา นิรชฺชหํฯ

๑๘๑๖. ‘‘อฆํ ตํ ปฏิเสวิสฺสํ, วเน วาฬมิคากิเณฺณ;
ขคฺคทีปินิเสวิเต, อหํ ปุญฺญานิ กโรมิ;
ตุเมฺห ปงฺกมฺหิ สีทถา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ผุสฺสตี อาห –

๑๘๑๗. ‘‘อนุชานามิ ตํ ปุตฺต, ปพฺพชฺชา เต สมิชฺฌตุ;
อยญฺจ มทฺที กลฺยาณี, สุสญฺญา ตนุมชฺฌิมา;
อจฺฉตํ สห ปุเตฺตหิ, กึ อรเญฺญ กริสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **สมิชฺฌตู**ติ ฌาเนน สมิทฺธา โหตุฯ **อจฺฉต**นฺติ อจฺฉตุ, อิเธว โหตูติ วทติฯ

เวสฺสนฺตโร อาห –

๑๘๑๘.

“มาหํ อกามา ทาสิมฺปิ, อรญฺญํ เนตุมุสฺสเห;

สเจ อิจฺฉติ อเนฺวตุ, สเจ นิจฺฉติ อจฺฉตู”ติฯ

ตตฺถ **อกามา**ติ อมฺม, กึ นาเมตํ กเถถ, อหํ อนิจฺฉาย ทาสิมฺปิ เนตุํ น อุสฺสหามีติฯ

ตโต ปุตฺตสฺส กถํ สุตฺวา ราชา สุณฺหํ ยาจิตุํ ปฏิปชฺชิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๑๙.

“ตโต สุณฺหํ มหาราชา, ยาจิตุํ ปฏิปชฺชถ;

มา จนฺทนสมาจาเร, รโชชลฺลํ อธารยิฯ

๑๘๒๐.

“มา กาสิยานิ ธาเรตฺวา, กุสจีรํ อธารยิ;

ทุกฺโข วาโส อรญฺญสฺมึ, มา หิ ตฺวํ ลกฺขเณ คมี”ติฯ

ตตฺถ **ปฏิปชฺชถา**ติ ภิกฺขเว, ปุตฺตสฺส กถํ สุตฺวา ราชา สุณฺหํ ยาจิตุํ ปฏิปชฺชิฯ **จนฺทนสมาจาเร**ติ โลหิตจนฺทเนน ปริกิณฺณสรีเรฯ **มา หิ ตฺวํ ลกฺขเณ คมี**ติ สุภลกฺขเณน สมนฺนาคเต มา ตฺวํ อรญฺญํ คมีติฯ

๑๘๒๑.

“ตมพฺรวิ ราชปุตฺตี, มทฺที สพฺพงฺคโสภนา;

นาหํ ตํ สุขมิเจฺฉยฺยํ, ยํ เม เวสฺสนฺตรํ วินา”ติฯ

ตตฺถ **ตมพฺรวี**ติ ตํ สสฺสุรํ อพฺรวิฯ

๑๘๒๒.

“ตมพฺรวิ มหาราชา, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน;

อิงฺฆ มทฺทิ นิสาเมหิ, วเน เย โหนฺติ ทุสฺสหาฯ

๑๘๒๓.

“พหู กีฏา ปฏงฺคา จ, มกสา มธุมกฺขิกา;

เตปิ ตํ ตตฺถ หึเสยฺยุํ, ตํ เต ทุกฺขตรํ สิยาฯ

๑๘๒๔.

“อปเร ปสฺส สนฺตาเป, นทีนุปนิเสวิเต;

สปฺปา อชครา นาม, อวิสา เต มหพฺพลาฯ

๑๘๒๕.

“เต มนุสฺสํ มิคํ วาปิ, อปิ มาสนฺนมาคตํ;

ปริกฺขิปิตฺวา โภเคหิ, วสมาเนนฺติ อตฺตโนฯ

๑๘๒๖.

“อเณฺญปิ กณฺหชฏิโน, อจฺฉา นาม อฆมฺมิคา;

น เตหิ ปุริโส ทิโฏฺฐ, รุกฺขมารุยฺห มุจฺจติฯ

๑๘๒๗.

“สงฺฆฏฺฏยนฺตา สิงฺคานิ, ติกฺขคฺคาติปฺปหาริโน;

มหึสา วิจรเนฺตตฺถ, นทึ โสตุมฺพรํ ปติฯ

๑๘๒๘.

“ทิสฺวา มิคานํ ยูถานํ, ควํ สญฺจรตํ วเน;

เธนุว วจฺฉคิทฺธาว, กถํ มทฺทิ กริสฺสสิฯ

๑๘๒๙. “ทิสฺวา สมฺปติเต โฆเร, ทุมเคฺคสุ ปฺลวงฺคเม;
อเขตฺตญฺญาย เต มทฺทิ, ภวิสฺสเต มหพฺภยํฯ

๑๘๓๐. “ยา ตฺวํ สิวาย สุตฺวาน, มุหุํ อุตฺตสยี ปุเร;
สา ตฺวํ วงฺกมนุปฺปตฺตา, กถํ มทฺทิ กริสฺสสิฯ

๑๘๓๑. “ฐิเต มชฺฌนฺหิเก กาเล, สนฺนิสิเนฺนสุ ปกฺขิสุ;
สณเตว พฺรหารญฺญํ, ตตฺถ กึ คนฺตุมิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **ตมพฺรวี**ติ ตํ สุณฺหํ อพฺรวิฯ **อปเร ปสฺส สนฺตาเป**ติ อเญฺญปิ สนฺตาเป ภยชนเก เปกฺขฯ **นทีนุปนิเสวิเต**ติ นทีนํ อุปนิเสวิเต อาสนฺนฏฺฐาเน, นทีกูเล วสเนฺตติ อโตฺถฯ **อวิสา**ติ นิพฺพิสาฯ **อปิ มาสนฺนน**นฺติ อาสนฺนํ อตฺตโน สรีรสมฺผสฺสํ อาคตนฺติ อโตฺถฯ **อฆมฺมิคา**ติ อฆกรา มิคา, ทุกฺขาวหา มิคาติ อโตฺถฯ **นทึ โสตุมฺพรํ ปตี**ติ โสตุมฺพราย นาม นทิยา ตีเรฯ **ยูถาน**นฺติ ยูถานิ, อยเมว วา ปาโฐฯ **เธนุว วจฺฉคิทฺธาวา**ติ ตว ทารเก อปสฺสนฺตี วจฺฉคิทฺธา เธนุ วิย กถํ กริสฺสสิฯ **ว**-กาโร ปเนตฺถ นิปาตมโตฺตวฯ **สมฺปติเต**ติ สมฺปตเนฺตฯ **โฆเร**ติ ภีสนเก วิรูเปฯ **ปฺลวงฺคเม**ติ มกฺกเฏฯ **อเขตฺตญฺญายา**ติ อรญฺญภูมิอกุสลตายฯ **ภวิสฺสเต**ติ ภวิสฺสติฯ **สิวาย สุตฺวานา**ติ สิงฺคาลิยา สทฺทํ สุตฺวาฯ **มุหุน**ฺติ ปุนปฺปุนํฯ **อุตฺตสยี**ติ อุตฺตสสิฯ **สณเตวา**ติ นทติ วิย สณนฺตํ วิย ภวิสฺสติฯ

๑๘๓๒. “ตมพฺรวิ ราชปุตฺตี, มทฺที สพฺพงฺคโสภนา;
ยานิ เอตานิ อกฺขาสิ, วเน ปฏิภยานิ เม;
สพฺพานิ อภิสโมฺภสฺสํ, คจฺฉเญฺญว รเถสภฯ

๑๘๓๓. “กาสํ กุสํ โปฏกิลํ, อุสิรํ มุญฺจปพฺพชํ;
อุรสา ปนุทหิสฺสามิ, นสฺส เหสฺสามิ ทุนฺนยาฯ

๑๘๓๔. “พหูหิ วต จริยาหิ, กุมารี วินฺทเต ปตึ;
อุทรสฺสุปโรเธน, โคหนุเวฐเนน จฯ

๑๘๓๕. “อคฺคิสฺส ปาริจริยาย, อุทกุมฺมุชฺชเนน จ;
เวธพฺยํ กฏุกํ โลเก, คจฺฉเญฺญว รเถสภฯ

๑๘๓๖. “อปิสฺสา โหติ อปฺปโตฺต, อุจฺฉิฏฺฐมปิ ภุญฺชิตุํ;
โย นํ หเตฺถ คเหตฺวาน, อกามํ ปริกฑฺฒติ;
เวธพฺยํ กฏุกํ โลเก, คจฺฉเญฺญว รเถสภฯ

๑๘๓๗. “เกสคฺคหณมุกฺเขปา, ภูมฺยา จ ปริสุมฺภนา;
ทตฺวา จ โน ปกฺกมติ, พหุํ ทุกฺขํ อนปฺปกํ;
เวธพฺยํ กฏุกํ โลเก, คจฺฉเญฺญว รเถสภฯ

๑๘๓๘. “สุกฺกจฺฉวี เวธเวรา, ทตฺวา สุภคมานิโน;
อกามํ ปริกฑฺฒนฺติ, อุลูกเญฺญว วายสา;
เวธพฺยํ กฏุกํ โลเก, คจฺฉเญฺญว รเถสภฯ

๑๘๓๙. “อปิ ญาติกุเล ผีเต, กํสปโชฺชตเน วสํ;

เนวาติวากฺยํ น ลเภ, ภาตูหิ สขินีหิปิ;
เวธพฺยํ กฏุกํ โลเก, คจฺฉเณฺญว รเถสภฯ

๑๘๔๐. ‘‘นคฺคา นที อนูทกา, นคฺคํ รฏฺฐํ อราชกํ;
อิตฺถีปิ วิธวา นคฺคา, ยสฺสาปิ ทส ภาตโร;
เวธพฺยํ กฏุกํ โลเก, คจฺฉเณฺญว รเถสภฯ

๑๘๔๑. ‘‘ธโช รถสฺส ปญฺญาณํ, ธูโม ปญฺญาณมคฺคิโน;
ราชา รฏฺฐสฺส ปญฺญาณํ, ภตฺตา ปญฺญาณมิตฺถิยา;
เวธพฺยํ กฏุกํ โลเก, คจฺฉเณฺญว รเถสภฯ

๑๘๔๒. ‘‘ยา ทลิทฺที ทลิทฺทสฺส, อฑฺฒา อฑฺฒสฺส กิตฺติมา;
ตํ เว เทวา ปสํสนฺติ, ทุกฺกรญฺหิ กโรติ สาฯ

๑๘๔๓. ‘‘สามิกํ อนุพนฺธิสฺสํ, สทา กาสายวาสินี;
ปถพฺยาปิ อภิชฺชนฺตฺยา, เวธพฺยํ กฏุกิตฺถิยาฯ

๑๘๔๔. ‘‘อปิ สาครปริยนฺตํ, พหุวิตฺตธรํ มหึ;
นานารตนปริปูรํ, นิเจฺฉ เวสฺสนฺตรํ วินาฯ

๑๘๔๕. ‘‘กถํ นุ ตาสํ หทยํ, สุขรา วต อิตฺถิโย;
ยา สามิเก ทุกฺขิตมฺหิ, สุขมิจฺฉนฺติ อตฺตโนฯ

๑๘๔๖. ‘‘นิกฺขมเนฺต มหาราเช, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเน;
ตมหํ อนุพนฺธิสฺสํ, สพฺพกามทโท หิ เม’’ติฯ

ตตฺถ **ตมพฺรวี**ติ ภิกฺขเว, มทฺที รโญฺญ วจนํ สุตฺวา ตํ ราชานํ อพฺรวิฯ **อภิสโมฺภสฺส**นฺติ สหิสฺสามิ อธิวาเสสฺสามิฯ **โปฏฺฐิกล**นฺติ โปฏฺฐิกลติณํฯ **ปนุทหิสฺสามี**ติ เทฺวธา กตฺวา เวสฺสนฺตรสฺส ปุรโต คมิสฺสามิฯ **อุทรสฺสุปโรเธนา**ติ อุปวาเสน ขุทาธิวาเสนฯ **โคหนุเวฐเนน จา**ติ วิสาลกฏิโย โอนตปสฺสา จ อิตฺถิโย สามิกํ ลภนฺตีติ กตฺวา โคหนุนา กฏิผลกํ โกฏฺฏาเปตฺวา เวฐเนน จ ปสฺสานิ โอนาเมตฺวา กุมาริกา ปตึ ลภติฯ **กฏุก**นฺติ อสาตํฯ **คจฺฉเณฺญวา**ติ คมิสฺสามิเยวฯ

อปิสฺสา โหติ อปฺปโตฺตติ ตสฺสา วิธวาย อุจฺฉิฏฺฐกมฺปิ ภุญฺชิตุํ อนนุจฺฉวิโกวฯ **โย น**นฺติ โย นีจชโจฺจ ตํ วิธวํ อนิจฺฉมานเณฺญว หเตฺถ คเหตฺวา กฑฺฒติฯ **เกสคฺคหณมุเกฺขปา, ภูมฺยา จ ปริสุมฺภนา**ติ อสามิกํ อิตฺถึ หตฺถปาเทหิ เกสคฺคหณํ, อุเกฺขปา, ภูมิยํ ปาตนนฺติ เอตานิ อวมญฺญนานิ กตฺวา อติกฺกมนฺติฯ **ทตฺวา จา**ติ อสามิกาย อิตฺถิยา เอวรูปํ พหุํ อนปฺปกํ ทุกฺขํ ปรปุริโส ทตฺวา จ **โน ปกฺกมติ** นิราสโงฺก โอโลเกโนฺตว ติฏฺฐติฯ

สุกฺกจฺฉวีติ นฺหานียจุเณฺณน อุฏฺฐาปิตจฺฉวิวณฺณาฯ **เวธเวรา**ติ วิธวิตฺถิกามา ปุริสาฯ **ทตฺวา**ติ กิญฺจิเทว อปฺปมตฺตกํ ธนํ ทตฺวาฯ **สุภคมานิโน**ติ มยํ สุภคาติ มญฺญมานาฯ **อกาม**นฺติ ตํ วิธวํ อสามิกํ อกามํฯ **อุลูกเญฺญว วายสา**ติ กากา วิยอุลูกํ ปริกฑฺฒนฺติฯ **กํสปโชฺชตเน**ติ สุวณฺณภาชนาภาย ปโชฺชตเนฺตฯ **วส**นฺติ เอวรูเปปิ ญาติกุเล วสมานาฯ **เนวาติวากฺยํ น ลเภ**ติ ‘‘อยํ อิตฺถี นิสฺสามิกา, ยาวชีวํ อมฺหากเญฺญว ภาโร ชาโต’’ติอาทีนิ ว

จนานิ วทเนฺตหิ ภาตูหิปิ สขินีหิปิ อติวากฺยํ ครหวจนํ เนว น ลภติฯ **ปญฺญาณ**นฺติ ปากฏภาวการณํฯ

ยา ทลิทฺที ทลิทฺทสฺสาติ เทว, กิตฺติสมฺปนฺนา ยา อิตฺถี อตฺตโน สามิกสฺส ทลิทฺทสฺส ทุกฺขปฺปตฺตกาเล สยมฺปิ ทลิทฺที สมานา ทุกฺขาว โหติ, ตสฺส อฑฺฒกาเล เตเนว สทฺธึ อฑฺฒา สุขปฺปตฺตา โหติ, ตํ เว เทวา ปสํสนฺติฯ อภิชฺชนฺตฺยาติ อภิชฺชนฺติยาฯ สเจปิ หิ อิตฺถิยา สกลปถวี น ภิชฺชติ, ตาย สกลาย ปถวิยา สาว อิสฺสรา โหติ, ตถาปิ เวธพฺยํ กฏุกเมวาติ อโตฺถฯ สุขรา วต อิตฺถิโยติ สุฏฺฐุ ขรา วต อิตฺถิโยฯ

๑๘๔๗. ‘‘ตมฺพฺรวิ มหาราชา, มทฺทิํ สพฺพงฺคโสภนํ;
อิเม เต ทหรา ปุตฺตา, ชาลี กณฺหาชินา จุโภ;
นิกฺขิปฺป ลกฺขเณ คจฺฉ, มยํ เต โปสยามเส’’ติฯ

ตตฺถ **ชาลี กณฺหาชินา จุโภ**ติ ชาลี จ กณฺหาชินา จาติ อุโภฯ **นิกฺขิปฺปา**ติ อิเม นิกฺขิปิตฺวา คจฺฉาหีติฯ

๑๘๔๘. ‘‘ตมพฺรวิ ราชปุตฺตี, มทฺที สพฺพงฺคโสภนา;
ปิยา เม ปุตฺตกา เทว, ชาลี กณฺหาชินา จุโภ;
ตฺยมฺหํ ตตฺถ รเมสฺสนฺติ, อรเญฺญ ชีวโสกิน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตฺยมฺห**นฺติ เต ทารกา อมฺหากํ ตตฺถ อรเญฺญฯ **ชีวโสกิน**นฺติ อวิคตโสกานํ หทยํ รมยิสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ

๑๘๔๙. ‘‘ตมพฺรวิ มหาราชา, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน;
สาลีนํ โอทนํ ภุตฺวา, สุจิํ มํสูปเสจนํ;
รุกฺขผลานิ ภุญฺชนฺตา, กถํ กาหนฺติ ทารกาฯ

๑๘๕๐. ‘‘ภุตฺวา สตปเล กํเส, โสวเณฺณ สตราชิเก;
รุกฺขปเตฺตสุ ภุญฺชนฺตา, กถํ กาหนฺติ ทารกาฯ

๑๘๕๑. ‘‘กาสิยานิ จ ธาเรตฺวา, โขมโกฏุมฺพรานิ จ;
กุสจีรานิ ธาเรนฺตา, กถํ กาหนฺติ ทารกาฯ

๑๘๕๒. ‘‘วยฺหาหิ ปริยายิตฺวา, สิวิกาย รเถน จ;
ปตฺติกา ปริธาวนฺตา, กถํ กาหนฺติ ทารกาฯ

๑๘๕๓. ‘‘กูฏาคาเร สยิตฺวาน, นิวาเต ผุสิตคฺคเฬ;
สยนฺตา รุกฺขมูลสฺมิํ, กถํ กาหนฺติ ทารกาฯ

๑๘๕๔. ‘‘ปลฺลเงฺกสุ สยิตฺวาน, โคนเก จิตฺตสนฺถเต;
สยนฺตา ติณสนฺถาเร, กถํ กาหนฺติ ทารกาฯ

๑๘๕๕. ‘‘คนฺธเกน วิลิมฺปิตฺวา, อครุจนฺทเนน จ;
รโชชลฺลานิ ธาเรนฺตา, กถํ กาหนฺติ ทารกาฯ

๑๘๕๖. ‘‘จามรโมรหเตฺถหิ, พีชิตงฺคา สุเขธิตา;

ผุฏฺฐา ฑํเสหิ มกเสหิ, กถํ กาหนฺติ ทารกา’’ติฯ

ตตฺถ **ปลสเต กํเส**ติ ปลสเตน กตาย กญฺจนปาติยาฯ **โคนเก จิตฺตสนฺถเต**ติ มหาปิฏฺฐิยํ กาฬโกชเว เจว วิจิตฺตเก สนฺถเร จฯ **จามรโมรหตฺถเกหี**ติ จามเรหิ เจว โมรหตฺถเกหิ จ พีชิตงฺคาฯ

เอวํ เตสํ สลฺลปนฺตานเญฺญว รตฺติ วิภายิ, สูริโย อุคฺคญฺฉิฯ มหาสตฺตสฺส จตุสินฺธวยุตฺตํ อลงฺกตรถํ อาเนตฺวา ราชทฺวาเร ฐปยึสุฯ มทฺทีปิ สสฺสุสสุเร วนฺทิตฺวา เสสิตฺถิโย อปโลเกตฺวา เทฺว ปุตฺเต อาทาย เวสฺสนฺตรโต ปฐมตรํ คนฺตฺวา รเถ อฏฺฐาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๕๗. ‘‘ตมพฺรวิ ราชปุตฺตี, มทฺที สพฺพงฺคโสภนา;
มา เทว ปริเทเวสิ, มา จ ตฺวํ วิมโน อหุ;
ยถา มยํ ภวิสฺสาม, ตถา เหสฺสนฺติ ทารกาฯ

๑๘๕๘. ‘‘อิทํ วตฺวาน ปกฺกามิ, มทฺที สพฺพงฺคโสภนา;
สิวิมคฺเคน อเนฺวสิ, ปุตฺเต อาทาย ลกฺขณา’’ติฯ

ตตฺถ **สิวิมคฺเคนา**ติ สิวิรโญฺญ คนฺตพฺพมคฺเคนฯ **อเนฺวสี**ติ ตํ อคมาสิ, ปาสาทา โอตริตฺวา รถํ อภิรุหีติ อโตฺถฯ

๑๘๕๙. ‘‘ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา, ทานํ ทตฺวาน ขตฺติโย;
ปิตุ มาตุ จ วนฺทิตฺวา, กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํฯ

๑๘๖๐. ‘‘จตุวาหึ รถํ ยุตฺตํ, สีฆมารุยฺห สนฺทนํ;
อาทาย ปุตฺตทารญฺจ, วงฺกํ ปายาสิ ปพฺพต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตโต**ติ ภิกฺขเว, ตสฺสา มทฺทิยา รถํ อภิรุหิตฺวา ฐิตกาเลฯ **ทตฺวา**ติ หิโยฺย ทานํ ทตฺวาฯ **กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณ**นฺติ ปทกฺขิณญฺจ กตฺวาฯ **น**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ

๑๘๖๑. ‘‘ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา, เยนาสิ พหุโก ชโน;
อามนฺต โข ตํ คจฺฉาม, อโรคา โหนฺตุ ญาตโย’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภิกฺขเว, ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา ยตฺถ ‘‘เวสฺสนฺตรํ ราชานํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ พหุโก ชโน ฐิโต อาสิ, ตตฺถ รถํ เปเสตฺวา มหาชนํ อาปุจฺฉโนฺต ‘‘อามนฺต โข ตํ คจฺฉาม, อโรคา โหนฺตุ ญาตโย’’ติ อาหฯ ตตฺถ **ต**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ ภิกฺขเว, ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา ญาตเก อาห – ‘‘ตุเมฺห อามเนฺตตฺวา มยํ คจฺฉาม, ตุเมฺห สุขิตา โหถ นิทฺทุกฺขา’’ติฯ

เอวํ มหาสโตฺต มหาชนํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อปฺปมตฺตา โหถ, ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรถา’’ติ เตสํ โอวทิตฺวา ปกฺกามิฯ คจฺฉเนฺต ปน โพธิสเตฺต มาตา ‘‘ปุโตฺต เม ทานวิตฺตโก ทานํ เทตู’’ติ อาภรเณหิ สทฺธึ สตฺตรตนปูรานิ สกฏานิ อุโภสุ ปเสฺสสุ เปเสสิฯ โสปิ อตฺตโน กายารุฬฺหเมว อาภรณภณฺฑํ โอมุญฺจิตฺวา สมฺปตฺตยาจกานํ อฏฺฐารส วาเร ทตฺวา อวเสสํ สพฺพํ อทาสิฯ โส นครา นิกฺขมิตฺวา จ นิวตฺติตฺวา โอโลเกตุกาโม อโหสิฯ อถสฺส มนํ ปฏิจฺจ รถปฺปมาณฏฺฐาเน มหาปถวี ภิชฺชิตฺวา กุลาลจกฺกํ วิย ปริวตฺติตฺวา รถํ นคราภิมุขํ อกาสิฯ โส มาตาปิตูนํ วสนฏฺฐานํ โอโลเกสิฯ เตน การเณน ปถวีกโมฺป อโหสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘นิกฺขมิตฺวาน นครา, นิวตฺติตฺวา วิโลกิเต;
ตทาปิ ปถวี กมฺปิ, สิเนรุวนวฏํสกา’’ติฯ (จริยา. ๑.๙๓);

สยํ ปน โอโลเกตฺวา มทฺทิมฺปิ โอโลกาเปตุํ คาถมาห –

๑๘๖๒. ‘‘อิงฺฆ มทฺทิ นิสาเมหิ, รมฺมรูปํว ทิสฺสติ;
อาวาสํ สิวิเสฏฺฐสฺส, เปตฺติกํ ภวนํ มมา’’ติฯ

ตตฺถ **นิสาเมหี**ติ โอโลเกหิฯ

อถ มหาสตฺโต สหชาเต สฏฺฐิสหสฺสอมจฺเจ จ เสสชนญฺจ นิวตฺตาเปตฺวา รถํ ปาเชนฺโต มทฺทิํ อาห – ‘‘ภเทฺท, สเจ ปจฺฉโต ยาจกา อาคจฺฉนฺติ, อุปธาเรยฺยาสี’’ติฯ สาปิ โอโลเกนฺตี นิสีทิฯ อถสฺส สตฺตสตกํ มหาทานํ สมฺปาปุณิตุํ อสโกฺกนฺตา จตฺตาโร พฺราหฺมณา นครํ อาคนฺตฺวา ‘‘กุหิํ เวสฺสนฺตโร ราชา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ทานํ ทตฺวา คโต’’ติ วุเตฺต ‘‘กิญฺจิ คเหตฺวา คโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘รเถน คโต’’ติ สุตฺวา ‘‘อเสฺส นํ ยาจิสฺสามา’’ติ อนุพนฺธิํสุฯ อถ มทฺที เต อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา ‘‘ยาจกา อาคจฺฉนฺติ, เทวา’’ติ อาโรเจสิฯ มหาสตฺโต รถํ ฐเปสิฯ เต อาคนฺตฺวา อเสฺส ยาจิํสุฯ มหาสตฺโต อเสฺส อทาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๖๓. ‘‘ตํ พฺราหฺมณา อนฺวคมุํ, เต นํ อเสฺส อยาจิสุํ;
ยาจิโต ปฏิปาเทสิ, จตุนฺนํ จตุโร หเย’’ติฯ

อเสฺสสุ ปน ทินฺเนสุ รถธุรํ อากาเสเยว อฏฺฐาสิฯ อถ พฺราหฺมเณสุ คตมเตฺตสุเยว จตฺตาโร เทวปุตฺตา โรหิจฺจมิควเณฺณน อาคนฺตฺวา รถธุรํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อคมํสุฯ มหาสตฺโต เตสํ เทวปุตฺตภาวํ ญตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๘๖๔. ‘‘อิงฺฆ มทฺทิ นิสาเมหิ, จิตฺตรูปํว ทิสฺสติ;
มิคโรหิจฺจวเณฺณน, ทกฺขิณสฺสา วหนฺติ ม’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทกฺขิณสฺสา**ติ สุสิกฺขิตา อสฺสา วิย มํ วหนฺติฯ

อถ นํ เอวํ คจฺฉนฺตํ อปโร พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา รถํ ยาจิฯ มหาสตฺโต ปุตฺตทารํ โอตาเรตฺวา ตสฺส รถํ อทาสิฯ รเถ ปน ทินฺเน เทวปุตฺตา อนฺตรธายิํสุฯ รถสฺส ทินฺนภาวํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๖๕. ‘‘อเถตฺถ ปญฺจโม อาคา, โส ตํ รถมยาจถ;
ตสฺส ตํ ยาจิโตทาสิ, น จสฺสุปหโต มโนฯ

๑๘๖๖. ‘‘ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา, โอโรเปตฺวา สกํ ชนํ;
อสฺสาสยิ อสฺสรถํ, พฺราหฺมณสฺส ธเนสิโน’’ติฯ

ตตฺถ **อเถตฺถา**ติ อถ ตสฺมิํ วเนฯ **น จสฺสุปหโต มโน**ติ น จสฺส มโน โอลีโนฯ **อสฺสาสยี**ติ ปริโตเสนฺโต นิยฺยาเทสิฯ

ตโต ปฏฺฐาย ปน เต สเพฺพปิ ปตฺติกาว อเหสุํฯ อถ มหาสตฺโต มทฺทิํ อโวจ –

๑๘๖๗. ‘‘ตฺวํ มทฺทิ กณฺหํ คณฺหาหิ, ลหุ เอสา กนิฏฺฐิกา;
อหํ ชาลึ คเหสฺสามิ, ครุโก ภาติโก หิ โส’’ติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา อุโภปิ ขตฺติยา เทฺว ทารเก องฺเกนาทาย ปกฺกมึสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๘๖๘. ‘‘ราชา กุมารมาทาย, ราชปุตฺตี จ ทาริกํ;
สโมฺมทมานา ปกฺกามุํ, อญฺญมญฺญํ ปิยํวทา’’ติฯ

ทานกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วนปเวสนกณฺฑวณฺณนา

เต ปฏิปถํ อาคจฺฉเนฺต มนุเสฺส ทิสฺวา ‘‘กุหึ วงฺกปพฺพโต’’ติ ปุจฺฉนฺติฯ มนุสฺสา ‘‘ทูเร’’ติ วทนฺติฯ เตน วุตฺตํ –

๑๘๖๙. ‘‘ยทิ เกจิ มนุชา เอนฺติ, อนุมเคฺค ปฏิปเถ;
มคฺคํ เต ปฏิปุจฺฉาม, ‘กุหึ วงฺกตปพฺพโต’ฯ

๑๘๗๐. ‘‘เต ตตฺถ อเมฺห ปสฺสิตฺวา, กลุนํ ปริเทวยุํ;
ทุกฺขํ เต ปฏิเวเทนฺติ, ทูเร วงฺกตปพฺพโต’’ติฯ

มคฺคสฺส อุโภสุ ปเสฺสสุ วิวิธผลธาริโน รุเกฺข ทิสฺวา ทารกา กนฺทนฺติฯ มหาสตฺตสฺสานุภาเวน ผลธาริโน รุกฺขา โอนมิตฺวา หตฺถสมฺผสฺสํ อาคจฺฉนฺติฯ ตโต สุปกฺกผลาผลานิ อุจฺจินิตฺวา เตสํ เทติฯ ตํ ทิสฺวา มทฺที อจฺฉริยํ ปเวเทสิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๘๗๑. ‘‘ยทิ ปสฺสนฺติ ปวเน, ทารกา ผลิเน ทุเม;
เตสํ ผลานํ เหตุมฺหิ, อุปโรทนฺติ ทารกาฯ

๑๘๗๒. ‘‘โรทเนฺต ทารเก ทิสฺวา, อุพฺพิทฺธา วิปุลา ทุมา;
สยเมโวนมิตฺวาน, อุปคจฺฉนฺติ ทารเกฯ

๑๘๗๓. ‘‘อิทํ อเจฺฉรกํ ทิสฺวา, อพฺภุตํ โลมหํสนํ;
สาธุการํ ปวเตฺตสิ, มทฺที สพฺพงฺคโสภนาฯ

๑๘๗๔. ‘‘อเจฺฉรํ วต โลกสฺมึ, อพฺภุตํ โลมหํสนํ;
เวสฺสนฺตรสฺส เตเชน, สยเมโวนตา ทุมา’’ติฯ

เชตุตฺตรนครโต สุวณฺณคิริตาโล นาม ปพฺพโต ปญฺจ โยชนานิ, ตโต โกนฺติมารา นาม นที ปญฺจ โยชนานิ, ตโต อญฺจรคิริ นาม ปพฺพโต ปญฺจ โยชนานิ, ตโต ทุนฺนิวิฏฺฐพฺราหฺมณคาโม นาม ปญฺจ โยชนานิ, ตโต มาตุลนครํ ทส โยชนานิฯ อิติ ตํ มคฺคํ เชตุตฺตรนครโต ตึสโยชนํ โหติฯ เทวตา ตํ มคฺคํ สํขิปึสุฯ เต เอกทิวเสเนว มาตุลนครํ ปาปุณึสุฯ เตน วุตฺตํ –

๑๘๗๕. ‘‘สงฺขิปึสุ ปถํ ยกฺขา, อนุกมฺปาย ทารเก;
นิกฺขนฺตทิวเสเนว, เจตรฏฺฐํ อุปาคมุ’’นฺติฯ

อุปคจฺฉนฺตา จ ปน เชตุตฺตรนครโต ปาตราสสมเย นิกฺขมิตฺวา สายนฺหสมเย เจตรฏฺฐ มาตุลนครํ ปตฺตาฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๗๖. ‘‘เต คนฺตฺวา ทีฆมทฺธานํ, เจตรฏฺฐํ อุปาคมุํ;
อิทฺธํ ผีตํ ชนปทํ, พหุมํสสุโรทน’’นฺติฯ

ตทา มาตุลนคเร สฏฺฐิ ขตฺติยสหสฺสานิ วสนฺติฯ มหาสโตฺต อโนฺตนครํ อปวิสิตฺวา นคร ทฺวาเรเยว สาลายํ นิสีทิฯ อถสฺส มทฺที โพธิสตฺตสฺส ปาเทสุ รชํ ปุญฺฉิตฺวา ปาเท สมฺพาหิตฺวา ‘‘เวสฺสนฺตรสฺส อาคตภาวํ ชานาเปสฺสามี’’ติ สาลาโต นิกฺขมิตฺวา ตสฺส จกฺขุปเถ สาลาทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ นครํ ปวิสนฺติโย จ นิกฺขมนฺติโย จ อิตฺถิโย ตํ ทิสฺวา ปริวาเรสุํฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๗๗. ‘‘เจติโย ปริวาริํสุ, ทิสฺวา ลกฺขณมาคตํ;
สุขุมาลี วต อยฺยา, ปตฺติกา ปริธาวติฯ

๑๘๗๘. ‘‘วยฺหาหิ ปริยายิตฺวา, สิวิกาย รเถน จ;
สาชฺช มทฺที อรญฺญสฺมิํ, ปตฺติกา ปริธาวตี’’ติฯ

ตตฺถ **ลกฺขณมาคต**นฺติ ลกฺขณสมฺปนฺนํ มทฺทิํ อาคตํฯ **ปริธาวตี**ติ เอวํ สุขุมาลี หุตฺวา ปตฺติกาว วิจรติฯ **ปริยายิตฺวา**ติ เชตุตฺตรนคเร วิจริตฺวาฯ **สิวิกายา**ติ สุวณฺณสิวิกายฯ

มหาชโน มทฺทิญฺจ เวสฺสนฺตรญฺจ เทฺว ปุเตฺต จสฺส อนาถาคมเนน อาคเต ทิสฺวา คนฺตฺวา ราชูนํ อาจิกฺขิฯ สฏฺฐิสหสฺสา ราชาโน โรทนฺตา ปริเทวนฺตา ตสฺส สนฺติกํ อาคมํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๗๙. ‘‘ตํ ทิสฺวา เจตปาโมกฺขา, โรทมานา อุปาคมุํ;
กจฺจิ นุ เทว กุสลํ, กจฺจิ เทว อนามยํ;
กจฺจิ ปิตา อโรโค เต, สิวีนญฺจ อนามยํฯ

๑๘๘๐. ‘‘โก เต พลํ มหาราช, โก นุ เต รถมณฺฑลํ;
อนสฺสโก อรถโก, ทีฆมทฺธานมาคโต;
กจฺจามิเตฺตหิ ปกโต, อนุปฺปโตฺตสิมํ ทิส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทิสฺวา**ติ ทูรโตว ปสฺสิตฺวาฯ **เจตปาโมกฺขา**ติ เจตราชาโนฯ **อุปาคมุ**นฺติ อุปสงฺกมิํสุฯ **กุสล**นฺติ อาโรคฺยํฯ **อนามย**นฺติ นิทฺทุกฺขภาวํฯ **โก เต พล**นฺติ กุหิํ ตว พลกาโยฯ **รถมณฺฑล**นฺติ เยนาสิ รเถน อาคโต, โส กุหินฺติ ปุจฺฉนฺติฯ **อนสฺสโก**ติ อสฺสวิรหิโตฯ **อรถโก**ติ อยานโกฯ **ทีฆมทฺธานมาคโต**ติ ทีฆมคฺคํ อาคโตฯ **ปกโต**ติ อภิภูโตฯ

อถ เนสํ มหาสโตฺต อตฺตโน อาคตการณํ กเถโนฺต อาห –

๑๘๘๑. ‘‘กุสลเญฺจว เม สมฺมา, อโถ สมฺมา อนามยํ;
อโถ ปิตา อโรโค เม, สิวีนญฺจ อนามยํฯ

๑๘๘๒. ‘‘อหญฺหิ กุญฺชรํ ทชฺชํ, อีสาทนฺตํ อุรูฬฺหวํ;
เขตฺตญฺญุํ สพฺพยุทฺธานํ, สพฺพเสตํ คชุตฺตมํฯ

๑๘๘๓. ปณฺฑุกมฺพลสญฺฉนฺนํ, ปภินฺนํ สตฺตุมทฺทนํ;
ทนฺตึ สวาลพีชนึ, เสตํ เกลาสสาทิสํฯ

๑๘๘๔. ‘‘สเสตจฺฉตฺตํ สอุปาเธยฺยํ, สาถพฺพนํ สหตฺถิปํ;
อคฺคยานํ ราชวาหึ, พฺราหฺมณานํ อทาสหํฯ

๑๘๘๕. ‘‘ตสฺมึ เม สิวโย กุทฺธา, ปิตา จุปหโตมโน;
อวรุทฺธสิ มํ ราชา, วงฺกํ คจฺฉามิ ปพฺพตํ;
โอกาสํ สมฺมา ชานาถ, วเน ยตฺถ วสามเส’’ติฯ

ตตฺถ **ตสฺมึ เม**ติ ตสฺมึ การเณ มยฺหํ สิวโย กุทฺธาฯ **อุปหโตมโน**ติ อุปหตจิตฺโต กุทฺโธว มํ รฏฺฐา ปพฺพาเชสิฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมึ วเน มยํ วเสยฺยาม, ตตฺถ วสโนกาสํ ชานาถาติฯ

เต ราชาโน อาหํสุ –

๑๘๘๖. ‘‘สฺวาคตํ เต มหาราช, อโถ เต อทุราคตํ;
อิสฺสโรสิ อนุปฺปตฺโต, ยํ อิธตฺถิ ปเวทยฯ

๑๘๘๗. ‘‘สากํ ภิสํ มธุํ มํสํ, สุทฺธํ สาลีนโมทนํ;
ปริภุญฺช มหาราช, ปาหุโน โนสิ อาคโต’’ติฯ

ตตฺถ **ปเวทยา**ติ กเถหิ, สพฺพํ ปฏิยาเทตฺวา ทสฺสามฯ **ภิส**นฺติ ภิสมูลํ, ยํกิญฺจิ กนฺทชาตํ วาฯ

เวสฺสนฺตโร อาห –

๑๘๘๘. ‘‘ปฏิคฺคหิตํ ยํ ทินฺนํ, สพฺพสฺส อคฺฆิยํ กตํ;
อวรุทฺธสิ มํ ราชา, วงฺกํ คจฺฉามิ ปพฺพตํ;
โอกาสํ สมฺมา ชานาถ, วเน ยตฺถ วสามเส’’ติฯ

ตตฺถ **ปฏิคฺคหิต**นฺติ สพฺพเมตํ ตุเมฺหหิ ทินฺนํ มยา จ ปฏิคฺคหิตเมว โหตุ, สพฺพสฺส ตุเมฺหหิ มยฺหํ อคฺฆิยํ นิเวทนํ กตํฯ ราชา ปน มํ อวรุทฺธสิ รฏฺฐา ปพฺพาเชสิ, ตสฺมา วงฺกเมว คมิสฺสามิ, ตสฺมึ เม อรเญฺญ วสนฏฺฐานํ ชานาถาติฯ

เต ราชาโน อาหํสุ –

๑๘๘๙. ‘‘อิเธว ตาว อจฺฉสฺสุ, เจตรเฏฺฐ รเถสภ;
ยาว เจตา คมิสฺสนฺติ, รโญฺญ สนฺติก ยาจิตุํฯ

๑๘๙๐. ‘‘นิชฺฌาเปตุํ มหาราชํ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒนํ;
ตํ ตํ เจตา ปุรกฺขตฺวา, ปตีตา ลทฺธปจฺจยา;
ปริวาเรตฺวาน คจฺฉนฺติ, เอวํ ชานาหิ ขตฺติยา’’ติฯ

ตตฺถ **รโญฺญ สนฺติก ยาจิตุ**นฺติ รโญฺญ สนฺติกํ ยาจนตฺถาย คมิสฺสนฺติฯ **นิชฺฌาเปตุ**นฺติ ตุมฺหากํ นิโทฺทสภาวํ ชานาเปตุํฯ **ลทฺธปจฺจยา**ติ ลทฺธปติฏฺฐาฯ **คจฺฉนฺตี**ติ คมิสฺสนฺติฯ

มหาสโตฺต อาห –

๑๘๙๑. “มา โว รุจฺจิตฺถ คมนํ, รโญฺญ สนฺติก ยาจิตุํ;
นิชฺฌาเปตุํ มหาราชํ, ราชาปิ ตตฺถ นิสฺสโรฯ

๑๘๙๒. “อจฺจุคฺคตา หิ สิวโย, พลคฺคา เนคมา จ เย;
เต วิธํเสตุมิจฺฉนฺติ, ราชานํ มม การณา”ติฯ

ตตฺถ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ มม นิโทฺทสภาวํ นิชฺฌาปเน ราชาปิ อนิสฺสโรฯ **อจฺจุคฺคตา**ติ อติกุทฺธาฯ **พลคฺคา**ติ พลกายาฯ **วิธํเสตุ**นฺติ รชฺชโต นีหริตุํฯ **ราชาน**นฺติ ราชานมฺปิฯ

เต ราชาโน อาหํสุ –

๑๘๙๓. “สเจ เอสา ปวเตฺตตฺถ, รฏฺฐสฺมึ รฏฺฐวฑฺฒน;
อิเธว รชฺชํ กาเรหิ, เจเตหิ ปริวาริโตฯ

๑๘๙๔. “อิทฺธํ ผีตญฺจิทํ รฏฺฐํ, อิโทฺธ ชนปโท มหา;
มตึ กโรหิ ตฺวํ เทว, รชฺชสฺส มนุสาสิตุ”นฺติฯ

ตตฺถ **สเจ เอสา ปวเตฺตตฺถา**ติ สเจ เอตสฺมึ รเฏฺฐ เอสา ปวตฺติฯ **รชฺชสฺส มนุสาสิตุ**นฺติ รชฺชํ สมนุสาสิตุํ, อยเมว วา ปาโฐฯ

เวสฺสนฺตโร อาห –

๑๘๙๕. “น เม ฉโนฺท มติ อตฺถิ, รชฺชสฺส อนุสาสิตุํ;
ปพฺพาชิตสฺส รฏฺฐสฺมา, เจตปุตฺตา สุณาถ เมฯ

๑๘๙๖. “อตุฏฺฐา สิวโย อาสุํ, พลคฺคา เนคมา จ เย;
ปพฺพาชิตสฺส รฏฺฐสฺมา, เจตา รเชฺชภิเสจยุํฯ

๑๘๙๗. “อสโมฺมทิยมฺปิ โว อสฺส, อจฺจนฺตํ มม การณา;
สิวีหิ ภณฺฑนํ จาปิ, วิคฺคโห เม น รุจฺจติฯ

๑๘๙๘. “อถสฺส ภณฺฑนํ โฆรํ, สมฺปหาโร อนปฺปโก;
เอกสฺส การณา มยฺหํ, หึเสยฺย พหุโก ชโนฯ

๑๘๙๙. “ปฏิคฺคหิตํ ยํ ทินฺนํ, สพฺพสฺส อคฺฆิยํ กตํ;
อวรุทฺธสิ มํ ราชา, วงฺกํ คจฺฉามิ ปพฺพตํ;
โอกาสํ สมฺมา ชานาถ, วเน ยตฺถ วสามเส”ติฯ

ตตฺถ **เจตา รเชฺชภิเสจยุ**นฺติ เจตรฏฺฐวาสิโน กิร เวสฺสนฺตรํ รเชฺช อภิสิญฺจึสูติ ตุมฺหากมฺปิ เต อตุฏฺฐา อาสุํฯ **อสโมฺมทิย**นฺติ อสามคฺคิยํฯ **อสฺสา**ติ ภเวยฺยฯ **อถสฺสา**ติ อถ มยฺหํ เอกสฺส การณา ตุมฺหากํ ภณฺฑนํ ภวิสฺสตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อเนกปริยาเยน ยาจิโตปิ รชฺชํ น อิจฺฉิฯ อถสฺส เต เจตราชาโน มหนฺตํ สกฺการํ กรึสุฯ โส นครํ ปวิสิตุํ น อิจฺฉิฯ อถ นํ สาลเมว อลงฺกริตฺวา สาณิยา ปริเกฺขปํ กตฺวา

มหาสยนํ ปญฺญาเปตฺวา สเพฺพ อารกฺขํ กรึสุฯ โส เอกรตฺตึ เตหิ สงฺคหิตารโกฺข สาลายํ สยิตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว นฺหตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา เตหิ ปริวุโต นิกฺขมิฯ สฎฺฐิสหสฺสา ขตฺติยา เตน สทฺธึ ปนฺนรสโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา วนทฺวาเร ฐตฺวา ปุรโต ปนฺนรสโยชนมคฺคํ อาจิกฺขนฺตา อาหํสุ –

๑๙๐๐. ''ตฺคฺฆ เต มยมกฺขาม, ยถาปิ กุสลา ตถา;
ราชิสี ยตฺถ สมฺมนฺติ, อาหุตคฺคี สมาหิตาฯ

๑๙๐๑. ''เอส เสโล มหาราช, ปพฺพโต คนฺธมาทโน;
ยตฺถ ตฺวํ สห ปุเตฺตหิ, สห ภริยาย จจฺฉสิฯ

๑๙๐๒. ''ตํ เจตา อนุสาสึสุ, อสฺสุเนตฺตา รุทํมุขา;
อิโต คจฺฉ มหาราช, อุชุํ เยนุตฺตรามุโขฯ

๑๙๐๓. ''อถ ทกฺขิสิ ภทฺทเนฺต, เวปุลฺลํ นาม ปพฺพตํ;
นานาทุมคณากิณฺณํ, สีตจฺฉายํ มโนรมํฯ

๑๙๐๔. ''ตมติกฺกมฺม ภทฺทเนฺต, อถ ทกฺขิสิ อาปคํ;
นทึ เกตุมตึ นาม, คมฺภีรํ คิริคพฺภรํฯ

๑๙๐๕. ''ปุถุโลมมจฺฉากิณฺณํ, สุปติตฺถํ มโหทกํ;
ตตฺถ นฺหตฺวา ปิวิตฺวา จ, อสฺสาเสตฺวา สปุตฺตเกฯ

๑๙๐๖. ''อถ ทกฺขิสิ ภทฺทเนฺต, นิโคฺรธํ มธุปิปฺผลํ;
รมฺมเก สิขเร ชาตํ, สีตจฺฉายํ มโนรมํฯ

๑๙๐๗. ''อถ ทกฺขิสิ ภทฺทเนฺต, นาฬิกํ นาม ปพฺพตํ;
นานาทิชคณากิณฺณํ, เสลํ กิมฺปุริสายุตํฯ

๑๙๐๘. ''ตสฺส อุตฺตรปุเพฺพน, มุจลินฺท นาม โส สโร;
ปุณฺฑรีเกหิ สญฺฉนฺน, เสตโสคนฺธิเกหิ จฯ

๑๙๐๙. ''โส วนํ เมฆสงฺกาสํ, ธุวํ หริตสทฺทลํ;
สีโหวามิสเปกฺขีว, วนสณฺฑํ วิคาหย;
ปุปฺผรุเกฺขหิ สญฺฉนฺนํ, ผลรุเกฺขหิ จูภยํฯ

๑๙๑๐. ''ตตฺถ พินฺทุสฺสรา วคฺคู, นานาวณฺณา พหู ทิชา;
กูชนฺตมุปกูชนฺติ, อุตุสํปุปฺผิเต ทุเมฯ

๑๙๑๑. ''คนฺตฺวา คิริวิทุคฺคานํ, นทีนํ ปภวานิ จ;
โส ทกฺขิสิ โปกฺขรณึ, กรญฺชกกุธายุตํฯ

๑๙๑๒. ''ปุถุโลมมจฺฉากิณฺณํ , สุปติตฺถํ มโหทกํ;
สมญฺจ จตุรํสญฺจ, สาทุํ อปฺปฎิคนฺธิยํฯ

๑๙๑๓. ''ตสฺสา อุตฺตรปุเพฺพน, ปณฺณสาลํ อมาปย;
ปณฺณสาลํ อมาเปตฺวา, อุญฺฉาจริยาย อีหถา''ติฯ

ตตฺถ **ราชิสี**ติ ราชาโน หุตฺวา ปพฺพชิตาฯ **สมาหิตา**ติ เอกคฺคจิตฺตาฯ **เอสา**ติ ทกฺขิณหตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา อิมินา ปพฺพตปาเทน คจฺฉถาติ อาจิกฺขนฺตา วทนฺติฯ **อจฺฉสี**ติ วสิสฺสสิฯ **อาปค**นฺติ อุทกวาหนทิอาวฏฺฏํฯ **คิริคพฺภร**นฺติ คิรีนํ กุจฺฉิโต ปวตฺตํฯ **มธุปิปฺผล**นฺติ มธุรผลํฯ **รมฺมเก**ติ รมณีเยฯ **กิมฺปุริสายุต**นฺติ กิมฺปุริเสหิ อายุตํ ปริกิณฺณํฯ **เสตโสคนฺธิเกหิ จา**ติ นานปฺปกาเรหิ เสตุปฺปเลหิ เจว โสคนฺธิเกหิ จ สญฺฉนฺนํฯ **สีโหวามิสเปกฺขีวา**ติ อามิสํ เปกฺขโนฺต สีโห วิยฯ

พินฺทุสฺสราติ สมฺปิณฺฑิตสฺสราฯ **วคฺคู**ติ มธุรสฺสราฯ **กูชนฺตมุปกูชนฺตี**ติ ปฐมํ กูชมานํ ปกฺขึ ปจฺฉา อุปกูชนฺติฯ **อุตฺสํปุปฺผิเต ทุเม**ติ อุตฺสมเย ปุปฺผิเต ทุเม นิลียิตฺวา กูชนฺตํ อุปกูชนฺติฯ **โส ทกฺขิสี**ติ โส ตฺวํ ปสฺสิสฺสสีติ อโตฺถฯ **กรญฺชกกุธายุต**นฺติ กรญฺชรุเกฺขหิ จ กกุธรุเกฺขหิ จ สมฺปริกิณฺณํฯ **อปฺปฏิคนฺธิย**นฺติ ปฏิกูลคนฺธวิรหิตํ มธุโรทกปริกิณฺณํนานปฺปการปทุมุปฺปลาทีหิ สญฺฉนฺนํฯ **ปณฺณสาลํ อมาปยา**ติ ปณฺณสาลํ มาเปยฺยาสิฯ **อมาเปตฺวา**ติ มาเปตฺวาฯ **อุญฺฉาจริยาย อีหถา**ติ อถ ตุเมฺห, เทว, อุญฺฉาจริยาย ยาเปนฺตา อปฺปมตฺตา อีหถ, อารทฺธวีริยา หุตฺวา วิหเรยฺยาถาติ อโตฺถฯ

เอวํ เต ราชาโน ตสฺส ปนฺนรสโยชนมคฺคํ อาจิกฺขิตฺวา ตํ อุโยฺยเชตฺวา เวสฺสนฺตรสฺส อนฺตรายภยสฺส วิโนทนตฺถํ ‘‘มา โกจิเทว ปจฺจามิโตฺต โอกาสํ ลเภยฺยา’’ติ จิเนฺตตฺวา เอกํ พฺยตฺตํ สุสิกฺขิตํ เจตปุตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตฺวํ คจฺฉเนฺต จ อาคจฺฉเนฺต จ ปริคฺคณฺหาหี’’ติ วนทฺวาเร อารกฺขณตฺถาย ฐเปตฺวา สกนครํ คมึสุฯ เวสฺสนฺตโรปิ สปุตฺตทาโร คนฺธมาทนปพฺพตํ ปตฺวา, ตํ ทิวสํ ตตฺถ วสิตฺวา ตโต อุตฺตราภิมุโข เวปุลฺลปพฺพตปาเทน คนฺตฺวา, เกตุมติยา นาม นทิยา ตีเร นิสีทิตฺวา วนจรเกน ทินฺนํ มธุมํสํ ขาทิตฺวา ตสฺส สุวณฺณสูจึ ทตฺวา ตตฺถ นฺหตฺวา ปิวิตฺวา ปฏิปฺปสฺสทฺธทรโถ นทิโต อุตฺตริตฺวา สานุปพฺพตสิขเร ฐิตสฺส นิโคฺรธสฺส มูเล โถกํ นิสีทิตฺวา นิโคฺรธผลานิ ขาทิตฺวา อุฏฺฐาย คจฺฉโนฺต นาฬิกํ นาม ปพฺพตํ ปตฺวา ตํ ปริหรโนฺต มุจลินฺทสรํ คนฺตฺวา สรสฺส ตีเรน ปุพฺพุตฺตรกณฺณํ ปตฺวา, เอกปทิกมเคฺคน วนฆฏํ ปวิสิตฺวา ตํ อติกฺกมฺม คิริวิทุคฺคานํ นทิปฺปภวานํ ปุรโต จตุรํสโปกฺขรณึ ปาปุณิฯ

ตสฺมึ ขเณ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ‘‘มหาสโตฺต หิมวนฺตํ ปวิโฏฺฐ’’ติ ญตฺวา ‘‘ตสฺส วสนฏฺฐานํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา วิสฺสกมฺมํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตาต, ตฺวํ วงฺกปพฺพตกุฌฺจฉิมฺหิ รมณีเย ฐาเน อสฺสมปทํ มาเปตฺวา เอหี’’ติ เปเสสิฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ เทวโลกโต โอตริตฺวา ตตฺถ เทฺว ปณฺณสาลาโย เทฺว จงฺกเม รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ จ มาเปตฺวา จงฺกมโกฏิยํ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ นานาผลธเร รุเกฺข จ กทลิวนานิ จ ทเสฺสตฺวา สเพฺพ ปพฺพชิตปริกฺขาเร ปฏิยาเทตฺวา ‘‘เย เกจิ ปพฺพชิตุกามา, เต อิเม คณฺหนฺตู’’ติ อกฺขรานิ ลิขิตฺวา อมนุเสฺส จ เภรวสเทฺท มิคปกฺขิโน จ ปฏิกฺกมาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ

มหาสโตฺต เอกปทิกมคฺคํ ทิสฺวา ‘‘ปพฺพชิตานํ วสนฏฺฐานํ ภวิสฺสตี’’ติ มทฺทิญฺจ ปุเตฺต จ อสฺสมปททฺวาเร ฐเปตฺวา อสฺสมปทํ ปวิสิตฺวา อกฺขรานิ โอโลเกตฺวา ‘‘สเกฺกนมฺหิ ทิโฏฺฐ’’ติ ญตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา ขคฺคญฺจ ธนุญฺจ อปเนตฺวา สาฏเก โอมุญฺจิตฺวา รตฺตวากจีรํ นิวาเสตฺวา อชินจมฺมํ อํเส กตฺวา ชฏามณฺฑลํ พนฺธิตฺวา อิสิเวสํ คเหตฺวา กตฺตรทณฺฑํ อาทาย ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตสิรึ สมฺพฺพหโนฺต ‘‘อโห สุขํ, อโห สุขํ, ปพฺพชฺชา เม อธิคตา’’ติ อุทานํ อุทาเนตฺวา จงฺกมํ อารุยฺห อปราปรํ จงฺกมิตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสทิเสน อุปสเมน ปุตฺตทารานํ สนฺติกํ อคมาสิฯ มทฺทีปิ มหาสตฺตสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา โรทิตฺวา เตเนว สทฺธึ อสฺสมปทํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา อิสิเวสํ คณฺหิฯ ปจฺฉา ปุเตฺตปิ ตาปสกุมารเก กรึ

สุฯ จตฺตาโร ขตฺติยา วงฺกปพฺพตกุจฺฉิมฺหิ วสึสุฯ อถ มทฺที มหาสตฺตํ วรํ ยาจิ ‘‘เทว, ตุเมฺห ผลาผลตฺถาย วนํ อคนฺตฺวา ปุเตฺต คเหตฺวา อิเธว โหถ, อหํ ผลาผลํ อาหริสฺสามี’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย สา อรญฺญโต ผลาผลานิ อาหริตฺวา ตโย ชเน ปฏิชคฺคติฯ

โพธิสโตฺตปิ ตํ วรํ ยาจิ ‘‘ภเทฺท, มทฺทิ มยํ อิโต ปฏฺฐาย ปพฺพชิตา นาม, อิตฺถี จ นาม พฺรหฺมจริยสฺส มลํ, อิโต ปฏฺฐาย อกาเล มม สนฺติกํ มา อาคจฺฉาหี’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ มหาสตฺตสฺส เมตฺตานุภาเวน สมนฺตา ติโยชเน สเพฺพ ติรจฺฉานาปิ อญฺญมญฺญํ เมตฺตจิตฺตํ ปฏิลภิํสุฯ มทฺทีเทวีปิ ปาโตว อุฏฺฐาย ปานียปริโภชนียํ อุปฏฺฐาเปตฺวา มุโขทกํ อาหริตฺวา ทนฺตกฏฺฐํ ทตฺวา อสฺสมปทํ สมฺมชฺชิตฺวา เทฺว ปุเตฺต ปิตุ สนฺติเก ฐเปตฺวา ปจฺฉิขณิตฺติองฺกุสหตฺถา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วนมูลผลาผลานิ อาทาย ปจฺฉิํ ปูเรตฺวา สายนฺห สมเย อรญฺญโต อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลาย ผลาผลํ ฐเปตฺวา นฺหตฺวา ปุเตฺต นฺหาเปสิฯ อถ จตฺตาโรปิ ชนา ปณฺณสาลาทฺวาเร นิสีทิตฺวา ผลาผลํ ปริภุญฺชนฺติฯ ตโต มทฺที ปุเตฺต คเหตฺวา อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปาวิสิฯ อิมินา นิยาเมน เต ปพฺพตกุจฺฉิมฺหิ สตฺต มาเส วสิํสูติฯ

วนปเวสนกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ชูชกปพฺพวณฺณนา

ตทา กาลิงฺครเฏฺฐ ทุนฺนิวิฏฺฐพฺราหฺมณคามวาสี ชูชโก นาม พฺราหฺมโณ ภิกฺขาจริยาย กหาปณสตํ ลภิตฺวา เอกสฺมิํ พฺราหฺมณกุเล ฐเปตฺวา ปุน ธนปริเยสนตฺถาย คโตฯ ตสฺมิํ จิรายเนฺต พฺราหฺมณกุลา กหาปณสตํ วลเญฺชตฺวา ปจฺฉา อิตเรน อาคนฺตฺวา โจทิยมานา กหาปเณ ทาตุํ อสโกฺกนฺตา อมิตฺตตาปนํ นาม ธีตรํ ตสฺส อทํสุฯ โส ตํ อาทาย กาลิงฺครเฏฺฐ ทุนฺนิวิฏฺฐพฺราหฺมณคามํ คนฺตฺวา วสิฯ อมิตฺตตาปนา สมฺมา พฺราหฺมณํ ปริจรติฯ อถ อเญฺญ ตรุณพฺราหฺมณา ตสฺสา อาจารสมฺปตฺติํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มหลฺลกพฺราหฺมณํ สมฺมา ปฏิชคฺคติ, ตุเมฺห ปน อเมฺหสุ กิํ ปมชฺชถา’’ติ อตฺตโน อตฺตโน ภริยาโย ตเชฺชนฺติฯ ตา ‘‘อิมํ อมิตฺตตาปนํ อิมมฺหา คามา ปลาเปสฺสามา’’ติ นทีติตฺถาทีสุ สนฺนิปติตฺวา ตํ ปริภาสิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๙๑๔. ‘‘อหุ วาสี กลิเงฺคสุ, ชูชโก นาม พฺราหฺมโณ;
ตสฺสาสิ ทหรา ภริยา, นาเมนามิตฺตตาปนาฯ

๑๙๑๕. ‘‘ตา นํ ตตฺถ คตาโวจุํ, นทิํ อุทกหาริยา;
ถิโย นํ ปริภาสิํสุ, สมาคนฺตฺวา กุตูหลาฯ

๑๙๑๖. ‘‘อมิตฺตา นูน เต มาตา, อมิโตฺต นูน เต ปิตา;
เย ตํ ชิณฺณสฺส ปาทํสุ, เอวํ ทหริยํ สติํฯ

๑๙๑๗. ‘‘อหิตํ วต เต ญาตี, มนฺตยิํสุ รโหคตา;
เย ตํ ชิณฺณสฺส ปาทํสุ, เอวํ ทหริยํ สติํฯ

๑๙๑๘. ‘‘อมิตฺตา วต เต ญาตี, มนฺตยิํสุ รโหคตา;
เย ตํ ชิณฺณสฺส ปาทํสุ, เอวํ ทหริยํ สติํฯ

๑๙๑๙. ‘‘ทุกฺกฏํ วต เต ญาตี, มนฺตยิํสุ รโหคตา;
เย ตํ ชิณฺณสฺส ปาทํสุ, เอวํ ทหริยํ สติํฯ

๑๙๒๐. ‘‘ปาปกํ วต เต ญาตี, มนฺตยึสุ รโหคตา;
เย ตํ ชิณฺณสฺส ปาทํสุ, เอวํ ทหริยํ สตึฯ

๑๙๒๑. ‘‘อมนาปํ วต เต ญาตี, มนฺตยึสุ รโหคตา;
เย ตํ ชิณฺณสฺส ปาทํสุ, เอวํ ทหริยํ สตึฯ

๑๙๒๒. ‘‘อมนาปวาสํ วสิ, ชิเณฺณน ปตินา สห;
ยา ตฺวํ วสสิ ชิณฺณสฺส, มตํ เต ชีวิตา วรํฯ

๑๙๒๓. ‘‘น หิ นูน ตุยฺหํ กลฺยาณิ, ปิตา มาตา จ โสภเน;
อญฺญํ ภตฺตารํ วินฺทึสุ, เย ตํ ชิณฺณสฺส ปาทํสุ;
เอวํ ทหริยํ สตึฯ

๑๙๒๔. ‘‘ทุยิฏฺฐํ เต นวมิยํ, อกตํ อคฺคิหุตฺตกํ;
เย ตํ ชิณฺณสฺส ปาทํสุ, เอวํ ทหริยํ สตึฯ

๑๙๒๕. ‘‘สมเณ พฺราหฺมเณ นูน, พฺรหฺมจริยปรายเณ;
สา ตฺวํ โลเก อภิสปิ, สีลวเนฺต พหุสฺสุเต;
ยา ตฺวํ วสสิ ชิณฺณสฺส, เอวํ ทหริยา สตีฯ

๑๙๒๖. ‘‘น ทุกฺขํ อหินา ทฏฺฐํ, น ทุกฺขํ สตฺติยา หตํ;
ตญฺจ ทุกฺขญฺจ ติพฺพญฺจ, ยํ ปเสฺส ชิณฺณกํ ปตึฯ

๑๙๒๗. ‘‘นตฺถิ ขิฑฺฑา นตฺถิ รติ, ชิเณฺณน ปตินา สห;
นตฺถิ อาลาปสลฺลาโป, ชคฺฆิตมฺปิ น โสภติฯ

๑๙๒๘. ‘‘ยทา จ ทหโร ทหรา, มนฺตยนฺติ รโหคตา;
สเพฺพสํ โสกา นสฺสนฺติ, เย เกจิ หทยสฺสิตาฯ

๑๙๒๙. ‘‘ทหรา ตฺวํ รูปวตี, ปุริสานํภิปตฺถิตา;
คจฺฉ ญาติกุเล อจฺฉ, กึ ชิโณฺณ รมยิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **อนู**ติ อโหสิฯ **วาสี กลิเงฺคสู**ติ กาลิงฺครเฎฺฐสุ ทุนฺนิวิฏฺฐพฺราหฺมณคามวาสีฯ **ตา นํ ตตฺถ คตาโวจุ**นฺติ ตตฺถ คาเม ตา อิตฺถิโย นทีติเตฺถ อุทกหาริกา หุตฺวา คตา นํ อโวจุํฯ **ถิโย นํ ปริภาสึสู**ติ อิตฺถิโย น อญฺญํ กิญฺจิ อโวจุํ, อถ โข นํ ปริภาสึสุฯ **กุตูหลา**ติ โกตูหลชาตา วิย หุตฺวาฯ **สมาคนฺตฺวา**ติ สมนฺตา ปริกฺขิปิตฺวาฯ **ทหริยํ สติ**นฺติ ทหรึ ตรุณึ โสภคฺคปฺปตฺตํ สมานํฯ **ชิณฺณสฺสา**ติ ชราชิณฺณสฺส เคเหฯ **ทุยิฏฺฐํ เต นวมิย**นฺติ ตว นวมิยํ ยาคํ ทุยิฏฺฐํ ภวิสฺสติ, โส เต ยาคปิโณฺฑ ปฐมํ มหลฺลกกาเกน คหิโต ภวิสฺสติฯ ‘‘ทุยิฏฺฐา เต นวมิยา’’ติปิ ปาโฐ, นวมิยา ตยา ทุยิฏฺฐา ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ **อกตํ อคฺคิหุตฺตก**นฺติ อคฺคิชุหนมฺปิ ตยา อกตํ ภวิสฺสติฯ **อภิสปี**ติ สมณพฺราหฺมเณ สมิตปาเป วา พาหิตปาเป วา อโกฺกสิฯ ตสฺส เต ปาปสฺส อิทํ ผลนฺติ อธิปฺปาเยเนว อาหํสุฯ **ชคฺฆิตมฺปิ น โสภตี**ติ ขณฺฑทเนฺต วิวริตฺวา หสนฺตสฺส มหลฺลกสฺส หสิตมฺปิ น โสภติฯ **สเพฺพสํ โสกา นสฺสนฺตี**ติ สเพฺพ เอเตสํ โสกา วินสฺสนฺติฯ **กึ ชิโณฺณ**ติ อยํ ชิโณฺณ ตํ ปญฺจหิ กามคุเณหิ กถํ รมยิสฺสตีติฯ

สา ตาสํ สนฺติกา ปริภาสํ ลภิตฺวา อุทกฆฏํ อาทาย โรทมานา ฆรํ คนฺตฺวา ‘‘กึ โภติ โรทสี’’ติ พฺราหฺมเณน ปุฏฺฐา ตสฺส อาโรเจนฺตี อิมํ คาถมาห –

๑๙๓๐. ‘‘น เต พฺราหฺมณ คจฺฉามิ, นทึ อุทกหาริยา;
ถิโย มํ ปริภาสนฺติ, ตยา ชิเณฺณน พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – พฺราหฺมณ, ตยา ชิเณฺณน มํ อิตฺถิโย ปริภาสนฺติ, ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย ตว อุทกหาริกา หุตฺวา นทึ น คจฺฉามีติฯ

ชูชโก อาห –

๑๙๓๑. ‘‘มา เม ตฺวํ อกรา กมฺมํ, มา เม อุทกมาหริ;
อหํ อุทกมาหิสฺสํ, มา โภติ กุปิตา อหู’’ติฯ

ตตฺถ **อุทกมาหิสฺส**นฺติ โภติ อหํ อุทกํ อาหริสฺสามิฯ

พฺราหฺมณี อาห –

๑๙๓๒. ‘‘นาหํ ตมฺหิ กุเล ชาตา, ยํ ตฺวํ อุทกมาหเร;
เอวํ พฺราหฺมณ ชานาหิ, น เต วจฺฉามหํ ฆเรฯ

๑๙๓๓. ‘‘สเจ เม ทาสํ ทาสึ วา, นานยิสฺสสิ พฺราหฺมณ;
เอวํ พฺราหฺมณ ชานาหิ, น เต วจฺฉามิ สนฺติเก’’ติฯ

ตตฺถ **นาห**นฺติ พฺราหฺมณ, ยมฺหิ กุเล สามิโก กมฺมํ กโรติ, นาหํ ตตฺถ ชาตาฯ **ยํ ตฺว**นฺติ ตสฺมา ยํ อุทกํ ตฺวํ อาหริสฺสสิ, น มยฺหํ เตน อโตฺถฯ

ชูชโก อาห –

๑๙๓๔. ‘‘นตฺถิ เม สิปฺปฐานํ วา, ธนํ ธญฺญญฺจ พฺราหฺมณิ;
กุโตหํ ทาสํ ทาสึ วา, อานยิสฺสามิ โภติยา;
อหํ โภตึ อุปฏฺฐิสฺสํ, มา โภติ กุปิตา อหู’’ติฯ

พฺราหฺมณี อาห –

๑๙๓๕. ‘‘เอหิ เต อหมกฺขิสฺสํ, ยถา เม วจนํ สุตํ;
เอส เวสฺสนฺตโร ราชา, วงฺเก วสติ ปพฺพเตฯ

๑๙๓๖. ‘‘ตํ ตฺวํ คนฺตฺวาน ยาจสฺสุ, ทาสํ ทาสิญฺจ พฺราหฺมณ;
โส เต ทสฺสติ ยาจิโต, ทาสํ ทาสิญฺจ ขตฺติโย’’ติฯ

ตตฺถ **เอหิ เต อหมกฺขิสฺส**นฺติ อหํ เต อาจิกฺขิสฺสามิฯ อิทํ สา เทวตาธิคฺคหิตา หุตฺวา อาหฯ

ชูชโก อาห –

๑๙๓๗. ‘‘ชิโณฺณหมสฺมิ ทุพฺพโล, ทีโฆ จทฺธา สุทุคฺคโม;
มา โภติ ปริเทเวสิ, มา จ ตฺวํ วิมนา อหุ;
อหํ โภตึ อุปฎฺฐิสฺสํ, มา โภติ กุปิตา อหู’’ติฯ

ตตฺถ **ชิโณฺณหมสฺมี**ติ ภเทฺท, อหํ ชิโณฺณ อมฺหิ, กถํ คมิสฺสามีติฯ

พฺราหฺมณี อาห –

๑๙๓๘. ‘‘ยถา อคนฺตฺวา สงฺคามํ, อยุโทฺธว ปราชิโต;
เอวเมว ตฺวํ พฺรเหฺม, อคนฺตฺวาว ปราชิโตฯ

๑๙๓๙. ‘‘สเจ เม ทาสํ ทาสึ วา, นานยิสฺสสิ พฺราหฺมณ;
เอวํ พฺราหฺมณ ชานาหิ, น เต วจฺฉามหํ ฆเร;
อมนาปํ เต กริสฺสามิ, ตํ เต ทุกฺขํ ภวิสฺสติฯ

๑๙๔๐. ‘‘นกฺขเตฺต อุตุปุเพฺพสุ, ยทา มํ ทกฺขิสิลงฺกตํ;
อเญฺญหิ สทฺธึ รมมานํ, ตํ เต ทุกฺขํ ภวิสฺสติฯ

๑๙๔๑. ‘‘อทสฺสเนน มยฺหํ เต, ชิณฺณสฺส ปริเทวโต;
ภิโยฺย วงฺกา จ ปลิตา, พหู เหสฺสนฺติ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **อมนาปํ เต**ติ เวสฺสนฺตรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ทาสํ วา ทาสึ วา อนาหรนฺตสฺส ตว อรุจฺจนกํ กมฺมํ กริสฺสามิฯ **นกฺขเตฺต อุตุปุเพฺพสู**ติ นกฺขตฺตโยควเสน วา ฉนฺนํ อุตูนํ ตสฺส ตสฺส ปุพฺพวเสน วา ปวเตฺตสุ ฉเณสุฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ภีโต อโหสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๙๔๒. ‘‘ตโต โส พฺราหฺมโณ ภีโต, พฺราหฺมณิยา วสานุโค;
อฎฺฎิโต กามราเคน, พฺราหฺมณึ เอตทพฺรวิฯ

๑๙๔๓. ‘‘ปาเถยฺยํ เม กโรหิ ตฺวํ, สํกุลฺยา สคุฬานิ จ;
มธุปิณฺฑิกา จ สุกตาโย, สตฺตุภตฺตญฺจ พฺราหฺมณิฯ

๑๙๔๔. ‘‘อานยิสฺสํ เมถุนเก, อุโภ ทาสกุมารเก;
เต ตํ ปริจริสฺสนฺติ, รตฺตินฺทิวมตนฺทิตา’’ติฯ

ตตฺถ **อฎฺฎิโต**ติ อุปทฺทุโต ปีฬิโตฯ **สคุฬานิ จา**ติ สคุฬปูเว จฯ **สตฺตุภตฺตนฺ**ติ พทฺธสตฺตุอพทฺธสตฺตุเญฺจว ปฎฺฐภตฺตญฺจฯ **เมถุนเก**ติ ชาติโคตฺตกุลปเทเสหิ สทิเสฯ **ทาสกุมารเก**ติ ตว ทาสตฺถาย กุมารเกฯ

สา ขิปฺปํ ปาเถยฺยํ ปฎิยาเทตฺวา พฺราหฺมณสฺส อาโรเจสิฯ โส เคเห ทุพฺพลฎฺฐานํ ถิรํ กตฺวา ทฺวารํ สงฺขริตฺวา อรญฺญา ทารูนิ อาหริตฺวา ฆเฎน อุทกํ อาหริตฺวา เคเห สพฺพภาชนานิ ปูเรตฺวา ตเตฺถว ตาปสเวสํ คเหตฺวา ‘‘ภเทฺท, อิโต ปฎฺฐาย วิกาเล มา นิกฺขมิ, ยาว มมาคมนา อปฺปมตฺตา โหหี’’ติ โอวทิตฺวา อุปาหนํ อารุยฺห ปาเถยฺยปสิพฺพกํ อํเส ลเคฺคตฺวา อมิตฺตตา

ปนํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ โรทิตฺวา ปกฺกามิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๙๔๕. ‘‘อิทํ วตฺวา พฺรหฺมพนฺธุ, ปฏิมุญฺจิ อุปาหนา;
ตโต โส มนฺตยิตฺวาน, ภริยํ กตฺวา ปทกฺขิณํฯ

๑๙๔๖. ‘‘ปกฺกามิ โส รุณฺณมุโข, พฺราหฺมโณ สหิตพฺพโต;
สิวีนํ นครํ ผีตํ, ทาสปริเยสนํ จร’’นฺติฯ

ตตฺถ **รุณฺณมุโข**ติ รุทํมุโขฯ **สหิตพฺพโต**ติ สมาทินฺนวโต, คหิตตาปสเวโสติ อโตฺถฯ **จร**นฺติ ทาสปริเยสนํ จรโนฺต สิวีนํ นครํ อารพฺภ ปกฺกามิฯ

โส ตํ นครํ คนฺตฺวา สนฺนิปติตํ ชนํ ‘‘เวสฺสนฺตโร กุหิ’’นฺติ ปุจฺฉติฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๙๔๗. ‘‘โส ตตฺถ คนฺตฺวา อวจ, เย ตตฺถาสุํ สมาคตา;
กุหึ เวสฺสนฺตโร ราชา, กตฺถ ปเสฺสมุ ขตฺติยํฯ

๑๙๔๘. ‘‘เต ชนา ตํ อวจิํสุ, เย ตตฺถาสุํ สมาคตา;
ตุเมฺหหิ พฺรเหฺม ปกโต, อติทาเนน ขตฺติโย;
ปพฺพาชิโต สกา รฏฺฐา, วเงฺก วสติ ปพฺพเตฯ

๑๙๔๙. ‘‘ตุเมฺหหิ พฺรเหฺม ปกโต, อติทาเนน ขตฺติโย;
อาทาย ปุตฺตทารญฺจ, วเงฺก วสติ ปพฺพเต’’ติฯ

ตตฺถ **ปกโต**ติ อุปทฺทุโต ปีฬิโต อตฺตโน นคเร วสิตุํ อลภิตฺวา อิทานิ วงฺกปพฺพเต วสติฯ

เอวํ ‘‘ตุเมฺห อมฺหากํ ราชานํ นาเสตฺวา ปุนปิ อาคตา อิธ ติฏฺฐถา’’ติ เต เลฑฺฑุทณฺฑาทิหตฺถา พฺราหฺมณํ อนุพนฺธิํสุฯ โส เทวตาธิคฺคหิโต หุตฺวา วงฺกปพฺพตมคฺคเมว คณฺหิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๙๕๐. ‘‘โส โจทิโต พฺราหฺมณิยา, พฺราหฺมโณ กามคิทฺธิมา;
อฆํ ตํ ปฏิเสวิตฺถ, วเน วาฬมิคากิเณฺณ;
ขคฺคทีปินิเสวิเตฯ

๑๙๕๑. ‘‘อาทาย เพฬุวํ ทณฺฑํ, อคฺคิหุตฺตํ กมณฺฑลุํ;
โส ปาวิสิ พฺรหารญฺญํ, ยตฺถ อโสฺสสิ กามทํฯ

๑๙๕๒. ‘‘ตํ ปวิฏฺฐํ พฺรหารญฺญํ, โกกา นํ ปริวารยุํ;
วิกฺกนฺทิ โส วิปฺปนโฏฺฐ, ทูเร ปนฺถา อปกฺกมิฯ

๑๙๕๓. ‘‘ตโต โส พฺราหฺมโณ คนฺตฺวา, โภคลุโทฺธ อสญฺญโต;
วงฺกโสฺสโรหเณ นเฏฺฐ, อิมา คาถา อภาสถา’’ติฯ

ตตฺถ **อฆํ ตน**ฺติ ตํ มหาชเนน อนุพนฺธนทุกฺขเญฺจว วนปริโยคาหนทุกฺขญฺจฯ **อคฺคิหุตฺตน**ฺติ อคฺคิชุหนกฏจฺฉุํฯ **โกกา นํ ปริวารยุ**นฺติ โส หิ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วงฺกปพฺพตคามิมคฺคํ

อชานนฺโต มคฺคมูฬฺโห หุตฺวา อรญฺญํ วิจริฯ อถ นํ อารกฺขณตฺถาย นิสินฺนสฺส เจตปุตฺตสฺส สุนขา ปริวาเรสุํฯ อโตฺถ **วิกฺกนฺทิ โส**ติ โส เอกรุกฺขํ อารุยฺห มหนฺเตน รเวน กนฺทิฯ **วิปฺปนโฏฺฐ**ติ วินฏฺฐมโคฺคฯ **ทูเร ปนฺถา**ติ วงฺกปพฺพตคามิปนฺถโต ทูเร ปกฺกามิฯ **โภคลุทฺธ**ติ โภคโลฺภฯ **อสญฺญโต**ติ ทุสฺสีโลฯ **วงฺกโสฺสโรหเณ นฏฺฐ**ติ วงฺกปพฺพตสฺส คมนมเคฺค วินฏฺฐฯ

โส สุนเขหิ ปริวาริโต รุเกฺข นิสิโนฺนว อิมา คาถา อภาสถ –

๑๙๕๔. “โก ราชปุตฺตํ นิสภํ, ชยนฺตมปราชิตํ;
ภเย เขมสฺส ทาตารํ, โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทูฯ

๑๙๕๕. “โย ยาจตํ ปติฏฺฐาสิ, ภูตานํ ธรณีริว;
ธรณูปมํ มหาราชํ, โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทูฯ

๑๙๕๖. “โย ยาจตํ คตี อาสิ, สวนฺตีนํว สาคโร;
สาครูปมํ มหาราชํ, โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทูฯ

๑๙๕๗. “กลฺยาณติตฺถํ สุจิมํ, สีตูทกํ มโนรมํ;
ปุณฺฑรีเกหิ สญฺฉนฺนํ, ยุตฺตํ กิญฺชกฺขเรณุนา;
รหทูปมํ มหาราชํ, โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทูฯ

๑๙๕๘. “อสฺสตฺถํว ปเถ ชาตํ, สีตจฺฉายํ มโนรมํ;
สนฺตานํ วิสเมตารํ, กิลนฺตานํ ปฏิคฺคหํ;
ตถูปมํ มหาราชํ, โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทูฯ

๑๙๕๙. “นิโคฺรธํว ปเถ ชาตํ, สีตจฺฉายํ มโนรมํ;
สนฺตานํ วิสเมตารํ, กิลนฺตานํ ปฏิคฺคหํ;
ตถูปมํ มหาราชํ, โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทูฯ

๑๙๖๐. “อมฺพํ อิว ปเถ ชาตํ, สีตจฺฉายํ มโนรมํ;
สนฺตานํ วิสเมตารํ, กิลนฺตานํ ปฏิคฺคหํ;
ตถูปมํ มหาราชํ, โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทูฯ

๑๙๖๑. “สาลํ อิว ปเถ ชาตํ, สีตจฺฉายํ มโนรมํ;
สนฺตานํ วิสเมตารํ, กิลนฺตานํ ปฏิคฺคหํ;
ตถูปมํ มหาราชํ, โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทูฯ

๑๙๖๒. “ทุมํ อิว ปเถ ชาตํ, สีตจฺฉายํ มโนรมํ;
สนฺตานํ วิสเมตารํ, กิลนฺตานํ ปฏิคฺคหํ;
ตถูปมํ มหาราชํ, โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทูฯ

๑๙๖๓. “เอวญฺจ เม วิลปโต, ปวิฏฺฐสฺส พฺรหาวเน;
อหํ ชานนฺติ โย วชฺชา, นนฺทึ โส ชนเย มมฯ

๑๙๖๔. “เอวญฺจ เม วิลปโต, ปวิฏฺฐสฺส พฺรหาวเน;
อหํ ชานนฺติ โย วชฺชา, ตาย โส เอกวาจาย;

ปสเว ปุญฺญํ อนปฺปก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ชยนฺต**นฺติ มเจฺฉรจิตฺตํ วิชยนฺตํฯ **โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทู**ติ โก มยฺหํ เวสฺสนฺตรํ อาจิกฺขิสฺสตีติ วทติฯ **ปติฏฺฐาสี**ติ ปติฏฺฐา อาสิฯ **สนฺตาน**นฺติ ปริสฺสนฺตานํฯ **กิลนฺตาน**นฺติ มคฺคกิลนฺตานํฯ **ปฏิคฺคห**นฺติ ปฏิคฺคาหกํ ปติฏฺฐาภูตํฯ **อหํ ชานนฺติ โย วชฺชา**ติ อหํ เวสฺสนฺตรสฺส วสนฏฺฐานํ ชานามีติ โย วเทยฺยาติ อโตฺถฯ

ตสฺส ตํ ปริเทวสทฺทํ สุตฺวา อารกฺขณตฺถาย ฐปิโต เจตปุโตฺต มิคลุทฺทโก หุตฺวา อรเญฺญ วิจรโนฺต ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ เวสฺสนฺตรสฺส วสนฏฺฐานตฺถาย ปริเทวติ, น โข ปเนส ธมฺมตาย อาคโต, มทฺทิํ วา ทารเก วา ยาจิสฺสติ, อิเธว นํ มาเรสฺสามี’’ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, น เต ชีวิตํ ทสฺสามี’’ติ ธนุํ อาโรเปตฺวา อากฑฺฒิตฺวา ตเชฺชสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๙๖๕.
‘‘ตสฺส เจโต ปฏิโสฺสสิ, อรเญฺญ ลุทฺทโก จรํ;
ตุเมฺหหิ พฺรเหฺม ปกโต, อติทาเนน ขตฺติโย;
ปพฺพาชิโต สกา รฏฺฐา, วงฺเก วสติ ปพฺพเตฯ

๑๙๖๖.
‘‘ตุเมฺหหิ พฺรเหฺม ปกโต, อติทาเนน ขตฺติโย;
อาทาย ปุตฺตทารญฺจ, วงฺเก วสติ ปพฺพเตฯ

๑๙๖๗.
‘‘อกิจฺจการี ทุเมฺมโธ, รฏฺฐา ปวนมาคโต;
ราชปุตฺตํ คเวสโนฺต, พโก มจฺฉมิโวทเกฯ

๑๙๖๘.
‘‘ตสฺส ตฺยาหํ น ทสฺสามิ, ชีวิตํ อิธ พฺราหฺมณ;
อยญฺหิ เต มยา นุโนฺน, สโร ปิสฺสติ โลหิตํฯ

๑๙๖๙.
‘‘สิโร เต วชฺฌยิตฺวาน, หทยํ เฉตฺวา สพนฺธนํ;
ปนฺถสกุณํ ยชิสฺสามิ, ตุยฺหํ มํเสน พฺราหฺมณฯ

๑๙๗๐.
‘‘ตุยฺหํ มํเสน เมเทน, มตฺถเกน จ พฺราหฺมณ;
อาหุติํ ปคฺคเหสฺสามิ, เฉตฺวาน หทยํ ตวฯ

๑๙๗๑.
‘‘ตํ เม สุยิฏฺฐํ สุหุตํ, ตุยฺหํ มํเสน พฺราหฺมณ;
น จ ตฺวํ ราชปุตฺตสฺส, ภริยํ ปุเตฺต จ เนสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **อกิจฺจการี**ติ ตฺวํ อกิจฺจการโกฯ **ทุเมฺมโธ**ติ นิปฺปโญฺญฯ **รฏฺฐา ปวนมาคโต**ติ รฏฺฐโต มหารญฺญํ อาคโตฯ **สโร ปิสฺสตี**ติ อยํ สโร ตว โลหิตํ ปิวิสฺสติฯ **วชฺฌยิตฺวานา**ติ ตํ มาเรตฺวา รุกฺขา ปติตสฺส เต สีสํ ตาลผลํ วิย ลุญฺจิตฺวา สพนฺธนํ หทยมํสํ ฉินฺทิตฺวา ปนฺถเทวตาย ปนฺถสกุณํ นาม ยชิสฺสามิฯ **น จ ตฺวนฺ**ติ เอวํ สเนฺต น ตฺวํ ราชปุตฺตสฺส ภริยํ วา ปุเตฺต วา เนสฺสสีติฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา มรณภยตชฺชิโต มุสาวาทํ กเถโนฺต อาห –

๑๙๗๒.
‘‘อวชฺโฌ พฺราหฺมโณ ทูโต, เจตปุตฺต สุโณหิ เม;
ตสฺมา หิ ทูตํ น หนฺติ, เอส ธโมฺม สนนฺตโนฯ

๑๙๗๓. ‘‘นิชฺฌตฺตา สิวโย สพฺเพ, ปิตา นํ ทฏฺฐุมิจฺฉติ;
มาตา จ ทุพฺพลา ตสฺส, อจิรา จกฺขูนิ ชียเรฯ

๑๙๗๔. ‘‘ตสฺสาหํ ปหิโต ทูโต, เจตปุตฺต สุโณหิ เม;
ราชปุตฺตํ นยิสฺสามิ, ยทิ ชานาสิ สํส เม’’ติฯ

ตตฺถ **นิชฺฌตฺตา**ติ สญฺญตฺตาฯ **อจิรา จกฺขูนิ ชียเร**ติ นิจฺจโรทเนน น จิรเสฺสว จกฺขูนิ ชียิสฺสนฺติฯ

ตทา เจตปุโตฺต ‘‘เวสฺสนฺตรํ กิร อาเนตุํ อาคโต’’ติ โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา สุนเข พนฺธิตฺวา ฐเปตฺวา พฺราหฺมณํ โอตาเรตฺวา สาขาสนฺถเร นิสีทาเปตฺวา โภชนํ ทตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๙๗๕. ‘‘ปิยสฺส เม ปิโย ทูโต, ปุณฺณปตฺตํ ททามิ เต;
อิมญฺจ มธุโน ตุมฺพํ, มิคสตฺถิญฺจ พฺราหฺมณ;
ตญฺจ เต เทสมกฺขิสฺสํ, ยตฺถ สมฺมติ กามโท’’ติฯ

ตตฺถ **ปิยสฺส เม**ติ มม ปิยสฺส เวสฺสนฺตรสฺส ตฺวํ ปิโย ทูโตฯ **ปุณฺณปตฺต**นฺติ ตว อชฺฌาสยปูรณํ ปุณฺณปตฺตํ ททามีติฯ

ชูชกปพฺพวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จูฬวนวณฺณนา

เอวํ เจตปุโตฺต พฺราหฺมณํ โภเชตฺวา ปาเถยฺยตฺถาย ตสฺส มธุโน ตุมฺพเญฺจว ปกฺกมิคสตฺถิญฺจ ทตฺวา มเคฺค ฐตฺวา ทกฺขิณหตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา มหาสตฺตสฺส วสโนกาสํ อาจิกฺขโนฺต อาห –

๑๙๗๖. ‘‘เอส เสโล มหาพฺรเหฺม, ปพฺพโต คนฺธมาทโน;
ยตฺถ เวสฺสนฺตโร ราชา, สห ปุเตฺตหิ สมฺมติฯ

๑๙๗๗. ‘‘ธาเรโนฺต พฺราหฺมณวณฺณํ, อาสทญฺจ มสํ ชฏํ;
จมฺมวาสี ฉมา เสติ, ชาตเวทํ นมสฺสติฯ

๑๙๗๘. ‘‘เอเต นีลา ปทิสฺสนฺติ, นานาผลธรา ทุมา;
อุคฺคตา อพฺภกูฏาว, นีลา อญฺชนปพฺพตาฯ

๑๙๗๙. ‘‘ธวสฺสกณฺณา ขทิรา, สาลา ผนฺทนมาลุวา;
สมฺปเวธนฺติ วาเตน, สกึ ปีตาว มาณวาฯ

๑๙๘๐. ‘‘อุปริ ทุมปริยาเยสุ, สงฺคีติโยว สุยฺยเร;
นชฺชุหา โกกิลสงฺฆา, สมฺปตนฺติ ทุมา ทุมํฯ

๑๙๘๑. ‘‘อวฺหยเนฺตว คจฺฉนฺตํ, สาขาปตฺตสมีริตา;
รมยเนฺตว อาคนฺตํ, โมทยนฺติ นิวาสินํ;
ยตฺถ เวสฺสนฺตโร ราชา, สห ปุเตฺตหิ สมฺมติฯ

๑๙๘๒. ธาเรนฺโต พฺราหฺมณวณฺณํ, อาสทญฺจ มสํ ชฏํ;
จมฺมวาสี ฉมา เสติ, ชาตเวทํ นมสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **คนฺธมาทโน**ติ เอส คนฺธมาทนปพฺพโต, เอตสฺส ปาเทน อุตฺตราภิมุโข คจฺฉนฺโต ยตฺถ สกฺกทตฺติเย อสฺสมปเท เวสฺสนฺตโร ราชา สห ปุตฺตทาเรหิ วสติ, ตํ ปสฺสิสฺสสีติ อโตฺถฯ **พฺราหฺมณวณฺณ**นฺติ เสฏฺฐปพฺพชิตเวสํฯ **อาสทญฺจ มสํ ชฏ**นฺติ อากฑฺฒิตฺวา ผลานํ คหณตฺถํ องฺกุสญฺจ อคฺคิชุหนกฏจฺฉุญฺจ ชฏามณฺฑลญฺจ ธาเรนฺโตฯ **จมฺมวาสี**ติ อชินจมฺมธโรฯ **ฉมา เสตี**ติ ปถวิยํ ปณฺณสนฺถเร สยติฯ **ธวสฺสกณฺณา ขทิรา**ติ ธวา จ อสฺสกณฺณา จ ขทิรา จฯ **สกึ ปีตาว มาณวา**ติ เอกวารเมว ปีตา สุราโสณฺฑา วิยฯ **อุปริ ทุมปริยาเยสู**ติ รุกฺขสาขาสุฯ **สงฺคีติโยว สุยฺยเร**ติ นานาสกุณานํ วสฺสนฺตานํ สทฺทา ทิพฺพสงฺคีติโย วิย สุยฺยเรฯ **นชฺชุหา**ติ นชฺชุหสกุณาฯ **สมฺปตนฺตี**ติ วิกูชนฺตา วิจรนฺติฯ **สาขาปตฺตสมีริตา**ติ สาขานํ ปเตฺตหิ สงฺฆฏฺฏิตา หุตฺวา วิกูชนฺตา สกุณา, วาเตน สมีริตา ปตฺตสาขาเยว วาฯ **อาคนฺตน**นฺติ อาคจฺฉนฺตํ ชนํฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ อสฺสเม เวสฺสนฺตโร วสติ, ตตฺถ คนฺตฺวา อิมํ อสฺสมปทสมฺปตฺติํ ปสฺสิสฺสสีติฯ

ตโต อุตฺตริปิ อสฺสมปทํ วเณฺณโนฺต อาห –

๑๙๘๓. ‘‘อมฺพา กปิตฺถา ปนสา, สาลา ชมฺพู วิภีตกา;
หรีตกี อามลกา, อสฺสตฺถา พทรานิ จฯ

๑๙๘๔. ‘‘จารุติมฺพรุกฺขา เจตฺถ, นิโคฺรธา จ กปิตฺถนา;
มธุมธุกา เถวนฺติ, นีเจ ปกฺกา จุทุมฺพราฯ

๑๙๘๕. ‘‘ปาเรวตา ภเวยฺยา จ, มุทฺทิกา จ มธุตฺถิกา;
มธุํ อเนลกํ ตตฺถ, สกมาทาย ภุญฺชเรฯ

๑๙๘๖. ‘‘อเญฺญตฺถ ปุปฺผิตา อมฺพา, อเญฺญ ติฏฺฐนฺติ โทวิลา;
อเญฺญ อามา จ ปกฺกา จ, เภกวณฺณา ตทูภยํฯ

๑๙๘๗. ‘‘อเถตฺถ เหฏฺฐา ปุริโส, อมฺพปกฺกานิ คณฺหติ;
อามานิ เจว ปกฺกานิ, วณฺณคนฺธรสุตฺตเมฯ

๑๙๘๘. ‘‘เอเตว เม อจฺฉริยํ, หิงฺกาโร ปฏิภาติ มํ;
เทวานมิว อาวาโส, โสภติ นนฺทนูปโมฯ

๑๙๘๙. ‘‘วิภทิกา นาฬิเกรา, ขชฺชุรีนํ พฺรหาวเน;
มาลาว คนฺถิตา ฐนฺติ, ธชคฺคาเนว ทิสฺสเร;
นานาวเณฺณหิ ปุเปฺผหิ, นภํ ตาราจิตามิวฯ

๑๙๙๐. ‘‘กุฏชี กุฏฺฐตครา, ปาฏลิโย จ ปุปฺผิตา;
ปุนฺนาคา คิริปุนฺนาคา, โกวิฬารา จ ปุปฺผิตาฯ

๑๙๙๑. ‘‘อุทฺทาลกา โสมรุกฺขา, อครุผลฺลิยา พหู;
ปุตฺตชีวา จ กกุธา, อสนา เจตฺถ ปุปฺผิตาฯ

๑๙๙๒. “กุฏชา สลฬา นีปา, โกสมฺพา ลพุชา ธวา;
สาลา จ ปุปฺผิตา ตตฺถ, ปลาลขลสนฺนิภาฯ

๑๙๙๓. “ตสฺสาวิทูเร โปกฺขรณี, ภูมิภาเค มโนรเม;
ปทุมุปฺปลสญฺฉนฺนา, เทวานมิว นนฺทเนฯ

๑๙๙๔. “อเถตฺถ ปุปฺผรสมตฺตา, โกกิลา มญฺชุภาณิกา;
อภินาเทนฺติ ปวนํ, อุตุสมฺปุปฺผิเต ทุเมฯ

๑๙๙๕. “ตสฺสนฺติ มกรเนฺทหิ, โปกฺขเร โปกฺขเร มธู;
อเถตฺถ วาตา วายนฺติ, ทกฺขิณา อถ ปจฺฉิมา;
ปทุมกิญฺชกฺขเรณูหิ, โอกิโณฺณ โหติ อสฺสโมฯ

๑๙๙๖. “มุลา สิงฺฆาฏกา เจตฺถ, สํสาทิยา ปสาทิยา;
มจฺฉกจฺฉปพฺยาวิทฺธา, พหู เจตฺถ มุปยานกา;
มธุํ ภิเสหิ สวติ, ขีรสปฺปิ มุฬาลิภิฯ

๑๙๙๗. “สุรภี ตํ วนํ วาติ, นานาคนฺธสโมทิตํ;
สมฺมทฺทเตว คเนฺธน, ปุปฺผสาขาหิ ตํ วนํ;
ภมรา ปุปฺผคเนฺธน, สมนฺตา มภินาทิตาฯ

๑๙๙๘. “อเถตฺถ สกุณา สนฺติ, นานาวณฺณา พหู ทิชา;
โมทนฺติ สห ภริยาหิ, อญฺญมญฺญํ ปกูชิโนฯ

๑๙๙๙. “นนฺทิกา ชีวปุตฺตา จ, ชีวปุตฺตา ปิยา จ โน;
ปิยา ปุตฺตา ปิยา นนฺทา, ทิชา โปกฺขรณีฆราฯ

๒๐๐๐. “มาลาว คนฺถิตา ฐนฺติ, ธชคฺคาเนว ทิสฺสเร;
นานาวเณฺณหิ ปุเปฺผหิ, กุสเลเหว สุคนฺถิตา;
ยตฺถ เวสฺสนฺตโร ราชา, สห ปุเตฺตหิ สมฺมติฯ

๒๐๐๑. “ธาเรนฺต พฺราหฺมณวณฺณํ, อาสทญฺจ มสํ ชฏํ;
จมฺมวาสี ฉมา เสติ, ชาตเวทํ นมสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **จารุติมฺพรุกฺขา**ติ สุวณฺณติมฺพรุกฺขาฯ **มธุมธุกา**ติ มธุรสา มธุกาฯ **เถวนฺตี**ติ วิโรจนฺติฯ **ปาเรวตา**ติ ปาเรวตปาทสทิสา รุกฺขาฯ **ภเวยฺยา**ติ ทีฆผลา กทลิโยฯ **มธุตฺถิกา**ติ มธุเตฺถเว ปคฺฆรนฺติโย, มธุรตาย วา มธุเตฺถวสทิสาฯ **สกมาทายา**ติ ตํ สยเมว คเหตฺวา ปริภุญฺชนฺติฯ **โทวิลา**ติ ปติตปุปฺผปตฺตา สญฺชายมานผลาฯ **เภกวณฺณา ตทูภยนฺ**ติ เต อุโภปิ อามา จ ปกฺกา จ มณฺฑูกปิฏฺฐิวณฺณาเยวฯ **อเถตฺถ เหฏฺฐา ปุริโส**ติ อถ เอตฺถ อสฺสเม เตสํ อมฺพานํ เหฏฺฐา ฐิตโกว ปุริโส อมฺพผลานิ คณฺหาติ, อาโรหณกิจฺจํ นตฺถิฯ **วณฺณคนฺธรสุตฺตเม**ติ เอเตหิ วณฺณาทีหิ อุตฺตมานิฯ

อเตว เม อจฺฉริยนฺติ อติวิย เม อจฺฉริยํฯ **หิงฺกาโร**ติ หินฺติ กรณํฯ **วิเภทิกา**ติ ตาลาฯ **มาลาว คนฺถิตา**ติ สุปุปฺผิตรุกฺขานํ อุปริ คนฺถิตา มาลา วิย ปุปฺผานิ ติฏฺฐนฺติฯ **ธชคฺคาเนว ทิสฺสเร**ติ ตานิ รุกฺขานิ อลงฺกตธชคฺคานิ วิย ทิสฺสนฺติฯ **กุฏชี กุฏฺฐตครา**ติ กุฏชิ นาเมกา รุกฺ

ขชาติ กุฎฺฐคจฺฉา จ ตครคจฺฉา จฯ **คิริปุนฺนาคา**ติ มหาปุนฺนาคาฯ **โกวิฬารา**ติ โกวิฬารรุกฺขา นามฯ **อุทฺทาลกา**ติ อุทฺทาลรุกฺขาฯ **โสมรุกฺขา**ติ ปีตปุปฺผวณฺณา ราชรุกฺขาฯ **ผลฺลิยา**ติ ผลฺลิยรุกฺขา นามฯ **ปุตฺตชีวา**ติ มหานิโคฺรธาฯ **ลพุชา**ติ ลพุชรุกฺขา นามฯ **ปลาลขลสนฺนิภา**ติ เตสํ เหฏฺฐา ปคฺฆริตปุปฺผปุญฺชา ปลาลขลสนฺนิภาติ วทติฯ

โปกฺขรณีติ จตุรสฺสโปกฺขรณีฯ **นนฺทเน**ติ นนฺทนวเน นนฺทาโปกฺขรณี วิยฯ **ปุปฺผรสมตฺตา**ติ ปุปฺผรเสน มตฺตา จลิตาฯ **มกรเนฺทหี**ติ กิญฺชเกฺขหิฯ **โปกฺขเร โปกฺขเร**ติ ปทุมินิปเณฺณ ปทุมินิปเณฺณฯ เตสุ หิ กิญฺชกฺขโต เรณุ ภสฺสิตฺวา โปกฺขรมธุ นาม โหติฯ **ทกฺขิณา อถ ปจฺฉิมา**ติ เอตฺตาวตา สพฺพา ทิสา วิทิสาปิ วาตา ทสฺสิตา โหนฺติฯ **ถูลา สิงฺฆาฏกา**ติ มหนฺตา สิงฺฆาฏกา จฯ **สํสาทิยา**ติ สยํ ชาตสาลี, สุกสาลีติปิ วุจฺจนฺติฯ **ปสาทิยา**ติ เตเยว ภูมิยํ ปติตาฯ **พฺยาวิทฺธา**ติ ปสเนฺน อุทเก พฺยาวิทฺธา ปฏิปาฏิยา คจฺฉนฺตา ทิสฺสนฺติฯ **มุปยานกา**ติ กกฺกฏกาฯ **มธ**อุนฺติ ภิสโกฏิยา ภินฺนาย ปคฺฆรณรโส มธุสทิโส โหติฯ **ขีรสปฺปิ มุฬาลิภี**ติ มุฬาเลหิ ปคฺฆรณรโส ขีรมิสฺสกนวนีตสปฺปิ วิย โหติฯ

สมฺมทฺทเตวาติ สมฺปตฺตชนํ มทยติ วิยฯ **สมนฺตา มภินาทิตา**ติ สมนฺตา อภินทนฺตา วิจรนฺติฯ **‘‘นนฺทิกา’’**ติอาทีนิ เตสํ นามานิฯ เตสุ หิ ปฐมา ‘‘สามิ เวสฺสนฺตร, อิมสฺมึ วเน วสโนฺต นนฺทา’’ติ วทนฺติฯ ทุติยา ‘‘ตฺวญฺจ สุเขน ชีว, ปุตฺตา จ เต’’ติ วทนฺติฯ ตติยา ‘‘ตฺวญฺจ ชีว, ปิยา ปุตฺตา จ เต’’ติ วทนฺติฯ จตุตฺถา ‘‘ตฺวญฺจ นนฺท, ปิยา ปุตฺตา จ เต’’ติ วทนฺติฯ เตน เตสํ เอตาเนว นามานิ อเหสุํฯ **โปกฺขรณีฆรา**ติ โปกฺขรณิวาสิโนฯ

เอวํ เจตปุเตฺตน เวสฺสนฺตรสฺส วสนฏฺฐาเน อกฺขาเต ชูชโก ตุสฺสิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๐๐๒. ‘‘อิทญฺจ เม สตฺตุภตฺตํ, มธุนา ปฏิสํยุตํ;
มธุปิณฺฑิกา จ สุกตาโย, สตฺตุภตฺตํ ททามิ เต’’ติฯ

ตตฺถ **สตฺตุภตฺต**นฺติ ปกฺกมธุสนฺนิภํ สตฺตุสงฺขาตํ ภตฺตํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิทํ มม อตฺถิ, ตํ เต ทมฺมิ, คณฺหาหิ นนฺติฯ

ตํ สุตฺวา เจตปุโตฺต อาห –

๒๐๐๓. ‘‘ตุเยฺหว สมฺพลํ โหตุ, นาหํ อิจฺฉามิ สมฺพลํ;
อิโตปิ พฺรเหฺม คณฺหาหิ, คจฺฉ พฺรเหฺม ยถาสุขํฯ

๒๐๐๔. ‘‘อยํ เอกปที เอติ, อุชุํ คจฺฉติ อสฺสมํ;
อิสีปิ อจฺจุโต ตตฺถ, ปงฺกทโนฺต รชสฺสิโร;
ธาเรโนฺต พฺราหฺมณวณฺณํ, อาสทญฺจ มสํ ชฏํฯ

๒๐๐๕. ‘‘จมฺมวาสี ฉมา เสติ, ชาตเวทํ นมสฺสติ;
ตํ ตฺวํ คนฺตฺวาน ปุจฺฉสฺสุ, โส เต มคฺคํ ปวกฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **สมฺพล**นฺติ ปาเถยฺยํฯ **เอตี**ติ โย เอกปทิกมโคฺค อมฺหากํ อภิมุโข เอติ, เอส อสฺสมํ อุชุํ คจฺฉติฯ **อจฺจุโต**ติ เอวํนามโก อิสิ ตตฺถ วสติฯ

๒๐๐๖. ‘‘อิทํ สุตฺวา พฺรหฺมพนฺธุ, เจตํ กตฺวา ปทกฺขิณํ;

อุทคฺคจิโตฺต ปกฺกามิ, เยนาสิ อจฺจุโต อิสี’’ติฯ

ตตฺถ **เยนาสี**ติ ยสฺมึ ฐาเน อจฺจุโต อิสิ อโหสิ, ตตฺถ คโตติฯ

จูฬวนวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มหาวนวณฺณนา

๒๐๐๗. ‘‘ภจฺฉโนฺต โส ภารทฺวาโช, อทฺทสฺส อจฺจุตํ อิสึ;
ทิสฺวาน ตํ ภารทฺวาโช, สโมฺมทิ อิสินา สหฯ

๒๐๐๘. ‘‘กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ, กจฺจิ โภโต อนามยํ;
กจฺจิ อุเญฺฉน ยาเปสิ, กจฺจิ มูลผลา พหูฯ

๒๐๐๙. ‘‘กจฺจิ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, กจฺจิ หึสา น วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **ภารทฺวาโช**ติ ชูชโกฯ **อปฺปเมวา**ติ อปฺปาเยวฯ **หึสา**ติ เตสํ วเสน ตุมฺหากํ วิหึสาฯ

ตาปโส อาห –

๒๐๑๐. ‘‘กุสลเญฺจว เม พฺรเหฺม, อโถ พฺรเหฺม อนามยํ;
อโถ อุเญฺฉน ยาเปมิ, อโถ มูลผลา พหูฯ

๒๐๑๑. ‘‘อโถ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, หึสา มยฺหํ น วิชฺชติฯ

๒๐๑๒. ‘‘พหูนิ วสฺสปูคานิ, อสฺสเม วสโต มม;
นาภิชานามิ อุปฺปนฺนํ, อาพาธํ อมโนรมํฯ

๒๐๑๓. ‘‘สฺวาคตํ เต มหาพฺรเหฺม, อโถ เต อทุราคตํ;
อโนฺต ปวิส ภทฺทเนฺต, ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เตฯ

๒๐๑๔. ‘‘ตินฺทุกานิ ปิยาลานิ, มธุเก กาสุมาริโย;
ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ, ภุญฺช พฺรเหฺม วรํ วรํฯ

๒๐๑๕. ‘‘อิทมฺปิ ปานียํ สีตํ, อาภตํ คิริคพฺภรา;
ตโต ปิว มหาพฺรเหฺม, สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสี’’ติฯ

ชูชโก อาห –

๒๐๑๖. ‘‘ปฏิคฺคหิตํ ยํ ทินฺนํ, สพฺพสฺส อคฺฆิยํ กตํ;
สญฺชยสฺส สกํ ปุตฺตํ, สิวีหิ วิปฺปวาสิตํ;
ตมหํ ทสฺสนมาคโต, ยทิ ชานาสิ สํส เม’’ติฯ

ตตฺถ **ตมหํ ทสฺสนมาคโต**ติ ตํ อหํ ทสฺสนาย อาคโตฯ ตาปโส อาห –

๒๐๑๗. ‘‘ม. ภวํ เอติ ปุณฺณตฺถํ, สิวิราชสฺส ทสฺสนํ;
มเญฺญ ภวํ ปตฺถยติ, รโญฺญ ภริยํ ปติพฺพตํ;
มเญฺญ กณฺหาชินํ ทาสึ, ชาลึ ทาสญฺจ อิจฺฉสิฯ

๒๐๑๘. ‘‘อถ วา ตโย มาตาปุเตฺต, อรญฺญา เนตุมาคโต;
น ตสฺส โภคา วิชฺชนฺติ, ธนํ ธญฺญญฺจ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **น ตสฺส โภคา**ติ โภ พฺราหฺมณ, ตสฺส เวสฺสนฺตรสฺส อรเญฺญ วิหรนฺตสฺส เนว โภคา วิชฺชนฺติ, ธนธญฺญญฺจ น วิชฺชติ, ทุคฺคโต หุตฺวา วสติ, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา กึ กริสฺสสีติ?

ตํ สุตฺวา ชูชโก อาห –

๒๐๑๙. ‘‘อกุทฺธรูโปหํ โภโต, นาหํ ยาจิตุมาคโต;
สาธุ ทสฺสนมริยานํ, สนฺนิวาโส สทา สุโขฯ

๒๐๒๐. ‘‘อทิฏฺฐปุโพฺพ สิวิราชา, สิวีหิ วิปฺปวาสิโต;
ตมหํ ทสฺสนมาคโต, ยทิ ชานาสิ สํส เม’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ, โภ ตาปส, อกุทฺธรูโป, อลํ เอตฺตาวตา, อหํ ปน น กิญฺจิ เวสฺสนฺตรํ ยาจิตุมาคโต, อริยานํ ปน ทสฺสนํ สาธุ, สนฺนิวาโส จ เตหิ สทฺธึ สุโขฯ อหํ ตสฺส อาจริยพฺราหฺมโณ, มยา จ โส ยโต สิวีหิ วิปฺปวาสิโต, ตโต ปฎฺฐาย อทิฏฺฐปุโพฺพ, เตนาหํ ตํ ทสฺสนตฺถาย อาคโตฯ ยทิ ตสฺส วสนฎฺฐานํ ชานาสิ, สํส เมติฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา สทฺทหิตฺวา ‘‘โหตุ เสฺว สํสิสฺสามิ เต, อชฺช ตาว อิเธว วสาหี’’ติ ตํ ผลาผเลหิ สนฺตเปฺปตฺวา ปุนทิวเส มคฺคํ ทเสฺสโนฺต ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา อาห –

๒๐๒๑. ‘‘เอส เสโล มหาพฺรเหฺม, ปพฺพโต คนฺธมาทโน;
ยตฺถ เวสฺสนฺตโร ราชา, สห ปุเตฺตหิ สมฺมติฯ

๒๐๒๒. ‘‘ธาเรโนฺต พฺราหฺมณวณฺณํ, อาสทญฺจ มสํ ชฎํ;
จมฺมวาสี ฉมา เสติ, ชาตเวทํ นมสฺสติฯ

๒๐๒๓. ‘‘เอเต นีลา ปทิสฺสนฺติ, นานาผลธรา ทุมา;
อุคฺคตา อพฺภกูฎาว, นีลา อญฺชนปพฺพตาฯ

๒๐๒๔. ‘‘ธวสฺสกณฺณา ขทิรา, สาลา ผนฺทนมาลุวา;
สมฺปเวธนฺติ วาเตน, สกึ ปีตาว มาณวาฯ

๒๐๒๕. ‘‘อุปริ ทุมปริยาเยสุ, สํคีติโยว สุยฺยเร;
นชฺชุหา โกกิลสงฺฆา, สมฺปตนฺติ ทุมา ทุมํฯ

๒๐๒๖. ‘‘อวฺหยเนฺตว คจฺฉนฺตํ, สาขาปตฺตสมีริตา;
รมยเนฺตว อาคนฺตํ, โมทยนฺติ นิวาสินํ;
ยตฺถ เวสฺสนฺตโร ราชา, สห ปุเตฺตหิ สมฺมติฯ

๒๐๒๗. ‘‘ธาเรโนฺต พฺราหฺมณวณฺณํ, อาสทญฺจ มสํ ชฎํ;

จมฺมวาสี ฉมา เสติ, ชาตเวทํ นมสฺสติฯ

๒๐๒๘. “กเรริมาลา วิตตา, ภูมิภาเค มโนรเม;
สทฺทลาหริตา ภูมิ, น ตตฺถุทฺธํสเต รโชฯ

๒๐๒๙. “มยูรคีวสงฺกาสา, ตูลผสฺสสมูปมา;
ติณานิ นาติวตฺตนฺติ, สมนฺตา จตุรงฺคุลาฯ

๒๐๓๐. “อมฺพา ชมฺพู กปิตฺถา จ, นีเจ ปกฺกา จุทุมฺพรา;
ปริโภเคหิ รุเกฺขหิ, วนํ ตํ รติวฑฺฒนํฯ

๒๐๓๑. “เวฬุริยวณฺณสนฺนิภํ, มจฺฉคุมฺพนิเสวิตํ;
สุจึ สุคนฺธํ สลิลํ, อาโป ตตฺถปิ สนฺทติฯ

๒๐๓๒. “ตสฺสาวิทูเร โปกฺขรณี, ภูมิภาเค มโนรเม;
ปทุมุปฺปลสญฺฉนฺนา, เทวานมิว นนฺทเนฯ

๒๐๓๓. “ตีณิ อุปฺปลชาตานิ, ตสฺมึ สรสิ พฺราหฺมณ;
วิจิตฺตํ นีลาเนกานิ, เสตา โลหิตกานิ จา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ เหฏฺฐา วุตฺตสทิโสเยวฯ **กเรริมาลา วิตตา**ติ กเรริปุเปฺผหิ วิตตาฯ **สทฺทลาหริตา**ติ ธุวสทฺทเลน หริตาฯ **น ตตฺถุทฺธํสเต รโช**ติ ตสฺมึ วเน อปฺปมตฺตโกปิ รโช น อุทฺธํสเตฯ **ตูลผสฺสสมูปมา**ติ มุทุสมฺผสฺสตาย ตูลผสฺสสทิสาฯ **ติณานิ นาติวตฺตนฺตี**ติ ตานิ ตสฺสา ภูมิยา มยูรคีววณฺณานิ ติณานิ สมนฺตโต จตุรงฺคุลปฺปมาณาเนว วตฺตนฺติ, ตโต ปน อุตฺตริน วฑฺฒนฺติฯ **อมฺพา ชมฺพู กปิตฺถา จา**ติ อมฺพา จ ชมฺพู จ กปิตฺถา จฯ **ปริโภเคหี**ติ นานาวิเธหิ ปุปฺผูปคผลูปเคหิ ปริโภครุเกฺขหิฯ **สนฺทตี**ติ ตสฺมึ วนสเณฺฑ วงฺกปพฺพเต กุนฺนทีหิ โอตรนฺตํ อุทกํ สนฺทติ, ปวตฺตตีติ อโตฺถฯ **วิจิตฺตํ นีลาเนกานิ, เสตา โลหิตกานิ จา**ติ เอกานิ นีลานิ, เอกานิ เสตานิ, เอกานิ โลหิตกานีติ อิเมหิ ตีหิ อุปฺปลชาเตหิ ตํ สรํ วิจิตฺตํฯ สุสชฺชิตปุปฺผจโงฺกฏกํ วิย โสภตีติ ทเสฺสติฯ

เอวํ จตุรสฺสโปกฺขรณึ วเณฺณตฺวา ปุน มุจลินฺทสรํ วเณฺณโนฺต อาห –

๒๐๓๔. “โขมาว ตตฺถ ปทุมา, เสตโสคนฺธิเกหิ จ;
กลมฺพเกหิ สญฺฉโนฺน, มุจลิโนฺท นาม โส สโรฯ

๒๐๓๕. “อเถตฺถ ปทุมา ผุลฺลา, อปริยนฺตาว ทิสฺสเร;
คิมฺหา เหมนฺติกา ผุลฺลา, ชณฺณุตคฺฆา อุปตฺถราฯ

๒๐๓๖. “สุรภี สมฺปวายนฺติ, วิจิตฺตปุปฺผสนฺถตา;
ภมรา ปุปฺผคเนฺธน, สมนฺตา มภินาทิตา’’ติฯ

ตตฺถ **โขมาวา**ติ โขมมยา วิย ปณฺฑราฯ **เสตโสคนฺธิเกหิ จา**ติ เสตุปฺปเลหิ จ โสคนฺธิเกหิ จ กลมฺพเกหิ จ โส สโร สญฺฉโนฺนฯ **อปริยนฺตาว ทิสฺสเร**ติ อปริมาณา วิย ทิสฺสนฺติฯ **คิมฺหา เหมนฺติกา**ติ คิเมฺห จ เหมนฺติเก จ ปุปฺผิตปทุมาฯ **ชณฺณุตคฺฆา อุปตฺถรา**ติ ชณฺณุ

ปมาเณ อุทเก อุปตฺถรา ผุลฺลา โหนฺติ, สนฺถตา วิย ขายนฺติฯ **วิจิตฺตปุปฺผสนฺถตา**ติ วิจิตฺตา หุตฺวา ปุปฺเผหิ สนฺถตา สทา สุรภี สมฺปวายนฺติฯ

๒๐๓๗. ‘‘อเถตฺถ อุทกนฺตสฺมึ, รุกฺขา ติฏฺฐนฺติ พฺราหฺมณ;
กทมฺพา ปาฏลี ผุลฺลา, โกวิฬารา จ ปุปฺผิตาฯ

๒๐๓๘. ‘‘องฺโกลา กจฺฉิการา จ, ปาริชญฺญา จ ปุปฺผิตา;
วารณา วยนา รุกฺขา, มุจลินฺทมุภโต สรํฯ

๒๐๓๙. ‘‘สิรีสา เสตปาริสา, สาธุ วายนฺติ ปทฺธกา;
นิคฺคุณฺฑี สิรีนิคฺคุณฺฑี, อสนา เจตฺถ ปุปฺผิตาฯ

๒๐๔๐. ‘‘ปงฺคุรา พหุลา เสลา, โสภญฺชนา จ ปุปฺผิตา;
เกตกา กณิการา จ, กณเวรา จ ปุปฺผิตาฯ

๒๐๔๑. ‘‘อชฺชุนา อชฺชุกณฺณา จ, มหานามา จ ปุปฺผิตา;
สุปุปฺผิตคฺคา ติฏฺฐนฺติ, ปชฺชลเนฺตว กึสุกาฯ

๒๐๔๒. ‘‘เสตปณฺณี สตฺตปณฺณา, กทลิโย กุสุมฺภรา;
ธนุตกฺการี ปุเปฺผหิ, สีสปาวรณานิ จฯ

๒๐๔๓. ‘‘อจฺฉิวา สลฺลวา รุกฺขา, สลฺลกิโย จ ปุปฺผิตา;
เสตเครุ จ ตครา, มํสิกุฏฺฐา กุลาวราฯ

๒๐๔๔. ‘‘ทหรา รุกฺขา จ วุทฺธา จ, อกุฏิลา เจตฺถ ปุปฺผิตา;
อสฺสมํ อุภโต ฐนฺติ, อคฺยาคารํ สมนฺตโต’’ติฯ

ตตฺถ **ติฏฺฐนฺตี**ติ สรํ ปริกฺขิปิตฺวา ติฏฺฐนฺติฯ **กทมฺพา**ติ กทมฺพรุกฺขาฯ **กจฺฉิการา จา**ติ เอวํนามกา รุกฺขาฯ **ปาริชญฺญา**ติ รตฺตมาลาฯ **วารณา วยนา**ติ วารณรุกฺขา จ วยนรุกฺขา จฯ **มุจลินฺทมุภโต สรน**ฺติ มุจลินฺทสฺส สรสฺส อุภยปสฺเสสุฯ **เสตปาริสา**ติ เสตคจฺฉรุกฺขา ฯ เต กิร เสตกฺขนฺธา มหาปณฺณา กณิการสทิสปุปฺผา โหนฺติฯ **นิคฺคุณฺฑี สิรีนิคฺคุณฺฑี**ติ ปกตินิคฺคุณฺฑี เจว กาฬนิคฺคุณฺฑี จฯ **ปงฺคุรา**ติ ปงฺคุรรุกฺขาฯ **กุสุมฺภรา**ติ เอกคจฺฉาฯ **ธนุตกฺการี ปุเปฺผหี**ติ ธนูนญฺจ ตกฺการีนญฺจ ปุเปฺผหิ โสภิตาฯ **สีสปาวรณานิ จา**ติ สีสเปหิ จ วรเณหิ จ โสภิตาฯ **อจฺฉิวา**ติอาทโยปิ รุกฺขาเยวฯ **เสตเครุ จ ตครา**ติ เสตเครุ จ ตครา จฯ **มํสิกุฏฺฐา กุลาวรา**ติ มํสิคจฺฉา จ กุฏฺฐคจฺฉา จ กุลาวรา จฯ **อกุฏิลา**ติ อุชุกาฯ **อคฺยาคารํ สมนฺตโต**ติ อคฺยาคารํ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตาติ อโตฺถฯ

๒๐๔๕. ‘‘อเถตฺถ อุทกนฺตสฺมึ, พหุชาโต ผณิชฺชโก;
มุคฺคติโย กรติโย, เสวาลสีสกา พหูฯ

๒๐๔๖. ‘‘อุทฺทาปวตฺตํ อุลฺลุฬิตํ, มกฺขิกา หิงฺคุชาลิกา;
ทาสิมกญฺชโก เจตฺถ, พหู นีเจกลมฺพกาฯ

๒๐๔๗. ‘‘เอลมฺผุรกสญฺฉนฺนา, รุกฺขา ติฏฺฐนฺติ พฺราหฺมณ;
สตฺตาหํ ธาริยมานานํ, คโนฺธ เตสํ น ฉิชฺชติฯ

๒๐๔๘. ‘‘อุภโต สรํ มุจลินฺทํ, ปุปฺผา ติฏฺฐนฺติ โสภนา;
อินฺทีวเรหิ สญฺฉนฺนํ, วนํ ตํ อุปโสภติฯ

๒๐๔๙. ‘‘อฑฺฒมาสํ ธาริยมานานํ, คนฺธ เตสํ น ฉิชฺชติ;
นีลปุปฺผี เสตวารี, ปุปฺผิตา คิริกณฺณิกา;
กเลรุเกฺขหิ สญฺฉนฺนํ, วนํ ตํ ตุลสีหิ จฯ

๒๐๕๐. ‘‘สมฺมทฺทเตว คเนฺธน, ปุปฺผสาขาหิ ตํ วนํ;
ภมรา ปุปฺผคเนฺธน, สมนฺตา มภินาทิตาฯ

๒๐๕๑. ‘‘ตีณิ กกฺการุชาตานิ, ตสฺมิํ สรสิ พฺราหฺมณ;
กุมฺภมตฺตานิ เจกานิ, มุรชมตฺตานิ ตา อุโภ’’ติฯ

ตตฺถ **ผณิชฺชโก**ติ ภูตนโกฯ **มุคฺคติโย**ติ เอกา มุคฺคชาติฯ **กรติโย**ติ ราชมาโสฯ **เสวาลสีสกา**ติ อิเมปิ คจฺฉาเยว, อปิ จ **สีสกา**ติ รตฺตจนฺทนํ วุตฺตํฯ **อุทฺทาปวตฺตํ อุลฺลุฬิต**นฺติ ตํ อุทกํ ตีรมริยาทพนฺธํ วาตาปหตํ อุลฺลุฬิตํ หุตฺวา ติฏฺฐติฯ **มกฺขิกา หิงฺคุชาลิกา**ติ หิงฺคุชาลสงฺขาเต วิกสิตปุปฺผคเจฺฉ ปญฺจวณฺณา มธุมกฺขิกา มธุรสฺสเรน วิรวนฺติโย ตตฺถ วิจรนฺตีติ อโตฺถฯ **ทาสิมกณฺชโก เจตฺถา**ติ อิมานิ เทฺว รุกฺขชาติโย จ เอตฺถฯ **นีเจกลมฺพกา**ติ นีจกลมฺพกาฯ **เอลมฺผุรกสญฺฉนฺนา**ติ เอวํนามิกาย วลฺลิยา สญฺฉนฺนาฯ **เตส**นฺติ เตสํ ตสฺสา วลฺลิยา ปุปฺผานํ สเพฺพสมฺปิ วา เอเตสํ ทาสิมกณฺชกาทีนํ ปุปฺผานํ สตฺตาหํ คนฺธ น ฉิชฺชติฯ เอวํ คนฺธสมฺปนฺนานิ ปุปฺผานิ, รชตปฏฺฏสทิสวาลุกปุณฺณา ภูมิภาคาฯ **คนฺธ เตส**นฺติ เตสํ อินฺทีวรปุปฺผาทีนํ คนฺธ อฑฺฒมาสํ น ฉิชฺชติฯ **นีลปุปฺผี**ติอาทิกา ปุปฺผวลฺลิโยฯ **ตุลสีหิ จา**ติ ตุลสิคเจฺฉหิ จฯ **กกฺการุชาตานี**ติ วลฺลิผลานิฯ ตตฺถ เอกิสฺสา วลฺลิยา ผลานิ มหาฆฏมตฺตานิ, ทฺวินฺนํ มุทิงฺคมตฺตานิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘มุรชมตฺตานิ ตา อุโภ’’ติฯ

๒๐๕๒. ‘‘เอเตฺถว สาสโป พหุโก, นาทิโย หริตายุโต;
อสี ตาลาว ติฏฺฐนฺติ, เฉชฺชา อินฺทีวรา พหูฯ

๒๐๕๓. ‘‘อโปฺผฏา สูริยวลฺลี จ, กาฬียา มธุคนฺธิยา;
อโสกา มุทยนฺตี จ, วลฺลิโภ ขุทฺทปุปฺผิโยฯ

๒๐๕๔. ‘‘โกรณฺฑกา อโนชา จ, ปุปฺผิตา นาคมลฺลิกา;
รุกฺขมารุยฺห ติฏฺฐนฺติ, ผุลฺลา กิํสุกวลฺลิโยฯ

๒๐๕๕. ‘‘กเฏรุหา จ วาสนฺตี, ยูถิกา มธุคนฺธิยา;
นิลิยา สุมนา ภณฺฑี, โสภติ ปทุมุตฺตโรฯ

๒๐๕๖. ‘‘ปาฏลี สมุทฺทกปฺปาสี, กณิการา จ ปุปฺผิตา;
เหมชาลาว ทิสฺสนฺติ, รุจิรคฺคิ สิขูปมาฯ

๒๐๕๗. ‘‘ยานิ ตานิ จ ปุปฺผานิ, ถลชานุทกานิ จ;
สพฺพานิ ตตฺถ ทิสฺสนฺติ, เอวํ รโมฺม มโหทธี’’ติฯ

ตตฺถ **สาสโป**ติ สิทฺธตฺถโกฯ **พหุโก**ติ พหุฯ **นาทิโย หริตายุโต**ติ หริเตน อายุโต นาทิโยฯ อิมา เทฺวปิ ลสุณชาติโย, โสปิ ลสุโณ ตตฺถ พหุโกติ อโตฺถฯ **อสี ตาลาว ติฏฺฐนฺตี**ติ

อสีติ เอวํนามกา รุกฺขา สินิทฺธาย ภูมิยา ฐิตา ตาลา วิย ติฏฺฐนฺติฯ **เฉชฺชา อินฺทีวรา พหู**ติ อุทกปริยเนฺต พหู สุวณฺณอินฺทีวรา มุฏฺฐินา ฉินฺทิตพฺพา หุตฺวา ฐิตาฯ **อโปฺผฏา**ติ อโปฺผฏวลฺลิโยฯ **วลฺลิโภ ขุทฺทปุปฺผิโย**ติ วลฺลิโภ จ ขุทฺทปุปฺผิโย จฯ **นาคมลฺลิกา**ติ วลฺลินาคา จ มลฺลิกา จฯ **กิํสุกวลฺลิโย**ติ สุคนฺธปตฺตา วลฺลิชาตีฯ **กเฏรุหา จ วาสนฺตี**ติ อิเม จ เทฺว ปุปฺผคจฺฉาฯ **มธุคนฺธิยา**ติ มธุสมานคนฺธาฯ **นิลิยา สุมนา ภณฺฑี**ติ นีลวลฺลิสุมนา จ ปกติสุมนา จ ภณฺฑี จฯ **ปทุมุตฺตโร**ติ เอวํนามโก รุโกฺขฯ **กณิการา**ติ วลฺลิกณิการา รุกฺขกณิการาฯ **เหมชาลาวา**ติ ปสาริตเหมชาลา วิย ทิสฺสนฺติฯ **มโหทธี**ติ มหโต อุทกกฺขนฺธสฺส อาธารภูโต มุจลินฺทสโรติฯ

๒๐๕๘. ‘‘อถสฺสา โปกฺขรณิยา, พหุกา วาริโคจรา;
โรหิตา นฬปี สิงฺคู, กุมฺภิลา มกรา สุสูฯ

๒๐๕๙. ‘‘มธุ จ มธุลฏฺฐิ จ, ตาลิสา จ ปิยงฺคุกา;
กุฏนฺทชา ภทฺทมุตฺตา, เสตปุปฺผา จ โลลุปาฯ

๒๐๖๐. ‘‘สุรภี จ รุกฺขา ตครา, พหุกา ตุงฺควณฺฏกา;
ปทฺธกา นรทา กุฏฺฐา, ฌามกา จ หเรณุกาฯ

๒๐๖๑. ‘‘หลิทฺทกา คนฺธสิลา, หิริเวรา จ คุคฺคุลา;
วิเภทิกา โจรกา กุฏฺฐา, กปฺปูรา จ กลิงฺคุกา’’ติฯ

ตตฺถ **อถสฺสา โปกฺขรณิยา**ติ อิธ โปกฺขรณิสทิสตาย สรเมว โปกฺขรณีติ วทติฯ **โรหิตา**ติอาทีนิ เตสํ วาริโคจรานํ นามานิฯ **มธุ จา**ติ นิมฺมกฺขิกมธุ จฯ **มธุลฏฺฐิ จา**ติ ลฏฺฐิมธุกญฺจฯ **ตาลิสา จา**ติอาทิกา สพฺพา คนฺธชาติโยฯ

๒๐๖๒. ‘‘อเถตฺถ สีหพฺยคฺฆา จ, ปุริสาลู จ หตฺถิโย;
เอเณยฺยา ปสทา เจว, โรหิจฺจา สรภา มิคาฯ

๒๐๖๓. ‘‘โกฏฺฐสุณา สุโณปิ จ, ตุลิยา นฬสนฺนิภา;
จามรี จลนี ลงฺฆี, ฌาปิตา มกฺกฏา ปิจุฯ

๒๐๖๔. ‘‘กกฺกฏา กฏมายา จ, อิกฺกา โคณสิรา พหู;
ขคฺคา วราหา นกุลา, กาฬเกเตฺถ พหูตโสฯ

๒๐๖๕. ‘‘มหิํสา โสณสิงฺคาลา, ปมฺปกา จ สมนฺตโต;
อากุจฺฉา ปจลากา จ, จิตฺรกา จาปิ ทีปิโยฯ

๒๐๖๖. ‘‘เปลกา จ วิฆาสาทา, สีหา โคคณิสาทกา;
อฏฺฐปาทา จ โมรา จ, ภสฺสรา จ กุกุตฺถกาฯ

๒๐๖๗. ‘‘จงฺโกรา กุกฺกุฏา นาคา, อญฺญมญฺญํ ปกูชิโน;
พกา พลากา นชฺชุหา, ทินฺทิภา กุญฺชวาชิตาฯ

๒๐๖๘. ‘‘พฺยคฺฆินสา โลหปิฏฺฐา, ปมฺปกา ชีวชีวกา;
กปิญฺชรา ติตฺติราโย, กุลา จ ปฏิกุตฺถกาฯ

๒๐๖๙. ‘‘มนฺทาลกา เจลเกฏุ, ภณฺฑุติตฺติรนามกา;
เจลาวกา ปิงฺคลาโย, โคฏกา องฺคเหตุกาฯ

๒๐๗๐. ‘‘กรวิยา จ สคฺคา จ, อุหุงฺการา จ กุกฺกุหา;
นานาทิชคณากิณฺณํ, นานาสรนิกูชิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุริสาลู**ติ วฬวามุขยกฺขินิโยฯ **โรหิจฺจา สรภา มิคา**ติ โรหิตา เจว สรภา มิคา จฯ **โกฏฺฐสุกา**ติ สิงฺคาลสุนขาฯ ‘‘โกตฺถุสุณา’’ติปิ ปาโฐฯ **สุโณปิ จา**ติ เอสาเปกา ขุทฺทกมิคชาติฯ **ตุลิยา**ติ ปกฺขิพิฬาราฯ **นฬสนฺนิภา**ติ นฬปุปฺผวณฺณา รุกฺขสุนขาฯ **จามรี จลนี ลงฺฆี**ติ จามรีมิคา จ จลนีมิคา จ ลงฺฆีมิคา จฯ **ฌาปิตา มกฺกฏา**ติ เทฺว มกฺกฏชาติโยวฯ **ปิจู**ติ สรปริยเนฺต โคจรคฺคาหี เอโก มกฺกโฏฯ **กกฺกฏา กฏมายา จา**ติ เทฺว มหามิคาฯ **อิกฺกา**ติ อจฺฉาฯ **โคณสิรา**ติ อรญฺญโคณาฯ **กาฬเกตฺถ พหูตโส**ติ กาฬมิคา นาเมตฺถ พหูตโสฯ **โสณสิงฺคาลา**ติ รุกฺขสุนขา จ สิงฺคาลา จฯ **ปมฺปกา**ติ อสฺสมปทํ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตา มหาเวฬุปมฺปกาฯ **อากุจฺฉา**ติ โคธาฯ **ปจลากา จา**ติ คชกุมฺภมิคาฯ **จิตฺรกา จาปิ ทีปิโย**ติ จิตฺรกมิคา จ ทีปิมิคา จฯ

เปลกา จาติ สสาฯ **วิฆาสาทา**ติ เอเต คิชฺฌา สกุณาฯ **สีหา**ติ เกสรสีหาฯ **โคคณิสาทกา**ติ โคคเณ คเหตฺวา ขาทนสีลา ทุฏฺฐมิคาฯ **อฏฺฐปาทา**ติ สรภา มิคาฯ **ภสฺสรา**ติ เสตหํสาฯ **กุกุตฺถกา**ติ กุกุตฺถกสกุณาฯ **จโงฺกรา**ติ จโงฺกรสกุณาฯ **กุกฺกุฏา**ติ วนกุกฺกุฏาฯ **ทินฺทิภา กุญฺชวาชิตา**ติ อิเม ตโยปิ สกุณาเยวฯ **พฺยคฺฆินสา**ติ เสนาฯ **โลหปิฏฺฐา**ติ โลหิตวณฺณสกุณาฯ **ปมฺปกา**ติ ปมฺปฏกาฯ **กปิญฺชรา ติตฺติราโย**ติ กปิญฺชรา จ ติตฺติรา จฯ **กุลา จ ปฏิกุตฺถกา**ติ อิเมปิ เทฺว สกุณาฯ **มนฺทาลกา เจลเกฏู**ติ มนฺทาลกา เจว เจลเกฏุ จฯ **ภณฺฑุติตฺติรนามกา**ติ ภณฺฑู จ ติตฺติรา จ นามกา จฯ **เจลาวกา ปิงฺคลาโย**ติ เทฺว สกุณชาติโย จ, ตถา **โคฏกา องฺคเหตุกาฯ สคฺคา**ติ จาตกสกุณาฯ **อุหุงฺการา**ติ อุลูกาฯ

๒๐๗๑. ‘‘อเถตฺถ สกุณา สนฺติ, นีลกา มญฺชุภาณกา;
โมทนฺติ สห ภริยาหิ, อญฺญมญฺญํ ปกูชิโนฯ

๒๐๗๒. ‘‘อเถตฺถ สกุณา สนฺติ, ทิชา มญฺชุสฺสรา สิตา;
เสตจฺฉิกูฏา ภทฺรกฺขา, อณฺฑชา จิตฺรเปขุณาฯ

๒๐๗๓. ‘‘อเถตฺถ สกุณา สนฺติ, ทิชา มญฺชุสฺสรา สิตา;
สิขณฺฑี นีลคีวาหิ, อญฺญมญฺญํ ปกูชิโนฯ

๒๐๗๔. ‘‘กุกุตฺถกา กุฬีรกา, โกฏฺฐา โปกฺขรสาตกา;
กาลาเมยฺยา พลียกฺขา, กทมฺพา สุวสาฬิกาฯ

๒๐๗๕. ‘‘หลิทฺทา โลหิตา เสตา, อเถตฺถ นลกา พหู;
วารณา ภิงฺคราชา จ, กทมฺพา สุวโกกิลาฯ

๒๐๗๖. ‘‘กุกฺกุสา กุรรา หํสา, อาฏา ปริวเทนฺติกา;
ปากหํสา อติพลา, นชฺชุหา ชีวชีวกาฯ

๒๐๗๗. ‘‘ปาเรวตา รวิหํสา, จกฺกวากา นทีจรา;
วารณาภิรุทา รมฺมา, อุโภ กาลูปกูชิโนฯ

๒๐๗๘. ‘‘เกตฺถ สกุณา สนฺติ, นานาวณฺณา พหู ทิชา;
โมทนฺติ สห ภริยาหิ, อญฺญมญฺญํ ปกูชิโนฯ

๒๐๗๙. ‘‘เกตฺถ สกุณา สนฺติ, นานาวณฺณา พหู ทิชา;
สเพฺพ มญฺชู นิกูชนฺติ, มุจลินฺทมุภโต สรํฯ

๒๐๘๐. ‘‘เกตฺถ สกุณา สนฺติ, กรวิยา นาม เต ทิชา;
โมทนฺติ สห ภริยาหิ, อญฺญมญฺญํ ปกูชิโนฯ

๒๐๘๑. ‘‘เกตฺถ สกุณา สนฺติ, กรวิยา นาม เต ทิชา;
สเพฺพ มญฺชู นิกูชนฺติ, มุจลินฺทมุภโต สรํฯ

๒๐๘๒. ‘‘เอเณยฺยปสทากิณฺณํ, นาคสํเสวิตํ วนํ;
นานาลตาหิ สญฺฉนฺนํ, กทลีมิคเสวิตํฯ

๒๐๘๓. ‘‘เกตฺถ สาสโป พหุโก, นีวาโร วรโก พหุ;
สาลิ อกฏฺฐปาโก จ, อุจฺฉุ ตตฺถ อนปฺปโกฯ

๒๐๘๔. ‘‘อยํ เอกปที เอติ, อุชุํ คจฺฉติ อสฺสมํ;
ขุทํ ปิปาสํ อรติํ, ตตฺถ ปโตฺต น วินฺทติ;
ยตฺถ เวสฺสนฺตโร ราชา, สห ปุเตฺตหิ สมฺมติฯ

๒๐๘๕. ‘‘ธาเรโนฺต พฺราหฺมณวณฺณํ, อาสทญฺจ มสํ ชฏํ;
จมฺมวาสี ฉมา เสติ, ชาตเวทํ นมสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **นีลกา**ติ จิตฺรราชิปตฺตาฯ **มญฺชูสฺสรา สิตา**ติ นิพทฺธมธุรสฺสราฯ **เสตจฺฉิกูฏา ภทฺรกฺขา**ติ อุภยปเสฺสสุ เสเตหิ อกฺขิกูเฏหิ สมนฺนาคตา สุนฺทรกฺขาฯ **จิตฺรเปขุณา**ติ วิจิตฺรปตฺตาฯ **กุฬีรกา**ติ กกฺกฏกาฯ **โกฏฺฐา**ติอาทโย สกุณาวฯ **วารณา**ติ หตฺถิลิงฺคสกุณาฯ **กทมฺพา**ติ มหากทมฺพา คหิตาฯ **สุวโกกิลา**ติ โกกิเลหิ สทฺธิํ วิจรณสุวกา เจว โกกิลา จฯ **อุกฺกุสา**ติ กาฬกุรราฯ **กุรรา**ติ เสตกุรราฯ **หํสา**ติ สกุณหํสาฯ **อาฏา**ติ ทพฺพิสณฺฐานมุขสกุณาฯ **ปริวเทนฺติกา**ติ เอกา สกุณชาติฯ **วารณาภิรุทา รมฺมา**ติ รมฺมาภิรุทา วารณาฯ **อุโภ กาลูปกูชิโน**ติ สายํ ปาโต ปพฺพตปาทํ เอกนินฺนาทํ กโรนฺตา นิกูชนฺติฯ **เอเณยฺยปสทากิณฺณ**นฺติ เอเณยฺยมิเคหิ จ ปสทมิเคหิ จ อากิณฺณํฯ **ตตฺถ ปโตฺต น วินฺทตี**ติ พฺราหฺมณ, เวสฺสนฺตรสฺส อสฺสมปทํ ปโตฺต ปุริโส ตตฺถ อสฺสเม ฉาตกํ วา ปานียปิปาสํ วา อุกฺกณฺฐิตํ วา น ปฏิลภติฯ

๒๐๘๖. ‘‘อิทํ สุตฺวา พฺรหฺมพนฺธุ, อิสิํ กตฺวา ปทกฺขิณํ;
อุทคฺคจิโตฺต ปกฺกามิ, ยตฺถ เวสฺสนฺตโร อหู’’ติฯ

ตตฺถ **ยตฺถ เวสฺสนฺตโร อหู**ติ ยสฺมิํ ฐาเน เวสฺสนฺตโร อโหสิ, ตํ ฐานํ คโตติฯ

มหาวนวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทารกปพฺพวณฺณนา

ชูชโกปิ อจฺจุตตาปเสน กถิตมคฺเคน คจฺฉนฺโต จตุรสฺสโปกฺขรณึ ปตฺวา จินฺเตสิ ''อชฺช อติสายโนฺห, อิทานิ มทฺที อรญฺญโต อาคมิสฺสติฯ มาตุคาโม หิ นาม ทานสฺส อนฺตรายกโร โหติ, เสฺว ตสฺสา อรญฺญํ คตกาเล อสฺสมํ คนฺตฺวา เวสฺสนฺตรํ อุปสงฺกมิตฺวา ทารเก ยาจิตฺวา ตาย อนาคตาย เต คเหตฺวา ปกฺกมิสฺสามี''ติฯ อถสฺส อวิทูเร เอกํ สานุปพฺพตํ อารุยฺห เอกสฺมึ ผาสุกฏฺฐาเน นิปชฺชิฯ ตํ ปน รตฺตึ ปจฺจูสกาเล มทฺที สุปินํ อทฺทสฯ เอวรูโป สุปิโน อโหสิ – เอโก ปุริโส กโณฺห เทฺว กาสายานิ ปริทหิตฺวา ทฺวีสุ กเณฺณสุ รตฺตมาลํ ปิฬนฺธิตฺวา อาวุธหตฺโถ ตเชฺชนฺโต อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา มทฺทึ ชฏาสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา ภูมิยํ อุตฺตานกํ ปาเตตฺวา วิรวนฺติยา ตสฺสา เทฺว อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา พาหานิ ฉินฺทิตฺวา อุรํ ภินฺทิตฺวา ปคฺฆรนฺตโลหิตพินฺทุํ หทยมํสํ อาทาย ปกฺกามีติฯ สา ปพุชฺฌิตฺวา ภีตตสิตา ''ปาปโก สุปิโน เม ทิโฏฺฐ, สุปินปาฐโก ปน เวสฺสนฺตเรน สทิโส นาม นตฺถิ, ปุจฺฉิสฺสามิ น''นฺติ จินฺเตตฺวา ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส ปณฺณสาลทฺวารํ อาโกเฏสิฯ มหาสโตฺต ''โก เอโส''ติ อาหฯ ''อหํ เทว, มทฺที''ติฯ ''ภเทฺท, อมฺหากํ กติกวตฺตํ ภินฺทิตฺวา กสฺมา อกาเล อาคตาสี''ติฯ ''เทว, นาหํ กิเลสวเสน อาคจฺฉามิ, อปิจ โข ปน เม ปาปโก สุปิโน ทิโฏฺฐ''ติฯ ''เตน หิ กเถหิ, มทฺที''ติฯ สา อตฺตนา ทิฏฺฐนิยาเมเนว กเถสิฯ

มหาสโตฺตปิ สุปินํ ปริคฺคณฺหิตฺวา ''มยฺหํ ทานปารมี ปูริสฺสติ, เสฺว มํ ยาจโก อาคนฺตฺวา ปุเตฺต ยาจิสฺสติ, มทฺทึ อสฺสาเสตฺวา อุโยฺยเชสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา ''มทฺทิ, ตว ทุสฺสยนทุโพฺภชเนหิ จิตฺตํ อาลุฬิตํ ภวิสฺสติ, มา ภายี''ติ สํโมเหตฺวา อสฺสาเสตฺวา อุโยฺยเชสิฯ สา วิภาตาย รตฺติยา สพฺพํ กตฺตพฺพกิจฺจํ กตฺวา เทฺว ปุเตฺต อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา ''ตาตา, อชฺช เม ทุสฺสุปิโน ทิโฏฺฐ, อปฺปมตฺตา ภเวยฺยาถา''ติ โอวทิตฺวา ''เทว, ตุเมฺห ทฺวีสุ กุมาเรสุ อปฺปมตฺตา โหถา''ติ มหาสตฺตํ ปุเตฺต ปฏิจฺฉาเปตฺวา ปจฺฉิขณิตฺติอาทีนิ อาทาย อสฺสูนิ ปุญฺฉนฺตี มูลผลาผลตฺถาย วนํ ปาวิสิฯ ตทา ชูชโกปิ ''อิทานิ มทฺที อรญฺญํ คตา ภวิสฺสตี''ติ สานุปพฺพตา โอรุยฺห เอกปทิกมเคฺคน อสฺสมาภิมุโข ปายาสิฯ มหาสโตฺตปิ ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา ปณฺณสาลทฺวาเร ปาสาณผลเก สุวณฺณปฏิมา วิย นิสิโนฺน ''อิทานิ ยาจโก อาคมิสฺสตี''ติ ปิปาสิโต วิย สุราโสโณฺฑ ตสฺสาคมนมคฺคํ โอโลเกโนฺตว นิสีทิฯ ปุตฺตาปิสฺส ปาทมูเล กีฬนฺติฯ โส มคฺคํ โอโลเกโนฺต พฺราหฺมณํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา สตฺต มาเส นิกฺขิตฺตํ ทานธุรํ อุกฺขิปโนฺต วิย 'เอหิ, ตฺวํ โภ พฺราหฺมณา''ติ โสมนสฺสชาโต ชาลิกุมารํ อามเนฺตโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๐๘๗. ''อุเฏฺฐหิ ชาลิ ปติฏฺฐ, โปราณํ วิย ทิสฺสติ;
พฺราหฺมณํ วิย ปสฺสามิ, นนฺทิโย มาภิกีรเร''ติฯ

ตตฺถ **โปราณํ วิย ทิสฺสตี**ติ ปุเพฺพ เชตุตฺตรนคเร นานาทิสาหิ ยาจกานํ อาคมนํ วิย อชฺช ยาจกานํ อาคมนํ ทิสฺสติฯ **นนฺทิโย มาภิกีรเร**ติ เอตสฺส พฺราหฺมณสฺส ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย มํ โสมนสฺสานิ อภิกีรนฺติ, ฆมฺมาภิตตฺตสฺส ปุริสสฺส สีเส สีตูทกฆฏสหเสฺสหิ อภิเสจนกาโล วิย ชาโตติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร อาห –

๒๐๘๘. ''อหมฺปิ ตาต ปสฺสามิ, โย โส พฺรหฺมาว ทิสฺสติ;
อทฺธิโก วิย อายาติ, อติถี โน ภวิสฺสตี''ติฯ

วตฺวา จ ปน กุมาโร มหาสตฺตสฺส อปจิตึ กโรโนฺต อุฏฺฐายาสนา พฺราหฺมณํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปริกฺขารคฺคหณํ อาปุจฺฉิฯ พฺราหฺมโณ ตํ โอโลเกโนฺต ‘‘อยํ เวสฺสนฺตรสฺส ปุโตฺต ชาลิกุมาโร นาม ภวิสฺสติ, อาทิโต ปฏฺฐาเยว ผรุสวจนํ กเถสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อเปหิ อเปหี’’ติ อจฺฉรํ ปหริฯ กุมาโร อปคนฺตฺวา ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ อติผรุโส, กึ นุ โข’’ติ ตสฺส สรีรํ โอโลเกโนฺต อฏฺฐารส ปุริสโทเส ปสฺสิฯ พฺราหฺมโณปิ โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต อาห –

๒๐๘๙. ‘‘กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ, กจฺจิ โภโต อนามยํ;
กจฺจิ อุเญฺฉน ยาเปถ, กจฺจิ มูลผลา พหูฯ

๒๐๙๐. ‘‘กจฺจิ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, กจฺจิ หึสา น วิชฺชตี’’ติฯ

โพธิสโตฺตปิ เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต อาห –

๒๐๙๑. ‘‘กุสลเญฺจว โน พฺรเหฺม, อโถ พฺรเหฺม อนามยํ;
อโถ อุเญฺฉน ยาเปม, อโถ มูลผลา พหูฯ

๒๐๙๒. ‘‘อโถ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสวา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, หึสา อมฺหํ น วิชฺชติฯ

๒๐๙๓. ‘‘สตฺต โน มาเส วสตํ, อรเญฺญ ชีวโสกินํ;
อิมมฺปิ ปฐมํ ปสฺสาม, พฺราหฺมณํ เทววณฺณินํ;
อาทาย เวฬุวํ ทณฺฑํ, อคฺคิหุตฺตํ กมณฺฑลุํฯ

๒๐๙๔. ‘‘สฺวาคตํ เต มหาพฺรเหฺม, อโถ เต อทุราคตํ;
อโนฺต ปวิส ภทฺทเนฺต, ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เตฯ

๒๐๙๕. ‘‘ติณฺฑุกานิ ปิยาลานิ, มธุเก กาสุมาริโย;
ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ, ภุญฺช พฺรเหฺม วรํ วรํฯ

๒๐๙๖. ‘‘อิทมฺปิ ปานียํ สีตํ, อาภตํ คิริคพฺภรา;
ตโต ปิว มหาพฺรเหฺม, สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสี’’ติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสโตฺต ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ น อการเณน อิมํ พฺรหารญฺญํ อาคโต, อาคมนการณํ ปปญฺจํ อกตฺวา ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๐๙๗. ‘‘อถ ตฺวํ เกน วเณฺณน, เกน วา ปน เหตุนา;
อนุปฺปโตฺต พฺรหารญฺญํ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **วเณฺณนา**ติ การเณนฯ **เหตุนา**ติ ปจฺจเยนฯ

ชูชโก อาห –

๒๐๙๘. ‘‘ยถา วาริวโห ปูโร, สพฺพกาลํ น ขียติ;
เอวํ ตํ ยาจิตาคจฺฉึ, ปุเตฺต เม เทหิ ยาจิโต’’ติฯ

ตตฺถ **วาริวโห**ติ ปญฺจสุ มหานทีสุ อุทกวาโหฯ **น ขียตี**ติ ปิปาสิเตหิ อาคนฺตฺวา หเตฺถหิปิ ภาชเนหิปิ อุสฺสิญฺจิตฺวา ปิวิยมาโน น ขียติฯ **เอวํ ตํ ยาจิตาคจฺฉิ**นฺติ ตฺวมฺปิ สทฺธาย ปูริตตฺตา เอวรูโปเยวาติ มญฺญมาโน อหํ ตํ ยาจิตุํ อาคจฺฉิํฯ **ปุเตฺต เม เทหิ ยาจิโต**ติ มยา ยาจิโต ตว ปุเตฺต มยฺหํ ทาสตฺถาย เทหีติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต โสมนสฺสชาโต ปสาริตหเตฺถ สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปโนฺต วิย ปพฺพตปาทํ อุนฺนาเทโนฺต อิมา คาถา อาห –

๒๐๙๙. ‘‘ททามิ น วิกมฺปามิ, อิสฺสโร นย พฺราหฺมณ;
ปาโต คตา ราชปุตฺตี, สายํ อุญฺฉาโต เอหิติฯ

๒๑๐๐. ‘‘เอกรตฺติํ วสิตฺวาน, ปาโต คจฺฉสิ พฺราหฺมณ;
ตสฺสา นฺหาเต อุปฆาเต, อถ เน มาลธาริเนฯ

๒๑๐๑. ‘‘เอกรตฺติํ วสิตฺวาน, ปาโต คจฺฉสิ พฺราหฺมณ;
นานาปุเปฺผหิ สญฺฉเนฺน, นานาคเนฺธหิ ภูสิเต;
นานามูลผลากิเณฺณ, คจฺฉ สฺวาทาย พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **อิสฺสโร**ติ ตฺวํ มม ปุตฺตานํ อิสฺสโร สามิโก หุตฺวา เอเต นย, อปิจ โข ปเนกํ การณํ อตฺถิฯ เอเตสํ มาตา ราชปุตฺตี ผลาผลตฺถาย ปาโต คตา สายํ อรญฺญโต อาคมิสฺสติ, ตาย อานีตานิ มธุรผลาผลานิ ภุญฺชิตฺวา อิเธว ฐาเน อเชฺชกรตฺติํ วสิตฺวา ปาโตว ทารเก คเหตฺวา คมิสฺสสิฯ **ตสฺสา นฺหาเต**ติ ตาย นฺหาปิเตฯ **อุปฆาเต**ติ สีสมฺหิ อุปสิงฺฆิเตฯ **อถ เน มาลธาริเน**ติ อถ เน วิจิตฺราย มาลาย อลงฺกเต ตํ มาลํ วหมาเนฯ ปาฬิโปตฺถเกสุ ปน ‘‘อถ เน มาลธาริโน’’ติ ลิขิตํ, ตสฺสโตฺถ น วิจาริโตฯ **นานามูลผลากิเณฺณ**ติ มเคฺค ปาเถยฺยตฺถาย ทิเนฺนหิ นานามูลผลาผเลหิ อากิเณฺณฯ

ชูชโก อาห –

๒๑๐๒. ‘‘น วาสมภิโรจามิ, คมนํ มยฺห รุจฺจติ;
อนฺตราโยปิ เม อสฺส, คจฺฉเญฺญว รเถสภฯ

๒๑๐๓. ‘‘น เหตา ยาจโยคี นํ, อนฺตรายสฺส การิยา;
อิตฺถิโย มนฺตํ ชานนฺติ, สพฺพํ คณฺหนฺติ วามโตฯ

๒๑๐๔. ‘‘สทฺธาย ทานํ ททโต, มาสํ อทกฺขิ มาตรํ;
อนฺตรายมฺปิ สา กยิรา, คจฺฉเญฺญว รเถสภฯ

๒๑๐๕. ‘‘อามนฺตยสฺสุ เต ปุเตฺต, มา เต มาตรมทฺทสุํ;
สทฺธาย ทานํ ททโต, เอวํ ปุญฺญํ ปวฑฺฒติฯ

๒๑๐๖. ‘‘อามนฺตยสฺสุ เต ปุเตฺต, มา เต มาตรมทฺทสุํ;
มาทิสสฺส ธนํ ทตฺวา, ราช สคฺคํ คมิสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **น เหตา ยาจโยคี น**นฺติ เอตฺถ **น**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, เอตา อิตฺถิโย จ นาม น หิ ยาจโยคี, น ยาจนาย อนุจฺฉวิกา โหนฺติ, เกวลํ อนฺตรายสฺส การิยา

ทายกานํ ปุญฺญนฺตรายํ, ยาจกานญฺจ ลาภนฺตรายํ กโรนฺตีติฯ **อิตฺถิโย มนฺต**นฺติ อิตฺถี มายํ นาม ชานนฺติฯ **วามโต**ติ สพฺพํ วามโต คณฺหนฺติ, น ทกฺขิณโตฯ **สทฺธาย ทานํ ททโต**ติ กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหิตฺวา ทานํ ททโตฯ **มาส**นฺติ มา เอเตสํ มาตรํ อทกฺขิฯ **กยิรา**ติ กเรยฺยฯ **อามนฺตยสฺสู**ติ ชานาเปหิ, มยา สทฺธิํ เปเสหีติ วทติฯ **ททโต**ติ ททนฺตสฺสฯ

เวสฺสนฺตโร อาห –

๒๑๐๗. ‘‘สเจ ตฺวํ นิจฺฉเส ทฏฺฐุํ, มม ภริยํ ปติพฺพตํ;
อยฺยกสฺสปิ ทเสฺสหิ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๑๐๘. ‘‘อิเม กุมาเร ทิสฺวาน, มญฺชุเก ปิยภาณิเน;
ปตีโต สุมโน วิโตฺต, พหุํ ทสฺสติ เต ธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **อยฺยกสฺสา**ติ มยฺหํ ปิตุโน สญฺชยมหาราชสฺส ทฺวินฺนํ กุมารานํ อยฺยกสฺสฯ **ทสฺสติ เต ธน**นฺติ โส ราชา ตุยฺหํ พหุํ ธนํ ทสฺสติฯ

ชูชโก อาห –

๒๑๐๙. ‘‘อเจฺฉทนสฺส ภายามิ, ราชปุตฺต สุโณหิ เม;
ราชทณฺฑาย มํ ทชฺชา, วิกฺกิเณยฺย หเนยฺย วา;
ชิโน ธนญฺจ ทาเส จ, คารยฺหสฺส พฺรหฺมพนฺธุยา’’ติฯ

ตตฺถ **อเจฺฉทนสฺสา**ติ อจฺฉินฺทิตฺวา คหณสฺส ภายามิฯ **ราชทณฺฑาย มํ ทชฺชา**ติ ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ ทารกโจโร, ทณฺฑมสฺส เทถา’’ติ เอวํ ทณฺฑตฺถาย มํ อมจฺจานํ ทเทยฺยฯ **คารยฺหสฺส พฺรหฺมพนฺธุยา**ติ เกวลํ พฺราหฺมณิยาว ครหิตโพฺพ ภวิสฺสามีติฯ

เวสฺสนฺตโร อาห –

๒๑๑๐. ‘‘อิเม กุมาเร ทิสฺวาน, มญฺชุเก ปิยภาณิเน;
ธเมฺม ฐิโต มหาราชา, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน;
ลทฺธา ปีติโสมนสฺสํ, พหุํ ทสฺสติ เต ธน’’นฺติฯ

ชูชโก อาห –

๒๑๑๑. ‘‘นาหํ ตมฺปิ กริสฺสามิ, ยํ มํ ตฺวํ อนุสาสสิ;
ทารเกว อหํ เนสฺสํ, พฺราหฺมณฺยา ปริจารเก’’ติฯ

ตตฺถ **ทารเกวา**ติ อลํ มยฺหํ อเญฺญน ธเนน, อหํ อิเม ทารเกว อตฺตโน พฺราหฺมณิยา ปริจารเก เนสฺสามีติฯ

ตํ ตสฺส ผรุสวจนํ สุตฺวา ทารกา ภีตา ปลายิตฺวา ปิฏฺฐิปณฺณสาลํ คนฺตฺวา ตโตปิ ปลายิตฺวา คุมฺพคหเน นิลียิตฺวา ตตฺราปิ ชูชเกนาคนฺตฺวา คหิตา วิย อตฺตานํ สมฺปสฺสมานา กมฺปนฺตา กตฺถจิ ฐาตุํ อสมตฺถา อิโต จิโต จ ธาวิตฺวา จตุรสฺสโปกฺขรณิตีรํ คนฺตฺวา ทฬฺหํ วากจีรํ นิวาเสตฺวา อุทกํ โอรุยฺห โปกฺขรปตฺตํ สีเส ฐเปตฺวา อุทเกน ปฏิจฺฉนฺนา หุตฺวา อฏฺฐํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๑๑๒. ‘‘ตโต กุมารา พฺยถิตา, สุตฺวา ลุทฺทสฺส ภาสิตํ;
เตน เตน ปธาวึสุ, ชาลี กณฺหาชินา จุโภ’’ติฯ

ชูชโกปิ กุมาเร อทิสฺวา โพธิสตฺตํ อปสาเทสิ ‘‘โภ เวสฺสนฺตร, อิทาเนว ตฺวํ มยฺหํ ทารเก ทตฺวา มยา ‘นาหํ เชตุตฺตรนครํ คมิสฺสามิ, ทารเก มม พฺราหฺมณิยา ปริจารเก เนสฺสามี’ติ วุตฺเต อิงฺฆิตสญฺญํ ทตฺวา ปุตฺเต ปลาเปตฺวา อชานนฺโต วิย นิสินฺโน, นตฺถิ มญฺเญ โลกสฺมึ ตยา สทิโส มุสาวาที’’ติฯ ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ปกมฺปิตจิตฺโต หุตฺวา ‘‘ทารกา ปลาตา ภวิสฺสนฺตี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘โภ พฺราหฺมณ, มา จินฺตยิ, อาเนสฺสามิ เต กุมาเร’’ติ อุฏฺฐาย ปิฏฺฐิปณฺณสาลํ คนฺตฺวา เตสํ วนคหนํ ปวิฏฺฐภาวํ ญตฺวา ปทวลญฺชานุสาเรน โปกฺขรณิตีรํ คนฺตฺวา อุทเก โอติณฺณปทํ ทิสฺวา ‘‘กุมารา อุทกํ โอรุยฺห ฐิตา ภวิสฺสนฺตี’’ติ ญตฺวา ‘‘ตาต, ชาลี’’ติ ปโกฺกสนฺโต อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๒๑๑๓. ‘‘เอหิ ตาต ปิยปุตฺต, ปูเรถ มม ปารมึ;
หทยํ เมภิสิเญฺจถ, กโรถ วจนํ มมฯ

๒๑๑๔. ‘‘ยานา นาวา จ เม โหถ, อจลา ภวสาคเร;
ชาติปารํ ตริสฺสามิ, สนฺตาเรสฺสํ สเทวก’’นฺติฯ

กุมาโร ปิตุ วจนํ สุตฺวา ‘‘พฺราหฺมโณ มํ ยถารุจิ กโรตุ, ปิตรา สทฺธึ เทฺว กถา น กเถสฺสามี’’ติ สีสํ นีหริตฺวา โปกฺขรปตฺตานิ วิยูหิตฺวา อุทกา อุตฺตริตฺวา มหาสตฺตสฺส ทกฺขิณปาเท นิปติตฺวา โคปฺผกสนฺธึ ทฬฺหํ คเหตฺวา ปโรทิฯ อถ นํ มหาสตฺโต อาห ‘‘ตาต, ภคินี เต กุหิ’’นฺติฯ ‘‘ตาต, อิเม สตฺตา นาม ภเย อุปฺปนฺเน อตฺตานเมว รกฺขนฺตี’’ติฯ อถ มหาสตฺโต ‘‘ปุตฺเตหิ เม กติกา กตา ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘เอหิ อมฺม กเณฺห’’ติ ปโกฺกสนฺโต คาถาทฺวยมาห –

๒๑๑๕. ‘‘เอหิ อมฺม ปิยธีติ, ปูเรถ มม ปารมึ;
หทยํ เมภิสิเญฺจถ, กโรถ วจนํ มมฯ

๒๑๑๖. ‘‘ยานา นาวา จ เม โหถ, อจลา ภวสาคเร;
ชาติปารํ ตริสฺสามิ, อุทฺธริสฺสํ สเทวก’’นฺติฯ

สาปิ ‘‘ปิตรา สทฺธึ เทฺว กถา น กเถสฺสามี’’ติ ตเถว อุทกา อุตฺตริตฺวา มหาสตฺตสฺส วามปาเท นิปติตฺวา โคปฺผกสนฺธึ ทฬฺหํ คเหตฺวา ปโรทิฯ เตสํ อสฺสูนิ มหาสตฺตสฺส ผุลฺลปทุมวณฺณ ปาทปิเฏฺฐ ปตนฺติฯ ตสฺส อสฺสูนิ เตสํ สุวณฺณผลกสทิสาย ปิฏฺฐิยา ปตนฺติฯ อถ มหาสตฺโต กุมาเร อุฏฺฐาเปตฺวา อสฺสาเสตฺวา ‘‘ตาต, ชาลิ กึ ตฺวํ มม ทานวิตฺตกภาวํ น ชานาสิ, อชฺฌาสยํ เม, ตาต, มตฺถกํ ปาเปหี’’ติ วตฺวา โคเณ อคฺฆาเปนฺโต วิย ตเตฺถว ฐิโต กุมาเร อคฺฆาเปสิฯ โส กิร ปุตฺตํ อามเนฺตตฺวา อาห ‘‘ตาต, ชาลิ ตฺวํ ภุชิโสฺส โหตุกาโม พฺราหฺมณสฺส นิกฺขสหสฺสํ ทตฺวา ภุชิโสฺส ภเวยฺยาสิ, ภคินี โข ปน เต อุตฺตมรูปธรา, โกจิ นีจชาติโก พฺราหฺมณสฺส กิญฺจิเทว ธนํ ทตฺวา ตว ภคินึ ภุชิสฺสํ กตฺวา ชาติสเมฺภทํ กเรยฺย, อญฺญตฺรรญฺญา สพฺพสตทายโก นาม นตฺถิ, ตสฺมา ภคินี เต ภุชิสฺสา โหตุกามา พฺราหฺมณสฺส ทาสสตํ ทาสีสตํ หตฺถิสตํ อสฺสสตํ อุสภสตํ นิกฺขสตนฺติ เอวํ สพฺพสตานิ ทตฺวา ภุชิสฺสา โหตู’’ติ เอวํ กุมาเร อคฺฆาเปตฺวา สมสฺสาเสตฺวา อสฺสมปทํ คนฺตฺวา กมณฺฑลุนา อุทกํ คเหตฺวา ‘‘เอหิ วต, โภ พฺราหฺมณา’’ติ อามเนฺตตฺวา สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส ปจฺจโย โหตูติ ปตฺถนํ กตฺวา อุทกํ ปาเตตฺวา ‘‘อโมฺภ พฺราหฺมณ, ปุตฺเตหิ เม สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพญฺญุตญฺ

ญาณเมว ปิยตร’’นฺติ ปถวึ อุนฺนาเทนฺโต พฺราหฺมณสฺส ปิยปุตฺตทานํ อทาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๑๑๗. ‘‘ตโต กุมาเร อาทาย, ชาลึ กณฺหาชินํ จุโภ;
พฺราหฺมณสฺส อทา ทานํ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโนฯ

๒๑๑๘. ‘‘ตโต กุมาเร อาทาย, ชาลึ กณฺหาชินํ จุโภ;
พฺราหฺมณสฺส อทา วิตฺโต, ปุตฺตเก ทานมุตฺตมํฯ

๒๑๑๙. ‘‘ตทาสิ ยํ ภึสนกํ, ตทาสิ โลมหํสนํ;
ยํ กุมาเร ปทินฺนมฺหิ, เมทนี สมฺปกมฺปถฯ

๒๑๒๐. ‘‘ตทาสิ ยํ ภึสนกํ, ตทาสิ โลมหํสนํ;
ยํ ปญฺชลิกโต ราชา, กุมาเร สุขวจฺฉิเต;
พฺราหฺมณสฺส อทา ทานํ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน’’ติฯ

ตตฺถ **วิโตฺต**ติ ปีติโสมนสฺสชาโต หุตฺวาฯ **ตทาสิ ยํ ภึสนก**นฺติ ตทา ทานเตเชน อุนฺนทนฺตี มหาปถวี จตฺนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา มตฺตวารโณ วิย คชฺชมานา กมฺปิ, สาคโร สงฺขุภิฯ สิเนรุปพฺพตราชา สุเสทิตเวตฺตงฺกุโร วิย โอนมิตฺวา วงฺกปพฺพตาภิมุโข อฏฺฐาสิฯ สโกฺก เทวราชา อโปฺผเฏสิ, มหาพฺรหฺมา สาธุการมทาสิฯ ยาว พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลํ อโหสิฯ ปถวิสเทฺทน เทโว คชฺชโนฺต ขณิกวสฺสํ วสฺสิ, อกาลวิชฺชุลตา นิจฺฉรึสุฯ หิมวนฺตวาสิโน สีหาทโย สกลหิมวนฺตํ เอกนินฺนาทํ กรึสูติ เอวรูปํ ภึสนกํ อโหสิฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘เมทนี สมฺปกมฺปถา’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ ฯ **ย**นฺติ ยทาฯ **สุขวจฺฉิเต**ติ สุขวสิเต สุขสํวฑฺฒิเตฯ **อทา ทาน**นฺติ อโมฺภ พฺราหฺมณ, ปุเตฺตหิ เม สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว ปิยตรนฺติ ตสฺสตฺถาย อทาสิฯ

มหาสโตฺต ทานํ ทตฺวา ‘‘สุทินฺนํ วต เม ทาน’’นฺติ ปีตึ อุปฺปาเทตฺวา กุมาเร โอโลเกโนฺตว อฏฺฐาสิฯ ชูชโกปิ วนคุมฺพํ ปวิสิตฺวา วลฺลึ ทเนฺตหิ ฉินฺทิตฺวา อาทาย กุมารสฺส ทกฺขิณหตฺถํ กุมาริกาย วามหเตฺถน สทฺธึ เอกโต พนฺธิตฺวา ตเมว วลฺลิโกฏึ คเหตฺวา โปถยมาโน ปายาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๑๒๑. ‘‘ตโต โส พฺราหฺมโณ ลุโทฺท, ลตํ ทเนฺตหิ ฉินฺทิย;
ลตาย หเตฺถ พนฺธิตฺวา, ลตาย อนุมชฺชถฯ

๒๑๒๒. ‘‘ตโต โส รชฺชุมาทาย, ทณฺฑญฺจาทาย พฺราหฺมโณ;
อาโกฏยโนฺต เต เนติ, สิวิราชสฺส เปกฺขโต’’ติฯ

ตตฺถ **สิวิราชสฺสา**ติ เวสฺสนฺตรสฺสฯ

เตสํ ปหฏปหฏฏฺฐาเน ฉวิ ฉิชฺชติ, โลหิตํ ปคฺฆรติฯ ปหรณกาเล อญฺญมญฺญสฺส ปิฏฺฐึ ทเทนฺติฯ อเถกสฺมึ วิสมฏฺฐาเน พฺราหฺมโณ ปกฺขลิตฺวา ปติฯ กุมารานํ มุทุหเตฺถหิ พทฺธวลฺลิ คฬิตฺวา คตาฯ เต โรทมานา ปลายิตฺวา มหาสตฺตสฺส สนฺติกํ อาคมํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๑๒๓. ‘‘ตโต กุมารา ปกฺกามุํ, พฺราหฺมณสฺส ปมุญฺจิย;

อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ, ปิตรํ โส อุทิกฺขติฯ

๒๑๒๔. ‘‘เวธมสฺสตฺถปตฺตํว, ปิตุ ปาทานิ วนฺทติ;
ปิตุ ปาทานิ วนฺทิตฺวา, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๒๑๒๕. ‘‘อมฺมา จ ตาต นิกฺขนฺตา, ตฺวญฺจ โน ตาต ทสฺสสิ;
ยาว อมฺมมฺปิ ปเสฺสมุ, อถ โน ตาต ทสฺสสิฯ

๒๑๒๖. ‘‘อมฺมา จ ตาต นิกฺขนฺตา, ตฺวญฺจ โน ตาต ทสฺสสิ;
มา โน ตฺวํ ตาต อททา, ยาว อมฺมาปิ เอตุ โน;
ตทายํ พฺราหฺมโณ กามํ, วิกฺกิณาตุ หนาตุ วาฯ

๒๑๒๗. ‘‘พลงฺกปาโท อนฺธนโข, อโถ โอวทฺธปิณฺฑิโก;
ทีฆุตฺตโรโฎฺฐ จปโล, กฬาโร ภคฺคนาสโกฯ

๒๑๒๘. ‘‘กุมฺภโทโร ภคฺคปิฎฺฐิ, อโถ วิสมจกฺขุโก;
โลหมสฺสุ หริตเกโส, วลีนํ ติลกาหโตฯ

๒๑๒๙. ‘‘ปิงฺคโล จ วินโต จ, วิกโฎ จ พฺรหา ขโร;
อชินานิ จ สนฺนโทฺธ, อมนุโสฺส ภยานโกฯ

๒๑๓๐. ‘‘มนุโสฺส อุทาหุ ยโกฺข, มํสโลหิตโภชโน;
คามา อรญฺญมาคมฺม, ธนํ ตํ ตาต ยาจติฯ

๒๑๓๑. ‘‘นียมาเน ปิสาเจน, กึ นุ ตาต อุทิกฺขสิ;
อสฺมา นูน เต หทยํ, อายสํ ทฬฺหพนฺธนํฯ

๒๑๓๒. ‘‘โย โน พเทฺธ น ชานาสิ, พฺราหฺมเณน ธเนสินา;
อจฺจายิเกน ลุเทฺทน, โย โน คาโวว สุมฺภติฯ

๒๑๓๓. ‘‘อิเธว อจฺฉตํ กณฺหา, น สา ชานาติ กิสฺมิญฺจิ;
มิคีว ขิรสมฺมตฺตา, ยูถา หีนา ปกนฺทตี’’ติฯ

ตตฺถ **อุทิกฺขตี**ติ โส ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา กมฺปมาโน โอโลเกติฯ **เวธนฺ**ติ เวธมาโนฯ **ตฺวญฺจ โน ตาต, ทสฺสสี**ติ ตฺวญฺจ อเมฺห ตาย อนาคตาย เอว พฺราหฺมณสฺส ททาสิ, เอวํ มา กริ, อธิวาเสหิ ตฺวํ ตาวฯ ยาว อมฺมํ ปเสฺสมุ, อถ โน ตาย ทิฎฺฐกาเล ตฺวํ ปุน ทสฺสสิฯ **วิกฺกิณาตุ หนาตุ วา**ติ ตาต, อมฺมาย อาคตกาเล เอส อเมฺห วิกฺกิณาตุ วา หนตุ วาฯ ยํ อิจฺฉติ, ตํ กโรตุฯ อปิจ โข ปเนส กกฺขโฬ ผรุโส, อฎฺฐารสหิ ปุริสโทเสหิ สมนฺนาคโตติ อฎฺฐารส ปุริสโทเส กเถสิฯ

ตตฺถ **พลงฺกปาโท**ติ ปตฺถฎปาโทฯ **อนฺธนโข**ติ ปูตินโขฯ **โอวทฺธปิณฺฑิโก**ติ เหฎฺฐาคลิตปิณฺฑิกมํโสฯ **ทีฆุตฺตโรโฎฺฐ**ติ มุขํ ปิทหิตฺวา ฐิเตน ทีเฆน อุตฺตโรเฎฺฐน สมนฺนาคโตฯ **จปโล**ติ ปคฺฆริตลาโลฯ **กฬาโร**ติ สูกรทาฐาหิ วิย นิกฺขนฺตทเนฺตหิ สมนฺนาคโต ฯ **ภคฺคนาสโก**ติ ภคฺคาย วิสมาย นาสาย สมนฺนาคโตฯ **โลหมสฺสู**ติ ตมฺพโลหวณฺณมสฺสุฯ **หริตเกโส**ติ สุวณฺณวณฺณวิรูฬฺหเกโสฯ **วลีนนฺ**ติ สรีรจมฺมมสฺส วลิคฺคหิตํฯ **ติลกาหโต**ติ กาฬติลเกหิ ปริกิโณฺณฯ **ปิงฺคโล**ติ นิพฺพิทฺธปิงฺคโล พิฬารกฺขิสทิเสหิ อกฺขีหิ สมนฺนาคโตฯ **วินโต**ติ

กฎิยํ ปิฏฺฐิยํ ขเนฺธติ ตีสุ ฐาเนสุ วงฺโกฯ **วิกโฏ**ติ วิกฏปาโทฯ ‘‘อพทฺธสนฺธี’’ติปิ วุตฺตํ, ‘‘กฏกฏา’’ติ วิรวเนฺตหิ อฏฺฐิสนฺธีหิ สมนฺนาคโตฯ **พฺรหา**ติ ทีโฆฯ **อมนุสฺส**ติ น มนุสฺส, มนุสฺสเวเสน วิจรเนฺตปิ ยโกฺข เอสฯ **ภยานโก**ติ อติวิย ภึสนโกฯ

มนุสฺส อุทาหุ ยโกฺขติ ตาต, สเจ โกจิ อิมํ พฺราหฺมณํ ทิสฺวา เอวํ ปุเจฺฉยฺย ‘‘มนุสฺสยํ พฺราหฺมโณ, อุทาหุ ยโกฺข’’ติฯ ‘‘น มนุสฺส, อถ โข มํสโลหิตโภชโน ยโกฺข’’ติ วตฺตุํ ยุตฺตํฯ **ธนํ ตํ ตาต ยาจตี**ติ ตาต, เอส อมฺหากํ มํสํ ขาทิตุกาโม ตุเมฺห ปุตฺตธนํ ยาจติฯ **อุทิกฺขสี**ติ อชฺฌุเปกฺขสิฯ **อสฺมา นูน เต หทย**นฺติ ตาต, มาตาปิตูนํ หทยํ นาม ปุเตฺตสุ มุทุกํ โหติ, ปุตฺตานํ ทุกฺขํ น สหติ, ตฺวํ อชานโนฺต วิย อจฺฉสิ, ตว ปน หทยํ ปาสาโณ วิย มเญฺญ, อถ วา **อายสํ ทฬฺหพนฺธนํ**ฯ เตน อมฺหากํ เอวรูเป ทุเกฺข อุปฺปเนฺน น รุชติฯ

น ชานาสีติ อชานโนฺต วิย อจฺฉสิฯ **อจฺจายิเกน ลุเทฺทนา**ติ อติวิย ลุเทฺทน ปมาณาติกฺกเนฺตนฯ **โย โน**ติ พฺราหฺมเณน โน อเมฺห กนิฏฺฐภาติเก พเทฺธ พนฺธิเต โย ตฺวํ น ชานาสิฯ **สุมฺภตี**ติ โปเถติฯ **อิเธว อจฺฉต**นฺติ ตาต, อยํ กณฺหาชินา กิญฺจิ ทุกฺขํ น ชานาติฯ ยถา นาม ขีรสมฺมตฺตา มิคโปติกา ยูถา ปริหีนา มาตรํ อปสฺสนฺตี ขีรตฺถาย กนฺทติ, เอวํ อมฺมํ อปสฺสนฺตี กนฺทิตฺวา สุสฺสิตฺวา มริสฺสติ, ตสฺมา มํเยว พฺราหฺมณสฺส เทหิ, อหํ คมิสฺสามิ, อยํ กณฺหาชินา อิเธว โหตูติฯ

เอวํ วุเตฺตปิ มหาสโตฺต น กิญฺจิ กเถติฯ ตโต กุมาโร มาตาปิตโร อารพฺภ ปริเทวโนฺต อาห –

๒๑๓๔. ‘‘น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ, ลพฺภา หิ ปุมุนา อิทํ;
ยญฺจ อมฺมํ น ปสฺสามิ, ตํ เม ทุกฺขตรํ อิโตฯ

๒๑๓๕. ‘‘น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ, ลพฺภา หิ ปุมุนา อิทํ;
ยญฺจ ตาตํ น ปสฺสามิ, ตํ เม ทุกฺขตรํ อิโตฯ

๒๑๓๖. ‘‘สา นูน กปณา อมฺมา, จิรรตฺตาย รุจฺฉติ;
กณฺหาชินํ อปสฺสนฺตี, กุมาริํ จารุทสฺสนิํฯ

๒๑๓๗. ‘‘โส นูน กปโณ ตาโต, จิรรตฺตาย รุจฺฉติ;
กณฺหาชินํ อปสฺสโนฺต, กุมาริํ จารุทสฺสนิํฯ

๒๑๓๘. ‘‘สา นูน กปณา อมฺมา, จิรํ รุจฺฉติ อสฺสเม;
กณฺหาชินํ อปสฺสนฺตี, กุมาริํ จารุทสฺสนิํฯ

๒๑๓๙. ‘‘โส นูน กปโณ ตาโต, จิรํ รุจฺฉติ อสฺสเม;
กณฺหาชินํ อปสฺสโนฺต, กุมาริํ จารุทสฺสนิํฯ

๒๑๔๐. ‘‘สา นูน กปณา อมฺมา, จิรรตฺตาย รุจฺฉติ;
อฑฺฒรเตฺต ว รเตฺต วา, นทีว อวสุจฺจติฯ

๒๑๔๑. ‘‘โส นูน กปโณ ตาโต, จิรรตฺตาย รุจฺฉติ;
อฑฺฒรเตฺต ว รเตฺต วา, นทีว อวสุจฺจติฯ

๒๑๔๒. อิเม เต ชมฺพุกา รุกฺขา, เวทิสา สินฺทุวารกา;
วิวิธานิ รุกฺขชาตานิ, ตานิ อชฺช ชหามเสฯ

๒๑๔๓. ‘‘อสฺสตฺถา ปนสา เจเม, นิโคฺรธา จ กปิตฺถนา;
วิวิธานิ ผลชาตานิ, ตานิ อชฺช ชหามเสฯ

๒๑๔๔. ‘‘อิเม ติฏฺฐนฺติ อารามา, อยํ สีตูทกา นที;
ยตฺถสฺสุ ปุเพฺพ กีฬาม, ตานิ อชฺช ชหามเสฯ

๒๑๔๕. ‘‘วิวิธานิ ปุปฺผชาตานิ, อสฺมึ อุปริปพฺพเต;
ยานสฺสุ ปุเพฺพ ธาเรม, ตานิ อชฺช ชหามเสฯ

๒๑๔๖. ‘‘วิวิธานิ ผลชาตานิ, อสฺมึ อุปริปพฺพเต;
ยานสฺสุ ปุเพฺพ ภุญฺชาม, ตานิ อชฺช ชหามเสฯ

๒๑๔๗. ‘‘อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา, พลิพทฺทา จ โน อิเม;
เยหิสฺสุ ปุเพฺพ กีฬาม, ตานิ อชฺช ชหามเส’’ติฯ

ตตฺถ **ปุมุนา**ติ ภเว วิจรเนฺตน ปุริเสนฯ **ลพฺภา**ติ ลภิตพฺพํฯ **ตํ เม ทุกฺขตรํ อิโต**ติ ยํ เม อมฺมํ ปสฺสิตุํ อลภนฺตสฺส ทุกฺขํ, ตํ อิโต โปถนทุกฺขโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน ทุกฺขตรํฯ **รุจฺฉตี**ติ โรทิสฺสติฯ **อฑฺฒรเตฺต ว รเตฺต วา**ติ อฑฺฒรเตฺต วา สกลรเตฺต วา อเมฺห สริตฺวา จิรํ โรทิสฺสติฯ **อวสุจฺฉตี**ติ อโปฺปทกา กุนฺนที อวสุสฺสติฯ ยถา สา ขิปฺปเมว สุสฺสติ, เอวํ อรุเณ อุคฺคจฺฉเนฺตเยว สุสฺสิตฺวา มริสฺสตีติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ **เวทิสา**ติ โอลมฺพนสาขาฯ **ตานี**ติ เยสํ โน มูลปุปฺผผลานิ คณฺหเนฺตหิ จิรํ กีฬิตํ, ตานิ อชฺช อุโภปิ มยํ ชหามฯ **หตฺถิกา**ติ ตาเตน อมฺหากํ กีฬนตฺถาย กตา หตฺถิกาฯ

ตํ เอวํ ปริเทวมานเมว สทฺธึ ภคินิยา ชูชโก อาคนฺตฺวา โปเถโนฺต คเหตฺวา ปกฺกามิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๑๔๘. ‘‘นียมานา กุมารา เต, ปิตรํ เอตทพฺรวุํ;
อมฺมํ อาโรคฺยํ วชฺชาสิ, ตฺวญฺจ ตาต สุขี ภวฯ

๒๑๔๙. ‘‘อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา, พลิพทฺทา จ โน อิเม;
ตานิ อมฺมาย ทเชฺชสิ, โสกํ เตหิ วิเนสฺสติฯ

๒๑๕๐. ‘‘อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา, พลิพทฺทา จ โน อิเม;
ตานิ อมฺมา อุทิกฺขนฺตี, โสกํ ปฏิวิเนสฺสตี’’ติฯ

ตทา โพธิสตฺตสฺส ปุเตฺต อารพฺภ พลวโสโก อุปฺปชฺชิ, หทยมํสํ อุณฺหํ อโหสิฯ โส เกสรสีเหน คหิตมตฺตวารโณ วิย ราหุมุขํ ปวิฏฺฐจโนฺท วิย จ กมฺปมาโน สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กลุนํ ปริเทวิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๑๕๑. ‘‘ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา, ทานํ ทตฺวาน ขตฺติโย;
ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา, กลุนํ ปริเทวยี’’ติฯ

ตโต ปรา มหาสตฺตสฺส วิลาปคาถา โหนฺติ –

๒๑๕๒. “กํ นฺวชฺช ฉาตา ตสิตา, อุปรุจฺฉนฺติ ทารกา;
สายํ สํเวสนากาเล, โก เน ทสฺสติ โภชนํฯ

๒๑๕๓. “กํ นฺวชฺช ฉาตา ตสิตา, อุปรุจฺฉนฺติ ทารกา;
สายํ สํเวสนากาเล, ‘อมฺมา ฉาตมฺห เทถ โน’ฯ

๒๑๕๔. “กถํ นุ ปถํ คจฺฉนฺติ, ปตฺติกา อนุปาหนา;
สนฺตา สูเนหิ ปาเทหิ, โก เน หตฺเถ คเหสฺสติฯ

๒๑๕๕. “กถํ นุ โส น ลเชฺชยฺย, สมฺมุขา ปหรํ มม;
อทูสกานํ ปุตฺตานํ, อลชฺชี วต พฺราหฺมโณฯ

๒๑๕๖. “โยปิ เม ทาสิทาสสฺส, อโญฺญ วา ปน เปสิโย;
ตสฺสาปิ สุวิหีนสฺส, โก ลชฺชี ปหริสฺสติฯ

๒๑๕๗. “วาริชเสฺสว เม สโต, พทฺธสฺส กุมินามุเข;
อโกฺกสติ ปหรติ, ปิเย ปุเตฺต อปสฺสโต”ติฯ

ตตฺถ **กํ นฺวชฺชา**ติ กํ นุ อชฺชฯ **อุปรุจฺฉนฺตี**ติ สฎฺฐิโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา อุปโรทิสฺสนฺติฯ **สํเวสนากาเล**ติ มหาชนสฺส ปริเวสนากาเลฯ **โกเน ทสฺสตี**ติ โก เนสํ โภชนํ ทสฺสติฯ **กถํ นุ ปถํ คจฺฉนฺตี**ติ กถํ นุ สฎฺฐิโยชนมคฺคํ คมิสฺสนฺติฯ **ปตฺติกา**ติ หตฺถิยานาทีหิ วิรหิตาฯ **อนุปาหนา**ติ อุปาหนมเตฺตนปิ วิยุตฺตา สุขุมาลปาทาฯ **คเหสฺสตี**ติ กิลมถวิโนทนตฺถาย โก คณฺหิสฺสติฯ **ทาสิทาสสฺสา**ติ ทาสิยา ทาโส อสฺสฯ **อโญฺญ วา ปน เปสิโย**ติ ตสฺสปิ ทาโส, ตสฺสปิ ทาโสติ เอวํ ทาสปติทาสปรมฺปราย “โย มยฺหํ จตุโตฺถ เปสิโย เปสนการโก อสฺส, ตสฺส เอวํ สุวิหีนสฺสปิ อยํ เวสฺสนฺตรสฺส ทาสปติทาโส”ติ ญตฺวาฯ **โก ลชฺชี**ติ โก ลชฺชาสมฺปโนฺน ปหเรยฺย, ยุตฺตํ นุ โข ตสฺส นิลฺลชฺชสฺส มม ปุเตฺต ปหริตุนฺติฯ **วาริชเสฺสวา**ติ กุมินามุเข พทฺธสฺส มจฺฉเสฺสว สโต มมฯ **อปสฺสโต**ติ **อ**-กาโร นิปาตมโตฺต, ปสฺสนฺตเสฺสว ปิยปุเตฺต อโกฺกสติ เจว ปหรติ จ, อโห วต ทารุโณติฯ

อถสฺส กุมาเรสุ สิเนเหน เอวํ ปริวิตโกฺก อุทปาทิ “อยํ พฺราหฺมโณ มม ปุเตฺต อติวิย วิเหเฐติ, โสกํ สนฺธาเรตุํ น สโกฺกมิ, พฺราหฺมณํ อนุพนฺธิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อาเนสฺสามิ เต กุมาเร”ติ ฯ ตโต “อฎฺฐานเมตํ กุมารานํ ปีฬนํ อติทุกฺขนฺติ ทานํ ทตฺวา ปจฺฉานุตปฺปํ นาม สตํ ธโมฺม น โหตี”ติ จิเนฺตสิฯ ตทตฺถโชตนา อิมา เทฺว ปริวิตกฺกคาถา นาม โหนฺติ –

๒๑๕๘. “ธนุ จาปํ คเหตฺวาน, ขคฺคํ พนฺธิย วามโต;
อาเนสฺสามิ สเก ปุเตฺต, ปุตฺตานญฺหิ วโธ ทุโขฯ

๒๑๕๙. “อฎฺฐานเมตํ ทุกฺขรูปํ, ยํ กุมารา วิหญฺญเร;
สตญฺจ ธมฺมมญฺญาย, โก ทตฺวา อนุตปฺปตี”ติฯ

ตตฺถ **สต**นฺติ ปุพฺพโพธิสตฺตานํ ปเวณิธมฺมํฯ

โส กิร ตสฺมึ ขเณ โพธิสตฺตานํ ปเวณึ อนุสฺสริฯ ตโต ‘‘สพฺพโพธิสตฺตานํ ธนปริจฺจาคํ , องฺคปริจฺจาคํ , ปุตฺตปริจฺจาคํ, ภริยปริจฺจาคํ, ชีวิตปริจฺจาคนฺติ อิเม ปญฺจ มหาปริจฺจาเค อปริจฺจชิตฺวา พุทฺธภูตปุพฺโพ นาม นตฺถิฯ อหมฺปิ เตสํ อพฺภนฺตโร โหมิ, มยาปิ ปิยปุตฺตธีตโร อทตฺวา น สกฺกา พุทฺเธน ภวิตุ’’นฺติ จินฺเตตฺวา ‘‘กึ ตฺวํ เวสฺสนฺตร ปเรสํ ทาสตฺถาย ทินฺนปุตฺตานํ ทุกฺขภาวํ น ชานาสิ, เยน พฺราหฺมณํ อนุพนฺธิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสามีติ สญฺญํ อุปฺปาเทสิ, ทานํ ทตฺวา ปจฺฉานุตโปฺป นาม ตว นานุรูโป’’ติ เอวํ อตฺตานํ ปริภาสิตฺวา ‘‘สเจปิ เอโส กุมาเร มาเรสฺสติ, ทินฺนกาลโต ปฏฺฐาย มม น กิญฺจิ โหตี’’ติ ทฬฺหสมาทานํ อธิฏฺฐาย ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา ปณฺณสาลทฺวาเร ปาสาณผลเก กญฺจนปฏิมา วิย นิสีทิฯ ชูชโกปิ โพธิสตฺตสฺส สมฺมุเข กุมาเร โปเถตฺวา เนติฯ ตโต กุมาโร วิลปโนฺต อาห –

๒๑๖๐. ‘‘สจฺจํ กิเรวมาหํสุ, นรา เอกจฺจิยา อิธ;
ยสฺส นตฺถิ สกา มาตา, ยถา นตฺถิ ตเถว โสฯ

๒๑๖๑. ‘‘เอหิ กเณฺห มริสฺสาม, นตฺถโตฺถ ชีวิเตน โน;
ทินฺนมฺหาติ ชนิเนฺทน, พฺราหฺมณสฺส ธเนสิโน;
อจฺจายิกสฺส ลุทฺทสฺส, โย โน คาโวว สุมฺภติฯ

๒๑๖๒. ‘‘อิเม เต ชมฺพุกา รุกฺขา, เวทิสา สินฺทุวารกา;
วิวิธานิ รุกฺขชาตานิ, ตานิ กเณฺห ชหามเสฯ

๒๑๖๓. ‘‘อสฺสตฺถา ปนสา เจเม, นิโคฺรธา จ กปิตฺถนา;
วิวิธานิ ผลชาตานิ, ตานิ กเณฺห ชหามเสฯ

๒๑๖๔. ‘‘อิเม ติฏฺฐนฺติ อารามา, อยํ สีตูทกา นที;
ยตฺถสฺสุ ปุเพฺพ กีฬาม, ตานิ กเณฺห ชหามเสฯ

๒๑๖๕. ‘‘วิวิธานิ ปุปฺผชาตานิ, อสฺมึ อุปริปพฺพเต;
ยานสฺสุ ปุเพฺพ ธาเรม, ตานิ กเณฺห ชหามเสฯ

๒๑๖๖. ‘‘วิวิธานิ ผลชาตานิ, อสฺมึ อุปริปพฺพเต;
ยานสฺสุ ปุเพฺพ ภุญฺชาม, ตานิ กเณฺห ชหามเสฯ

๒๑๖๗. ‘‘อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา, พลิพทฺทา จ โน อิเม;
เยหิสฺสุ ปุเพฺพ กีฬาม, ตานิ กเณฺห ชหามเส’’ติฯ

ตตฺถ **ยสฺสา**ติ ยสฺส สนฺติเก สกา มาตา นตฺถิฯ ปิตา อตฺถิ, ยถา นตฺถิเยวฯ

ปุน พฺราหฺมโณ เอกสฺมึ วิสมฏฺฐาเน ปกฺขลิตฺวา ปติฯ เตสํ หตฺถโต พนฺธนวลฺลิ มุจฺจิตฺวา คตาฯ เต ปหฏกุกฺกุฏา วิย กมฺปนฺตา ปลายิตฺวา เอกเวเคเนว ปิตุ สนฺติกํ อาคมึสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๑๖๘. ‘‘นียมานา กุมารา เต, พฺราหฺมณสฺส ปมุญฺจิย;
เตน เตน ปธาวิํสุ, ชาลี กณฺหาชินา จุโภ’’ติฯ

ตตฺถ **เตน เตนา**ติ เตน มุตฺตขเณน เยน ทิสาภาเคน เตสํ ปิตา อตฺถิ, เตน ปธาวึสุ, ปธาวิตฺวา ปิตุ สนฺติกเญฺญว อาคมึสูติ อโตฺถฯ

ชูชโก เวเคนุฎฺฐาย วลฺลิทณฺฑหโตฺถ กปฺปุฎฺฐานคฺคิ วิย อวตฺถรโนฺต อาคนฺตฺวา ''อติวิย ปลายิตุํ เฉกา ตุเมฺห''ติ หเตฺถ พนฺธิตฺวา ปุน เนสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๑๖๙. ''ตโต โส รชฺชุมาทาย, ทณฺฑญฺจาทาย พฺราหฺมโณ;
อาโกฎยโนฺต เต เนติ, สิวิราชสฺส เปกฺขโต''ติฯ

เอวํ นียมาเนสุ กณฺหาชินา นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺตี ปิตรา สทฺธิํ สลฺลปิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๑๗๐. ''ตํ ตํ กณฺหาชินาโวจ, อยํ มํ ตาต พฺราหฺมโณ;
ลฎฺฐิยา ปฎิโกเฎติ, ฆเร ชาตํว ทาสิยํฯ

๒๑๗๑. ''น จายํ พฺราหฺมโณ ตาต, ธมฺมิกา โหนฺติ พฺราหฺมณา;
ยโกฺข พฺราหฺมณวเณฺณน, ขาทิตุํ ตาต เนติ โน;
นียมาเน ปิสาเจน, กิํ นุ ตาต อุทิกฺขสี''ติฯ

ตตฺถ **ตนฺ**ติ ตํ ปสฺสมานํ นิสินฺนํ ปิตรํ สิวิราชานํฯ **ทาสิยนฺ**ติ ทาสิกํฯ **ขาทิตุนฺ**ติ ขาทนตฺถาย อยํ โน คิริทฺวารํ อสมฺปเตฺตเยว อุโภหิ จกฺขูหิ รตฺตโลหิตพินฺทุํ ปคฺฆรเนฺตหิ ขาทิสฺสามีติ เนติ, ตฺวญฺจ ขาทิตุํ วา ปจิตุํ วา นียมาเน กิํ อเมฺห อุทิกฺขสิ, สพฺพทา สุขิโต โหหีติ ปริเทวิฯ

ทหรกุมาริกาย วิลปนฺติยา กมฺปมานาย คจฺฉนฺติยา มหาสตฺตสฺส พลวโสโก อุปฺปชฺชิ, หทยวตฺถุ อุณฺหํ อโหสิฯ นาสิกาย อปฺปโหนฺติยา มุเขน อุเณฺห อสฺสาสปสฺสาเส วิสฺสเชฺชสิฯ อสฺสูนิ โลหิตพินฺทูนิ หุตฺวา เนเตฺตหิ นิกฺขมิํสุฯ โส ''อิทํ เอวรูปํ ทุกฺขํ สิเนหโทเสน ชาตํ, น อเญฺญน การเณนฯ สิเนหํ อกตฺวา มชฺฌเตฺตเนว ภวิตพฺพ''นฺติ ตถารูปํ โสกํ อตฺตโน ญาณพเลน วิโนเทตฺวา ปกตินิสินฺนาการเนว นิสีทิฯ คิริทฺวารํ อสมฺปตฺตาเยว กุมาริกา วิลปนฺตี อคมาสิฯ

๒๑๗๒. ''อิเม โน ปาทกา ทุกฺขา, ทีโฆ จทฺธา สุทุคฺคโม;
นีเจ โจลมฺพเต สูริโย, พฺราหฺมโณ จ ธาเรติ โนฯ

๒๑๗๓. ''โอกนฺทามเส ภูตานิ, ปพฺพตานิ วนานิ จ;
สรสฺส สิรสา วนฺทาม, สุปติเตฺถ จ อาปเกฯ

๒๑๗๔. ''ติณลตานิ โอสโธฺย, ปพฺพตานิ วนานิ จ;
อมฺมํ อาโรคฺยํ วชฺชาถ, อยํ โน เนติ พฺราหฺมโณฯ

๒๑๗๕. ''วชฺชนฺตุ โภโนฺต อมฺมญฺจ, มทฺทิํ อสฺมาก มาตรํ;
สเจ อนุปติตุกามาสิ, ขิปฺปํ อนุปติยาสิ โนฯ

๒๑๗๖. ''อยํ เอกปที เอติ, อุชุํ คจฺฉติ อสฺสมํ;
ตเมวานุปเตยฺยาสิ, อปิ ปเสฺสสิ เน ลหุํฯ

๒๑๗๗. ''อโห วต เร ชฎินี, วนมูลผลหาริเก;

สุญฺญํ ทิสฺวาน อสฺสมํ, ตํ เต ทุกฺขํ ภวิสฺสติฯ

๒๑๗๘. ‘‘อติเวลํ นุ อมฺมาย, อุญฺฉา ลโทฺธ อนปฺปโก;
ยา โน พเทฺธ น ชานาสิ, พฺราหฺมเณน ธเนสินาฯ

๒๑๗๙. ‘‘อลกฺจายิเกน ลุเทฺทน, โย โน คาโวว สุมฺภติ;
อปชฺช อมฺมํ ปเสฺสมุ, สายํ อุญฺฉาโต อาคตํฯ

๒๑๘๐. ‘‘ทชฺชา อมฺมา พฺราหฺมณสฺส, ผลํ ขุเทฺทน มิสฺสิตํ;
ตทายํ อสิโต ธาโต, น พาฬฺหํ ธารเยยฺย โนฯ

๒๑๘๑. ‘‘สุนา จ วต โน ปาทา, พาฬฺหํ ธาเรติ พฺราหฺมโณ;
อิติ ตตฺถ วิลปึสุ, กุมารา มาตุคิทฺธิโน’’ติฯ

ตตฺถ **ปาทกา**ติ ขุทฺทกปาทาฯ **โอกนฺทามเส**ติ อวกนฺทาม, อปจิติํ นีจวุตฺติํ ทเสฺสนฺตา ชานาเปมฯ **สรสฺสา**ติ อิมสฺส ปทุมสรสฺส ปริคฺคาหกาเนว นาคกุลานิ สิรสา วนฺทามฯ **สุปติเตฺถ จ อาปเก**ติ สุปติตฺถาย นทิยา อธิวตฺถา เทวตาปิ วนฺทามฯ **ติณลตานี**ติ ติณานิ จ โอลมฺพกลตาโย จฯ **โอสโธฺย**ติ โอสธิโยฯ สพฺพตฺถ อธิวตฺถา เทวตา สนฺธาเยวมาหฯ **อนุปติตุกามาสี**ติ สเจปิ สา อมฺหากํ ปทานุปทํ อาคนฺตุกามาสิฯ **อปิ ปเสฺสสิ เน ลหุ**นฺติ อปิ นาม เอตาย เอกปทิยา อนุปตมานา ปุตฺตเก เต ลหุํ ปเสฺสยฺยาสีติ เอวํ ตํ วเทยฺยาถาติฯ **ชฎินี**ติ พทฺธชฎํ อารพฺภ มาตรํ ปรมฺมุขาลปเนน อาลปนฺตี อาหฯ **อติเวล**นฺติ ปมาณาติกฺกนฺตํ กตฺวาฯ **อุญฺฉา**ติ อุญฺฉาจริยาย ฯ **ผล**นฺติ วนมูลผลาผลํฯ **ขุเทฺทน มิสฺสิต**นฺติ ขุทฺทกมธุนา มิสฺสิตํฯ **อสิโต**ติ อสิตาสโน ปริภุตฺตผโลฯ **ธาโต**ติ สุหิโตฯ **น พาฬฺหํ ธารเยยฺย โน**ติ น โน พาฬฺหํ เวเคน นเยยฺยฯ **มาตุคิทฺธิโน**ติ มาตริ คิเทฺธน สมนฺนาคตา พลวสิเนหา เอวํ วิลปิํสูติฯ

ทารกปพฺพวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

มทฺทีปพฺพวณฺณนา

ยํ ปน ตํ รญฺญา ปถวิํ อุนฺนาเทตฺวา พฺราหฺมณสฺส ปิยปุเตฺตสุ ทิเนฺนสุ ยาว พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลํ ชาตํ, เตนปิ ภิชฺชมานหทยา วิย หิมวนฺตวาสิโน เทวา เตสํ พฺราหฺมเณน นิยมานานํ ตํ วิลาปํ สุตฺวา มนฺตยิํสุ ‘‘สเจ มทฺที กาลเสฺสว อสฺสมํ อาคมิสฺสติ, ตตฺถ ปุตฺตเก อทิสฺวา เวสฺสนฺตรํ ปุจฺฉิตฺวา พฺราหฺมณสฺส ทินฺนภาวํ สุตฺวา พลวสิเนเหน ปทานุปทํ ธาวิตฺวา มหนฺตํ ทุกฺขํ อนุภเวยฺยา’’ติฯ อถ เต ตโย เทวปุเตฺต ‘‘ตุเมฺห สีหพฺยคฺฆทีปิเวเส นิมฺมินิตฺวา เทวิยา อาคมนมคฺคํ สนฺนิรุมฺภิตฺวา ยาจิยมานาปิ ยาว สูริยตฺถงฺคมนา มคฺคํ อทตฺวา ยถา จนฺทาโลเกน อสฺสมํ ปวิสิสฺสติ, เอวมสฺสา สีหาทีนมฺปิ อวิเหฐนตฺถาย อารกฺขํ สุสํวิหิตํ กเรยฺยาถา’’ติ อาณาเปสุํฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๑๘๒. ‘‘เตสํ ลาลปฺปิตํ สุตฺวา, ตโย วาฬา วเน มิคา;
สีโห พฺยโคฺฆ จ ทีปิ จ, อิทํ วจนมพฺรวุํฯ

๒๑๘๓. ‘‘มา เหว โน ราชปุตฺตี, สายํ อุญฺฉาโต อาคมา;
มา เหวมฺหาก นิโพฺภเค, เหฐยิตฺถ วเน มิคาฯ

๒๑๘๔. ‘‘สีโห เจ นํ วิเหเฐยฺย, พฺยโคฺฆ ทีปิ จ ลกฺขณํ;

เนว ชาลีกุมารสฺส, กุโต กณฺหาชินา สิยา;
อุภเยเนว ชีเยถ, ปตึ ปุเตฺต จ ลกฺขณา’’ติฯ

ตตฺถ **อิทํ วจนมพฺรวุ**นฺติ ‘‘ตุเมฺห ตโย ชนา สีโห จ พฺยโคฺฆ จ ทีปิ จาติ เอวํ ตโย วาฬา วเน มิคา โหถา’’ติ อิทํ ตา เทวตา ตโย เทวปุเตฺต วจนมพฺรวุํฯ **มา เหว โน**ติ มทฺที ราชปุตฺตี อุญฺฉาโต สายํ มา อาคมิ, จนฺทาโลเกน สายํ อาคจฺฉตูติ วทนฺติฯ **มา เหวมฺหาก นิโพฺภเค**ติ อมฺหากํ นิโพฺภเค วิชิเต วนฆฏายํ มา นํ โกจิปิ วเน วาฬมิโค วิเหเฐสิฯ น ยถา วิเหเฐติ, เอว มสฺสา อารกฺขํ คณฺหถาติ วทนฺติฯ **สีโห เจ น**นฺติ สเจ หิ ตํ อนารกฺขํ สีหาทีสุ โกจิ วิเหเฐยฺย, อถสฺสา ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาย เนว ชาลิกุมาโร อสฺส, กุโต กณฺหาชินา สิยาฯ เอวํ สา ลกฺขณสมฺปนฺนา **อุภเยเนว ชีเยถ ปตึ ปุเตฺต จา**ติ ทฺวีหิ โกฏฺฐาเสหิ ชีเยเถว, ตสฺมา สุสํวิหิตมสฺสา อารกฺขํ กโรถาติฯ

อถ เต ตโย เทวปุตฺตา ‘‘สาธู’’ติ ตาสํ เทวตานํ ตํ วจนํ ปฏิสฺสุณิตฺวา สีหพฺยคฺฆทีปิโน หุตฺวา อาคนฺตฺวา ตสฺสา อาคมนมเคฺค ปฏิปาฏิยา นิปชฺชิํสุฯ มทฺทีปิ โข ‘‘อชฺช มยา ทุสฺสุปิโน ทิโฏฺฐ, กาลเสฺสว มูลผลาผลํ คเหตฺวา อสฺสมํ คมิสฺสามี’’ติ กมฺปมานา มูลผลาผลานิ อุปธาเรสิฯ อถสฺสา หตฺถโต ขณิตฺติ ปติ, ตถา อํสโต อุคฺคีวญฺจ ปติ, ทกฺขิณกฺขิจ ผนฺทติ, ผลิโน รุกฺขา อผลา วิย อผลา จ ผลิโน วิย ขายิํสุ, ทส ทิสา น ปญฺญายิํสุฯ สา ‘‘กิํ นุ โข อิทํ, ปุเพฺพ อภูตปุพฺพํ อชฺช เม โหติ, กิํ ภวิสฺสติ, มยฺหํ วา อนฺตราโย ภวิสฺสติ, มม ปุตฺตานํ วา, อุทาหุ เวสฺสนฺตรสฺสา’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๒๑๘๕. ‘‘ขณิตฺติกํ เม ปติตํ, ทกฺขิณกฺขิ จ ผนฺทติ;
อผลา ผลิโน รุกฺขา, สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสา’’ติฯ

เอวํ สา ปริเทวนฺตี ปกฺกามิฯ

๒๑๘๖. ‘‘ตสฺสา สายนฺหกาลสฺมิํ, อสฺสมาคมนํ ปติ;
อตฺถงฺคตมฺหิ สูริเย, วาฬา ปเนฺถ อุปฎฺฐหุํฯ

๒๑๘๗. ‘‘นีเจ โจลมฺพเต สูริโย, ทูเร จ วต อสฺสโม;
ยญฺจ เนสํ อิโต หสฺสํ, ตํ เต ภุเญฺชยฺยุ โภชนํฯ

๒๑๘๘. ‘‘โส นูน ขตฺติโย เอโก, ปณฺณสาลาย อจฺฉติ;
โตเสโนฺต ทารเก ฉาเต, มมํ ทิสฺวา อนายติํฯ

๒๑๘๙. ‘‘เต นูน ปุตฺตกา มยฺหํ, กปณาย วรากิยา;
สายํ สํเวสนากาเล, ขีรปีตาว อจฺฉเรฯ

๒๑๙๐. ‘‘เต นูน ปุตฺตกา มยฺหํ, กปณาย วรากิยา;
สายํ สํเวสนากาเล, วาริปีตาว อจฺฉเรฯ

๒๑๙๑. ‘‘เต นูน ปุตฺตกา มยฺหํ, กปณาย วรากิยา;
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ, วจฺฉา พาลาว มาตรํฯ

๒๑๙๒. ‘‘เต นูน ปุตฺตกา มยฺหํ, กปณาย วรากิยา;
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ, หํสาวุปริปลฺลเลฯ

๒๑๙๓. ‘‘ตา นูน ปุตฺตกา มยฺหํ, กปณาย วรากิยา;
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ, อสฺสมสฺสาวิทูรโตฯ

๒๑๙๔. ‘‘เอกายโน เอกปโถ, สรา โสพฺภา จ ปสฺสโต;
อญฺญํ มคฺคํ น ปสฺสามิ, เยน คเจฺฉยฺย อสฺสมํฯ

๒๑๙๕. ‘‘มิคา นมตฺถุ ราชาโน, กานนสฺมิํ มหพฺพลา;
ธเมฺมน ภาตโร โหถ, มคฺคํ เม เทถ ยาจิตาฯ

๒๑๙๖. ‘‘อวรุทฺธสฺสาหํ ภริยา, ราชปุตฺตสฺส สิรีมโต;
ตํ จาหํ นาติมญฺญามิ, รามํ สีตาวนุพฺพตาฯ

๒๑๙๗. ‘‘ตุเมฺห จ ปุเตฺต ปสฺสถ, สายํ สํเวสนํ ปติ;
อหญฺจ ปุเตฺต ปเสฺสยฺยํ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๑๙๘. ‘‘พหุํ จิทํ มูลผลํ, ภโกฺข จายํ อนปฺปโก;
ตโต อุปฑฺฒํ ทสฺสามิ, มคฺคํ เม เทถ ยาจิตาฯ

๒๑๙๙. ‘‘ราชปุตฺตี จ โน มาตา, ราชปุโตฺต จ โน ปิตา;
ธเมฺมน ภาตโร โหถ, มคฺคํ เม เทถ ยาจิตา’’ติฯ

ตตฺถ **ตสฺสา**ติ ตสฺสา มมฯ **อสฺสมาคมนํ ปตี**ติ อสฺสมํ ปฏิจฺจ สนฺธาย อาคจฺฉนฺติยาฯ **อุปฏฺฐหุ**นฺติ อุฏฺฐาย ฐิตาฯ เต กิร ปฐมํ ปฏิปาฏิยา นิปชฺชิตฺวา ตาย อาคมนกาเล อุฏฺฐาย วิชมฺภิตฺวา มคฺคํ รุมฺภนฺตา ปฏิปาฏิยา ติริยํ อฏฺฐํสุฯ **ยญฺจ เตส**นฺติ อหญฺจ ยํ อิโต มูลผลาผลํ เตสํ หริสฺสํ, ตเมว เวสฺสนฺตโร จ อุโภ ปุตฺตกา จาติ เต ตโยปิ ชนา ภุเญฺชยฺยุํ, อญฺญํ เตสํ โภชนํ นตฺถิฯ **อนายติ**นฺติ อนาคจฺฉนฺติํ มํ ญตฺวา เอกโกว นูน ทารเก โตเสนฺโต นิสิโนฺนฯ **สํเวสนากาเล**ติ อเญฺญสุ ทิวเสสุ อตฺตโน ขาทาปนปิวาปนกาเล **ขีรปีตาวา**ติ ยถา ขีรปีตา มิคโปตกา ขีรตฺถาย กนฺทิตฺวา ตํ อลภิตฺวา กนฺทนฺตาว นิทฺทํ โอกฺกมนฺติ, เอวํ เม ปุตฺตกา ผลาผลตฺถาย กนฺทิตฺวา ตํ อลภิตฺวา กนฺทนฺตาว นิทฺทํ อุปคตา ภวิสฺสนฺตีติ วทติฯ

วาริปีตาวาติ ยถา ปิปาสิตา มิคโปตกา ปานียตฺถาย กนฺทิตฺวา ตํ อลภิตฺวา กนฺทนฺตาว นิทฺทํ โอกฺกมนฺตีติ อิมินาว นเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **อจฺฉเร**ติ อจฺฉนฺติฯ **ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺตี**ติ มํ ปจฺจุคฺคตา หุตฺวา ติฏฺฐนฺติฯ ‘‘ปจฺจุคฺคนฺตฺวนา’’ติปิ ปาโฐ, ปจฺจุคฺคนฺตฺวาติ อโตฺถฯ **เอกายโน**ติ เอกเสฺสว อยโน เอกปทิกมโคฺคฯ **เอกปโถ**ติ โส จ เอโกว, ทุติโย นตฺถิ, โอกฺกมิตฺวา คนฺตุํ น สกฺกาฯ กสฺมา? ยสฺมา สรา โสพฺภา จ ปสฺสโตฯ **มิคา นมตฺถู**ติ สา อญฺญํ มคฺคํ อทิสฺวา ‘‘เอเต ยาจิตฺวา ปฏิกฺกมาเปสฺสามี’’ติ ผลปจฺฉิํ สีสโต โอตาเรตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห นมสฺสมานา เอวมาหฯ **ภาตโร**ติ อหมฺปิ มนุสฺสราชปุตฺตี, ตุมฺหีปิ มิคราชปุตฺตา, อิติ เม ธเมฺมน ภาตโร โหถฯ

อวรุทฺธสฺสาติ รฏฺฐโต ปพฺพาชิตสฺสฯ **รามํ สีตาวนุพฺพตา**ติ ยถา ทสรถราชปุตฺตํ รามํ ตสฺส กนิฏฺฐภคินี สีตาเทวี ตเสฺสว อคฺคมเหสี หุตฺวา ตํ อนุพฺพตา ปติเทวตา หุตฺวา อปฺปมตฺตา อุปฏฺฐาสิ, ตถา อหมฺปิ เวสฺสนฺตรํ อุปฏฺฐหามิ, นาติมญฺญามีติ วทติฯ **ตุเมฺห จา**ติ ตุเมฺห จ มยฺหํ มคฺคํ ทตฺวา สายํ โคจรคฺคหณกาเล ปุเตฺต ปสฺสถ, อหญฺจ อตฺตโน ปุเตฺต ปเสฺสยฺยํ, เทถ เม มคฺคนฺติ ยาจติฯ

อถ เต ตโย เทวปุตฺตา เวลํ โอโลเกตฺวา ‘‘อิทานิสฺสา มคฺคํ ทาตุํ เวลา’’ติ ญตฺวา อุฏฺฐาย อปคจฺฉิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺต สตฺถา อาห –

๒๒๐๐. ‘‘ตสฺสา ลาลปฺปมานาย, พหุํ การุญฺญสญฺหิตํ;
สุตฺวา เนลปติํ วาจํ, วาฬา ปนฺถา อปกฺกมุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **เนลปติ**นฺติ น เอลปติํ เอลปาตวิรหิตํ วิสฏฺฐํ มธุรวาจํฯ

สาปิ วาเฬสุ อปคเตสุ อสฺสมํ อคมาสิฯ ตทา จ ปุณฺณมุโปสโถ โหติฯ สา จงฺกมนโกฏิํ ปตฺวา เยสุ เยสุ ฐาเนสุ ปุเพฺพ ปุเตฺต ปสฺสติ, เตสุ เตสุ ฐาเนสุ อปสฺสนฺตี อาห –

๒๒๐๑. ‘‘อิมมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ, ปุตฺตกา ปํสุกุณฺฐิตา;
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ, วจฺฉา พาลาว มาตรํฯ

๒๒๐๒. ‘‘อิมมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ, ปุตฺตกา ปํสุกุณฺฐิตา;
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ, หํสาวุปริปลฺลเลฯ

๒๒๐๓. ‘‘อิมมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ, ปุตฺตกา ปํสุกุณฺฐิตา;
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ, อสฺสมสฺสาวิทูรโตฯ

๒๒๐๔. ‘‘เทฺว มิคา วิย อุกฺกณฺณา, สมนฺตา มภิธาวิโน;
อานนฺทิโน ปมุทิตา, วคฺคมานาว กมฺปเร;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๒๐๕. ‘‘ฉกลีว มิคี ฉาปํ, ปกฺขี มุตฺตาว ปญฺชรา;
โอหาย ปุเตฺต นิกฺขมิํ, สีหีวามิสคิทฺธินี;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๒๐๖. ‘‘อิทํ เนสํ ปทกฺกนฺตํ, นาคานมิว ปพฺพเต;
จิตกา ปริกิณฺณาโย, อสฺสมสฺสาวิทูรโต;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๒๐๗. ‘‘วาลิกายปิ โอกิณฺณา, ปุตฺตกา ปํสุกุณฺฐิตา;
สมนฺตา อภิธาวนฺติ, เต น ปสฺสามิ ทารเกฯ

๒๒๐๘. ‘‘เย มํ ปุเร ปจฺจุเฏฺฐนฺติ, อรญฺญา ทูรมายติํ;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๒๐๙. ‘‘ฉกลิํว มิคิํ ฉาปา, ปจฺจุคฺคนฺตุน มาตรํ;
ทูเร มํ ปวิโลเกนฺติ, เต น ปสฺสามิ ทารเกฯ

๒๒๑๐. ‘‘อิทํ เนสํ กีฬนกํ, ปติตํ ปณฺฑุเพลุวํ;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๒๑๑. ‘‘ถนา จ มยฺหิเม ปูรา, อุโร จ สมฺปทาลติ;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๒๑๒. “อุจฺฉเงฺคโก วิจินาติ, ถนเมกาวลมฺพติ;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลึ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๒๑๓. “ยสฺสุ สายนฺหสมยํ, ปุตฺตกา ปํสุกุณฺฐิตา;
อุจฺฉเงฺค เม วิวตฺตนฺติ, เต น ปสฺสามิ ทารเกฯ

๒๒๑๔. “อยํ โส อสฺสโม ปุเพฺพ, สมโชฺช ปฏิภาติ มํ;
ตฺยชฺช ปุเตฺต อปสฺสนฺตฺยา, ภมเต วิย อสฺสโมฯ

๒๒๑๕. “กิมิทํ อปฺปสโทฺทว, อสฺสโม ปฏิภาติ มํ;
กาโกลาปิ น วสฺสนฺติ, มตา เม นูน ทารกาฯ

๒๒๑๖. “กิมิทํ อปฺปสโทฺทว, อสฺสโม ปฏิภาติ มํ;
สกุณาปิ น วสฺสนฺติ, มตา เม นูน ทารกา’’ติฯ

ตตฺถ **น**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ **ปํสุกุณฺฐิตา**ติ ปํสุมกฺขิตาฯ **ปจฺจุคฺคตา ม**นฺติ มํ ปจฺจุคฺคตา หุตฺวาฯ ‘‘ปจฺจุคฺคนฺตุนา’’ติปิ ปาโฐ, ปจฺจุคฺคนฺตฺวาอิเจฺจว อโตฺถฯ **อุกฺกณฺณา**ติ ยถา มิคโปตกา มาตรํ ทิสฺวา กเณฺณ อุกฺขิปิตฺวา คีวํ ปสาเรตฺวา มาตรํ อุปคนฺตฺวา หฎฺฐตุฎฺฐา สมนฺตา อภิธาวิโนฯ **วคฺคมานาว กมฺปเร**ติวชฺชมานาเยว มาตุ หทยมํสํ กเมฺปนฺติ วิย เอวํ ปุเพฺพ มม ปุตฺตาฯ **ตฺยชฺชา**ติ เต อชฺช น ปสฺสามิฯ **ฉกลีว มิคี ฉาป**นฺติ ยถา ฉกลี จ มิคี จ ปญฺชรสงฺขาตา กุลาวกา มุตฺตา ปกฺขี จ อามิสคิทฺธินี สีหี จ อตฺตโน ฉาปํ โอหาย โคจราย ปกฺกมนฺติ, ต ถาหมฺปิ โอหาย ปุเตฺต โคจราย นิกฺขมินฺติ วทติฯ **อิทํ เนสํ ปทกฺกนฺต**นฺติ วสฺสารเตฺต สานุปพฺพเต นาคานํ ปทวลญฺชํ วิย อิทํ เนสํ กีฬนฎฺฐาเน อาธาวนปริธาวนปทกฺกนฺตํ ปญฺญายติฯ **จิตกา**ติ สญฺจิตนิจิตา กวาลุกปุญฺชาฯ **ปริกิณฺณาโย**ติ วิปฺปกิณฺณาโยฯ **สมนฺตา มภิธาวนฺตี**ติ อเญฺญสุ ทิวเสสุ สมนฺตา อภิธาวนฺติฯ

ปจฺจุเฎฺฐนฺตีติ ปจฺจุคฺคจฺฉนฺติฯ **ทูรมายติ**นฺติ ทูรโต อาคจฺฉนฺติํฯ **ฉกลิํว มิคิํ ฉาปา**ติ อตฺตโน มาตรํ ฉกลิํ วิย มิคิํ วิย จ ฉาปาฯ **อิทํ เนสํ กีฬนก**นฺติ หตฺถิรูปกาทีหิ กีฬนฺตานํ อิทญฺจ เตสํ หตฺถโต สุวณฺณวณฺณํ กีฬนเพลุวํ ปริคฬิตฺวา ปติตํฯ **มยฺหิเม**ติ มยฺหํ อิเม ถนา จ ขีรสฺส ปูราฯ **อุโร จ สมฺปทาลตี**ติ หทยญฺจ ผลติฯ **อุจฺฉเงฺค เม วิวตฺตนฺตี**ติ มม อุจฺฉเงฺค อาวตฺตนฺติ วิวตฺตนฺติฯ **สมโชฺช ปฏิภาติ ม**นฺติ สมชฺชฎฺฐานํ วิย มยฺหํ อุปฎฺฐาติฯ **ตฺยชฺชา**ติ เต อชฺชฯ **อปสฺสนฺตฺยา**ติ อปสฺสนฺติยา มมฯ **ภมเต วิยา**ติ กุลาลจกฺกํ วิย ภมติฯ **กาโกลา**ติ วนกากาฯ **มตา นูนา**ติ อทฺธา มตา วา เกนจิ นีตา วา ภวิสฺสนฺติฯ **สกุณา**ติ อวเสสสกุณาฯ

อิติ สา วิลปนฺตี มหาสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ผลปจฺฉิํ โอตาเรตฺวา มหาสตฺตํ ตุณฺหิมาสีนํ ทิสฺวา ทารเก จสฺส สนฺติเก อปสฺสนฺตี อาห –

๒๒๑๗. “กิมิทํ ตุณฺหิภูโตสิ, อปิ รเตฺตว เม มโน;
กาโกลาปิ น วสฺสนฺติ, มตา เม นูน ทารกาฯ

๒๒๑๘. “กิมิทํ ตุณฺหิภูโตสิ, อปิ รเตฺตว เม มโน;
สกุณาปิ น วสฺสนฺติ, มตา เม นูน ทารกาฯ

๒๒๑๙. “กจฺจิ นุ เม อยฺยปุตฺต, มิคา ขาทิํสุ ทารเก;
อรเญฺญ อิริเณ วิวเน, เกน นีตา เม ทารกาฯ

๒๒๒๐. ‘‘อทุ เต ปหิตา ทูตา, อทุ สุตฺตา ปิยํวทา;
อทุ พหิ โน นิกฺขนฺตา, ขิฑฺฑาสุ ปสุตา นุ เตฯ

๒๒๒๑. ‘‘เนวาสํ เกสา ทิสฺสนฺติ, หตฺถปาทา จ ชาลิโน;
สกุณานญฺจ โอปาโต, เกน นีตา เม ทารกา’’ติฯ

ตตฺถ **อปิ รเตฺตว เม มโน**ติ อปิ พลวปจฺจูเส สุปินํ ปสฺสนฺติยา วิย เม มโนฯ **มิคา**ติ สีหาทโย วาฬมิคาฯ **อิริเณ**ติ นิโรเชฯ **วิวเน**ติ วิวิเตฺตฯ **ทูตา**ติ อทุ เชตุตฺตรนคเร สิวิรโญฺญ สนฺติกํ ตยา ทูตา กตฺวา เปสิตาฯ **สุตฺตา**ติ อโนฺตปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา สยิตาฯ **อทุ พหิ โน**ติ อทุ เต ทารกา ขิฑฺฑาปสุตา หุตฺวา พหิ นิกฺขนฺตาติ ปุจฺฉติฯ **เนวาสํ เกสา ทิสฺสนฺตี**ติ สามิ เวสฺสนฺตร, เนว เตสํ กาฬญฺชนวณฺณา เกสา ทิสฺสนฺติฯ **ชาลิโน**ติ กญฺจนชาลวิจิตฺตา หตฺถปาทาฯ **สกุณานญฺจ โอปาโต**ติ หิมวนฺตปเทเส หตฺถิลิงฺคสกุณา นาม อตฺถิ, เต โอปติตฺวา อาทาย อากาเสเนว คจฺฉนฺติฯ เตน ตํ ปุจฺฉามิ ‘‘กึ เตหิ สกุเณหิ นีตา, อิโต อเญฺญสมฺปิ เกสญฺจิ เตสํ สกุณานํ วิย โอปาโต ชาโต, อกฺขาหิ, เกน นีตา เม ทารกา’’ติ?

เอวํ วุเตฺตปิ มหาสโตฺต น กิญฺจิ อาหฯ อถ นํ สา ‘‘เทว, กสฺมา มยา สทฺธึ น กเถสิ, โก มม โทโส’’ติ วตฺวา อาห –

๒๒๒๒. ‘‘อิทํ ตโต ทุกฺขตรํ, สลฺลวิโทฺธ ยถา วโณ;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลึ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๒๒๓. ‘‘อิทมฺปิ ทุติยํ สลฺลํ, กเมฺปติ หทยํ มม;
ยญฺจ ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ตฺวญฺจ มํ นาภิภาสสิฯ

๒๒๒๔. ‘‘อเชฺชว เม อิมํ รตฺตึ, ราชปุตฺต น สํสติ;
มเญฺญ โอกฺกนฺตสนฺตํ มํ, ปาโต ทกฺขิสิ โน มต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิทํ ตโต ทุกฺขตร**นฺติ สามิ เวสฺสนฺตร, ยํ มม รฎฺฐา ปพฺพาชิตาย อรเญฺญ วสนฺติยา ปุเตฺต จ อปสฺสนฺติยา ทุกฺขํ, อิทํ ตว มยา สทฺธึ อกถนํ มยฺหํ ตโต ทุกฺขตรํฯ ตฺวญฺหิ มํ อคฺคิทฑฺฒํ ปฏิทหโนฺต วิย ปปาตา ปติตํ ทเณฺฑน โปเถโนฺต วิย สเลฺลน วณํ วิชฺฌโนฺต วิย ตุณฺหีภาเวน กิลเมสิฯ อิทญฺหิ เม หทยํ สลฺลวิโทฺธ ยถา วโณ ตเถว กมฺปติ เจว รุชติ จฯ ‘‘สมฺปวิโทฺธ’’ติปิ ปาโฐ, สมฺปติวิโทฺธติ อโตฺถฯ **โอกฺกนฺตสนฺตํ ม**นฺติ อปคตชีวิตํ มํฯ **ทกฺขิสิ โน มต**นฺติ เอตฺถ **โน**-กาโร นิปาตมโตฺต, มตํ มํ กาลเสฺสว ตฺวํ ปสฺสิสฺสสีติ อโตฺถฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘กกฺขฬกถาย นํ ปุตฺตโสกํ ชหาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๒๒๕. ‘‘นูน มทฺที วราโรหา, ราชปุตฺตี ยสสฺสินี;
ปาโต คตาสิ อุญฺฉาย, กิมิทํ สายมาคตา’’ติฯ

ตตฺถ **กิมิทํ สายมาคตา**ติ ‘‘มทฺทิ, ตฺวํ อภิรูปา ปาสาทิกา, หิมวเนฺต จ นาม พหู วนจรกา ตาปสวิชฺชาธราทโย วิจรนฺติฯ โก ชานาติ, กึ ภวิสฺสติ, กิญฺจิ ตยา กตํ, ตฺวํ ปาโตว คนฺตฺวา กิมิทํ สายมาคจฺฉสิ, ทหรกุมารเก โอหาย อรญฺญคติตฺถิโย นาม สสามิกิตฺถิโย เอวรูปา น โหนฺติ, ‘กา นุ โข เม ทารกานํ ปวตฺติ, กึ วา เม สามิโก จิเนฺตสฺสตี’ติ เอตฺตกมฺปิ เต นาโหสิฯ

ตฺวํ ปาโตว คนฺตฺวา จนฺทาโลเกน อาคจฺฉสิ, มม ทุคฺคตภาวเสฺสเวส โทโส’’ติ ตชฺเชตฺวา วเณฺจตฺวา กเถสิฯ

สา ตสฺส กถํ สุตฺวา อาห –

๒๒๒๖.
‘‘นนุ ตฺวํ สทฺทมโสฺสสิ, เย สรํ ปาตุมาคตา;
สีหสฺสปิ นทนฺตสฺส, พฺยคฺฆสฺส จ นิกุชฺชิตํฯ

๒๒๒๗.
‘‘อหุ ปุพฺพนิมิตฺตํ เม, วิจรนฺตฺยา พฺรหาวเน;
ขณิโตฺต เม หตฺถา ปติโต, อุคฺคีวญฺจาปิ อํสโตฯ

๒๒๒๘.
‘‘ตทาหํ พฺยถิตา ภีตา, ปุถุ กตฺวาน อญฺชลิํ;
สพฺพทิสา นมสฺสิสฺสํ, อปิ โสตฺถิ อิโต สิยาฯ

๒๒๒๙.
‘‘มา เหว โน ราชปุโตฺต, หโต สีเหน ทีปินา;
ทารกา วา ปรามฎฺฐา, อจฺฉโกกตรจฺฉิหิฯ

๒๒๓๐.
‘‘สีโห พฺยโคฺฆ จ ทีปิ จ, ตโย วาฬา วเน มิคา;
เต มํ ปริยาวรุํ มคฺคํ, เตน สายมฺหิ อาคตา’’ติฯ

ตตฺถ **เย สรํ ปาตุมาคตา**ติ เย ปานียํ ปาตุํ อิมํ สรํ อาคตาฯ **พฺยคฺฆสฺส จา**ติ พฺยคฺฆสฺส จ อเญฺญสํ หตฺถิอาทีนํ จตุปฺปทานเญฺจว สกุณสงฺฆสฺส จ นิกูชิตํ เอกนินฺนาทสทฺทํ กิํ ตฺวํ น อโสฺสสีติ ปุจฺฉติฯ โส ปน มหาสเตฺตน ปุตฺตานํ ทินฺนเวลาย สโทฺท อโหสิฯ **อหุ ปุพฺพนิมิตฺตํ เม**ติ เทว, อิมสฺส เม ทุกฺขสฺส อนุภวนตฺถาย ปุพฺพนิมิตฺตํ อโหสิฯ **อุคฺคีว**นฺติ อํสกูเฏ ปจฺฉิลคฺคนกํฯ **ปุถู**ติ วิสุํ วิสุํฯ **สพฺพทิสา นมสฺสิสฺส**นฺติ สพฺพา ทส ทิสา นมสฺสิํฯ **มา เหว โน**ติ อมฺหากํ ราชปุโตฺต สีหาทีหิ หโต มา โหตุ, ทารกาปิ อจฺฉาทีหิ ปรามฎฺฐา มา โหนฺตูติ ปตฺถยนฺตี นมสฺสิสฺสํฯ **เต มํ ปริยาวรุํ มคฺค**นฺติ สามิ เวสฺสนฺตร, อหํ ‘‘อิมานิ จ ภีสนกานิ มหนฺตานิ, ทุสฺสุปิโน จ เม ทิโฎฺฐ, อชฺช สกาลเสฺสว คมิสฺสามี’’ติ กมฺปมานา มูลผลาผลานิ อุปธาเรสิํ, อถ เม ผลิตรุกฺขาปิ อผลา วิย อผลา จ ผลิโน วิย ทิสฺสนฺติ, กิเจฺฉน ผลาผลานิ คเหตฺวา คิริทฺวารํ สมฺปาปุณิํฯ อถ เต สีหาทโย มํ ทิสฺวา มคฺคํ ปฎิปาฎิยา รุมฺภิตฺวา อฎฺฐํสุฯ เตน สายํ อาคตามฺหิ, ขมาหิ เม, สามีติฯ

มหาสโตฺต ตาย สทฺธิํ เอตฺตกเมว กถํ วตฺวา ยาว อรุณุคฺคมนา น กิญฺจิ กเถสิฯ ตโต ปฎฺฐาย มทฺที นานปฺปการกํ วิลปนฺตี อาห –

๒๒๓๑.
‘‘อหํ ปติญฺจ ปุเตฺต จ, อาเจรมิว มาณโว;
อนุฎฺฐิตา ทิวารตฺติํ, ชฎินี พฺรหฺมจารินีฯ

๒๒๓๒.
‘‘อชินานิ ปริทหิตฺวา, วนมูลผลหาริยา;
วิจรามิ ทิวารตฺติํ, ตุมฺหํ กามา หิ ปุตฺตกาฯ

๒๒๓๓.
‘‘อหํ สุวณฺณหลิทฺทิํ, อาภตํ ปณฺฑุเพลุวํ;
รุกฺขปกฺกานิ จาหาสิํ, อิเม โว ปุตฺต กีฬนาฯ

๒๒๓๔.
‘‘อิมํ มูฬาลิวตฺตกํ, สาลุกํ จิญฺจเภทกํ;

ภุญฺช ขุเทฺทหิ สํยุตฺตํ, สห ปุเตฺตหิ ขตฺติยฯ

๒๒๓๕. ‘‘ปทุมํ ชาลิโน เทหิ, กุมุทญฺจ กุมาริยา;
มาลิเน ปสฺส นจฺจเนฺต, สิวิ ปุตฺตานิ อวฺหยฯ

๒๒๓๖. ‘‘ตโต กณฺหาชินายปิ, นิสาเมหิ รเถสภ;
มญฺชุสฺสราย วคฺคุยา, อสฺสมํ อุปยนฺติยาฯ

๒๒๓๗. ‘‘สมานสุขทุกฺขมฺหา, รฎฺฐา ปพฺพาชิตา อุโภ;
อปิ สิวิ ปุเตฺต ปเสฺสสิ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภฯ

๒๒๓๘. ‘‘สมเณ พฺราหฺมเณ นูน, พฺรหฺมจริยปรายเณ;
อหํ โลเก อภิสฺสปิํ, สีลวเนฺต พหุสฺสุเต;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลิํ กณฺหาชินํ จุโภ’’ติฯ

ตตฺถ **อาเจรมิว มาณโว**ติ วตฺตสมฺปโนฺน อเนฺตวาสิโก อาจริยํ วิย ปฎิชคฺคติฯ **อนุฎฺฐิตา**ติ ปาริจริยานุฎฺฐาเนน อนุฎฺฐิตา อปฺปมตฺตา หุตฺวา ปฎิชคฺคามิฯ **ตุมฺหํ กามา**ติ ตุมฺหากํ กาเมน ตุเมฺห ปตฺถยนฺตีฯ **ปุตฺตกา**ติ กุมาเร อาลปนฺตี ปริเทวติฯ **สุวณฺณหลิทฺทิน**นฺติ ปุตฺตกา อหํ ตุมฺหากํ นฺหาปนตฺถาย สุวณฺณวณฺณํ หลิทฺทิํ ฆํสิตฺวา อาทาย อาคตาฯ **ปณฺฑุเพลุว**นฺติ กีฬนตฺถาย จ โว อิทํ สุวณฺณวณฺณํ เพลุวปกฺกํ มยา อาภตํฯ **รุกฺขปกฺกานี**ติ ตุมฺหากํ กีฬนตฺถาย อญฺญานิปิ มนาปานิ รุกฺขผลานิ อาหาสิํฯ **อิเม โว**ติ ปุตฺตกา อิเม โว กีฬนาติ วทติฯ **มูฬาลิวตฺตก**นฺติ มูฬาลกุณฺฑลกํฯ **สาลุก**นฺติ อิทํ อุปฺปลาทิสาลุกมฺปิ เม พหุ อาภตํฯ **จิญฺจเภทก**นฺติ สิงฺฆาฎกํฯ **ภุญฺชา**ติ อิทํ สพฺพํ ขุทฺทมธุนา สํยุตฺตํ ปุเตฺตหิ สทฺธิํ ภุญฺชาหีติ ปริเทวติฯ **สิวิ ปุตฺตานิ อวฺหยา**ติ สามิ สิวิราช, ปณฺณสาลาย สยาปิตฎฺฐานโต สีฆํ ปุตฺตเก ปโกฺกสาหิฯ **อปิ สิวิ ปุเตฺต ปเสฺสสี**ติ สามิ สิวิราช, อปิ ปุเตฺต ปสฺสสิ, สเจ ปสฺสสิ, มม ทเสฺสหิ, กิํ มํ อติวิย กิลเมสิฯ **อภิสฺสปิ**นฺติ ตุมฺหากํ ปุตฺตธีตโร มา ปสฺสิตฺถาติ เอวํ นูน อโกฺกสินฺติฯ

เอวํ วิลปมานายปิ ตาย สทฺธิํ มหาสโตฺต น กิญฺจิ กเถสิฯ สา ตสฺมิํ อกเถเนฺต กมฺปมานา จนฺทาโลเกน ปุเตฺต วิจินนฺตี เยสุ เยสุ ชมฺพุรุกฺขาทีสุ ปุเพฺพ กีฬิํสุ, ตานิ ตานิ ปตฺวา ปริเทวนฺตี อาห –

๒๒๓๙. ‘‘อิเม เต ชมฺพุกา รุกฺขา, เวทิสา สินฺทุวารกา;
วิวิธานิ รุกฺขชาตานิ, เต กุมารา น ทิสฺสเรฯ

๒๒๔๐. ‘‘อสฺสตฺถา ปนสา เจเม, นิโคฺรธา จ กปิตฺถนา;
วิวิธานิ ผลชาตานิ, เต กุมารา น ทิสฺสเรฯ

๒๒๔๑. ‘‘อิเม ติฎฺฐนฺติ อารามา, อยํ สีตูทกา นที;
ยตฺถสฺสุ ปุเพฺพ กีฬิํสุ, เต กุมารา น ทิสฺสเรฯ

๒๒๔๒. ‘‘วิวิธานิ ปุปฺผชาตานิ, อสฺมิํ อุปริปพฺพเต;
ยานสฺสุ ปุเพฺพ ธาริํสุ, เต กุมารา น ทิสฺสเรฯ

๒๒๔๓. ‘‘วิวิธานิ ผลชาตานิ, อสฺมิํ อุปริปพฺพเต;
ยานสฺสุ ปุเพฺพ ภุญฺชิํสุ, เต กุมารา น ทิสฺสเรฯ

๒๒๔๔. อิเม เต หตฺถิกา อสฺสา, พลิพทฺทา จ เต อิเม;
เยหิสฺสุ ปุเพฺพ กีฬิสุ, เต กุมารา น ทิสฺสเร’’ติฯ

ตตฺถ **อิเม เต หตฺถิกา**ติ สา ปพฺพตูปริ ทารเก อทิสฺวา ปริเทวมานา ตโต โอรุยฺห ปุน อสฺสมปทํ อาคนฺตฺวา ตตฺถ เต อุปธาเรนฺตี เตสํ กีฬนภณฺฑกานิ ทิสฺวา เอวมาหฯ

อถสฺสา ปริเทวนสเทฺทน เจว ปทสเทฺทน จ มิคปกฺขิโน จลึสุฯ สา เต ทิสฺวา อาห –

๒๒๔๕. ‘‘อิเม สามา สโสลูกา, พหุกา กทลีมิคา;
เยหิสฺสุ ปุเพฺพ กีฬิสุ, เต กุมารา น ทิสฺสเรฯ

๒๒๔๖. ‘‘อิเม หํสา จ โกญฺจา จ, มยูรา จิตฺรเปขุณา;
เยหิสฺสุ ปุเพฺพ กีฬิสุ, เต กุมารา น ทิสฺสเร’’ติฯ

ตตฺถ **สามา**ติ ขุทฺทกา สามา สุวณฺณมิคาฯ **สโสลูกา**ติ สสา จ อุลูกา จฯ

สา อสฺสมปเท ปิยปุเตฺต อทิสฺวา นิกฺขมิตฺวา ปุปฺผิตวนฆฏํ ปวิสิตฺวา ตํ ตํ ฐานํ โอโลเกนฺตี อาห –

๒๒๔๗. ‘‘อิมา ตา วนคุมฺพาโย, ปุปฺผิตา สพฺพกาลิกา;
ยตฺถสฺสุ ปุเพฺพ กีฬิสุ, เต กุมารา น ทิสฺสเรฯ

๒๒๔๘. ‘‘อิมา ตา โปกฺขรณี รมฺมา, จกฺกวากูปกูชิตา;
มนฺทาลเกหิ สญฺฉนฺนา, ปทุมุปฺปลเกหิ จ;
ยตฺถสฺสุ ปุเพฺพ กีฬิสุ, เต กุมารา น ทิสฺสเร’’ติฯ

ตตฺถ **วนคุมฺพาโย**ติ วนฆฏาโยฯ

สา กตฺถจิ ปิยปุเตฺต อทิสฺวา ปุน มหาสตฺตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ตํ ทุมฺมุขํ นิสินฺนํ ทิสฺวา อาห –

๒๒๔๙. ‘‘น เต กฏฺฐานิ ภินฺนานิ, น เต อุทกมาหฏํ;
อคฺคิปิ เต น หาปิโต, กึ นุ มโนฺทว ฌายสิฯ

๒๒๕๐. ‘‘ปิโย ปิเยน สงฺคมฺม, สโม เม พฺยปหญฺญติ;
ตฺยชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, ชาลึ กณฺหาชินํ จุโภ’’ติฯ

ตตฺถ **น หาปิโต**ติ น ชลิโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สามิ, ตฺวํ ปุเพฺพ กฏฺฐานิ ภินฺทสิ, อุทกํ อาหริตฺวา ฐเปสิ, องฺคารกปเลฺล อคฺคึ กโรสิ, อชฺช เตสุ เอกมฺปิ อกตฺวา กึ นุ มโนฺทว ฌายสิ, ตว กิริยา มยฺหํ น รุจฺจตีติฯ **ปิโย ปิเยนา**ติ เวสฺสนฺตโร มยฺหํ ปิโย, อิโต เม ปิยตโร นตฺถิ, อิมินา เม ปิเยน สงฺคมฺม สมาคนฺตฺวา ปุเพฺพ สโม เม พฺยปหญฺญติ ทุกฺขํ วิคจฺฉติ, อชฺช ปน เม อิมํ ปสฺสนฺติยาปิ โสโก น วิคจฺฉติ, กึ นุ โข การณนฺติฯ **ตฺยชฺชา**ติ โหตุ, ทิฏฺฐํ เม การณํ, เต อชฺช ปุเตฺต น ปสฺสามิ, เตน เม อิมํ ปสฺสนฺติยาปิ โสโก น วิคจฺฉตีติฯ

ตาย เอวํ วุเตฺตปิ มหาสโตฺต ตุณฺหีภูโตว นิสีทิฯ สา ตสฺมึ อกเถเนฺต โสกสมปฺปิตา ปหฏกุกฺกุฏี วิย กมฺปมานา ปุน ปฐมํ วิจริตฏฺฐานานิ วิจริตฺวา มหาสตฺตสฺส สนฺติกํ ปจฺจาคนฺตฺวา

อาห –

๒๒๕๑. ‘‘น โข โน เทว ปสฺสามิ, เยน เต นีหตา มตา;
กาโกลาปิ น วสฺสนฺติ, มตา เม นูน ทารกาฯ

๒๒๕๒. ‘‘น โข โน เทว ปสฺสามิ, เยน เต นีหตา มตา;
สกุณาปิ น วสฺสนฺติ, มตา เม นูน ทารกา’’ติฯ

ตตฺถ **น โข โน**ติ เทว, น โข อมฺหากํ ปุตฺเต ปสฺสามิฯ **เยน เต นีหตา**ติ เกนจิ เตสํ นีหตภาวมฺปิ น ชานามีติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ

เอวํ วุตฺเตปิ มหาสตฺโต น กิญฺจิ กเถสิเยวฯ สา ปุตฺตโสเกน ผุฏฺฐา ปุตฺเต อุปธาเรนฺตี ตติยมฺปิ ตานิ ตานิ ฐานานิ วาตเวเคน วิจริฯ ตาย เอกรตฺตึ วิจริตฏฺฐานํ ปริคฺคยฺหมานํ ปนฺนรสโยชนมตฺตํ อโหสิฯ อถ รตฺติ วิภาสิ, อรุโณทโย ชาโตฯ สา ปุน คนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส สนฺติเก ฐิตา ปริเทวิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๒๕๓. ‘‘สา ตตฺถ ปริเทวิตฺวา, ปพฺพตานิ วนานิ จ;
ปุนเทวสฺสมํ คนฺตฺวา, โรทิ สามิกสนฺติเกฯ

๒๒๕๔. ‘‘น โข โน เทว ปสฺสามิ, เยน เต นีหตา มตา;
กาโกลาปิ น วสฺสนฺติ, มตา เม นูน ทารกาฯ

๒๒๕๕. ‘‘น โข โน เทว ปสฺสามิ, เยน เต นีหตา มตา;
สกุณาปิ น วสฺสนฺติ, มตา เม นูน ทารกาฯ

๒๒๕๖. ‘‘น โข โน เทว ปสฺสามิ, เยน เต นีหตา มตา;
วิจรนฺตี รุกฺขมูเลสุ, ปพฺพเตสุ คุหาสุ จฯ

๒๒๕๗. ‘‘อิติ มทฺที วราโรหา, ราชปุตฺตี ยสสฺสินี;
พาหา ปคฺคยฺห กนฺทิตฺวา, ตเตฺถว ปติตา ฉมา’’ติฯ

ตตฺถ **สามิกสนฺติเก**ติ ภิกฺขเว, สา มทฺที ตตฺถ วงฺกปพฺพตกุจฺฉิยํ สานุปพฺพตานิ วนานิ จ วิจรนฺตี ปริเทวิตฺวา ปุน คนฺตฺวา สามิกํ นิสฺสาย ตสฺส สนฺติเก ฐิตา ปุตฺตานํ อตฺถาย โรทิ, ‘‘น โข โน’’ติอาทีนิ วทนฺตี ปริเทวีติ อโตฺถฯ **อิติ มทฺที วราโรหา**ติ ภิกฺขเว, เอวํ สา อุตฺตมรูปธรา วราโรหา มทฺที รุกฺขมูลาทีสุ วิจรนฺตี ทารเก อทิสฺวา ‘‘นิสฺสํสยํ มตา ภวิสฺสนฺตี’’ติ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทิตฺวา ตเตฺถว เวสฺสนฺตรสฺส ปาทมูเล ฉินฺนสุวณฺณกทลี วิย ฉมายํ ปติฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘มตา มทฺที’’ติ สญฺญาย กมฺปมาโน ‘‘อฏฺฐาเน ปเทเส มตา มทฺทีฯ สเจ หิสฺสา เชตุตฺตรนคเร กาลกิริยา อภวิสฺส, มหนฺโต ปริวาโร อภวิสฺส, เทฺว รฏฺฐานิ จเลยฺยุํฯ อหํ ปน อรเญฺญ เอกโกว, กึ นุ โข กริสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนพลวโสโกปิ สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา ‘‘ชานิสฺสามิ ตาวา’’ติ อุฏฺฐาย ตสฺสา หทเย หตฺถํ ฐเปตฺวา สนฺตาปปวตฺตึ ญตฺวา กมณฺฑลุนา อุทกํ อาหริตฺวา สตฺต มาเส กายสํสคฺคํ อนาปนฺนปุโพฺพปิ พลวโสเกน ปพฺพชิตภาวํ สลฺลเกฺขตุํ อสโกฺกโนฺต อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ ตสฺสา สีสํ อุกฺขิปิตฺวา อูรูสุ ฐเปตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสิตฺวา มุขญฺจ หทยญฺจ ปริมชฺชโนฺต นิสีทิฯ มทฺทีปิ โข โถกํ วีตินาเมตฺวา สตึ ปฏิลภิตฺวา หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา อุฏฺฐาย มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา ‘‘สามิ เวสฺสนฺตร, ทารกา เต กุหึ

คตา''ติ อาหฯ ''เทวิ, เอกสฺส พฺราหฺมณสฺส ทาสตฺถาย ทินฺนา''ติฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๒๕๘. ''อชฺฌปตฺตํ ราชปุตฺตึ, อุทเกนาภิสิญฺจถ;
อสฺสตฺถํ นํ วิทิตฺวาน, อถ นํ เอตทพฺรวี''ติฯ

ตตฺถ **อชฺฌปตฺต**นฺติ อตฺตโน สนฺติกํ ปตฺตํ, ปาทมูเล ปติตฺวา วิสญฺญิภูตนฺติ อตฺโถฯ **เอตทพฺรวี**ติ เอตํ ''เอกสฺส เม พฺราหฺมณสฺส ทาสตฺถาย ทินฺนา''ติ วจนํ อพฺรวิฯ

ตโต ตาย ''เทว, ปุตฺเต พฺราหฺมณสฺส ทตฺวา มม สพฺพรตฺตึ ปริเทวิตฺวา วิจรนฺติยา กึ นาจิกฺขสี''ติ วุตฺเต มหาสตฺโต อาห –

๒๒๕๙. ''อาทิเยเนว เต มทฺทิ, ทุกฺขํ นกฺขาตุมิจฺฉิสํ;
ทลิทฺโท ยาจโก วุฑฺโฒ, พฺราหฺมโณ ฆรมาคโตฯ

๒๒๖๐. ''ตสฺส ทินฺนา มยา ปุตฺตา, มทฺทิ มา ภายิ อสฺสส;
มํ ปสฺส มทฺทิ มา ปุตฺเต, มา พาฬฺหํ ปริเทวสิ;
ลจฺฉาม ปุตฺเต ชีวนฺตา, อโรคา จ ภวามเสฯ

๒๒๖๑. ''ปุตฺเต ปสุญฺจ ธญฺญญฺจ, ยญฺจ อญฺญํ ฆเร ธนํ;
ทชฺชา สปฺปุริโส ทานํ, ทิสฺวา ยาจกมาคตํ;
อนุโมทาหิ เม มทฺทิ, ปุตฺตเก ทานมุตฺตม''นฺติฯ

ตตฺถ **อาทิเยเนวา**ติ อาทิเกเนวฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สเจ เต อหํ อาทิโตว ตมตฺถํ อาจิกฺขิสฺสํ, ตโต ตว โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺติยา หทยํ ผเลยฺย, ตสฺมา อาทิเกเนว เต มทฺทิ ทุกฺขํ น อกฺขาตุํ อิจฺฉิสฺสนฺติฯ **ฆรมาคโต**ติ อิมํ อมฺหากํ วสนฏฺฐานํ อาคโตฯ **อโรคา จ ภวามเส**ติ ยถา ตถา มยํ อโรคา โหม, ชีวมานา อวสฺสํ ปุตฺเต พฺราหฺมเณน นีเตปิ ปสฺสิสฺสามฯ **ยญฺจ อญฺญ**นฺติ ยญฺจ อญฺญํ ฆเร สวิญฺญาณกํ ธนํฯ **ทชฺชา สปฺปุริโส ทาน**นฺติ สปฺปุริโส อุตฺตมตฺถํ ปเตฺถนฺโต อุรํ ภินฺทิตฺวา หทยมํสมฺปิ คเหตฺวา ทานํ ทเทยฺยาติฯ

มทฺที อาห –

๒๒๖๒. ''อนุโมทามิ เต เทว, ปุตฺตเก ทานมุตฺตมํ;
ทตฺวา จิตฺตํ ปสาเทหิ, ภิโยฺย ทานํ ทโท ภวฯ

๒๒๖๓. ''โย ตฺวํ มเจฺฉรภูเตสุ, มนุเสฺสสุ ชนาธิป;
พฺราหฺมณสฺส อทา ทานํ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน''ติฯ

ตตฺถ **อนุโมทามิ เต**ติ ทส มาเส กุจฺฉิยา ธาเรตฺวา ทิวสสฺส ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ นฺหาเปตฺวา ปาเยตฺวา โภเชตฺวา อุเร นิปชฺชาเปตฺวา ปฏิชคฺคิตปุตฺตเกสุ โพธิสเตฺตน ทิเนฺนสุ สยํ ปุตฺตทานํ อนุโมทนฺตี เอวมาหฯ อิมินา การเณน ชานิตพฺพํ ''ปิตาว ปุตฺตานํ สามิโก''ติฯ **ภิโยฺย ทานํ ทโท ภวา**ติ มหาราช, อุตฺตริปิ ปุนปฺปุนํ ทานํ ทายโกว โหหิ, ''สุทินฺนํ เม ทาน''นฺติ จิตฺตํ ปสาเทหิ, โย ตฺวํ มเจฺฉรภูเตสุ สเตฺตสุ ปิยปุเตฺต อทาสีติฯ

เอวํ วุตฺเต มหาสตฺโต ‘‘มทฺทิ, กินฺนาเมตํ กเถสิ, สเจ หิ มยา ปุตฺเต ทตฺวา จิตฺตํ ปสาเทตุํ นาภวิสฺส, อิมานิ ปน เม อจฺฉริยานิ น ปวตฺเตยฺยุ’’นฺติ วตฺวา สพฺพานิ ปถวินินฺนาทาทีนิ กเถสิฯ ตโต มทฺที ตานิ อจฺฉริยานิ กิตฺเตตฺวา ทานํ อนุโมทนฺตี อาห –

๒๒๖๕. ‘‘นินฺนาทิตา เต ปถวี, สทฺโท เต ติทิวงฺคโต;
สมนฺตา วิชฺชุตา อาคุํ, คิรีนํว ปติสฺสุตา’’ติฯ

ตตฺถ **วิชฺชุตา อาคุ**นฺติ อกาลวิชฺชุลตา หิมวนฺตปเทเส สมนฺตา นิจฺฉรึสุฯ **คิรีนํว ปติสฺสุตา**ติ คิรีนํ ปติสฺสุตสทฺทา วิย วิรวา อุฏฺฐหึสุฯ

๒๒๖๕. ‘‘ตสฺส เต อนุโมทนฺติ, อุโภ นารทปพฺพตา;
อินฺโท จ พฺรหฺมา ปชาปติ, โสโม ยโม เวสฺสวโณ;
สเพฺพ เทวานุโมทนฺติ, ตาวตึสา สอินฺทกาฯ

๒๒๖๖. ‘‘อิติ มทฺที วราโรหา, ราชปุตฺตี ยสสฺสินี;
เวสฺสนฺตรสฺส อนุโมทิ, ปุตฺตเก ทานมุตฺตม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุโภ นารทปพฺพตา**ติ อิเมปิ เทฺว เทวนิกายา อตฺตโน วิมานทฺวาเร ฐิตาว ‘‘สุทินฺนํ เต ทาน’’นฺติ อนุโมทนฺติฯ **ตาวตึสา สอินฺทกา**ติ อินฺทเชฏฺฐกา ตาวตึสาปิ เทวา เต ทานํ อนุโมทนฺตีติฯ

เอวํ มหาสเตฺตน อตฺตโน ทาเน วณฺณิเต ตเมวตฺถํ ปริวเตฺตตฺวา ‘‘มหาราช เวสฺสนฺตร, สุทินฺนํ นาม เต ทาน’’นฺติ มทฺทีปิ ตเถว ทานํ วณฺณยิตฺวา อนุโมทมานา นิสีทิฯ เตน สตฺถา ‘‘อิติ มทฺที วราโรหา’’ติ คาถมาหฯ

มทฺทีปพฺพวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สกฺกปพฺพวณฺณนา

เอวํ เตสุ อญฺญมญฺญํ สโมฺมทนียํ กถํ กเถเนฺตสุ สโกฺก จินฺเตสิ ‘‘อยํ เวสฺสนฺตโร ราชา หิโยฺย ชูชกสฺส ปถวึ อุนฺนาเทตฺวา ทารเก อทาสิ, อิทานิ ตํ โกจิ หีนปุริโส อุปสงฺกมิตฺวา สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนํ มทฺทึ ยาจิตฺวา ราชานํ เอกกํ กตฺวา มทฺทึ คเหตฺวา คเจฺฉยฺย, ตโต เอส อนาโถ นิปฺปจฺจโย ภเวยฺยฯ อหํ พฺราหฺมณวเณฺณน นํ อุปสงฺกมิตฺวา มทฺทึ ยาจิตฺวา ปารมิกูฏํ คาหาเปตฺวา กสฺสจิ อวิสฺสชฺชิยํ กตฺวา ปุน นํ ตเสฺสว ทตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติฯ โส สูริยุคฺคมนเวลาย ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๒๖๗. ‘‘ตโต รตฺยา วิวสาเน, สูริยสฺสุคฺคมนํ ปติ;
สโกฺก พฺราหฺมณวเณฺณน, ปาโต เตสํ อทิสฺสถา’’ติฯ

ตตฺถ **ปาโต เตสํ อทิสฺสถา**ติ ปาโตว เนสํ ทุวินฺนมฺปิ ชนานํ ปญฺญายมานรูโป ปุรโต อฏฺฐาสิ, ฐตฺวา จ ปน ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต อาห –

๒๒๖๘. ‘‘กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ, กจฺจิ โภโต อนามยํ;
กจฺจิ อุเญฺฉน ยาเปถ, กจฺจิ มูลผลา พหูฯ

๒๒๖๙. ‘‘กจฺจิ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, กจฺจิ หิํสา น วิชฺชตี’’ติฯ

มหาสโตฺต อาห –

๒๒๗๐. ‘‘กุสลเญฺจว โน พฺรเหฺม, อโถ พฺรเหฺม อนามยํ;
อโถ อุเญฺฉน ยาเปม, อโถ มูลผลา พหูฯ

๒๒๗๑. ‘‘อโถ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, หิํสา มยฺหํ น วิชฺชติฯ

๒๒๗๒. ‘‘สตฺต โน มาเส วสตํ, อรเญฺญ ชีวโสกินํ;
อิทํ ทุติยํ ปสฺสาม, พฺราหฺมณํ เทววณฺณินํ;
อาทาย เวฬุวํ ทณฺฑํ, ธาเรนฺตํ อชินกฺขิปํฯ

๒๒๗๓. ‘‘สฺวาคตํ เต มหาพฺรเหฺม, อโถ เต อทุราคตํ;
อโนฺต ปวิส ภทฺทเนฺต, ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เตฯ

๒๒๗๔. ‘‘ตินฺทุกานิ ปิยาลานิ, มธุเก กาสุมาริโย;
ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ, ภุญฺช พฺรเหฺม วรํ วรํฯ

๒๒๗๕. ‘‘อิทมฺปิ ปานียํ สีตํ, อาภตํ คิริคพฺภรา;
ตโต ปิว มหาพฺรเหฺม, สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสี’’ติฯ

เอวํ เตน สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา มหาสโตฺต –

๒๒๗๖. ‘‘อถ ตฺวํ เกน วเณฺณน, เกน วา ปน เหตุนา;
อนุปฺปโตฺต พฺรหารญฺญํ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ –

อาคมนการณํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สโกฺก ‘‘มหาราช, อหํ มหลฺลโก, อิธาคจฺฉโนฺต ตว ภริยํ มทฺทิํ ยาจิตุํ อาคโต, ตํ เม เทหี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๒๗๗. ‘‘ยถา วาริวโห ปูโร, สพฺพกาลํ น ขียติ;
เอวํ ตํ ยาจิตาคจฺฉิํ, ภริยํ เม เทหิ ยาจิโต’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต มหาสโตฺต ‘‘หิโยฺย เม พฺราหฺมณสฺส ทารกา ทินฺนา, อรเญฺญ เอกโก หุตฺวา กถํ เต มทฺทิํ ทสฺสามี’’ติ อวตฺวา ปสาริตหเตฺถ สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปโนฺต วิย อสชฺชิตฺวา อพชฺฌิตฺวา อโนลีนมานโส หุตฺวา คิริํ อุนฺนาเทโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๒๗๘. ‘‘ททามิ น วิกมฺปามิ, ยํ มํ ยาจสิ พฺราหฺมณ;
สนฺตํ นปฺปฏิคุยฺหามิ, ทาเน เม รมตี มโน’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺตํ นปฺปฏิคุยฺหามี**ติ สํวิชฺชมานํ น คุยฺหามิฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สีฆเมว กมณฺฑลุนา อุทกํ อาหริตฺวา อุทกํ หเตฺถ ปาเตตฺวา ปิยภริยํ พฺราหฺมณสฺส อทาสิฯ ตงฺขเณเยว เหฎฺฐา วุตฺตปฺปการานิ สพฺพานิ อจฺฉริยานิ ปาตุรเหสุํฯ

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๒๗๙. ‘‘มทฺทึ หเตฺถ คเหตฺวาน, อุทกสฺส กมณฺฑลุํ;
พฺราหฺมณสฺส อทา ทานํ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโนฯ

๒๒๘๐. ‘‘ตทาสิ ยํ ภึสนกํ, ตทาสิ โลมหํสนํ;
มทฺทึ ปริจฺจชนฺตสฺส, เมทนี สมฺปกมฺปถฯ

๒๒๘๑. ‘‘เนวสฺส มทฺที ภากุฏิ, น สนฺธียติ น โรทติ;
เปกฺขเตวสฺส ตุณฺหี สา, เอโส ชานาติ ยํ วร’’นฺติฯ

ตตฺถ **อทา ทาน**นฺติ ‘‘อโมฺภ พฺราหฺมณ, มทฺทิโต เม สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว ปิยตรํ, อิทํ เม ทานํ สพฺพญฺญุตญฺญาณปฺปฏิเวธสฺส ปจฺจโย โหตู’’ติ วตฺวา ทานํ อทาสิ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘ชาลึ กณฺหาชินํ ธีตํ, มทฺทึ เทวึ ปติพฺพตํ;
จชมาโน น จิเนฺตสึ, โพธิยาเยว การณาฯ

‘‘น เม เทสฺสา อุโภ ปุตฺตา, มทฺที เทวี น เทสฺสิยา;
สพฺพญฺญุตํ ปิยํ มยฺหํ, ตสฺมา ปิเย อทาสห’’นฺติฯ (จริยา. ๑.๑๑๘-๑๑๙);

ตตฺถ **สมฺปกมฺปถา**ติ ปถวี อุทกปริยนฺตํ กตฺวา กมฺปิตฺถฯ **เนวสฺส มทฺที ภากุฏี**ติ ภิกฺขเว, ตสฺมึ ขเณ มทฺที ‘‘มํ มหลฺลกสฺส พฺราหฺมณสฺส ราชา เทตี’’ติ โกธวเสน ภากุฏิปิ นาโหสิฯ **น สนฺธียติ น โรทตี**ติ เนว มงฺกุ อโหสิ, น อกฺขีนิ ปูเรตฺวา โรทติ, อถ โข ตุณฺหี สา หุตฺวา ‘‘มาทิสํ อิตฺถิรตนํ ททมาโน น นิกฺการณา ทสฺสติ, เอโส ยํ วรํ, ตํ ชานาตี’’ติ ผุลฺลปทุมวณฺณํ อสฺส มุขํ **เปกฺขเตว,** โอโลกยมานาว ฐิตาติ อโตฺถฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘กีทิสา มทฺที’’ติ ตสฺสา มุขํ โอโลเกสิฯ สาปิ ‘‘สามิ กึ มํ โอโลเกสี’’ติ วตฺวา สีหนาทํ นทนฺตี อิมํ คาถมาห –

๒๒๘๒. ‘‘โกมารี ยสฺสาหํ ภริยา, สามิโก มม อิสฺสโร;
ยสฺสิเจฺฉ ตสฺส มํ ทชฺชา, วิกฺกิเณยฺย หเนยฺย วา’’ติฯ

ตตฺถ **โกมารี ยสฺสาหํ ภริยา**ติ อหํ ยสฺส ตว ทหริกา ภริยา, โส ตฺวเญฺญว มม อิสฺสโร สามิโกฯ **ยสฺสิเจฺฉ ตสฺสา**ติ อิสฺสโร จ นาม ทาสึ มํ ยสฺส ทาตุํ อิเจฺฉยฺย, ตสฺส ทเทยฺยฯ **วิกฺกิเณยฺย วา**ติ ธเนน วา อเตฺถ สติ วิกฺกิเณยฺย, มํเสน วา อเตฺถ สติ หเนยฺย, ตสฺมา ยํ โว รุจฺจติ, ตํ กโรถ, นาหํ กุชฺฌามีติฯ

สโกฺก เตสํ ปณีตชฺฌาสยตํ วิทิตฺวา ถุตึ อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๒๘๓. ‘‘เตสํ สงฺกปฺปมญฺญาย, เทวินฺโท เอตทพฺรวิ;
สเพฺพ ชิตา เต ปจฺจูหา, เย ทิพฺพา เย จ มานุสาฯ

๒๒๘๔. ‘‘นินฺนาทิตา เต ปถวี, สโทฺท เต ติทิวงฺคโต;
สมนฺตา วิชฺชุตา อาคุํ, คิรีนํว ปติสฺสุตาฯ

๒๒๘๕. ตสฺส เต อนุโมทนฺติ, อุโภ นารทปพฺพตา;
อินฺโท จ พฺรหฺมา ปชาปติ, โสโม ยโม เวสฺสวโณ;
สพฺเพ เทวานุโมทนฺติ, ทุกฺกรญฺหิ กโรติ โสฯ

๒๒๘๖. ทุทฺททํ ททมานานํ, ทุกฺกรํ กมฺม กุพฺพตํ;
อสนฺโต นานุกุพฺพนฺติ, สตํ ธมฺโม ทุรนฺนโยฯ

๒๒๘๗. ‘‘ตสฺมา สตญฺจ อสตํ, นานา โหติ อิโต คติ;
อสนฺโต นิรยํ ยนฺติ, สนฺโต สคฺคปรายณาฯ

๒๒๘๘. ‘‘ยเมตํ กุมาเร อทา, ภริยํ อทา วเน วสํ;
พฺรหฺมยานมโนกฺกมฺม, สคฺเค เต ตํ วิปจฺจตู’’ติฯ

ตตฺถ **ปจฺจูหา**ติ ปจฺจตฺถิกาฯ **ทิพฺพา**ติ ทิพฺพสมฺปตฺติปฏิพาหกาฯ **มานุสา**ติ มนุสฺสสมฺปตฺติปฏิพาหกาฯ เก ปน เตติ? มจฺฉริยธมฺมาฯ เต สพฺเพ ปุตฺตทารํ เทเนฺตน มหาสเตฺตน ชิตาฯ เตนาห ‘‘สพฺเพ ชิตา เต ปจฺจูหา’’ติฯ **ทุกฺกรญฺหิ กโรติ โส**ติ โส เวสฺสนฺตโร ราชา เอกโกว อรเญฺญ วสโนฺต ภริยํ พฺราหฺมณสฺส เทโนฺต ทุกฺกรํ กโรตีติ เอวํ สพฺเพ เทวา อนุโมทนฺตีติ วทติฯ **‘‘ยเมต’’**นฺติ คาถํ อนุโมทนํ กโรโนฺต อาหฯ **วเน วส**นฺติ วเน วสโนฺตฯ **พฺรหฺมยาน**นฺติ เสฏฺฐยานํฯ ติวิโธ หิ สุจริตธโมฺม เอวรูโป จ ทานธโมฺม อริยมคฺคสฺส ปจฺจโย โหตีติ ‘‘พฺรหฺมยาน’’นฺติ วุจฺจติฯ ตสฺมา ยํ ตํ อิทํ อชฺช ทานํ ททโตปิ นิปฺผนฺนํ พฺรหฺมยานํ อปายภูมึ อโนกฺกมิตฺวา สเคฺค เต ตํ วิปจฺจตุ, วิปากปริโยสาเน จ สพฺพญฺญุตญฺญาณทายกํ โหตูติฯ

เอวมสฺส สโกฺก อนุโมทนํ กตฺวา ‘‘อิทานิ มยา อิธ ปปญฺจํ อกตฺวา อิมํ อิมเสฺสว ทตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๒๒๘๙. ‘‘ททามิ โภโต ภริยํ, มทฺทึ สพฺพงฺคโสภนํ;
ตฺวเญฺจว มทฺทิยา ฉโนฺน, มทฺที จ ปตินา สหฯ

๒๒๙๐. ‘‘ยถา ปโย จ สโงฺข จ, อุโภ สมานวณฺณิโน;
เอวํ ตุวญฺจ มทฺที จ, สมานมนเจตสาฯ

๒๒๙๑. ‘‘อวรุเทฺธตฺถ อรญฺญสฺมึ, อุโภ สมฺมถ อสฺสเม;
ขตฺติยา โคตฺตสมฺปนฺนา, สุชาตา มาตุเปตฺติโต;
ยถา ปุญฺญานิ กยิราถ, ททนฺตา อปราปร’’นฺติฯ

ตตฺถ **ฉโนฺน**ติ อนุรูโปฯ **อุโภ สมานวณฺณิโน**ติ สมานวณฺณา อุโภปิ ปริสุทฺธาเยวฯ **สมานมนเจตสา**ติ อาจาราทีหิ กเมฺมหิ สมาเนน มนสงฺขาเตน เจตสา สมนฺนาคตาฯ **อวรุเทฺธตฺถา**ติ รฏฺฐโต ปพฺพาชิตา หุตฺวา เอตฺถ อรเญฺญ วสถฯ **ยถา ปุญฺญานี**ติ ยถา เชตุตฺตรนคเร โว พหูนิ ปุญฺญานิ กตานิ, หิโยฺย ปุตฺตานํ อชฺช ภริยาย ทานวเสนปิ กตานีติ เอตฺตเกเนว ปริโตสํ อกตฺวา อิโต อุตฺตริปิ อปราปรํ ททนฺตา ยถานุรูปานิ ปุญฺญานิ กเรยฺยาถาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สโกฺก มหาสตฺตสฺส มทฺทึ ปฏิจฺฉาเปตฺวา วรํ ทาตุํ อตฺตานํ อาจิกฺขโนฺต อาห –

๒๒๙๒. ‘‘สโกฺกหมสฺมิ เทวินฺท, อาคโตสฺมิ ตวนฺติเก;

วรํ วรสฺสุ ราชิสิ, วเร อฏฺฐ ททามิ เต’’ติฯ

กเถนฺเตเยว จ ทิพฺพตฺตภาเวน ชลนฺต ตรุณสูริโย วิย อากาเส อฏฺฐาสิฯ ตโต โพธิสตฺต วรํ คณฺหนฺต อาห –

๒๒๙๓. ‘‘วรํ เจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
ปิตา มํ อนุโมเทยฺย, อิโต ปตฺตํ สกํ ฆรํ;
อาสเนน นิมนฺเตยฺย, ปฐเมตํ วรํ วเรฯ

๒๒๙๔. ‘‘ปุริสสฺส วธํ น โรเจยฺยํ, อปิ กิพฺพิสการกํ;
วชฺฌํ วธมฺหา โมเจยฺยํ, ทุติเยตํ วรํ วเรฯ

๒๒๙๕. ‘‘เย วุฑฺฒา เย จ ทหรา, เย จ มชฺฌิมโปริสา;
มเมว อุปชีเวยฺยุํ, ตติเยตํ วรํ วเรฯ

๒๒๙๖. ‘‘ปรทารํ น คเจฺฉยฺยํ, สทารปสุโต สิยํ;
ถีนํ วสํ น คเจฺฉยฺยํ, จตุเตฺถตํ วรํ วเรฯ

๒๒๙๗. ‘‘ปุโตฺต เม สกฺก ชาเยถ, โส จ ทีฆายุโก สิยา;
ธเมฺมน ชิเน ปถวึ, ปญฺจเมตํ วรํ วเรฯ

๒๒๙๘. ‘‘ตโต รตฺยา วิวสาเน, สูริยสฺสุคฺคมนํ ปติ;
ทิพฺพา ภกฺขา ปาตุภเวยฺยุํ, ฉฏฺฐเมตํ วรํ วเรฯ

๒๒๙๙. ‘‘ททโต เม น ขีเยถ, ทตฺวา นานุตเปยฺยหํ;
ททํ จิตฺตํ ปสาเทยฺยํ, สตฺตเมตํ วรํ วเรฯ

๒๓๐๐. ‘‘อิโต วิมุจฺจมานาหํ, สคฺคคามี วิเสสคู;
อนิวตฺติ ตโต อสฺสํ, อฏฺฐเมตํ วรํ วเร’’ติฯ

ตตฺถ **อนุโมเทยฺยา**ติ สมฺปฏิเจฺฉยฺย น กุเชฺฌยฺยฯ **อิโต ปตฺต**นฺติ อิมมฺหา อรญฺญา สกํ ฆรํ อนุปฺปตฺตํฯ **อาสเนนา**ติ ราชาสเนนฯ รชฺชํ เม เทตูติ วทติฯ **อปิ กิพฺพิสการก**นฺติ ราชา หุตฺวา ราชาปราธิกมฺปิ วชฺฌํ วธมฺหา โมเจยฺยํ, เอวรูปสฺสปิ เม วโธ นาม น รุจฺจตุฯ **มเมว อุปชีเวยฺยุ**นฺติ สเพฺพเต มเญฺญว นิสฺสาย อุปชีเวยฺยุํฯ **ธเมฺมน ชิเน**ติ ธเมฺมน ชินาตุ, ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตูติ อโตฺถฯ **วิเสสคู**ติ วิเสสคมโน หุตฺวา ตุสิตปุเร นิพฺพโตฺต โหมีติ วทติฯ **อนิวตฺติ ตโต อสฺส**นฺติ ตุสิตภวนโต จวิตฺวา มนุสฺสตฺตํ อาคโต ปุนภเว อนิวตฺติ อสฺสํ, สพฺพญฺญุตํ สมฺปาปุเณยฺยนฺติ วทติฯ

๒๓๐๑. ‘‘ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, เทวินฺท เอตทพฺรวิ;
‘อจิรํ วต เต ตโต, ปิตา ตํ ทฎฺฐุเมสฺสตี’’’ติฯ

ตตฺถ **ทฎฺฐุเมสฺสตี**ติ มหาราช, ตว มาตา จ ปิตา จ อจิเรเนว ตํ ปสฺสิตุกาโม หุตฺวา อิธาคมิสฺสติ, อาคนฺตฺวา จ ปน เสตจฺฉตฺตํ ทตฺวา รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา เชตุตฺตรนครเมว เนสฺสติ, สเพฺพ เต มโนรถา มตฺถกํ ปาปุณิสฺสนฺติ, มา จินฺตยิ, อปฺปมโตฺต โหหิ, มหาราชาติฯ

เอวํ มหาสตฺตสฺส โอวาทํ ทตฺวา สโกฺก สกฏฺฐานเมว คโตฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๓๐๒. ‘‘อิทํ วตฺวาน มฆวา, เทวราชา สุชมฺปติ;
เวสฺสนฺตเร วรํ ทตฺวา, สคฺคกายํ อปกฺกมี’’ติฯ

ตตฺถ **เวสฺสนฺตเร**ติ เวสฺสนฺตรสฺสฯ **อปกฺกมี**ติ คโต อนุปฺปโตฺตเยวาติฯ

สกฺกปพฺพวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มหาราชปพฺพวณฺณนา

โพธิสโตฺต จ มทฺที จ สโมฺมทมานา สกฺกทตฺติเย อสฺสเม วสิํสุฯ ชูชโกปิ กุมาเร คเหตฺวา สฏฺฐิโยชนมคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ เทวตา กุมารานํ อารกฺขมกํสุฯ ชูชโกปิ สูริเย อตฺถงฺคเต กุมาเร คเจฺฉ พนฺธิตฺวา ภูมิยํ นิปชฺชาเปตฺวา สยํ จณฺฑวาฬมิคภเยน รุกฺขํ อารุยฺห วิฏปนฺตเร สยติฯ ตสฺมิํ ขเณ เอโก เทวปุโตฺต เวสฺสนฺตรวเณฺณน, เอกา เทวธีตา มทฺทิวเณฺณน อาคนฺตฺวา กุมาเร โมเจตฺวา หตฺถปาเท สมฺพาหิตฺวา นฺหาเปตฺวา มเณฺฑตฺวา ทิพฺพโภชนํ โภเชตฺวา ทิพฺพสยเน สยาเปตฺวา อรุณุคฺคมนกาเล พทฺธากาเรเนว นิปชฺชาเปตฺวา อนฺตรธายิฯ เอวํ เต เทวตาสงฺคเหน อโรคา หุตฺวา คจฺฉนฺติฯ ชูชโกปิ เทวตาธิคฺคหิโต หุตฺวา ‘‘กาลิงฺครฏฺฐํ คจฺฉามี’’ติ คจฺฉโนฺต อฑฺฒมาเสน เชตุตฺตรนครํ ปโตฺตฯ ตํ ทิวสํ ปจฺจูสกาเล สญฺชโย มหาราชา สุปินํ ปสฺสิฯ เอวรูโป สุปิโน อโหสิ – รโญฺญ มหาวินิจฺฉเย นิสิเนฺนสฺส เอโก ปุริโส กเณฺห เทฺว ปทุมานิ อาหริตฺวา รโญฺญ หเตฺถ ฐเปสิฯ ราชา ตานิ ทฺวีสุ กเณฺณสุ ปิฬนฺธิฯ เตสํ เรณุ ภสฺสิตฺวา รโญฺญ อุเร ปตติฯ โส ปพุชฺฌิตฺวา ปาโตว พฺราหฺมเณ ปุจฺฉิฯ เต ‘‘จิรปวุตฺถา โว, เทว, พนฺธวา อาคมิสฺสนฺตี’’ติ พฺยากริํสุฯ โส ปาโตว สีสํ นฺหายิตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อลงฺกริตฺวา วินิจฺฉเย นิสีทิฯ เทวตา พฺราหฺมณํ ทฺวีหิ กุมาเรหิ สทฺธิํ อาเนตฺวา ราชงฺคเณ ฐปยิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ ราชา มคฺคํ โอโลเกโนฺต กุมาเร ทิสฺวา อาห –

๒๓๐๓. ‘‘กเสฺสตํ มุขมาภาติ, เหมํ-วุตฺตตฺตมคฺคินา;
นิกฺขํว ชาตรูปสฺส, อุกฺกามุขปหํสิตํฯ

๒๓๐๔. ‘‘อุโภ สทิสปจฺจงฺคา, อุโภ สทิสลกฺขณา;
ชาลิสฺส สทิโส เอโก, เอกา กณฺหาชินา ยถาฯ

๒๓๐๕. ‘‘สีหา พิลาว นิกฺขนฺตา, อุโภ สมฺปติรูปกา;
ชาตรูปมยาเยว, อิเม ทิสฺสนฺติ ทารกา’’ติฯ

ตตฺถ **เหมํวุตฺตตฺตมคฺคินา**ติ เหมํ อิว อุตฺตตฺตํ อคฺคินาฯ **สี**หา พิลาว นิกฺขนฺตาติ กญฺจนคุหโต นิกฺขนฺตา สีหา วิยฯ

เอวํ ราชา ตีหิ คาถาหิ กุมาเร วเณฺณตฺวา เอกํ อมจฺจํ อาณาเปสิ ‘‘คเจฺฉตํ พฺราหฺมณํ ทารเกหิ สทฺธิํ อาเนหี’’ติฯ โส เวเคน คนฺตฺวา พฺราหฺมณํ อาเนสิฯ อถ ราชา พฺราหฺมณํ อาห –

๒๓๐๖. ‘‘กุโต นุ ภวํ ภารทฺวาช, อิเม อาเนสิ ทารเก;
อชฺช รฏฺฐํ อนุปฺปโตฺต, กุหิํ คจฺฉสิ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ชูชโก อาห –

๒๓๐๗. “ตุยฺหํ เต ทารกา เทว, ทินฺนา วิเตฺตน สญฺชย;
อชฺช ปนฺนรสา รตฺติ, ยโต ลทฺธา เม ทารกา”ติฯ

ตตฺถ **วิเตฺตนา**ติ ตุเฎฺฐน ปสเนฺนนฯ **อชฺช ปนฺนรสา รตฺตี**ติ อิเมสํ ลทฺธทิวสโต ปฎฺฐาย อชฺช ปนฺนรสา รตฺตีติ วทติฯ

ราชา อาห –

๒๓๐๘. “เกน วา วาจเปเยฺยน, สมฺมาญาเยน สทฺทเห;
โก เตตํ ทานมททา, ปุตฺตเก ทานมุตฺตม”นฺติฯ

ตตฺถ **เกน วา วาจเปเยฺยนา**ติ พฺราหฺมณ, เกน ปิยวจเนน เต ตยา ลทฺธาฯ **สมฺมาญาเยน สทฺทเห**ติ มุสาวาทํ อกตฺวา สมฺมาญาเยน การเณน อเมฺห สทฺทหาเปยฺยาสิฯ **ปุตฺตเก**ติ อตฺตโน ปิยปุตฺตเก อุตฺตมํ ทานํ กตฺวา โก เต เอตํ ทานํ อททาติฯ

ชูชโก อาห –

๒๓๐๙. “โย ยาจตํ ปติฎฺฐาสิ, ภูตานํ ธรณีริว;
โส เม เวสฺสนฺตโร ราชา, ปุเตฺตทาสิ วเน วสํฯ

๒๓๑๐. “โย ยาจตํ คตี อาสิ, สวนฺตีนํว สาคโร;
โส เม เวสฺสนฺตโร ราชา, ปุเตฺตทาสิ วเน วส”นฺติฯ

ตตฺถ **ปติฎฺฐาสี**ติ ปติฎฺฐา อาสิฯ

ตํ สุตฺวา อมจฺจา เวสฺสนฺตรํ ครหมานา อาหํสุ –

๒๓๑๑. “ทุกฺกฎํ วต โภ รญฺญา, สเทฺธน ฆรเมสินา;
กถํ นุ ปุตฺตเก ทชฺชา, อรเญฺญ อวรุทฺธโกฯ

๒๓๑๒. “อิมํ โภโนฺต นิสาเมถ, ยาวเนฺตตฺถ สมาคตา;
กถํ เวสฺสนฺตโร ราชา, ปุเตฺตทาสิ วเน วสํฯ

๒๓๑๓. “ทาสิํ ทาสญฺจ โส ทชฺชา, อสฺสํ จสฺสตรีรถํ;
หตฺถิญฺจ กุญฺชรํ ทชฺชา, กถํ โส ทชฺช ทารเก”ติฯ

ตตฺถ **สเทฺธนา**ติ สทฺธาย สมฺปเนฺนนปิ สตา ฆรํ อาวสเนฺตน รญฺญา อิทํ ทุกฺกฎํ วต, อยุตฺตํ วต กตํฯ **อวรุทฺธโก**ติ รฎฺฐา ปพฺพาชิโต อรเญฺญ วสโนฺตฯ **อิมํ โภโนฺต**ติ โภโนฺต นครวาสิโน ยาวโนฺต เอตฺถ สมาคตา, สเพฺพ อิมํ นิสาเมถ อุปธาเรถ, กถํ นาเมโส ปุตฺตเก ทาเส กตฺวา อทาสิ, เกน นาม เอวรูปํ กตปุพฺพนฺติ อธิปฺปาเยเนวมาหํสุฯ **ทชฺชา**ติ ทาสาทีสุ ยํ กิญฺจิ ธนํ เทตุฯ **กถํ โส ทชฺช ทารเก**ติ อิเม ปน ทารเก เกน การเณน อทาสีติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร ปิตุ ครหํ อสหโนฺต วาตาภิหตสฺส สิเนรุโน พาหํ โอเฑฺฑโนฺต วิย อิมํ คาถมาห –

๒๓๑๔. “ปสฺส นสฺส ฆเร ทาโส, อโสฺส จสฺสตรีรโถ;
หตฺถี จ กุญฺชโร นาโค, กึ โส ทชฺชา ปิตามหา’’ติฯ

ราชา อาห –

๒๓๑๕. “ทานมสฺส ปสํสาม, น จ นินฺทาม ปุตฺตกา;
กถํ นุ หทยํ อาสิ, ตุเมฺห ทตฺวา วนิพฺพเก’’ติฯ

ตตฺถ **ทานมสฺส ปสํสามา**ติ ปุตฺตกา มยํ ตว ปิตุ ทานํ ปสํสาม น นินฺทามฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร อาห –

๒๓๑๖. “ทุกฺขสฺส หทยํ อาสิ, อโถ อุณฺหมฺปิ ปสฺสสิ;
โรหินีเหว ตมฺพกฺขี, ปิตา อสฺสูนิ วตฺตยี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุกฺขสฺส หทยํ อาสี**ติ ปิตามห กณฺหาชินาย วุตฺตํ เอตํ วจนํ สุตฺวา ตสฺส หทยํ ทุกฺขํ อาสิฯ **โรหินีเหว ตมฺพกฺขี**ติ ตมฺพวเณฺณหิ วิย รตฺตอกฺขีหิ มม ปิตา ตสฺมึ ขเณ อสฺสูนิ ปวตฺตยิฯ

อิทานิสฺสา ตํ วจนํ ทเสฺสโนฺต อาห –

๒๓๑๗. “ยํ ตํ กณฺหาชินาโวจ, อยํ มํ ตาต พฺราหฺมโณ;
ลฎฺฐิยา ปฎิโกเฎติ, ฆเร ชาตํว ทาสิยํฯ

๒๓๑๘. “น จายํ พฺราหฺมโณ ตาต, ธมฺมิกา โหนฺติ พฺราหฺมณา;
ยโกฺข พฺราหฺมณวเณฺณน, ขาทิตุํ ตาต เนติ โน;
นียมาเน ปิสาเจน, กึ นุ ตาต อุทิกฺขสี’’ติฯ

อถ เน กุมาเร พฺราหฺมณํ อมุญฺจเนฺต ทิสฺวา ราชา คาถมาห –

๒๓๑๙. “ราชปุตฺตี จ โว มาตา, ราชปุโตฺต จ โว ปิตา;
ปุเพฺพ เม องฺกมารุยฺห, กึ นุ ติฎฺฐถ อารกา’’ติฯ

ตตฺถ **ปุเพฺพ เม**ติ ตุเมฺห อิโต ปุเพฺพ มํ ทิสฺวา เวเคนาคนฺตฺวา มม องฺกมารุยฺห, อิทานิ กึ นุ อารกา ติฎฺฐถาติ?

กุมาโร อาห –

๒๓๒๐. “ราชปุตฺตี จ โน มาตา, ราชปุโตฺต จ โน ปิตา;
ทาสา มยํ พฺราหฺมณสฺส, ตสฺมา ติฎฺฐาม อารกา’’ติฯ

ตตฺถ **ทาสา มยน**ฺติ อิทานิ ปน มยํ พฺราหฺมณสฺส ทาสา ภวามฯ

ราชา อาห –

๒๓๒๑. “มา สเมฺมวํ อวจุตฺถ, ฑยฺหเต หทยํ มม;

จิตกายํว เม กาโย, อาสเน น สุขํ ลเภฯ

๒๓๒๒. ‘‘เมา สเมฺมวํ อวจุตฺถ, ภิโยฺย โสกํ ชเนถ มํ;
นิกฺกิณิสฺสามิ ทเพฺพน, น โว ทาสา ภวิสฺสถฯ

๒๓๒๓. ‘‘กิมคฺฆิยญฺหิ โว ตาต, พฺราหฺมณสฺส ปิตา อทา;
ยถาภูตํ เม อกฺขาถ, ปฏิปาเทนฺตุ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สมฺมา**ติ ปิยวจนํฯ **จิตกายํว เม กาโย**ติ อิทานิ มม กาโย องฺคารจิตกายํ อาโรปิโต วิย ชาโตฯ **ชเนถ มนฺ**ติ ชเนถ เม, อยเมว วา ปาโฐฯ **นิกฺกิณิสฺสามิ ทเพฺพนา**ติ ธนํ ทตฺวา โมเจสฺสามิฯ **กิมคฺฆิยนฺ**ติ กิํ อคฺฆํ กตฺวาฯ **ปฏิปาเทนฺตู**ติ ธนํ ปฏิจฺฉาเปนฺตุฯ

กุมาโร อาห –

๒๓๒๔. ‘‘สหสฺสคฺฆญฺหิ มํ ตาต, พฺราหฺมณสฺส ปิตา อทา;
อถ กณฺหาชินํ กญฺญํ, หตฺถินา จ สเตน จา’’ติฯ

ตตฺถ **สหสฺสคฺฆํ หี**ติ เทว, มํ ปิตา ตทา นิกฺขสหสฺสํ อคฺฆาเปตฺวา อทาสิฯ **อถ กณฺหาชินนฺ**ติ กนิฏฺฐํ ปน เม กณฺหาชินํฯ **หตฺถินา จ สเตน จา**ติ หตฺถีนญฺจ อสฺสานญฺจ อุสภานญฺจ นิกฺขานญฺจาติ สเพฺพสํ เอเตสํ สเตน อนฺตมโส มญฺจปีฐปาทุเก อุปาทาย สพฺพสเตน อคฺฆาเปสีติฯ

ราชา กุมารานํ นิกฺกยํ ทาเปโนฺต อาห –

๒๓๒๕. ‘‘อุเฏฺฐหิ กเตฺต ตรมาโน, พฺราหฺมณสฺส อวากร;
ทาสิสตํ ทาสสตํ, ควํ หตฺถุสภํ สตํ;
ชาตรูปสหสฺสญฺจ, ปุตฺตานํ เทหิ นิกฺกย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อวากรา**ติ เทหิฯ

๒๓๒๖. ‘‘ตโต กตฺตา ตรมาโน, พฺราหฺมณสฺส อวากริ;
ทาสิสตํ ทาสสตํ, ควํ หตฺถุสภํ สตํ;
ชาตรูปสหสฺสญฺจ, ปุตฺตานํทาสิ นิกฺกย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อวากรี**ติ อทาสิฯ **นิกฺกยนฺ**ติ อคฺฆสฺส มูลํฯ

เอวํ พฺราหฺมณสฺส สพฺพสตญฺจ นิกฺขสหสฺสญฺจ กุมารานํ นิกฺกยํ อทาสิ, สตฺตภูมิกญฺจ ปาสาทํ, พฺราหฺมณสฺส ปริวาโร มหา อโหสิฯ โส ธนํ ปฏิสาเมตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห สาทุรสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา มหาสยเน นิปชฺชิฯ กุมาเร สีสํ นหาเปตฺวา โภเชตฺวา อลงฺกริตฺวา เอกํ อยฺยโก, เอกํ อยฺยิกาติ เทฺวปิ อุจฺฉเงฺค อุปเวเสสุํฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๓๒๗. ‘‘นิกฺกิณิตฺวา นหาเปตฺวา, โภชยิตฺวาน ทารเก;
สมลงฺกริตฺวา ภเณฺฑน, อุจฺฉเงฺค อุปเวสยุํฯ

๒๓๒๘. ‘‘สีสํ นฺหาเต สุจิวเตฺถ, สพฺพาภรณภูสิเต;
ราชา อเงฺก กริตฺวาน, อยฺยโก ปริปุจฺฉถฯ

๒๒๙. “กุณฺฑเล ฆุสิเต มาเล, สพฺพาภรณภูสิเต;
ราชา อเงฺก กริตฺวาน, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๒๓๐. “กจฺจิ อุโภ อโรคา เต, ชาลิ มาตาปิตา ตว;
กจฺจิ อุเญฺฉน ยาเปนฺติ, กจฺจิ มูลผลา พหูฯ

๒๓๑. “กจฺจิ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, กจฺจิ หึสา น วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **กุณฺฑเล**ติ กุณฺฑลานิ ปิลนฺธาเปตฺวาฯ **ฆุสิเต**ติ อุโคฺฆสิเต มโนรมํ รวํ รวเนฺตฯ **มาเล**ติ ปุปฺผานิ ปิลนฺธาเปตฺวาฯ **อเงฺก กริตฺวานา**ติ ชาลิกุมารํ อเงฺก นิสีทาเปตฺวาฯ

กุมาโร อาห –

๒๓๒. “อโถ อุโภ อโรคา เม, เทว มาตาปิตา มม;
อโถ อุเญฺฉน ยาเปนฺติ, อโถ มูลผลา พหูฯ

๒๓๓. “อโถ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, หึสา เนสํ น วิชฺชติฯ

๒๓๔. “ขณนฺตาลุกลมฺพานิ, พิลานิ ตกฺกลานิ จ;
โกลํ ภลฺลาตกํ เพลฺลํ, สา โน อาหตฺว โปสติฯ

๒๓๕. “ยเญฺจว สา อาหรติ, วนมูลผลหาริยา;
ตํ โน สเพฺพ สมาคนฺตฺวา, รตฺติํ ภุญฺชาม โน ทิวาฯ

๒๓๖. “อมฺมาว โน กิสา ปณฺฑุ, อาหรนฺตี ทุมปฺผลํ;
วาตาตเปน สุขุมาลี, ปทุมํ หตฺถคตามิวฯ

๒๓๗. “อมฺมาย ปตนู เกสา, วิจรนฺตฺยา พฺรหาวเน;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, ขคฺคทีปินิเสวิเตฯ

๒๓๘. “เกเสสุ ชฎํ พนฺธิตฺวา, กเจฺฉ ชลฺลมธารยิ;
จมฺมวาสี ฉมา เสติ, ชาตเวทํ นมสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ขณนฺตาลุกลมฺพานี**ติ ขณนฺตี อาลูนิ จ กลมฺพานิ จฯ อิมินา มาตาปิตูนํ กิจฺฉชีวิกํ วเณฺณติฯ **ตํ โน**ติ เอตฺถ **โน**ติ นิปาตมตฺตํฯ **ปทุมํ หตฺถคตามิวา**ติ หเตฺถน ปริมทฺทิตํ ปทุมํ วิย ชาตาฯ **ปตนู เกสา**ติ เทว, อมฺมาย เม มหาวเน วิจรนฺติยา เต ภมรปตฺตวณฺณา กาฬเกสา รุกฺขสาขาทีหิ วิลุตฺตา ปตนู ชาตาฯ **ชลฺลมธารยี**ติ อุโภหิ กเจฺฉหิ ชลฺลํ ธาเรติ, กิลิฎฺฐเวเสน วิจรตีติฯ

โส เอวํ มาตุ ทุกฺขิตภาวํ กเถตฺวา อยฺยกํ โจเทโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๓๙. “ปุตฺตา ปิยา มนุสฺสานํ, โลกสฺมิํ อุทปชฺชิสุํ;
น หิ นูนมฺหากํ อยฺยสฺส, ปุเตฺต เสฺนโห อชายถา’’ติฯ

ตตฺถ **อุทปชฺชิสุ**นฺติ อุปฺปชฺชึสุฯ

ตโต ราชา อตฺตโน โทสํ อาวิกโรโนฺต อาห –

๒๓๔๐. ‘‘ทุกฺกฏญฺจ หิ โน ปุตฺต, ภูนหจฺจํ กตํ มยา;
โยหํ สิวีนํ วจนา, ปพฺพาเชสิมทูสกํฯ

๒๓๔๑. ‘‘ยํ เม กิญฺจิ อิธ อตฺถิ, ธนํ ธญฺญญฺจ วิชฺชติ;
เอตุ เวสฺสนฺตโร ราชา, สิวิรฏฺฐ ปสาสตู’’ติฯ

ตตฺถ **ปุตฺตา**ติ ปุตฺต ชาลิ เอตํ อมฺหากํ ทุกฺกฏํฯ **ภูนหจฺจ**นฺติ วุฑฺฒิฆาตกมฺมํฯ **ยํ เม กิญฺจี**ติ ตาต, ยํ เม กิญฺจิ อิธ อตฺถิ, สพฺพํ เต ปิตุ เทมิฯ **สิวิรฏฺฐ ปสาสตู**ติ อิมสฺมึ นคเร โส ราชา หุตฺวา ปสาสตูติฯ

กุมาโร อาห –

๒๓๔๒. ‘‘น เทว มยฺหํ วจนา, เอหิติ สิวิสุตฺตโม;
สยเมว เทโว คนฺตฺวา, สิญฺจ โภเคหิ อตฺรช’’นฺติฯ

ตตฺถ **สิวิสุตฺตโม**ติ สิวิเสโฏฺฐ เวสฺสนฺตโรฯ **สิญฺจา**ติ มหาเมโฆ วิย วุฏฺฐิยา โภเคหิ อภิสิญฺจฯ

๒๓๔๓. ‘‘ตโต เสนาปตึ ราชา, สญฺชโย อชฺฌภาสถ;
หตฺถี อสฺสา รถา ปตฺตี, เสนา สนฺนาหยนฺตุ นํ;
เนคมา จ มํ อเนฺวนฺตุ, พฺราหฺมณา จ ปุโรหิตาฯ

๒๓๔๔. ‘‘ตโต สฏฺฐิสหสฺสานิ, โยธิโน จารุทสฺสนา;
ขิปฺปมายนฺตุ สนฺนทฺธา, นานาวเณฺณหิลงฺกตาฯ

๒๓๔๕. ‘‘นีลวตฺถธรา เนเก, ปีตาเนเก นิวาสิตา;
อเญฺญ โลหิตอุณฺหีสา, สุทฺธาเนเก นิวาสิตา;
ขิปฺปมายนฺตุ สนฺนทฺธา, นานาวเณฺณหิลงฺกตาฯ

๒๓๔๖. ‘‘หิมวา ยถา คนฺธธโร, ปพฺพโต คนฺธมาทโน;
นานารุเกฺขหิ สญฺฉโนฺน, มหาภูตคณาลโยฯ

๒๓๔๗. ‘‘โอสเธหิ จ ทิเพฺพหิ, ทิสา ภาติ ปวาติ จ;
ขิปฺปมายนฺตุ สนฺนทฺธา, ทิสา ภนฺตุ ปวนฺตุ จฯ

๒๓๔๘. ‘‘ตโต นาคสหสฺสานิ, โยชยนฺตุ จตุทฺทส;
สุวณฺณกจฺฉา มาตงฺคา, เหมกปฺปนวาสสาฯ

๒๓๔๙. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, โตมรงฺกุสปาณิภิ;
ขิปฺปมายนฺตุ สนฺนทฺธา, หตฺถิกฺขเนฺธหิ ทสฺสิตาฯ

๒๓๕๐. ‘‘ตโต อสฺสสหสฺสานิ, โยชยนฺตุ จตุทฺทส;

อาชานียาว ชาติยา, สินฺธวา สีฆวาหนาฯ

๒๓๕๑. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, อิลฺลิยาจาปธาริภิ;
ขิปฺปมายนฺตุ สนฺนทฺธา, อสฺสปิฏฺฐิลงฺกตาฯ

๒๓๕๒. ‘‘ตโต รถสหสฺสานิ, โยชยนฺตุ จตุทฺทส;
อโยสุกตเนมิโย, สุวณฺณจิตปกฺขเรฯ

๒๓๕๓. ‘‘อาโรเปนฺตุ ธเช ตตฺถ, จมฺมานิ กวจานิ จ;
วิปฺปาเลนฺตุ จ จาปานิ, ทฬฺหธมฺมา ปหาริโน;
ขิปฺปมายนฺตุ สนฺนทฺธา, รเถสุ รถชีวิโน’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺนาหยนฺตุน**นฺติ สนฺนยฺหนฺตุฯ **สฏฺฐิสหสฺสานี**ติ มม ปุเตฺตน สหชาตา สฏฺฐิสหสฺสา อมจฺจาฯ **นีลวตฺถธรา เนเก**ติ เอเก นีลวตฺถนิวาสิตา หุตฺวา อายนฺตุฯ **มหาภูตคณาลโย**ติ พหุยกฺขคณานํ อาลโยฯ **ทิสา ภนฺตุ ปวนฺตุ จา**ติ วุตฺตปฺปกาโร หิมวา วิย อาภรณวิเลปนาทีหิ โอภาเสนฺตุ เจว ปวายนฺตุ จฯ **หตฺถิกฺขเนฺธหี**ติ เต หตฺถิคามณิโน หตฺถิกฺขเนฺธหิ ขิปฺปมายนฺตุฯ **ทสฺสิตา**ติ ทสฺสิตวิภูสนาฯ **อโยสุกตเนมิโย**ติ อเยน สุฏฺฐุ ปริกฺขิตฺตเนมิโยฯ **สุวณฺณจิตปกฺขเร**ติ สุวเณฺณน ขจิตปกฺขเรฯ เอวรูเป จุทฺทส สหเสฺส รเถ โยชยนฺตูติ วทติฯ **วิปฺปาเลนฺตู**ติ อาโรเปนฺตุฯ

เอวํ ราชา เสนงฺคํ วิจาเรตฺวา ‘‘ปุตฺตสฺส เม เชตุตฺตรนครโต ยาว วงฺกปพฺพตา อฏฺฐุสภวิตฺถารํ อาคมนมคฺคํ สมตลํ กตฺวา มคฺคาลงฺการตฺถาย อิทญฺจิทญฺจ กโรถา’’ติ อาณาเปโนฺต อาห –

๒๓๕๔. ‘‘ลาชา โอโลปิยา ปุปฺผา, มาลาคนฺธวิเลปนา;
อคฺฆิยานิ จ ติฏฺฐนฺตุ, เยน มเคฺคน เอหิติฯ

๒๓๕๕. ‘‘คาเม คาเม สตํ กุมฺภา, เมรยสฺส สุราย จ;
มคฺคมฺหิ ปติติฏฺฐนฺตุ, เยน มเคฺคน เอหิติฯ

๒๓๕๖. ‘‘มํสา ปูวา สงฺกุลิโย, กุมฺมาสา มจฺฉสํยุตา;
มคฺคมฺหิ ปติติฏฺฐนฺตุ, เยน มเคฺคน เอหิติฯ

๒๓๕๗. ‘‘สปฺปิ เตลํ ทธิ ขีรํ, กงฺคุพีชา พหู สุรา;
มคฺคมฺหิ ปติติฏฺฐนฺตุ, เยน มเคฺคน เอหิติฯ

๒๓๕๘. ‘‘อาฬาริกา จ สูทา จ, นฏนฏฺฏกคายิโน;
ปาณิสฺสรา กุมฺภถูณิโย, มนฺทกา โสกชฺฌายิกาฯ

๒๓๕๙. ‘‘อาหญฺญนฺตุ สพฺพวีณา, เภริโย ทินฺทิมานิ จ;
ขรมุขานิ ธเมนฺตุ, นทนฺตุ เอกโปกฺขราฯ

๒๓๖๐. ‘‘มุทิงฺคา ปณวา สงฺขา, โคธา ปริวเทนฺติกา;
ทินฺทิมานิ จ หญฺญนฺตุ, กุตุมฺปทินฺทิมานิ จา’’ติฯ

ตตฺถ **ลาชา โอโลปิยา ปุปฺผา**ติ ลาเชหิ สทฺธึ ลาชปญฺจมกานิ ปุปฺผานิ โอกิรนฺตานํ โอกิรณปุปฺผานิ ปฏิยาเทถาติ อาณาเปติฯ **มาลาคนฺธวิเลปนา**ติ มคฺควิตาเน โอลมฺพก มาลา เจว คนฺธวิเลปนานิ จฯ **อคฺฆิยานิ จา**ติ ปุปฺผอคฺฆิยานิ เจว รตนอคฺฆิยานิ จ เยน มเคฺคน มม ปุโตฺต เอหิติ, ตตฺถ ติฏฺฐนฺตุฯ **คาเม คาเม**ติ คามทฺวาเร คามทฺวาเรฯ **ปติติฏฺฐนฺตู**ติ ปิปาสิตานํ ปิวนตฺถาย ปฏิยาทิตา หุตฺวา สุราเมรยมชฺชกุมฺภา ติฏฺฐนฺตุฯ **มจฺฉสํยุตา**ติ มเจฺฉหิ สํยุตฺตาฯ **กงฺคุพีชา**ติ กงฺคุปิฏฺฐมยาฯ **มนฺทกา**ติ มนฺทกคายิโนฯ **โสกชฺฌายิกา**ติ มายาการา, อเญฺญปิ วา เย เกจิ อุปฺปนฺนโสกหรณสมตฺถา โสกชฺฌายิกาติ วุจฺจนฺติ, โสจเนฺต ชเน อตฺตโน วํสโฆสปรมฺปรานํ นเจฺจ กเต นิโสฺสเก กตฺวา สยาปกาติ อโตฺถฯ **ขรมุขานี**ติ สามุทฺทิกมหามุขสงฺขาฯ **สงฺขา**ติ ทกฺขิณาวฏฺฏา มุฏฺฐิสงฺขา , นาฬิสงฺขาติ เทฺว สงฺขาฯ โคธา ปริวเทนฺติกา ทินฺทิมานิ กุตุมฺปทินฺทิมานีติ อิมานิปิ จตฺตาริ ตูริยาเนวฯ

เอวํ ราชา มคฺคาลงฺการานิ วิจาเรสิฯ ชูชโกปิ ปมาณาติกฺกนฺตํ ภุญฺชิตฺวา ชีราเปตุํ อสโกฺกโนฺต ตเตฺถว กาลมกาสิฯ ราชา ตสฺส สรีรกิจฺจํ การาเปตฺวา ‘‘นคเร โกจิ พฺราหฺมณสฺส ญาตโก อตฺถิ, อิทํ คณฺหาตู’’ติ เภรึ จราเปสิฯ น กญฺจิสฺส ญาตกํ ปสฺสิ, ธนํ ปุน รโญฺญเยว อโหสิฯ อถ สตฺตเม ทิวเส สพฺพา เสนา สนฺนิปติฯ อถ ราชา มหเนฺตน ปริวาเรน ชาลึ มคฺคนายกํ กตฺวา นิกฺขมิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๓๖๑. ‘‘สา เสนา มหตี อาสิ, อุยฺยุตฺตา สิวิวาหินี;
ชาลินา มคฺคนาเยน, วงฺกํ ปายาสิ ปพฺพตํฯ

๒๓๖๒. ‘‘โกญฺจํ นทติ มาตโงฺค, กุญฺชโร สฏฺฐิหายโน;
กจฺฉาย พทฺธมานาย, โกญฺจํ นทติ วารโณฯ

๒๓๖๓. ‘‘อาชานียา หสิยนฺติ, เนมิโฆโส อชายถ;
อพฺภํ รโช อจฺฉาเทสิ, อุยฺยุตฺตา สิวิวาหินีฯ

๒๓๖๔. ‘‘สา เสนา มหตี อาสิ, อุยฺยุตฺตา หารหารินี;
ชาลินา มคฺคนาเยน, วงฺกํ ปายาสิ ปพฺพตํฯ

๒๓๖๕. ‘‘เต ปาวึสุ พฺรหารญฺญํ, พหุสาขํ มโหทกํ;
ปุปฺผรุเกฺขหิ สญฺฉนฺนํ, ผลรุเกฺขหิ จูภยํฯ

๒๓๖๖. ‘‘ตตฺถ พินฺทุสฺสรา วคฺคู, นานาวณฺณา พหู ทิชา;
กูชนฺตมุปกูชนฺติ, อุตุสมฺปุปฺผิเต ทุเมฯ

๒๓๖๗. ‘‘เต คนฺตฺวา ทีฆมทฺธานํ, อโหรตฺตานมจฺจเย;
ปเทสํ ตํ อุปาคจฺฉุํ, ยตฺถ เวสฺสนฺตโร อหู’’ติฯ

ตตฺถ **มหตี**ติ ทฺวาทสอโกฺขภณิสงฺขาตา เสนาฯ **อุยฺยุตฺตา**ติ ปยาตาฯ **โกญฺจํ นทตี**ติ ตทา กาลิงฺครฏฺฐวาสิโน พฺราหฺมณา อตฺตโน รเฏฺฐ เทเว วุเฏฺฐ ตํ นาคํ อาหริตฺวา สญฺชยสฺส อทํสุฯ โส หตฺถี ‘‘สามิกํ วต ปสฺสิตุํ ลภิสฺสามี’’ติ ตุเฏฺฐ โกญฺจนาทมกาสิฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **กจฺฉายา**ติ สุวณฺณกจฺฉาย พทฺธมานายปิ ตุสฺสิตฺวา โกญฺจํ นทติฯ **หสิยนฺตี**ติ หสสทฺทมกํสุ ฯ **หารหารินี**ติ หริตพฺพหรณสมตฺถาฯ **ปาวึสู**ติ ปวิสึสุฯ **พหุสาข**นฺติ พหุรุกฺขสาขํฯ **ทีฆมทฺธาน**นฺติ สฏฺฐิโยชนมคฺคํฯ **อุปาคจฺฉุ**นฺติ ยตฺถ เวสฺสนฺตโร อโหสิ, ตํ ปเทสํ อุปคตาติฯ

ฉขตฺติยกมฺมวณฺณนา

ชาลิกุมาโร มุจลินฺทสรตีเร ขนฺธาวารํ นิวาสาเปตฺวา จุทฺทส รถสหสฺสานิ อาคตมคฺคาภิมุขาเนว ฐปาเปตฺวา ตสฺมึ ตสฺมึ ปเทเส สีหพฺยคฺฆทีปิอาทีสุ อารกฺขํ สํวิทหิฯ หตฺถิอาทีนํ สทฺโท มหา อโหสิฯ อถ มหาสตฺโต ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กึ นุ โข เม ปจฺจามิตฺตา มม ปิตรํ ฆาเตตฺวา มมตฺถาย อาคตา’’ติ มรณภยภีโต มทฺทึ อาทาย ปพฺพตํ อารุยฺห เสนํ โอโลเกสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๓๖๘. ‘‘ตสฺส สุตฺวาน นิโคฺฆสํ, ภีโต เวสฺสนฺตโร อหุ;
ปพฺพตํ อภิรุหิตฺวา, ภีโต เสนํ อุทิกฺขติฯ

๒๓๖๙. ‘‘อิงฺฆ มทฺทิ นิสาเมหิ, นิโคฺฆโส ยาทิโส วเน;
อาชานียา หสิยนฺติ, ธชคฺคานิ จ ทิสฺสเรฯ

๒๓๗๐. ‘‘อิเม นูน อรญฺญสฺมึ, มิคสงฺฆานิ ลุทฺทกา;
วาคุราหิ ปริกฺขิปฺป, โสพฺภํ ปาเตตฺวา ตาวเท;
วิโกฺกสมานา ติพฺพาหิ, หนฺติ เนสํ วรํ วรํฯ

๒๓๗๑. ‘‘ยถา มยํ อทูสกา, อรเญฺญ อวรุทฺธกา;
อมิตฺตหตฺถตฺตํ คตา, ปสฺส ทุพฺพลฆาตก’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิงฺฆา**ติ โจทนเตฺถ นิปาโตฯ **นิสาเมหี**ติ สกเสนา วา ปรเสนา วาติ โอโลเกหิ อุปธาเรหิฯ ‘‘อิเม นูน อรญฺญสฺมิ’’นฺติอาทีนํ อฑฺฒเตยฺยคาถานํ เอวมตฺถสมฺพนฺโธ เวทิตโพฺพ ‘‘มทฺทิ ยถา อรญฺญมฺหิ มิคสงฺฆานิ ลุทฺทกา วาคุราหิ ปริกฺขิปฺป อถ วา ปน โสพฺภํ ปาเตตฺวา ตาวเทว ‘หนถ, อเร, ทุฏฺฐมิเค’ติ วิโกฺกสมานา ติพฺพาหิ มิคมารณสตฺตีหิ เนสํ มิคานํ วรํ วรํ ถูลํ ถูลํ หนนฺติ, อิเม จ นูน ตเถว อเมฺห อสพฺภาหิ วาจาหิ วิโกฺกสมานา ติพฺพาติ สตฺตีหิ หนิสฺสนฺติ, มยญฺจ อทูสกา อรเญฺญ อวรุทฺธกา รฏฺฐา ปพฺพาชิตา วเน วสาม, เอวํ สเนฺตปิ อมิตฺตานํ หตฺถตฺตํ คตา, ปสฺส ทุพฺพลฆาตก’’นฺติฯ เอวํ โส มรณภเยน ปริเทวิฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา เสนํ โอโลเกตฺวา ‘‘สกเสนาย ภวิตพฺพ’’นฺติ มหาสตฺตํ อสฺสาเสนฺตี อิมํ คาถมาห –

๒๓๗๒. ‘‘อมิตฺตา นปฺปสาเหยฺยุํ, อคฺคีว อุทกณฺณเว;
ตเทว ตฺวํ วิจิเนฺตหิ, อปิ โสตฺถิ อิโต สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **อคฺคีว อุทกณฺณเว**ติ ยถา ติณุกฺกาทีนํ วเสน อุปนีโต อคฺคิ อณฺณวสงฺขาตานิ ปุถุลคมฺภีรานิ อุทกานิ นปฺปสหติ, ตาเปตุํ น สโกฺกติ , ตถา ตํ อมิตฺตา นปฺปสเหยฺยุํ นาภิภวิสฺสนฺติฯ **ตเทวา**ติ ยํ สเกฺกน ตุยฺหํ วรํ ทตฺวา ‘‘มหาราช, น จิรเสฺสว เต ปิตา เอหิตี’’ติ วุตฺตํ, ตเทว ตฺวํ วิจิเนฺตหิ, อปิ นาม อิโต พลกายโต อมฺหากํ โสตฺถิ สิยาติ มหาสตฺตํ อสฺสาเสสิฯ

อถ มหาสโตฺต โสกํ ตนุกํ กตฺวา ตาย สทฺธึ ปพฺพตา โอรุยฺห ปณฺณสาลาทฺวาเร นิสีทิ, อิตราปิ อตฺตโน ปณฺณสาลาทฺวาเร นิสีทิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๓๗๓. ‘‘ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา, โอโรหิตฺวาน ปพฺพตา;
นิสีทิ ปณฺณสาลายํ, ทพฺพิหํ กตฺวาน มานส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทพฺพิหํ กตฺวาน มานส**นฺติ มยํ ปพฺพชิตา นาม, อมฺหากํ โก กึ กริสฺสตีติ ถิรํ หทยํ กตฺวา นิสีทิฯ

ตสฺมึ ขเณ สญฺชโย ราชา เทวึ อามเนฺตตฺวา – ‘‘ภเทฺท, ผุสฺสติ อเมฺหสุ สเพฺพสุ เอกโต คเตสุ โสโก มหา ภวิสฺสติ, ปฐมํ ตาว อหํ คจฺฉามิ, ตโต ‘อิทานิ โสกํ วิโนเทตฺวา นิสินฺนา ภวิสฺสนฺตี’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ตฺวํ มหเนฺตน ปริวาเรน อาคเจฺฉยฺยาสิฯ อถ โถกํ กาลํ วีตินาเมตฺวา ชาลิกณฺหาชินา ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตู’’ติ วตฺวา รถํ นิวตฺตาเปตฺวา อาคตมคฺคาภิมุขํ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ อารกฺขํ สํวิทหิตฺวา อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธโต โอรุยฺห ปุตฺตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๓๗๔. ‘‘นิวตฺตยิตฺวาน รถํ, วุฎฺฐเปตฺวาน เสนิโย;
เอกํ อรเญฺญ วิหรนฺตํ, ปิตา ปุตฺตํ อุปาคมิฯ

๒๓๗๕. ‘‘หตฺถิกฺขนฺธโต โอรุยฺห, เอกํโส ปญฺชลีกโต;
ปริกิโณฺณ อมเจฺจหิ, ปุตฺตํ สิญฺจิตุมาคมิฯ

๒๓๗๖. ‘‘ตตฺถทฺทส กุมารํ โส, รมฺมรูปํ สมาหิตํ;
นิสินฺนํ ปณฺณสาลายํ, ฌายนฺตํ อกุโตภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **วุฎฺฐเปตฺวาน เสนิโย**ติ อารกฺขตฺถาย พลกาเย ฐเปตฺวาฯ **เอกํโส**ติ เอกํสกตอุตฺตราสโงฺคฯ **สิญฺจิตุมาคมี**ติ รเชฺช อภิสิญฺจิตุํ อุปาคมิฯ **รมฺมรูป**นฺติ อนญฺชิตํ อมณฺฑิตํฯ

๒๓๗๗. ‘‘ตญฺจ ทิสฺวาน อายนฺตํ, ปิตรํ ปุตฺตคิทฺธินํ;
เวสฺสนฺตโร จ มทฺที จ, ปจฺจุคฺคนฺตฺวา อวนฺทิสุํฯ

๒๓๗๘. ‘‘มทฺที จ สิรสา ปาเท, สสุรสฺสาภิวาทยิ;
มทฺที อหญฺหิ เต เทว, ปาเท วนฺทามิ เต สุณฺหา;
เต สุ ตตฺถ ปลิสฺสชฺช, ปาณินา ปริมชฺชถา’’ติฯ

ตตฺถ **ปาเท วนฺทามิ เต สุณฺหา**ติ อหํ, เทว, ตว สุณฺหา ปาเท วนฺทามีติ เอวํ วตฺวา วนฺทิฯ **เต สุ ตตฺถา**ติ เต อุโภปิ ชเน ตสฺมึ สกฺกทตฺติเย อสฺสเม ปลิสฺสชิตฺวา หทเย นิปชฺชาเปตฺวา สีเส ปริจุมฺพิตฺวา มุทุเกน ปาณินา ปริมชฺชถ, ปิฎฺฐิโย เนสํ ปริมชฺชิฯ

ตโต โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา ราชา โสเก ปรินิพฺพุเต เตหิ สทฺธึ ปฎิสนฺถารํ กโรโนฺต อาห –

๒๓๗๙. ‘‘กจฺจิ โว กุสลํ ปุตฺต, กจฺจิ ปุตฺต อนามยํ;
กจฺจิ อุเญฺฉน ยาเปถ, กจฺจิ มูลผลา พหูฯ

๒๓๘๐. ‘‘กจฺจิ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, กจฺจิ หึสา น วิชฺชตี’’ติฯ

ปิตุ วจนํ สุตฺวา มหาสโตฺต อาห –

๒๓๘๑. ‘‘อตฺถิ โน ชีวิกา เทว, สา จ ยาทิสกีทิสา;
กสิรา ชีวิกา โหม, อุญฺฉาจริยาย ชีวิตํฯ

๒๓๘๒. ‘‘อนิทฺธินํ มหาราช, ทเมตสฺสํว สารถิ;
ตฺยมฺหา อนิทฺธิกา ทนฺตา, อสมิทฺธิ ทเมติ โนฯ

๒๓๘๓. ‘‘อปิ โน กิสานิ มํสานิ, ปิตุ มาตุ อทสฺสนา;
อวรุทฺธานํ มหาราช, อรเญฺญ ชีวโสกิน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยาทิสกีทิสา**ติ ยา วา สา วา, ลามกาติ อโตฺถฯ **กสิรา ชีวิกา โหมา**ติ ตาต, อมฺหากํ อุญฺฉาจริยาย ชีวิตํ นาม กิจฺฉํ, ทุกฺขา โน ชีวิกา อโหสิฯ **อนิทฺธินนฺ**ติ มหาราช, อนิทฺธิํ อสมิทฺธิํ ทลิทฺทปุริสํ นาม สาว อนิทฺธิ เฉโก สารถิ อสฺสํ วิย ทเมติ, นิพฺพิเสวนํ กโรติ, เต มยํ อิธ วสนฺตา อนิทฺธิกา ทนฺตา นิพฺพิเสวนา กตา, อสมิทฺธิเยว โน ทเมตีติฯ ‘‘ทเมถ โน’’ติปิ ปาโฐ, ทมยิตฺถ โนติ อโตฺถฯ **ชีวโสกิน**นฺติ อวิคตโสกานํ อรเญฺญ วสนฺตานํ กิํ นาม อมฺหากํ สุขนฺติ วทติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุน ปุตฺตานํ ปวตฺติํ ปุจฺฉโนฺต อาห –

๒๓๘๔. ‘‘เยปิ เต สิวิเสฎฺฐสฺส, ทายาทาปตฺตมานสา;
ชาลี กณฺหาชินา จุโภ, พฺราหฺมณสฺส วสานุคา;
อจฺจายิกสฺส ลุทฺทสฺส, โย เน คาโวว สุมฺภติฯ

๒๓๘๕. ‘‘เต ราชปุตฺติยา ปุเตฺต, ยทิ ชานาถ สํสถ;
ปริยาปุณาถ โน ขิปฺปํ, สปฺปทฎฺฐํว มาณว’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทายาทาปตฺตมานสา**ติ มหาราช, เยปิ เต ตว สิวิเสฎฺฐสฺส ทายาทา อปตฺตมานสา อสมฺปุณฺณมโนรถา หุตฺวา พฺราหฺมณสฺส วสานุคา ชาตา, เต เทฺว กุมาเร โย พฺราหฺมโณ คาโวว สุมฺภติ ปหรติ, เต ราชปุตฺติยา ปุเตฺต ยทิ ทิฎฺฐวเสน วา สุตวเสน วา ชานาถ สํสถฯ **สปฺปทฎฺฐํว มาณว**นฺติ วิสนิมฺมทนตฺถาย สปฺปทฎฺฐํ มาณวํ ติกิจฺฉนฺตา วิย ขิปฺปํ โน ปริยาปุณาถ กเถถาติ วทติฯ

ราชา อาห –

๒๓๘๖. ‘‘อุโภ กุมารา นิกฺกีตา, ชาลี กณฺหาชินา จุโภ;
พฺราหฺมณสฺส ธนํ ทตฺวา, ปุตฺต มา ภายิ อสฺสสา’’ติฯ

ตตฺถ **นิกฺกีตา**ติ นิกฺกยํ ทตฺวา คหิตาฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ปฎิลทฺธสฺสาโส ปิตรา สทฺธิํ ปฎิสนฺถารมกาสิ –

๒๓๘๗. ‘‘กจฺจิ นุ ตาต กุสลํ, กจฺจิ ตาต อนามยํ;
กจฺจิ นุ ตาต เม มาตุ, จกฺขุ น ปริหายตี’’ติฯ

ตตฺถ **จกฺขุ น ปริหายตี**ติ ปุตฺตโสเกน โรทนฺติยา จกฺขุ น ปริหายตีติฯ

ราชา อาห –

๒๓๘๘. ‘‘สุสลเญฺจว เม ปุตฺต, อโถ ปุตฺต อนามยํ;
อโถ จ ปุตฺต เต มาตุ, จกฺขุ น ปริหายตี’’ติฯ

โพธิสโตฺต อาห –

๒๓๘๙. ‘‘กจฺจิ อโรคํ โยคฺคํ เต, กจฺจิ วหติ วาหนํ;
กจฺจิ ผีโต ชนปโท, กจฺจิ วุฏฺฐิ น ฉิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **วุฏฺฐี**ติ วุฏฺฐิธาราฯ

ราชา อาห –

๒๓๙๐. ‘‘อโถ อโรคํ โยคฺคํ เม, อโถ วหติ วาหนํ;
อโถ ผีโต ชนปโท, อโถ วุฏฺฐิ น ฉิชฺชตี’’ติฯ

เอวํ เตสํ สลฺลปนฺตานเญฺญว ผุสฺสตี เทวี ‘‘อิทานิ โสกํ ตนุกํ กตฺวา นิสินฺนา ภวิสฺสนฺตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา มหาปริวาเรน สทฺธึ ปุตฺตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺต สตฺถา อาห –

๒๓๙๑. ‘‘เอวํ สมฺมนฺตยนฺตานํ, มาตา เนสํ อทิสฺสถ;
ราชปุตฺตี คิริทฺวาเร, ปตฺติกา อนุปาหนาฯ

๒๓๙๒. ‘‘ตญฺจ ทิสฺวาน อายนฺตึ, มาตรํ ปุตฺตคิทฺธินึ;
เวสฺสนฺตโร จ มทฺที จ, ปจฺจุคฺคนฺตฺวา อวนฺทิสุํฯ

๒๓๙๓. ‘‘มทฺที จ สิรสา ปาเท, สสฺสุยา อภิวาทยิ;
มทฺที อหญฺหิ เต อเยฺย, ปาเท วนฺทามิ เต สุณฺหา’’ติฯ

เตสํ ผุสฺสติเทวึ วนฺทิตฺวา ฐิตกาเล ปุตฺตกา กุมารกุมาริกาหิ ปริวุตา อาคมิํสุฯ มทฺที จ เตสํ อาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺตีเยว อฏฺฐาสิฯ สา เต โสตฺถินา อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี ตรุณวจฺฉา วิย คาวี ปริเทวมานา ตโต ปายาสิฯ เตปิ ตํ ทิสฺวา ปริเทวนฺตา มาตราภิมุขาว ปธาวิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺต สตฺถา อาห –

๒๓๙๔. ‘‘มทฺทิญฺจ ปุตฺตกา ทิสฺวา, ทูรโต โสตฺถิมาคตา;
กนฺทนฺตา มภิธาวิํสุ, วจฺฉพาลาว มาตรํฯ

๒๓๙๕. ‘‘มทฺที จ ปุตฺตเก ทิสฺวา, ทูรโต โสตฺถิมาคเต;
วารุณีว ปเวเธนฺตี, ถนธาราภิสิญฺจถา’’ติฯ

ตตฺถ **กนฺทนฺตา มภิธาวิํสู**ติ กนฺทนฺตา อภิธาวิํสุฯ **วารุณีวา**ติ ยกฺขาวิฏฺฐา อิกฺขณิกา วิย ปเวธมานา ถนธารา อภิสิญฺจถาติฯ

สา กิร มหาสเทฺทน ปริเทวิตฺวา กมฺปมานา วิสญฺญี หุตฺวา ทีฆโต ปถวิยํ ปติฯ กุมาราปิ เวเคนาคนฺตฺวา วิสญฺญิโน หุตฺวา มาตุ อุปริเยว ปติํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ ตสฺสา ทฺวีหิ ถเนหิ เทฺว ขีรธารา นิกฺขมิตฺวา เตสํ มุเขเยว ปวิสิํสุฯ สเจ กิร เอตฺตโก อสฺสาโส นาภวิสฺส, เทฺว กุมารา สุกฺขหทยา หุตฺวา อทฺธา นสฺสิสฺสนฺติฯ เวสฺสนฺตโรปิ ปิยปุเตฺต ทิสฺวา โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺก

โนฺต วิสญฺญี หุตฺวา ตเตฺถว ปติฯ มาตาปิตโรปิสฺส วิสญฺญิโน หุตฺวา ตเตฺถว ปตึสุ, ตถา สหชาตา สฏฺฐิสหสฺสา อมจฺจาฯ ตํ การุญฺญํ ปสฺสเนฺตสุ เอโกปิ สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาสกฺขิฯ สกลํ อสฺสมปทํ ยุคนฺตวาเตน ปมทฺทิตํ วิย สาลวนํ อโหสิฯ ตสฺมึ ขเณ ปพฺพตา นทึสุ, มหาปถวี กมฺปิ, มหาสมุโทฺท สงฺขุภิ, สิเนรุ คิริราชา โอนมิฯ ฉ กามาวจรเทวโลกา เอกโกลาหลา อเหสุํฯ

สโกฺก เทวราชา ‘‘ฉ ขตฺติยา สปริสา วิสญฺญิโน ชาตา, เตสุ เอโกปิ อุฏฺฐาย กสฺสจิ สรีเร อุทกํ สิญฺจิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, อหํ ทานิ อิเมสํ โปกฺขรวสฺสํ วสฺสาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ฉขตฺติยสมาคเม โปกฺขรวสฺสํ วสฺสาเปสิฯ ตตฺถ เย เตมิตุกามา, เต เตเมนฺติ, อเตมิตุกามานํ อุปริ เอกพินฺทุมตฺตมฺปิ น ปตติ, ปทุมปตฺตโต อุทกํ วิย นิวตฺติตฺวา คจฺฉติฯ อิติ โปกฺขรวเน ปติตํ วสฺสํ วิย ตํ วสฺสํ อโหสิฯ ฉ ขตฺติยา อสฺสาสํ ปฏิลภึสุฯ มหาชโน ตมฺปิ ทิสฺวา ‘‘อโห อจฺฉริยํ, อโห อพฺภุตํ เอวรูเป ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิ, มหาปถวี กมฺปี’’ติ อจฺฉริยํ ปเวเทสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๓๙๖.
‘‘สมาคตานํ ญาตีนํ, มหาโฆโส อชายถ;
ปพฺพตา สมนาทึสุ, มหี ปกมฺปิตา อหุฯ

๒๓๙๗.
‘‘วุฏฺฐิธารํ ปวเตฺตโนฺต, เทโว ปาวสฺสิ ตาวเท;
อถ เวสฺสนฺตโร ราชา, ญาตีหิ สมคจฺฉถฯ

๒๓๙๘.
‘‘นตฺตาโร สุณิสา ปุโตฺต, ราชา เทวี จ เอกโต;
ยทา สมาคตา อาสุํ, ตทาสิ โลมหํสนํฯ

๒๓๙๙.
‘‘ปญฺชลิกา ตสฺส ยาจนฺติ, โรทนฺตา เภรเว วเน;
เวสฺสนฺตรญฺจ มทฺทิญฺจ, สเพฺพ รฏฺฐา สมาคตา;
ตฺวํ โนสิ อิสฺสโร ราชา, รชฺชํ กาเรถ โน อุโภ’’ติฯ

ตตฺถ **โฆโส**ติ การุญฺญโฆโสฯ **ปญฺชลิกา**ติ สเพฺพ นาครา เจว เนคมา จ ชานปทา จ ปคฺคหิตญฺชลิกา หุตฺวาฯ **ตสฺส ยาจนฺตี**ติ ตสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ‘‘เทว, ตฺวํ โน สามิ อิสฺสโร, ปิตา เต อิเธว อภิสิญฺจิตฺวา นครํ เนตุกาโม, กุลสนฺตกํ เสตจฺฉตฺตํ ปฏิจฺฉถา’’ติ ยาจึสุฯ

ฉขตฺติยกมฺมวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นครกณฺฑวณฺณนา

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ปิตรา สทฺธึ สลฺลปโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๔๐๐.
‘‘ธเมฺมน รชฺชํ กาเรนฺตํ, รฏฺฐา ปพฺพาชยิตฺถ มํ;
ตฺวญฺจ ชานปทา เจว, เนคมา จ สมาคตา’’ติฯ

ตโต ราชา ปุตฺตํ อตฺตโน โทสํ ขมาเปโนฺต อาห –

๒๔๐๑.
‘‘ทุกฺกฏญฺจ หิ โน ปุตฺต, ภูนหจฺจํ กตํ มยา;
โยหํ สิวีนํ วจนา, ปพฺพาเชสิมทูสก’’นฺติฯ

อิมํ คาถํ วตฺวา อตฺตโน ทุกฺขหรณตฺถํ ปุตฺตํ ยาจโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๒๔๐๒. ‘‘เยน เกนจิ วเณฺณน, ปิตุ ทุกฺขํ อุทพฺพเห;
มาตุ ภคินิยา จาปิ, อปิ ปาเณหิ อตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **อุทพฺพเห**ติ หเรยฺยฯ **อปิ ปาเณหี**ติ ตาต ปุเตฺตน นาม ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวาปิ มาตาปิตูนํ โสกทุกฺขํ หริตพฺพํ, ตสฺมา มม โทสํ หทเย อกตฺวา มม วจนํ กโรหิ, อิมํ อิสิลิงฺคํ หาเรตฺวา ราชเวสํ คณฺห ตาตาติ อิมินา กิร นํ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ

โพธิสโตฺต รชฺชํ กาเรตุกาโมปิ ‘‘เอตฺตเก ปน อกถิเต ครุกํ นาม น โหตี’’ติ กเถสิฯ มหาสโตฺต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ อถสฺส อธิวาสนํ วิทิตฺวา สหชาตา สฎฺฐิสหสฺสา อมจฺจา ‘‘นหานกาโล มหาราช, รโชชลฺลํ ปวาหยา’’ติ วทึสุฯ อถ เน มหาสโตฺต ‘‘โถกํ อธิวาเสถา’’ติ วตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา อิสิภณฺฑํ โอมุญฺจิตฺวา ปฎิสาเมตฺวา สงฺขวณฺณสาฎกํ นิวาเสตฺวา ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา ‘‘อิทํ มยา นว มาเส อฑฺฒมาสญฺจ วสเนฺตน สมณธมฺมสฺส กตฎฺฐานํ, ปารมีกูฎํ คณฺหเนฺตน มยา ทานํ ทตฺวา มหาปถวิยา กมฺปาปิตฎฺฐาน’’นฺติ ปณฺณสาลํ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อฎฺฐาสิฯ อถสฺส กปฺปกาทโย เกสมสฺสุกมฺมาทีนิ กรึสุฯ ตเมนํ สพฺพาภรณภูสิตํ เทวราชานมิว วิโรจมานํ รเชฺช อภิสิญฺจึสุฯ เตน วุตฺตํ –

๒๔๐๓. ‘‘ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา, รโชชลฺลํ ปวาหยิ;
รโชชลฺลํ ปวาเหตฺวา, สงฺขวณฺณํ อธารยี’’ติฯ

ตตฺถ **ปวาหยี**ติ หาเรสิ, หาเรตฺวา จ ปน ราชเวสํ คณฺหีติ อโตฺถฯ

อถสฺส ยโส มหา อโหสิฯ โอโลกิตโอโลกิตฎฺฐานํ กมฺปติ, มุขมงฺคลิกา มุขมงฺคลานิ โฆสยึสุ, สพฺพตูริยานิ ปคฺคณฺหึสุ, มหาสมุทฺทกุจฺฉิยํ เมฆคชฺชิตโฆโส วิย ตูริยโฆโส อโหสิฯ หตฺถิรตนํ อลงฺกริตฺวา อุปานยึสุฯ โส ขคฺครตนํ พนฺธิตฺวา หตฺถิรตนํ อภิรุหิฯ ตาวเทว นํ สหชาตา สฎฺฐิสหสฺสา อมจฺจา สพฺพาลงฺการปฺปฎิมณฺฑิตา ปริวารยึสุ, สพฺพกญฺญาโย มทฺทิเทวิมฺปิ นหาเปตฺวา อลงฺกริตฺวา อภิสิญฺจึสุฯ สีเส จ ปนสฺสา อภิเสกอุทกํ อภิสิญฺจมานา ‘‘เวสฺสนฺตโร ตํ ปาเลตู’’ติอาทีนิ มงฺคลานิ วทึสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๔๐๔. ‘‘สีสํ นฺหาโต สุจิวโตฺถ, สพฺพาภรณภูสิโต;
ปจฺจยํ นาคมารุยฺห, ขคฺคํ พนฺธิ ปรนฺตปํฯ

๒๔๐๕. ‘‘ตโต สฎฺฐิสหสฺสานิ, โยธิโน จารุทสฺสนา;
สหชาตา ปกิรึสุ, นนฺทยนฺตา รเถสภํฯ

๒๔๐๖. ‘‘ตโต มทฺทิมฺปิ นฺหาเปสุํ, สิวิกญฺญา สมาคตา;
เวสฺสนฺตโร ตํ ปาเลตุ, ชาลี กณฺหาชินา จุโภ;
อโถปิ ตํ มหาราชา, สญฺชโย อภิรกฺขตู’’ติฯ

ตตฺถ **ปจฺจยํ นาคมารุยฺหา**ติ ตํ อตฺตโน ชาตทิวเส อุปฺปนฺนํ หตฺถินาคํฯ **ปรนฺตปนฺ**ติ อมิตฺตตาปนํฯ **ปกิรึสู**ติ ปริวารยึสุฯ **นนฺทยนฺตา**ติ โตเสนฺตาฯ **สิวิกญฺญา**ติ สิวิรโญฺญ ปชาปติโย สนฺนิปติตฺวา คโนฺธทเกน นฺหาเปสุํฯ **ชาลี กณฺหาชินา จุโภ**ติ อิเม เต ปุตฺตาปิ มาตรํ รกฺขนฺตูติฯ

๒๔๐๗. ‘‘อิทญฺจ ปจฺจยํ ลทฺธา, ปุเพฺพ สํเกฺลสมตฺตโน;
อานนฺทิยํ อาจริํสุ, รมณีเย คิริพฺพเชฯ

๒๔๐๘. ‘‘อิทญฺจ ปจฺจยํ ลทฺธา, ปุเพฺพ สํเกฺลสมตฺตโน;
อานนฺทิ วิตฺตา สุมนา, ปุเตฺต สงฺคมฺม ลกฺขณาฯ

๒๔๐๙. ‘‘อิทญฺจ ปจฺจยํ ลทฺธา, ปุเพฺพ สํเกฺลสมตฺตโน;
อานนฺทิ วิตฺตา ปตีตา, สห ปุเตฺตหิ ลกฺขณา’’ติฯ

ตตฺถ **อิทญฺจ ปจฺจยํ ลทฺธา**ติ ภิกฺขเว, เวสฺสนฺตโร มทฺที จ อิทญฺจ ปจฺจยํ ลทฺธา อิมํ ปติฏฺฐํ ลภิตฺวา, รเชฺช ปติฏฺฐหิตฺวาติ อโตฺถฯ **ปุเพฺพ**ติ อิโต ปุเพฺพ อตฺตโน วนวาสสํเกฺลสญฺจ อนุสฺสริตฺวาฯ **อานนฺทิยํ อาจริํสุ, รมณีเย คิริพฺพเช**ติ รมณีเย วงฺกคิริกุจฺฉิมฺหิ ‘‘เวสฺสนฺตรสฺส รโญฺญ อาณา’’ติ กญฺจนลตาวินทฺธํ อานนฺทเภริํ จราเปตฺวา อานนฺทฉณํ อาจริํสุฯ **อานนฺทิ วิตฺตา สุมนา**ติ ลกฺขณสมฺปนฺนา มทฺที ปุเตฺต สงฺคมฺม สมฺปาปุณิตฺวา วิตฺตา สุมนา หุตฺวา อติวิย นนฺทีติ อโตฺถฯ **ปตีตา**ติ โสมนสฺสา หุตฺวาฯ

เอวํ ปตีตา หุตฺวา จ ปน ปุเตฺต อาห –

๒๔๑๐. ‘‘เอกภตฺตา ปุเร อาสิํ, นิจฺจํ ถณฺฑิลสายินี;
อิติ เมตํ วตํ อาสิ, ตุมฺหํ กามา หิ ปุตฺตกาฯ

๒๔๑๑. ‘‘ตํ เม วตํ สมิทฺธชฺช, ตุเมฺห สงฺคมฺม ปุตฺตกา;
มาตุชมฺปิ ตํ ปาเลตุ, ปิตุชมฺปิ จ ปุตฺตก;
อโถปิ ตํ มหาราชา, สญฺชโย อภิรกฺขตุฯ

๒๔๑๒. ‘‘ยํ กิญฺจิตฺถิ กตํ ปุญฺญํ, มยฺหเญฺจว ปิตุจฺจ เต;
สเพฺพน เตน กุสเลน, อชโร อมโร ภวา’’ติฯ

ตตฺถ **ตุมฺหํ กามา หิ ปุตฺตกา**ติ ปุตฺตกา อหํ ตุมฺหากํ กามา ตุเมฺห ปตฺถยมานา ปุเร ตุเมฺหสุ พฺราหฺมเณน นีเตสุ เอกภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา ภูมิยํ สยิํ, อิติ เม ตุมฺหากํ กามา เอตํ วตํ อาสีติ วทติฯ **สมิทฺธชฺชา**ติ ตํ เม วตํ อชฺช สมิทฺธํฯ **มาตุชมฺปิ ตํ ปาเลตุ, ปิตุชมฺปิ จ ปุตฺตกา**ติ ปุตฺตชาลิ ตํ มาตุชาตํ โสมนสฺสมฺปิ ปิตุชาตํ โสมนสฺสมฺปิ ปาเลตุ, มาตาปิตูนํ สนฺตกํ ปุญฺญํ ตํ ปาเลตูติ อโตฺถฯ เตเนวาห **‘‘ยํ กิญฺจิตฺถิ กตํ ปุญฺญ**’’นฺติฯ

ผุสฺสตีปิ เทวี ‘‘อิโต ปฏฺฐาย มม สุณฺหา อิมาเนว วตฺถานิ นิวาเสตุ, อิมานิ อาภรณานิ ธาเรตู’’ติ สุวณฺณสมุเคฺค ปูเรตฺวา ปหิณิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๔๑๓. ‘‘กปฺปาสิกญฺจ โกเสยฺยํ, โขมโกฏุมฺพรานิ จ;
สสฺสุ สุณฺหาย ปาเหสิ, เยหิ มทฺที อโสภถฯ

๒๔๑๔. ‘‘ตโต เหมญฺจ กายูรํ, คีเวยฺยํ รตนามยํ;
สสฺสุ สุณฺหาย ปาเหสิ, เยหิ มทฺที อโสภถฯ

๒๔๑๕. ‘‘ตโต เหมญฺจ กายูรํ, องฺคทํ มณิเมขลํ;
สสฺสุ สุณฺหาย ปาเหสิ, เยหิ มทฺที อโสภถฯ

๒๔๑๖. “อุณฺณตํ มุขผุลฺลญฺจ, นานารตฺต จ มาณิเก;
สสฺสุ สุณฺหาย ปาเหสิ, เยหิ มทฺที อโสภถฯ

๒๔๑๗. “อุคฺคตฺถนํ คิงฺคมกํ, เมขลํ ปาฏิปาทกํ;
สสฺสุ สุณฺหาย ปาเหสิ, เยหิ มทฺที อโสภถฯ

๒๔๑๘. “สุตฺตญฺจ สุตฺตวชฺชญฺจ, อุปนิชฺฌาย เสยฺยสิ;
อโสภถ ราชปุตฺตี, เทวกญฺญาว นนฺทเนฯ

๒๔๑๙. “สีสํ นฺหาตา สุจิวตฺถา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
อโสภถ ราชปุตฺตี, ตาวตึเสว อจฺฉราฯ

๒๔๒๐. “กทลีว วาตจฺฉุปิตา, ชาตา จิตฺตลตาวเน;
อนฺตาวรณสมฺปนฺนา, ราชปุตฺตี อโสภถฯ

๒๔๒๑. “สกุณี มานุสินีว, ชาตา จิตฺตปตฺตา ปตี;
นิโคฺรธปกฺกพิมฺโพฏฺฐี, ราชปุตฺตี อโสภถา’’ติฯ

ตตฺถ **เหมญฺจ กายูร**นฺติ สุวณฺณมยํ วนขชฺชูริผลสณฺฐานํ คีวาปสาธนเมวฯ **รตนมย**นฺติ อปรมฺปิ รตนมยํ คีเวยฺยํฯ **องฺคทํ มณิเมขล**นฺติ องฺคทาภรณญฺจ มณิมยเมขลญฺจฯ **อุณฺณต**นฺติ เอกํ นลาฏปสาธนํฯ **มุขผุลฺล**นฺติ นลาฏเนฺต ติลกมาลาภรณํฯ **นานารตฺต**ติ นานาวเณฺณฯ **มาณิเก**ติ มณิมเยฯ **อุคฺคตฺถนํ คิงฺคมก**นฺติ เอตานิปิ เทฺว อาภรณานิฯ **เมขล**นฺติ สุวณฺณรชตมยํ เมขลํฯ **ปาฏิปาทก**นฺติ ปาทปสาธนํฯ **สุตฺตญฺจ สุตฺตวชฺชํ จา**ติ สุตฺตารูฬฺหญฺจ อสุตฺตารูฬฺหญฺจ ปสาธนํฯ ปาฬิยํ ปน “สุปฺปญฺจ สุปฺปวชฺชญฺจา’’ติ ลิขิตํฯ **อุปนิชฺฌาย เสยฺยสี**ติ เอตํ สุตฺตารูฬฺหญฺจ อสุตฺตารูฬฺหญฺจ อาภรณํ ตํ ตํ อูนฏฺฐานํ โอโลเกตฺวา อลงฺกริตฺวา ฐิตา เสยฺยสี อุตฺตมรูปธรา มทฺที เทวกญฺญาว นนฺทเน อโสภถฯ **วาตจฺฉุปิตา**ติ จิตฺตลตาวเน ชาตา วาตสมฺผุฏฺฐา สุวณฺณกทลี วิย ตํ ทิวสํ สา วิชมฺภมานา อโสภถ ฯ **ทนฺตาวรณสมฺปนฺนา**ติ พิมฺพผลสทิเสหิ รตฺตทนฺตาวรเณหิ สมนฺนาคตาฯ **สกุณี มานุสินีว, ชาตา จิตฺตปตฺตา ปตี**ติ ยถา มานุสิยา สรีเรน ชาตา มานุสินี นาม สกุณี จิตฺตปตฺตา อากาเส อุปฺปตมานา ปเกฺข ปสาเรตฺวา คจฺฉนฺตี โสภติ, เอวํ สา รโตฺตฏฺฐตาย นิโคฺรธปกฺกพิมฺพผลสทิสโอเฏฺฐหิ อโสภถฯ

สฏฺฐิสหสฺสา อมจฺจา มทฺทึ อภิรุหนตฺถาย สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิตํ นาติวทฺธํ สตฺติสรปหารกฺขมํ เอกํ ตรุณหตฺถึ อุปนาเมสุํฯ เตน วุตฺตํ –

๒๔๒๒. “ตสฺสา จ นาคมาเนสุํ, นาติวทฺธํว กุญฺชรํ;
สตฺติกฺขมํ สรกฺขมํ, อีสาทนฺตํ อุรูฬฺหวํฯ

๒๔๒๓. “สา มทฺที นาคมารุหิ, นาติวทฺธํว กุญฺชรํ;
สตฺติกฺขมํ สรกฺขมํ, อีสาทนฺตํ อุรูฬฺหว’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตสฺสา จา**ติ ภิกฺขเว, ตสฺสาปิ มทฺทิยา สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิตํ กตฺวา นาติวทฺธํ สตฺติสรปหารกฺขมํ เอกํ ตรุณหตฺถึ อุปเนสุํฯ **นาคมารุหี**ติ วรหตฺถิปิฏฺฐึ อภิรุหิฯ

อิติ เต อุโภปิ มหเนฺตน ยเสน ขนฺธาวารํ อคมํสุฯ สญฺชยราชา ทฺวาทสหิ อโกฺขภิณีหิ สทฺธึ มาสมตฺตํ ปพฺพตกีฬํ วนกีฬํ กีฬิฯ มหาสตฺตสฺส เตเชน ตาวมหเนฺต อรเญฺญ โกจิ วาฬมิโค วา ปกฺขี วา กญฺจิ น วิเหเฐสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๔๒๔. ‘‘สพฺพมฺหิ ตํ อรญฺญมฺหิ, ยาวเนฺตตฺถ มิคา อหุํ;
เวสฺสนฺตรสฺส เตเชน, นญฺญมญฺญํ วิเหฐยุํฯ

๒๔๒๕. ‘‘สพฺพมฺหิ ตํ อรญฺญมฺหิ, ยาวเนฺตตฺถ ทิชา อหุํ;
เวสฺสนฺตรสฺส เตเชน, นญฺญมญฺญํ วิเหเฐยุํฯ

๒๔๒๖. ‘‘สพฺพมฺหิ ตํ อรญฺญมฺหิ, ยาวเนฺตตฺถ มิคา อหุํ;
เอกชฺฌํ สนฺนิปาตึสุ, เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ;
สิวีนํ รฎฺฐวฑฺฒเนฯ

๒๔๒๗. ‘‘สพฺพมฺหิ ตํ อรญฺญมฺหิ, ยาวเนฺตตฺถ ทิชา อหุํ;
เอกชฺฌํ สนฺนิปาตึสุ, เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ;
สิวีนํ รฎฺฐวฑฺฒเนฯ

๒๔๒๘. ‘‘สพฺพมฺหิ ตํ อรญฺญมฺหิ, ยาวเนฺตตฺถ มิคา อหุํ;
นาสฺสุ มญฺชู นิกูชึสุ, เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ;
สิวีนํ รฎฺฐวฑฺฒเนฯ

๒๔๒๙. ‘‘สพฺพมฺหิ ตํ อรญฺญมฺหิ, ยาวเนฺตตฺถ ทิชา อหุํ;
นาสฺสุ มญฺชู นิกูชึสุ, เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ;
สิวีนํ รฎฺฐวฑฺฒเน’’ติฯ

ตตฺถ **ยาวเนฺตตฺถา**ติ ยาวโนฺต เอตฺถฯ **เอกชฺฌํ สนฺนิปาตึสู**ติ เอกสฺมึ ฐาเน สนฺนิปตึสุ, สนฺนิปติตฺวา จ ปน ‘‘อิโต ปฎฺฐาย อิทานิ อมฺหากํ อญฺญมญฺญํ ลชฺชา วา หิโรตฺตปฺปํ วา สํวโร วา น ภวิสฺสตี’’ติ โทมนสฺสปฺปตฺตา อเหสุํฯ **นาสฺสุ มญฺชู นิกูชึสู**ติ มหาสตฺตสฺส วิโยคทุกฺขิตา มธุรํ รวํ ปุเพฺพ วิย น รวึสุฯ

สญฺชยนรินฺโท มาสมตฺตํ ปพฺพตกีฬํ, วนกีฬํ กีฬิตฺวา เสนาปตึ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, จิรํ โน อรเญฺญ วุตฺตํ, กึ เต มม ปุตฺตสฺส คมนมโคฺค อลงฺกโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, เทว, กาโล โว คมนายา’’ติ วุเตฺต เวสฺสนฺตรสฺส อาโรจาเปตฺวา เสนํ อาทาย นิกฺขมิฯ วงฺกคิริกุจฺฉิโต ยาว เชตุตฺตรนครา สฎฺฐิโยชนํ อลงฺกตมคฺคํ มหาสโตฺต มหเนฺตน ปริวาเรน สทฺธึ ปฎิปชฺชิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๔๓๐. ‘‘ปฎิยโตฺต ราชมโคฺค, วิจิโตฺต ปุปฺผสนฺถโต;
วสิ เวสฺสนฺตโร ยตฺถ, ยาวตาว เชตุตฺตราฯ

๒๔๓๑. ‘‘ตโต สฎฺฐิสหสฺสานิ, โยธิโน จารุทสฺสนา;
สมนฺตา ปริกิรึสุ, เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ;
สิวีนํ รฎฺฐวฑฺฒเนฯ

๒๔๓๒. ‘‘โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;

สมนฺตา ปริกิริํสุ, เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ;
สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

๒๔๓๓. ‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
สมนฺตา ปริกิริํสุ, เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ;
สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

๒๔๓๔. ‘‘สมาคตา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
สมนฺตา ปริกิริํสุ, เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ;
สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

๒๔๓๕. ‘‘กโรฏิยา จมฺมธรา, อิลฺลีหตฺถา สุวมฺมิโน;
ปุรโต ปฏิปชฺชิํสุ, เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ;
สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเน’’ติฯ

ตตฺถ **ปฏิยโตฺต**ติ วิสาขาปุณฺณมปูชากาเล วิย อลงฺกโตฯ **วิจิโตฺต**ติ กทลิปุณฺณฆฏธชปฏากาทีหิ วิจิโตฺตฯ **ปุปฺผสนฺถโต**ติ ลาชาปญฺจมเกหิ ปุเปฺผหิ สนฺถโตฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ วงฺกปพฺพเต เวสฺสนฺตโร วสติ, ตโต ปฏฺฐาย ยาว เชตุตฺตรนครา นิรนฺตรํ อลงฺกตปฺปฏิยโตฺตวฯ **กโรฏิยา**ติ สีสกโรฏีติ ลทฺธนามาย สีเส ปฏิมุกฺกกโรฏิกา โยธาฯ **จมฺมธรา**ติ กณฺฑวารณจมฺมธราฯ **สุวมฺมิโน**ติ วิจิตฺราหิ ชาลิกาหิ สุฏฺฐุ วมฺมิกาฯ **ปุรโต ปฏิปชฺชิํสู**ติ มตฺตหตฺถีสุปิ อาคจฺฉเนฺตสุ อนิวตฺติโน สูรโยธา รโญฺญ เวสฺสนฺตรสฺส ปุรโต ปฏิปชฺชิํสุฯ

ราชา สฏฺฐิโยชนมคฺคํ ทฺวีหิ มาเสหิ อติกฺกมฺม เชตุตฺตรนครํ ปโตฺต อลงฺกตปฺปฏิยตฺตนครํ ปวิสิตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๔๓๖. ‘‘เต ปาวิสุํ ปุรํ รมฺมํ, มหาปาการโตรณํ;
อุเปตํ อนฺนปาเนหิ, นจฺจคีเตหิ จูภยํฯ

๒๔๓๗. ‘‘วิตฺตา ชานปทา อาสุํ, เนคมา จ สมาคตา;
อนุปฺปเตฺต กุมารมฺหิ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

๒๔๓๘. ‘‘เจลุเกฺขโป อวตฺติตฺถ, อาคเต ธนทายเก;
นนฺทิํ ปเวสิ นคเร, พนฺธนา โมโกฺข อโฆสถา’’ติฯ

ตตฺถ **มหาปาการโตรณ**นฺติ มหเนฺตหิ ปากาเรหิ จ โตรเณหิ จ สมนฺนาคตํฯ **นจฺจคีเตหิ จูภย**นฺติ นเจฺจหิ จ คีเตหิ จ อุภเยหิ สมนฺนาคตํฯ **วิตฺตา**ติ ตุฏฺฐา โสมนสฺสปฺปตฺตาฯ **อาคเต ธนทายเก**ติ มหาชนสฺส ธนทายเก มหาสเตฺต อาคเตฯ **นนฺทิํ ปเวสี**ติ ‘‘เวสฺสนฺตรสฺส มหาราชสฺส อาณา’’ติ นคเร นนฺทิเภรี จริฯ **พนฺธนา โมโกฺข อโฆสถา**ติ สพฺพสตฺตานํ พนฺธนา โมโกฺข โฆสิโตฯ อนฺตมโส พิฬารํ อุปาทาย เวสฺสนฺตรมหาราชา สพฺพสเตฺต พนฺธนา วิสฺสชฺชาเปสิฯ

โส นครํ ปวิฏฺฐทิวเสเยว ปจฺจูสกาเล จิเนฺตสิ ‘‘เย วิภาตาย รตฺติยา มม อาคตภาวํ สุตฺวา ยาจกา อาคมิสฺสนฺติ, เตสาหํ กิํ ทสฺสามี’’ติ? ตสฺมิํ ขเณ สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส อาวชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา ตาวเทว ราชนิเวสนสฺส ปุริมวตฺถุญฺจ ปจฺฉิมวตฺถุญฺจ กฏิปฺปมาณํ ปูเรโนฺต ฆนเมโฆ วิย สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปสิ, สกลนคเร ชาณุปฺปมาณํ วสฺสาเปสิฯ

ปุนทิวเส มหาสโตฺต ‘‘เตสํ เตสํ กุลานํ ปุริมปจฺฉิมวตฺถูสุ วุฏฺฐธนํ เตสํ เตสเญฺญว โหตู’’ติ ทาเปตฺวา อวเสสํ อาหราเปตฺวา อตฺตโน เคหวตฺถุสฺมิํ สทฺธิํ ธเนน โกฏฺฐาคาเรสุ โอกิราเปตฺวา ทานมุเข ฐเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๔๓๙. ‘‘ชาตรูปมยํ วสฺสํ, เทโว ปาวสฺสิ ตาวเท;
เวสฺสนฺตเร ปวิฏฺฐมฺหิ, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒเนฯ

๒๔๔๐. ‘‘ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา, ทานํ ทตฺวาน ขตฺติโย;
กายสฺส เภทา สปฺปโญฺญ, สคฺคํ โส อุปปชฺชถา’’ติฯ

ตตฺถ **สคฺคํ โส อุปปชฺชถา**ติ ตโต จุโต ทุติยจิเตฺตน ตุสิตปุเร อุปฺปชฺชีติฯ

นครกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สตฺถา อิมํ คาถาสหสฺสปฺปฏิมณฺฑิตํ มหาเวสฺสนฺตรธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ชูชโก เทวทโตฺต อโหสิ, อมิตฺตตาปนา จิญฺจมาณวิกา, เจตปุโตฺต ฉโนฺน, อจฺจุตตาปโส สาริปุโตฺต, สโกฺก อนุรุโทฺธ, สญฺจยนรินฺโท สุโทฺธทนมหาราชา, ผุสฺสตี เทวี สิริมหามายา, มทฺที เทวี ราหุลมาตา, ชาลิกุมาโร ราหุโล, กณฺหาชินา อุปฺปลวณฺณา, เสสปริสา พุทฺธปริสา, มหาเวสฺสนฺตโร ราชา ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโหสิ’’นฺติฯ

เวสฺสนฺตรชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

มหานิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ชาตก-อฏฺฐกถา สมตฺตาฯ